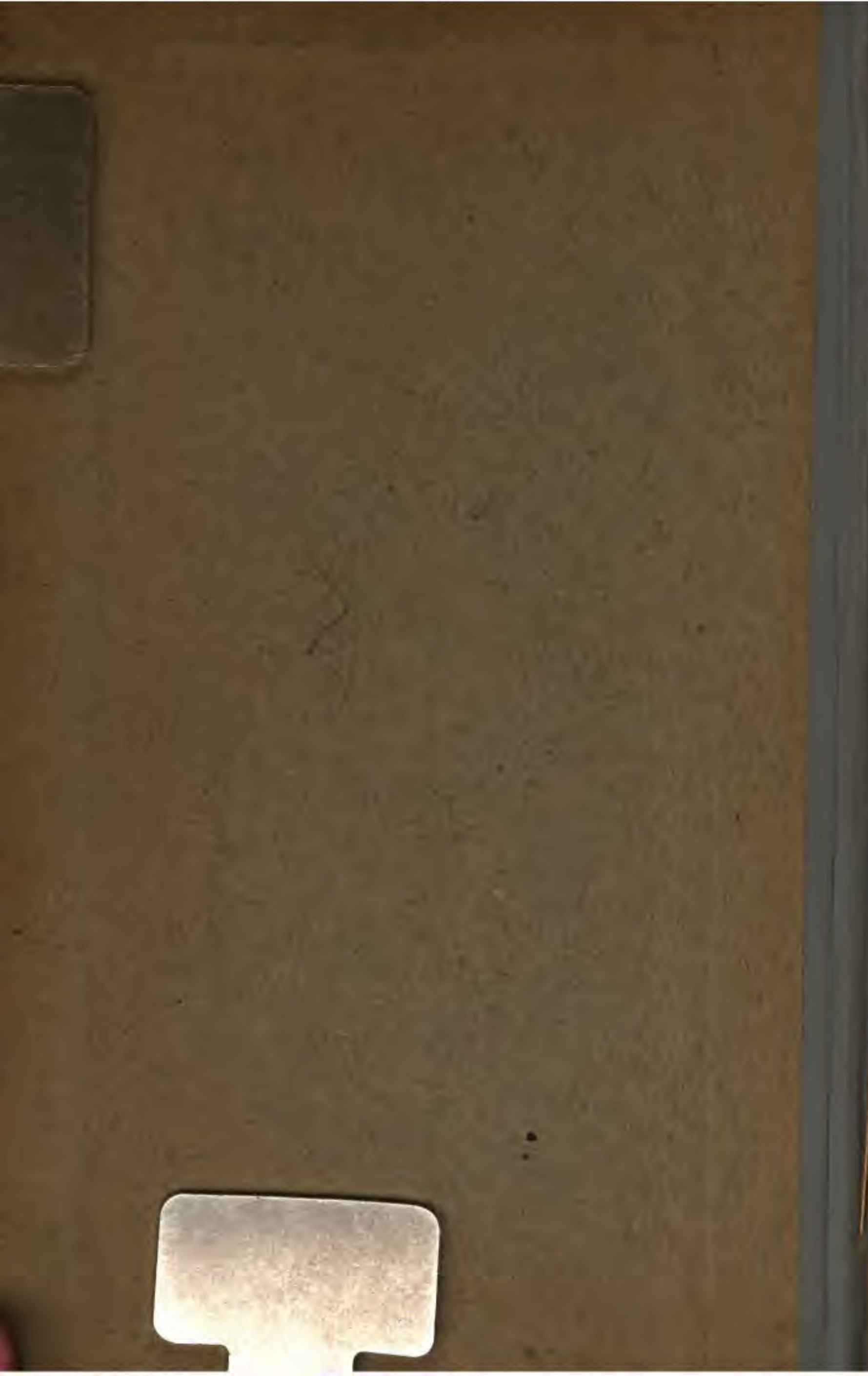

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI
VI. KÖTET

A NŐVÉREK

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

VI.

A NŐVÉREK

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST MDCCCCV
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

A NŐVÉREK

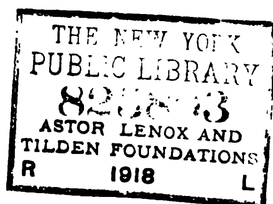

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST MDCCCCV
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

I.

Felső-Magyarország egyik legszebb vidékén fekszik Ormoslak. Az igénytelen falu, mely e nevet viseli, mennyire én tudom, sohasem fordul elő történetkönyveinkben, s még a megyében is sokak előtt csak nevéről ismeretes; de ki egyszer ott járt, az visszakivánkozik tájára, hol semmi nagyszerű, semmi rendkívüli nem ragadja bámulásra a nézőt, de hegy és völgy, rét és erdőség egy bájló tájképpé olvadnak össze, melynek szépsége nem egyes részleteiben, hanem az egésznek harmoniájában fekszik.

A völgyet, melynek egyik végét a falu foglalja el, minden oldalról közép magasságú hegyek kerítik; csak egy keskeny nyílás látszik a hegykoszorúban, melyen a völgyön átfutó patak a Hernád felé siet, s egy keskeny út a patak partját követve, a falut a kassai országúttal s így a világgal összeköti. A völgy hosszúsága legfeljebb egy mérföld, szélessége alig félannyi. Aljában a patak mellett, mely egész hosszában átfutja, s majdnem minden nyáron legalább egyszer elönti, rétek s kaszálók állanak. A hegyoldalon felfelé, meddig a földnek minősége és fekvése engedi, szántóföldeket látunk. A hegy felső részét sürű erdőség takarja, mely közül itt-ott egyes sziklák magaslanak ki, távolról csaknem varomla-

dékokhoz hasonlók. A falu, mint mondám, a völgy egyik végén, de valamivel emeltebb helyen áll, úgy hogy a közepén épült templomtól az egész völgyön végig nézhetni. Még valamivel magasabban fekszik a kastély. Francia izlésű tágas épület, melynek udvarát elől vas rostély választja el a falu utczájától, más oldalain kert környezi, s mely, ha a művészet igényeinek nem felel is meg, a lakhatóság s kényelem színét hordozza magán.

E kastélyban lakik gróf Ormosy; s ha a vendégek közül, kik néha nála megfordulnak, valaki az erkélyről körülnézve gazdájának sorsát talán megirígylé: ezt alig vehetni rossz néven, főkép mert a végzet Ormosyt e szép birtokon kívül fiatalsággal, egészséggel, s mi legtöbb, egy kedves nő szeretetével áldotta meg, kivel boldogságát megoszthatá.

Július vége felé 1831-ben, mikor történetünk kezdődik, Felső-Magyarországban rendkívüli izgatottság uralkodott. A lengyel forradalom, a katonai őrvonal, mely részint ellene, részint az akkor Európában először mutatkozott kolera miatt felállíttatott, maga a betegség, mely minden elővigyázat daczára a határokon átjött, s a megye északi részeiben pusztításait megkezdette, mindenkit aggodalommal töltöttek el. Az országúton megyei orvosok és tisztek kocsiztak körül, a falukban nagy előkészületek történtek a cholerában meghalandók mikénti temetésére nézve, a megyék székhelyein folyvást gyűlések tartattak: Ormoslakra azonban mind ezen zaj alig hatott el. A völgy lakói teljes nyugalomban s biztossággal nézték a jövőnek elébe, annyival inkább, minthogy a vén kovácsnak állítása szerint ezelőtt negyven egynehány évvel, mikor az egész megyében a himlő oly mértékben uralkodott, hogy a lakosoknak csaknem egy harmada meghalt, Ormoslakon s környékén senkinek sem történt baja; a kastélyban pedig, mint a kulcsár

állítja, még kevésbbé félhetni, mert az a falunál magasabban fekszik és attól szükség esetén, ha a kapu elébe őrök állíttatnak, egészen elzárható. E meggyőződésnek az vala következése, hogy nemcsak Ormosy s neje, kik szerencsés emberek módjára bizodalommal tekintettek a jövőre, hanem a kastély többi lakói is félelem nélkül éltek, s Ormoslakon minden ugyanazon rendben és sorban maradt mint máskor, csak hogy a ház — most midőn a szomszédoknak egy része, félyén a betegségtől, jószágait elhagyá, és maga Ormosy is, mint több küldöttségnek elnöke, sokszor a megye székhelyén tartózkodott, — csendesebb vala, mint máskor; s ki például azon nap, mikor e történet kezdődik, a kastély udvarára lép, az egész épületet lakatlannak gondolhatná.

Az év legforróbb napjainak egyike vala ez. A fő épület ablak-redőnyei zárvák, a folyosókon a gazdaszszony eczetes üvegein kívül nem látni semmit, s még a konyha előtti pad is üresen áll. Az udvaron, honnan a falunak egy része vizet hord, s hol máskor az ácsorgóknak egész serege látható, minden hallgat; csak az istállók nyitott ajtain át hallani prüsszögést és dobogást, melylyel a lovak magokat a legyek ellen védelmezni iparkodnak, míg a sokkal türelmesebb kocsis és lovászok,• a légysereg ellenére, mely őket környezi, nyugodtan folytatják délutáni álmukat. Az egész udvaron és kastélyban nem mozdul semmi, s a vas rostélyon keresztül, mely az udvart az utczától elválasztja, szintén nem mulatságosabb a kilátás. Itt egy vén asszony szundikál a ház előtt, ott egy pár gyermek játszik az akáczok árnyékában; de a por-oszlopon kívül, melyet a forróságban időnkint egyszerre támadt s szintúgy egyszerre lecsendesült forgószél felsodort, nem jár senki körül az utczán. Annyival meglepőbb a hatás, ha a csarnokon, mely földszint az épület közepét foglalja el,

keresztül menvén, rögtön a legszebb kertek egyikében találjuk magunkat.

A ház közelében nagy pázsitszőnyeg terül el, rajta egyes idegen növények s virágágyak még inkább emelik a kellemes hatást, melyet a friss-zöld a szemre gyakorol. Távolabb facsoportozatok állanak, a régi kertnek vagy erdőnek maradványai, míg az emelkedő háttért sötét erdő foglalja el.

E facsoportozatok egyike alatt, melyet százados hársak képeznek, két nőt találunk. Az egyik, magas karcsú alak, kinek egyszerű, de izletes és divatszerű öltözetéről is a háziasszonyra ismerünk, kerti széken ül, s munkáját ölébe eresztve, szemét egy előtte álló kosárra függeszti, melyben csecsemő alszik; a másik, nyilván dajka, a kosár mellett zsámolyon ül és a szunnyadó gyermeket legyezgeti. A nők közelében egy körülbelől két éves gyermek játszik, majd labdát vagy más játékot kapva fel, majd egy marok virágot vagy füvet tépve ki picziny kezével, melyet oly boldogan, oly büszkén hoz anyjának, mintha e virágokban a világ kincsét rakná le ölébe. Az anya mosolyogva követi gyermekének játékait, s a hímezést, melyen úgy sem dolgozott, félretevén, a lóher és baltaczim virágokból koszorút kezd fűzni. A kis leány tapsol örömében, s mindig több-több füvet hoz, mintha kis kezével az egész mezőt ki akarná tépni. Csak ha észreveszi, hogy anyjának figyelme néha a kosárban szunnyadó testvérére fordul, akkor hágy fel tevékenységével, s addig kiabál, addig húzza anyjának ruháját, míg ez ismét egy bátorító szót mond neki; s a kis szerelemféltő, ki még nem szokta meg, hogy anyja szeretetét valakivel megoszsza, ismét vígan fog játékához.

Valami véghetetlen kedves vala az egész jelenetben. Ez agg hársak talán soha boldogabb emberek fölött nem terjesztették ki ágaikat.

Órák folytak el, s ők nem vették észre, ők még csak nem is gyanították, hogy azalatt, míg a rekkenő meleg ellen a hársak árnyékában menedéket találtak, nyugat felől a láthatáron felhők vonultak össze. A fecskék nyugtalanul kezdtek körülszállni, csaknem a földet érintve röpülésökben; a fák sudarain gyenge szellő lejtett át, s a mint a lomb megmozdult, a világos pontok, melyeket a lombon átható napsugarak a földön képeztek, megváltoztatták helyüket.

— Nézze csak a nagyságos asszony, — szólt a dajka örömmel, — Ninácska nevet.

— Csak egy napsugár esett arczára; húzzuk félre a kosarat, talán nem ébred fel.

— Napsugár is esett reá, de mosolyog is — mondá az előbbi, — az édes gyermek talán angyalokkal beszél álmában.

— Vagy rólam álmodik — szólt az anya, midőn mosolygó gyermekeit nézé, s annyi boldogság vala kifejezve arczán, mennyi csak egy anyának szivében fér meg.

A kastélyból azalatt két férfiú közelített e helyhez. Az egyik maga Ormosy, ki, mint poros ruháiról és kihevült arczáról láthatni, épen most érkezett meg; a másik egy már koros s kissé vastag ember, Karimásy jószágigazgató, ki minden buzgósága mellett ma alig képes fiatal urát követni, oly nagy és sebes lépésekkel halad az előre.

Ormosyt, úgy látszik, rendkívül fontos, vagy kellemetlen tárgy foglalja el; arczán szokatlan izgatottság vehető észre; az igazgatónak máskor joviális képén pedig aggodalom s csüggedés látszik.

Midőn a helyhez közelitenek, hol a grófnét gyermekeivel láttuk, a fiatal nő a kosár fölé hajolva épen kisebb gyermekének vánkosait igazgatja, míg a nagyobbik az

anyjától készített koszorút annak fejére teszi. Ormosy egy perczig megállt; látszólag meg vala indulva. Szeme előtt állt képe azon összes boldogságnak, melyet eddig élvezett, s melyről sejdíté, hogy azt soha ily mértékben többé nem fogja feltalálni. De a kis Margit meglátta apját, s magasan felemelve koszorúját, kiáltozva szaladt felé; míg a grófné meglepve férje váratlan jötte által, szintén elébe sietett.

— Ez csakugyan váratlan öröm — szólt a grófné, miután férjét megölelve, a fák alá vezeté — még kocsid zörgését sem hallottam.

— Lóháton jöttem — mondá a gróf.

— U.-tól idáig lóháton, e hőségben, s ily rögtön, holott csak holnapra vártalak; mi történt? — A grófné férje arczának megváltozott kifejezését észrevéve, nyugtalanul várá feleletét.

— Kedves Annám — szólt Ormosy a lehetőségig nyugalomra kényszerítve magát, — a dolog reánk nézve e pillanatban inkább kellemetlen, mint veszélyes; de kellemetlen, igen kellemetlen. A szomszéd megyében paraszt lázadás ütött ki; már nálunk is mutatkoznak a bajnak jelei. Több falu feltámadt az urak és tisztjeik ellen. A katonaság a határt őrzi, s így nincs eszköz, mely által a felbőszült csoportot féken tarthatnók. Ki kell tehát térni előle, s én azért jöttem, hogy Kassára vigyelek. Megtettem minden rendelést. Mihelyt besetétedik, megindulunk.

— De mi a lázadásnak oka? — kérdé a grófné bámulva.

— Valószinüleg igen sok — mondá Ormosy; — az ürügy, mely alatt a szerencsétlen tömeget felizgatják, az, hogy az urak s orvosok a népet megmérgezik. Miután egyes falukban többeknél a kolera azon óvszerek használata után tört ki, melyeket felsőbb rendelések

nyomán a megye s a földesurak kiosztottak: a nép most mérgezésről szól, s az urakban csak gyilkosait látja. Vannak, kik a zavargásokat orosz vagy lengyel forradalmi emissariusok működéseinek tulajdonítják; mások az egészben csak azon nyomásnak következéseit akarják látni, melyet a jobbágyok egyes földesurak- s tisztektől szenvedtek; de bizonyos, hogy a nép több helyen a dühösségig megy, s hogy a lázadás rendkívül sebesen terjed. Azonban nyugodt lehetsz — folytatá biztató hangon, — a merre jöttem, még nincs nyoma; és meg vagyok győződve, hogy a faluban még az egészről mit sem tudnak, s Kassán leszünk, mielőtt a hirnökök közül, kiket a lázadók faluról-falura küldenek, valamelyik ide jő.

— De miért is menjünk el? — szólt a grófné bámulva, — rólunk a parasztok csak nem tehetnek fel oly szörnyűséget. Egész életünkben nem bántottunk senkit, sőt jóltevőiknek neveznek.

— Rusticus ungentem pungit — sóhajtozott az inspector, ki minél többet hallott a lázadásról, annál inkább izzadni kezdett, s vörös kendőjével törülgeté homlokát. — Higye el nagysád, a mi parasztaink sem jobbak a többieknél és — —

— Én ezt nem hiszem — vágott szavába a grófné — s ha tőlem függne, a legnagyobb lelki nyugalommal maradnék itt. Az ormoslakiak minket soha sem fognak bántani.

— Nincs okuk reá — szólt a gróf — s talán ha mindenütt így bánnak a jobbágyokkal, nem jutottunk volna e helyzetbe; azonban még sem akarnám rájok bízni családomat. Azonkívül jöhetnek idegenek, más uraságok jobbágyai, kik a mieinket magukkal ragadják, vagy helyettök garázdálkodnak. Hidd el kedvesem, ily körülmények között városon kívül nincs semmi biztos-

ság. Úgy is az egész nem soká tarthat, legfeljebb egy-két hét mulva ismét visszajöhetsz. De itt jő a tisztelendő úr, valószinűleg hallott már valamit, ő bizonyosan egy véleményen lesz velem.

S ezzel Ormosy a közelgő elébe sietett, míg a grófné a remegő jószág-igazgatóval magára hagyatva megjegyzé, hogy ha a plébános csakugyan úgy vélekednék mint férje, azonnal útnak indul. — Ő oly bátor és higgadt ember, hogy tanácsát vakon követhetjük.

— Ő igen bátor s igen higgadt — válaszolá az inspector, ki talán először életében monda a plébánosról dicséretet, s kinek ez még halálos félelmének közepette is rosszul esett, — befolyása is lesz a népre, eleget fogta pártját.

Míg a grófné s az inspector türelmetlenül várják a plébánost, ki az alatt Ormosyval élénk beszélgetésbe ereszkedett és lassú lépésekkel közelít, ismerkedjünk meg mi is azon férfiúval, ki egész körére, mint látszik, oly hatalmas befolyást gyakorol.

Az ormoslaki pap egyike azon embereknek, kik már külsejök által is magokra vonják figyelmünket. Magas termete, melyet a papi ruha, bármi röviden hordozta is azt, még inkább kitüntetett, feszes magatartása és szegletes mozdulatai, szóval egész külseje a barkóig s rövidre nyírt őszülő hajig, melyet egészen katonai szabály szerint viselt, személyének inkább katonás, mint egyházi alakot adtak. — A tisztelendő úr soha sem felejthette el azon időt, melyet, mint egy gránátos ezred tábori káplánya, nagy részt háborúban töltött, s ámbár békésebb hivatalát már tizenöt év óta tölti be, beszédében még most is a commando rithmusát tartotta meg, s időnkint oly hangon inti híveit, mintha ágyúk dörgése között szólna.

Ha festő egy lelkipásztor ideálját ecsetelné, az alak

valószinűleg az ormoslaki plébánoshoz nem igen fogna hasonlítani, és az érdemes férfi magaviseletében is voltak dolgok, miken a vidék jámborai néha megbotránkoztak. A plébános szerette a társaságot, s ép oly fenszóval szólt és nevetett, mint bárki más; talán többet tarokkozott, mint szükséges volt, s nem mentegeté magát, mint az esperes tenni szokta azon állitással, hogy azért szereti a játékot, mert épen kártyázás közben látjuk leginkább a szerencse ingatagságát, s minden emberi számítások haszontalanságát; ha a püspök visitatióra készült, az ormoslaki pap hátára vette puskáját, s haza sem jött, míg egy őzet s legalább hat császármadarat nem hozott vendégei számára, bármit beszéljenek a kánonok a vadászpapok ellen. De ki őt közelebbről ismeri, s egy ideig híveinek körében látta, az mind e mellett azon meggyőződésre jutott, hogy tiszteletre méltóbb embert és jobb papot nem igen látott még.

Farkas Máté — mert a sors különös szeszélyében e jámbor pásztornak épen ezen nevet adta — makacsul ragaszkodott minden jogához. Valamint felsőbbjei körében lelkesedéssel védelmezé azon önállást, mely a plébánost illeti, úgy a néptől is az utolsó fillérig megkivánta a magáét; csak hogy ép oly szigorúan teljesíté kötelességeit is, és azoknak, kiktől az ágybért pontosan beszedte, sokszor maga adta az arra szükséges pénzt. Mert, mint mondani szokta, mi lenne a világból, ha eltürnők, hogy az emberek kötelességeiket ne teljesítsék; de mi lenne az emberekből, ha egyik nem segítene a másikon.

A plébános első tekintetre nagyon is pontosnak és szigorúnak látszott. Ha hibát vagy rendetlenséget vett észre, a dorgálás nem maradt el. Ő azt kötelességének tartá, s oly híven s gyakran teljesíté e kötelességét, hogy szava végre, bármiről beszélt is, úgy hangzott,

mintha valakit megdorgálna; de az ormoslakiak tudták, a plébános e durva szava mily kedves dolgokat tud mondani, mennyi baráti tanácsot, mennyi szelíd vigasztalást nyertek, midőn velök oly hangon beszélt, mintha roppantul haragudnék. A plébános úr szava olyan, mint a nagy harang — így vélekedett a nép, — mindig vastagon szól; de az embernek még is jól esik, ha hallja. S csaknem hasonlót lehete mondani arczáról is, mely első tekintetre kellemetlennek látszhatott, s melyet azok, kik őt ismerték, végre még is megszerettek. Szépnek a tisztelendő urat a leghosszabb ismeretség után sem mondhatta senki. Nagy vonásai, kiálló arczcsontok, a bőrnek szokatlan barnasága, s a kemény haj, mely megőszülhetett, de melyet semmi földi hatalom nem képes lesimítani, oly egészet képeznek, melynek az erős szemöldökök nem kölcsönöznek különös nyájasságot; de a sötét arcz néha oly kedves kifejezést ölt magára, hogy az embernek szinte jól esik ránézni.

Szóval az ormoslaki plébános becsét csak az ormoslakiak ismerék. Egyike vala ő azon embereknek, kik körükből kiragadtatva nevetségeseknek látszanak, de kiknek minden szegletességeik épen onnan erednek, mert a helyet, hová állíttattak, tökéletesen betöltik.

Farkas Máté mindennapos vala a kastélyban.

Ormoslaknak jelenlegi tulajdonosa még alig volt tíz éves, mikor apja, a ki a háborúban mint ezredes szolgált, kedves hadi káplánját az épen akkor megürült ormoslaki plébániára kinevezte, s ez egész időközben nem történt semmi a háznál, miben ő részt nem vett volna. Ormosy nem gondolhatott a multra a nélkül, hogy Farkas Máté emlékével ne találkoznék. Ha a szünnapok alatt Ormoslakra jött, az ő társaságában lovagolt, vele ment először vadászni, őt látta apja halálos ágya mellett, tőle hallotta először gyermekének nevét; bámul-

hatni-e, hogy a plébános tanácsát a kastélyban még kisebb dolgok iránt is kikérék, s hogy a tisztelendő úr, az inspector és a többi tisztek nagy boszúságára, a grófra s nejére a legnagyobb befolyással birt.

— Nem hittem volna, hogy a lázadás ily hamar terjedjen — szólt Ormosy.

— Mindezt a szénégetők teszik — válaszolt a plébános szokott erős hangján; — mondtam nagyságodnak, ne fogadjunk idegeneket az uradalomba. Szemét, mit máshonnan kisepertek; haszontalan homok, nem jó föld az, melyet minden szél magával hord, de nagyságod nem hitte; és most köszönetül, mert nekik kenyeret ád és sokkal kedvezőbb szerződést kötött velök, mint kellett volna, fellázítják jobbágyait ellene. Hanem majd kikapják ezek is a magokét, csak szólhassak velök. A fődolog most az, hogy nagyságod a grófnét biztos helyre vigye.

— Magam is azt gondolom, s már minden rendelést megtettem. Mihelyt besetétedik, kocsira ülök s Annát gyermekeivel együtt Kassára viszem.

— Az nem megy — szólt a plébános határozottan, fejét rázva. — Helységünk és Kassa között minden falu fellázadt. Az utakat fegyveres parasztok őrzik. Még jobb lenne itt maradni, mint azon veszélynek tenni ki magukat, hogy idegenek kezébe essenek. E nép bőszültségében szörnyü dolgokat követ el.

— De mit tegyünk? — kérdé Ormosy nyugtalanul.

— Mindenek előtt kerülni kell mindent, mi a parasztok figyelmét magára vonhatná. Semmi készület. Mondják a kocsisoknak, hogy nincs szükség rájok és a korcsmába mehetnek. Jó, ha őket ott látják. Akárhány van a faluban, ki már most is minden lépésre figyel, mely a kastélyban történik. Azalatt nagyságod a grófnéval és a gyermekekkel, mintha csak sétálna, a

kerten át a vadászházhoz megy, hol Miska lakik, s ott marad; én pedig az angol lovászt, kihez teljes bizodalmunk lehet, a Farkas-völgybe küldöm. Ha a lovakat a kerten vezetik keresztül, nem veszi észre senki. Tiz óra felé nagyságod a grófnéval Miska házától egyenesen le a Farkas-völgybe megy, felül a lovakra s csupa erdők között egy nap alatt Kassára ér. Az út nem a legsimább ugyan, s itt-ott fárasztó, de egészen biztos. Most azok is, kik máskor az erdőben élnek, a falukban s az országutakon kószálnak. A grófné bátor és jó lovas, és az öreg Pattogós, ki nagyságtokat a Farkasvölgyben a lovakkal várni fogja, úgy ismeri az utat, mint én a falu határát, eleget vadorzott ezen erdőségben.

Miután a grófné, ki azalatt a férfiakhoz csatlakozott, a plébános tanácsát hallá, elhalaványodott. Csak most kezdé hinni a veszélynek egész nagyságát, s ez annál inkább hatott reá, mennél biztosabbnak és boldogabbnak érezé magát jelen körében. De Ormosyné nem tartozott azon gyenge teremtések közé, kik veszély előtt, mint a kis madár, melyet a csörgő kigyó megigézett, elvesztik lélekéberségöket, kik elbénítva a félelem által, minden határozatra képtelenek. Ő sem a távolságtól, sem az utazás fáradalmaitól s veszélyeitől nem ijedt meg; hanem valami volt a tervben, minek első pillanattól fogva a legnagyobb határozottsággal ellenmondott s ez az vala, hogy kisebb gyermekétől megválják.

Hogy a csecsemőt dajkája nélkül nem viheti magával, hogy ez, ki soha lovon nem ült, ily hosszú utat lóháton nem tehet, hogy minden megtámadás, mire a jelen körülmények között legalább késznek kellett lenni, százszor veszélyesebbé válik, ha a helyett, hogy lovaik sebességére biznák magukat, a dajkára és csecsemőre kell vigyázniok: mindezt Ormosyné belátta, teljesen

bízott a dajka hívségében s elismeré azt is, hogy kis Annája parasztosan öltözött asszony karjain sokkal biztosabb, mint ha nála marad; de mind e mellett nem barátkozhatott meg azon gondolattal, hogy gyermekétől épen ily veszélyes pillanatban váljék meg; s midőn férje s a plébános okaira többé nem tudott felelni: sirni kezdett, úgy hogy Farkas Máté valószinüleg maga is könyekre fakadt volna, ha nagy szemöldeit fel nem húzza egész homloka közepéig s így a pilláira toluló cseppeknek meg nem változtatja irányát.

— Végre is — szólt a plébános — igen természetes, hogy nagysád a kis Annától nehezen válik meg, s azt mondja, hogy Margitot még könnyebben hagyná el. Oly szivü asszonyok mindig úgy vannak ezzel. Ha gyermekök nagyobb, szeretik, mert már évekig szerették; s ha még kicsi, szeretik, mert még nem volt idejök, hogy eléggé szeressék. De az okosság — —

— Hagyja abba tisztelendő úr — szólt a grófné könyezve, — én belátok mindent; de hiába, vannak dolgok, melyekről elismerjük, hogy okosak, s melyeket még sem birunk tenni.

— Addig, míg meg nem győződünk arról, hogy kötelességünk — folytatá, mondását kiegészítve a pap. — Nagysád sokkal jobb anya s keresztyén, semhogy gyermekének életét veszélynek tegye ki, csak azért, mert tőle egy pár napra megválni nehezére esnék. De sietnünk kell. A gróf menjen az istállóba, s mondja az angol lovásznak, hogy ne nyergeljen, de készen várjon, s azután azt tegye, mit neki én fogok mondani. Nagysád azalatt magának s a gyermekeknek erősebb czipőt s melegebb ruhát hoz. Olyasnak mutatkozik az idő, mintha eső akarna lenni.

Természetünkben fekszik, hogy nehéz pillanatokban határozott parancsnak könnyen engedünk. Ha azon

befolyásnak kulcsát keressük, melyet forradalmak alatt vagy nagy veszélyek alkalmával néha egészen ismeretlen egyediségek a tömegekre gyakorolnak, e kulcs egyedül abban fekszik: mert az általános rémülés pillanatában épen csak egy bizonyos egyed vállalta a parancsolás szerepét magára; s ép azért nincs is nagyobb igazságtalanság, mint ha a népet azzal vádolják, hogy rosszul választá vezetőit. Nehéz pillanatokban mint egyesek, úgy a nép is nem választja, hanem vezetőjének azt fogadja, ki e szerep elvállalására elég bátorsággal bir, s épen nem csudálatos, hogy ezek nem mindig a legildomosabb s lelkiismeretesebb emberek soraiból kerülnek ki. Ormosy s neje is ellenmondás nélkül távoztak, a plébános meghagyását teljesítendők; ő pedig a hársak alá ment, hol a csecsemő kosarában aludt, s hol Margit rég elhányva virágait, most kövecskékkel játszott, majd halomra seperve össze egész kincsét, majd az asztalon szétrakva, oly figyelemmel s buzgósággal, hogy még barátja közeledését sem vevé észre, kinek máskor oly szivesen belékapaszkodott hosszú fekete köntösébe.

A plébános szivét bánatos érzés fogta el, midőn e gyermekeket látá. Ő sokkal több aggodalommal tekintett a legközelebbi jövőre, mint azt Ormosy gondolá. A gróf sohasem követett el igazságtalanságot jobbágyain, s a grófné jóltevő gondviselésként hatott körében; de a plébános tudta, hogy mind e mellett Ormoslakon sem az elégedetlenek, sem, mi több, ezen elégedetlenség okai nem hiányoznak. A nép mindig legfelsőbb helyen keresi szenvedéseinek forrását, s ez okon mindenért, mit egyedül a tisztek, a grófnak tudta nélkül cselekedtek, őt tevé felelőssé; s annál elégedetlenebbnek érzé magát, mivel az ormoslakiaknak egy része tót lévén, urával nem is beszélhetett, tehát egészen a tisztek

kezére bizva gondolá magát. Farkas Máté a falu és kastély közt közbenjáróként szolgált, s fel sem vevé a gyűlöletet, melylyel az inspector és a többi tisztek őt megtisztelték, híveinek a hol csak lehetett, pártját fogta. De egyesek mind a mellett mégis sértve érezék magukat, részint mert a plébánosnak nem jutott minden tudomására, részint mert Ormoslakon is, mint máshol, az emberek nem csak valóságos sértések ellen panaszkodtak, s a plébánosnak nem bocsáták meg, hogy képzelt bajaiknak szószólója lenni nem akar. Ő sokkal inkább ismeré híveit, hogysem a dolog való állása iránt csalódásokba ringatná magát, s már is, midőn a falu háza mellett elment, a csoport között, mely ott más faluból jött hirnök körül sereglett, elég fenyegető szót hallott nemcsak az uraság, hanem önmaga ellen is.

— Boldog gyermekek — szólt magában, szemét az ártatlanokra függesztve, — mennyi veszély környezi, de tudatlanságuk megőrzi nyugalmukat és felettök mások őrködnek; míg mi, minden fáradság s aggodalmak mellett, mikkel, vélt bölcseségünkben, száz veszélytől óvjuk magunkat, még is szinte elvesznénk, ha felettünk is hasonlóan felsőbb gondviselés nem őrködnék. E gondolat a plébánosnak megint visszaadta nyugalmát. Hangjában s az egész módban, melylyel a dajkának a dolgok állását, s azt, mit tőle kivánnak, előadá, valami oly biztató volt, hogy Kati, az ijedtség után, melylyel a történteket eleintén hallá, egészen megnyugodott, s csak grófnéját sajnálá.

— Ne aggódjál te grófnédért, annak nem lesz baja — mondá Farkas, — azt Pattogós vezeti, s fogadom, oly utakon, hogy maga sem veszi észre, mikor egyszerre Kassán lesz. A szegény asszony nem is magáért, hanem csak azon aggódik, hogy gyermekét el kell hagynia.

— Azon nincs mit aggódnia — mondá Kati; — mikor

Isten kis fiamat magához szólítá és a tisztelendő úr épen halála után, még a temetés előtt a kastélyba hítt, hogy akkor született kis Annámnak dajkája legyek, eleintén nagyon sírtam. Oly igazságtalannak látszott, hogy nekik a gazdagoknak most Isten még gyermeket is adott, s tőlem, kinek semmi egyebe a föld kerekségén, még fiacskámat is elveszi. Azt gondoltam, nem is fogom soha szerethetni ez idegen gyermeket, és csak azért mentem el, mert Miska akarta és a tisztelendő úr is úgy parancsolta. De később láttam, mi jól gondoskodott a tisztelendő úr rólam. Első napokban eszem még mindig Pistikánál járt. Ő tizenkét nappal idősebb volt és ha a finom pólyát és csipkés vánkosokat láttam, melyekben Annácskám feküdt, mindig eszembe jutott, hogy nem az én gyermekem; de később ezt is megszoktam. A kis angyal oly szépen nyújtá felém kezecskéit, nélküle talán meghaltam volna szomorúságomban; de mikor először mellemre fektetém, már könnyebben éreztem magamat; úgy látszott, mintha kis ajkai kiszívnák mindazon keserűséget, melyet szivemben viseltem. Oh a grófné nyugodt lehet; míg én élek, a kis Annának nem lesz baja.

— Azt én jól tudom, s rajta a grófné sem kételkedik, csak attól tart, hogy téged valami baj érhetne.

— Mi baj érhetne engem? — szólt a dajka bizodalommal. — Ha egyszer Miskámnál vagyok, onnan az erdőkön át éjjel is eljutok Kerekhegyre nénémhez; és ugyan ki bántana ott? Kerekhegyen csupa magyar lakik, s néném, kit akkor láttam utolszor, mikor várandóban voltam, nem is tudja, hogy időközben gyermekem meghalt és a kis comtesset az én leányomnak fogja tartani.

Míg a plébános a dajkával szólt, az inspector azon helyen maradva, melyen a gróf által hagyatott, mennél többet gondolkozott, annál nagyobb félelembe dolgozta

belé magát. Végre rémülése győzött még az ellenszenven is, melyet a plébános iránt érzett, s hozzá menve, kérdést tőn, mit tanácsol neki?

— Már a teins úrnak nem tanácsolhat senki mást, mint hogy innen pusztuljon, s pedig mennél elébb. A nép senkire sem haragszik inkább, mint inspector úrra; nem szeretném, ha kezei közé kerülne.

— Az szörnyű volna — mond amaz remegő hangon. — A gróf elbeszélte, mit tettek azzal a szegény Krivanszkyval, gróf Váry inspectorával, Kissé szigorú ember volt, az igaz, de jó ember, mint a harapás kenyér, és oly mulatságos, az uraság nem is élhetett nélküle. Az embernek feláll haja szála, ha csak eszébe jut, mily kínokkal ölték meg. Egy kasznárt, ugyanazon uradalomban, a falusi bikával egy azon jászolhoz kötötték, hogy a vad bika ölje meg, vagy a széna mellett haljon éhen. Az ember elborzad, ha eszébe jut, hogy egész életét oly kannibálok között tölti. Hiába semmi míveltség, semmi vallás.

A plébános, ki mint bátor ember a félénkséget megveté, de sajnálkozék rajta, épen az elrémült inspectornak néhány vigasztaló szót akart mondani, midőn a hallott észrevétel haragra gyújtá. — Semmi vallás — szólt ingerült hangon — s az baj, ugy-e bár, hogy a népnek ilyenkor vallása nincsen? De ki más oka e vallástalanságnak, mint ön és hasonlói. Ha azok, kik a míveltség magasabb fokán állnak, vagy kikről a buta nép legalább azt hiszi, hogy állanak, ha ilyenek, mondom, a vallás iránt a legnagyobb közönyösséget mutatják, ha megvetik szertartásait, s akkor örülnek leginkább, ha az egyháznak szolgáit nevetségessé tehetik, vajon csoda-e, ha a nép a példát követi? Hisz mindenki szivesen utánozza felsőbbjeit, s mert ez egyébben nehezen sikerül, abban kisérti meg, mihez sem ész, sem

világi bátorság, sem erő nem szükséges. Önök felfogása szerint a vallásra csak a népnek van szüksége, hogy alázattal meghajoljon felsőbbjei előtt, hogy szépen eljárjon a robotban és panasz nélkül hordozza terheit; de a nép meg azt hiszi, hogy a vallás olyanoknak, kiknek Isten nagyobb hatalmat adott, még szükségesebb. Mit önök a népnél nélkülözhetlen korlátnak tartanak, abban a nép védelmet szeretne találni a hatalmasok ellen, s ha ezt nem találja, közönyös lesz az iránt, minek hasznát belátni képtelen. A vallástalanság nagy szerencsétlenség, legnagyobb átka századunknak, de önöknek nincs joguk ellene panaszkodni.

Az inspector fohászkodva jelenté ki helybenhagyását, s oly bűnbánatos képpel állt ott, hogy a plébános megsajnálta őt. — Erősen hiszem — szólt kissé szelídebb hangon, — hogy a jelen események a teins úrra is meg fogják tenni hatásukat. Tábori életem idejében akárhányat ismertem, kikről csaknem meg voltam győződve, hogy vallásosság nem is fér szivökbe és im, megrázta a félelem, és elfért biz az.

Az inspector egészen egyet értett és remegő hangon jegyzé meg, hogy ha a papság egész befolyását a nép felvilágosítására használja, bizonyosan észre térítheti.

— Az nem szenved semmi kétséget, hisz végre minden ember eszére tér, úr és paraszt, bölcs és tudatlan, egyszer mindenik kijózanodik; a kérdés csak az: mikor? s azok után, miket a faluban láttam és hallottam, nem tanácslom, hogy akár inspector úr, akár más valaki az én befolyásomra támaszkodjék. Legjobb kitérni. Ha besötétedik, jöjjön hozzám, s ha nem lesz benne más mód, a barát csuklyájába öltözködhetik, ki a bucsú alatt segítségül volt nálam; a szegény barátot nem bántja senki, és ha ön bajszát leborotválja és szükség esetében tonsurát nyirunk, nincs ember, ki ezen obscurus öltözet

alatt oly felvilágosodott férfiút gyanítana, minőnek inspector úr egész életén át magát mutatta.

Az inspector érzé a czélzást, mely a végszavakban feküdt, azonban jelen alázatos hangulatában mindent eltűrt volna, sőt örvendett a dorgáláson, csak annyit tanácslott a plébánosnak, hogy míg a nép dühe tart, inkább ő is térjen ki.

— Csak még az kellene — szólt Farkas, oly hangon és kifejezéssel, melyen az inspector szinte megijedt. — A betegség nyomai mutatkoznak, a nép fellázad, és én ilyenkor menjek el? Inkább izmokra tépetném magamat, mint hogy ezt tegyem. Rólam ugyan nem fogja mondani senki, hogy rám ijesztett.

— Én csak azt értettem, hogy a tisztelendő úr rövid időre menjen el, addig, míg épen az első dühösség tart — mondá az inspector mentegetve magát.

— Igen, hogy ha majd minden ismét szép rendben lesz, akkor visszajöjjek — szólt Farkas még nagyobb indulatban, — eső után köpenyeg. S tudja-e inspector úr, hogy az valóságos gazság volna, mit nékem tanácsol? És hogy ha most elmennék, szégyenleném visszajönni. A szegény népnek soha sem volt inkább szüksége reám, mint épen most.

— Bizony a nép nem is érdemli, hogy érte magát oly ember feláldozza — sóhajtott az inspector.

— És szeretném tudni, miért nem? — mondá a lelkész hévvel; — mert néhány aláváló izgatónak ellentállni nem tud? Jobb lenne kétségen kívül, ha ellentállna; de ne feledjük, hogy azok, kiket a gonosz a tiltott gyümölcs leszakítására ösztönöz és kiknek, ha tanácsát követik, a világ minden tudományát és hatalmát igéri, talán éhesek is, és hogy nem annyira fényes vágyak, mint a jelen szükségei által ragadtatnak el. Ismerem e népet, egytől-egyig láttam őket felnőni, vagy

vénülni — és tudom, hogy nagyobb része jámbor, szelíd emberekből áll. Ugyanazon csepp, mely reggel mint harmat függött a virágon, délben talán mint vészfelleg száll körül, és este, ha a vihar kidühöngte magát, ismét mint tiszta csepp ragyoghat valami fűszálon. A nép mindig érdemes reá, hogy egyesek magokat érte feláldozzák, érdemes már azért is, mert ő szintén annyiszor áldozza fel magát, s annyiszor áldoztatik fel egyeseknek. Az ormoslaki nép jó, becsületes, én mindig ezt fogom mondani, bármi történjék. Ha a szénégetők nem volnának, kiket szintén a teins úr fogadott fel erdeinkbe, jót mernék állni a békéért.

Ormosy s neje, kik azalatt a kastélyból visszatértek, véget vetettek a beszélgetésnek. Az inspector kanczellariájába ment, hogy ott várja be az estét; a többiek, sürgetve a plébános által, az erdő felé indultak. Lassan haladva elébb, mintha csak sétálnának, sebesebben, mihelyt az erdőben voltak és sietésök senkinek figyelmét sem vonhatta magára.

Ormosy s a plébános félhalkan beszéltek egymással. Előttök a grófné ment, kisebb gyermekét tartva karján; a dajka erősebb levén, most Margitot vivé. — Nézetem szerint — szólt végre a grófné hosszabb hallgatás után — távozásunk fölösleges; de szivesen megtenném, csak kis gyermekemtől ne kellene megválnom. Mintha előre érezném, hogy baja lesz.

A plébános újra igyekezett őt megnyugtatni. Ormosy türelmét kezdé veszteni. — Nem foghatom meg, oly okos asszony, mint te vagy, hogy' lehet ily gyermekes? Mindenben oly józan vagy, csak ebben nem.

A grófné fájdalmas tekintetet vetett férjére. — Nem szólok többé — mondá szomorúan, — mert látom, hogy kellemetlen; de hidd el, kedvesem, ily dologban egy asszony sem bír annyi józansággal, mint ti férfiak.

— S ez nagy istenáldás — szólt a plébános, — mi férfiak nagy józanságunkkal nem tudom hány gyermeket nevelnénk fel. De legyen nyugodt kedves grófné, az ártatlan gyermek fölött, ha anyja alszik vagy távol van, még egy másnak szeretete őrködik, s az nem fogja elhagyni e nehéz napokban. És most Isten áldja meg nagyságtokat. Siessenek. Dörögni kezd, s félek, rossz időnk lesz; de reménylem, nem sokára derültebb ég alatt meglátjuk egymást.

A plébános, mint hangjáról észre lehetett venni, rendkívül meg volt indulva; s miután a grófnénak kezet csókolt s a gyermekekre áldást mondott, sietve távozott, nehogy könyeit észrevegyék, melyeket ez egyszer, bármennyire felhúzta szemöldjeit, szemébe visszaszorítani nem birt.

II.

Ormosy családjával hallgatva folytatá útját. A nap még magasan állt, de a sötét felhők, melyek nyugat felől tornyosultak, elfogták sugárait és az erdőben, mintha már az est közelgene, bizonytalan világ uralkodott. Minden csendes, a levegő meleg ködként mozdulatlanul terül el a vidéken. Minden tárgy színetlen, mintha fátyol takarná. Néha egy rövid lehellet, egy elszakadt fohász lejt át az erdő fölött, s a fák sudarai egy perczre ingadoznak: utána ismét csendes és mozdulatlan minden.

Mintegy félóráig haladhattak, midőn Ormosy, ki azalatt Margitot maga vette karjára, megállt s nejét pihenésre szólítá fel. Ormosynak egyik kedves helye vala ez, minden oldalról erdővel környezett rét, honnan, mert a hegy lejtős oldalát foglalá el, a fák sudarai fölött kilátás nyilt a völgybe. Egyenesen alattok feküdt a kastély, melynek a kert magas fái miatt csak cserépfedele látszott; tovább a falu és temploma, minden oly csendesen, mint máskor, csakhogy a kassai úton nagy csoport paraszt közelített a faluhoz. Míg Ormosynak figyelmét e csoportozat vonta magára, a grófné a csecsemőt karjaiban tartva kizárólag vele foglalkozott, s halkan elmondá dajkájának mindazt, mire figyelnie kell, ha majd a gyermekkel maga fog maradni.

De a közelgő vész rövid nyugalom után sietésre inté a pihenőket. A sötét felhő, mely előbb hegylánczként emelkedett a láthatáron, most egyszerre sebes változásoknak indult. Mint azon óriási földvajudásoknál, melyek közben a geologia állítása szerint az Alpok vagy Cordillerák hegylánczai támadtak: úgy a sötét felhőtömegből egyes bérczek emelkednek ki, magasan tornyosulva, míg saját terhök alatt összeroskadnak, vagy a mellettök emelkedő tömegek által elnyomatnak. Minden mozdul s változik. A fehér felhők, melyek, mint e rögtön támadt hegyláncz havasai, a sötét tömeg fölött uralkodnak, itt mint a folyásnak indult jegesek, széles szalagokban szállnak le a felhőzet sötét völgyei közé, s velök, színöket vesztve, lassanként összeolvadnak; ott a fehér gombolyagok sebes forgás közt oszlanak fel és gyenge füstként keringnek a felső bérczek fölött, vagy hosszú foszlányokban függnek oldalain.

Minden perczben új alakok, új színek, egy szüntelen változás, mely között a sötét felhőtömeg mindig magasabbra emelkedik. Még csendes a lég, s csak egyes szakadozott szélrohamok futnak át a fák sudarain; de a sebesség, melylyel a felhők a széllel ellenkező irányban a láthatáron felvonulnak, összekeverednek, szétfoszlanak, mutatja, hogy a zivatar, melynek ez egyes szélcsapások csak töredékei, a magasban már elkezdé nagy csatáját.

Az előbb oly ködös és homályos levegő egyszerre tisztává s átlátszóvá lett, a legtávolabb hegyek körrajzai élesen váltak ki, s még is az egész vidék azon csodás színtelen világításban tűnik fel, melyet csak vésznél látunk. Már egyes villámok czikáznak az égen, s a távol dörgés erősebbé válik.

— Ideje, hogy menjünk — szólt Ormosy, midőn kezét eleségének nyújtva, őt a felkelésben segíté, — nézd

csak, mily tömött felhő jő most ezen oldalról is. Egy percz alatt el fogja borítani az égnek tisztán maradt részét, mely előttünk fekszik. Hallod a távol zúgást, a szél és eső azonnal itt lesz.

— Csak a gyermekek meg ne ázzanak — szólt a grófné, közelebb szorítva kebléhez a csecsemőt, kitől, mintha még egyszer élvezni akarná az anyának terheit, az egész úton nem tudott megválni.

— Mihelyt beljebb jutunk az erdőbe, biztosítva vagyunk — mondá Ormosy; — tömött ágain nem oly könnyen hat át valami. Csak siessünk.

De Ormosy csalódott. Bár miként siettek és bár az erdő legsürűbb részében voltak is már, midőn a zivatar egy mennykőcsapással kezdetét vevé: a zápor pár percz alatt áttört a sűrű lombozaton, s utasaink átázva követték ösvényöket, mely minden lépéssel sikamlóbbá és nehezebbé vált.

Villám villámot, dörgés dörgést követett. Hol a fenyők nem bikkekkel vegyülve álltak, ott a szélvész egész sorokat dönte fel, s a recsegés, melylyel a lezuhanó fák ágai széttörtek, messze elhangzott az erdőben, a zápor közel zuhatagként hangzott, midőn a sűrű ágakon keresztül tört. Így tértek fáradtan s megázva vándorlásuk első nyugvó pontjához, s Ormosy talán életében soha sem örült jobban háznak, mint midőn feleségét a szerény vadászlak küszöbén átvezeté. A kilátás, mely a háztól nyilt, különben bájló vala. A hegy csúcsáról, melyen állott, nemcsak az ormoslaki völgy, hanem a távolabb fekvő táj is meglátszott. A szem mérföldekre követheté egyfelől a dombokon s hegyeken egyenesen Kassára vezető fehér utat, a másikról a folyót, mely a völgy fordulatait követve, vizeit a Tisza felé vivé. Most az egészet felhő takarta. A sűrű köd között még azon egyes fák is alig voltak észrevehetők a vadászlakot

környező kis mezőn, melyek az egész helynek egyik fő szépségét tevék.

Miska, ki épen tornáczán pipázva nézé az időt, nem hitt szemeinek, midőn a kopók ugatása által figyelmeztetve, egyszerre nejét, s utána a grófot egész családjával meglátta. Még inkább bámult, midőn e váratlan megjelenésnek okát s azt is megértette, hogy az uraság még ez éjjel tovább utazik. De miután a grófné gyermekeivel a szobába ment és ő a tornáczon urától a lázadás egyes részleteit hallá, sóhajtva mondá, hogy ő mindezt előre tudta. — Nem is csodálom, hogy a sok mindenféle rendelésnek, gyógyításnak, kuruzslásnak ilyen vége lett; hisz hat hét óta annyit lótnak-futnak körül az orvosok, annyit kérdezik az embert, nem halt-e még meg? hogy bizony zavarba jön. Tegnapelőtt lenn voltam Bernátfalván, már akkor gondoltam, hogy valami készül. A kolera ott már kiütött, a szomszédban még nem mutatkozott semmi, és az embernek megesett szive, ha a szegény népet látta. Az egyiknek apja, anyja halt meg egy délután, a másik mától holnapig feleségét és három gyermekét vesztette el. Egészen kétségbe voltak esve és a hánynyal csak szóltam, mind meg volt győződve, hogy a halottakat megmérgezték.

— De hogy' is támadhatott e szerencsétlen emberek agyában ily gondolat? — szólt Ormosy iszonyodva.

— Isten tudja hogy' — mondá Miska, — de beszélik, hogy Bernátfalván az uraság a mult hónapban valamit dobatott a kútba. Azt mondták, hogy só, s hogy csak azért történik, mert a víz rossz volt; de annyi bizonyos, hogy Bernátfalván halnak és pedig nem csak az emberek, hanem még az apró marha is, mely a kútból iszik, és hogy a szomszédban nyoma sincs a betegségnek. Hogy pedig a bernátfalvi uraság nem igen bánja, ha a parasztok halnak, azt is elhiszem.

— Ugy beszélsz, mintha magad is azt hinnéd, hogy szomszédom jobbágyait megmérgezi.

— Dehogy hiszem, nagyságos uram — szólt Miska némi zavarban, — én nem vagyok oly ostoba; hanem Bernátfalván azt beszélik, hogy mikor tizenhétben szükség volt a faluban, az uraságnak magtára teli volt élettel, de nekik nem adott belőle egy szemet sem, és hogy ők akkor is inkább szerették volna, ha egyszerre megmérgezik, mint hogy ily gonoszul hagyják elveszni.

Ormosy meglepve hallgatott. — Ha nagyságod megengedi — szólt ismét az előbbi, a puskát a konyhából kihozva és vállára akasztva, — körülnézek egy keveset. A csoport, melyet nagyságod a kassai úton látott, bizonyosan Óhegyről jött; megtörténhetnék, hogy a bernátfalviak szintén Ormoslakra mennek, ők pedig mindig a hegyen járnak át, s be szoktak térni házamba. Nem szeretném, ha a grófnét itt találnák.

S ezzel Miska magával szólítva kopóit, Ormosyt egyedül hagyá.

A gróf egy ideig szomorúan nézett a távozó után. Csak mióta észrevevé, hogy azon álhireket, mik akkor a parasztságot fellázíták, e régi szolga is legalább féligmeddig elhiszi — győződött meg a veszély egész nagyságáról. El volt keseredve, egy részről azok ellen, kik aljas fukarságuk által a népben gyűlöletet gerjesztének, más részről a nép ellen, mely csak egyeseket szeret, de gyűlöletét mindig egész osztályokra terjeszti ki. Mennyit nem tettem, hogy jobbágyaim bizodalmát megnyerjem, így gondolkodék magában. Tudva a környéknek egyetlen egy emberét sem sértettem meg, feleségem az egész vidék jóltevője, s most titkon szökünk meg saját házunkból. Valakinek eszébe jut, hogy a nagyobb halandóságnak oka méreg, s elhiszik felőlem

szintúgy mint szomszédomról, ki őket félszázad óta zsarolja.

Ormosyt e keserű gondolatokból Miska ébreszté fel, ki sebesen visszajött, s mert futás közben lélekzetét veszté, szakadozva elmondá, hogy Bernátfalváról csakugyan nagy csoport jő fel a hegynek. — — Legalább egy negyed óráig tart, míg ide érhetnek; az út a vágáson, a merre jönnek, meredek, s úgy látszik, néhány olyan is van köztök, ki nem igen biztosan áll lábain. De sietnünk kell. Nagyságtok a feleségemmel és a gyermekekkel a pallásra mennek, én majd azon leszek, hogy a vendégektől minél elébb szabaduljunk.

Rövid idő mulva Ormosy családjával együtt rejtekben vala, Miska a padlás ajtaját betette, s ismét a tornácz elébe ülve, pipára gyújtott.

Csaknem egy negyed óra mult kínos várakozások között. A grófné a kis Margitot tartá karjain, halkan mesét mondva el neki, s elkövetve mindent, hogy őt még a parasztok megérkezése előtt elaltassa, vagy legalább hallgatásra birja, de hasztalan. A kis leány mindent, mi körülötte történt, játéknak tartott. A szűk lábtó, melyen a padlásra vitték, az, hogy mamája is az illatos széna közé ült, hol máskülönben csak dajkáját látta, oly véghetlen mulatságosnak tetszett neki, hogy még Miska tarisznyáját is, melyet elébb mint kocsit húzott körül a szobában, később gyermeke gyanánt szorította szivéhez, eldobva, anyjának nyakába csimpeszkedett és egyre nevetett, oly jóizűen, oly boldogan, hogy a szegény asszony alig birt elégséges erővel arra, hogy fenyegetések által a gyermeknek jó kedvét elrontsa. A csecsemő csendesen aludt dajkájának keblén. Ormosy maga hallgatva ült felesége mellett. Lelkét fájdalom és düh tölté el. Bármennyire által látta is, hogy őrültség volna, ha a pálinkától hevült dühös csoporttal szembe száll, mégis

saját neje s cselédei előtt megalázva érzé magát a parasztok előli elrejtekezése miatt.

A csoport azalatt nagy lármával a házhoz jött és Miskát fogta körül; ki mihelyt fegyverét a kamarában elzárta, oly nyugodtan ült tornáczán, mint máskor.

— Fertelmes idő — szólt Miska, erős füstöt eresztve pipájából.

— Rossz bizony — válaszoltak többen.

— A szél sok kárt tehetett, nem láttak kendtek semmit feljövet?

— Jobbra a hegyoldalon sok széltörés van és egy pár felrakott ölfát is széjjel vitt a víz — szólt egy vén paraszt, — de arra már semmi gondod Miska. Nem kéri többé számon senki tőled.

— Mennykőt nem kéri. A gróf semmit sem tart inkább szemmel, mint erdejét.

— A gróf! — szóltak többen olyan hangon, melyben félig megvetés, félig sajnálkozás vala kifejezve. — Nagy dolgok történtek, Miska. Oly dolgok, a mikről nem is álmodtál.

— Mi a manó?! — mondá Miska bámulást szinlelve, — kiváncsi vagyok.

— Jer hát velünk a szobába — szólt az elébbi öreg paraszt, — átáztunk, s a szél oly hidegen süvölt házad körül, hogy csontomig hat.

— És adj pálinkát; de siess, nem késhetünk — szólt egy másik, csaknem fenyegető hangon.

— Ha kend kérni akar, kérjen más hangon, máskülönben egy kortyot sem kap — mondá Miska, érezve, hogy biztossága attól függ, ha tekintetét a tömeg előtt fentartja.

— Kérni? Mi itt parancsolunk. Ezentúl mi leszünk a grófok, a nemes és nagyságos urak — kiáltott az elébbi dühösen.

— Azt majd meglátjuk — szólt amaz, — de ha el nem kotródol, úgy nyakon csaplak, hogy vén korodig megemlékezel reá, ha mindjárt nagyságos úr vagy gróf lesz is belőled.

A vén paraszt, kit, úgy látszik, az egész csoport vezetőül tekintett, közbeszólása által lecsillapítá a kezdő vitát; a parasztot keményen megdorgálta, s Miskának fülébe súgá, hogy amaz részeg, de jó volna, ha egy kis pálinkát hozna, mert nagyon megszomjaztak és az emberek kedvét semmi sem rontja inkább, mint a szomjúság.

Míg a vadász e kivánatot teljesítve a pinczéből visszajött, a csoportnak előkelőbbjei a szobában fogtak helyet, a többiek a konyhában és tornáczon ültek s hevertek le.

— Tudod-e Miska, mi járatban vagyunk? — szólt a vén paraszt, miután szűre ujjával száját megtörülve, a palaczkot szomszédjának oda tolá.

— Mit tudom én? — mondá az előbbi közönynyel; — a kaszálás elmult, a bucsú csak jövő hónapban lesz, gondolni sem tudom, mit kereshettek annyian egyszerre Ormoslakon.

— Hát uradat keressük, Miska — szólt az öreg halkabban. — A grófot keressük, ő is egyike a méregkeverőknek.

— Az én grófom egyike a méregkeverőknek? — mondá Miska elbámulva.

— A te grófod! Ugy-e bár, ki hitte volna? De kisült napnál is világosabban, az urak mind benne vannak és a tied még egyike a főbbeknek.

— Már hogy beszélhet kend ily marhaságot — szólt Miska, kinek vére felforrt; — nem szégyenli magát vén létére!

— Nem bámulom, hogy felindulsz — szólt amaz

sóhajtva, — én is úgy voltam elébb. Hozzánk hasonló közönséges ember ily gonoszságot nem is gondolhat magának. Főkép a grófnéról nem hinné senki.

— Micsoda, a grófnéról is azt hiszitek? — kiáltott fel Miska.

— Róla is be van bizonyítva. Még a leveleket is láttuk, melyekben az urak az egész dolgot egymásnak megirják. Ott van mind nótáriusunknál.

— De hisz nem is tudsz olvasni — mondá Miska vállat vonítva.

— Nem is az én dolgom — szólt a paraszt bosszús hangon, — én esküdt ember vagyok, tanácsbeli. De a nótárius tud olvasni, meg az iródiák, ki tegnap nálunk volt, és az obsitos, ki kaszálás óta a faluban tartózkodik, és azok mind kiolvasták a levélből.

— Mit olvastak ki a levélből?

— Hát mindent — szólt az előbbi erős meggyőződés hangján, — mit végeztek utolsó összejövetelök alkalmával, s mikor fognak ismét összejönni, hogy egymással tanácskozzanak. Hogy az egész felső járásban már, hála Istennek, a sirok meg vannak ásva, de hogy még a por nem elég, mert az ormoslaki gróf nagyon sokat küldött ki jószágára, mivel Bernátfalvát és a szomszéd helységeket is ő fogja ellátni.

A hatás, melyet e levelek tartalmának említése a jelenlevőkre tett, különböző vala. Egy pár dühösen emelte öklét, másoknak arczán elkeseredés és undor vala kifejezve, míg egyesek összetett kezekkel ég felé emelék szemeiket, mert a veszélytől megmenekedtek; hogy a mérgezésről a felfogott levelek szerint kétség nem lehet, arról mindenki meg vala győződve és általános boszankodást gerjesztett, midőn Miska ez iránt kételyt jelente ki.

— És te még most sem hiszed, hogy az urak a

népet csakugyan mérgezik és hogy felét kiirtották volna, ha szerencsére ki nem sül az egész terv? — kérdé most éles hangon egy másik a parasztok közül. A férfiú nem bernátfalvi volt. Egyike vala azoknak, kik faluról-falura járva, a borzasztó hírt terjesztették és a népet lázíták. A halvány arcz, a beesett, de fényes szem, a lázas ingerlékenység, mely e férfi minden mozdulatából kitünt, kellemetlen, csaknem ijesztő hatással voltak. Egész valóján azon nyugtalanság vala észrevehető, melyet csak őrülteknél, vagy olyanoknál találunk, kiknél az idegek izgatottsága a legfőbb fokot elérte, s kik néha épen azon arányban gyakorolnak befolyást másokra, melyben a hatalmat magok fölött elvesztik. — Hát felelj nekem, ha nem az urak mérgeznek, miként történik, hogy ők hónapokkal előre tudták, hogy mi halni fogunk, nemcsak hogy halni fogunk, hanem hogy mily módon fogunk meghalni, hogy micsoda vármegyékben fog a halálozás megkezdődni és mennyien fognak meghalni minden helységben; mert hisz ők mindezt előre tudták.

— Úgy van, ők mindezt régóta tudták — zajongtak a parasztok.

— Nálunk már tavasz kezdetén, még áprilisban előre mondtak mindent — folytatá az előbbi szenvedélylyel. — A papok kihirdették a szószékről, hogy egy pár hónap mulva a betegség ki fog törni. Egy része az urakkal tart, a többi csak azt hirdeti, a mit neki a püspök parancsol. Ez csak azért történt, hogy ha majd az emberek falkánkint halni kezdenek, senki se tulajdonítsa másnak, mint a betegségnek, melyről ők előre szóltak. Mindjárt azután az orvosok kezdtek körüljárni, nemcsak a megyei orvosok, hanem idegenek, kiket orvosoknak neveztek, de kiket sem elébb, sem utóbb, senki sem látott többé. Megkérdezték a birákat, hány

ember lakik a faluban, kiszámították, hogy e szerint körülbelől mennyinek kell meghalni és e végre mennyi port hagyjanak ott. Azután egy különös házat jelöltek ki, hová a betegeket vinni kell.

— Igen, nálunk is úgy volt — szóltak többen.

— Falunkban kemény büntetés alatt megparancsolták, hogy mihelyt valaki megbetegszik, akár akarja, akár nem, mindjárt az ispotályba vigyék; és hogy ne merészeljen senki közelébe menni, mert a betegség ragadós.

— Nálunk is azt mondták — szóltak ismét közbe többen.

— Hazugság, koholmány — folytatá az előbbi. — Falunkban egy hét óta halnak az emberek, s mindig ugyanazon négy ember viszi ki és mind eddig egynek sem történt baja. Lehetséges-e ez, ha a betegség ragadós? A plébános úr eljár minden beteghez és oly jól érzi magát, mint máskor; én magam legalább tíz embert láttam meghalni, kezemben tartottam görcsöktől összehúzott ujjaikat, ágyok mellett álltam az utolsó vonaglásig, és im itt vagyok. Sem én, sem a tisztelendő úr, sem azok, kik a halottakat eltemetik, nem vettünk be a fehér porokból, azért nem történt bajunk.

— De miért mondanák, hogy a betegség ragadós, ha nem hinnék magok is? — kérdé Miska, ki mióta hallá, hogy urát is mérgezőnek tartják, az egész hírt koholmánynak nézte.

— És ezt te paraszt eszeddel nem fogod fel? — szólt az előbbi megvetőleg; — hát nem hallottad soha, hogy mindeniken, a kinek mérget adnak be, meglátszik, nem csak halála előtt a hányásból, görcsökből, s azon iszonyú kínokból, miken az ily ember keresztül megy, hanem a halál után is, midőn az ilyes test megfeketül és mindjárt rothadásba megy. Az urak ezt

mind előre látták. Azért akarják külön házakba vitetni az embereket, mihelyt megbetegszenek, és azért hirdetik a betegséget ragadósnak, hogy még felesége és gyermekei is elhagyják az embert és magánosan haljon meg, mint a kutya.

— Ejnye be okosak azok az urak — szólt egy a parasztok közül bámulással.

— Okosak biz ők — folytatá az előbbi — és mind összetartanak. Nekik minden eszökbe jut. Igy például elzárták a falukat egymástól; még a mi több, minket parasztokat állítanak ki vasvillásan, hogy a határt szomszédainktól megőrizzük, mert hisz kolera lehet ott és a ki kolerás helységű emberrel csak beszél is, magával hozza a betegséget. Furcsa dolog, hány ragadós nyavalya nem uralkodott máskor? Két esztendő előtt a himlő, harmad éve az a különös forró betegség, melyet a doktorok is megkaptak. Akkor nem jutott senkinek eszébe, hogy ispotályt csináljon, vagy a falukat egymástól elzárja, és hát most miért teszik? Természetesen, előre látták, hogy ha egy vagy más faluban sokan halnak meg, az emberek végre mégis észreveszik, hogy megmérgeztettek; s hogy majd elbeszélik szomszédaiknak és ezek megint tovább mondják, mi által nemcsak a szándékuk hiúsulna meg, hanem még más baj is üthetne ki. Ezért zárnak el minden határt külön, ezért nem eresztenek ki oly faluból, hol a betegség már kitört, senkit. Nem világos-e mindez?

— Már hogyne volna világos — mondának néhányan.

— Még többet mondok — szólt ismét az előbbi, — az uraknak esze ennél is tovább jár. A megmérgezett emberen halála után félesztendővel is meglátszik a méreg. Mikor szomszédunkban a molnárné ellen gyanú támadt, a főbiróval kijöttek az orvosok, kiásatták a

molnárnét és a zsidó doktor mondta, hogy ha csak egy szikra méreg, csak annyi mint egy gombostű lenne is testében, ők megtalálják. Ezért ásatják kétszer oly mélyen a sírokat mint máskor és ezért parancsolják, hogy a hol lehet, a halottakra oltatlan meszet vessenek.

— Isten engem, az urak valóságos ördögök — szólt az egyik, — soha nem hittem volna, hogy még erre is gondolnak.

— Csak egyet felejtettek el — mondá az előbbi, kinek hangja beszéd között mindig élesebb lett, s kinek kifejezéséből s minden mozdulatából kilátszott a fokonkint növekedő szenvedély, mely hallgatóira is elterjedt, — az uraknak nem jutott eszökbe, hogy mi vagyunk az erősebbek és hogy szörnyű boszút fogunk állni.

— Úgy van boszút, boszút fogunk állani — ismételték a parasztok.

— Hát jertek Ormoslakra — kiáltott fel az előbbi, midőn a fejszét kezébe véve felkelt, — mikorra oda érünk, sötét lesz.

— És mit kerestek Ormoslakon? — kérdé Miska megijedve.

Az előbb szólt idegen csak megvető tekintetet vetett a kérdőre. — Hallottad már — mondá a vén bernátfalvi paraszt, — urad egyike a fő czinkosoknak, a mi járásunkban az egész mérgezést ő igazgatja. A többiek nála szedik a porokat, hozzá mennek parancsolatokért.

— No majd adunk mi neki — szóltak többen, kik az alatt botjukat felemelve szintén felkeltek. Miska látá, hogy oly állapotban vannak, hol minden ellenok haszontalan, s csak azt jegyzé meg, hogy a gróf a megye székhelyén gyűlésen van, s csak néhány nap mulva fog visszajönni.

— De a grófné oda haza van, ugy-e? — szólt egy másik; — majd azt keressük fel, úgy is ő osztogatott

legtöbb port és cseppeket, még Bernátfalván is járt, pedig hozzánk épen nem lenne semmi köze, mi még jobbágyai sem vagyunk.

— Ki kell irtani nagyját-apraját — szólt az idegen paraszt, indulatában remegő hangon, — a nők s a gyermekek is egy bordában szőttek. A legkisebb is végre felnő és oly nagy zsarnok lesz, mint apja volt. Az is bolond, a ki könyörületességet érez irántuk. Anyám is asszony volt, s három gyermekem oly szép és ártatlan, mint az angyalok a menyországban, s még is megölték őket. A fehér porból adtak nekik és két nap alatt mind a négy a temetőben feküdt. Kézért kéz, szemért szem, gyermekemért gyermek: ez az Isten parancsolatja. Öljétek meg őket, a mennyi csak van. Gyujtsátok fel kastélyaikat, ne maradjon kő kövön.

— Nem látják-e, hogy ez az ember őrült — szólt Miska eliszonyodva, — hogy' is járhattok szavai után?

— Őrült vagy te magad — kiálta az előbbi — vagy nem őrült, hanem gazember, ki saját vérét elhagyja és az urakkal tart. Rosszabb az uraknál. Üssétek le! — és a szóló felemelte fejszéjét. Több bernátfalvi közbevetette magát.

— Hadd el — szólt egyik közülök, — Miska becsületes ember. Nem csuda, ha az ormoslaki uraság mellett szól. Felesége dajka a háznál, s ő fél, hogy ha a kastélyban valami történnék, még annak is baja lenne.

— Az már más — mondá az előbbi, leeresztve fejszéjét, szelídebben. — Feleséged paraszt asszony, csak olyan vérből való, mint mi, és a gyermek, a melyet szoptat, nem az ő gyermeke; semmi köze, hogy mi történik azzal.

E szavak nyugodtan, de különös hanglejtéssel mondattak, melytől még a parasztok is elijedtek. Utánok pillanatig mély csend állott be, s a csend közepett

egyszerre valami nesz hallatszott a palláson épen fejök fölött.

— Mi volt ez? — mondá az idegen paraszt halkan, s figyelemmel hallgatódzva, — ki van padlásodon, kit rejtegetsz?

Miska nagy szerencséjére már sötétedni kezdvén, a zavart, melyet arcza kifejezett, senki sem vette észre. Összeszedte magát, s a lehető legközönyösebben válaszolá, hogy a neszt maga is hallotta és hogy ha nem macskáinak valamelyike tette, csakugyan nem tudja, honnan jöhetett.

Az idegen paraszt semmikép sem akart megnyugodni e válaszban és noha néhányan azt mondák, hogy semmi neszt sem hallottak, s az egész valószinűleg csak képzelődés volt, a nagyobb rész pedig már indulni akart, nehogy az ormoslaki kastélyban az óhegyiek által megelőztessék, — nem ment el a háztól, mielőtt a padlásra fel nem nézett. Az ajtót nyitva és az egész padlást szénával tele rakva találván, ő is megnyugodott. Még egy ideig hallgatódzva állt a felvezető lábtón. Végre lejött ő is és fejszével vállán a többiek után sietett.

Miska az erdő széléig követte a távozókat. Midőn lépteik a távolban elhangoztak, s meggyőződött, hogy közülök többé senki vissza nem térend, házához sietett, hogy Ormosyt rejtekéből kivezesse.

III.

A helyzet, melyben Ormosy és családja ezen időközt tölték, borzasztó vala. Rejtekökben meghallatszott minden szó, melyet a parasztok a szobában beszéltek; s így a veszély iránt, melyben életök forogna, ha a vad csoport által megtaláltatnának, kétség sem lehetett. A grófné Margitot tartá karjai között, ki, mint ha a kis madárnak kaliczkáját kendővel takarják, a sötét padláson, víg csevegésének közepette, elszunnyadt. A csecsemő dajkája mellén pihent. A gyermekek álma csendes volt és a grófné egyforma lélekzetökre ügyelve, pillanatokra minden veszélyről megfeledkezett; de a legkisebb mozdulatnál, melyet Margit tett, a gyenge nyöszörgésnél, melylyel a csecsemő dajkája karjain megmozdult, egyszerre visszatért egész félelme.

Ormosy érzéséről csak annak lehet fogalma, ki valaha életében kedveseit veszélyben látva, érzé, hogy őket saját erejével megvédeni nem birná, s hogy a min e földön leginkább csügg, annak oltalmát a sorsra kell bíznia. El volt keseredve. Mennél inkább fáradozott előbb, hogy jobbágyainak szeretetét megnyerje, annál nagyobb gyűlölséget érzett magában irántok e pillanatban. Megbánva, hogy eddig jótevőjök volt, csak boszúról gondolkozott. A grófnéra az, mit hallott, ellenkező

hatást tett. Ő megérté, hogy azok keblében, kiket kedveseiknek halála kétségbe ejt, még e borzasztó gyanú is gyökeret verhetett. Oh de mekkorának kell lenni azon gyűlölségnek, mely által még ily gyanú is valószinűvé válik? így gondolkozott magában, és lelkét nem gyűlölség, hanem kimondhatlan fájdalom tölté el; sajnálkozás a gyűlölt és gyűlölő, az egész emberi nem fölött, melynél ivadékról-ivadékra szállnak a gyűlölködések s az egyes, kevés jó mellett, mit önmaga tapasztalt, elődeinek százados és még megboszulatlan sérelmeit hordja keblében.

Midőn Miska a pallásra jött és jelenté, hogy a parasztok már mind elmentek, s lépéseik sem hallatszanak többé, a gróf családjával lejött a szobába. A dajka a csecsemőt az ágyra tevé és a kis Margit számára tejes kását állított a tűzhöz.

Kevés idő mulva a grófné is kijött és a tűzhelyhez állt. — Kassára kell mennem — szólt rövid szünet után, — férjem akarja és férjemnek igazsága van. Hallottad, mit rólunk beszélnek; számunkra és gyermekeink számára egy időre nincs biztosság Ormoslakon.

A dajkának szemei könyekbe lábadtak. — Csak menjenek is el nagyságtok mennél előbb — szólt megindulva, — majd eszökre térnek; de most borzasztó őket hallani is.

— Férjem azt hiszi, hogy a kis Ninácskát nem vihetjük magunkkal. Te nem tudsz lovagolni, s ha tudnál is, mit csinálunk, ha megtámadtatnánk? Margitot férjem veszi lovára, az csak megmenekszik, de szegény Ninácskám!

— A tisztelendő úr azt mondta, hogy Ninácska nálam marad. Azért nagysád ne aggódjék, ha saját gyermekem volna, sem szerethetném inkább — —

— Azt tudom; de látod, Kati — szólt a grófné és

hangja remegett, — Ninácska kedves, legkisebb gyermekem. Hátha mégis baj érné?

— Mi baj érhetné nálunk? — mondá Kati biztatólag. — Szegény embert nem bántanak és szegény embernek gyermekét még kevésbbé. Holnap hajnalban az erdőkön keresztül elmegyek Kerékhegyre171 nénémhez. Ő szegény még azt sem tudja, hogy az én gyermekem meghalt, és a kis comtesset leányomnak fogja tartani. Ott nyugton maradhatunk akár meddig, s ha majd a zavargásoknak vége lesz, nagyságtok eljönnek és Ninácskát haza viszik.

— Életemet bizom reád!

— Én is tudom, mit érez az ember gyermekeért, főkép ha kicsi. Félesztendeje sincs, hogy fiamat eltemették.

Mindketten elhallgattak.

Kati erősen fújta a tüzet, hogy a grófnéval elhitesse, miként csak a füsttől könyezik; emez mély gondolatokba merülve nézett a lángok közé.

A hallgatást a gróf szakítá félbe, ki nejét sietésre inté. Elmult kilencz óra és a Farkasvölgy még messze van.

— A tej forr — szólt a dajka. — Nem oly jó, mint Margit comtesse otthon megszokta, egy csepp czukor sincs benne, de arra fogadok, hogy jól fog neki esni. Csak hadd hűljön meg kissé, azután nagyságtok mindjárt útnak indulhatnak. Ninácskát majd én magam öltöztetem át.

— Hát hoztál ruhát magaddal? — kérdé a grófné.

— Nem hoztam biz én — válaszolt a dajka — s ha hoztam volna, annak nem nagy hasznát vehetnők. A csipkés vánkosban a finom pólyákkal nem tartaná senki gyermekemnek. Van más ruhám számára. — Igen — folytatá rövid hallgatás után halkabban, talán azért, hogy Miska, ki éppen a konyha-ajtóba lépett, ne hallja, talán csak mert keble annyira szorult vala, hogy hangosabban nem szólhatott — még mind ott fek-

szik a ládában, a mint fiamnak készítettem: az ingecskék, a pólyák, a főkötőcskék. Nem a legfinomabb vászon, csak olyan, minő szegény ember gyermekének való. De mind új — tevé hozzá sóhajtva. — Úgy örültem, mikor mindennel készen valék, — és a szegény gyermek még nem is használhatta.

— Öltöztessük fel Ninácskát együtt, mint máskor szoktuk, — mondá a grófné, — ki tudja, mikor látom szegényt ismét.

És ezzel a grófné Katival a gyermekekhez ment. Ormosy, Miskának fegyverei közül egy duplacsövű puskát és szarvaskést választva, a tornáczra állt s vadászával beszélgetett. Minden mozdulatából meglátszott a türelmetlenség, melylyel várta, hogy neje elkészüljön.

Tekintve a körülményeket s a veszélyt, mely az egész családot környezé, ha akár azok közül, kik Ormoslakra mentek, néhányan visszatérnek, akár más csoportok jönnek a vadászlak felé, természetesnek fogjuk találni, hogy Ormosy kissé elveszté türelmét. Még Miska is, ki egy párszor bement, hogy utána nézzen, visszatérve, rosszkedvűen mondá, hogy még nem készültek el, s majd mindjárt jönnek. De vajon nem természetes-e az is, hogy a grófné a pillanatot, melyben gyermekétől el kell válnia, a lehetőségig elhalasztá; nem mintha szándékosan késett volna, hanem mert mindig talált valamit, mit a gyermekét vég izben öltöztető önmaga akart tenni, s mit könybe lábadt szemeivel soha nem végezhetett el úgy, mint akarta volna. És nem természetes-e, ha Kati, meghalt fiának ruhái között, ámbár nem sok volt, a kis Anna fejéhez illő fejkötőt sokáig nem tudta megtalálni és bojt helyett mindig csombókot kötött; s hogy a két asszony akkor is, midőn a gyermek végre egészen felöltöztetve feküdt az asztalon, még

sokáig állt a csecsemő előtt, sirva keservesen: Kati, mert eszébe jutott, hogy ha fia életben maradt volna, most az is ily nagy lehetne, mint a kis Anna; a grófné, mert midőn gyermekét ez idegen durvább ruhában látá, úgy rémlett előtte, mintha saját gyermekét elidegenítené magától. Mindez igen természetes; s ki az asszonyi szivet ismeri, az a lassúságon, melylyel a grófné gyermekét öltözteté, ép oly kevéssé fog csodálkozni, mint férjének türelmetlenségén; a baj csak az, hogy az asszonyi szívet nem minden férfi ismeri, s hogy nem minden asszony fogja fel, hogy a férfi, ki bizonyos érzelmeket nem bir velök egészen megosztani, sőt ki azokat talán nem is érti, e miatt még nem érzéketlen. A férfi természete szerint mindig tágasabb kört keres magának, s nem értheti a nőt, kit a legdicsőbb czél, ha távol fekszik, hidegen hagy s ki apróságoknak annyi fontosságot tulajdonít; az asszony szűkebb körében kielégítve érzi magát és nem érti a férfit, ha az oly dolgokért lelkesül, s oly czéloknak áldozza fel magát, melyek tőle távol esnek. Amaz az élet tengerén a véghetlen láthatárt, ez mélyében az egyes gyöngyöket keresi, örökké egymástól távol körökben mozogva, ha őket a szerelem nem egyesítené, s ha azon pillanatokban, midőn egymást nem érthetve eltávoznak, a szív nem vezetné őket ismét egymás karjai közé.

Anna nem birt megválni gyermekétől, s midőn férje a szobába jött s őt sietésre intvén, az alvó Margitot karjára vevé és megindult, még egyszer vissza kelle térnie, mert a nő azt igéré, hogy mindjárt jő, de még sem hagyhatá el kisdedét. Mintegy lekötve helyén, újra valami igazítani valót talált a csecsemőn, vagy halkan rendeléseket adott dajkájának; mindig új és szükséges dolgok jutván eszébe, melyeket eddig még nem mondhatott el.

— Kedves Annám — szólt Ormosy végre oly hangon, melyből meglátszott, hogy türelmetlensége a legnagyobb fokra hágott, — nincs veszteni való időnk. Minden percz, melylyel késünk, veszélylyel jár.

— Istenem, és ily pillanatban hagyjam el gyermekemet — szólt Anna, kebléhez szorítva a csecsemőt.

— Kedvesem — mondá Ormosy és hangjában, bármint iparkodott, hogy azt szelidítse, még is bizonyos élesség vala észrevehető, — az anyai érzésnek is vannak határai, legalább annyiban, hogy csupa szeretetből gyermekeink életét s jövőjét koczkáztatnunk nem szabad. — Alig mondta ki e szavakat, s alig vette észre a hatást, melyet nejére tettek, midőn már is megbánta.

— Életemet adnám, kedvesem, ha e kínos pillanatoktól megőrizhetnélek — tevé hozzá szelídebb hangon, — de saját és gyermekeid java kivánja, hogy menjünk.

Anna szó nélkül adta gyermekét dajkájának és férje után indult. Nem mondott ellent, esze talán meg volt győződve, hogy férjének igaza van, s mégis egy nem ismert fájdalom rezgé át szivét; az első keserű csepp vala ez, mely házassági viszonyába vegyült.

Ormosy sokkal inkább fel vala gerjedve e pillanatban, mint hogy ezt észrevenné és Margittal karjai között, követé a vadászt. Neje hallgatva ment oldalán.

— Itt vagyunk az átvágásnál, mely a Farkasvölgybe vezet — szólt Miska megállva.

— Innen az utat nem téveszthetjük el — mondá a gróf. — Menj vissza feleségedhez és kisérd el őt holnap Kerékhegyre.

— Értem, nagyságos uram.

— Szívedre kötöm kis Annámat — mondá a grófné, — csak arra kéretem feleségedet, ha holnap korán indul útra, jó melegen öltöztesse fel. A hajnal híves és a kis Anna még köhög.

— Nem felejtem neki megmondani. Ne féljen nagysád, a kis comtessenek nem lesz baja.

— És mondd meg feleségednek még azt is — szólt amaz, miután már megindult, még egyszer visszatérve, — hogy mihelyt lehet, Kassára jőjön; már megmondtam neki, úgy hiszem, de mondd meg neki te is; nincs nyugtom, míg a gyermek ismét nálam nem lesz.

— Csak bízza rám nagysád — válaszolt a vadász, — nem tart egy hétig és ott leszünk. Csak nagyságtokat vezérelje az Isten szerencsésen.

Ormosy, nejétől követve, sebes léptekkel távozott a völgy felé; Miska, miután egy ideig utánok nézett, megfordult és mély gondolatokba merülve indult haza felé.

Maga sem tudta miért, de különösen meg volt indulva, mintha valami belső szózat mondaná neki, hogy most utoljára látta urát.

Midőn a házba lépett, feleségét a bölcső előtt találta, melyet az a padlásról, hol fiacskájának halála óta állt, lehozott, s melybe a kis Annát fekteté.

Miska a szobába lépve feleségére nézett és a bölcsőre és csak sóhajtott.

— Nézd, mi szépen alszik — mondá neje halkan, midőn férjét meglátta, — most ő is ilyen lehetne. Ha rá nézek, néha azt gondolom, ő fekszik bölcsőjében, csakhogy most nagyobb, erősebb, mint akkor volt. Hat hónap alatt mennyire megnőtt volna. Még a kis fehér emlékpénzt is nyakába kötöttem, melyet ő hordott. Tudod, mit announced nénéd Mária-Pócsról hozott. Születésnapja is rajta áll, a tisztelendő úr maga karczolta kezével a szűz Mária kép alá, midőn azt keresztelés után nyakába akasztottam. Mind azt mondták akkor, hogy a boldogságos Szűz meg fogja oltalmazni minden veszedelemtől. A mária-pócsi szent Asszony másokat megőriz bajtól és

szerencsétlenségtől; de a mi gyermekünk bizony csak meghalt.

— Hadd el Kati, nem is lesz annak többé baja a világon. Talán jobb neki szegénynek. Nem jó időket élünk; ki tudja, még e kis teremtésből is mi lesz, pedig apja gróf — hát még szegény ember gyermekéből!

— Épen szegény ember könnyebben meghúzza magát rossz időben is.

— Az sem igaz. Rossz idők rossz idők akárkinek.

— Csak úgy van biz a, mint mikor az erdőn szélvész megy keresztül. Ha az ember a pusztításon végig néz, azt gondolná, hogy csak a nagy fák szenvedtek és a vihar csak azokat döntötte le; pedig dehogy ártott csak a nagyobbaknak. Ha a széltörésen végig megyünk, és a kárt közelebbről nézzük, akkor veszszük észre, mennyi kisebb bokrot és csemetét tört le minden nagy fa, mikor lezuhant. Rossz időben a szegény és gazdag ember egyiránt szenved; a különbség csak az, hogy ha a fergeteg egy nagy fát dönt ki, a zaj, melylyel lezuhan, messze hallatszik, és hogy a gyenge recsegést, melylyel a bokor széttörik, senki sem veszi észre. A nagy urak bajáról beszélnek még sok esztendő mulva is, a szegény emberével nem gondol senki, ez az egész különbség. — De ki lehet ez — szakítá félbe Miska elmélkedéseit — lépteket hallok; kinézek egy keveset. — Te dőlj addig ágyadra; jó, ha megpihensz, mert holnap jókor kell indulnod.

A nő el volt fáradva és nem is egészen jól érzé magát, azért a tanácsot követve, csakugyan lefeküdt; Miska vállára véve puskáját a ház elébe ment.

— Ki botorkál ily késő éjszaka az erdőben? — kiálta, midőn a fellegek közt bujdosó hold bizonytalan világánál egy alakot vett észre, mely a ház felé közelített.

— Kend az, Miska bácsi? — válaszolt egy éles átható hang, melyről a vadász azonnal az ormoslaki harangozóra ismert.

— Hát ki más lenne? — mondá Miska, bámulva, hogy az otthonos kántort, ki még saját árnyékától is félt, éjszaka házánál látja.

— Hát fusson Miska bácsi, csak fusson, a mennyire tud és ha a méltóságos gróf itt van és a méltóságos grófné, az is fusson és a gyermekek, meg Kati asszony, mind fussanak. Én is futok. Mindjárt itt lesznek. Menj, fuss Gáspár, mondta a főtisztelendő plébános úr, fuss a mint csak futhatsz és mondd a méltóságos uraságnak, ha még ott lenne, hogy siessenek. Miskának is mondd, hogy távozzék. Fel vannak bőszülve ellene is. Azt hiszik, hogy mikor a bernátfalviak nála voltak, a gróf el volt rejtve padlásán. De hát siessen már kend az Istenért. Mindjárt itt lesznek és kend oly nyugodtan áll, mintha csak prédikácziót hallgatna.

Miska sokkal jobban ismeré a harangozót, mint hogy a rémülésből, mely minden mozdulatán meglátszott, a veszély nagyságára következtetéseket vonna; nyugodtan kérdé tehát, ha csakugyan a plébános úr küldötte-e őt?

— De hát ki küldött volna? — folytatá a kántor nyugtalanul, — hisz én azt sem tudtam merre menjek, hová forduljak. — — Bőgnek, ordítanak, mint az oroszlánok, csak hallásától is elborzad az ember és nincs tőlök menekülés. El akartam bújni házamban. Egyszerre csak ott vannak és azt kiabálják, hogy menjek a toronyba és verjem félre a harangot. Eleinte nem mozdultam, mintha már aludnám, s nem hallanék semmit. Pedig dehogy aludtam, szivem úgy dobogott, hogy talán a szomszéd házban is meghallatszott; de végre nem lehetett maradni tőlök, dörömböltek, fenye-

getődztek, mondták, hogy mindjárt agyon ütnek, ha nem teszem, a mit parancsolnak, én tehát elmentem a plébánoshoz és kértem a torony kulcsát. Akkor meg a plébános úr mondja, hogy ha később kisül, hogy a harangot félre vertem — és hogyne sülne ki, mikor Ormoslakon soha senki más, mint én, nem harangoz — akkor, ha a lázadás el lesz nyomva, engem is felakasztanak. Uramfia, mi szörnyü dolog, ha ily időkben épen harangozó az ember; szerencse, hogy még a plébános úrtól tartanak. Mikor ő kilépett közéjök, s mondta nekik, hogy a templom-kulcsokat nem adja, s hogy ha az ajtót fel merészlik törni, az Úristen meg fogja őket verni gyermekeikben és unokáikban: akkor egy még lármázott és azt mondta, hogy a pap is az urakkal tart, de a többi elment a kastélyba. Mikor a kert hátulsó részén keresztül mentem, oly lármát hallottam, mintha a pokol kapui nyiltak volna meg. Először is a pinczét törték fel. Eddig talán már fel is gyújtották a házat. De az Istenért, siessünk.

— Ne félj, ha az urasági pinczét törték fel, nem oly hamar jönnek ide. Várj meg itt, mindjárt visszajövök.

— Magam? — kérdé a harangozó megijedten.

— Csak nem félsz kisértetektől? — szólt Miska mosolyogva. — Ma éjszaka nem járnak körül, tudod, nem szeretik a lármát.

— Csak járnának inkább a kisértetek — sóhajtott Gáspár a tornáczon álló padra ereszkedve, s homloka izzadságát törülgetve, — azt legalább megszokta az ember. Mily idők! s hogy épen én vagyok a harangozó! A plébános úr könnyen beszél: katona volt, és róla minden ember tudja, hogy az egyházhoz tartozik, mely ellen a pokol kapui sem győzedelmeskedhetnek, de azt, hogy a harangozó is az egyház embere, azt ez az ostoba nép nem tudja és végre is rajtam állja

boszúját. Ha utólérnek, bizonyosan felakasztanak, már azért is, hogy a többi harangozóknak például szolgáljak; pedig nem én vagyok oka, csak a tisztelendő úr, miért nem adta ide a kulcsot. Hisz én harangoztam volna akár holnap reggelig. Hát ha még megtudják, hogy a grófnak én vittem hírt. Izmokra tépnek. És ez csak most jut eszembe. Mikor a plébános úr mondá, hogy a gróf után menjek, nem gondoltam semmire, mint hogy mentül előbb kijöhessek a faluból. Mi közöm nekem a grófhoz? Bánom is én, mi történik gyermekeivel; és most még is engem vesznek majd kérdőre; az egész világ azt fogja majd mondani, hogy az urakkal tartok. Ormoslakon, Bernátfalván, Kerékhegyen, Ókuton engem mindenütt agyon ütnek, csak úgy, mintha egész életemen át gróf lettem volna. És mind ennek csak a tisztelendő úr az oka. Mit bánja ő, ha veszélybe hoz is, csak a grófot és gyermekeit megmentse. Szörnyűség, pap létére nem gondol egy batkát harangozójával. Ennek az embernek nincsen szíve.

A harangozó a tornáczon e kellemetlen gondolatokkal tépelődött, rémülten az ünnepélyes csend miatt, mely körülötte uralkodott, s még inkább remegve, ha a ház mellett álló tölgynek lombja megcsördült. Félt, mert maga van, s még inkább megijedt, ha eszébe jutott, hogy valaki jöhetne. A hold előtt elvonuló felhő árnyéka, mely a világított mezőn sötéten átlejt, neki ellenséges csoportnak látszott, mely halkan e vadászlakhoz közelít. Úgy tetszett neki, hogy tisztán hallja a lépéseket és bizonyosan elszaladt volna, ha az ellenkező oldalon, mely felé menekedni akart, két alakot nem lát, melyeket más talán letörött fatörzsöknek ismerne, de melyekhez ő most a világért nem merne közelíteni.

Az alatt Kati elkészült, s gyermekével karján, férjétől követve, kijött a házból.

— Hát a méltóságos úr? — kérdé a harangozó.

— Az rég elment. Te magad kiséred feleségemet Kerékhegyre. Kati tudja az utat; csak hogy útközben segítségére légy; szegénynek kis változása van; örülök, hogy van, kit vele küldhetek.

— És kend?

— Nekem itt kell maradnom.

A harangozó, ki már azon hír által, hogy a gróf nem megy vele, kellemetlenül lepetett meg, most egészen lesújtva érzé magát. — Kend se jön velünk? — mondá ijedten, — és én csak így magam, egészen magam menjek az asszonynyal? És ha megtámadnak?

— De nem támadnak meg — szólt Miska türelmetlenül, — gondolod, ha ettől félnék, ily embert küldenék vele?

— Kend könnyen beszél. Jól tudja, hogy feleségét nem meri senki bántani, meg ő asszony is; de én, kire mind haragszanak, mert a harangot nem vertem félre és most a grófnak hírt hoztam.

— Majd megmondom nekik, hogy a gróf nem is volt már itt, mikor jöttél.

— Kend csak nem fogja őket a háznál bevárni, mikor tudja, mit üzentetett a plébános úr?

— Sőt be fogom őket várni. Beszédem lesz velök, s ha nem sietsz, alkalmasint téged is itt találnak, mert Kati nem várhat reád. Hogy érzed magadat most, kedvesem? — kérdé feleségéhez fordulva.

— Sokkal jobban, mióta a csöppeket bevettem. Nincs is szükségem senkire. Gáspár haza mehet.

— Micsoda — én haza menjek? Én Ormoslakra? Hisz az ép annyi, mintha a halál torkába rohannék. Én szivesen elmegyek Kerékhegyre, csak azt akarnám, hogy kend ura is velünk jőjön. Bizony baja lesz, ha

itt marad. Nagyon jó puskás ember. Tőle fél az egész vidék. Lássa kend, Miska bácsi, jőjön inkább velünk.

— Az nem lehet — mondá a vadász szárazon. — Isten áldjon meg! Kati, holnap, ha csak lehet, Kerékhegyre megyek; ha bajod volna, üzend meg valaki által. Te pedig menj Kerékhegyre, vagy Ormoslakra, de indulj.

A harangozó még egyszer inté Miskát azon veszélyre, melynek magát kiteszi; de miután tőle még választ sem kapott és a vadász, feleségét az erdő széléig kisérve, nyugodtan haza felé indult, Gáspár a nő után sietett. Végre is valamennyi út között a kerékhegyi vala az, melyen a legkevesb veszélytől kelle félnie. — — Erre fordult tehát.

IV.

Miska az alatt visszatért házába.

Az ok, melyért feleségét nem kisérte el — mi elég nehezére esett, mert Kati, bármint erőlködött, nem titkolhatá férje előtt egészségi változását — az vala, hogy a parasztokat, ha házához jönnének, addig feltartóztassa, míg a gróf családja és Kati a csecsemővel biztos helyre érkezhetnek. Mily módon fogja végrehajtani szándokát, maga sem tudta még, de el vala határozva, s bízott a sikerben. Rajtam nem oly könnyen fognak ki, — szólt magában, midőn fegyvereit megvizsgálá, egyet újra megtöltött és asztalára töltéseket készített — engem hiában félt a tisztelendő úr. Parasztoktól nem ijedek meg, ha még annyi lenne is. Gyáva, aláváló nép; hogy még az én uramról is ily gyalázatos dolgot tehetnek fel.

Miska vállára véve fegyverét, kiment, s egy fatörzsre ült, honnan a ház környékét egészen beláthatta és az Ormoslakról felvezető ösvényen minden neszt észre vehetett. A napnak eseményei oly váratlanok és meglepők valának, hogy összefüggésöket még most sem foghatta meg egészen. Tisztán csak az állott előtte, hogy grófja nem lehet méregkeverő, s hogy kik ilyesmit mondanak és a grófnét s ártatlan gyermekeit üldözik, azokra nem lehet eléggé szigorú büntetést mérni.

A párt, melyhez az egyes csatlakozik, nagy részt helyzetétől függ, sőt a mennyiben meggyőződéseink is helyzeteinknek szülöttei, egészen attól. Ha a lázadás Miskát mint ormoslaki parasztot találja, minek ő született, valószinüleg kitünő részt vesz a pórság kicsapongásaiban; ha pedig grófját nem bántják, nem vesz semmi részt a vitában. Miska — mi oly emberekkel, kik életmódjok által a nép soraiból kilépnek, sokszor történik — nem nagy rokonszenvet érzett azon osztály iránt, melyhez születésénél fogva tartozott. A vadászat, mint a háború, némikép kiegyenlíti az osztály-különbségeket, azokat, kik benne részt vesznek, közelebb hozva egymáshoz; és Miska hasonlóbbnak érezé magát grófjához, kivel annyiszor vadászott, mint a szomszéd falunak parasztjaihoz, kikkel tilalom-törések miatt csaknem szüntelen háborgásokban élt; de aristokratiai hajlamának daczára jól tudta, hogy nem minden földesúr bánik jobbágyaival úgy, mint Ormosy, s azért bizonyosan nem érezte volna magát felhíva, hogy pártjokat fogja. Még azon hír is, hogy az urak jobbágyaikat mérgezik, csak azóta látszott neki egészen hihetetlennek, mióta tapasztalta, hogy avval urát is gyanusitják; de e pillanattól fogva el vala határozva és csaknem türelmetlenül várá, hogy elleneivel szembe szállhasson.

Végre távol nesz hallatszott. A kutyák ugatni kezdének, s a csendes éjen át lépések voltak kivehetők.

— Sokan lehetnek — szólt, miután a neszt egy ideig figyelemmel követé. — Legjobb, ha a házban várom meg. Itt körülfoghatnának.

A vadászlak ablakai rostélylyal voltak ellátva. Betette a táblákat is, hogy senki a szobába ne nézhessen, bezárta ajtaját, a falba ereszthető vas-rúddal megerősíté, s miután még egyszer megnézte fegyvereit, puskával kezében az ágyra feküdt.

A parasztok az alatt a házhoz értek, s körülfogák azt. Miska ágyáról tisztán kivehető lépéseiket.

— Nyisd ki az ajtót, Miska — monda egy erős hang, melyben a megszólított a vén bernátfalvi parasztnak szavára ismert, ki előbb házánál volt. Egyszerre erős dörömbölés hallatszott.

Miska nem mozdult.

— Nyisd ki — szólt ismét az előbbi, — csak uraddal akarunk szólni. Neked nem lesz bántásod.

Ismét erősen dörömböltek az ajtón; mások az ablakhoz mentek és bezárt tábláin zörögtek. — Csak dörömböljetek — gondolta magában Miska, kit az egész dolog mulattatni kezde, — majd elfáradtok.

— Nyisd ki jó szántodból — kiáltott egy más hang, — mert betörjük, s akkor majd meglátod, mi lesz belőle.

Észre lehetett venni, hogy a fenyegetés végrehajtásához fogtak; az ajtó deszkái recsegni kezdtek, de a falba eresztett vasrúd ellentállt erőfeszítéseiknek.

— Ide a fejszékkel — kiálta néhány hang káromkodva, — hadd vágjuk be.

Miska felült ágyában, s puskája kakasát felvonta.

— Ne vesztegessük az időt — kiálta ismét egy más hang, melyben Miska az idegennek szavára ismert. — Előre mondtam, hogy nem fogjuk itt találni. A padláson voltak elrejtve és azóta rég elmentek. Miska is velök van; de ha sietünk, még talán utólérhetjük vagy az erdőben, vagy a szomszéd faluk valamelyikében. Most nem járhatnak kocsin.

A parasztok tanácskozni kezdének, néhányan még mindig az ajtón s az ablakon dörömböltek, de a nagyobb rész osztá a véleményt, s már távozni akart, midőn Miska, hogy őket visszatartóztassa, megszólalt.

— Itt van — kiáltának egyszerre többen, mire min-

denki ismét a házhoz visszasietett. — Nyisd ki az ajtót, Miska! megbánod, ha nem teszed.

— Én meg azt mondom, hogy nem nyitom ki a Pontiusának sem, s hogyha nem hagytok békét, ti fogjátok megbánni.

— Üssétek agyon. Törjétek be az ajtót; ide a fejszékkel.

— Ha valaki az ajtót feszegeti, hasba lövöm; — hat dupla puskám van és majd meglátjuk, ki jön házamba akaratom ellen.

A fellázadt tót parasztok, mint mindenki tudja, 1831-ben nem sok bátorságot mutattak. Néha egy pár jól felfegyverkezett ember nagy csoportokat széjjel kergetett, s Miska fegyegetése most is megtette hatását. Mindenki visszavonult az ajtótól, s felhagyva az erőszakkal, ismét rábeszélés útján akarták elérni czéljokat.

— Mondtam már, a gróf nincs itt, akár megesküszöm reá. A ki pedig azt mondja, hogy ő életében valakinek mérget adott be, az akasztófára való gazember.

— Az vagy te magad — kiálta most egy éles hang, — semmirevaló, ki véredet elhagyod és az urakkal tartasz.

— Hát te is itt vagy, Jankó? mindjárt gondoltam, ily dolognál te nem lehetsz távol. De tudod-e, mikor minap a szarvasra lőttél, csak puskádat vettem el; ha még egyszer nyakon csíplek, többet is kikaphatsz.

A parasztoknak legnagyobb része csakugyan nem akarta bántani Miskát, s részint ezért, részint mert bátorságát ismeré, kerülni akart minden erőszakot; de a vadász ezt észrevévén, megtámadóiban még több gyávaságot tett fel, mint a mennyi azokban volt, s elbizakodott hangja által a nyugodtabbakat is felingerlé.

— Ide a fejszével — kiálta az orvvadász dühösen,

azt egy mellette álló parasztnak kezéből kiragadva. — Lőjj, ha mersz, ha azt akarod, hogy izmokra tépjünk.

E példára még néhány fiatalabb paraszt fejszéjével kezdé döngetni az ajtót; a többiek tömött csoportban állták megettök, s ez általános zajban Miska fenyegetései elhangzottak. Dühös erőlködéseik alatt az ajtó már engedni kezdett, midőn a lárma között egyszerre lövés hallatszott, s az ostromlók egyike feljajdulva földre rogyott.

Egy perczre halotti csend következett, s közben csak a sebesültnek hörgése hallatszott. A parasztok elrémülve vonultak vissza. Maga Miska elborzadott.

A mit tett, azt önvédelmében cselekedte. El volt reá tökélve az első pillanattól, és csak miután kérések és fenyegetések nem használtak, s az ajtó már engedni kezdett, sütötte el puskáját; s mégis midőn a sikoltást hallá, mely a lövést követte, megfagyott vére, mintha a füleiben csengett iszonyú hangra szivében visszhang felelne, mely őt gyilkosnak nevezi.

— Az Úr kínszenvedésére kérlek, menjetek el — kiálta csaknem esdeklő hangon. — A gróf nincs itt és én védelmezni fogom magamat az utolsó lövésig. — De e szavak már nem tarthatták vissza a megtámadókat. A lövés talált és ki kevés percz mulva társainak karjai között meghalt, az egy bernátfalvi parasztnak fia volt. Fiatalsága s a jámborság, melyet rajta ismertek, még inkább felgerjesztték a közsajnálkozást. Puszta véletlen volt, de mindamellett azon körülmény, hogy Miska golyója épen azt találta, kit mindenki oly szelídnek és becsületesnek ismert és ki többször még az uraknak is pártját fogta, a parasztok szemében kettőzteté a bűntett nagyságát.

— Nem megyünk! nem megyünk! — kiáltott egyszerre több hang, — mig boszút nem állunk társunkért.

— Ne féljetek semmit — biztatgatott az idegen. — Felül az ajtó közepén nyilás van, azon lőtt ki; csak az elébe ne álljatok, akkor nem bánthat.

A parasztok újra az ajtónak rohantak fejszéikkel. Miska, kiben a meggyőződés, hogy életéért küzd, minden más tekintetet háttérbe szorított, a küzdelemben felhevülve, most a gyűlölség azon dühével védelmezé magát, melylyel megtámadtatott és nemcsak nem irtózott többé a gondolattól, hogy valakit megsérthet, sőt azon volt, hogy megtámadóiban a lehetőségig kárt tegyen. A harmadik lövés ismét egy ormoslaki parasztot talált vállon, mire az egész tömeg elrémülve futásnak indult. De a szünet csak rövid vala. A seb nem volt halálos, maga a paraszt, a ki kapta, új megtámadásra szólítá fel társait és véresen előbbi helyére állt. A küzdelem pillanatról-pillanatra több-több elkeseredéssel folyt.

Ha segítség nem jő, a végeredmény iránt nem lehete kétség; mert habár Miskának jól irányzott tüze a megtámadókat pillanatra visszaijeszté, e szünet pillanatai, melyeket Miska arra használt, hogy kilőtt fegyvereit újra megtöltse, mindig rövidebbek voltak és mindig tágasabbá lett a rés, melyet a megtámadók fejszecsapásai az ajtóban nyitottak. A küzdelem reménytelensége azonban nem csökkenté Miska bátorságát és fegyvere valószinüleg még több parasztot terített volna le, ha védelem közben egyszerre hátul nem támadtatik meg.

Míg a küzdelem az ajtó körül leghevesebben folyt, addig a megtámadók egy része, az orvvadásztól vezetve, a ház hátsó oldalán keresett bejárást. A lárma s robaj között Miska a zörgést, melylyel a kamra ablakrostélya kifeszíttetett, észre sem vevé, s csak midőn háta mögött elleneinek kiáltozásait hallá, gyanítá veszélyét.

Dühösen fordult vissza, s még egyszer elsütve fegyverét, az orvvadász mellét lőtte keresztül; a jövő pillanatban fejszecsapástól találva, holtan rogyott le.

A kifeszített ajtón diadalt ordítva rohant a vad csoport a házba, vértől részegen s vért szomjazva kutattak ki minden szegletet, hogy megtalálják azokat, kikért jöttek, de sem a gróf, sem a grófné, vagy gyermekei nem voltak itt.

— Átkozott! — kiálta az idegen, ki a bernátfalviakat vezeté s a küzdelemben is legtöbb dühösséget mutatott, — megszöktek, mint előre mondtam és ez a semmirevaló csak azért tartóztatott itt, hogy utól ne érjük. De gyerünk, lármázzuk fel a szomszéd falukat, veressük félre a harangokat, még nem lehetnek távol. Meggyilkolt testvéreink vére boszúért kiált.

A leghevesebbek követék a szólót. A többiek, kik miután a küzdelem megszünt, a történtek lehető következményeit számba vették, megijedve azon a mit tettek, felszedték a holtat és a sebesülteket s szomorúan Ormoslak felé indultak vissza.

Csak Miskának holtteste maradt a háznál. Halványan, kezében tartva fegyverét, melynek csöve körül ujjai a halál görcsei között megmeredtek, feküdt feltört ajtaja előtt. — Csend vala. A vész rég elhallgatott, s a szakadozott felhők között barangoló hold szelíd világot öntött a tájra, mely ismét szép s nyájas volt, mint máskor.

V.

A nyolczszáz harminczegyediki parasztlázadás, mely csak Felső-Magyarország néhány megyéjére s itt is csak a nem magyar ajkú népességre szorítkozott, kevés hét után el volt nyomva. A mirígy megszünt és néhány hónap mulva a szomorú időnek csak emléke maradt, mely a gondolkozót az urak s jobbágyok között létező viszonyok korhadtságára inté és a többségnek beszélgetés tárgyául szolgált; de mint ilyen évekig fentartá magát, mert mint a tapasztalás mutatja, az emberek a beszélgetésnek nem azon tárgyait kedvelik leginkább, melyeknél valami újat hallanak, hanem azokat, melyekhez mindenki hozzá szólhat.

Mint a természet körében, úgy az emberek között, a legnagyobb vésznek nyomai hamar elenyésznek. A vihar átvonul, a kiáradt folyó visszamegy partjai közé és ki az egészet tekinti, rövid idő mulva nem is gyanítja az elemek dulásait; csak ha a vidéket, melyen első tekintetre semmi változást nem látunk, részleteiben nézzük meg, akkor vehetni észre a pusztításokat, miket a fergeteg maga után hagy. Hány letörött ág, mely vagy a földön hever, vagy még tövén függ, de száraz leveleivel hirdeti, hogy törzsének életében többé része nincsen; hány bimbó, mely letöretett, mielőtt felnyílt; hány

virág, melynek levelei szétszórattak, mennyi fűszál, melyet az iszap s eső lenyomott, s mely ép oly kevéssé fog felegyenesedni, mint a százados tölgy, melyet a vész hatalmas karja kiforgatott!

Igy vala ez itt is. Néhány hónappal a lázadás után külsőleg minden visszatért előbbi helyzetébe, de az egyes családok körében a szomorú időnek nyomai nem oly könnyen tüntek el, s az év végével számos háznép találkozott e hazában, mely első napjait reménynyel telve köszönté s most örökre nyomorulttá vált. Mindezek között talán senki nem volt, ki magát szerencsétlenebbnek érezte volna, mint Ormosyék.

Anna a leggyászosabb sejtelmekkel vált meg gyermekétől és kettősen szerencsétlennek érzé magát, miután férje türelmetlenségét észrevéve, először életében nem közlé vele aggodalmát.

Midőn a vadászlakot elhagyák, Ormosy, neje hallgatásából, melylyel az mellette tovább haladt, észrevevé boszúságában kiejtett szavainak hatását, s míg Margittal karján a Farkas-völgy felé sietett, hátrahagyott gyermekéről kezde beszélni, felhozva mindent, mi nejét megnyugtathatná. Anna ismételve mondá is, hogy nem aggódik többé annyira; de valamint a nő érzé, hogy férje csak az ő kedvéért beszél elhagyott gyermekéről, úgy Ormosy jól tudta, hogy neje nincs megnyugtatva. Anna fájdalommal mondá magának, hogy férje az ő érzelmeit nem csak megosztani, de még érteni sem tudja; Ormosy e gondolattól, hogy neje aggodalmait eltitkolja előtte, csaknem sértve érzé magát; mert megérdemlette-e ő, hogy az egy pár gondatlanul kimondott szóért elvonja tőle annyi szerelem által megérdemlett bizodalmát?

Igy értek Kassára, fáradtan, de minden akadály nélkül. Anna jól tudta, hogy gyermeke semmi esetre sem

jöhet egy hét előtt, s nem is mondott ellent, mikor ezen idő elmultával Ormosy s mások vigasztalák, hogy a város és a fellázadt faluk között minden összeköttetés félben szakadván, Kati Kerékhegyen fogja bevárni a zavarok végét. De azt, mit e nő az egész idő alatt szenvedett, csak nő s anya képzelheti magának.

Egy anya keblében oly örömök s fájdalmak rejlenek, mikről férfiúnak soha tiszta fogalma nem volt, s miknek kimondására a természet az asszonyoknak is csak könyeket adott. Néha úgy látszott neki, hogy bármi történjék, boldogtalanabbnak nem érezheti magát, mint e napokban.

Csalódott; reá még nagyobb fájdalmak vártak.

Az első rendes katonaság megjelenésére a lázadók elszéledtek. A rend s nyugodalom, azaz, mit polgári zavargások után annak neveznek, helyreállt és Ormosy Kerékhegyre sietett. Kerékhegyen, hol épen a kolera dühöngött, Katiról s a gyermekről mit sem tudtak. Ormoslakon, Bernátfalván, a szomszéd s távolabb helységekben, miket egymásután bejárt, szintén nem járt szerencsésebben, s Ormosy, ki azon meggyőződésben hagyta el Kassát, hogy legfeljebb két nap mulva gyermekével térend vissza, most kétségbeesve járta körül a vidéket, elkövetve mindent, hogy az elveszettnek nyomára akadhasson, s mégis remegve e pillanattól, melyben azon, minek valószinűségét még maga előtt sem akará bevallani, többé kételkednie nem lehet.

A feldúlt vadászlak, s Miskának véres hullája a legszörnyebbet sejdítteték; de a birószékek elébe állított lázadók vallomása, kik egyéb tetteiket nem tagadva, mégis kivétel nélkül azt állíták, hogy a házban Miskán kívül senkit sem láttak, ellenmondott ezen sejdítéseknek.

A grófné, kit aggodalmai nyugodni nem hagyának, mihelyt férje az igért időre vissza nem tért, utána

sietett és az ormoslaki plébánossal bejárta a vidéket. A megyei tisztviselők, Ormosynak gazdatisztjei és cselédei, az egész környék kereste az eltünteket, de hetek multak, és a gyermeknek s dajkájának senki sem akadt nyomára. E gyászos időben, mikor a mirígytől való félelem és a lázadás az egész népséget mozgásba hozták, egy idegen asszony s gyermeknek megjelenése senkinek figyelmét nem vonhatta magára. Meglehet, hogy a falun, melyben felőle kérdezősködtek, keresztül ment, de hány idegent nem láttak itt az utolsó hetekben, s hány asszony bolyong most is körül gyermekével, ki az erdők között bujdosó férjét keresi, s kit, ha egy darab kenyeret kér, már csak azért sem kérdez senki neve iránt, hogy, ha később kérdőre vonatnék, jó lelkiismerettel esküt tehessen le, hogy annak, kit tőle tudakolnak, nevét sem hallotta.

A harangozó, kit a plébános a vadászlakhoz küldött, hogy a közelgő veszélyről hírt vigyen, s ki e szerint az eltüntekről legtöbbet tudhatott volna, hosszabb ideig szintén nem vala található. Eleinte többen voltak, kik mondák, hogy Gáspárt látták; később midőn észre vevék, hogy az urak az ormoslaki harangozót nagyon keresik, senki sem akart tudni felőle; s minden nyomozás valószinűleg sikertelennek mutatkozott volna, ha a megrémült egyházfi bujdosás közben egy czirkáló katona csapatnak nem esik kezei közé, s mert útlevele nem volt, mint gyanús személy vissza nem hozatik azon helyre, honnan magát eredettnek mondá.

Gáspár, ki csak a lázadóktól félt, s három hétig bújdosott az erdők között, magán álló vadász- vagy kerülőházaknál koldulva egy kis kenyeret, s inkább koplalva, mint hogy faluhoz közelítsen: most, midőn hallá, hogy a szomszéd helységbe a szolgabiróhoz viszik, örömében megcsókolta volna a káplár kezét. De midőn ez a kán-

tor örömének ezen kitöréseire gúnyosan csak annyit felelt: hogy majd megválik, fog-e örülni, ha a faluba jő; s midőn őt vasra verte, mert mint mondá, fogadni merne, hogy a lázadásban fő szerepet vitt és az urak épen az ilyféle embereket, kántorokat, jegyzőket keresik leginkább: akkor a szegény harangozó újra megrémült, csak hogy rémülésének tárgya most épen az ellenkező vala.

— Ereszszen el, teins káplár uram! — mondá esdeklő hangon, — vagy legalább vétesse le a vasat rólam, mert ha így visznek a törvényszékhez, eleve azt fogják gondolni, hogy én is valami rosszat tettem; pedig én oly ártatlan vagyok, mint a most született gyermek.

— Majd megválik — válaszolt a káplár gúnyosan, — és pedig nem sokára. Az egész dolog hamar megy. Csak azt kérdik: hová való, hol járt, mikor fogták meg és azután csak mars ki — —

— Hová? — kérdé Gáspár remegő hangon.

— Hát csak látja kend azokat a madarakat ott? — szólt a káplár, egy az erdő szélén felállított akasztófára mutatva.

A harangozó csaknem lerogyott ijedtében, s a katonák, kiket félénksége mulattatott, s kik neki csupa tréfából szörnyűnél szörnyebb dolgokat beszéltek, oly állapotba hozták őt, hogy mikor a szolgabiró elébe került, rémülésében alig tudott szólani.

Az emberek többsége a vádlottat, ha birája előtt elfogultságot mutat, gyanús szemekkel nézi, s ha őt remegni látja, félelmét rossz lelkiismeretének szokta tulajdonítani. Nagy tévedés ez, mely több igazságtalan ítéletnek szolgált alapul, mint közönségesen gondoljuk. Valamint a legkitűnőbb férfi, bár jól érzi, hogy azon tömegnél, mely őt körülfogja, minden tekintetben magasabban áll, néha elfogultan lép fel és zavarba jő,

midőn hozzá szólnia kell, nem mivel saját, hanem mert hallgatóinak képességén kételkedik: úgy a vádlott sokszor nem azért remeg a törvényszék előtt, mert magához, hanem azért, mert biráihoz nincsen bizodalma. A szolgabiró teljesen meg volt győződve Gáspár bűnösségéről; szerencsére az itélet nem tőle függött. A szomszéd megyének levele, melyben minden tisztviselő felszólíttatott, hogy az ormoslaki harangozót, ki egy asszony és egy kis gyermek kiséretében faluját ez és ez napon elhagyta, azonnal Ormoslakra küldje, ha nyomába jő, hozzá is elérkezett; s így nem tehetett egyebet, mint hogy az oly fontosnak tartott rabra nehezebb vasat veretvén, őt erős őrizet alatt azonnal útnak indítá.

Mindez a szerencsétlennek félelmét még inkább nevelé. A fontosság, melyet mindenki elfogásának tulajdonított; az, hogy a nemes vármegye utána leveleket írt; a szolgabirónak rendelése, melylyel őt útnak indítá, hogy azon esetre, ha a rab maga szökni akarna, vagy midőn őt az erdőn átviszik, mások megszabadítását megkisértenék, azonnal főbe lőjék; a mord arczkifejezés, melylyel a katonák, kik puskával vele a szekeren ültek, kérdéseit visszautasíták; a sajnálkozás, melylyel a nép reá nézett, ha szekere valamely falun átment, még nagyobb zavarba hozták őt; míg végre ennyi fenyegető dolgot látva maga körül, maga is hinni kezdé, hogy valami szörnyűt követhetett el. Ha fejét vágják le, meg nem tudta volna mondani, miben áll az; de hogy rajta senki sem segít többé, arról meg volt győződve; hisz nem tévedésből, hanem épen mióta az ormoslaki harangozónak vallotta magát, bánnak vele ily szigorúan.

Minél többet gondolkozott a tárgyról, annál valószinűbbnek tartá, hogy a gyanú, mely őt terheli, Katit s a gyermeket illeti. Mikor kihallgatása alkalmával a

szolgabirónak azt felelte, hogy Kati útközben kolerában meghalt, a komor tisztviselő, ki az asszonyt a köröztetett harangozó bűntársának tartá, csak gúnyosan mosolygott; s mikor további kérdésére: a gyermekkel mit csinált? kissé zavarodtan azt válaszolá, hogy a gyermek is meghalt, az esküdt is egészen magánkívül volt haragjában, s azt állítá, miként már a rab hangjából is észrevehetni, hogy hazudik. De hogy miért keresik Katit annyira, s miért nem hiszik el, hogy a gyermek meghalt, azt nem foghatá meg; hisz csak nem teszik fel róla, hogy ő ölte meg őket.

A félelemnek s felgerjedésnek, melyen a harangozó keresztülment, az vala eredménye, hogy midőn Ormoslakra érkezett, és az őrizet, mely őt hozta, azon tudósítással küldetett vissza, hogy ő nem mint gonosztevő, hanem csak azért köröztetett, mert tőle bizonyos dolgokat kérdezni akarnak: a szerencsétlen kolerába, s ezután hagymázba esett.

Egészsége lassankint visszatért három hét után, mely alatt a grófné, kinek egyedüli reménye, hogy gyermekét valaha feltalálhassa, most Gáspár életétől függött, a beteget minden gonddal ápoltatá. De a felvilágosítás, melyet tőle nyertek, most is csak abban állt, hogy mind Kati, mind a gyermek kolerában meghaltak. Ezt mondta mindjárt megérkezése után, s ennél maradt később is, csakhogy most a helyet és körülményeket részletesebben adá elő.

A harangozó állítása szerint Kati, már mikor a vadászlakot elhagyá, rosszul érezte magát, de egy ideig erőtt vett magán, s még folytatá útját; később azonban félve, hogy Kerékhegyet nem érheti többé el, Óbereknek tartott, hol, mint mondá, egy ismerőse van, kiben bizhatik. De alig értek ki az erdőből, hol a szántóföldek kezdődnek, mintegy száz ölnyire az országúttól, melyen

egy óranegyed alatt a faluba érhetének, Kati nem birt tovább menni — lerogyott és ott halt meg szörnyű görcsök között. Kiabáltam, lármáztam, de csak egy asszony jött hozzánk, ki épen az országúton ballagott, más nem volt közel.

— De a gyermek, az én gyermekem! — kiáltott a gróf, kinek Gáspár mindezeket elmondá.

— Nagyságod gyermeke? — kérdé elhalványulva a harangozó.

— Hát nem tudod, hogy Kati az én gyermekemet vitte magával?

— Ha azt tudtam volna, bizony nem hagytam volna ott.

— Elhagytad. Gyilkos! Rosszabb, mint gyilkos! — kiáltott a gróf a legnagyobb indulattal.

— Az Istenre kérem a nagyságos urat, hogy is gondolhatja, hogy én öltem meg.

— De hát nem vagy-e oka halálának, midőn egy hathónapos gyermeket ily helyzetben elhagysz?

— Hisz a kis gyermek akkor, mikor én elmentem, már meg volt halva. Még Katinál előbb halt meg — mondá Gáspár, hideg verítéket törölve homlokáról, — máskép hogy is mehettem volna el. Ha tudtam volna, hogy nagyságod kis comtesse, akkor így is elhoztam volna, de mit tudtam én, mikor nekem senki nem szólt.

Gáspár ezen állításánál maradt, s később, midőn egészsége javult, oly körülményesen monda el mindent s oly határozottan jelölte ki a helyet, melyen Katit s a gyermeket halva hagyta, hogy előadásán sem Ormosy, sem a plébános nem kétkedtek többé; csak a grófné nem vala meggyőződve még. — Ő, ki előbb, midőn férje semmi veszélyt nem akart látni, gyermekét csaknem veszve gondolá, most, midőn minden valószinűség a mellett szólt, hogy kedvesét többé nem fogja látni a világon, minden valószinűség ellenére ragaszkodott a

hithez, hogy gyermeke még él. Hisz minden hitnek gyökerei a szívben fekszenek, s ki határtalanul szeret, annak hite is véghetetlen.

Gáspár minden kérés és igéret daczára előbbi állításainál maradt, új esküvel bizonyítva, valahányszor újra kérdeztetett, hogy a gyermek még dajkája előtt meghalt. Tudta mindenki, hogy az erdőben, s az országút mellett e szerencsétlen napokban több halott találtatott, köztük asszonyok s gyermekek is, kik azon hely közelében takaríttattak el, hol a mirígy életöknek véget vetett, s kiknek most még sirjukat sem mutathatta senki, miután azok, kik az óbereki határon akkor a holtakat eltemették, azóta a mirígynek szintén áldozatai lettek. És mégis voltak egyes körülmények, mik a grófné bizodalmának látszólag támaszul szolgáltak. Egy vén asszony, ki Óbereken, a falu tulsó végén lakott, azt állítá, hogy körülbelül azon időtájban, melyben Kati s a gyermek Gáspár állítása szerint meghaltak, idegen rongyos nő ment el háza előtt, ki tőle kenyeret kért és neki mindjárt feltünt, mert a karja között hordott gyermek, durva gyolcsban ugyan, de rendkívül tisztán és rendesen volt bepólyázva; s a harmadik faluban sok kérdezősködés után találkoztak néhányan, kik azt állíták, hogy a korcsma előtt ernyős szekeren hasonló személyt láttak: s bármi gyengék s bizonytalanok voltak e nyomok, a szerencsétlen anya csaknem boldognak érzé magát, midőn azokat feltalálta, s mindazon bizodalommal indult utánuk, melylyel az emberi sziv egyedüli reményéhez ragaszkodik.

Miután az óbereki asszony még a napot sem mondhatá meg határozottan, melyen az idegen nőt s gyermeket látta, s mi külsejöket illeti, az ő és azoknak leirása között, kik az idegent állitásuk szerint szekeren látták, nagy különbség létezett: sem Ormosy, sem a plébános

e hireknek hitelt nem adtak. Valószinűnek látszott, hogy mivel a grófné az óbereki asszonyt dúsan megajándékozá, a későbbi hirek csak hasonló jutalom reményének voltak tulajdoníthatók. De a férfiak érezék, hogy a szerencsétlen nő leroskadna a csapás alatt, ha őt a remény nem tartja fenn, s elhallgatva kételyeiket, bizodalom nélkül, de fáradhatatlanul követték a nyomot, mely az elveszettnek feltalálására mutatkozott.

Nincs semmi, mi az embert nagy fájdalmak közepett inkább fentartaná, mint az erős, egy meghatározott czél felé irányzott tevékenység. Az ok, melyért asszonyok a szív legmélyebb sebeit, mikre nézve nálunk férfiaknál sokkal érzékenyebbek, mégis könnyebben viselik el, abban fekszik: hogy az erős kötelességérzet, mely minden jobb nőnek tulajdona, a látszólag oly gyenge lényt, ha szenvedéseinek már alig állhat ellen, tettre hívja fel. A természet, mely a nőnek több szeretetet adva, őt több veszélynek és fájdalomnak tette ki: az önösség és nyugodt okoskodás helyébe, melyben a férfiú erejét s vigasztalását találja, neki épen a szeretetet adta támaszul, a szeretetet, melynek él, s melyért meghal, mely által boldog, s mely miatt boldogtalan, melyért mindent tesz és mindent feláldoz, még bánatát is.

Ha nem küzd a kétségbeesés ellen, s leroskad fájdalma alatt, ki fogja elég lelkesedéssel keresni, ki fogja feltalálhatni gyermekét? Mikor a többiek nem is hiszik többé, hogy él; s van-e, ki a gyermek tagolatlan szavát ezer közül kihallaná, ki őt hónapok, évek mulva ezerek közül kiismerni tudná, ha anyja nem? — E gondolat tartá fenn a grófnét e nehéz napokban, erőt adva neki még akkor is, midőn a remény, melyet az első hirek szivében gerjesztének, lassanként ismét enyészni kezdett; s a szomorú időszak, melyben ez történt, vajmi hamar bekövetkezett.

Ha sötétben járunk, a feltünő világ első pillanatban mindig nagyobbnak s közelebbnek látszik: s így a grófné, mihelyt csak oly valamit hallott, miből következtethető, hogy gyermeke még él, nem kétkedett, hogy az elveszettet fel fogja találni. De midőn a nyom, mely után annyi bizodalommal indult, nem vala tovább követhető, mert azon falun túl, hol az idegen asszonyt s gyermeket látták, az ernyős szekérről, melyen azok állítólag utaztak, senki nem tudott semmit; miután hetek s hónapok multak a nélkül, hogy az elveszettnek hirét hallanák, vagy bármi gyenge nyom feltűnnék, mely után indulhatnának; s miután a megyék által történt körözés szintoly sikeretlennek mutatkozott, mint minden felszólítások, melyek nagy jutalom-igéret mellett a hirlapokba igtattattak: a szerencsétlen anya néha maga is felhagyott reményeivel, s ellenmondás nélkül hallgatá végig azon okoskodásokat, mikkel barátai őt gyermekének haláláról, mely e bizonytalanságnál minden esetre kevésbbé kínos vala, meggyőzni iparkodtak. De vajon, ha a remény elveszett, nem marad-e fenn a kötelesség? és az anya, ki gyermekét elveszté, tehet-e egyebet, mint hogy addig keresse, míg feltalálta, vagy legalább haláláról teljes bizonyosságot szerezhet magának? És a grófné — bármit mondjanak — soha sem hitetheté el magával egészen, hogy gyermeke meghalt. Nem tudott felelni az okokra, melyekkel őt az ellenkezőről meggyőzni iparkodtak, maga is átlátta azoknak fontosságát, de belső szózat mondá neki, hogy gyermeke él.

Kis orczája oly piros volt, tekintete oly életvidor, oly szépen mosolygott, midőn utolszor látta: miként hihetné el, hogy néhány órával később meghalt?

Egész életmódja megváltozott. Ő, ki eddig kizárólag házának élt, s ki attól távolabb fekvő köröket csak

azon érintkezésekből ismere, melyekbe őt jótéteményei a néppel hozák, most váratlan tevékenységet fejtett ki. Levelezésbe lépett idegenekkel, maga utazott az ország különböző vidékein, s a megváltozott életmód roppant hatást gyakorolt kedélyére is. — A nyugalom helyett, mely őt eddig jellemzé, nem szűnő izgatottság vala észrevehető minden szavában, minden mozdulatában. Mindent, mi őt feladásában gátolhatá, mindent, mi figyelmét ez egy ponttól elvonta, türelmetlenül elutasított magától. Valamint azt, ki sebes futásban távol czél felé siet, csak az érdekli, hogy útjának egy részén már áthaladt: úgy ő látszólag nem várt, s nem óhajtott egyebet az időtől, mit hogy muljék, s minél közelebb hozza őt a czélhoz, mely bármi távol, de lelkének legbensőbb meggyőződése szerint előtte feküdt. — A grófné kétségkívül most is szerette férjét, éltét adta volna Margitjáért, s ha e kedvesei közül valamelyik veszélyben forog vagy segélyére szorul, épen úgy nekik szentelte volna életét, mint azt most elvesztett gyermekéért tevé: de hisz nekik nem volt szükségök reá és a nemesebb asszonyi kebelnek legveszélyesebb, de egyszersmind legszebb tulajdonai közé tartozik, hogy magát mindig kizárólag egynek szenteli.

Kik Ormosynét előbb ismerték, elijedtek a változáson, mely néhány hónap szenvedései által az egykor oly bájló nőn történt. A jobbak sajnálták őt, a többség vállat vonva csak azt jegyezte meg, hogy tulságos fájdalma és hasztalan fáradozásai által egészségét rontja; — s hogy az ő hibája, ha abban, mit a sors vagy az isteni gondviselés reá mért, megnyugodni nem tud. Az embereknek többsége rendkívül vallásos és philosoph oly esetekben, hol másnak szenvedései forognak kérdésben. Ormosyné nem sokat törődött ez ítéletekkel, s ha a sok tanács és vigasztalás fölött, melylyel őt csak-

nem mindenki zaklatá, s melyekből meggyőződhetett, hogy tulajdonkép senki sem érti érzelmeit, néha elveszté is türelmét, közönyösen viselte el azon meggyőződést, melyhez szerencsétlen napjainkban jutunk, hogy az emberek önösségökben még azt sem tűrhetik, ha valaki sokáig kizárólag saját bajával foglalatoskodik. — Csak egy fájt neki és az azon gondolat vala, hogy férje tulajdonkép ép oly kevéssé fogja fel érzéseit és hogy azon állhatatosságot, melylyel egy a világ itélete szerint elérhetlen czél után fárad, hallgatva ő is roszszalja.

Ormosy mondhatlanul szerette nejét. Csak szivét követé, midőn őt az oltárhoz vezette, s azóta tökéletesen megelégedettnek érzé magát körében. A fiatal gróf nem utasítá el magától azon kötelességeket, melyek állása s vagyonánál fogva reá háramlottak. Pontosan eljárt megyéje dolgaiban, fáradt gazdasága körül, s nem vonult vissza a társaságtól; mindez azonban csak mellékesen foglalta el figyelmét, s csak annyiban birt fontossággal előtte, mennyiben azt neje boldogságával viszonyba hozhatá. Örült a kitüntetéseknek, hogy Anna szemei előtt magasabban álljon; dolgozott, fáradozott, hogy őt több fény- és kényelemmel vonhassa körül; szerette a társaságot, mert hisz minden társaságban neje volt a legszebb, a legbájlóbb valamennyi között. — Ormosy azon ritka férfiak közé tartozott, kiket egy czél kielégít, s e czél neki Anna boldogsága vala. Elhárítani kedvesétől minden kellemetlen érintést, megelőzni kivánatait, egészen boldoggá tenni azt, kit oly mélyen, oly egészen szeretett — ez volt az eszmény, melyben minden vágyai s törekvései központosultak, melyet elérve, eddig oly boldognak érzé magát; de ez volt egyszersmind az ok, melynél fogva a családját ért csapás még súlyosabbá vált.

Ormosy elkeseredve sejdíté, hogy a nőt, kit egészen boldogíthatni vélt, még vigasztalni sem birja. Ormosyné pedig sokkal jobban ismeré férjét, mintsem ne tudná, mennyire szerencsétlennek érzi az magát, midőn őt vigasztalhatlannak látja; s ha valami fájdalmát még növelheté, az meggyőződése volt, hogy fájdalma által férjét is boldogtalanná teszi. Ormosy elkövetett mindent, hogy érzelmeit neje előtt eltitkolja. Nem ellenezte semmiben kivánatait, még vigasztalásaival sem gyötré őt, melyeknek hasztalanságáról régóta meggyőződött; — a nő elnyomta könyeit, s ha nem birt is annyi erővel, hogy bánatát eltitkolja, legalább soha sem panaszkodott sorsa ellen. Hasztalan fáradság! Ha két szív egyszer megérti egymást, többé nem titkolhat semmit egymás előtt, s az erőlködés, melylyel vissza nyomjuk, rendesen csak kinosabbá teszi az érzést. — Ha annyira szeretne, mint hittem, nem lenne oly vígasztalhatlan! — így gondolkozott Ormosy. — Ha értené e szivet, nem neheztelne bánatom miatt, — sóhajtott Anna; s e két oly nemes, oly szerető sziv lassanként távozott egymástól.

A változást, mely ezen oly boldognak tartott háziviszonyban történt, senki sem vevé észre. Ormosyék szerencsétlenségök óta még visszavonultabban éltek, mint elébb, s az öreg plebános volt az egyetlen, ki mélyebben látott e részben.

— Előttem hasztalan titkolják — szólt végre ez, mikor Ormosyval maga volt egy ízben, — a boldogság, mely egykor e házban lakott, eltünt.

A gróf hallgatva ült az ablaknál. Szeme a vidéken függött, melynek hótakarója eltünt; s melyet a tavasz még nem borított zöldjével, s mély gondolatokba merülve, észre sem vevé, hogy öreg nevelőjének részvevő tekintete rajta csügg. Most feléje fordult. — Nem

természetes-e azok után, mik történtek? — mondá szomorúan.

— Nem beszélek azokról — viszonzá a plébános, ki ha egyszer szólni kezdett, nem oly könnyen engedé magát visszautasíttatni. — A családot iszonyú szerencsétlenség érte. Meg kell nyugodni az isteni gondviselésben; de Isten maga sem kivánja tőlünk, hogy mikor keze reánk nehezedik, ne jajduljunk fel a csapás alatt. Én azon viszonyt értem, mely nagysád és kedves neje között létezett, az egyetértést, a házi boldogságot egy szóval. A hangból, melyen a végszavak mondattak, a szólónak belső felgerjedése vala észrevehető. Ormosy felsóhajtott, s ismét az ablakra fordítá tekintetét.

— Nagyságtokat nagy csapás érte, de miért nem viselik hát közösen. Nekem úgy látszik, épen ily pillanatokban legszükségesebb az összetartás. Kik közös terhet hordanak vállaikon, azokat maga a teher még erősebben köti egymáshoz. Két szivet nem forraszt semmi inkább egygyé, mint egy közös fájdalom.

— Nem mindig, barátom — szólt a gróf szomorúan. — Miként erős tűz, mely különvált dolgokat néha összeforraszt, más részről azt, mi legerősebben összetartott, mit egynek gondolánk, sokszor szétválasztja: úgy történik az nagy fájdalmak által is.

— A hasonlat semmit sem ér, valamint azon hasonlatok megannyian, melyeket az emberi lét magyarázatára anyagi természetből veszünk. Isten nem a virág, vagy kő, vagy víz vagy más anyag, hanem saját képmására teremtette az embert, midőn a nagy világ minden teremtményei között egyedül őt ruházta fel szabad akarattal, s nemcsak a természet, — de bizonyos határok között, saját sorsának urává tette őt. Ha a szikla erős tűznek hatása alatt széthasad, nincs mit mondanunk; természetének törvényeit követi, s nem állhat ellen.

De az ember nem mentheti magát ezzel. Minél több idegen elem nyomul közénk és azok közé, kiket szeretünk, minél inkább érezzük, hogy bizonyos viszonyok eltávolítanak: annál erősebben kell ragaszkodnunk egymáshoz. Épen nehéz pillanatokban szükséges, hogy házastársak egyetértsenek, vagy helyesebben mondva, — habár e szó szokatlan — hogy egyetérezzenek. Kik ilyenkor elkülönözve állnak, máskor is nélkülözhetik egymást.

— Tőlem függ-e ez? Annát annyira elfoglalta fájdalma, hogy minden egyebet elutasít magától.

— S vehetjük-e ezt neki rossz néven? — mondá a plébános érzékenyen; — vannak emlékek, melyeket csak könyek moshatnak le, s melyeknek nyomai soha sem tűnnek el egészen. Vajon azért elvonjuk-e a szenvedőtől részvétünket, mert a terhet, mely szivét nyomja, egyszerre leemelni nem tudjuk?

— Ön nem ismeri nőmet. Nem látom-e világosan, hogy vigasztalásaim csak inkább növelik fájdalmát?

— Úgy van az minden vigasztalással — szólt a plébános; — ha valakinek sebét bekötözik, szintén megújul fájdalma, de csak hogy hamarább gyógyuljon meg; s ez hatása a vigasztalásnak is, ha attól jő, kit szeretünk!

— Ó ha Anna úgy szeretne, mint egykor hittem.

— Kétkedik-e ezen? — mondá Farkas csaknem ijedten.

— Ne szóljunk tovább e tárgyról.

— Sőt épen erről szóljunk. A dolgok jobban állnának e háznál, ha nagysád s a grófné legalább egy ízben kibeszélték volna magukat egymással. A házas életben egy kis veszekedés is többet ér, mint ha minden fél érzéseit és gondolatait magába zárja. Ha egyetértést akarunk, az az első feltétel, hogy értsük egymást; s ehhez szükséges, hogy szóljunk.

— Ha Anna úgy szeretne, mint én őt — mondá Ormosy, kin fájdalmas érzései kitörtek, — akkor érezhetné-e magát oly boldogtalannak, minőnek őt látom? Egész éltemet neki szentelém. Nem volt más czélom a világon, mint hogy boldoggá tegyem: s minden törekvéseimmel még bizodalmát sem értem el. Még könyeit is titkolja előttem; bárkivel inkább szól bánatáról, mint velem. Nem vesztettem-e el én is gyermekemet? nem érzem-e e veszteséget, mint bárki más? s mégis, ha Annát boldogan láthatnám, panasz nélkül elviselnék mindent, sőt ismét boldognak érezném magamat.

— De tudja-e, Béla, mi következik ebből? — szólt a pap, ki növendékét még most is néha bizodalmasan keresztnevén szólítá. — Nem az, hogy ön nejét inkább szereti, hanem csak, hogy a grófné gyermekeit inkább szereti, mint ön. És ez rendén van. A gyümölcs közelebb függ össze az ággal, mely azt hordja, mint a törzszsel, melyen termett. De ön nem ismeri a női szivet, ha azt hiszi, hogy a szerelem, melyet egykor kizárólag birt, kisebbé vált, mióta ez gyermekére is kiterjedt. A láng minél több tárgyat ragadott meg, annál nagyobbra nő, de annál több meleget terjeszt minden ponton: s ilyen a női szeretet. Neje most is szintúgy szereti, mint valaha, inkább mindennél, még gyermekeinél is. Nincs semmi a világon, mit e szegény asszony férje boldogságáért tenni vagy feláldozni kész nem lenne; mit tehet ő róla, hogy e boldogsághoz oly valami kivántatik, mit sem ő, sem más emberi teremtés, akarata által el nem érhet.

— Meglehet, hogy igaza van — mondá a gróf szomorúan lehajtva fejét, — s hogy egy nőt boldoggá tenni nem fekszik hatalmunkban. Akkor csak azt mondhatom, hogy életemet vesztettem el, mert hisz nem volt más czélja, mint hogy őt boldoggá tegyem.

— Ez őrültség, higye nekem Béla, valóságos őrültség — mondá a plébános, felkelvén, s mint nagy felgerjedés pillanataiban tenni szokta, hosszú lépésekkel a szobában fel s alá járván. — Nem ismerek embert, kit Isten inkább megáldott volna birtokkal, észszel, szívvel. Neje megérdemlené, hogy oltárra állítsák, s ön elégedetlen, zúgolódik végzete ellen és huszonkilencz éves korában panaszkodik, hogy életét vesztette el, mert nejét egészen boldoggá nem tehette. De hát Istennek képzelte-e magát, hogy ezt valaha remélheté? nem tudta-e, hogy az ember sokat és nagy dolgokat vihet véghez e földön, de hogy semminek sikere, még a legkisebbé sem függ tőle? S tudja-e, hogy egész fájdalmának alapja, bármi nemesnek, bármi önzetlennek látszik az, nem egyéb sértett hiúságnál? Ne neheztelјen a szóért, Bélám — folytatá kis szünet után, midőn a gróf előtt megállva, kezét bizodalmasan vállára tevé — régóta ismerjük egymást, s tudja, egyenes, őszinte ember voltam egész életemen át. Ádám apánktól fogva, ki kezét az ismeret fájának gyümölcse után kiterjeszté, csaknem minden embernek meg volt a hiúsága, s azok nem a legjobbak, kikben e hiba egészen hiányzik. — Ön egészen boldoggá akarta tenni, oly boldoggá, minő más asszony még nem volt a világon, s most mintegy maga előtt lealázva érezi magát, midőn látja, hogy e czélt nem érhette el. De vigyázzon magára, nehogy hiú ábrándoknak egész üdvét feláldozza, s a helyett, hogy nejét boldogítsa, vele együtt végtelenül boldogtalanná tegye magát.

— Hát mit tegyek? — szólt Ormosy, mélyen megindulva.

— Semmit, barátom, semmit. Tűrje, hogy neje szivét kövesse, hogy sírjon, ha szüksége van reá, hogy szerencsétlennek érezze magát és szomorúnak látszassék,

ha nem segíthet magán máskép: csak szeresse őt, mint eddig szerette, mondja neki, hogy szereti, vezesse önmaga a beszélgetésre, mely őt most egyedül érdekli, s tapasztalni fogja, a legnagyobb fájdalom mi hamar fogy el, ha benne ketten részesülnek.

— Míg e szerencsétlen helyen maradunk, s minden, mit maga körül lát, veszteségére emlékezteti, Anna fájdalma nem enyhülhet. E szüntelen nyomozás, mely végre még sem vezet czélhoz, e naponkint felmerülő új hírek, melyekről később kitünik, hogy hazugságokon alapulnak, szüntelen izgatottságban tartják őt; és én nem látok semmi reményt a javuláshoz.

— Hát menjenek utazni.

— Ó ha Annát arra birhatnám!

— S szólt-e vele már ez iránt?

— Minek szóltam volna? — ismerem nőmet.

— Dehogy ismeri, dehogy ismeri — szólt a plébános türelmetlenül, — jót állok érte, csak egy szót mondjon neki, ő mindenre kész.

— Nem kétkedem rajta — mondá Ormosy sóhajtva, — de mihelyt elutaztunk, az a gondolat fogja őt bántani, hogy ha honn maradunk, gyermekünket, kit ő még mindig életben vél, feltaláltuk volna. Épen úgy nekem fogja tulajdonítani, hogy nyomára nem akadtunk, mint most belsőkép vesztével engem vádol. Anna szintúgy nem fog szemrehányásokat tenni akkor, mint most nem tesz, de tudom gondolatait.

— Ön beteg, Béla — szólt a plébános szomorúan, — igen beteg, s az utazás önnek szükségesebb, mint nejének; de majd szólok én vele, s jót állok érette, engem nem fog vádolni azzal, hogy gyermekét miattam nem találta meg.

Míg a plébános a grófnéhoz ment, azalatt Ormosy fejét kezére támasztva ismét sötét gondolataiba merült.

VI.

Mit a plébános mondott, megtörtént. Anna, főkép miután hallá, hogy az utazás férje kedélyének helyreállítására szükséges, nem tett ellenvetéseket s csak azt kötötte ki, hogy még néhány hónapig honn maradhasson, míg egy nemrég felmerült nyomnak, melyre új reményeket épitett, végére járt. A szegény asszony régóta fogyni érezé bizodalmát s habár most is szintazon buzgalommal keresé elvesztett gyermekét, inkább csak kötelességének érzetében tette azt. — Annyi hiú remény, annyi kínos csalódás után végre az a szomorú meggyőződés fészkelte be magát lelkébe, hogy gyermeke csakugyan meghalt, vagy hogy azt legalább e világon látni nem fogja többé; s a szenvedélyes keserv, a felizgatott bizonytalanság helyébe, mely szivét eddig hullámzásban tartá, nyugodtabb fájdalom lépett. Mint ha vihar után a vészfellegek az egész ég körén elterülnek, a zajra, melylyel az elemek harcza a természetet eltölté, csend következik: ilyen vala lelke. — Nyugodt, de borúsabb. — Bármerre fordul, egén nem lát sötétebb felleget, mely villámokkal fenyegetné: de tudja, hogy a nehéz fátyolon át, mely egész látkörét eltakarja, nem várhat több napsugárt — s küzdés nélkül elfogadja sorsát, mert bizonyos, hogy az többé változni nem fog.

Anna jobban ismeré férjét, mintsem hogy érzései előtte titokban maradtak volna, s miután őt boldogtalannak látva, tudta, miszerint boldogtalanságának oka tulajdonkép benne fekszik: ezen tudat szivének most gyermeke vesztésénél talán még inkább fájt.

Elkövetett mindent, hogy szomorúságát férje előtt eltitkolja s Ormosy úgy tetette magát, mintha nem venné észre, hogy a derültség, melyet neje most néha mutatott, csak kényszerített. De a kit szeretünk, azt nem csalhatjuk meg s e tettetésnek, melyre magokat szeretetből kényszeríték, csak az volt eredménye, hogy mindketten szerencsétlenebbeknek érezék magokat.

Igy folyt a néhány hónap, melyet Ormosy nejével még a hazában töltött s az idő, mely mindent orvosol, e részben nem változtatott semmit viszonyukon.

Éveket töltöttek a külföldön, bejárták Európa legszebb vidékeit, letelepedtek legnagyobb városaiban és a különböző benyomások, a társasági élet zaja háttérbe szoríták végre a multnak emlékeit s legalább szelídebbé tevék az anyának fájdalmát is; de a régi viszony nem állt helyre többé. — Szerették egymást úgy, mint azelőtt, sőt talán inkább, mert mindenik szenvedni látta kedvesét s önmagát tekinté e szenvedések okául; de a régi boldogságnak vége volt s ők érezék, hogy a multat senki sem hozhatja vissza többé.

Hibáztak mindketten; Ormosy, mert nejének keservét eltűrni nem birá, s midőn őt vigasztalhatlannak látá, szerelmén kétkedett; — Ormosyné, mert azt, mit ismerősökért, sőt idegenekért teszünk — midőn kellemetlen érzéseinket előttök elnyomjuk és fájdalmainknak szabad tért nem engedünk — férjéért tenni nem volt képes. De vajon nem volt-e ezen hibáknak egyedüli kútfeje épen az, hogy egymást nagyon is szerették; s panaszkodhattak-e egymás ellen: Anna, mert férje csak

az ő boldogságát kivánva szenved, midőn őt szenvedni látja; Ormosy, mert neje inkább szereti őt, semhogy előtte szinlelni tudna?

Ó ha csak egyszer nyiltan szólnának egymással, ha Anna férjének keblére borulva, a bánatot, mely szivét terheli, úgy kimondaná, mint vele egykor minden örömeit közölte; ha Ormosy a kételyt, mely szivében Anna szerelme iránt támadt, a kínt, melyet érez, a vádakat, melyek gondolatában néha akaratlanul kedvese ellen emelkednek, nem zárja magába; s ha ez egymáshoz oly közel álló szivek természet elleni merevségökből fölébredve, mint két folyó, melyeknek vizeit a tél megköté, egy meleg pillanatban ismét egymásba ömlenének; ha e két nemes lélek, melyeknek csak szólni kell, hogy egymást értsék, s melyeknek nincs mit titkolni egymás előtt, csak egyszer ismét kitárnák kincseiket — mi boldogok lehetnének!

Ormosy néha sejtette ezt; többször feltevé magában, hogy véget vet a feszült állapotnak, mely közöttük létezik. Voltak pillanatok, midőn Anna, ki férjét most is szerette, s vele azon egy tárgyon kivül mindenről beszélt, ki akarta tárni egész szivét; elmondva mindent, mi évek óta keblét terhelé, kételyeit s panaszát, bánatát s kétségbeesését, hogy kedvesének keblére borulva, tőle bocsánatát s szerelmét kérje s ha csak egy pillanatig is, azon öntudatban ismét boldog legyen, hogy nincs egy rejtett gondolat, egy eltitkolt érzés, mely őket elválasztaná egymástól. A szó már ajkaikon lebegett, de mindig volt valami, mi őket annak kimondásától visszatartóztatá: Ormosyt a gondolat, hogy miután neje őt annyira nem ismeré, hogy még gyermeke iránti szeretetén is kétkedhetett, úgy is hasztalan minden; — Annát a félelem, hogy az alkalom nem kedvező, mert Ormosy talán épen azon pillanatban, midőn szólni

ukart, komolyabbnak látszott. Egy szó, egy mozdulat, melyből a szegény nő azt következteté, hogy férje rosszkedvü vagy felizgatott, elnémítá őt. S Ormosy lemondott feltételéről; Anna máskorra halasztá annak kivitelét. Érezték mindketten, hogy egész jövőjök ez egy pillanattól függ s hogy ha egyszer szólva, minden kétely el nem enyészik, még távolabb fognak állni egymástól, mint eddig; s ők nem merték felemelni a fátyolt, mely őket elválasztá. Csak bizodalomra vala szükségük, hogy ismét boldogokká legyenek: s nekik nem vala elég bizodalmuk.

Ne várja senki tőlem, hogy leirjam az évek történetét, melyeket Ormosy nejével a külföldön töltött. A világ csak azon sebeket gyógyíthatja, melyeket ő vert, s a társaságnak nincs varázsa, a természetnek nincsenek szépségei, melyek velünk elfelejtetnék, hogy egykor boldogok valánk. Maga az idő, mely minden keservet enyhít, az üdvöt, melyet birtunk, csak még nagyobbnak tünteti fel előttünk, hogy a fájdalom, melyet vesztén érezünk, szintén nagyobbá váljék. Ők szerették egymást most, mint szebb napjaikban, — de boldogok nem voltak többé; s midőn Ormosy hét év mulva idegen földön meghalt, neje azon meggyőződéssel temette el kedvesét, hogy azt, kit e világon mindenek fölött szeretett, nem boldogíthatta.

Minden szerencsétlenségek között, melyek az embert érhetik, a legnagyobb bizonyosan az, ha a választásban, melytől egész élete függ, csalódott, s ha a kötelékeket, melyek által a szerencsét magához fűzni reménylé, később lánczoknak érezi. S mégis nem ritka eset az ilyes. Sokakat maga az idő választ el egymástól, melylyel nem csak azok, kiket szeretünk, de még kivánataink s érzéseink is, melyek által egykor hozzájok lánczoltatánk, megváltoznak; — mások ön hibáik

által válnak szerencsétlenekké, s önmaguk taszítják el a szivet, melynek birtokában boldogok lehetnének; — a dolog mindig egyiránt szomorú s méltó sajnálkozásra, főkép ha meggondoljuk, miként egynek hibái miatt többen büntettetnek, s ez egynek hibája is sokszor csak annyiban áll, hogy egyszer csalódott. — Ó de mit mondjunk akkor, ha két ember nem csalódott egymásban, ha mindegyike jó és nemes, ha egymást egyiránt szeretik évek multán, ha mindenik életét adná, hogy a másikat boldogítsa: s ők egymást mégis szerencsétlenné teszik egyes kis hibák, sőt néha egyes jó tulajdonaik által? S nem történik-e ez is többször, mint gondoljuk, főkép azoknál, kiket kedvezőnek mondott sorsuk az élet gondjaitól felmentett, s kik azon viszonyt, melyből bajaik között vigasztalást, törekvéseik közepett erőt, életök minden napjaiban boldogságot meríthettek volna, nem életök üdvének, hanem egyedüli feladásuknak tekintik.

Ez volt az ő sorsuk. Sajnáljuk a szerencsétleneket és ne felejtsük el, hogy a biztos remény, mely minden bajok között fentart, a szerelem, mely egészen boldogít, csak a hitnek, csak erős bizodalomnak gyermeke. A szerelem néha túlélheti a bizodalmat is, de csak kín az, mit tőle akkor várhatunk.

A halál közeledése kiegyenlített minden félreértést, mely Annát férjétől az utolsó években távol tartá.

Azon pillanattól fogva, melyben felüdüléséhez többé reménye nem volt, megszünt az ok is, mely Ormosyt eddig hallgatásra birta. E két szerető kebel ismét tartózkodás nélkül kitárta titkait egymás előtt, s a régi bizodalommal visszatért azon érzés is, mely őket egykor oly boldoggá tevé. Tudták, hogy válniok kell, de minden percz, mely e szomorú czélt közelebb hozá, közelebb hozta őket egymáshoz; és Anna, ki férjét hosszú,

reménytelen betegsége alatt nem hagyta el, e szomorú hetekben tulajdonkép boldogabbnak érzé magát, mint évek óta. Hisz ő ismét szeretve tudta magát; s nem nap-e a szerelem az asszony életében, mely a végső perczig egész körét fényes sugárokkal tölti, s még akkor is, midőn láthatárán lehanyatlik, bájló világítása által elfelejteti vele, hogy az éj közelg?

Ormosyék soha sem keresték a társaságot. Még boldogabb napjaikban is, mikor a házában laktak, az öreg lelkészen kívül nem volt senki, kit a család meghitt barátjának mondhatnánk. Ki magát egy szeretett lénynek birtokában egészen boldognak érezi, mint akkor Ormosy, nem vágyódik emberek után; sőt mintegy ösztönszerűleg félve, hogy idegen befolyások a helyzetet, melyben teljes megelégedést talál, megváltoztathatnák, a lehetőségig eltávolít mindent magától. Tévedés. — Azokat, kik egymást valóban szeretik, az idegen kör, melyet a társaság körülöttük képez, sokszor csak közelebb hozza egymáshoz, s a meggyőződés, hogy más által nem értetnek, növeli a bizodalmat, melylyel gondolataikat egymással közlik; de ki egyszer magányba vonult, ha később átlátná is, hogy tévedett, nem oly könnyen változtathatja meg állását. Azon száz, csaknem észrevehetlen kötelékeket, melyeket, midőn magunkat általuk terhelve érezzük, szétszakítani sok fáradságunkba került, még nehezebb újra összefonni; s ki egyszer magányhoz szokott, többnyire még magánosabban érzi magát emberek között; s így Ormosyék is. — Eleinte felkeresték a társaságot, de minthogy magokat körében soha valóban otthonosoknak nem érezék, sőt még azon szórakozást sem találták, melyet ott kerestek, később visszavonultak, s oly helyeken is, hol éveket töltöttek, csaknem kizárólag magoknak éltek.

Az olasz városban, hol Ormosy halála történt, a

családnak még ismerősei sem voltak, s Anna, miután férjét eltemette, egészen elhagyatva látta magát. Egy időre a keserv, melyet veszteségén érzett, a szeretet, melylyel Margitot, egykori boldogságának ez egyedüli maradványát, körülfogá, minden más gondolatot kizárt; de később mindinkább érezni kezdé elhagyottságát; s vágygyal nézett a hon felé, hová őt Farkas levelei mindig sürgetőbben hítták.

Az öreg plébános Ormosyéknak hosszú távollétét soha sem helyeslé. Úgy vala meggyőződve, hogy bánatot csak kötelességek ellensúlyozhatnak, s hogy az, kit nagy szerencsétlenség ért, nem mulatságban, hanem egyedül munkásságban találhatja vigasztalását; ez okból még Ormosy életében egyre inté s kérte őt, hogy számkivetésének véget vessen. A vándor élet, melyet a család évek óta folytat, meggyőződése szerint csak károsan hathat a gyermekre is. Miután a gróf meghalt, levelei még sürgetőbbekké váltak. Hogy a gyermek tökéletesen kifejlődjék, nézete szerint mindenek előtt az szükséges, hogy erős gyökeret verhessen; s vajon történhetik-e ez, ha épen gyermekkorában szüntelen változtatva helyzetét, minden körből kiragadtatik, még mielőtt abban egészen meghonosodhatott volna? S a plébános, ki magát Ormosy halála óta az özvegy s gyermekének természetes gyámjaként tekinté, annyiszor s oly meggyőzőleg adta elő tanácsait, míg Anna végre elhatározá magát a visszajövetelre.

VII.

Farkas Máté, kit utolszor mint ormoslaki lelkészt láttunk, azóta szintén megváltoztatta lakhelyét.

Miután Ormosy felföldi jószágait, hová a történtek után többé visszamenni nem akart, még külföldre menetele előtt bérbe adta, s azon határozatát kimondá, hogy visszatérése után családjával egy a dunai kerületben fekvő jószágán fog letelepedni: az öreg plébános szokott erélyével addig fáradott, míg végre az ottani lelkészszel cserélhetett és előbbi jövedelmének felét feláldozva, a reményt vásárlá meg magának, hogy végnapjait azoknak körében fogja tölteni, kiket mindenek fölött szeretett.

Itt találjuk őt most csaknem nyolcz év után. Az idő keveset változtatott külsején. Haja talán valamivel őszebb, s arcza, ha lehet, még barnább volt, mint előbb; de ugyanazon magas alak, ugyanazon feszes katonai tartás, melyhez tábori lelkész korában szokott, mintha nemcsak erkölcsi magaviseletében, de tartásában is az egész granátos ezrednek jó példát kellene adnia. Papi köntöse nem hosszabb, mint elébb volt, de szintoly tiszta, s kik őt elébb ismerték, csak annyi változást találtak benne, hogy még szigorúabbá vált, mi azonban nem akadályozá, hogy mostani helyén szintannyi jót tegyen híveivel, mint egykor Ormoslakon; csakhogy

őket, kedve megromolván, most még erősebben dorgálta meg, mint akkor szokása volt.

Azon percztől fogva, melyben a grófné tudósítá őt, hogy jövő tavaszra gyermekével visszajő, e szigorúság is ismét szokott mértékére enyhült. Úgy látszott, mintha mindazon redők, melyeket az utolsó évek arczára vontak, e hirre egyszerre elsimulnának és Farkas Máté kemény vonásain talán soha sem volt annyi boldogság kifejezve, mint e napokban. Hisz ő nem is érezte magát soha elégedettebbnek, mint most.

Megelégedése, kétségen kívül, nagy részben a szeretetnek vala következése, melylyel a grófné és gyermeke iránt viseltetett. Azon emberek közé tartozott ő, kik nem oly könnyen ragaszkodnak valakihez, de kik, ha egyszer ragaszkodásuk tárgyát feltalálták, nem darabonkint, hanem egyszerre adják oda szivüket, s kiknek szeretete azoknak, kik azt birják, épen nagysága miatt néha terhére lehet, de mindig biztos. Mióta ezredesét a csatamezőről ő vitte el vállain, s hosszú betegsége alatt ő ápolá, Farkas Máté testestől-lelkestől az Ormosyaké lett. Szeretete az apáról a fiúra szállt, s ha eléri, még az unokák ivadékaira is kiterjedne. A családnak ősi birtokai között nem volt biztosabb e barátságnál; ha akarnák is, nem veszthették volna el; — gróf Ormosy ezredesnek utóda nem tehetett oly valamit, minek mentségére a különben oly szigorú plébános tíz okot nem tudna feltalálni. Hisz szeretete, melylyel az egész ház iránt viseltetett, bár azt a világért még maga előtt sem vallaná be, neki évek óta még szükségesebb, mint az Ormosyaknak. A gondolat, hogy a család, melynek körében élete jobb napjait tölté, ismét visszatér és hogy a kis Margit, kit annyiszor ringatott térdein, majd az ő tanítványa lesz, véghetlen örömmel tölté el szívét, de megelégedésének, mint mondám, ez csak

egyik oka vala; a másikat azon készületekben kereshetjük, melyeket a grófné visszatérése igényelt.

Farkas Máténak egyik jellemző vonása fáradhatlan tevékenysége volt. Nézete szerint nagyon hibáztak azok, kik a parancsban, melylyel Isten az első embert a paradicsomból kiűzte: hogy homloka izzadtságában keresse mindennapi kenyerét, átkot látnak, sőt a Mindenhatónak jótéteménye az. Minden megelégedés csak munkásságunknak eredménye, s a legboldogabb az, kinek legtöbb dolga van a világon. A tevékenység, melyet az öreg plébános ezen elvek szerint az életben kifejtett, vagy helyesebben mondva, mely őt ezen elvekhez vezette, néha túlságig ment. Többször történt, hogy más dolog hiányában szobáját rendezve, valamely irományt oly helyre rakott el, hogy azt napokig nem találhatta fel, vagy hogy oly dologba avatkozott, mely által csak neheztelést vont magára. Föl is tette magában sokszor, hogy ezentúl nem fárad többé másokért, úgy sincs köszönet benne, miért ne pihenjen ő is vén napjaira, mint mások teszik; de ha saját munkája elfogyott s az iskolás gyermekeket az nap már kétszer is kikérdezte; ha a templomban nem talált semmit, mit tisztogatni lehetne s kis kertjében és gazdaságában minden teendőt elvégzett, a rossz idő miatt pedig még vadászni sem mehetett: akkor addig törte fejét s addig járt türelmetlenül fel s alá szobájában, míg végre eszébe jutott, hogy a szomszéd falunak plébánosa tavaly ilyenkor köszvényben szenvedett s hogy jó lenne utána nézni, nincs-e szüksége valamire. S csak miután ezt vagy ehhez hasonló dolgot talált magának, tűnt el rossz kedve.

Ormosy bizonyosan semmi által sem tehetett volna nagyobb jót öreg barátjával, mint azzal, hogy külföldre utaztakor minden dolgait reá bizta. A grófi család

távollétében tulajdonkép az volt fő vigasztalása. Farkas Máté ezáltal szokott tevékenységét azoknak javára fejtheté ki, kiket annyira szeretett; s míg a grófnak jószágain, a gazdasági tisztek kivételével, minden gyarapodott kezelése alatt, ő maga is, legalább annyira, mennyire ez az Ormosyak távollétében lehetséges vala, szerencsésnek érzé magát, — de csak addig, míg mindent rendbe hozva, sürgetős munkája maradt. Ezzel fogyott kedve is és csak mióta a grófnét várta s ez neki többszöri kérésére még a napot is meghatározta, melyen visszajő, érezé ismét egészen elemében magát.

Vérthalom — ez vala a falunak neve, hová Farkas az ormoslaki plébániából áttéteté magát, s hol Ormosyné ezentúl lakni akart — több mint húsz év óta el vala hagyva földesurai által. Gróf Ormosyné anyja, férjének halála után, kiről a birtok reá s később leányára szállt, a városba költözött, s Ormosy annyira függött jószágán, melynek szebbítése egyik legkedvesebb foglalatosságát tevé, hogy feleségének birtokát csak néha, mennyiben azt a gazdaság megkivánta, látogatta meg. Maga a grófné pedig házassága óta csak egyszer s akkor is csak egy napra fordult meg e helyen, hol gyermekéveit tölté. A kastélyról csak az idő és a tiszttartó gondoskodott, fájdalom, mint ily körülmények között többnyire szokásos, oly módon, hogy az idő mindig valamivel többet rontott az épületen, mint a mennyit a tiszttartó kiigazíttatott; s az egész lassanként csaknem lakhatlan állapotba jutott.

Mióta Farkas Máté a vérthalmi plébániában letelepedett, a kastélynak állapota is javult. Ha a szél ablakot tört, vagy a zsalukat felrántá, Farkas nem várta meg, az eddigi szokás szerint, míg azok hónapokig ki s becsapódva az őszi szél által sarkaikból kiemeltettek. A dísztermek táblái most zárva álltak, tavaszkor kija-

víttatá a vakolást, s hónaponkint egyszer lelkiismeretes pontossággal ment végig a szobákon, sepertetve minden szegletet, s poroztatva ninden bútort. — De mikor Farkas Vérthalomra jött, sok nem vala többé régi állapotában; a gróf, kinek ház- és kert-rendezés kedvelt foglalatossága vala, minden nagyobb javítást ellenzett, s az egésznek új rendezését akkorra halasztá, mikorra visszatér; így a gondos felügyelőnek fáradsága tartóztatá a hanyatlást, melynek az egész indult, de nem tüntetheté el annak nyomait; s a plébános soha sem mehetett el a kastély mellett a nélkül, hogy felsóhajtva eszébe ne jusson, mi pompásan helyre tudná állitani az egészet, ha a gróf reá bizná. Más, ha a grófné az egész jószágot neki ajándékozza, nem örülhetett volna inkább, mint ő most, midőn e régi óhajtása teljesült.

Szabadon javíthatott, rendezhetett, dolgozhatott, s ő teljes mértékben élve e szabadsággal, oly tűzzel fogott munkájához, mintha a grófnét nem a jövő tavaszra, hanem a jövő hétre várná. A fedelen nem volt egy törött cserép, a falakon a legparányibb repedés, mely figyelmét kikerülheté. Az évek óta elhagyott termekben a mesteremberek egész serege lármázott, a kertnek hosszú fasorai alatt napszámosok a fűvel benőtt utakat tisztogatták, míg ő maga a házból a kertbe, a kertből az istállókba, s ismét a házba menve, hatalmas szavával parancsokat osztott, intett, dorgált s magasztalt, néha maga is részt véve a munkában, mely minden sürgetése mellett, nézete szerint, mindig lassabban haladt, mint kellene. Ha a sürgetései által naponkint okozott rossz kedvet nem enyhíti a bor, melyet esténkint a munkások között elosztatott, valószinűleg nyilt ellenszegülés tör ki a mesteremberek között; így azonban mindenik csak a munka sebes haladását bámulá,

s alig foghatta meg önmagáról, miként dolgozhatott ennyit ily rövid idő alatt.

Még tél előtt a legsürgősb munka be vala fejezve. A ház külsőleg készen állt. Télen át az egyes szobák rendeztettek, s tavasz kezdetén, legalább egy hónappal elébb, mint a grófnét várták, minden oly állapotban volt, hogy a plébános maga is alig talált valamit, mit helyrehoznia, vagy javítnia lehetne. Még azon szobrok között is, melyek a kertet a mult század divatjához képest ékesíték, s melyeket a magas fűből, hol évekig kényelmesen hevertek, ismét talapzatjaikra emeltetett, egyetlenegy sem volt található, melynek akár füle, akár orra hiányzott volna. Farkas e reál invalidokat, kikkel az idő oly rútul bánt, ismét besorozta, s hogy nehéz sebeik ne látszassanak, szép zöldre festeté az egész sereget. Hasonlóan járt el a ház belsejében is.

Azon szobák kivételével, melyeket a grófné háló- és irószobáiul választott, s hol az Ormoslakról hozott bútorok ugyanazon rendben helyeztettek el, melyben azok ott álltak volt, a többi mind kitisztíttatott, s újra festetett ugyan, de különben úgy maradt, mint egyébkoron volt, s csak a Vérthalmi család képei függesztettek közelebb egymáshoz, hogy mint udvarias háziurakhoz illik, a nagy teremben az Ormosyaknak, kik ide vándoroltak, helyet engedjenek.

Hogy a ház ezen tökéletes restauratió után sem felelt meg azon követeléseknek, melyek szerint kényelemhez szokott korunk lakásokról itél, az nem szenved kétséget. A bútorok, melyek megigazítva s kifényesítve ismét régi helyökre állíttattak, több mint harmincz év előtt készültek, s azóta bútorok tekintetében a közvélemény legalább ép annyit változott, mint azon nézetekben, melyek szerint az embereket megítéli. Legyen görbe vagy egyenes, a legnemesebb vagy legolcsóbb

anyagból készülve, csak kényelmes legyen, s könnyen tolassa magát egy helyről a másikra — a világ széktől és emberektől napjainkban nem kiván egyebet; de az öreg plébános nem haladt korával és épen az, mit mások a ház bútorozása ellen felhozhattak volna, neki leginkább tetszett.

Nézete szerint régi ház új bútorozás által, szintúgy mint az ember, ki bizonyos koron túl minden divatot követni akar, becsét veszti. Az ujítás utáni törekvések csak azon harmoniát rontják meg, mely minden kellemes benyomásnak első feltétele, s neki a bútoroknak újonnan divatba jött rendezése, vagy helyesebben mondva, rendetlensége ellen még más kifogásai is voltak. — Ő ebben is azon általános zavarnak egyik jelét látta, mely korunkat jellemzi s melyet ő annyira útált. Ha a székeket és pamlagokat össze-vissza állítják, természetes, hogy senki sem találja illő helyét, s az, kit az első, szintúgy mint az, kit az utolsó illetne, egyiránt csak a legkényelmesebb után törekszik. Igaz, a régiebb szokás feszesebb, de egy kis fesz nélkül nem áll fenn semmi a világon, s még nagy kérdés, minden lehető elhelyezések között nem a legkényelmesebb-e a rend. — Egy szóval, Farkas Máté valahányszor e termeken keresztül ment, melyeknek mindegyikében a hosszú fal közepét a pamlag foglalta el, előtte egy nagy asztallal, s ennek két oldalán a karosszékek és közönséges székek hosszú sorával — egészen jól érezé magát; s miután még az általa nagyrészint katonai elbocsátó levelek bizonyítványa szerint fogadott cselédek bérruhái elkészültek, a grófné számára vett erdélyi lovak az Ormoslakról hozott hintókban betanittattak, s minden tökéletes rendben volt: dobogó szívvel gondolt a pillanatra, melyben Ormosynét őseinek házába bevezetheti, s neki mindazt, mit számára készített, megmutathatja.

Végre eljött a régen várt pillanat. A hintó a kastélykapu előtt sorban felállított iskolás gyermekek s az udvarban váró jobbágyok örömrivalgásai között a nagy bejárás előtt megállt. A falu jegyzője elmondá czifra mondókáját, melylyel a grófnét, mihelyt kocsijából kiszállt, üdvözölte; s Farkas Máté már köszörülte torkát, hogy mint a helység plébánosa ugyanezt tegye, midőn a grófné halvány, könyekkel áztatott arczát látva, egész beszéde helyett, melyre készült, remegő hangon csak azt birta mondani: — Isten hozta nagyságodat! A grófné oly keservesen sírt, s a kis Margit oly szépen mosolygott, ez annyira hasonlított apjához, minőnek őt Farkas Máté tíz éves korában ismerte, amaz annyira megváltozott, mióta őt nem látta, hogy azon esetre, ha a vérthalmi plébánostól ily alkalommal valaki hosszú beszédet várt, akkor nem Farkas Mátét kellett volna plébánosnak kinevezni.

Az öreg úr egy ideig küzdött a meghatottság ellen, midőn végre látá, hogy nem bir vele, s hogy miután egyik kezét a kis Margit fogta, a másikat a grófné tartá remegő ujjai között, még könyeit sem törölheté le, megfordult, s a grófnét és gyermekét felvezette szobájába.

Sietve, szó nélkül ment fel a virágokkal ékesített lépcsőzeten, végig a termeken, melyeket neki mindjárt, mihelyt megérkezett, megmutatni, melyeknek szép rendjével őt meglepni akarta; ó de a nagy tükrök s aranyozott kemenczék most Margiton kívül nem érdekeltek senkit.

— Hála Istennek — szólt végre Farkas, midőn a grófné szobájába érve, ez férjének az iróasztal fölött függő képe előtt megállt, — hála Istennek, csakhogy nagysád ismét közöttünk van.

— Ó, de ő — zokogott a grófné, elragadva fájdalma

által, midőn a kép előtt, melyet neki férje mint jegyese ajándékozott, a mult időknek egész boldogságára emlékezett.

Farkas inkább meg volt hatva, mintsem hogy első pillanatban szólhatott volna. — Ő is közöttünk van, — mondá végre, erőt véve magán. — Ne keresse őt a képben; nézzen ide, nem az ő vonásai-e ezek? — s ezzel a plébános Margitot tolta a grófné karjai közé. Az anya gyermekét kebléhez szorítva, még most is zokogott, de könyeiben nem vala semmi keserűség többé. Férje halála óta nem érezte annyira vigasztalva magát.

Ki hitte volna, hogy Farkas Máté, kit senki nem tartott híres szónoknak, néhány szavával ily csodát tehet?

VIII.

Gyengébb a szív és sokkal erősebb, mint gondoljuk. Bármennyire ragaszkodik érzelmeihez, bármily biztosan hiszi, hogy egyes benyomások soha semmit sem veszthetnek mélységökből: az idő lassanként kisimítja a nyomokat, melyeket az élet legboldogítóbb és legnehezebb pillanatai magok után hagytak és a szivnek, mely már azt hivé, hogy reményeit s örömeit túlélte, mindig új reményeket, s más örömöket hoz. — Mint a fa, melyet az ősz lombjától megfosztott, tavaszszal új zöldet ölt magára; mint a tenger, a vész után elsimulva, ismét az eget tükrözi vissza; és az ég, ha sötét fellegei elvonultak, kék boltozatán újra a nap ragyogó sugarát a csillagok fényes seregét hordozza, úgy szivünk, csak nyugalma legyen, s a szeretet meleg érintései környezzék, végre a legnehezebb csapások után mindig visszanyeri — nem azt, mit vesztett, de helyette mégis mindig több szerencsét, mint a mennyit vesztesége első pillanataiban remélhetett. Ha nincs állandó boldogság, legalább vigasztalhatlan keserv sem létezik a világon, s nem élt talán soha oly erős vagy szerencsétlen ember, ki a bánatot, melyet orvosolhatlannak gondolt, egész keserűségében sirjába vitte volna magával.

Így volt ez Annánál is. — A fájdalom, melyet férje

halálán érzett, mélyebb vala, mint hogy az egykönnyen enyhülhetett volna. Sőt miután a házába visszatért, első időben keserve csak még növekedett. Régi bútorai, melyeket szobájában talált, egyes vén cselédek, kiket Farkas Ormoslakról áthozatott, maga az öreg plébános, régi szebb napjainak emlékeivel egyszersmind fájdalmát ujíták meg. De épen ez által maga e fájdalom enyhülni kezde.

Farkasnak nézete szerint legnagyobb keserveinket soha sem kell kerülnünk. Mentül ritkábban találkozunk velök, annál erősebben hatnak reánk. A legjobb, sőt az egyedüli gyógyszer ily helyzetben is a megszokás. — Mentül többször nyúlunk keblünk rejtekébe, hol bánataink felhalmozott kincse fekszik, mentül többször merítünk, mentül többet közlünk belőle, annál kisebbé válik a teher; s nem hiszi senki, hány nagy keserv fogyott el szintazon módon, melyen sokan vagyonukat elköltik, csupa kis kiadásokban. Az ember néha később maga is bámulja, hogy a mit a világ minden bölcsei nem tudnának kibeszélni, azt ő maga beszélte ki magából. És Farkasnak, ki e nézeteket követve, ha a grófné férjéről szólt, nemcsak nem kerülte e beszélgetést, sőt sokszor maga megkezdte azt, ebben is igazsága vala. Minden nap, melyet az özvegy e körben, hol őt minden veszteségére intó, töltött, enyhíté fájdalmát. Emlékei elveszték keserűségöket és a nélkül, hogy maga tudná miért, lassankint vigasztalva érzé magát.

Nagy befolyása vala erre azon számos apró foglalatosságoknak is, melyekre, mióta ismét rendes háztartás élén állt, magát kötelezve érezé. Mint a súlyteher, melyet a hajó aljára raknak, néha csak kavicsokból áll, s mindig értéktelennek látszik, de azért mégis nélkülözhetlen, ha azt akarjuk, hogy a hajó állandóan egy irányban haladjon: ilyenek létünk azon apróságai, melyek

ellen annyiszor panaszkodunk. Mondjunk bármit életünk rövidségéről, e rövid élet tömérdek sok órából s pillanatból áll, s közülök mindenik kínossá válhatik, ha azt valami örömmel vagy foglalatossággal nem tudjuk betölteni. — A nagy czél, mely egész életünknek irányt ad, ép oly kevéssé elégítheti ki ezen szükségünket, valamint a fénytorony lámpája, bár a hajósnak irányt ad, nem űzheti el a sötétséget, mely körülötte létezik. És ha a közép-osztályok sorában aránylag több boldog embert találunk, és ha az asszonyok a legnagyobb keserveket többnyire jobban elviselik a férfiaknál: épen azon számos kisebb feladások- s foglalatosságokban kereshető az ok, melyek életök minden pillanatát betöltik, s őket boldogabbakká, s többnyire jobbakká is teszik. — Hisz nem a rohanó vízesés, s nem a messze terjedő láp, mely veszteg áll, hanem a patak, mely keskeny partok között csendesen tovább foly, a legtisztább; s így van ez életünkkel is.

Anna lassankint visszanyerte fiatalabb éveinek szende derültségét, s régi ismerősei, kik ők Vérthalmon meglátogatták, alig vettek észre rajta változást. Úgy látszott, mintha életének csak színhelye változott volna meg, s az átélt évek eseményei egész lelkületére ép oly keveset hatottak volna, valamint a háládatlanság, melyet az ormoslakiaktól tapasztalt, szivét a nép szenvedése iránt nem tevé érzéketlenné. — De bár ismét derültnek látszott, s bár arczának szelíd kifejezésén az átélt szenvedésnek nyomait csak ritkán lehete észrevenni: a történtek nagyobb befolyást gyakoroltak jellemére, s ez által egész jövőjére is, mint ő maga gyanítá.

Miként is lehetett volna ez máskép? — Anyjának gondviselése alól annak karjai közé jutva, kit szeretett, körülfogva az élet minden kényelmeitől, csak hódolást, tiszteletet látva maga körül: a viszonyok, melyek között

élt, lelkének minden nyájas és szeretetreméltó tulajdonait kifejthették, de nem azon szilárdságot, melynek hiánya által az asszony néha szeretetreméltóbbá válik, de mindig ön kárával. Hisz nem keresett, nem kivánt tőle senki mást, mint hogy szeressen, s boldognak érezze magát. Miért küzdött volna természetes gyengesége ellen, miként juthatott volna csak annak öntudatára is, miután azon ritka pillanatokban, melyekben tőle határozat kivántatott, vagy szivét gond terhelé, férjéhez fordulhatott, ki semmit, mi őt érdeklé, kicsinynek vagy közönyösnek nem tartott, kivel legcsekélyebb gondjait megoszthatá, kinek tanácsai s vigasztalása által mindig megnyugtatva érezé magát.

Mint minden nő, ki a szívnek optimismusával férjét a legjobb s legbölcsebb teremtésnek tartva, kétely s tétovázás nélkül haladhat az úton, melyet ez elébe jelölt, úgy Anna, házassága első éveiben, mondhatlanul szerencsésnek érezé magát. De épen e rendkívüli boldogság volt egyszersmind oka, hogy a csapás, mely őt érte, inkább hatott reá.

Ha kisebb bajokon szenvedni tanul, ha önállóbb, ha nem szokta volna meg, hogy legkisebb gondolatit férjével közölje, s minden érzéseinek visszhangját benne keresse: könnyebben elviselte volna talán még e szörnyű szerencsétlenséget is, mely alatt, épen mert az őt egészen készületlenül érte, legörnyedett.

Sokáig az életnek csak napos oldalát ismeré, hanem épen azért az első csapásnál egyszerre elveszté egész bizodalmát a jövőben; s midőn véghetlen keservében, mint máskor kisebb bajok között, férjéhez fordult: azt tapasztalá, hogy épen most, midőn erre legtöbb szüksége lenne, nála sem talál vigasztalást, sőt hogy férje nem is érti őt egészen, most először, de épen azon pillanatban, melyben támaszára leginkább szorult. Ő, ki

előbb férjével mindenben egyetértett, s a legkisebbet sem tevé tanácsa s helybenhagyása nélkül — most egyszerre elhagyatva, arra érezé magát kényszerítve, hogy azt, mi egyedül feküdt szivén, mit elviselni alig birt, férje előtt eltitkolja; s minthogy fele azon tulajdonoknak, mik együttvéve jellemünket képezik, azon megszokásnak eredményei, melyet helyzetünk reánk kényszerített; igen természetes, hogy a szerencsétlenség, mely őt érte, s az erőlködés, melylyel fájdalmait s reményeit, éveken át magába fojtva, férje előtt titkolá, egész jövőjére elhatározó befolyást gyakoroltak.

Anna a váratlan csapás után soha sem nyerte vissza nyugalmát. Hol más egészen biztosnak gondolta volna magát, ő veszélyeket látott. Eleven képzelő tehetsége felkeresett minden ijesztő lehetőséget, s miután feltalálta, mint valószinűt, sőt mint bizonyost tünteté fel azt. Legboldogabb pillanataiban egyszerre szomorú sejdítések tölték el lelkét. Egyetlen gyermekének víg szavánál eszébe jutott, mi könnyen elvesztheti ezt is, sőt néha maga az, hogy boldognak érzé magát, már elég volt, hogy aggodalmait felébreszsze. Mintha a sors, mely őt egyszer oly keményen sujtá, számára még több hasonló csapást tartana fenn; mintha nála az öröm szükségkép csak annál nagyobb szenvedésnek lenne megelőzője.

Ormosyné mindig aggodalommal tekintett a jövőnek elébe, melytől valami bizonytalan, de annál ijesztőbb rosszat várt; s e hajlam annál kínosabb vala, mert aggodalmait mások előtt mindig eltitkolá, s e titkolódzást, habár ennek oka csak az volt, hogy magát semmi olyannak kimondására nem határozhatá, mi másoknak csak egy pillanatra fájdalmas vagy kellemetlen lehetne, visszahatott egész magaviseletére, melyben sokszor bizonyos erőltetés vala észrevehető.

Bármennyire ragaszkodott kedveseihez, volt egy bizonyos kör, melyhez közelíteni nem engedett senkit. Mit férje irányában évekig megszokott, azt tette később mindazokkal, kiket szeretett. Azt, mi leginkább szivén feküdt, mi őt épen e pillanatban gyötörte, s mire nézve vigasztalásokra s részvétre leginkább szüksége vala, azt magába zárá. — A gondolat, hogy mások nem értik aggodalmait, vagy az, hogy kedveseit általuk elszomorítja, egyiránt hallgatásra birták őt.

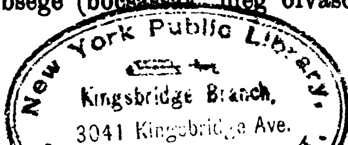
Jellemének ezen tulajdonai nagy befolyást gyakoroltak egész életére. Minden hibáink között a gyengeség a legkínzóbb, mert csak ezen hiba az, melyre nézve nem ámíthatjuk el magunkat; s a grófné, ki szüntelen küzdve gyengesége ellen, érzé, hogy azt legyőznie nem áll hatalmában, sok kínos órát töltött e küzdelmek között. Még nagyobb volt azonban a hatás, melyet jellemének ezen sajátságai a kis Margitra gyakoroltak.

A kedves gyermek, kit először az ormoslaki kertben láttunk, mint tíz éves leányka tért vissza házájába, teljesen igazolva azoknak előrelátását, kik már akkor szépségét jósolák. Korához képest magas, karcsú termete, szabályos vonásai, a sötét-barna haj, mely alól bőrének fehérsége és a szemek égszíne még inkább feltünt, a piros kerekded arcz, melyen annyi jó kedv s csintalanság vala kifejezve, s mégis néha annyi szeretet s ragaszkodás, ha anyját szomorúan látva, játékait egyszerre félbe szakítá, s melléje ült: elevensége, s mégis azon természetes kellem, mely mozdulatait jellemzé, s mely nélkül a női szépség, mint a gondolat, melynek kifejezésére a művészi forma hiányzik, soha nem gyakorolhatja egész hatását, mind ez olyanná tevé e gyermeket, hogy reá bármely anya büszkeséggel tekintett volna.

Az emberek többsége (bocsássák meg olvasóim, ha

néha a helyett, hogy előre haladnék, reflexiókkal szakítom félbe előadásomat; ez volt hibám a gyakorlati élet mezején és ez fog valószinűleg hibám maradni, míg az irodalmi pályán működöm), az emberek többsége a gyermekek észbeli tehetségeire közönségesen ugyanazon mértéket szokta alkalmazni, mely szerint felnőtt emberekről itél. Mennél közelebb áll a gyermek ismeretekben, itéleteiben s magaviseletében azokhoz, kik férfi korukat már elérték, annál kitünőbbnek tartják a gyermeket, annál több reménynyel tekintenek reá. Alig ismerek ferdébb nézetet. Igaz, hogy egész életünk csak egy hosszú fejlődés, s a férfiak legkitünőbb tulajdonai a gyermek hajlamaival összefüggnek, de az összefüggés olyan, minő a virág s gyümölcs között létezik. Bizonyos gyümölcsöt csak bizonyos virágból várhatunk, de hasonlóság nincs közöttük, sőt legszebb tehetségeink néha a gyermeknél oly alakban mutatkoznak, hogy azok inkább rossz, mint jó tulajdonoknak látszanak. A leghatalmasabb ész csak a gyermek gazdag képzelő tehetségében tűnik fel; a szilárdságot s tűrést, mely a férfiút egykor a legnagyobb czélok elérésére képessé teendi, csak makacsságából, a tetterőt szilajságából, a bátorságot könnyelműségéből vehetjük észre; s ép azon hajlamok s képességek, melyeknek összege alkotó tehetségünket képezi, a gyermeknél sokszor csak azon szenvedélyben mutatkozik, melylyel mindent, mi kezébe jő, elront. — S lehet-e hát nagyobb képtelenség, mint azoké, kik mintha a nevelésnek csak az lenne feladása, hogy a gyermekek a háznál lehetőleg kevés alkalmatlanságot okozzanak, — a zajos elevenséget, melyben csak a gyermekben túláradó életerő nyilatkozik, elnyomni, a gazdag képzeletnek szárnyait elbénítani akarják, fáradva szüntelen, hogy növendékök csendes és módos, hogy józan s megfontoló legyen és végre, miután tiz

éves korában a legj bban nevelt gyermeknek mondatott, középszerű és sokszor annál is kisebb emberré váljék. Valóban, igazságtalanok vagyunk, ha a kinaiakról, kik gyermekeik lábait fadeszkák közé szorítva, mesterségesen eltörpítik, oly megvető sajnálkozással szólunk. — Mi gyermekeink szellemi s erkölcsi nevelésénél hasonló elvek szerint járunk el, s hasonló eredménynyel, a mennyiben minden gond s mesterkélés csak oda vezet, hogy nyomorékokat neveljünk. Mert hisz a mesterkélt lényből, kinek gyermekkorában nem engedték, hogy valósággal gyermek legyen, s ki csupa józanság és életbölcseség miatt, már mikor az életbe lépett, nem volt valósággal ifjú, minden lehet, de valóságos férfiú, ki e büszke névre érdemes lenne, bizonyosan soha.

Ki Margitot gyermekkorában ily szempontból itélé meg, benne semmi kitünőt nem találhatott. Gondolatai s felfogása gyermekesek voltak, s ha ismeretek tekintetében különbözött másoktól, ez abban állt, hogy nem kényszerítve tanulásra, náloknál kevesebbet tudott. Azon sokbeszédűség azonban, mely gyermekeknél, kik mindig csak beszélve gondolkoznak, az elmének tevékenységét bizonyítja, azon élcz, mely itélő tehetségök élességére int, azon kiváncsiság, mely mindig több tárgyra terjeszkedve, midőn napról-napra inkább terhünkre válik, egyszersmind a gyermek fokonkint nevekedő képességét mutatja, nagy mértékben meg voltak a gyermekben; s mi őt még érdekesebbé tevé, az kedélye vala és még szépségének is azon mélyebb érzelem kifejezése adá báját, mely fiatal arczát lelkesíté, s mindenkit meglepett.

A kis Margit első gyermekségétől fogva indulatos volt. A lelkesedés, melylyel mindent megragadott és valami által érdekelve, legyen az játékszer vagy ember, minden egyebet elutasított magától; a szenvedély, mely-

lyel szülőin s egész körözetén függött, s melyért azoknak kizáró figyelmét követelte; a határtalan vígság, mely őt pillanatokra megragadta, s mely ép oly rögtön s csekély okok miatt szenvedélyes keservvé változott; a makacsság, melylyel néha, főkép egyenes ellenzéssel találkozva, feltételeihez ragaszkodott, míg máskor azt is, min leginkább függni látszott, szó nélkül elhagyá: minden arra mutatott, hogy a gyermek keblében erős szenvedélyek csirái szunnyadoznak; s anyjának igaza volt, ha a boldogság közepett, melylyel gyermekének határtalan ragaszkodása szivét eltölté, néha aggodalommal gondolt jövőjére. Mert ámbár csak az, ki erős szenvedélyekre képes, lehet pillanatokra egészen boldog: nem hasonló lelkület az, mely, főkép nőnél, az egész életnek szerencséjét biztosítja. A virág, mely nagyon is teljesen virágzott, ritkán hoz gyümölcsöket.

A körülmények, melyek között Margit gyermekévei elfolytak, s főkép anyjának gyengeségei, e természetes hajlamokat, miket figyelmes nevelés talán csökkenthetett volna, még inkább kifejték.

Mindig károsan hat a gyermekre, ha kizárólag sokkal idősebbek társaságában él. Vagy nagyon alárendeltnek, vagy fő személynek érezi magát saját körében. Az első esetben nem tanul akarni, a másikban nem tanulja magát alárendelni; s az életben mindkettő egyiránt szükséges. — Valamint a férfi minden tehetségeit csak társaságban fejtheti ki, úgy mindenek előtt társaságra van szüksége a gyermeknek is és azt csak kortársai között találhatja fel. Idősebbek soha sem pótolhatják e hiányt, s azon fáradságnak, melylyel magokat a gyermekkel egy szinvonalra akarják állítani, eredménye többnyire csak az, hogy a gyermek, kinek valóságos gyermekek társaságára volna szüksége, valóságos férfit sem lát maga körül. — Mindezen törekvés (s korunk,

hol csaknem több könyv iratik gyermekek, mint férfiak számára, gazdag ilyenekben) engem azon erőlködésekre emlékeztet, melyekkel mai időben annyian a népiesség után fáradnak, s büszkébbek a parasztos kifejezésekre, melyeket nagy nehezen megtanultak, s többnyire helytelenül alkalmaznak, mint arra, hogy talán több karnak doctorai. E népies s e gyermekded előadás a művelt olvasó közönségnek s paedagogoknak nagy élvezetet szerezhet. De a nép a tudort, s gyermek a nevelőjét, ki azon fárad, hogy vele egy színvonalra álljon, kevésbbé tiszteli, s mind a mellett nem érti jobban. Mert többnyire nem a magyarázat módjától, hanem a tárgynak minőségétől függ, hogy az érthetővé váljék. Az életben, mint a tudományban, bizonyos ismeretekhez csak bizonyos előzmények után juthatunk; s ez az ok, melyért mindig azoktól tanulunk legtöbbet, kik ismeret dolgában nálunknál csak kevéssel állnak magasabban.

Ha tisztán az észbeli tehetségek kifejtését tartjuk is szemünk előtt, a gyermeknél semmi sem pótolhatja ki a hasonkorúaknak társaságát. Még nagyobb az elkülönözésnek hatása a jellem s kedély kifejlődésére. Valamint ott, hol az erdő-vágásban hasonkorú csemeték egy tömött cserjévé nőttek össze, a legtöbb ép fa fejlődik ki, s a magánosan álló fácska, bár látszólag szabadon terjesztheti ágait, minden gond s ápolás mellett ritkán tartja meg épségét: így van a nevelésnél is; a tömött kör, mely a kifejlődést látszólag akadályoztatja, szükséges, hogy a törzs, mielőtt bizonyos magasságot el nem ért, s meg nem erősbödött, a szétágazástól s elgörbüléstől megoltalmaztassék. A magános gyermek korának boldogságát csak félig ismeri és ritkán fejlődik egészségesen.

Kétszerte áll ez oly gyermekeknél, kik, mint Margit, másoknál elevenebbek, s ezért közlékenyebbek is. Kizá-

rólag szüleinek társaságában élve, lelkében jókor mélyebb érzemények fejlődtek ki. A szerencsétlenség, mely Ormosyékat érte, fátyolt borított egész életökre. Nem szóltak Margit előtt a történtekről; kerülték mindent, mi által a bizodalmat, melylyel a gyermek az életbe lép, megronthassák; de a csendes megelégedés, azon egyenlő vidámság, mely, mint a világítás a tájt, az életet derültté teszi, hiányzott körükben; s az elem, melyben él, mindig ellenállhatlan befolyást gyakorol, főkép fogékonyabb gyermekre. Margit pillanatokra rendkívül vígnak látszott, örömének kitörései zajosabbak valának, mint más gyermekeknél; de azon gondatlan vidámság, mely gyermekéveink fő boldogságát képezi, hiányzott jellemében. Jókor ábrándozóvá vált, s anyjának igaza volt, ha azt mondá, hogy a gyermek kedélye szomorúságra hajlandó.

Apjának halála s az új kör, melyben magát a házába visszatérve, találta, nagy befolyást gyakorolt Margit egész kifejlődésére. A szüntelen változások helyébe, melyek között eddig élt, most a legnagyobb rend lépett Mesterek s mesternők hozattak a városból, s Farkas, kinek tanácsait a grófné, mint minden másban, úgy gyermeke nevelésénél is követé, szokott pontosságával felvigyázott, hogy a tanulmányok többé ne szakasztassanak félbe. — Egy nap a másikhoz hasonlóan folyt el, s e rend, valamint a grófné, úgy Margitnak kedélyére a legjótékonyabb hatást gyakorolta. Nyugodtabbá, derültebbé vált. Ezeknél, kifejlődésére, még fontosabb az vala, hogy új körében, mit egész életében nélkülözött, egy társat, egy barátnét talált.

Farkas, midőn a grófnéra várva, a vérthalmi háztartást elrendezé, a többi cselédekkel együtt kulcsárnéul Galambosné asszonyomat fogadta fel. A jámbor özvegy, ki, mióta férje meghalt, egy öreg kanonok házát vezette,

s kit a legjobb bizonyítványok ajánlottak, Margitnál valamivel fiatalabb unokáját hozta magával, s nem mult egy hét és a kis grófné s a kulcsárné Mariskája elválhatlanok voltak egymástól.

Korukban hasonlók, minden egyébben a gyermekek egészen különböztek egymástól. Mariska ép oly szendének látszott, mint Margit mindenben szenvedelmes vala. Játék között mindig csak az utóbbinak csengő szava hallatszott ki, s szilaj örömének kitörései mellett társának nyugodt vidámsága nem tünt fel; csak ki őt tovább s közelebbről ismerte, az gyanítá a boldogságnak gazdag kincsét, melyet a természet e gyermek keblébe rejtett.

Még külsejére nézve is a két leány — mint az öreg Farkas mondani szokta — virágokként csak egyben hasonlít egymáshoz, hogy mindkettő egyiránt szép, ámbár e szépség is egészen különböző: Margité első tekintetre feltünőbb; de a nevető szem, a mosolygó ajak, a kimeríthetlen vidámság, mely Mariska arczán s minden mozdulatában feltünt, mindenkire, ha tovább nézte, ellenállhatlan hatást gyakoroltak: s csaknem lehetetlen vala, hogy az, ki e kedves gyermek-arczot látá, sokáig rosszkedvű, vagy csak komoly is maradjon. Az elevenség, az élcz, az érdek, melyet Margit minden tárgy iránt mutatott, Mariskában hiányoztak; de maga azon készség, melylyel társának felsőbbségét elismeré, a gyermekes bámulat, melylyel fényesebb tulajdonaira feltekintett, még kedvesebbé tevék őt. Margit érdekesebb lehetett, Mariska szeretetreméltóbb volt; egész valójában már is azon gyöngéd nőiség vala feltalálható, mely felé mindenki vonzani érezé magát. Csak egy volt közös mindkettővel, s ez azon határtalan szeretet és ragaszkodás, melyet egymás iránt mutattak.

Mennyit írtak versben és prózában az első szerelem

boldogító hatalmáról! Valamint minden népnek életében van egy időszak, melyben története csak egy költemény, mely alatt körében istenek jártak, s ég és föld csak az ő nagyságát hirdeték: úgy van költői időszaka az egyes embernek is, vannak napok, midőn magunkat az égiekhez közelebbeknek érezzük, midőn keblünk szózata oly hatalmas, hogy a merre fordulunk, e világ körében mindenütt visszhangra találunk, s a nagy mindenség csak arra látszik teremtve, hogy boldogságunknak tanúja legyen. Első szerelmünk ez. Kimeríthetlen tárgya minden költészetnek, kifogyhatlan aknája az örömöknek s fájdalmaknak, melyeket emlékeink adnak. De van egy időszak életünkben, mely, akár a boldogságot tekintsük, melyet ád, akár a befolyást, melyet egész jövőnkre gyakorol, még fontosabb, — ez első barátságunk. Mint a napnak első sugárai csak fényt s világot terjesztenek, s szelid érintésökkel, mely meleg s nem forró még, egy fűszált sem fonnyasztanak el: ilyen ezen érzés életünkben, — az első, melynek tárgyát magunk választottuk, az egyetlen, melyet semmi sem keserít. Mily világos, mily ragyogó egyszerre minden; mennyi öröm tűnik fel egyszerre előttünk, melynek közelségét, mint a virágot illatából, eddig csak sejdítettük; mennyi hang szólal fel egyszerre keblünkben: mi gazdagoknak, mi szerencséseknek érezzük magunkat!

Ki irhatná le a nyugodt boldogságot, s a szenvedelmes gyönyört, melylyel e barátság Mariska és Margit szivét eltölté; ki a hatást, melyet ezen érzemény főkép az utóbbinak fogékonyabb kedélyére gyakorolt. Úgy látszott, mintha csak ezen érzés meleg világítása alatt tűnnének fel a gyermekek lelkületében létező minden különbségek, s velök együtt lelkületöknek egész szépsége is.

Margit itt is szenvedelmesebb volt. Jól tudta, meny-

nyire szeret, lelkesedéssel mondá sokszor, s mint mondá, ugy érezte, hogy barátnéjáért mindent tenne. — De a milyen szeretetet adott, olyant követelt; s a nyugodtabb mód, melylyel Mariska érzelmei nyilatkoztak, nem elégíték ki őt. A bizodalom által, melylyel kis társa nem csak nagyanyjához, de mindenkihez simult, sértve érezé magát. Nem az, mert észrevevé, hogy saját anyján kívül az egész ház Mariskát inkább szereté, — nem az fájt neki; ő, ki egyébként oly szerelemféltő volt, most természetesnek találta, sőt lelkesedésében örült, ha barátnéját mindenki szebbnek s kedvesebbnek tartá, — csak Mariska ne szeretne senki mást, csak ő ne érezné magát jól senki másnak körében.

Margit nem egyszer gyötörte, barátnéját gyermekes szemrehányásaival, mig Mariska, nem tudva mit feleljen, végre sirva fakadt. Hisz ő nem mondhatta ki, alig gondolhatta el, mennyire szereti barátnéját; csak egyet tudott, hogy Margitnál szebb, jobb, okosabb teremtés nincs a világon, s hogy ő soha sem érdemelheti meg szeretetét.

Igy mult év év után boldog egyenlőségben. — A leánykák deli hölgyekké váltak: a viszony, mely közöttök létezett, nem változott. Ki a két gyermeket együtt látta, első pillanatban azt gondolhatá, hogy e barátság csak Mariskának nélkülözhetlen. Margit volt pártfogója, segéde, mindene. Vele közölte legkisebb gondolatait. Úgy látszott, mintha azt, mit tanitójától hallott, csak akkor értené egészen, ha Margit megmagyarázta; mintha a kis piperének, mely leány-gyermekeknek annyi élvezetet ád, csak akkor örülne, ha helybenhagyását nyerte, s munka és játék között csak akkor érezné jól magát, ha sokkal okosabb társát követheti. Az öreg Galambosné nem egyszer töprenkedett, mi lesz gyermekéből, ha a kisasszonytól el kell válnia. S mégis e szeretet Margit-

nak még szükségesebb vala. Ki ragaszkodó természetü, az, mint a repkény, csak mást körülfogva állhat fel, és ha egyik támasztól megfosztatik, már gyengesége által uj támaszt talál magának; mig épen oly egyediségek, minő Margit vala, sokkal nehezebben pótolhatják veszteségeiket. Azok közé tartozott ő, kiket a szeretet is csak akkor boldogit egészen, ha kedveseiknek többet adnak, mint tőlök elfogadnak, ha irányukban felsőbbeknek, ha boldogságukra szükségeseknek tarthatják magokat. S volt-e viszony, melyben Margit mindezt annyira együtt találhatta volna fel, mint barátságában?

Igy lelte fel mindenik társa szeretetében épen azt, mire szivének szüksége vala; s ők mindketten egyiránt boldogoknak érezték magokat, s boldognak érezé magát a grófné is.

Miként is lehetett volna máskép? Nem volt-e Margit szép és bájoló, olyan, kire minden anya büszkeséggel tekinthetett, s nem mondhatta-e magának, hogy a kedves gyermek egész boldogságát neki köszönheti? Hisz csak ő maga nevelte őt

Egészen czélszerü volt-e ezen nevelés?

Talán nem.

Ormosyné soha sem birt elég erővel, hogy gyermekének kivánatait ellenezze. Ő, kinek első szükségei közé tartozott, hogy azokat, kik körében élnek, boldogoknak lássa, s ki alig határozhatá el magát, hogy utolsó cselédjének valami kellemetlent mondjon, — miként lehetett volna szigorúbb kedves gyermeke iránt. Kétségkivül jobb vala Margit jövőjére nézve, ha kevésbbé engedékeny. Ő maga is érezte ezt néha; de vehetni-e rossz néven az anyának, ha gyermekét legalább azon kevés év alatt, mig sorsa tőle függ, egészen boldoggá akarja tenni; s midőn jövőjéért mindent feláldozni kész,

csak az egyre nem határozhatja el magát, hogy gyermekét egy óráig szomorunak lássa?

Margit oly boldognak látszott, s anyja oly szerencsésnek érezé magát boldogsága által, hogy maga az öreg plébános, elveinek minden szigorúsága mellett, alig határozhatta el magát néha ellenkező nevelési nézeteinek kimondására: s a helyett, hogy az anyának örömeit intéseivel zavarná, csak azon befolyást, melylyel Margitra birt, használta arra, hogy a túlvitt engedékenységet, melylyel Margit irányában mindenki viseltetett, komolyabb tanácsaival ellensulyozza. Hisz mindenikünknek van gyengesége; legtöbben ha saját pillanatnyi érdekeik forognak kérdésben, a jobbak pedig akkor, ha mások érzelmeit kellene sérteniök, nem birnak szigorúan ragaszkodni elveikhez.

Voltak pillanatok, midőn a grófné egyszerre elszomorodott. Épen, ha Margitot látva maga előtt, az anyai szeretet egész költőiségével e kedves gyermek jövőjére gondolt, néha feltámadtak lelkében a multnak emlékei, s szemei könyekbe lábadtak.

— Mi boldog e leány — szólt egyszer ilyenkor, — mennyi szerencse vár reá az életben! s másik gyermekem! mi boldog lehetne ő is — és most —

— Ő boldogabb mindnyájunknál — mondá az öreg plébános, kivel a grófné szomorú gondolatait egyedül közlé, — százszorta boldogabb. Ha a nap a harmatcseppet idő előtt felszítta, a kehelyt sajnálhatjuk, melyen az függött, de nem a cseppet, mely csak tisztább helyre emelkedett. Nem tartozom az elégedetlenek közé, kik mindig az élet ellen panaszkodnak, sőt több szerencsét találtam, mint e földön, melyet nyomoruságok völgyének neveznek, józanon várhattam volna; de vannak órák, hol a legmegelégedettebb ember is a neki jutott napszámot nehéznek találja; s az egész életnek legfőbb

boldogsága végre is csak abban áll, hogy minden fájdalomnak megvan vigasztalása.

— Nem is az fáj nekem leginkább. Ha karjaim között halt volna meg, ha kimehetnék sirjához, mint mások, sirnék magamért, de megnyugodnám az isteni gondviselésben; hisz az anya, ki egy gyermeket vesztett, legjobban tudja, mily nagy keserveket találhatunk e világon. De ha az jut eszembe, hogy a kedves gyermek még talán él!

A plébános ujra felhozá mindazon okokat, melyek őt s másokat a gyermek haláláról meggyőzték. Küzdve saját meghatottsága ellen, s csak arra gondolva, hogy a grófnét, kit kételyei minden egyébnél inkább gyötörték, meggyőzze, hangja néha feddővé vált. Képtelennek, valóságos esztelenségnek nevezte a gondolatot, hogy a gyermek, kit annyira kerestek, s kinek elsikkasztása senkinek érdekében nem lehetett, még életben lenne. — De a hitet, mely a szívbe verte gyökereit, nem oly könnyen irthatni ki, s a vitatkozásnak többnyire az vala vége, hogy az öreg plébános hangja, mint a poháré, melyet lassankint megtöltenek, mindig tompább s mélyebb lett, mig végre elhallgatott.

— Lássa tisztelendő úr, ez az, mi szivemet gyötri, mi százszor eszembe jut, s mire nézve nem vigasztalhatom magamat: ha gyermekem mégis élne, ha talán idegenek között nyomorban töltené ifjuságát. — Anyja él, s ő mint árva áll a világon; s mi vár reá később, mi várhat szegényre, kinek neveléséről senki sem gondoskodott, kinek jövőjével senki sem törődik; és én oly boldoggá tehetném őt!

— S még így is, még akkor is, ha a kedves gyermek élne, ki tudja, jelen helyzetében, bármi szegény s elhagyottnak látszassék az, nem lesz-e boldogabb, mintha azon fényes állásban neveltetnék, melyre látszólag szüle-

tett? Minden boldogság Istentől jő, mi emberek csak szerethetünk, de még e szeretettel nem biztosíthatjuk kedveseink boldogságát, — s a ki életére visszagondol, azt fogja találni, hogy legszebb örömei onnan jöttek, honnan azokat nem várta, s hogy azt, mi által magát legboldogabbnak érezte, nem emberek készitették elő számára. Meg kell nyugodnunk, s megnyugodhatunk az isteni gondviselésben, mely, mint a nap tiszta világa, mindenre elterjed, s fenn a tetőn, s lenn a völgynek legmélyebb rejtekében, hová meleg sugárai csak hatnak, a reménynek zöldjét, az örömnek virágait terjeszti el. Nem egyenlően — — — de vajon a gyenge ember ismeri-e a helyet, mely legvirágzóbb, s vajon függ-e tőle, hogy azt saját vagy kedveseinek számára kiválaszsza magának?

Farkas mélyen meghatva mondá ezeket. A grófné hallgatott. Ó, de lehet-e anyát arról meggyőzni, hogy gyermeke máshol boldogabb lehetne, mint az ő karjai között?!

IX.

Mióta a grófné Vérthalmon lakott, a kastélyban sok változás történt. Egyes szobákban a régi bútorok egészen eltüntek, másokban a régiek mellé, melyek elavult formáik által ismét divatosakká váltak, újak szereztettek, a harmonia tekintetéből egészen elaggott társaik mintája szerint készitve, míg ezek ismét az újakkal egyenlő szövettel boríttattak be. A kertben a nagy fasorok nemcsak nem nyirattak le franczia ízlés szerint, — mit Farkas, mikor a grófnét várta, csak azért hagyott későbbre, mert ahhoz értő kertészt nem talált — sőt egy pár közülök egészen kivágatott, s az ekkép nyert szabad helyen a legszabálytalanabb formájú ágyakban, legkülönbözőbb színű virágok díszlettek; s közöttök szétszórva oly fák s bokrok helyeztettek el, melyeknek — az öreg plébános nézete szerint — egyedüli érdemök valami természetes betegségben kereshető, abban például, hogy a facsaládnál, melyhez tartoznak, törpébbek, vagy abban, hogy ágaik gyöngeségök miatt a földhöz hajolnak, vagy hogy leveleik tavaszkor is sárgák s vörösek, mintha az őszi dér csípte volna meg. Még a ház külseje sem tartá meg régi symmetriáját. Egyik oldalához üvegház építtetett, elől tágas veranda. Egy szóval az egész rend, melyet Farkas

annyi fáradsággal helyreállított, s melynek annyi fontosságot tulajdonita, felbomlott, s mi legcsudálatosabb, ő maga is lassankint megbékült e változatokkal. Nem mintha elvei változtak volna. — — — Ő az újdivatú bútorozást, melynél a főhelyet néha közönséges székek foglalják el, míg a tisztes pamlag szögletbe szoríttatik, most is századunk egyik kórjelének tartá; felfogása szerint a nagyszámú és különböző formájú ülőhely termeinkben csak arra mutat, hogy ivadékunk semmi helyen s helyzetben soká jól nem érzi magát. De elveinknek — legalább mi azoknak életbeléptetését illeti, a kényelemél nincs veszélyesebb ellenök; és Farkas, bár mennyire szidta az elkényeztetést, valahányszor a kastélyban megfordult, igen jól meg tudta választani karszékét.

Ilyen elveivel ellenkező helyzetben találjuk őt most is. A verandát, melynek oszlopai között különböző folyondárok ágai zöld füzérekben függtek le, meggyőződése szerint nem kellett volna építeni; a formátlan karszék, melyet többek közül kiválasztott, a század pulyaságára emlékezteté őt, melyben a helyett, hogy testi s lelki gyengeségeink ellen küzdenénk, csak azon fáradunk, hogy azokat észre ne vegyük; a kert jelen rendezése pedig az egyenes fasorokat és a zöldre festetett istenségeket, melyek amazok árnyékában vénültek meg, soha sem pótolhatá ki; s mégis Farkas oly jól érezé magát, mint ember egy szép júniusi nap délutánján magát csak érezheti.

Az öreg plébános mellett ült a grófné, s dolgozott. Időről időre félbeszakasztá munkáját; szemei a kertre fordultak, melynek távolabb berkeit a csalogányok éneke tölté el.

— Csakugyan szép ez — szólt végre Farkas, ki teljes nyugalomban, minőben őt találtuk, soha sem marad-

hatott sokáig, — nem oly szép, vagy legalább nem oly urias, mint ha nagysád tanácsomat követi és a kertet régi formájában meghagyta volna; de nagyon szép mind a mellett, s én könnyen megfoghatom, hogy nagysád e helytől nehezen válik meg.

— De miért váljam meg e helytől, miért ne maradjak itt, hol valamennyien oly jól érezzük magunkat?

— Margit kisasszony maholnap tizennyolcz éves. Eljött ideje, hogy őt emberek közé vezesse. Meg kell ismerkednie a világgal.

A grófné felsóhajtott, s folytatá munkáját.

— Hígye el nagysád, ha Margittal városba megy, senki sem veszt többet nálamnál, senki sem fogja nehezebben várni a tavaszt, mely körünkbe ismét visszahozza; — de az nem megy, hogy leányát még tovább is a magányban nevelje.

— S nem boldog-e ő, s vágyódik-e a világ után?

— Azt sem nagysád, sem én, s valószinűleg Margit sem mondhatná meg. Korában mindenikünk vágyódik, de hogy mi után, azt többnyire maga sem tudja. De a kérdés nem is az: mi után vágyódik ő, hanem az: mit kell tennie nagysádnak? s e részben tisztán áll előttem, hogy gazdag és szeretetreméltó leányt, minő Margit, tizennyolcz esztendős korában nem kell a hozzá hasonló társaságoktól távol tartani.

— Nem él-e azoknak társaságában, kik őt szeretik?

— S ez épen a legnagyobb baj — mondá a plébános azon élénkséggel, melylyel nézeteit mindig vitatá, — hogy ilyenek társaságában él. A legnagyobb hiba, melyet nevelésnél elkövetünk, az elkényeztetés, s e hiba veszélyesebb, ha erkölcsi, mint ha csak testi tulajdonainkra hat. Miután e világ olyan, minővé Ádám bűne után lett, nem jó, ha a gyermeket oly körben neveljük, hol magát paradicsomban gondolhatja. Ki gyermekkorában

csak szerető embereket látott maga körül, kinek minden kivánatát teljesíték, vagy legalább minden egyes esetben hosszasan magyarázták, miért nem teljesíthető kivánata, egyszóval, kit úgy neveltek, hogy mikor az életbe lép, habár semmi különös baj nem éri, sőt akkor is, ha a legkedvezőbb körülményekbe jő, — mégis csalódva érzi magát: az nem sok szerencsére számíthat. Nem fér semmi nehezebben fejünkbe, mint a meggyőződés, hogy e világon oly emberek is élnek, kik nem szeretnek; jó, ha jókor jutunk hozzá. Bizonyos mennyiség keserűségen mindenikünk átmegy; ha a gyermeket egészen megkiméljük, annál több marad későbbre.

— Meggyőződésem szerint épen az ellenkező áll — mondá a grófné, ki engedékenysége mellett, melylyel saját nézeteit másokéinak minden egyébben alárendelé, ha gyermekének nevelése forgott kérdésben, nem könnyen engedett. — Hasonló helyzetekben két ember közül bizonyosan az fogja szerencsésebbnek érzeni magát, ki több bizodalommal és derültebb kedélylyel lép az életbe. Megengedem, hogy annak is lehetnek káros következései, ha a gyermek nagyon szerencsésnek érzi magát; de nem hat-e sokkal károsabban kedélyére, ha magát nem érzi szerencsésnek, ha durva érintéseknek, ha küzdelmeknek tesszük őt ki oly korban, hol azoknak még nem bir ellenállni? Minden nevelésnek fő feladata, hogy e gyermek keblében szunnyadó rossz tulajdonok kifejlődését hátráltassa; s nem szükséges-e tehát, hogy a gyermeket oly érintkezésektől megoltalmazzuk, melyek erre alkalmat adhatnának? Csak vallja meg tisztelendő úr, ismét egy paradoxont mondott. Nem birom megczáfolni, de belsőkép maga is átlátja, hogy igazam van.

— Ez egyszer épen nem látom át — mondá Farkas. — Teljes meggyőződésem, hogy azon elvek, melyeket a nevelésnél korunkban követünk, hibásak, a leghibásab-

bak, melyeket csak követhetnénk. — A tudomány körében, hol törekvéseinket az észbeli tehetségek minden oldalú kifejtésére és erősítésére kellene fordítanunk, minden fáradság csak oda irányoztatik, hogy a gyermek a lehető legkönnyebb szerrel, lehetőleg legtöbb ismerethez jusson. Hasonlóan járunk el erkölcsi tekintetben. A tanításnál arra törekszünk, hogy a tanulás a gyermeknek nehezére ne essék; az életben arra, hogy a világért ne érje semmi kellemetlenség, mely által a gyermekben szunnyadó rosszabb hajlamok és indulatok kifejlődhetnének. Az eredmény az, hogy nagy mesterséggel oly embereket nevelünk, kiknek azon tudományhoz, melyet fáradság nélkül szerezhetünk meg, mely tulajdonkép csak az időtöltésnek egy neme, nagy kedvök van, és olyanokat, kiknek, mikor az életbe lépnek, rosszabb hajlamaik és indulataik kevésbbé fejlődhettek ki, — de kik ép azon tulajdonokat nélkülözik, melyekre az életben legtöbb szükségünk van: a kitartást és szilárdságot. — Miután a kört, melyben a gyermek mozogni fog, nem rendezhetjük el saját kedvünk szerint, s előre látható, hogy élete küzdelem lesz, miként a mienk is az volt: szükséges, hogy őt e küzdelemre előkészítsük; s higye el nagysád, azon tulajdonok között, melyeket nevelőink tisztán hibáknak tekintenek, vannak olyanok is, melyek az életben ép úgy szükségesek, mint erényeink; s például a gyermek, kiből minden hiúság és nagyravágyás, bölcs paedagogjaink kivánata szerint kiirtatott, alázatos és engedékeny lehet, de életre való bizonyosan nem lesz; s ha talán nem árt, bizonyosan nem is sokat fog használni embertársainak.

— De hatalmunkban áll-e, hogy azon tulajdonok, melyek, bár néha szükségesek lehetnek, sokkal többször veszélyesek, csak bizonyos mértékig fejlődjenek ki?

— Épen mert ez nem áll hatalmunkban, épen abból

tűnik ki leginkább, hogy a nevelés nem lehet az élettől különvált valami, s hogy csak akkor felelhet meg czéljának, ha a gyermeket azon körrel, melyben élni fog, érintkezésbe hozza. — Rousseau, kit sokan nagy philosophnak tartanak, de kit én csak nagy bolondnak hiszek, mert fejében még a legokosabb gondolatok is azonnal rögeszmékké válnak, itt is mindent összezavart. A politikában előbb oly népet, oly viszonyokat, oly természetet gondolt ki magának, minő soha sem létezett a világon; s miután minden követ kénye szerint szép egyenlőre faragott, felrakta épületét, mely állítása szerint az államnak egyedüli természetes formája vala, habár mióta a világ áll, hasonlóról soha senki sem hallott. Ily embernek, mikor a nevelésre fordítá gondolatait, csak kicsiség volt oly viszonyokat képzelni, melyek között a nevelő egész életén át egy gyermek nevelésénél egyébbel nem foglalkozik s a gyermekre nevelőjén kívül semmi sem hat. Agyrém, melynek épen ellenkezője való. A gyermekre minden hat, s mentül különbözőbbek e hatások, annál inkább várhatjuk, hogy kifejlődése ferde s egyoldalú nem lesz. Az életre csak az élet által neveltetünk, s a ki hiszi, hogy a gyermeket elvek és szabályok által életrevalóvá képezheti, egy cseppel sem józanabb annál, ki valakit szárazon tanít úszni.

— Mind igaz lehet — mondá a grófné, — de csak a férfi nevelésre illik. Miután a nőnek feladása nem a világban, hanem házi körében fekszik, a női nevelésnek fő feladása csak az lehet, hogy magát házi körében otthonosnak érzeni, s azt betölteni tanulja.

— Ez is csak félig áll — szólt a plébános. — A nő nemcsak házi körében, hanem az életben is társa férjének, s csak akkor felelhet meg igazán hivatásának, ha vágyait s küzdelmeit érteni, s bennök részt venni képes.

De mindez nem is tartozik a dologhoz. Margit nevelése be van végezve. A kisasszony többet tud, mint én, mikor kispappá lettem. Bőségében voltunk a mestereknek, s hála Istennek, se franczia kisasszonyra, se hóbortos zongoramesterre, se hosszúserényű festőre többé nincs szükségünk. — Nem hiszem, hogy mindezekben Margitnak Pesten is párját lehetne találni. Eljött ideje, hol nagyságádnak leánya kiházasításáról kell gondoskodnia, s arra mindenek előtt szükséges, hogy az olyanokkal ismerkedjék meg, kik hozzá állásuk s vagyonuknál fogva is érdemesek. Ha Margitot Pesten meglátják, az egész fiatalság zavarba jő: szive szerint választhat, minden herczeg megtisztelve érezheti magát keze által.

— Magam is gondoltam erre többször, s borzadok, valahányszor eszembe jut. Mily csendesen éltünk eddig, s mily veszélyek várnak szegény leányomra.

— Veszélyek! — szakítá félbe a plébános, — mintha e nagyon is csendes életnek Margitra nézve nem lennének szintén veszélyei.

A grófné félig szemrehányó tekintetet vetett a szólóra.

— Bocsásson meg nagysád — folytatá ez nyugodtan, — Margit kisasszony nevelése minden gond mellett, mely reá fordíttatott, nem volt czélszerű. Az erény Aristotelesnek állítása szerint nem egyéb, mint a kellő közép két oly tulajdonság között, melyeknek mindegyike, a túlságig kifejlődve, hibává válik; s úgy hiszem, hogy a nagy bölcs soha életében ennél okosabbat nem mondott. Valamint a takarékosság nem egyéb, mint kellő közép a fösvénység és pazarlás között, a vitézség közép a vakmerőség és túlvitt ildomosság között, így van ez minden tulajdonainkkal. És ha ez áll s ha nincs oly tulajdon, mely által, ha azt bizonyos ponton túlviszszük, magunkat s másokat szerencsétlenné nem tehetnénk; ha az erény, melytől egész földi boldogságunk

függ, nem egyéb bizonyos mérsékletnél: akkor a nevelésnek fő feladása csak az lehet, hogy a gyermeket mindenben mértéket tartani tanítsa, s ezt túlvitt engedékenység által soha sem érhetjük el. Kinek senki sem parancsol, az bizonyosan magának sem fog tudni parancsolni. Az egész nevelési rendszer, mely szerint azt, mit a gyermeknek parancsolunk, neki előbb megmagyarázzuk, mintha csak akkor kellene engedelmeskednie, ha a követelés igazságáról s czélszerűsćgéről meggyőződött, valóságos képtelenség. Ki az életben kötelességeit csak hosszú okoskodás után s akkor teljesíti, ha azoknak megszegésére épen semmi okot sem talál, nem fogja teljesíteni kötelességeit; s ép azért szükséges, hogy a gyermek jókor megszokjék bizonyos dolgokat kötelességének tekinteni, hogy engedelmeskedni tanuljon okoskodás nélkül is. — Nagysádnak fölötte nagy jósága, túlvitt engedékenysége más gyermeknél bizonyosan a legkárosabb következéseket idézhette volna elé; Margitnál, úgy hiszem, ettől nincs mit félnünk. Különböző hajlamaink egyensúlyát, azon kellő közepet tulajdonaink túlzása és hiánya között, melyben a görög bölcs az erényt kereste, végre is csak a szív által találjuk fel; s Margitnak oly szive van, melyet még túlságos szeretet sem ronthat el. A veszélyek, melyektől én őt féltem, másneműek.

— S ugyan miben állhatnak ezek? — szólt a grófné nem minden nyugtalanság nélkül.

— Száz ember közül, ki azáltal válik szerencsétlenné, mert magát az életben csalatva látja, kilenczvenkilencz csak önmagát csalta meg. Az emberek többsége nem tapasztalások, hanem ábrándjai miatt veszti el örömét az élethez, s épen azért nem lehet semmi veszélyesebb, mint ha fiatal korunkban eleven képzelő tehetséggel oly helyzetbe jövünk, mely ábrándozó hajlamunkat erősíti.

A szülőknek többsége — mert azt hiszi, hogy gyermekök csak addig igazán boldog, míg a világot nem ismeri — távolabbra akarná halasztani e pillanatot; de hasztalan. Kitünőbb egyediségeknél a gyermekséget mesterségesen meghosszabbítani nem lehet. Bármi boldogoknak érezzék magukat ártatlanságukban, eljő az idő, hol a paradicsom közepette csak az ismeret fája gerjeszti még vágyaikat. Margit korában, s az ő eleven képzelő tehetségével, a leánynak nincs nagyobb szüksége, mint hogy a rejtélyes világról, mely előtte fekszik, fogalmat alkosson magának; s bármit tegyünk, nem akadályoztathatjuk meg, hogy e vágynak eleget ne tegyen. Ha a világtól távol tartva, nem bir tapasztalással, ábrándjaiból fogja alkotni az életnek képét, s ez a legveszélyesebb; mert a kép, melyet magunknak ifjú korunkban a világról alkottunk, minden vágyaink s reményeinknek irányt ád. — Nem azon ártatlan, dajkamesék veszélyesek, melyek ellen bölcs paedagogjaink annyira buzgólkodnak. A gyermek azon korban, melyben még a mesés világ csodatörténetein gyönyörködik, a tárgyakat, melyeket maga körül lát, való minőségökben úgy sem ismerheti meg. Előtte minden csudálatos. A ház, melyben lakik, neki egy egész világ, gyermekszobája egy roppant terem; s ha Gulliver történeteit soha nem hallotta is, szülői s nevelői óriások lesznek képzeletében. A felhők, melyek között a nap leáldozik, a harmatcseppek, melyek reggel a füvön csillognak, neki arany paloták s gyémántos keretkéknek látszanak, s minden, mit az által, hogy a mesét a gyermek-szobából számkivetettük, elérhetünk, abban áll, hogy gyermekeinket nagy s egészen ártatlan élvezettől fosztottuk meg. Veszedelmes csak azon mese, melyet később, fiatal korunkban, az életről szövünk magunknak, s ez az, mitől én Margitot féltem. — Egy idő óta csende-

sebbé, ábrándozóbbá vált. Bizonyosan szintúgy ragaszkodik nagysádhoz mint egykor, s mégis a magányt keresi, órákig elül egy fa alatt, s nézi a tájat, melyet ezerszer látott, s a felhők változását, s az esti csillag fényét, néha elmélyedve, mintha mindezeknek titkos értelméről gondolkoznék, néha megelégedett kifejezéssel, mintha ezen értelmet épen most találta volna fel. Nem vált-e komolyabbá, nem vesztette-e el érdekét mindazon dolgok iránt, miken előbb leginkább függött. Higye el nagysád, Margitnak szórakozásra, tárgyakra, mik gondolatainak irányt adjanak, egy szóval a világra van szüksége, ha azt nem akarjuk, hogy ábrándozóvá váljék. Fogadni mernék, hogy már most is azon könyvekből, melyeket annyi érdekkel olvas, egy szép regényt gondolt ki magának, melyet az élet legtökéletesebb képének tart, s melynek hamisságáról őt senki sem győzheti meg, mert e gondolatait Mariskán kívül senkivel sem közli.

— S ön azt hiszi, hogy leányomnak titkai volnának előttem? — kérdé a grófnő szinte ijedten.

— Bizonyosan vannak; minden gyermek titkolódzó, s az ifjú még inkább az, legalább idősebbek irányában. — Ha nem titkolódzó is tetteiben, ábrándjainak egész világát minden gyermek rejtett kincsként őrzi magában. Félig, mert érzi, hogy azt, mit gondolt, gyermektársán kívül senkinek igazán megmagyarázni nem tudná; félig, mert egyes dolgok valóságán maga is kételkedik, s minthogy ösztönszerűleg fél, hogy ha azokat közli, legkedvesebb meggyőződéseitől meg fog fosztatni. A gyermek s ifjú, épen azt, mi őt leginkább érdekli, s minden gondolatait elfoglalja, csak pajtásával szokta közölni, s Mariskától Margit nem sok életbölcseséget fog tanulni. — Higye el nagysád, e zene, e magány, e czéltalan ábrándozás, s főkép mind azon könyv nem ér semmit.

Meg vagyok győződve, ha Margit helyzete nem változik, még költő lesz belőle, s jaj az asszonynak, ki máskép költő, mint szive által.

— Mi a könyveket illeti, melyeket leányom olvasott, — mondá a grófné, ki Farkast némi türelmetlenséggel hallgatá végig, — teljesen nyugodt vagyok. Margit kezébe nem jött könyv, melyből valami rosszat tanulhatott volna.

— Nagysád erről meg van győződve — szólt a plébános, ki, ha egyszer vitatkozásba ereszkedett, a legkisebb pontban sem engedett oly könnyen, — én épen az ellenkezőt hiszem. Hogy a könyvekben, melyeket Margit olvasott, veszedelmes vagy erkölcstelen elvek nincsenek, azt jól tudom, hisz magam átnéztem egy részét, de a szülők s nevelők, midőn gyermekeik olvasmányairól itélnek, ép azon helyzetben vannak, mint a kormányok könyvvizsgálataikkal. A censor nagy figyelemmel kitöröl mindent, mi reá rosszul hathatna, s miben ő veszélyes czélzásokat talál, de e czélzások olyanok, melyekről az olvasónak fogalma sincsen; s míg ezek kitöröltetnek, épen az marad meg, mi a legrosszabb hatást gyakorolja. Olyanoknál, kik az életet nem ismerik, főkép gyermekeknél, mathematikai könyveken kívül minden más veszélyes; nem azért, mert belőle gonosz, hanem mert hamis fogalmakat merítenek az életről. Könyvekben a jó emberek mindig jobbak s szeretetreméltóbbak, a gonoszok sokkal gonoszabbak, mint őket az életben találjuk, s a legjobb nyomtatott erkölcsi kalauz mellett többnyire csak annál inkább térünk el a helyes útról, mennél több bizodalommal követtük azt. Mindezen szép s tisztán erkölcsi történeteknek befolyása az egyesre hasonló ahhoz, melyet Plato vagy Morus államregényei egész népek életére gyakorolnak. A szép mese mellett elfelejtjük, hogy az csak mese

volt, s lehetetlen czélok után fáradva vesztegetjük el legjobb erőnket. Egy nap közben, melyet emberek körében töltének, többet tanulunk az életről, mint ha egész könyvtárakat olvasunk keresztül: s miután Margitnak nem az álmok országában, hanem a világban kell elfoglalni helyét, szükséges, hogy mentül előbb való alakjokban tanulja megismerni az embereket.

— Ön nem ismeri a világot, máskép nem tanácsolná, hogy Margitot már most körébe vezessem — szólt a grófné szomorúan. — A világ, melybe ő léphet, nem olyan, melyben az embereket való alakjokban ismerni tanuljuk.

Én annak, mit a nagy-világnak neveznek, nem vagyok bámulója — szólt Farkas, — nem tartom azt minden lehető világok legjobbikának. De meg vagyok győződve arról is, hogy e világ nem is rosszabb másoknál, s hogy azoknak, kik arra hivatvák, hogy benne éljenek, szintúgy meg kell ismerkedniök vele, valamint saját körüknek ismerete másoknak szükséges. Nagysád oly régen visszavonult a társaságtól, hogy azon kört, melyben született, tulajdonkép már csak könyvekből ismeri, s egy idő óta a felsőbb osztályok ócsárlása az irodalom egyik kedvencz tárgyává lett. Demokratiánk elfelejti, hogy, ha minden magasabb születésű embert csakugyan ördögnek tart, egyszersmind magasabb lénynek kell őt elismernie, mert hisz az ördögök sülyedett angyalokból váltak ördögökké. Mindez nagy részben nem több puszta phrasisnál. — Annak idejében, mikor még az Istenben boldogult öreg gróf élt, én is megfordultam a nagy világban. Ezredesünk, ha városban voltunk, nyilt házat tartott és szegény legény létemre elégszer éltem a legmagasabb társaságban. — A termekben sok decoratió van, a nézők sem hiányoznak, s így van bizony ott egy kis komédia is, sok, mi tulajdonkép csak színi

előadás; s én megengedem, hogy mindazok, kiket a teremben látunk, szerepet játszanak, vagy legalább akarnak játszani; de a szinészek azért szintúgy emberek maradnak, mint nézőik, s az előadás után szintoly valóan tudnak örülni s kesergeni, s szintoly melegen szeretni, mintha soha ily érzelmeket nem szinleltek volna. Bármit mondjanak mindkét oldalról, az úgynevezett jó társaság nem jobb, de nem is rosszabb másoknál. Különböző korban az emberek különböző osztályai erkölcsi becsökre nézve különbözők lehetnek egymástól. Ha az emberiségnek aranykora volt, e boldog időszak emberei sokkal jobbak lehettek nálunknál; de azonegy korban a különböző társasági fokozatok belbecsökre nézve szintoly hasonlók egymáshoz, mint az érczpénznek két oldala, bármi különböző legyen is a kettőnek bélyege. Én részemről a legdivatszerűbb kabát alatt aránylag ép annyi nemes szivet találtam, mint paraszt szűrben, s eleget ismertem, ki, ha glacé keztyűvel adá is kezét, azért ép oly szentül megtartá szavát, mint bárki más a világon. — És a boldogult ezredes, Margitnak nagyatyja, nem volt-e ő gavallér minden mozdulatában? egészen a nagy világ embere, mintája minden társaságnak; s volt-e becsületesebb, nemesebb, vitézebb ember a világon, mint ő?

Ha az öreg plébános egyszer ezredeséről kezde beszélni, nem oly könnyen meríté ki e tárgyat, s most is feledhetlen barátjának életéből sok tettet s mondatot hozott fel, melyből az következett, hogy Margitnak ép olyan férjt kell keresnie, minő az öreg úr volt, s hogy ő, ha élne, bizonyosan a nagy világba fogta volna vezetni unokáját. — A grófné azalatt mindig nyugtalanabbá vált s a beszélőt egyszerre azon észrevétellel szakítá félbe, hogy vész közelít.

Farkas bámulva nézett a grófnéra.

— Nézze csak a fekete felhőt, mely onnan jő. A fák sudarai ingadoznak, már zengeni is kezd az ég.

Vagy idegeinek gyöngesége miatt, vagy mert minden nyári vihar azon körülményeket juttatta eszébe, melyek között Ormoslakot elhagyá: a grófné, ha vész közelgett, mindig rendkívül felgerjedett állapotban vala. Nem bizonyos veszély előtti félelem, hanem inkább általános nyugtalanság ragadta meg őt ilyenkor, melynek okát maga sem mondhatta meg, de melyet ép azért legyőznie nem állt hatalmában.

Farkas fölkelt s a kertbe ment. Míg ő a grófnéval a verandán beszélgetett s a legkékebb eget látta maga előtt, a láthatár másik oldalán nehéz felhők tornyosultak, melyek egyszerre láthatlan hatalom által mozgásba hozva, az ég még tisztán maradt részén váratlan sebességgel kezdettek elterjedni. A nap rögtön fátyolba borult, s távolból egyes erősebb dörgések hallatszottak a közelgő vészre intve.

— Nagysád egészen nyugodt lehet — mondá Farkas a verandára visszatérve. — A felhők már oszlani kezdenek, talán nem is lesz égi háború, legfeljebb egy kis eső. — E megnyugtató állításokat erős csattanás szakítá félbe; mire Farkas azt jegyzé meg, hogy miután egyszer lecsapott, az egésznek mindjárt vége lesz.

— Bizonyosan az erdőbe csapott le — mondá a grófné elrémülve — s Margit ott sétál.

— Már hogy is juthat nagysádnak ily képtelenség eszébe; — szólt Farkas, ki e gondolattól maga is megijedt. — Margit mindjárt idehaza lesz. Hisz csak látta a borulást. De mit is kószálnak ezek a leányok mindig — mondá haragosan, midőn a verandáról ismét a kertbe ment, mintha az által, hogy maga megázik, Margitnak hazatérését siettetné.

— Borzasztó vész — szólt a grófné, midőn Farkas

visszatért, mindig növekedő nyugtalansággal. — Záporban hull az eső. Ily időben nem is jöhetnek haza.

— Haza kell jönniök — mondá a plébános indulattal — s reménylem, nagysád ez egyszer jól megszidja. Kimenni ily időben; jól esik nekik, ha derekasan megáznak.

— Értök kell küldeni.

— Mit küldeni, majd elmegyek én magam — mondá Farkas, ki szintén mindig nyugtalanabbá vált; s kevés perczczel később a legnagyobb záporban Farkas hosszú alakja ment ki a kastély kapuján.

X.

Míg a grófné és az öreg plébános Margit jövőjéről tanácskoztak, addig ő maga Mariskával élénk beszélgetés között mindig inkább eltávozott a háztól. — Vérthalom több mérföldnyi szélességű völgyben, de a hegysor tövében fekszik. A falunak egy része még a síkon épült, a másik, s főkép a templom és kastély, már magasabb helyen áll, s mindjárt mögötte lassankint emelkedik a hegy, mely a völgyet ez oldalról beszegi. A hegy oldalát magas erdő takarja, mely a kastély kertjétől széles rét által elválasztva, csaknem csúcsáig terjed.

Margit majdnem mindennap az egy Mariskától kisérve órákat töltött ezen erdőben. Bármi terjedt a kert, melynek szebbítése Ormosynénak egyik fő gondja volt, az ábrándozó hölgy egy idő óta nem érezte magát jól körében. — Maga e kertnek szépsége, a gondos ápolás, mely minden virágágyon meglátszott, a naponkint tisztára sepert utak, s e fák, melyekről minden száraz ág levétetett, visszatetszettek neki. Kinn az erdőben, hol százados tölgyek s bükkfák szabadon terjesztik koronáikat, s a repkény és vadszőlő, mely rajtok felfut, természetes füzérekben csügg le az ágakról; hol az útat, melyen haladnia kell, elejébe senki nem jelölte, s a zöld pázsitot, melyen nyom nélkül áthaladt, csak a természet

hímezé szines virágaival, otthonosabbnak érzé magát. Itt találjuk őt most is Mariskával.

A hölgyek beszélgetve s virágokat szedve haladtak tovább a hegyoldalon fölfelé, míg az erdő szélén egyszerre észrevevék, hogy csaknem a hegy csúcsáig értek.

— Forduljunk vissza hamar — szólt Mariska megijedve; — este lesz, mielőtt haza jövünk, s a grófné és nagyanyám mit fognak mondani.

— Csak még a csúcsra menjünk fel — mondá Margit; — nem emlékezel a gyönyörű napnyugotra, melyet mult héten a tisztelendő úrral felülről szemléltünk.

— Napnyugtáig csak nem maradhatunk ott — jegyzé meg a másik — és már is elkéstünk.

— Nem is akarok addig ott maradni. A napnyugot még messze van. Addig rég otthon leszünk. De oly gyönyörű a kilátás; csak egy pillanatra menjünk fel.

Mariska még mindig ellenezte; de miután Margit nem engedett, s végre még azon határozatot is kimondá, hogy inkább maga megy fel, s majd magányosan is haza talál, Mariska, habár nehéz szivvel, kénytelen volt engedni.

A hegytetőt, melyre most Margit társától követve felsietett, mező foglalta el. Rajta szétszórva egyes cserjék s bokrok álltak, a rég kivágott erdőnek maradványai, s egy százados tölgy, mely épen a tetőnek legmagasabb pontján határfának hagyatott meg, s túlélve társait, mint nagy multnak emléke állt ott magányosan. A hatalmas fa, melyet, mióta társai ledöntettek, annyi fergeteg rázott meg, még zölden terjeszté görcsös ágait, csak sudarán néhány száraz galy s kérgén a mély hasadások mutatták, hogy ő is túlélte korát.

Itt állt meg Margit, levevé kalapját, s leülve a nagy tölgynek árnyékában, gyönyörrel tekinte körül. Egy

felől a völgy, melyben Vérthalom áll, feküdt alatta. A kastély és templom, a kert, a falunak fehér házsorai, az egész kör, melyben élt, melyet minden részleteiben ismert, s mely most, e távolból tekintve, oly egészen más alakban tünt fel előtte. Másik oldalán, mindjárt a hegy tövében, Káldorfalva áll, melynek határát a vérthalmitól csak a hegy gerincze választja el. A falutól kis távolságban a sürü erdő fölött a káldori vár hegyes tetői, s magas tornya emelkednek ki, mögötte félkört képező halmokon szőlők látszanak, melyek között szétszórva a pinczék s apró borházak fehér pontokként tűnnek fel. Messzebb távolban több hegysor emelkedik egymás mögött, közülök az utolsó csak kék fellegként keríti be a láthatárt. A nagy tért, mely e hegyekig terjed, zöld réteg és sötét erdőség, szőlők és szántóföldek foglalják el különböző színekkel, mesterségesen készült szőnyeghez hasonlók, melyet az emberi szorgalom a zöld síkon készített, s melyen szétszórva néhány falu és sok egyes ház látható: egy szóval mindazon változatosság, mely nélkül a legszebb vidék nagyszerű, de ritkán kellemes hatást tesz reánk.

Margit már többször volt itt életében, de soha e kilátást oly szépnek, mint ma, még nem találta. Talán azért, mert e tájt soha ily szép világításban nem látta még, s mert tájaknál mint embereknél, azt, mi rajtok legszebb, néha csak évek után egy kedvező pillanatban találjuk fel: vagy azért, mert kedélyi állapota őt a természet szépségeinek megértésére ma fogékonyabbá tevé. Margit e gyönyört, mely a szivet eltölté, s mely után elszomorodott, e boldogságot, melynél szemei könyekkel telnek, maga sem magyarázhatta meg.

— Mi felséges kilátás ez! — szólt végre hosszabb hallgatás után. — Nézd ott a sötét felhőt, mint egy óriás hegylánez emelkedik a láthatáron.

— Bizonyosan égi háború lesz — mondá Mariska, kinek figyelmét első pillanattól szintén e sötét felhő vonta magára. — Sietnünk kell, különben még úton ér.

— A vész, melyet e felhő magában hord, még távol van. Ki tudja, talán soha sem jő hozzánk; az, mi később és más határokon talán ijesztő lehet, nekünk e pillanatban csak szép látványt ad; miért félnénk tehát tőle? Nézd csak e völgyeket, melyek az egyes felhőcsoportok között mindig szélesedve le a láthatárig nyúlnak, a csodálatos formájú ormokat, hófehér felhőkkel takarva: havasoknak látszanak. Mintha a svájczi hegyeket látnám, melyeknek gyermekségemből homályos emlékét megtartottam, s melyekről annyiszor álmodom.

— Én félek e felhőktől. Nekem úgy látszik, mintha felérkezésünk óta is nagyobbakká lettek volna. Nem tehetünk jobbat, mint ha mennél előbb hazafelé indulunk.

— Csak még kevéssé maradjunk itt. — Nem mondhatom, mennyire szeretem e vidéket. Nálunk Vérthalmon a hegyek elzárják a kilátást. Minden oly korlátolt, oly szűk.

— Szűk? már hogy' mondhatja ezt, mikor kocsin is legalább két óráig tart, míg a másik oldalon a hegyek tövéhez érünk — kérdé Mariska elbámulva.

— Nekem szűk; s ha körülnézve tornáczunkról, honnan a kilátást oly szépnek mondják, mindig ugyanazon hegyeket látom magam előtt, melyeknek legfeljebb színök változik, s melyek mindig ugyanazon gondolatokhoz vezetnek vissza, korlátolva érzem magamat. Nekem szabadabb látkörre van szükségem. Itt, hol tekintetem csaknem határtalan tért futhat át, hol mindenfelé új képeket találok magam előtt, s a távolban annyi tárgy tűnik fel előttem, melyeknek alakjait csak képzeletem határozza meg: jobbnak, boldogabbnak érzem magamat. Mi véghetlenül szép s nagyszerű e világ!

— Különös; s nekem innen is Vérthalom tetszik legszebbnek, — szólt Mariska. — A kastély, a falu, az erdő, mintha e magasságról minden még kedvesebbé válnék. Nézze csak ott a falu végén az öreg Kerekesné házát; közelről csak egy kis viskó, s innen mily szépen veszi ki magát, nem venné senki észre, hogy vakolását félig lemosta az eső; maga a temető csak zöldebb mezőnek látszik.

— Te boldog vagy! téged a kör, melyben élsz, kielégít. Én megszorítva érzem magamat, lelkemet vágyak töltik el. Magam sem tudom, mi után, vagy hová, csak el innen, emberek közé, hol új kört, új viszonyokat találok.

— Az Istenért, Margit! ne beszéljen így — mondá Mariska csaknem ijedten; — az egész világon nem lehetünk boldogabbak, mint most vagyunk. A tisztelendő úr is azt mondta.

— Az meglehet, — szólt Margit szomorúan, — csakhogy ebből még nem következik, hogy boldog vagyok. Egykor az voltam; nem mult egy éve, hogy magamat egészen megelégedve érezém, s a gondolat, hogy helyzetem változhatik, ijedtséggel tölte el. Ha anyámmal néhány napra a városba mentem, vagy a szomszédságban látogatásokat tettünk, alig vártam a pillanatot, hogy ismét visszatérjünk. Mit könyveimben a világról olvastam, olyan vala, mint neked e kilátás: egy érdekes kép, melyen, ha előttem feltűnt, gyönyörködtem, de mely felé nem érzém magamat vonzódva; mint e felhők, melyeken gyönyörködtünk, s mégis azt kivánjuk, hogy tőlünk minél távolabb maradjanak. De rögtön mindez megváltozott. Magam sem mondhatnám, mikor s mi által; nem változott semmi körülöttem, nem emlékezem semmi történetre, mely gondolataimnak más irányt adhatott volna, mégis eltünt boldogságom. Mint a virág,

mely zápor és fergeteg nélkül egyszerre elveszti leveleit, így változott meg életem, s örömeim helyett csak vágy tölti szivemet. Ha valaki azt kérdezné tőlem: mit kivánok? nem mondhatnám meg. Néha lelkemet nagyszerű ábrándok töltik el. Azokra gondolok, kiknek emlékét a történetek fentartották, kik tetteik s gondolataik által egész korszaknak új irányt adtak; s úgy látszik nekem, mintha csak akkor lehetnék boldog, ha hozzájok hasonló lehetek. Hisz a dicsőség nem csak a férfiak kiváltsága: mennyi nő-nevet találunk az emberiség legszeb emlékei között, s e példák miért ne hathatnának szintúgy buzdítva reánk, mint nagy férfiaké az ifjakra. Sokszor meg szűkebb kört képzelek magamnak, de olyant, melynek egész boldogsága csak tőlem jő, melyről csak én gondoskodom, melyet én tartok fenn, melynek mindene vagyok. Jelen helyzetemben oly fölöslegesnek, oly egészen haszontalannak érzem magamat.

Mariska mélyen meghatva hallgatá barátnéját.

— Az mind onnan van, mert ön nagyon is kitünő, azért nem elégszik meg körével. Mint a dalban áll, melyet minap együtt olvastunk, hogy: »Magasb elmék, mélyebb szivek, jaj tinéktek a földön.« Lám, én tökéletesen szerencsés vagyok, kivánni sem tudnék magamnak más boldogságot, mint melyet élvezek. Én azon nagy embereket, kiknek történetét hallottam, nagyon bámulom, s még inkább bámulom az asszonyokat, már azért is, hogy annyi nagy dolog véghezvitelére és irására időt találtak: de őszintén megvallom, soha sem irigylettem sorsukat, ép oly kevéssé, mint a gazdagokét. Igaz, a gondolat, hogy sokakon segíthetnek, néha nagyon boldogokká teheti őket, de kisebb körben mi szegények is élvezhetjük e boldogságot; s nekik, kiktől annyit követelnek, s kik magasabb állásukból tovább látnak, szintugy érzeniök kell, hogy mindenkin még

sem segíthetnek. Én meg sem foghatom: ki magának ily roppant feladást tűzött ki, hogy' érezheti magát boldognak; hisz mentül nagyobb köre, annál távolabb áll tőle, s mentül többeknek szenteli életét, annál magányosabban kell állnia. Jó, hogy nem mindenki gondolkozik így s még is szeretném, ha ön is kevésbbé kitünő, ha hozzám hasonló volna; akkor boldognak érezné magát, s legalább nem kivánkoznék el tőlünk, s nem felejtene el bennünket.

— Ne érts félre te is, mint a többiek — mondá Margit, midőn meghatva, barátnéja kezét szorítá. — Ne gondold, hogy ha innen elkivánkozom, szivem azért valaha megváltozik. Adná az ég, hogy hozzád hasonló lehetnék, akkor legalább engem is mindenki szeretne, akkor tudnám, hogy boldogságukra szükséges vagyok, s én is megelégedve érzeném magamat. De így — van-e kivüled valaki e házban, ki engem szeretne?

— És a grófné, öreg anyám, az öreg plébános, — — és valamennyien.

— Igen, ők szeretnek — mondá Margit szomorúan; — egyik miattad, másik anyámért, a többiek, mert nem bántottam őket és ha kell, szószólójok vagyok; de magamért senki. Hidd el Maris, én legjobban tudom ezt. Maga anyám — —

— Az Istenért; hogy' is beszélhet ilyeneket?

— Anyám szeret; meglehet, az élők között nincs senki, ki szivéhez közelebb áll; de e szeretet nem az, melyet én iránta érzek, mely engem kielégíthetne. Anyám gonddal ápolt, aggódik értem, teljesíti minden kivánataimat, de nincs bizodalma hozzám. Évek óta észrevevém, hogy szívét nagy bú terheli. Előttem nem titkolhatja el; még gyermek valék, midőn néha véletlenül szobájába lépve, észrevevém, hogy sírt. De alig látott meg, letörölte könyeit s mosolygásra kényszeríté

magát. Hozzá simultam, kérdeztem: mi baja; nyakába borultam, s kértem, hogy mondja meg; ő csak azt válaszolta, hogy semmi, vagy legfeljebb, hogy még nem érthetem, s hogy majd egyszer megmondja. Évek multak, felnőttem, s ő hallgató marad. Tehetné-e ezt, ha igazán szeretne? Van-e szeretet bizodalom nélkül? s miként érezhetem megelégedve magamat, ha látom, hogy ragaszkodásom által anyám szivét nem nyerhettem meg. Ő nem ismer, nem ért engemet, s nem is gyanítja a fájdalmat, mely szivemet eltölti. Nincs senki, ki őt inkább, ki őt csak úgy is szerethette, mint én, s mégis mint félig idegenek állunk egymás mellett. Ő magába zárja keservét, s én magamba fojtom érzéseimet; ajkaimon lebeg a szó, s nem birom kimondani csak azt sem, mennyire szeretem, s mennyire szenvedek. Eszembe jut, hogy nincs bizodalma hozzám. Szivem csordultig telve, s közönyös tárgyakról szólok. Miért nem szól nyiltan velem? Miért nem mondja, hogy egész szivét nem adhatja nekem, hogy soha sem szerethet úgy, mint azt szereté, kit elvesztett.

— Ó Margit! ne gyötörje magát ily képzeletekkel.

— Ez nem képzelet — viszonzá amaz szomorúan; — magától a tisztelendő úrtól tudom, ki, miután őt többször kérdeztem, mi oka, hogy anyám annyiszor sír? végre elbeszélte, hogy évek előtt, mikor még magam is kicsi gyermek valék, egy nőtestvérem volt, ki a kolera alatt meghalt, s kinek veszte fölött anyám még mindig vigasztalhatlan. Vajon, ha anyám igazán szeretne, nem enyhült volna-e fájdalma? Vajon nem közölte volna-e velem, hogy ha már nem vigasztalhatom is meg, legalább együtt sírnánk? Miért titkolja előttem azt, miről a tisztelendő úrral — mint jól tudom — sokszor szól, ha csak azért nem, mert érzéketlennek tart, s azt hiszi, hogy bánatát nem tudom megérteni;

vagy mert szivéhez nem állok eléggé közel, hogy részvétem keservét enyhíthetné. Nem neheztelek anyámra. Jól tudom, egyes csapás is oly mély sebet ejthet a sziven, melyből lehetetlen annyira kiépülnünk, hogy ismét egész erőnkkel szeressünk. Én őt talán még inkább szeretem e fájdalmáért is. De van-e kínzóbb gondolat annál, hogy azt, kit szeretünk, boldogítani nem vagyunk képesek, van-e biztosabb jele annak, hogy szeretetünk nem viszonoztatik? — Hiába, mindenkinek megvan saját végzete; az enyim, úgy látszik, az, hogy senki ne szeressen.

— S én nem szeretem-e? — mondá Mariska, midőn könytelt szemekkel Margit kezét szorítá.

— Te szeretsz, azt jól tudom; s ha szivedet mással kell is megosztanom, a helyből, melyet benne elfoglaltam, még az sem szoríthat ki.

Mariska elpirult. Észre lehetett venni, hogy a czélzást megérté. Margit szemei szeretettel függtek barátnéján, s a mint gondolatai véletlenül más irányt vettek, megváltozott arczának egész kifejezése is. Néhány pillanat előtt egész valóját csak bánat tölté el; most ajkai körül gyenge mosoly lebegett, oly vidámnak látszott, mintha e mosolygó arcz nem is fejezhetne ki egyebet örömnél. Mint a tavaszi ég, melynek látszólag nehéz fellegei váratlanul szétoszlanak, s a borúra rögtön fényes napsugár következik; mint a viruló mező, melynek reményszínével takart felszínén a legkisebb sértésnél a sötét föld látszik ki: ilyen vala ő. Egy új tárgy, egy szó, egy gondolat megváltoztatá kedélyállapotát. A természet szivét, úgy látszik, örömre s bánatra hasonló fogékonysággal ajándékozta meg, s a sebesség, melylyel néha az egyikről a másikra átment, részint ezen fogékonyságnak, részint korának vala tulajdonítható; — mert hisz kiváltsága az ifjúságnak, hogy fájdalmait

vagy épen nem, vagy csak egészen rázhatja le szivéről; hogy miként fél-bánatot, úgy fél-örömet sem ismer; s hogy e borúból és derűből vegyült kétes világítás helyett, melyben később életünk nagyobb részét eltöltjük, csak vagy ragyogó napot, vagy egészen sötét éjszakát lát maga körül.

— Miért pirulsz, vagy azt gondolod talán, hogy nagy titkodat nem ismerjük régen? — mondá Margit nyájasan.

— Nekem nincs semmi titkom — szólt Mariska a legnagyobb zavarban.

— Igazad van. Ne csörögjön bár a patak, mégis tiszta tükörén át minden kövecs, mely habjait emeli, meglátszik. Ilyen vagy te. Minek szólnál, ha úgy is megértenek, ha úgy is tudjuk, hogy Andrást szereted.

— Csak róla ne enyelegjen — mondá Mariska szelíd szemrehányólag.

— Én nem enyelgek, kedvesem. András jó, eszes, becsületes ember. Vele bizonyosan boldog lészsz. A tisztelendő úr is azt mondta minap.

— Már hogy' mondhat ilyet a tisztelendő úr? András gazdag ember lesz, az egész vidékben nincs vagyonosabb ház, mint apjáé, s mi szegények vagyunk.

— De te nemes leány vagy, s András nem az, ez ellensúlyozza egymást; s nem tudod-e, mily büszke ember az öreg Fekete? Fél vagyonát adná, talán az egészet, ha nemes lehetne.

— Mit használ mindez — mondá Mariska szomorúan, — mikor András nem szeret.

— Mi jut eszedbe?

— Ó én azt jól tudom. Előbbi időben, mikor még mindketten fiatalabbak voltunk, szeretett. Úgy látszott, mintha nem is élhetne nélkülem, de most, főkép egy idő óta, kerülni kezd. Ha véletlenül találkozunk, alig

szól, alig felel kérdéseimre, s én bármennyit törjem fejemet, nem gondolhatom el, hogyan sérthettem meg.

E beszélgetés által érdekelve, maga Mariska sem vette észre, hogy a felhők, melyek őt előbb annyira aggasztták, mindig magasabbra emelkedve, a napot rég eltakarták. A távolban hallatszó dörgés, s a rögtön emelkedő hűs szél, mely a tölgynek ágait megingatá, végre a közeledő vészre emlékezteté őket.

— Sietnünk kell — mondá Margit, midőn felkelve, útnak indult, — máskép megázunk.

— Istenem! mi lesz belőlünk? — sóhajtott Mariska, kit előbbeni félelme ismét megszállott; — mi borzasztó felhők ezek, s mi szörnyen villámlik.

— Ne félj semmit, a rövidebb úton megyünk le, melyen minap a tisztelendő úr vezetett.

— És ha eltévednénk?

— Messze nem tévedhetünk. Ne félj semmit, úgy ismerem az erdőt, mint kertünket.

E rövid beszélgetés alatt Margit, társától követve, sebes léptekkel már lefelé haladt. Midőn az erdőhöz értek, egy perczre megállt, hogy a közelebb ösvényt felkeresse; de kevés pillanatnyi gondolkozás után elhatározá magát, s oly bátran indult megint a sűrü erdőnek, mintha naponkint erre járna. Mariska remegve, de bizalommal követé őt. E közben a nagy cseppek, melyek mindjárt megindulásuk után esni kezdének, mindig sürübben hulltak, a fák sudarai között erősebben zúgott a szél, s még mielőtt a völgybe értek, a fergeteg egész erővel kitört. — Margit a zápor ellenére, mely az erdő fölött leözönlött, egy ideig megtartá az ösvényt, de végre ez is cserjéken keresztül vezetve eltünt. A lemenet mindig meredekebb, mindig nehezebb lett, s utoljára ő maga sem tagadhatta, hogy eltévedtek.

Margit ismeré a vidéket, s tudta, hogy e völgy is, melybe lejöttek, Vérthalomra vezet; de eszébe jutott anyjának aggodalma, s vigasztalásai között, melyekkel társát bátorítani akarta, nem titkolhatá el mindig növekedő nyugtalanságát. — Mariska hallgatva követé vezetőjét.

Csaknem egy óráig haladtak igy. Pillanatokra a zápor szűnni látszott, a táj világosabb lett, de kevés percz után a szél és eső új erővel kezdődtek, mintha a vész csak most törne ki egész hatalmával. Igy értek végre a patakhoz, mely a hegy tövén, mindjárt Vérthalom mellett elfoly. Eddig hallgatva siettek előre, nem is érezve fáradságukat. Itt egy perczre megállottak. Tudták, csak a pataknak partját kell követniök, hogy a hidhoz érjenek, mely őket Vérthalomra vezeti, s kinzó bizonytalanságuk megszünt. Mariska nyugodtabb lett. Margit, kire minden, mi szép s nagyszerű a természetben, egyaránt hatott, csaknem gyönyörrel nézé a rendkívüli jelenetet. E máskor oly nyájas vidék neki e pillanatban szebbnek látszott. Mintha az éneknél, mely azt máskor eltölté, az erdő zúgását jobban értené, mintha a patakhoz, mely mély árkát csaknem színig betöltve, vad sebességgel rohant előre, rokonabbnak érzené magát.

Azonban e költői élvezet megszünt, midőn a hidhoz értek. A szerény készület, mely a patak innenső partját Vérthalommal összeköté, tulajdonkép csak egy szélesebb karfákkal ellátott palló vala, melyet két erős czölöp tartott. — Rendesen e czölöpök a vizen kivül állták, s ki a patakot közönséges állapotában látá, bizonyosan nem tartotta volna lehetségesnek, hogy vizei e hidat valaha leronthassák. De a tapasztalás meghazudtolá ezen várakozást. A rendkívüli ár a földet, melybe e czölöpök verettek, ma nagy részben elmosta, s midőn

a hölgyek a hídhoz értek, rémüléssel látták, hogy az egész inog.

— Jerünk hamar át — mondá Margit, midőn egy perczig megállva, egész erejét összeszedé.

— Az Istenért! nem látja-e, miként inog a palló; mihelyt rálép, összeroskad; — kiálta Maris, visszatartva a már megindulót.

— Mentül tovább időzünk, annál inkább nő a veszély. S át kell mennünk. Ismerem anyám nyugtalanságát. Ha félsz, maradj itt; de én megyek.

Míg Margit társától, ki őt erővel visszatartá, szabadulni iparkodott, egyszerre az egész híd megrendült. Valószinüleg a nagy köveknek egyike, melyeket az ár magával hordott, a czölöphöz ütődött, s a másik perczben az egész híd recsegve dőlt a tajtékzó hullámok közé. Marisnak alig maradt elég ideje, hogy Margitot, ki már a hídon állt, visszarántsa.

Maris sikoltott. Margit sápadtan nézett le a szilaj folyamra, melynek árjai a széttört hidat magokkal ragadták. Csak a czölöpök egyike állt még, s a parton levő bokrokon a karfának egy része, s Maris kendője akadt fenn, melyet ijedtségében leejtett fejéről.

Margit kétségbe esett. Ő, ki előbb észre sem vevé fáradtságát, s kinek bátorsága a nehézségekkel, melyeknek legyőzése egész erejét igénybe vevé, még növekedett, most, midőn egyszerre legyőzhetlen akadályt látott maga előtt, elveszté önbizalmát. Maris, mihelyt az első ijedtség megszünt, nyugodtabb lett. A veszélynek gondolata, melytől a gondviselés által megmentetett, csak háladattal tölté lelkét.

A nagyobb híd, melyen a szekerek jártak, s melyen kívül más átmenet nem maradt hátra, még távol volt. Hogy oda érjenek, a patak partján kelle menniök, s ez több helyen ki vala áradva. Legtanácsosabb, addig,

míg a vész egészen elvonúl, a nagy szikla alatt keresniök menedéket, melytől csak néhány lépésre voltak. Ez volt Mariska nézete, melyet végre kénytelenségből Margit is elfogadott.

Margitnak máskor egyik legkedvesebb helye vala ez. A sötét szikla, mely a hegyoldalból kinyomúlva, csaknem egy kis barlangot képezett, repkénynyel benőtt falai alatt még délben is árnyékot adott. Most azonban nem vala oly hangulatban a hölgy, hogy a természet bármily szépségét élvezhetné, s pillanatról pillanatra nőtt felgerjedése. A vész szűnni kezdett, s az égen már egyes világosabb helyek látszottak; de meddig tart, mig a patak ágyába visszavonúl, s mit tevő lesz addig anyja?

Egyszerre kutyaugatás vonta magára figyelmöket. Maris ijedten elhallgatott. Kevés perczczel később szép angol vizsla jelent meg a szikla előtt, s mindjárt utána egy szép ismeretlen férfiú.

A meglepetés kölcsönös vala, s a hölgyek, midőn e magános helyen egyszerre az idegent látták, nem bámúlhattak inkább, mint ő e váratlan találkozáson.

— Nagyságodat is künn lepte a gonosz idő — mondá az idegen rövid szünet után. — Remélem, e nap a kivételek közé tartozik. Nem eléggé nagyszerű a vidék, hogy neki ily rögtön változásokat megbocsáthatnánk.

Margit az idegennek külseje s egész magaviselete, de leginkább az által, mert észrevevé, hogy az őt ismeri, megnyugtatva érezé magát; de nem titkolhatá el a zavart, melylyel megszólítására néhány közönyös szavakkal felelt.

— Öltözetem nem olyas, minőben magamat nagyságtok házánál, mint szomszédjokat, bemutatni akartam; de szükség törvényt ront: engedje meg tehát, hogy azt itt tegyem. Én Káldory Adorján vagyok. Ha

nevemet nem ismeri is, valószinűleg ismeri a sötét házat, mely a hegy túlsó oldalán fekszik, s hol három nap óta letelepedtem. S most engedje meg, hogy szomszédi jogommal élve, szolgálatomat mindjárt felajánljam.

Margit elfogúltsága a fesztelen udvariasság előtt, melylyel az idegen szólt, mindig inkább eltünt. — Bár mennyire köszönöm az ajánlatot — mondá, — félek, a gróf nem segíthet jelen helyzetünkben. A hidat, melyen át kellene mennünk, elsodorta az árvíz. A patakon nem gázolhatunk keresztül, s egyedűli reményem az, hogy valaki cselédeink közül, kiket anyám kétségkívül utánunk küldött, erre jő, s általa megizenhetjük, hogy bajunk nem történt.

— Ha nagyságod megengedi, más módot fogok ajánlani, mely által anyja az örvendetes hírt hamarább s kedvesebb módon veheti. Ha nem csalódom — mert, ámbár kétszer vadásztam itt, megvallom, kissé ismeretlen előttem a vidék — nem vagyunk távol malmomtól, hová kocsimat rendeltem. A malom mellett kőhíd áll, melyet az árvíz bizonyosan nem rontott meg.

— S hogy ez ijedtségünkben nem jutott eszünkbe! — mondá Maris, kiben az öröm legyőzé az elfogúltságot, melylyel az idegen úrnak jelenléte eltölté.

— Igy tehát, ha nagysád ily tapasztalatlan kalauzra bízza magát, fél óra alatt anyjánál lehet.

Margit köszönettel fogadta az ajánlatot, s a jövő pillanatban az egész társaság a malom felé indult.

XI.

A vész azalatt megszünt. A nap alkony felé haladva áttört a fellegeken, s csak a pataknak zúgása s a ragyogó cseppek, melyeket az eső a fák levelein s minden fűszálon maga után hagyott, emlékeztettek még az elvonult fergetegre.

A malom előtt, melynek kerekei még álltak, egy közép termetű sovány férfi áll, kiben, ámbár ünnepi köntösén a lisztnek legkisebb nyoma sem látszik, világoskék öltözetéről azonnal a molnárra ismerünk. Az ajtó melletti padon divatszerü bérruhában a gróf kocsisa ül, látszólag rosszkedvűen, ámbár gazdája, mint a padon álló palaczkból észrevehető, mindent elkövet, hogy hatalmas vendégét jól mulattassa.

— A méltóságos úr kegyetlenül megázhatott — mondá a molnár, sovány arczának a lehetőségig bánatos kifejezést adva. — Csak meg ne ártson neki.

— Neki? Árt is annak valami; — válaszolt a kocsis rosszkedvűen. — Hát ha mult őszszel a vadászaton látta volna. November végeig voltunk ott. Csaknem mindig esett, a sár térdig ért, nem győztük tisztítani a lovakat s szerszámot, más ember kutyáját sem kergette volna ki a házból; de azért a vadászat minden áldott nap folyt, s az urak egyre mondták, hogy jobb időt nem láttak még.

— Soha életemben nem gondoltam volna.

— Nekik mindez csak mulatság. Sportnak hívják s nem is beszélnek egyébről. Az ember majd megvész néha. Ha őszig itt maradunk, s a gróf a kopókat elhozatja, csak akkor látnak kendtek még igazi mulatságot.

— Hát a méltóságos úr őszig itt marad? — kérdé a molnár kiváncsian. — Talán önmaga fogja vezetni gazdaságát?

— Azzal az én uram nem sokat törődik. De úgy látszik, szereti a vidéket, s valószinüleg tovább fog itt maradni, mint gondoltam. A kastélyban nagy változások készülnek.

— A méltóságos úr bizonyosan elunja magát a magánosságban.

— Sőt épen azért jött ide, hogy magánosságban legyen. Ez a fő baj; mert én, azt jól tudom, elunom magamat. Bizonyos szerelmes dolog —

— Hát ő méltósága meg akar házasodni?

— Ha azt akarná, bizonyosan nem jött volna ide — mondá a kocsis megvető sajnálkozással. — Grófomnak a városban valami szerelmes összeköttetése van.

— Csak nem más valakinek feleségével?

— Hát ki mással? — kérdé a kocsis nevetve. — Az egész dolog titok, nem tudja senki, csak én meg Péter kocsis, ki őt néha szintén a báronéhoz vitte, azután komornyikunk és a báróné komornája; de nincs semmi kétség.

— Hát a bárónénak férje, a báró, nem vesz semmit észre? — kérdé a molnár, ki, hogy együgyűnek ne tartassék, szintén nevetni kezdett; — vagy talán észrevett valamit és a méltóságos ur azért ment el — —

A kocsis épen válaszolni akart, mikor a fák között egyszerre a grófot vevé észre. — S ki az, kivel uram jő? — kérdé bámulva.

A molnár, ki Margitot első pillanatban maga sem ismeré meg, a nélkül, hogy a kérdésre felelne, a közelgők elébe sietett.

— Megint uj história, — dörmögött a kocsis fogai között, az istállóba menve. — Majd lesz ismét dolga lovaimnak s magamnak is.

Margit át volt ázva, s a levegő a vész után annyira meghívesedett, hogy a molnár ajánlatát, melyhez Káldory kérelme is hozzájárult, józanul nem utasithatta vissza, s a molnárnéval és leányával, kik a jövőket mély bókokkal fogadták, a szobába ment, hogy ruhát váltson. A gróf Péter gazdával a malom előtt maradt.

Péter gazda a felhőszakadásról beszélt, s a kárt akarta megmutatni, melyet az a malom árkában okozott, s melynek helyreállítása neki ismét sok pénzébe s fáradságába fog kerülni. Nagyokat sóhajtott a pusztitások fölött, melyeket a vész vetéseiben okozott, s melyek a vidékben oly gyakoriak, hogy haszonbérét — bármi csekélynek látszassék az — néha alig fizetheti le az uraségi pénztárba. Időről időre a molnárné kijött, s jelenté, hogy a comtesse mindjárt készen lesz, s Vikta buzavirágszín ruhájában ugy néz ki, mint valami angyal, egyszersmind kávét ajánla és vajat, sültet, kenyeret, bort, de Káldory szórakozott volt, s alig felelt mindezekre.

Végre Margit, teljesen igazolva a molnárné magasztalásait, Maristól s a molnárleánytól követve, kijött. A kocsi előállt, s a gróf saját kezébe véve a gyeplőket, indulandó volt, mihelyest a hölgyek fel fogtak ülni, midőn Margit kéré őt, hogy még csak egy pillanatig várjon.

A malomhoz sebes léptekkel egy férfi közelitett.

— Anyám küldte utánunk? — kérdé Margit. — Szegény anyám nagyon nyugtalan, ugy-e?

A megszólított, midőn Margitot más ruhában és idegen kocsin látá, első bámulatában alig tudott felelni; némi elfogultsággal mondá, hogy miután az egész ház keresni ment, ő is eljött a tisztelendő úrral.

— Bizonyosan, mihelyt a vész kitört, jöttek utánunk — mondá Margit nyugtalanul, — hisz maga András oly vizes, mintha vízből húzták volna ki.

— Kissé belé is estem — szólt ez a legnagyobb zavarban. — Mikor a patakhoz jöttem, kendőt láttam a túlsó parton a bokrok között. Azt gondoltam, hogy nagyságodé. A hidat a víz elvitte, s mikor átjöttem — —

— A patakon ment át?

— El is csúsztam, a víz is mélyebb volt, mint gondoltam. De a kendő itt van és csak hogy nem történt bajuk.

Az ifjú, — mert András az vala, és sáros ruhája ellenére Káldorynak úgy látszott, hogy a magyar földmívelő osztálynak soha nemesebb példányát nem látta, — mint szavaiból látszott, mélyen meg vala indulva. Keze reszketett, midőn a kendőt átnyújtá.

Maris elhalaványodott. — Az Istenért András! hogy' tehet ilyesmit — mondá, és szemeit könyek töltötték el. — Hiszen csak az én kendőm volt.

A kocsi megindúlt, s minden további beszélgetésnek véget vetett. András egy ideig mozdulatlanul nézett a távozók után.

— Hallod-e öcsém — mondá végre a molnár nevetve, — ennél okosabb dolgot is tehetnél, mint hogy egy haszontalan kendő után a megáradt patakon átmégy. Több kárt tettél ruhádban, mint az egész kendő ér; apád akár egy tuczatot vehetne neki a vásáron.

— Azt apám nem érti — szólt Vikta gúnyosan. — Pipiszőr kendőt eleget vehetni a vásáron, de azt Maris nem hordozta fején. Ily kendő egészen másképp néz ki,

különösen szépnek látszik; az ember azt hiszi, hogy a comtesse-é.

A molnárné hahotára fakadt. András nem titkolhatá el zavarát, s látszólag elkedvetlenedett.

— Fel se vedd — mondá a molnár jókedvűen, — az a fehér cseléd mindig ingerkedik. Lám, Vikta haragszik, hogy nem az ő kendőjeért mentél át a patakon. Nézd csak, hogy' pirul.

— Nem pirulok én; miattam András akárkinek kendője után mehet, akár a vizbe fúlhat, ha tetszik.

— Tudjuk, tudjuk; — szólt a molnár nevetve. — Gyere be a szobába András. Feleségem kávét készített és pulykát sütött a grófnak. Neki nem kellett, megeszszük mi, hogy legalább kárba ne veszszen. Furcsa ember ez a gróf — tevé hozzá fejét csóválva. — Esőben sétálni megy és se kávét, se bort, se pecsenyét nem eszik. Egészen ellenkezője tiszttartójának; az ember azt sem tudja, hogy' bánjék vele.

András e barátságos meghivás által nem tartóztatá magát vissza és sürgetős dologgal mentegetődzve, kevéssel azután szintén elsietett.

A molnár rosszkedvűen ment be házába. — Most Andrást megharagítottad — szólt boszúsan. — A fiú úgy is alig jön a házhoz, ostoba ingerkedéseid által még egészen elidegeníted.

— Bánom is én — szólt Vikta, — reménylem, nem szorultunk reá. Ha neki Maris tetszik, sok szerencsét hozzá, nekem úgy sem kell.

— Az mind csak ostoba beszéd — mondá a molnár, — az öreg Feketének csak nem ment el az esze, hogy ezt megengedje. Galambosné, bárhogy szeretik a háznál, végre is csak cseléd, s Marisnak nincs száz forintja. Csak minap szóltam az öreggel, s ő is azt mondta: szeretné, ha András téged venne el; de ha így bánsz

vele, nem lesz belőle semmi. Nem csak Maris és te vagytok a világon. Andris akárhányat talál magának; ha kell, minden újjára kettőt is.

— Annál jobb neki, — én bizony nem járok utána. Már mondtam, nekem nem kell.

— De nekem kell — kiáltott a molnár mindig indulatosabban, — nekem kell, és akkor neked is kell. Lássa az ember. Az öreg Feketének háromszáz hold földje van egy tagban, mondom, háromszáz hold földje, s annyi pénze, hogy ha akarja, még egyszer annyit vehet magának. S neked nem kell, s hát ugyan mi kell neked?

— Andris, akármennyi pénze legyen, azért mégis csak paraszt marad.

— No majd adok én neked — kiáltott apja, s a beszélgetés valószinűleg kellemetlenebb fordulatot vesz ha a molnárné, ki ezt előre gyanítá, a sült pulykával épen jókor nem lép a szobába, s férje kezeinek más foglalatosságot nem nyújt, mint melyhez épen készült.

XII.

Káldory csak néhány pillanatig mulatott Vérthalmon. Mihelyt Margitot anyjának karjai között látá, még mielőtt ez egész háláját kifejezhette volna, azon igérettel vett bucsút, hogy másnap eljő. Margit a határtalan örömtől, melylyel anyja részéről fogadtatott, mélyen meg vala hatva. E meghatás okozta-e, vagy más érzések, melyeknek természetéről még magának sem adhatott volna számot, de Margit ez este szelídebb, hallgatóbb vala, mint máskor, s még az öreg plébános szemrehányásait is nyugodtan tűrte el. Az öreg úr, ki, heves emberek szokása szerint, a dolgokról — legalább első pillanatban — eredményeik szerint ítélt, vádjaiban igazságtalan vala. Miután Margit a vészt s annak következéseit előre nem láthatá, egész bűne tulajdonkép csak abban állt, hogy Marissal nagyobb sétát tett, mire őt a plébános máskor maga is buzdítá; — de ámbár ezt érezé, ellenmondás nélkül hallgatá az igazságtalan vádakat, míg az öreg úr, midőn ott, a hol várta, ellenmondásra nem talált, önmagát kezdé czáfolgatni, s végre mindent az időre tolt, mely néhány év óta egészen kijött sodrából s oly rögtön változik, oly váratlanul fordul, mintha a következetlenséget az emberektől tanulta volna meg.

Margit mindebben ma csak azon szeretetnek bizony-

ságát látá, melyen máskor kétkedett, s határtalanul boldognak érezé magát. Rendkívül meg vala indulva, de nem mondhatta ki érzelmeit, csak hallgatva szorítá néha anyja kezét, s ha ez újra kitörő örömében őt ismét karjai közé szorítá, szemei könyekbe lábadtak. Maga sem tudta, miért sirhatnék.

A máskor oly eleven hölgy egészen megváltozottnak látszott, s anyja, ki ezt észrevevé, de csak a rendkívüli felgerjedésnek és fáradságnak tulajdonítá, melyen leánya ezen nap általment, őt korábban aludni küldé.

Margit, mihelyt szobájába ért, elküldé komornáját s maga maradt. Jobban fel vala gerjedve, semhogy aludhatnék, s párszor fel s alá járván szobájában, végre leült, s hogy magát megnyugtassa, olvasni kezdett. Még ma reggel a legnagyobb érdekkel olvasta e könyvet, alig birt megválni lapjaitól, s most az egész történet oly valószinűtlennek, előadása oly hidegnek, mesterkéltnek látszott. Türelmetlenül tette le a könyvet, s naplóját nyitotta fel, melybe érzéseit, ábrándjait szokta feljegyezni. Elolvasta az utolsó lapokat; csak tegnapról valók voltak, s alig foghatta meg, miként irhatta valaha. Miként lehet az, hogy anyja ellen panaszkodott, hogy elégedetlennek érezé magát, hogy innen elkivánkozott, ő, kit anyja annyira szeret, ki oly boldognak érzi magát, s ki Vérthalmot nem cserélné fel a világ semmi helyével. — A hová nézett: a virágok, melyek íróasztalán álltak, a falon a képek, minden bútor megmaradt régi helyén; s mégis, mintha a virágok szebben nyílnának, minden kép nyájasabban mosolygana. Mi történt vele? Álmodott-e elébb, s csak most ébred fel az életre, vagy most álmodik? Margit nem érté önmagát; — szivét ismeretlen érzések tölték el.

Felnyitotta ablakát s kinézett. A kertet homály takarta, csak a fák sudarai látszottak, sötét körrajzaikkal elválva

a csillagos égtől. — Nyugodtabbnak érzé magát. A hűs éji levegő jól esett lángoló arczának; az illat, mely nem látott virágágyaktól hozzá felszállt, s a csalogányok felváltott éneke lecsendesíté felgerjedését. Csak elérzékenyülve s boldogabbnak érezé magát, mint máskor; és miért? Nincs-e meggyőződve most anyja szeretetéről, melyen eddig kételkedett? Nem látta-e gyermeksége barátnéját boldogan? Miként ne örülne, ő, ki anyját annyira szereti, ki csak mától fogva ismeri szeretetének egész hatalmát? Margit el akarta hitetni magával, hogy boldogságát csak ez okozta. De honnan van, hogy ha a boldog pillanatra emlékezik, melyben őt anyja örömkönyekkel karjai közé szorítá, mindig az idegen férfiúnak képe támad fel képzeletében? Honnan van, hogy barátnéjának boldogságára nem gondolhat a nélkül, hogy Káldory eszébe ne jutna? Először látta ma, s mégis minden gondolat, minden ábránd hozzá vezeti vissza. Mintha a multnak minden fonalai azon pontban futnának össze, mintha az egész jövő csak azon pillanatból folyna ki, melyben őt először látá! Hát szeretné-e őt? Margit megijedt e gondolattól.

Miként történhetnék az, hogy a férfi, ki neki néhány óra előtt egészen idegen vala, kivel csak véletlenül találkozott, kit alig ismer, szivében egyszerre ily érzést gerjeszthetne? És mégis, nevezheti-e véletlennek, mi talán csak egy magasabb végzet nyilatkozata volt? Nem ismeri-e őt jobban e kevés óra után, mint másokat, kiket évekig látott? Csak közönyös dolgokról szóltak egymással; s mégis mi nevezetesnek látszott minden, mit tőle hallott, mi jól emlékezik egyes szavaira, mintha azt, mit az ő ajkai mondtak el, nem is lehetne felejteni! Ó ő szeret, s e gondolat, melytől eleinte megijedt, mely ellen küzdött, végre mondhatlan gyönyörrel tölté el lelkét.

Csaknem sajnálkozással gondolt vissza a multra.

Egész léte, melyet mások oly irígyletre méltónak gondoltak, mi üresnek, érzései s gondolatai mi szegényeknek látszottak. Elébb mennyi nyugtalanság, mennyi bizonytalan vágy, mennyi kétely gyötörte lelkét. Most minden eltűnt; megelégedettnek, boldognak érzi magát. Az egész élet oly világosan, oly bájolón fekszik előtte, mintha az ő számára keserv vagy csalódás nem is lehetne többé a világon.

S miért is féljen csalódásoktól? hisz az, mi egész valóját üdvvel tölti el, nem egy bizonyos remény; a boldogság, melyet a jövőtől vár, nem szabott alakban tűnik fel előtte; e szerelem neki nem egy igéret, melynek csak még teljesülni kell; mintha sötét égen a nap ragyogó sugárai törnek át, látva az eláradó fényt, s érezve a meleget, nem kérdezi senki, mily virágok nyílnak, mennyi gyümölcs fog megérni általuk: ilyen vala e szerelem neki. Neki nem kelle egyéb, ő nem kért, nem óhajtott más üdvöt a jövőtől, mint azt, mely szivét e pillanatban tölté; s vajon ezt ki vehetné el tőle?

Óra óra után mult, de álom nem jött Margit pilláira; s már szürkülni kezdett, midőn nem annyira, mert szükséget érezé, mint inkább azért, hogy komornája őt felöltözve ne találja, lefeküdt. A testi és lelki fáradság, melyen az nap keresztülment, végre meghozta nyugalmát; álomba szenderült.

A nap már magasan állt a láthatáron, midőn anyja reggel a szobába jött, hogy elkésett leányát a kertbe hívja. Margit még mindig szunnyadott. Álmai szépek lehettek, ajkait boldog mosoly lebegte körül. Ó vajha e nyájas álmak, s a még boldogabb gondolatok, melyekkel Margit anyjának karjai között felébredett, teljesülnének!

XIII.

Káldory rég nem aludt jobban, mint ez éjjel. — Mindjárt másnap, teljesítve igéretét, átment Vérthalomra; s azóta többször meglátogatta szomszédjait.

Azok közé tartozott ő, kik bármennyire akarják elhitetni még magokkal is, hogy magány után vágyódnak, a társaságot nem nélkülözhetik egészen; s új ismerősei épen olyanok voltak, kik között jól találta magát. A grófné kellemesen társalgott; Margit annyi érdekkel hallgatott, s annyi szellemmel vegyült néha a beszélgetésbe; maga az öreg plébános oly váratlan fordulatokban és költői képekkel adta elő legprózaiabb józanságát, hogy Káldory körükben, hová első ízben oly regényes körülmények között lépett, napról napra otthonosabbnak érzé magát.

De miután korunkban, vagy legalább korunk regényeiben az a hős, ki megházasodik, vagy kiről legalább e szándékot feltehetni, s így Káldory mint nőtlen, olvasóimat valószinűleg más személyeimnél inkább érdekli: ideje, hogy vele közelebbről megismerkedjenek.

Személyes leírással kellene kezdenem. A regényíróknak nagy része elsajátítá a rendőrségnek eljárását, s midőn személyeit útnak bocsátja, a közönség javára személyes leírással látja el őket, mely mindazt, minek rendes útlevélben nem szabad elmaradni, pontosan

magában foglalja. E szokás, úgy látszik, igen czélszerű. Jó, ha tudja az olvasó, kivel lesz dolga; s miután értesíttetett, hogy hősének termete középszerű, szeme kék, haja barna, orra és szája szabályos, annak valószinű jövőjét, mely regényekben — mint az életben — sokszor külsőségektől függ, előre sejdítheti. S vannak ezen leírásokban ezeknél még fontosabb pontok is, például az a megjegyzés, hogy az illető nőtelen, földbirtokos, vagy capitalista, mi által a személy azonnal kedvezőbb színben tűnik fel. De egyes esetek kivételével, hol a leirandó személy valami szembetűnő jellel bir, kétlem, hogy ily leírások által a leírt személy megismerhetővé válik. Az egész — regényekben legalább — csak forma dolga, melytől magamat felmenteni nem akarom, de melynek talán eleget teszek, ha elmondom, hogy Káldory Adorján épen huszonnyolczadik évét töltötte be, hogy termete a középnél valamivel magasabb, hogy mindenki által szép férfiúnak tartatik és oly szemekkel bir, melyeknek inkább tekintetére, mint színére emlékezünk. A körrajznak betöltését szép olvasónőimre bízom, kiknek kedvéért még a hajnak színét sem emlitem, nehogy azáltal, ha barnának vagy szőkének mondom, megzavarjam azon képet, melyet tapasztalásaikból merítve, regényhősökről magoknak alkottak.

Káldoryt a természetnek ezen kedvezései már magokban véve irígylésre méltó emberré tették volna, s mégis szépsége azon javak között, melyekért őt a világ boldognak mondá, talán még a legcsekélyebb.

Nagy családnak utolsó ivadéka; dús vagyonnal, melyet kora gyermekségében vesztett szüleitől örökölt; úgy látszik, mintha a sors, midőn őt földi javakkal elhalmozá, még azon fájdalomtól is meg akarta volna kimélni, melyet szüleinek halála, ha az később történik,

okozhatott volna neki. Jó egészséggel, szép észbeli tehetségekkel, melyek nevelés által csak annyira míveltettek ki, hogy őt szellemi élvezetre képessé tegyék, a sors Káldoryt gazdagon ajándékozta meg; s ha volt panaszra oka, ez legfőlebb az lehetett, hogy mindent, mi után másoknak küzdenie kell, neki fáradság nélkül előre megada a végzet.

S e panasz nem lenne annyira képtelen és igazságtalan, mint talán első tekintetre látszik.

Isten olyasnak alkotá az emberi szivet, hogy az állandó megelégedését ne az élvezetben, hanem csak a törekvésben találja. Nem egyedül mindennapi kenyerét, de a szerencsét is csak homloka izzadtságában keresheti az ember. Mint a felhők, melyeknek csudálatos formáin s a nap sugáraiban ragyogó szélein gyönyörködünk: ilyen többnyire minden, mi után vágyódunk; szép, de csak a távolban. Nem a mit ád, de az, a mit igér, teszi gazdaggá az életet; s vajon bámulhatjuk-e, ha az, ki az életbe lépve, már mindennek, miért mások törekszenek, birtokában látja magát, ép oly kevéssé elégszik meg helyzetével, mint például a játékos nem elégednék meg, ha neki, midőn az asztalhoz lép, az egész nyereséget, melyre számolhatna, átadnák, de azon feltétel alatt, hogy a játékban részt ne vegyen. Egy perczig ő is örülne birtokának: de nem fogna-e később irígy szemekkel nézni társaira, kik azt, mi neki egyszerre jutott, remény s félelem között, mintegy erőszakkal ragadják ki végzetöktől?

Sokszor szólunk Tantalus kínjairól. A költészet két ezer év óta számtalanszor használta az elkárhozott herosnak nevét, ki bőségtől környezve hasztalan nyújtja kezét a gyümölcsök után, melyek előtte visszavonulnak, hasztalan hajlik le a folyóhoz, mely szomjas ajkai előtt elapad. De van egy kín, melyet a régiek tartarusokból

kifelejtettek, s mely ennél nem sokkal kisebb, s ez azé, kinek minden kivánatai küzdés nélkül teljesülnek, míg végre mindent birva, mi után vágyódhatott, lelke tehetetlenné válni kiván.

Midőn Káldory, huszonegy éves korában teljeskorúnak nyilatkoztatva, vagyonát átvevé, egy ideig szerencsésnek érzé magát. Az előzékenység, sőt tisztelet, melylyel mindenütt fogadtatott, a fontosság, melyet szavainak tulajdonítottak, a hízelgés, a melyre a gazdag mai nap, még fiatal emberek között is, számolhat, jól esett neki. Ifjú korunkban az öntudat, hogy lovaink a legjobbak, lakásunk bútorzata a legdivatszerűebb, hogy legjobb tánczosnak s vívónak tartatunk, a dicsőségnek ezen surrogatumai, melyeket az úgynevezett nagyvilág híveinek osztogat, a szívnek talán több gyönyört adnak, mint később maga a dicsőség; de hogy e szerencse állandó legyen, kettő kivántatik. Hogy a vagyon elég nagy legyen, s képzelt vágyainknak, melyek tapasztalás szerint minden évvel költségesbekké válnak, mindig megfeleljen; az ész pedig eléggé középszerű, de azon fényes apróságokban, melyekből a nagyvilág örömei és kötelességei állnak, a gondolkozásnak mindig új élvezetet találjon; s e kettő közül az utóbbi hősünkben hiányzott.

Káldory mindamellett, hogy gyermekkorában lángésznek tartatott, s többnyire két, s ezek között egy franczia nevelője volt: jeles észbeli tehetségekkel birt, melyeket még annyi költséggel és fáradsággal, mennyit nagynénje a nevelésre fordított, sem lehetett egészen megsemmisíteni. A tantárgyak és mesterek sokasága, mely középszerű elméket elbutít, őt — mi e nevelési rendszernek közönséges hatása, ha az kitünőbb gyermekekre alkalmaztatik — csak felületessé tevé; s habár a szórakozások, melyek között első ifjúsága eltelt, nem

engedék, hogy az élet komoly feladását belássa, természetes hajlamai nemesebbek, kedélye férfiasabb volt, semhogy egy teremhős kötelességeiben méltó feladatát találná.

Mulatott, de tudta, hogy a mit tesz, nem egyéb mulatságnál, és az élvezet, melyet talált, nem elégítheté ki vágyait.

Más viszonyok között ezen elégedetlenség egész jövőjének új irányt adhatott volna. Ha olyanokat lát maga körül, kik nálánál magasabban állnak, s kiknek helyzetéhez csak fáradva emelkedhetik fel, ha jövője saját törekvéseitől függ: kétségkívül a küzdők sorába áll ő is. Érzé erejét, s meg vala győződve tehetségeiről. De vajon nincs-e nagy neve, kiterjedt birtoka; nem foglalta-e el, mihelyt a társaságba lépett, már az első helyek egyikét, miért fáradjon ő, ki a körben, melyben élni kell, már alig emelkedhetik? Igy alig töltött egy évet a világban, midőn puszta élvezet által ki nem elégítve, s nem találva semmit, mi törekvéseire érdemes lenne, unni kezdé magát.

Ez kétségkívül bizonyos lelki szegénységnek a jele. Gazdagabb képzelő tehetséggel a dicsőség, gazdagabb szívvel a szerelem magasabb élvezeteket nyújtott volna lelkének; de hiába, Káldory minden gazdagsága mellett e tekintetben szegény vala. Nem vágyott dicsőség után, nem szeretett senkit annyira, hogy miatta magáról megfeledkezhetnék; s ezen, körülményei s főkép nevelése mellett, alig csodálkozhatunk.

Adorján, mint mondtuk, jókor elvesztette szüleit. Haláluk után neveléséről nagynénje, Káldory Erzsébet gondoskodott, ki őt házához fogadva, második anyjává lett; s ámbár idősb hajadonok egyes gyengeségeivel mindazon szeretetreméltó tulajdonokat egyesíté is, melyeket ez annyira ócsárlott s félreismert hölgyeknél

néha találunk: e nő arra, hogy fiúnak nevelését vezesse, bizonyosan nem vala alkalmatos.

Soha anya nem tett többet gyermekeért, s még száraz dajkájától sem kivánt annyit, mennyit Erzsébet tett unokaöcscseért. Minden baj s fáradság, melyet a kis fiú okozott, minden aggodalom, melyre alkalmat adott, még kedvesebbé tevé őt szemei előtt; nemcsak mert a gyarló emberi természet úgy hozza magával, hogy néha az is jól esik, ha kissé panaszkodhatunk, hanem mert e jámbor lélek, mi asszonyoknál nem épen ritkaság, annál inkább nőni érezé ragaszkodását, mennél többet tehetett valakiért; s nem volt senki boldogabb, mint ő, ha a fiú jelentéktelen köhögésében ürügyet talált, hogy az éjet a kis Adorján ágya mellett tölthesse.

Nem volt gyermek az országban, kiről jobban gondoskodtak, kinek oktatására többet költöttek, s kinek minden kivánatait, sőt szeszélyeit annyira teljesítették volna; mi természetesebb, mint hogy ezen erkölcsi elkényeztetés, mely a testi elkényeztetésnél mindig károsabban hat, a gyermek jellemének kifejlődésére is káros befolyást gyakorlott; s hogy Adorján, kiről nagynénje büszkén hirdeté, hogy soha kevésbbé akaratos gyermeket nem látott, ifjúvá nőtt a nélkül, hogy saját kivánatait másoknak alárendelni tanulta volna.

Adorján a háznak korlátlan uralkodója vala, s mint olyan szólt, cselekedett s még szeretett is; azaz tűrte, hogy szerettessék, s viszonozta ez érzést legalább nagynénje irányában, de mindig azon öntudattal, hogy ragaszkodást mutatva, őt boldoggá teszi; s az, mit az életben tapasztalt, még inkább megerősíté benne e felsőbbségnek érzetét, s az önzést, melyre úgy szólván neveltetett. Ha nem vetette is meg az embereket, legalább nem is tisztelte őket, annyira megszokta magasztalásaikat, hogy végre itéletök iránt közönyössé vált,

mi mindig szomorú, de kettősen ifjú korunkban, mikor az emberek ítélete szenvedélyeink egyik legerősebb fékét és örömeink egyik leggazdagabb forrását képezi. Bámulhatjuk-e, ha Adorján minden tekintetben oly fényes helyzete által nem érzé magát kielégítve?

Érzé magában, hogy valami jobbra született; de habár nevelésénél s vagyonánál fogva csak tőle függött, hogy méltóbb pályára lépjen: nem határozhatá el magát; részint mert egész életében erőfeszítéshez nem szokva, a fáradságot kerülte és az alárendelt szerepet, melyet, ha közügyekre veti magát, kezdetben viselnie kell, restellé; részint, mert ezen pályára semmi hivatást nem érzett magában, mi szintén csak nevelésének vala tulajdonítható.

Bármi csekély azon positiv hatás, melyet a nevelés gyakorol ránk, negativ befolyása roppant, — s ha a legkövetkezetesebb bánásmód által a gyermeknek egy bizonyos irányt nem adhatunk is, azoknak befolyása, kikkel a gyermek él, csaknem mindig elégséges arra, hogy őt egy bizonyos iránytól eltérítse. Mint a fa, melyre a szomszéd fák egy oldalról árnyékot vetnek, ámbár ez árnyékon kívül növését semmi sem akadályoztatja, ezen oldalon még sem terjeszti szabadon ágait: úgy a leggyengébb, de szünetlen befolyások sokszor elegendők, hogy legszebb tehetségeink kifejlődését akadályozzák. Ez történt Adorjánnal is.

Sokszor látjuk, hogy oly asszonyok, kik saját családjuk és társasági körük irányában minden áldozatra készek, oly viszonyokra nézve, melyek e körön túl fekszenek, csaknem megfoghatlan önzést mutatnak. Ilyen vala Erzsébet is. A jámbor lélek, ki magát azokért, kiket szeretett, minden pillanatban feláldozta volna, s ki egészen természetesnek találná, ha a Káldory-család javáért az egész világ harczra kél: nem képzelhetett

semmit, mi arra érdemes lenne, hogy érte azok, kiket ő szeretett, magokat feláldozzák. Soha szeretőbb szív az övénél nem létezett. De a közügyek, a haza, az emberiség saját körén kívül feküdtek, s e nézetei annál több befolyást gyakoroltak növendékére, minél kevesebbet tett, hogy azokat reá erőltesse. Ha másképp cselekszik, az ellenhatás talán felébresztheté ezen érzelmeket, de így a megszokás megtette hatását, s Adorján mindezek iránt csaknem ép oly közönyössé vált, mint nagynénje; s így történt, hogy nem elégedve meg jelen helyzetével, még sem vágyódott más után; hisz a kör, melyben fáradozásainak méltóbb tárgyait találhatá, neki már előre nem látszott érdemesnek, hogy érte kényelmét feláldozza.

Így élt néhány évig a hazában, s így utazta be Európának nagy részét, csak szórakozást keresve a külföldön, mint a hazában; s így tért vissza talán gazdagabb tapasztalásokban, de szegényebb örömökben, még több előzékenységgel fogadva, még inkább bámultatva társasági körökben, de még kevesebbet adva e magasztalásokra, melyeket mindinkább megvetett.

A regényirodalom, mely korunkban csaknem azon hatást gyakorolja, mint egykor Plutarch életrajzai, különös ideálokat állított fel. A világ-fájdalom helyett, melyet Goethe *Wertheré*ben és *Faust*jában, Byron minden munkáiban dicsőített, s melynek alapját azon nemesebb érzések s magasabb vágyak képezik, mik az életben kielégítést nem találnak, most az életuntság állíttatott fel eszménykép gyanánt. A kétely, melynek gyötrelmei mindennemű költészetnek annyi ideig tárgyul szolgáltak, elavult s a tagadáshoz jutottunk. Ki a világot megveti, nagy szívnek —, ki minden nemesebb érzést tagad, mély elmének tartatik; s hogy érdekes költői egyediségnek mondassunk, nem szükséges egyéb, mint hogy

semmi iránt érdeket nem mutatva, hangzatos phrasisokban a legprózaibb életnézetet hirdessük. Magam ismertem embereket, kikben a mélység tulajdonaiból csak az üresség volt meg, s kik halványságuk és a félig keserű, félig gúnyos mosoly által, melyre ajkaikat taníták, csaknem lángész hírére jutottak.

Káldoryban mindez megvolt; s természetes, ha az oly érdekes gróf, ki egyszersmind a város egyik legszebb férfiának tartatott, mindazon asszonyoknak bálványa lett, kiket vagy senki, vagy legalább férjök nem értett, s kiknek egyedüli kivánatjok az vala, hogy életökben csak egyszer értessenek meg. A nagy-világban, hol az asszonyok, egy elmés francziának megjegyzése szerint, a fül által szeretnek belé a férfiakba, s pedig nem annyira a miatt, mit tőlök magoktól, mint a miatt, mit felőlök hallanak, Adorján nem maradhatott észrevétlenül. Sokat beszéltek kalandjairól, melyekben — mint oly embernél, kinek érdemei közé tartozott, hogy szive nincs, feltehetni — szivének ugyan része nem volt, de melyek rövidek lévén s katastropha nélkül bomolván szét, őt még érdekesebbé tevék.

Egy idő óta azonban úgy látszott, mintha a viszony, melyben báró Dárdaynéhoz állt, komolyabb természetűvé válnék.

E nő a város egyik legszebb s legünnepeltebb hölgyei közé tartozott, s ámbár férje a hatvanat régen meghaladta, mindeddig soha megszólásra alkalmat nem adott. Tudta mindenki, hogy nem szeretetből, hanem csak háladatosságból ment férjéhez, ki őt nevelte, s ki egész családjának jóltevője volt; de még az asszonyok is, ha róla beszéltek, csak szegény Dárdaynénak nevezték őt, értve ez alatt oly nőt, kinek örömeiről a sors rosszul gondoskodott, s ki e bajon maga segíteni nem tud. Mióta Káldory, talán épen az által ingerelve, mert

e nő iránta semmi előzékenységet nem mutatott, őt tünteté ki mások fölött: a közvélemény megváltozott; s nem mult el félév, hogy az elismert udvarló, mindenkinek meggyőződése szerint, meghallgatott kedvesnek tartatott.

Itt a közvélemény valószinűleg megelőzte a történteket. Tudja mindenki, hogy a nők szeretetreméltó neme, még mielőtt az asztal-írás nagy mestersége feltaláltatott, bizonyos tárgyak- s viszonyokra nézve valóságos jósoló tehetséggel birt; és Dárdayné később szerelmének oly világos jeleit adá, melyek a kétkedőket is meggyőzték, s a világot arra birták, hogy a »szegény« melléknevet nejéről az öreg Dárdayra szállítsa át.

Ki mindig rossz úton jár, néha emelt fővel s épen ér a pálya végeig; míg az, ki folyvást a jó ösvényen maradt, egyszer félre lépve, kificzamítja lábát, s örökre nyomorék maradhat. Ez történt Dárdaynéval is. Talán mert az erkölcsi szigor, melylyel a női világ olyanokról ítél, kiknek magokviselete eddig másoknak hallgató szemrehányás volt, s melylyel most mindenki ellene fordult, elkeseríté szivét; talán, mert csakugyan a szerelem ellenállhatlan hatalma ragadta el: de bizonyos, hogy Dárdayné magaviselete által igazolá a közvéleményt; s mintha e viszonyra, melyet mindenki rosszalt, büszke lenne, maga is mindent elkövetett, hogy az senki előtt titokban ne maradhasson.

A legkellemetlenebb helyzetek közé tartozik, ha az, ki asszonyhoz közelítve csak időtöltést, vagy hiúságának kielégítését, egy szóval azt kereste, mit a világban közönségesen szerelemnek neveznek: egyszerre látja, hogy azon csendes érzemények helyett, melyeknek viszonzását kivánta, valóságos szenvedélyt talált. Ki esőért könyörgött és záport nyert, nem érezheti kellemetlenebbül meglepetve magát Káldorynál, midőn észrevevé,

hogy esdeklései nagyon is meghallgattattak. A szenvedély mindig követelő és Dárdayné, ki szerelmének férje boldogságát, háza csendjét, sőt jó nevét feláldozta, azt kivánta kedvesétől, hogy legalább idejét áldozza kizárólag neki, hogy csak vele foglalkozzék, csak benne éljen, csak általa érezze boldognak magát. Káldory nem sokára türelmetlenül viselte szerencséjének terhét, melyet tőle mások irígylettek.

Eleinte a gondolat, hogy Dárdayné, ki után eddig annyian hasztalan sovárgottak, őt szereti, jól esett hiúságának. A nők enyelgése, a finom czélzások, mikre viszonya alkalmat adott, nem voltak kellemetlenek; de végre unni kezdé és bosszankodott ezen is, annyival inkább, mert neki úgy látszott, hogy gúny tárgyává vált, s mert helyzetét maga is nevetségesnek kezdé tartani. — Ő, ki eddig szabadságát tartá fő javának és megvető sajnálkozással szólt azokról, kik függetlenségöket a családi élet örömeiért feláldozták, most egészen hasonló helyzetben látá magát, csak azon különbséggel, hogy nem saját határozata, hanem a viszonyok és tulajdonkép egy asszony követelései által jutott belé.

Szakítani nem lévén alkalom, elhatározá, hogy egy időre távozik. Jószágainak rendezése ürügyül szolgált; s Dárdayné nem ellenezte feltételét, talán azért, mert minden, mi kedvesének érdekeit előmozdíthatá, előtte is fontosnak látszott; talán, mert míg Káldory azzal vigasztalá magát, hogy egy kis idő s távolság ily viszonyok felbontására néha csodákat tesz, ő az ellenkezőt reménylé.

Adorján könnyült szívvel hagyta el a fővárost. Mióta viszonya tartott, nem érzé magát soha jobban, mint Káldorfalván. Neki úgy látszott, mintha nehéz lánczoktól szabadulva, csak mióta az Ormosyakkal megismerkedett, nyerte volna vissza ismét tehetségeit. Míg Dárdayné

arra számolt, hogy a távozót vágyai nem sokára ismét visszahozzák karjai közé, addig Káldory ürügyekről gondolkozott, hogy távollétét meghosszabbíthassa, s legkellemetlenebb pillanatai azok voltak, melyekben a városból jött levelek által viszonyára emlékeztetett.

El volt határozva, hogy szakítani fog, és sokkal önzőbb, mint hogy arról, mit saját nyugalmára szükségesnek tartott, lemondjon azért, mert másnak fájdalmat okoz; csak az illedelem, mely épen azokat korlátolja leginkább, kiket a szív nem akadályoz semmiben, tartóztatta őt még vissza, s minden hír, mely hozzá a városból jött, még inkább meggyőzé őt megszabadulásának nehézségeiről.

Épen ma kapott levelet nagynénjétől, mely, mint csaknem minden levelei, Dárdaynéról szólt, s Káldoryt elkedvetlenítő. A levél asztalán fekszik, ő maga rosszkedvűen jár fel s alá szobájában, melynek ablakaira a lemenő nap végsugarai esnek.

— Hát csakugyan el volna határozva, hogy többé szabadságomat ne nyerjem vissza soha? — mondá türelmetlenül, a levelet még egyszer átfutva. — Maga nagynéném, ki e viszony ellen legtöbbet szólt, s mindig felbontására intett, most úgy vélekedik, hogy az nagy zaj nélkül nem történhetik többé. Átkozott helyzet! De ki is láthatta előre, ki gondolhatta volna, hogy egy asszony, ki a legkellemesebb társasági állásban él, s legalább is huszonöt éves, ilyeneket tehessen. Vagy talán csakugyan igazsága lenne nagynénémnek, hogy e nagy meggondolatlan szenvedély alatt egy igen is jól kiszámított terv lappang? — Férje hetvenhez közelít s én — — Néném csalódik; meg vagyok győződve, e gondolat nem jut Irmának eszébe; de ha férje meghalna, mielőtt e viszonyt felbonthatám, nincs menekülés. Hány hasonló dolog történt a világon. Én nem

akarok megházasodni. Miután fájdalmak között, vagy ha csak kényelmetlenül érezzük magunkat, semmi által nem könnyebbülünk inkább, mint ha helyzetünket változtatjuk: valóságos esztelenséget követnek el azok, kik életöket, melyben minden esetre sok kellemetlenség vár reájok, úgy rendezik el, hogy helyzetöket becsülettel többé megváltoztatniok nem lehet. Hát még ha akaratom ellen kellene házasodnom, úgy szólván kiházasíttatnom, az egész világ káröröme s gúnyja között, mely meleg szerencse-kivánatokban nyilatkozik. Nem, soha! Százszor inkább még — — Káldory gondolatokba mélyedve, ismét a levelet vevé kezébe, melyet figyelemmel még egyszer elolvasott.

— Nagynéném nézete szerint az sem segít, ha utazni megyek. Dárdayné elhagyná férjét, s utánam jőne, s a baj még rosszabbá válnék. Az egyes egyedüli mód, megházasodnom. Nagynéném régi kivánata ez; s igen természetes, ha az alkalmat, mely sürgetésére nyílik, nem mulasztja el. Hogy Margit szép, azt magam írtam meg neki; hogy ő is utolsója családjának és egyike az ország leggazdagabb leányainak, azt úgyis tudja; s elképzelhetem felgerjedését. Ő bizonyosan abban, hogy Káldorfalvára jöttem, az isteni gondviselés szembetünő működését veszi észre, s képzeletében már mint házast lát, körülvéve nem tudom hány gyermektől, kiknek mindenikével a Káldoryak egy új roppant ága veszi kezdetét. Kétségen kívül, e kedves képzeletek befolyása alatt írta levelét, s mert kivánja, elhiteti magával, hogy kellemetlen helyzetemből máskép nem szabadulhatok, mint ha szomszédnőmet elveszem. De hála Istennek, nem jutottunk még annyira.

Káldory e gondolatok által megnyugtatva érezé magát és épen íráshoz készült, hogy nagynénjének levelére feleljen, s őt minden alkalommal felmerülő

házassági terveiért kitréfálja, midőn a komornyik a szobába lépett, s jelenté, hogy idegenek érkeztek meg.

— Kicsoda?

— Meg akarják méltóságodat lepni.

— De kik?

— Vámosy Vilmos úr és — —

— És kicsoda? — kérdé Adorján türelmetlenül, midőn a komornyik akadozott.

— Hosszú köpönyeggel takarja be arczát, de sokkal kisebb Vámosy úrnál és én — —

— És te — —

— Csaknem meg merném esküdni reá, hogy a méltóságos báróné.

Még mielőtt Adorján felelhetett, az ajtó felnyílt, s az idegenek a szobába léptek.

A komornyik visszavonult.

XIV.

— Irma! ön itten? — mondá Adorján, midőn Dárdayné kalapját s köpenyét félre veté, s ő a szép nőt látá maga előtt.

— Nem mondtam-e, hogy bámulni fog, s alig hisz szemeinek? — szólt Vámosy nevetve. — Ha fényes nappal kísértetet lát, nem lepte volna meg inkább. Mi is a világ minden kisértete asszonyhoz képest? annak legalább bizonyos órája van, melyben meglep; asszonynál nem számolhatni semmire.

— Ugy-e nem neheztel reám? — kérdé Irma, kezét nyújtva, és szavának hangjában, arczának kifejezésében volt valami, minek még Adorján sem állhatott ellen.

— Ki neheztelne önre — válaszolt melegen, — főkép ily pillanatban? De — —

— Eleget mondám neki — esett szavába Vámosy, — ha a városban valaki gyanítaná, hogy itt vagyunk, nem tudom, mi lenne belőle. De ismered őt: ha egyszer valamit feltesz magában, véghez viszi. Alig hallotta, hogy kis jószágomra megyek, s házamat akarom rendezni, nem volt nyugta többé. Mondta, hogy mi férfiak nem értünk a házrendezéshez, hogy első gyermekségét e házban tölté, s régóta vágyódik oda, egyszóval, oly világosan bebizonyította az egész utazásnak szükségét és oly szépen kért, hogy végre az öreg úr maga taná-

csolta az utazást. Ha neki úgy tetszik, legyen — — gondoltam magamban, — — és itt vagyunk. Irma csak komornáját hozta magával, cselédeid biztosak, s a városban azt, hogy Káldorfalva szomszédomban fekszik, senki sem gyanítja. Nem oly nagyok uradalmaim, hogy fekvésökről sokaknak tiszta fogalmai lennének. Nincs mit félni fecsegésektől, s végre az egész geniális gondolat. De a málhák után nézek, s kocsisommal szólok, hogy holnap hajnalban készen legyen; mindjárt nálatok leszek.

Káldory s Irma magokra hagyatva, egy ideig hallgatva álltak egymás mellett; amaz önuralma daczára, melylyel különben birt, sem titkolhatá el zavarát.

— Te nem örülsz jöttömön — szólt végre Irma szomorúan, — ha tudnád, mennyire vágyódtam utánad!

— Nem vágyódhattál inkább nálamnál — mondá Káldory a legérzékenyebb hangon, melyre magát kényszeritheté, — de örülhetek-e, midőn magadat miattam oly dolgoknak teszed ki, melyeknek következéseit meg nem gondolád? Vilmos könnyelműsége megbocsáthatlan.

— Ne vádold őt. Mindennek oka én magam vagyok; s te legalább megbocsáthatnál, hisz a mit tettem, csak szerelemből tevém.

— Te angyal vagy, Irma. Mennél tovább ismerlek, annál inkább érzem, hogy szerelmedet nem is érdemlem; de vajon lehetek-e közönyös boldogságod, állásod, nyugalmad iránt? Érezhetem-e boldognak magamat még e pillanatban is, ha eszembe jut, hogy a boldog perczek melyeket neked köszönök, élted nyugalmába kerülhetnek. A világ — —

— A világ rég pálczát tört fölöttem — szólt Irma, keserűen mosolygva. — Elkárhoztatott még akkor, mikor reá semmi okot nem adtam. Én megvetem ítéletét. Ha szeretsz s boldognak látlak, nem vágyódom semmi után.

— S kételkedhetel-e szerelmemen? — szólt kezét megragadva Káldory.

— Vannak ily pillanatok — válaszolt Irma szomorúan. — Ha, midőn érzésem elragad, te nyugodtan maradsz; ha látom, mennyi ildomossággal jársz el, mennyire megfontolod minden tettedet, minden szavadat, mennyit tartasz a világ ítéletére, akkor kételkedni kezdek. Ne hidd, hogy midőn hozzád jöttem, e lépésemnek lehető következéseit nem gondoltam meg. Ha híre támad, még azon kevesek is. kik eddig szelídebben ítélnek rólam, kárhoztatnak; férjem, ki annyi engedékenységgel viseltetik irántam, eltaszit magától; kitiltva minden körből, kerülve mindenki által, meggyalázva fogok állani. Jól tudom mindezt, s lám én nem ijedek vissza e gondolattól. Ha miattad mindent elvesztettem, ha minden társasági köteléket szétszakítva, egészen magányosan állok, nem leszek-e csak akkor egészen a tiéd, csak egyedül tőled függve és szerelmedtől, melyet ha tőlem megvonnál, megsemmisítesz. Ha úgy szeretsz, mint én szeretlek, a gondolat, hogy egész jövőmet kezedbe teszem le, miért ijeszt téged?

— Mert a szerelem erőt ad, hogy minden áldozatot tegyünk, de nem ad eleget arra, hogy minden áldozatot elfogadjunk — mondá Káldory felgerjedve. — Nincs a világon semmi, mit érted tenni kész nem volnék. Kivánd életemet, vagyonomat, s ha boldogságod forog kérdésben, szolgálatodra áll; de meg lennék becstelenítve a világ s önmagam előtt, ha nevedet saját boldogságomnál többre nem becsülném, s ha nem volnék kész inkább lemondani szerelmedről is, mintsem jövődet koczkáztatni.

— Adorján! — szólt Irma, megijedve Káldorynak határozottan kimondott szavaitól, s egyszersmind meghatva a nemes érzésektől, melyeket kedvese kifejezett.

— Úgy van, Irmám — folytatá az előbbi, kinek

zavarodása mindinkább enyészett. — Bármennyire szeretlek, bármennyire tudom, hogy nélküled boldog nem lehetek e világon, ha eszembe jut, mennyit áldoztál e boldogságomért, szivemet kimondhatlan fájdalom tölti el. Nem hiúságból vágyódtam szerelmed után. Találkozásunk első pillanatától ellenállhatlanul feléd vonzódva éreztem magamat. Remény nélkül közelíték, s mégis boldogabbnak éreztem magamat. Maga az, hogy láthattalak, hogy a körben, melyet elébb megveték, egy hozzád hasonló lénynyel találkoztam, gyönyörrel tölté lelkemet. Szerelmed magas czélként tűnt fel előttem, melyhez felnézve, valóm minden nemesebb tulajdonai felébredtek. S mikor végre érzelmem viszonzását sejdíteni kezdém, mikor azt reméltem, mikor róla meggyőződtem: mi boldognak éreztem magamat, mi gazdag kincsnek tartám az életet, mely elébb oly üresnek látszott. Ha csak gyönyört kerestem volna karjaid között, csak hiúságomnak kielégítését, egészen boldognak éreztem volna magamat. Te oly szép vagy Irma, annyian vágyódnak szerelmed után; de én boldogságodat óhajtám, akartam, hogy rideg életed gazdagabb legyen szerelmem által; s láthatom-e közönyösen, ha ki elébb a a legkellemesebb viszonyokban éltél, kinek nevéhez rossz hír nem fért, s ki előtt még azok is, kik erényeidért gyűlöltek, hódolva meghajlottak: ha te most miattam mindezt feláldozod. Oltárra állítottalak volna; s tűrhetem-e, hogy azok, kik nem ismernek, kik nemes szivedet nem képesek felfogni, most csaknem sajnálkozással szólnak rólad; s pedig azért, mert szeretlek, mert boldoggá tevél?

Káldory, kit jó szinészek módjára saját phrásisai elragadtak, nem ámítási szándékból mondta mindezeket. Mit szavai kifejeztek, azt ő e pillanatban érezé. Irma mélyen meg vala hatva.

— Ó én ismerem nemes szivedet — szólt érzékenyen. — De ne gyötörd tenmagadat, hisz mind ennek oka csak én vagyok. Néha szemrehányásokat teszek önmagamnak. Férjem oly nemeslelkűen viselte magát irányomban egész életén át: szíve megszakadna, ha viszonyunkat megtudná. De hasztalan, én nem tudok színlelni, oly nagyon szeretlek.

— Én is tisztelem férjedet. Nem ismerek nemesebb szivű, kedvesebb öreget. Maga a mód is, melylyel irányodban viseltetik, tiszteletreméltóvá teszi. Teljesen felfogja állását, nem követelő, nem irígyli tőled az örömeket, melyeknek élvezetétől őt kora kizárta; s a viszony, melyben hozzád áll, inkább csak a szerető apáé. De nem érdemel-e azért kíméletet? S ha viszonyunk eddig csakugyan titokban maradt előtte, vagy, ha bizodalma nagyobb, mintsem hogy hitelt adjon oly híreknek, miket felőled hall: remélhetjük-e, hogy ez mindig így marad? Magam ellen szólok — tevé hozzá, midőn a hatást, melyet szavai Irmára tettek, észrevevé, — más bizonyosan nem mondaná neked ezeket. De szerelmem nem olyan, mint másoké.

— Mi jó, mi nemeslelkű vagy te — szólt Irma elragadtatva, — mily önzéstelen.

— Csalódol, kedvesem. Önző vagyok én is, oly önző, mint mások; csakhogy az én önzésem, melyért mindent áldozok, nem szorítkozik saját személyemre. S ez a szerelem műve. Önzés az, mely kíméletlenebb minden önzésnél, mely minden egyéb érzeményt kizár, mely minden idegen érdeket mellőz, mindent eltaszít, de melyben ketten részesülnek. Csak ha létünk összeolvadott, ha minden válaszfal ledőlt, ha egészen egynek érezve magunkat, külön fájdalmat vagy boldogságot nem ismerünk többé: akkor szeretünk. S így szeretlek én. Ne nevezz önzéstelennek. Neved az én nevem, békéd az

én nyugalmam, szerencséd az én boldogságom. Mit áldozatnak tartasz, azt én csak magamért teszem.

— Ó ha kimondhatnám, mi boldog vagyok — mondá Irma, és szemei véghetlen szerelemmel függtek kedvesén.

— Bár az lennél — viszonzá Káldory szomorúan; — néha én is elámítom magamat, s a gondolat, hogy boldoggá teszlek, gyönyörrel tölti lelkemet; de ha nyugodtan számot vetek magammal, ha a kellemes viszonyokra gondolok, melyekben előbb éltél, a megelégedésre, mely szép arczodon, mikor először találkozánk, ki vala fejezve, s arra, hogy én ragadtalak ki e viszonyokból, hogy én dúltam fel békés létedet, egy egész életnek szerencséje helyett nem adhatva mást egyes boldog pillanatoknál: ó akkor mondhatlan bánat tölti lelkemet. Eltagadhatom-e magam előtt, hogy boldogabb lennél, ha nem ismertél volna; hogy egész szerelmem reád nézve nem egyéb nagy átoknál?

— Kedvesem, hogy' beszélhetsz így? — mondá Irma szelíd szemrehányással — vajon egy óra, mint ez, nem gazdagabb-e örömökben azon éveknél, melyekre, hidd el, sovárgás nélkül tekintek vissza?

— S ha még legalább azon órákban, melyeket együtt tölthetünk, látnálak egészen boldogan. De kételyek gyötörnek; félreértesz; én nem tudlak boldogítani. E gondolat nem ma támad bennem először. Bármennyire küzdjek ellene, mindinkább erőt vesz lelkemen a meggyőződés, hogy boldogságodra nem tehetek jobbat, mint ha távozom.

— Adorján! — kiáltá Irma ijedten, — tehetnéd-e ezt?

— Ha szivemet követem, nem — szólt amaz érzékenyen; — ismered egész szerelmemet, s gyaníthatod a kínt, melylyel e lemondás lelkemet töltené; de vajon nem kötelességem-e, ha meggondolom, hogy szerencséd-

nek útjában állok, hogy jelenlétem nyugalmadba kerül, hogy boldogságom egész jövődnek árán vásároltatik? Nem jobb-e ezerszer, lemondani mindenről? Szenvedni fogok, de nem fogok-e szenvedni érted, kinek úgy is minden boldogságot, melyet e földön találtam, köszönök?

— S belőlem mi lesz, ha elhagysz? — szólt Irma szenvedélylyel, Adorján nyakába borulva. — Ne légy kegyetlen, hisz tudom, mi nem válhatunk el; de ne mondd ki e szörnyű szót soha! soha! — — s a bájló hölgy Adorján vállára hajtva fejét, zokogott.

A sors vagy véletlen, mely sokszor egész életünkről határoz, ép oly befolyást gyakorol beszédeinkre is. Néha a legildomosabbat, ki minden szavát megfontolja, a beszélgetés folyama épen azon ponthoz vezeti, melyet kerülni akart; míg más minden meghatározott feltétel, minden számitás nélkül csak a pillanat benyomásait, s mintegy természetes ösztönét követve, oda jut, hova érni szeretne. — Ez vala Káldory helyzete. — Mit oly régóta óhajtott, azt most elérte. Intette Irmát, hogy szerelmének nyilvánításában vigyázóbb legyen, s egyszersmind szóba hozta az elválás lehetőségét, mire mindeddig alkalmat nem talált; s mindezt oly modorban tette, mely által Irmának szemei előtt még magasabbra állítá magát. Káldory tisztán látá az előnyöket, melyeket ez által nyert, s régóta nem érzé magát megelégedettebbnek, mint e pillanatban. Utat látott maga előtt, melyen szabadságát visszanyerheti; s aggodalom nélkül a jövő iránt, egészen a pillanat élvezetének engedve át magát, szenvedélylyel szorítá kedvesét karjai közé.

Irma szép vala. Egyike azon szépségeknek, melyeket márvány és ecset vissza nem adhat, mert nem szabályosságuk, hanem az érzés és szenvedély változó kifejezése, épen az élet az, miben bájló hatalmuk fekszik.

— Voltak napok, midőn a ki Irmát látá, alig foghatá meg a hatást, melyet az csaknem minden férfira gyakorolt. Első tekintetre legfölebb termete, s a sötét haj és szem, mely arczának halványságát még inkább kiemelé, tűntek fel. De ha a beszélgetés véletlenül oly tárgyra fordult, mely őt érdeklé, ha oly valaki lépett a szobába, ki iránt vonzalmat érzett: egy szó, mely szivéhez hatott, egy véletlenül támadt gondolat, s arcza egyszerre megváltozott. Mint a tó, melynek tükörén a viruló partok, s az ég távol csillagai egy képpé egyesülnek, s melynek síma felszínén a leggyengébb szellő sem lejthet át nyom nélkül: ilyen vala ez arcz, szép, főkép az által, mit visszaadott, mit kifejezett. Vannak asszonyok, kiknél csak szemre van szükségünk, kiknek vonásai, a művészet által a szépség eszményképeként felállított vonaloknak annyira megfelelnek, hogy szépségöket csaknem tudományosan bebizonyíthatjuk; Irma azok közé tartozott, kiknek szépségét nem csak látni, de érezni kell, de kik épen azért mindenkire nagyobb hatást tesznek. Ki vele csak találkozott, hidegen maradhatott; ki vele beszélt, az csaknem kivétel nélkül bevallá, hogy soha érdekesebb nőt nem látott.

Mit Memnon szobráról regéltek, hogy az a nap sugáraitól érintve megszólalt, annak itt ellenkezője történt; alig szólalt meg Irma, s arczán mintegy sugár lejte át, s a hallgató elbájolva állt a fényes alak előtt. Mennyivel inkább, ha ez arczokat egy melegebb érzés kifejezése lelkesíté, ha bájló ajkait a szerelem boldog mosolygása lebegé körül! Ó, a keleti közmondás, hogy Zulejka szépségét csak Jussuf szemeivel láthatni, nagy igazságot mond ki. A nőnek egész szépsége csak a szerelem által nyilvánul. Mint a virágzó fa, melyet a vész megingat, egész körét messze elborítja virágaival: úgy a szépség gazdag kincseit, melyeket a természet a nőnek

adott, csak az ismeri egészen, ki őt a szenvedély pillanataiban láthatta.

Irma soha szeretőbb, boldogabb, szenvedélyesebb nem vala, mint e napon; s Adorján elragadva érzései által, boldognak érzé magát. Feledve feltételeit, nem gondolva a jövőre, lelkét csak a gyönyör tölté el, melyet Irma karjai között talált; s ha lángoló szavakban fejezé ki érzelmeit, ha boldognak mondá magát, ha remegő hangon újra és újra ismétlé a szerelem igéreteit, szavai között egy sem volt, mely e pillanatban hazug érzést fejezett volna ki.

Irma egészen megnyugtatva érzé magát. — A kétely, melyet első fogadása benne gerjesztett, eltűnt. Miben elébb hidegségnek jelét gyanítá, az most Adorján határtalan, minden önzést kizáró szeretetéről győzte meg őt, s lelkét boldogság tölté el.

Az est víg beszélgetések között folyt el. Vámosy szokott jó kedvével Káldoryt a város újdonságairól tudósítá s ennek kérésébe, hogy még egy napot nála töltsön, nehézség nélkül beléegyezett.

A jövő napot Vámosy majdnem egészen vadászaton tölté, s csak estefelé, rendkívül jó kedvben tért vissza ebédre. Rejtélyes beszédei, melyekkel a honnmaradtaknak értésére adá, hogy nemcsak vadászattal mulatott, nem lepték meg a hallgatókat. Káldory megszokta kérkedéseit. Irma alig figyelt szavaira, annyira el volt foglalva saját boldogsága által.

Harmadnap reggel Irma testvérével elindult.

— Ne félj többé szenvedélyességemtől — szólt suttogva Adorjánhoz, ki őt a lépcsőn lekiséré. — Mert tudom, mennyire szeretsz, vigyázóbb leszek. De úgy-e kedvesem, nem fölötte soká váratsz magadra? Mihelyt dolgaidat elvégezted, eljösz?

Adorján csak kézszorítással felelt; s midőn a hintó elrobogott, sokáig nézett a távozók után.

XV.

A történtek Káldory határozataira nagy befolyást gyakoroltak. Első pillanatra e találkozás újra feléleszté szerelmét. Soha Irmát szebbnek, szeretetreméltóbbnak nem találta, mint most; miért bontaná fel tehát a viszonyt, mely által oly boldognak tudá magát? — Fogok-e valaha Irmánál szeretőbb nőt találhatni, olyat, ki értem minden áldozatra kész, s viszonzásul nem kiván egyebet, mint hogy áldozatát elfogadjam, s boldog legyek? — így gondolkozott magában, — s ha akarnám is, áll-e hatalmamban, hogy tőle megváljak? Képe mélyebb benyomást tett rám, mintsem előbb gondolám, s nem törölhetem ki nevét szivemből a nélkül, hogy helyette sötét folt ne maradjon emlékeim tábláján. S miért tegyem ezt, ki kényszerít reá? A józanság; de józan-e az, ki a szerencsét, melyet bir, eltaszítja, a gyönyörnek serlegét, mielőtt azt végső cseppig kiüríté, ellöki magától, azon öntudattal, hogy az, mit helyébe kaphat, más lehet, de édesebb nem. — Családom fenmaradása? ez nagynéném előtt nagy fontossággal birhat, de nekem épen közönyös. A Káldoryak elég ideig éltek, hogy magokat kitüntessék, s nem panaszkodhatnak ivadékuk ellen, ki végre is csak példájokat követi, azaz: magának él, saját belátása szerint ott keresve a szerencsét, hol az neki igérkezik.

Mit bánom én, ha czímeremet felforditva vésik koporsómra! Irmánál kevésbbé szép asszonyok nagyobb dolgokat forgattak fel a világon, s lovagias őseim bizonyosan megbocsátják, ha ily nőt előitéleteknek feláldozni nem akarok.

Vámosy jószága Káldorfalva szomszédságában fekszik, s míg Irma itt tartózkodott, Káldory egész idejét vele tölté. Elutazása után pár napig, míg a benyomás, melyet megjelenése szivére tett, új vala, nem ment Vérthalomra. De a mint nyugalma visszatért, feltámadtak kételyei is, sőt a történtek után mindazon okok, melyek őt elébb elhatározák, még erősebbeknek látszottak. — Bízhatott-e Irma igéreteiben, miután újra meggyőződött, hogy magát szenvedélyében semmi tekintet által visszatartani nem engedi? Bízhatott-e csak önmagában is? Mi erősen feltette magában, hogy szakítani fog vele; menynyire fel volt ellene indulva első pillanatban; s mégis mi rövid idő kellett, hogy feltételei, szemben Irmával, mint a hó, melyet a nap meleg sugárai érnek, eltűnjenek? Nem volt-e elragadva ő is, nem érzé-e, hogy a hatalom, melyet a bájló teremtés fölötte gyakorol, sokkal nagyobb, mint elébb gondolta? Ehhez még nagynénjének egy új levele jött, melyben írá, hogy a városban Irma utazásáról különös hírek keringenek, olyasok, melyeket ő maga sem hisz, miután felőle minden könnyelműsége mellett ily valamit nem akar feltenni, de melyek mégis igen kellemetlenek, főkép, mert az öreg Dárday mindinkább rosszul érzi magát, s az orvosoknak nincs reménységök, hogy csak jövő tavaszig kibirja.

Káldory ismét Vérthalomra ment és sürgetős foglalkozásokkal mentve néhány napig tartott elmaradását, még több időt töltött az Ormosyak társaságában, mint annakelőtte. Napról napra jobban érzé magát e körben s mindig növekedő érdekkel látá Margitot, kinek

szeretetreméltó tulajdonai, s még szépsége is sohasem tűntek ki inkább, mint az ő társaságában. Maga az öreg plébános is, ámbár mióta Káldory a házhoz járt, délutánonkint kevesebb időt töltött ott, észrevette a változást, mely rajta történt.

Margit szeretett. Káldory, ki még nem vala elhatározva semmire, figyelemmel kerülte mindent, mi általa növekedő érdekét elárulhatta volna. Beszédei inkább a grófnéhoz voltak irányozva; s valahányszor alkalmat talált, hosszú vitákba ereszkedett a plébánossal is. Margit iránti magaviseletében csak udvariasság s legfelebb azon részvét s előzékenység vala észrevehető, melyet szép hölgyektől senki sem szokott megtagadni. De ha a tavasz közelg, csak fényes napsugár kell és a téli takarója alatt bimbózva állt ibolya felnyitja kelyhét az első sugárnak érintése alatt, melynek melegét más nem érzi még. S bámulható-e, ha minden szó, melyet Adorján mondott, ha már jelenléte is Margitra más befolyást gyakorolt, mint mire ő számított? — ha a beszéd, mely nem Margithoz intéztetett, mégis csak az ő szivében talált visszhangra, s ha ez boldognak érezé magát az által, ki őt nem akarta boldogítani? Ha a virágnak s hölgynek ideje eljött, amaz virágzik, ez szeret.

Hogy Margit érzeményei anyja előtt titokban nem maradhattak, természetes. Átka-e vagy áldása az asszonyi nemnek, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy a nők nagy része a szerelem kínjait s örömeit, reményét s csalódását legalább kétszer érezi: először ifjú korában, később mikor leányai felnőttek. Sőt a későbbi érzés sokszor még erősebb, szenvedélyesebb. Úgy látszik, mintha a természet az asszonyokat nagyobb mértékben ajándékozta volna meg azon organummal, melyet phrenologok combativitásnak neveznek, s mely az embert arra birja, hogy magát soha egészen legyőzöttnek ne

érezze. A férfi, ha szerencséjét többször megkisérté és a csalódásoknak bizonyos során keresztül ment, visszavonul; a nő a vitával — természetesen csak azt értem, melyet sorsa ellen folytat — nem hágy fel oly könnyen. Visszaverve tízszer, újra kezdi ostromát s legalább gyermekének kivánja biztosítani azt, miért ő maga hasztalan küzdött. Mert ha százszor csalódott is, ha az, kinek ő egész szivét adta, arra érdemetlen volt, mindig csak kivételesnek tekinti végzetét. Lehet-e tapasztalás, mely őt arról meggyőzze, hogy a szeretet, melyet szivében hordott, a boldogság, melyre magát oly képesnek érezi, s melynél egyéb után nem vágyódott, e világon fel nem található? S Anna oly boldog vala egykor szerelme által. Mit életében vesztett, azt nem kedves kezek rabolták el tőle. Mint a fa, melynek életét nem belső féreg emészté fel, s melynek, ha reá a villám lecsapott, épen maradt ágai tovább zöldelnek: ilyen vala szíve. Csak a sors erős keze dúlta fel boldogságát, s romjain elég maradt, mi reményre intett. Miért ne hinné, hogy mitől őt csak egy borzasztó véletlen fosztotta meg, azt leánya fel fogja találni, s meg fogja tarthatni?

Mióta Káldory a házhoz jött, s leányának ébredő hajlamát észrevevé, egész élete megváltozott; Adorján oly szeretetreméltónak látszott, oly bizonyosnak tartá, hogy az ifjú, ki annyiszor jött a házhoz, Margit bájai iránt érzéketlen nem maradhat, hogy a jövőn nem is kétkedett. Hisz maga a mód, melyen találkoztak, oly rendkívüli vala. Mintha magasabb kéz épen azon pillanatban, melyben segédre szüksége vala, vezette volna Margit elébe a férfiút, ki egész életének támasza leend. Mi boldognak érezé magát e remények által, mennyi s mily bájló terveket alkotott a jövőre, összefogva egy gondolatban a végtelen boldogságot, mely leányára vár, s mindazon apróságokat, melyeket a kedves pár kényelme

megkiván, s melyekről ő maga fog gondoskodni. Minden pillanatát elfoglalta a jövő, nem maradt ideje a multról gondolkozni, s mégis néha ismét új aggodalmak töltötték el lelkét.

Ha Káldory egy nap elmaradt vagy később jött, ha Margittal kevesebbet foglalkodott, ha a szokottnál elmésebbnek vagy szomorúbbnak látszott, ha Margittal néhány szót váltott, melyet nem hallott, vagy ha miután elment, leánya a szokottnál hallgatóbb vala, mennyi rémekkel nem gyötörte magát! Margit talán mindezt észre sem vette, s nem foghatta meg, anyja miért fárad annyira, hogy neki Adorján elkésésének okát, vagy egyes szavait megmagyarázza, melyekben maga semmi feltünőt nem talált. De anyja teli volt félelemmel, teli sejdítésekkel; mint a ki nagy kincset őríz, remegett minden lehetőségtől. Ó a remények egész boldogságát, az aggodalmak minden kínjait csak az anyai szív ismeri egészen.

Annánál a remények felülmulták az aggodalmakat, s ha volt valami, mi neki állandóan gondot okozott, ez az vala, hogy régi barátja nem osztozott örömében. Az öreg plébános, ki különben inkább optimista volt; ki, mert az embereket, mint maga mondá, jobb oldalról tanulta ismerni, mindenkiről többnyire kedvezően itélt, Káldoryval nem tudott megbarátkozni. Meglehet, hogy a változás, mely ennek megjelenése óta a házban történt, nem volt befolyás nélkül ezen itéletre. Annyi önzés megvan mindenikünkben, hogy azon esetre, ha a körben, melynek középpontjának éreztük magunkat, s melynek jólétére magunkat szükségeseknek gondoltuk, helyünket más foglalja el, utódunk iránt legalább szigorúakká válunk. De a plébános már előbb is mindig bizonyos idegenséggel nézé Káldoryt, s ezen érzését nem is palástolta a grófné előtt.

Anna néha csaknem neheztelt régi barátjára. Gyenge emberek többnyire annál nehezebben tűrik, ha mások véleménye a magokétól eltér, mennél több szükségök van azok helybenhagyására, hogy saját meggyőződésökben megerősödjenek. De Farkas tántoríthatlan vala nézeteiben, mi a grófnét annál inkább nyugtalanítá, minthogy Káldory a plébános személyisége által vonzatva, az ellenszenvre, melylyel ez iránta látszólag viseltetett, semmi okot nem adott.

A grófné mindent, mi a beszélgetésnek kellemetlen fordulatot adhatna, szokása szerint kerülve, Farkas előtt alig említé Káldoryt; de annál inkább töprenkedett magában. Annyit tartott itéletére, s oly régóta megszokta tanácsát követni, hogy a hallgatás, melyre magát kényszeríté, néha egész örömét elkeserítette. — Nem szomorú dolog-e, — gondolá többször magában, — hogy az életben új viszonyt nem köthetünk a nélkül, hogy előbbi kötelékeink ne táguljanak, s hogy kikre életünk nehéz napjaiban számolhatnánk, még azok sem birják velünk megosztani legszebb reményeinket?

Ily gondolatokba merülve ült verandáján egy délután. Nem messze tőle a plébános foglalt helyet nagy székében. Mióta épen a legfontosabb tárgyra nézve véleményeik eltértek, a fesztelenség, mely által társalgásuk elébb mindkettőjöknek annyira kellemessé vált, eltünt; s a barátok, kik épen arról, mi leginkább szívökön fekszik, nem tudtak vagy nem akartak szólani, sokszor egész félóráig ültek hallgatva egymás mellett.

Igy vala az most is. Végre Farkas, ki ez időben nyugtalanságának több jelét adá, melyeket azonban a grófné, ábrándjaiba merülve, észre sem vett, azzal kezdé meg a beszélgetést, hogy Margitról kérdezősködött.

— Sétálni ment Mariskával — válaszolt a grófné.

— Reménylem, nem mentek oly messzire, mint minap.

Az ijedtség, melyen akkor keresztül mentünk, elég volt egy egész esztendőre.

— Ki hitte volna, hogy a leányok meggondolatlan tette Margit egész jövőjére is befolyást gyakorolhat?

— A dologban nincs semmi feltünő — szólt a plébános; — embereknek többsége azt, mi egész jövőjére legnagyobb befolyást gyakorol, meggondolás nélkül szokta tenni, s még azok közül is, kik valamely pályán czélt értek, igen sok találkozik, ki az utat, mely őt oda vezette, csak szeleségből választotta. Adja Isten, hogy Margit ezek közzé ne tartozzék.

— Ön nem szereti Káldoryt.

— Csakugyan nem érzek semmi különös hajlandóságot iránta.

— Ön igazságtalan irányában, s én nem foghatom meg, hogyan kételkedhetik szándékának tisztaságán — mondá a grófné nem minden indulat nélkül.

— Hogy gróf Káldory azon komoly szándékkal jő a házhoz, hogy Margitot megkérje, azon nem kételkedem; de vajon boldoggá fogja-e őt tenni? ez más kérdés.

— S miért nem, mi oka van ezen kételkedni? — kérdé a grófné csaknem szenvedélyesen. — A mit Káldoryban láttam, mit felőle hallottam, mind mellette szól. Kevés jelesebb fiatal embert ismertem.

— Azt én sem tagadom. A gróf tanult valamit, igen sokat látott, kellemes társalgó, szóval oly ember, ki ellen, ha nagy vagyonát nem veszszük is tekintetbe, oly anyának, ki gyermeke számára csak férjet keres, nem lehet kifogása. Gróf Káldory oly ember, ki a leányoknak tetszik, s kivel sok leány talán boldognak is érezhetné magát. Csak Margit nem.

— S miért épen ő nem? Hajlandóságának világos jeleit vettem észre; meg vagyok győződve, hogy szereti.

— Én is azt hiszem, s épen ezen okon, ha nejévé

válnék, kétkedem szerencséjén. Margit nem hasonló másokhoz. Részint azért, mert mindig olyanok körében élve, kik őt valóban szerették, a világot nem ismeri, s a jövőt csak képzelete által látja; részint nemesebb természeténél fogva. Fogalmai magasabbak, érzése mélyebb, de azért követelései is nagyobbak. Más leány, kihez a gróf közelítene, számba venné nevét, vagyonát, elmésségét, szóval mindazon tulajdonokat, melyeknek kitünő állását köszöni, s ha mindehhez őt még szerethetné is, a sors különös kedvezését látná a körülményben, hogy választásában még szíve is megegyezik. Margit csak szivét fogja követni, ő szerelméért csak szerelmet kiván, de teljes, mindent kizáró, határtalan szerelmet, minő az övé, — s ezt a grófban nem fogja találni.

— S miért nem? — szólt a grófné felgerjedve. — Ön Káldoryt szívtelen embernek tartja és leányom jellemét is hibásan fogja fel. Margit nem oly gyenge s érzelgő, benne több nagyravágyás van, mint ön hiszi. Szerencséjéhez meggyőződésem szerint szükségesebb, hogy férje kitünő állást foglaljon el, mint az, hogy ábrándos szeretetét mindig egyenlően viszonozza. Mi asszonyok, ha a világgal megismerkedünk, nagyon leszállítjuk követeléseinket e részben, s megszokjuk a gondolatot, hogy a férfinak szerelme a miénknek csak visszhangja lehet, mely annak, mit mi érezünk, mindig csak egy részét adja vissza.

— Osztozom nagyságod nézetében. Margit nem érzéketlen a dicsőség iránt. Nemesebb női kedély soha sem az, s megelégszik néha, ha az, kinek szivét adta, nem viszonozza is érzelmeit, de oly magasan áll, hogy szerelméért mintegy maga előtt igazolva érezheti magát. De vajon remélhetjük-e, hogy Káldory Margit követeléseinek e részben is megfelelhet? Én őt nem tartom másoknál rosszabbnak vagy szívtelenebbnek, csakhogy

az érzelmi könnyelműség — melyet nála észreveszek, — oly embernél, ki gondolataiban nem könnyelmű, sokkal veszélyesebb; s hogy annak, ki, mint ő, másoknál több észszel bir, hogy az életben el ne tévedjen, másoknál több szívre is lenne szüksége. De nem mutatkozik-e lehető legközönyösebbnek mindaz iránt is, mi őt kitüntetéshez vezethetné, nem szól-e csaknem megvetéssel a dicsőségről? s remélhető-e, hogy azon vágyak, melyek első ifjúságunkban leghatalmasabbak, most fognak feltámadni lelkében, midőn férfi korát elérte? S ez az, mi nekem a grófban leginkább visszatetszik. Ha fiatal embert látok, szép tehetségekkel, s oly helyzetben, hol arra, hogy magát kitüntethesse, csak akaratra volna szüksége, s ha azt a dicsőség gondolata hidegen hagyja: elvesztem minden bizodalmamat iránta.

— Pedig a dicsvágy a férfiút ritkán, körét talán soha sem teszi boldoggá.

— Azt megengedem — válaszolt a plébános nyugodtan, — a dicsvágy egymagában nem boldogit, mint egyáltalában senki sem merítheti egész boldogságát egy forrásból; de a dicsőség gondolata emel s tettre serkent: ez az, mi által bizonyos helyzetekben, s kitűnőbb egyediségeknél a boldogságra szükségessé válik: s a nők nem értik saját érdekeiket, ha abban, mi szerencséjöket biztositaná, csak szerelmöknek vetélytársát látják. Ha a társaság felsőbb köreiben aránylag oly kevés valóban boldog házassági viszonyt találunk, ennek oka bizonyosan csak a helyzeteknek tulajdonítható. Míg az, ki mindennapi kenyerét, vagy az élet kényelmeit csak munkája után szerezheti meg, családjában a főindokot találja, mely őt törekvésre serkenti: addig azok, kiknek egyedüli foglalatosságuk mulatságban áll, családaikban csak akadályt látnak, mely őket örömeiktől elvonja. A családi kör nyu-

galma, mely komoly munka után jól esik, annak, kit csak élvezet fárasztott el, unalmassá válik; senki sem boldogítja a kört, melyben önmagát boldognak nem érzi. Jó házasságokhoz sokkal kevesebb kivántatik, mint közönségesen felteszszük. — Nem szükséges ahhoz, hogy a házastársak között mindenben egyetértés uralkodjék; nem kivántatik jellemök s tehetségeik egyenlősége, sőt még a szerelemnek igen mérsékelt foka is elég; csak egy nélkülözhetlen s ez az, hogy a férfinak épen oly bizonyos munkássági köre legyen, minő az asszonynak házában jutott; s kit a sors, mint Káldoryt, mindennel megajándékozott, miért mások fáradnak, hol találhatja ezt, ha embertársai javáért, ha kitüntetés, ha dicsőség után nem lelkesül? Ki ily pályára lép, csalódásokra számíthat s elég keserűségre; de ha nagy czélját nem érheté is el, minden úton, mely felfelé vezet, emelkedik. Az út, melyen haladt, látszólag eltávolítá őt kedveseitől; de mint a völgy lakója, ki a tetőre hágva időről időre visszatekint, s a kedves helyet, honnan kiindult, soha sem veszti szemei elől: olyan az, ki magasabb czélok után fárad; épen legnagyobb nehézségei között vágyódik leginkább a csendes kör után, melyben majdan megpihen. Ó a szív, mely emelkedik, nem távozik kedveseitől, s midőn nagy czélok után lángolni kezd, nem hül meg azok iránt, kiket előbb szeretett.

A grófné mélyen meghatva hallgatott. — De mit tegyünk? — szólt végre a legnagyobb nyugtalansággal. — Ha leányom Káldoryt szereti — mint hiszem, — van-e ok, vagy csak ürügy is, melynél fogva ellene állhatok, s nem fogná-e minden ellenzés még inkább nevelni szerelmét? Megengedem, hogy önnek mindenben igaza van; de vajon, ha előre látjuk is, hogy Margit Káldoryval nem lesz szerencsés: fogom-e az által boldoggá tenni gyermekemet, ha előtte az egyedüli utat, melyen a bol-

dogságot találni vélte, elzárom? Nem keserűbb-e minden csalódásnál az, ha tőlünk reményeinket elszedik, mielőtt azoknak teljesítését megkisérthettük volna?

— Nagyságod félreért — mondá Farkas, ki a hatást, melyet szavai a grófnéra tettek, észrevéve, felszólalását már sajnálni kezdé, — én azt épen nem mondom, hogy Margit Káldoryval szerencsétlen lesz. A jövőt csak Isten tudja, mert ő lát a szivekbe. Margit a gróf iránt érdekkel viseltetik; az máskép nem is lehet, miután más fiatal embert alig ismer; de következik-e innen, hogy őt már szereti? Tanácsom csak az, hogy nagyságod, valamint e viszony ellen semmit sem tesz, úgy ne tegyen semmit annak előmozdítására, s hogy a kisasszonynyal minél elébb a városba menjen. Hadd lásson másokat is. Nem hiszem, hogy Káldorynál derekabb ember ne legyen található; s ha nincs, és ha Margit, miután másokkal is megismerkedett, csak őt szereti, akkor Isten nevében menjen hozzá. A szerelem sokat helyre hoz. Még ha itéletemben a grófról nem csalódtam is, nem ő lenne az első ember a világon, ki nejét boldoggá tette a nélkül, hogy ő maga, vagy mások tudták volna, mi által.

Az öreg Farkas, mihelyt észrevette, hogy az, miről a grófnét nagy fáradtsággal meggyőzte, fáj neki, most — mint hasonló esetben máskor is tenni szokta — elmondott mindent, mi kételyeit, melyeket maga támasztott, eloszlathassa: de hasztalan. A grófné nyugtalan maradt, s több izben mondá, hogy mihelyt lehet, Margittal egy kis utazást teend, s a telet mindenesetre a városban fogja tölteni; hogy azonban, nézete szerint, az érzés mélyebb gyökeret vert Margit szivében, semhogy mindez használjon; az öreg plébános pedig átkozta vitatkozási hevét, mely által elragadtatva, minden haszon nélkül, csak a grófné nyugalmát rontotta meg.

Ekkor jött vissza a kertből Margit, s kevéssel később Káldory érkezett a házhoz.

A grófné leányára függeszté szemeit, s rögtön megnyugtatva érezé magát. Annyi boldogság, annyi szeretet vala kifejezve arczán.

— Csalódtunk, kedves barátom — szólt az öreg plébánoshoz halkan, midőn ez röviddel a grófnak a verandára jötte után távozni készült, — Margit boldog lesz.

XVI.

A káldorfalvi malomban szokatlan mozgalom uralkodik. A kerekek forognak, a legény a kis garádicson, mely a kövekhez vezet, fel s leszalad, egész délután még arra sem talált időt, hogy az inast megtépázza, ki azalatt az üres zsákokat a malom egyik szegletéből a másikba hordta, s azokat most ismét előbbi helyökre czipeli vissza. A láda mellett maga Péter gazda áll, nagy figyelemmel vizsgálva a lefolyó lisztet, melyet időről időre tenyerében felfog, mintha minden szem fölött külön őrködnék. A kerekek lármáján áthallani éles hangját, melylyel parancsolatait osztogatja. Kinn az őrlők egész sora áll, irígy szemekkel nézve a hatökrös szekeret, mely soron kívül, mihelyt megérkezett, a malomhoz állt, s már két óra hosszáig foglalja el a helyet, mely sor szerint másokat illetne. Zúgolódnak, de amúgy csendesen magok között; János gazdával, ki miatt várniok kell, nem egy könnyen köt ki senki a faluban.

— Szeretném tudni, hányadik pipa dohányt szíja az a béres, mióta ott a zsákokra dőleszkedik — mondá az őrlősök egyike rosszkedvüen.

— Hagyján — válaszolt a másik — akár hányadikat: míg a vén Feketének búzája le nem járt, más emberre nem kerül a sor.

— De ennek nem kéne úgy lenni — szólt ismét az

előbbi oly hangon, mint ha épen nem bánná, hogy mások is hallják. — A ki előbb jön, az előbb őröl, ez a dolog sora. Félnapja várok; tőlem is úgy kiszedik a vámot, mint mástól, miért legyen neki elsősége.

— Hát miért nem Fekete János kend? — válaszolt a másik egykedvűen; — én is még délelőtt jöttem, azért mégis várnom kell; s az még megjárná, de' fejemet teszem reá, hogy a vén Feketének búzája fél zsákkal több lisztet ád, mint a mienk.

— Hogy-hogy?

— Már az csak úgy van. A molnár, ha megbetegszik is belé, az ő lisztjét az utolsó morzsáig kiadja; majd kiveszi kettősen, ha reánk kerül a sor. A mint a plébános mult vasárnap elprédikálta: »A kinek sok van, Isten úgy segéljen, annak még a molnár is sokat ád«.

Míg az őrlösök ekként a szentirás ezen textusa fölött elmélkednek, mely az evangélium első kihirdetése óta minden egyébnél pontosabban teljesíttetik, addig az, ki mindezen panasznak s nyugtalanságnak okozója volt, nem is sejdítve, hogy az elsőség, melyet élvez, valakinek rosszul eshetnék, benn a malomban várá meg, míg zsákjai lejártak. Időről időre a molnár jött hozzá, s egy marék lisztet mutatva neki, megesküdött reá, hogy soha fehérebbet nem látott, mint melyet az ő tavali búzája ad; — majd a molnárné termett mellette a kérdéssel: nem szolgálhat-e egy pohár borral; s az inas alig várta, hogy pipája elaludjék, hogy a konyhából parázst hozhasson számára. Fekete János pedig nagy egykedvüséggel fogadta udvariasságukat. Régóta megszokta mindezt.

Ha majd az aristokratia, azaz, mit eddig aristokratiának neveztek, a világon megszűnik — mi egy öreg ismerősöm állitása szerint nem a nép erőszaka által; hanem csak akkor fog történni, ha majd az utolsó valóságos nemes ember meghalt, s azoknak ivadékai, kik

egyszer a csatatéren a törökök ellen harczoltak, csak a börze sorompói előtt más keleti népekkel fognak küzdeni — ha, mondom, az aristokratia kora mindenütt lejárt a világon: a falukban fenn fogja magát tartani, s oly ember, mint Fekete János, ki háromszáz holdat bír, szomszédai által mindig elsőnek fog ismertetni.

Az öreg Fekete az egész környéken kivételes állást foglalt el. Nagyapja, ki urát az örökösödési háborúba követte és életét valamely csatában, hol a magyar seregek Sziléziában királynéjokért küzdöttek, megmentette, a vérthalmi gróftól háromszáz hold földdel ajándékoztatott meg. E birtok egyetlen fiára, s erről Jánosra szállt, s mert kitünő szorgalommal míveltetett, e családot nemnemes földmívelőink között akkor még alig található vagyonosságra emelte. A Feketék nemes inscriptionalis birtokon lakván, a czímen kívül a nemesség csaknem minden kiváltságait élvezék, s ezen egy kivétel is az öreg Jánosnak elég nehezére esett. Ő többször boszankodott, hogy, ámbár nem volt szegény, s adót alig fizetett, mégis személyére nézve a szegény adózó nép közé soroztatott: de büszkébb vala, semhogy ezen érzését bevallaná, s miután valóságos nemes nem lehetett, abban keresé kitüntetését, hogy az első parasztgazdának tartassék. Nem hiányoztak ugyan, kik őt arra unszolák, hogy egyetlen fiát iskolába küldje és úrnak neveltesse; de ő, talán azért, mert nem akarta, hogy fia nálánál nagyobb ember legyen, talán, mert a helyet, melyet a világban elfoglalt, már különben is elég fontosnak s kényelmesnek tartotta, fiát csak saját utódjának, azaz parasztgazdának nevelte, ki, ha soha sem tanult is többet, mint mennyit a falusi iskolában tanítanak, mégis tudja, hogy szavát a faluban meghallgatják; kit sötét posztó köntösében inkább süvegelnek, mint sok urat, s ki, ha néha szép időben béreseivel maga szántogatja

földjét, legalább azt mondhatja magának, hogy szebb tizennyolcz ökre senkinek sincs a vármegyében.

Hogy az öreg Fekete, a természettől jó adag öntudattal megáldva, bár hányszor ismétlé is, hogy ő csak parasztgazda, s hogy fia sem lesz annál egyéb, mégis érzéseiben a legnagyobb aristokrata volt, s annál magasabban hordozta fejét, mennél mélyebben hajlongtak előtte mások: az szintoly természetes, mint az, hogy a felsőbbség, melyet magának követelt, nem tagadtatott meg tőle. A franczia közmondás szerint: noblesse oblige — a nemesség kötelez; — de a kötelezés, vagy hogy deák, de szokottabb kifejezéssel éljek, az obligatio — nemesit; s nem szükséges Vérthalomra mennünk, hogy tapasztaljuk, miszerint gazdag ember az ősök hiányát nem igen szokta tapasztalni, s addig, mig ládája telve van, arra, hogy családi sirboltja még üresen áll, senki által sem szokott emlékeztetni.

Hogy ily ember a molnár által rendkívüli tisztelettel fogadtatott, az ép oly természetes, mint az, hogy a molnárné a kedves vendéget, ki miután gabonája lejárt, menni készült, teljességgel nem akarta elereszteni; sokkal szembetünőbb az, hogy az öreg Fekete magát szokása ellen annyira kéreté, s miután végre nem állhatott ellent, oly szótlanul ült az asztalhoz, mintha a vörös bort s a fehér czipót, mely elejébe állíttatott, még csak nem is látná. Egész magaviseletében különös elfogultság vala észrevehető, s a molnár nem foghatá meg, mi lelte szomszédját.

— De hol van Vikta? — kérdé a molnár feleségétől, miután a beszélgetésnek egyéb tárgyaiból kifogyott, melyek vendégét ma úgy sem érdeklék, — mióta a malomból visszajöttünk, nem láttam.

— Kerestem mindenütt — válaszolt neje némi zavarral, — de nem találom sehol.

— Ostoba beszéd! csak nem ment el a háztól; ha komám uram itt van, ha kergetnék sem menne el. Azt nem hiszi senki, mennyire szereti az a leány János bácsit.

— De hogy' is ne szeretné — szólt a molnárné hízelegve, — mikor a házban is csak mindig komámról beszélünk, és a mult husvétkor oly szép vásárfiát kapott tőle.

— Szeret az talán mást is, nem csak a vén János bácsit — dörmögött a vén Fekete.

— Ugyan ne mondjon komám ilyeneket — mondá a molnárné szemérmesen; — pedig az már szent igaz, hogy a leány egy idő óta egészen megváltozott. Mikor minap az uraság volt a háznál, s András csaknem a vízbe fult, mert azt hitte szegény, hogy a comtesse kendőjét húzta ki a vízből és azután csak Galambos Marisnak keszkenője volt. — Uramfia, úgy nevettünk akkor; de ilyent nem is hallott a világ. Hanem a mint mondom, Vikta egészen megváltozott.

— Azóta változott meg? — kérdé Fekete oly hangon, melyből a molnárné nem egészen veheté ki, szereti-e vagy haragszik-e, hogy Vikta megváltozott.

— Nem mondhatom egész bizonyossággal, ép az nap változott-e meg — válaszolt az asszony, — vagy valamivel később; de csak azon időtájban történt, és a mint mondom, mintha csak egészen más leány lenne.

— Férjhez kell adni — válaszolt a vén Fekete határozottan és egy nagy kortyot ivott reá.

Ha tudjuk, hogy a molnárné évek óta meg volt győződve a morális tanács helyességéről, s hogy leányát épen Fekete fiához akarta adni, ki a rendkivüli szeretetet és tiszteletet, melylyel a malomban fogadtatott, nagy részben e régtől forralt óhajtásnak köszöné: akkor a hatást, melyet az utolsó szavak okoztak, természetesnek fogjuk találni. — A molnár, nem tudva, mit mondjon

megelégedésében, csak köhécselt; a molnárné leirhatlan nyájassággal mosolygott, minőt némely asszonynál, miután bizonyos kort elért, csak kérő láthat. Mintha egész valója csak igent fejezne ki.

— Férjhez kell adni — ismétlé Fekete, poharát letéve, — nincs más mód. Ha a gyermekek egyszer megváltoznak, mit tegyen az ember velök? A vetéssel is úgy vagyunk. Míg zöld, keresztül-kasul járhatunk rajta, konkolyozhatunk, sarlózhatunk; de ha egyszer virágozni kezd, nincs egyéb hátra, mint hogy Istenre bizzuk, s csendes meleg napokat kivánjunk neki. Magam is úgy vagyok fiammal. Jól van, gondolom magamban, házasodjék.

A molnár s neje elérkezettnek gondolák a pillanatot, melyre oly régen vártak; amaz örömében felkaczagott, ez, ha lehet, még eddigi magaviseleténél is nyájasabban, azon észrevételt tevé, hogy komája könnyen beszélhet, miután fia számára akárkit választhat, mert az egész vármegyében nincs senki, ki magát boldognak nem érezné, ha leányát az ő fiához adhatja; de hogy ott, hol leány van a háznál, be kell várni a szerencsét.

Fekete, kinek mindig jól esett, ha felsőbbsége elismertetett, mosolygott. — Komám asszony ismeri a világot — szólt jókedvűen. — Ha fiam számára valakit megkérnék, magam is azt hiszem, nem sok házban kosaraznának ki.

— Komámat kikosarazni! — vágott szavába a molnárné, mintha még a gondolattól is borzadna; — szeretném látni, kinek juthatna ez eszébe.

— András csinos legény — folytatá amaz, — van is neki miből. De ha komám asszony azt hiszi, hogy fiam számára csak választanom kell, nagyon téved. Fiamnak is van szeme és akarata is. Nagyapánkról szállt reánk, ki a burkus háborúban hadakozott. A Feketék mind vasfejűek; és végre is, minek erőltessem. Ha idővel,

halálom után, jó háza lesz és szép gazdasága meg marhája és egy kis pénze is, és ez mind az övé, úgy hogy egy garas adósság sem fekszik rajta: miért ne legyen az övé felesége is, egészen az övé, mert ő szerette, ő választotta magának és nem tartozik senkinek köszönettel, ki azt neki megszerezte. András jó gyerek, s ha majd ő gazdálkodik helyettem, bizonyosan áldani fog mindazért, mit reá hagyok; én nem akarom, hogy ha házassága valahogy rosszúl ütne ki, apját átkozza, valahányszor feleségére néz. Apám is úgy cselekedett velem, és a dolog jól ütött ki. Csakhogy jó és becsületes leány legyen, a többi mindegy.

A molnárné, ki asszony létére ily dolgokban több tapintattal birt, nyugtalanabbá lett; férje teljesen helybenhagyá Fekete nézeteit, csak azt tevé hozzá, hogy Andrisnak nem csak jó, becsületes, de szép feleség is kell; mert mit érne az esztendő, bármi jó s termékeny legyen, ha tavaszkor nem hozna virágokat, mikből a fiatalság magának bokrétát köthessen.

— Az ellen nincs panasz — szólt Fekete. — Andris csakugyan kikereste magának.

— És hát ki az? — kérdé a molnár bizodalmasan.

Az öreg Fekete, ki a molnárék óhajtását ismerte, sőt egykor osztá is, s ki jól tudta, mennyit tett önmaga azon remények táplálására, melyeket most meg kelle hiúsítania, némi zavarba jött e kérdés által. Előbb egy pohár bort ivott ki, azután egy darab kenyeret evett reá, s csak úgy mondá ki végre, hogy az bizony nem más, mint Galambosné Mariskája.

Ha villám csap le, vagy a patak másfelé véve folyását, a malom kerekeit szárazon hagyja, a molnár nem lehete kellemetlenebbül meglepetve, mint e név által.

— Ne beszéljen komám! — kiáltá elbámulva, — ez csak tréfa dolog.

— Már ezt csakugyan nem hitte volna senki — szólt a molnárné, kinek mosolygása úgy megváltozott, mint ha egy köcsög édes tejbe eczetet öntenek.

— Akár hiszik, akár nem — mondá Fekete, kinek csak ellenmondás kelle, hogy háromszáz hold földje minden tartozandóságaival eszébe jutván, vesztett egyensúlyát visszanyerje, — nincs szükségem senkinek hitére, hogy azt tegyem házamban, a mit jónak látok. Mariska jó leány, szépségre nincs párja a vidéken, Galambosné nemes asszony, s a leány is nemes.

— Könnyű magát nemes asszonynak mondani — szólt megvetéssel a molnárné, — azt idegen helyen mindenki teheti. Koldus.

— Az az én dolgom — mondá Fekete mindig inkább felindulva. — Andrásnak van miből tartania feleségét. Galambosné tisztességes személy és Mariska a comtessenek mindene. Ha testvérek lennének, nem szerethetnék egymást inkább.

— A comtesse szeretheti azt, a ki neki tetszik, és ha Viktám a háznál lett volna, azt bizonyosan még inkább szeretné. Komám uram is azt veheti menyének, a kit akar; de a mi a nemességet illeti, az majd később válik meg.

— Majd megválik — szólt Fekete mindinkább nevekedő haraggal felkelve az asztaltól. — Úgy hiszem, plébános urunk, ki a pecsétes leveleket mind megnézte és maga mondta nekem, hogy Mariska igen jó nemes házból való, csak tud olvasni. De majd utána nézek, s meglátom, Fekete Jánost ki tartja bolonddá. Szeretném tudni, fiam miért ne vehetne magának nemes feleséget, ha neki úgy tetszik.

— Ha hozzá megy, miattam bizony teheti — mondá a molnárné élesen.

— Én se' tehetek róla, ha Vikta nem tetszik neki —

szólt az öreg Fekete. — Neki szántam, de nem kell neki; és Vikta is, a mint komám asszony mondja, nagyon megváltozott. Oly leány, ki, ha a házhoz jövök, elmegy és még azt se mondja, hogy Isten áldja meg komám! — nekem se kell.

— Az komám uram dolga — szólt a molnárné, — ha Vikta Andrásnak nem kell, ő is el lehet nála nélkül; úgy sem szereti, s ha elvette volna, csak engedelmességből teszi. Akad annak még derekabb ember is.

— Sok szerencsét hozzá.

— Mi is a nemes kisasszonyhoz, — mondá a molnárné, míg Fekete nagy mérgesen kiment.

A mint az ajtót hirtelen felnyitá, idegen asszonynyal találkozott. Rongyos öltözete s arczának már első tekintetre meglepőleg kellemetlen kifejezése szerint ítélve, mely inkább rendetlen életnek, mint az inségnek nyomait hordá magán, kóborlónak látszott.

— Te meg mit akarsz itt, mit leskelődöl az ajtók mögött? — kérdé János haragosan, midőn az ajtót hirtelenül felrántva, az idegennel egyszerre szemközt állt.

— Minek leskelődném — szólt az idegen, ki valószinűleg szokva volt hasonló fogadtatáshoz, s a gazda haragos megszólításától nem ijedt meg — csak azt akartam kérdezni, messze vagyok-e még Vérthalomtól.

— S mi dolgod van Vérthalmon? A faluban nem tűrnek idegen koldusokat.

— Csak Galambosné asszonyt keresem, ki, a mint hallom, a kastélyban kulcsárné.

— Talán valami régi ismerőse Galambosnénak — szólt a molnárné, ki azalatt szintén az ajtóhoz jött, s örömében, hogy komájának valami kellemetlent mondhat, még arról is elfeledkezett, hogy az idegen a konyhából valamit ellophatott volna, — épen jó helyen kérdezősködik, János gazda is jó ismerőse a kulcsárnénak.

— Ugy-e, Galambosné egy fiatal leányt tart magánál, mintegy tizenhat éves lehet? — kérdé az idegen.

— S mit akarsz te, haszontalan koborló, Galambosné asszonytól?

— Ki tudja, talán valami nemes rokona — szólt a molnárné gúnyosan, az öreg Feketének mindig növekedő haragján gyönyörködve.

— Mit csúfolódnak velem — szólt az idegen alázatosan, — a nemzetes asszony előbbeni időben sok jót tett velem, s ha hozzá megyek, bizonyosan tudom, most is meg fog segíteni nyomoruságomban. A kis leányt, ki nála lakik —

— Unokáját? — veté közbe kérdőleg a molnárné.

— Igen unokáját, — — hamarjában csaknem elfelejtettem, hogy unokája volt — eleget czipeltem körül karjaimon. Tudom megnőtt és szép lehet.

Az öreg János, ki, midőn az idegen Galambosnét nemzetes asszonynak nevezé, félig ki vala engesztelve iránta, már azon ajánlatot akará neki tenni, hogy Vérthalmon keresse fel az ő házát is; de a molnárné gúnyos felszólítására, hogy miután az asszony úgy is Galambosnéhoz megy, legjobb lenne, ha őt szekéren magával vinné, újra megboszankodott.

— Eltalál ő oda gyalog is — mondá haragosan és nem kisértetve ki a malomból senki által, szekerére ült, a nagy ostort a béres kezéből kiragadta, s bosszúságában oly hatalmasan csapott az ökrök közé, hogy a béres zsákostól csaknem lefordult a szekérről.

Az idegen sebes léptekkel követé szekerét, kellemetlen arczán különös öröm vala kifejezve.

Míg a molnár a malomba ment, legényét megszidta, az őrlősök ellen káromkodott és az inast megverte, addig a molnárné a házba visszamenve, leányát találta ott.

— Hát te hol kószálsz? — kérdé szigorúan.

Vikta azzal menté magát, hogy fekete czérnáért kellett mennie, hogy új szoknyáját megvarrja.

— Ezért máskor is elmehettél volna.

— De holnap vasárnap van, s nincs mit felvenni a templomba.

A molnárné első pillanatban meg akarta szidni leányát. De midőn maga előtt látá őt, minden haragja eloszlott. Vikta csaknem futva jött haza. Kerek melle sebes lélekzetében emelkedett; a rózsának színe nem oly szép, mint az, mely kigyúlt arczain piroslott — s a mód, melylyel szemeit anyja előtt lesütötte, különös bájt adott egész kifejezésének. Soha Vikta szépsége anyjának nem tűnt fel inkább, mint e pillanatban. — S ez nem kell a haszontalan parasztnak — gondolá magában, s haragja ismét Fekete ellen fordult.

— Ne haragudjék, édes anyám — szólt Vikta anyjához emelve kérő szemeit, — úgy siettem, a mint csak birtam. Nem gondoltam, hogy János bácsi ma oly jókor elmegy.

— Semmi János bácsi — mondá anyja bosszúsan, — paraszt ő is, fia is. Szinte örülök, hogy nem voltál itthon. Ha velök találkozol, akármelyikkel közülök, rá sem nézesz. Találok én neked százszor derekabb férjet. Maradjon magának fiával együtt a gőgös parasztja.

XVII.

Míg a malomban ezek történtek, Káldoryt nem messze onnan az erdőben találjuk. Reggel vett levelei között egy vala Dárdaynétól, s ez őt a legnagyobb felgerjedésbe hozá.

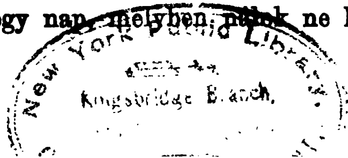
Irma, mióta Káldorfalván volt, minden postával egy s néha két levelet írt. Napjai, mióta Adorjántól megvált, látszólag szomorúan folytak.

Férjét betegebben találta, mint elhagyá. Kizárólag ápolásának szentelé magát, annál buzgóbban fáradva körülötte, mennél vétkesebbnek érezé önmagát irányában; s miután a világ az élvezetet, melyet jobb emberek, s főkép nők abban találnak, ha magokat mások javára feláldozhatják, nem képes felfogni: mindenki sajnálkozással szólt felőle; de Irma belsejében sokszor szemrehányásokat tett magának, hogy magát ezen időközben oly boldognak érzi. Tisztelte férjét, hálát, sőt szeretetet érzett az iránt, ki egész életén át atyailag őrködött fölötte, s most is gondoskodott jövőjéről. De valahányszor a betegnek ápolására szüksége nem vala, Irma szabadon bocsátva gondolatait, Adorjánra emlékezett, s a lángoló szavakra, melyeket tőle, mikor utólszor együtt voltak, hallott — és szíve felzajgott örömében. Hisz szeretve érzé magát, s bármi sötét jelen köre, bármi nehéz feladást adott neki végzete: a nő nem csügged

el, ha, mint sziklák között az arany, a szerelem gazdag ere vonul át kemény életén, s ha e fonalat követheti, melyben egész kincse fekszik. Előbb Káldoryhoz írt levelei csak szerelméről szóltak; de később egyes dolgok, miket azoktól hallott, kik férjét meglátogatták, s még inkább Káldorynak saját levelei, melyek mindig udvariasabbakká s ildomosabbakká váltak, Irmát ismét nyugtalanná tevék. Leveleibe egyes panaszok vegyültek, kételyek, melyekért a másik lapon bocsánatot kért, melyeknek oktalanságát maga bizonyítá be magának, de melyek, mint minden sorából látszott, lelkét mindinkább elszomoríták, s e levelezést Adorjánnak napról napra kellemetlenebbé tevék.

A levél, melyet ma kapott, e tekintetben felülmulta az előbbieket mind. Irma keserű vádakkal lépett fel. Felhozta a viszonyt, melyben Káldory Ormosyékhoz állt; egyes részleteket említett, mikből kitünt, hogy mindenről, mi Káldorfalván történik, értesítve van. Szemrehányásokat tett hívtelenségeért; elmondá, hogy semmi mentséget el nem fogad, s hogy miután őt annyiszor megcsalta, szavak által magát többé nem hagyja megnyugtatni; hogy maga akarja széttörni a viszonyt, melynek élte boldogságát áldozta fel, de mely neki is csak kínos lehet, miután látja, hogy az Adorjánnak terhére vált. Mindezek után azon kéréssel végzé levelét, hogy csak egy pár sorral nyugtassa meg őt, ha másért nem, legalább könyörületből az iránt, ki neki mindent áldozott és szerelme nélkül nem élhet.

Adorján a levél olvasása közben erősen fel vala indulva. Hogyan tudhatja Irma mindezt? s mit feleljen reá? — A levél tiszta, határozott választ kivánt, s ő maga sem volt még elhatározva semmire. A viszony, melyben Ormosyékhoz állt, e két hónap alatt még barátságosabbá vált; alig mult egy nap, melyben, nálok ne lett volna,

s néha késő estig maradt körükben; de mindezt a szomszédság s azon körülmény magyarázhatá meg, hogy mérföldekre senki sem lakott, kivel társalkodhatott volna; s ő mindeddig egy szót sem mondott, melyből valaki komolyabb szándékot következtethetne. De ha arra, hogy a viszonyt, melyben Margithoz állt, felbonthatlanná tegye, elhatározva nem volt is, még kevésbbé határozta el magát arra, hogy azt végkép felbontsa; s nem ez kivántatott-e tőle, s csak azért, hogy a viszony, melyben Irmához állt, felbonthatlanná váljék; hogy egész életére lekötve legyen ahhoz, kit tulajdonkép már rég nem szeretett.

Irmának egész levele oly gyöngédtelennek látszott; — mi alkalmatlanul jő, közönségesen annak tartatik. — A nő, ha követelve lép fel, mintha nőiségét vesztené el, még azok előtt is, kik abban, hogy a férfiú — az erősebb — a nőt, a gyengébbet csalja, semmit sem látnak, mi a férfiúi méltósággal ellenkeznék; és Adorján csak felgerjedt indulatait követve fogott a válaszhoz. De midőn azt, mit első hevében írt, átolvasá, elpirult önmaga előtt, s félredobva pennáját, fegyvert vett vállára és az erdőbe ment.

Ha valaha vad biztosan járhatott vadász körül, úgy azt most bizvást teheté. Adorján elmélyedve gondolataiba, ha őzek útját állják, talán észre sem veszi. Neheztelt önmagára, neheztelt főkép Irmára. — Miért keresi egész életének boldogságát abban, mi sok, de csak rövid örömöket adhat; miért szakítja le a virágot, mely épen midőn birtokában biztosoknak véljük magunkat, fonnyad el leghamarább? Tudhattam-e, hogy így veszi a dolgot: s ha oly szavakat s igéreteket, melyeket mindenki conventionális értelemben használ, ő, egymaga, szó szerint vett, én vagyok-e oka csalódásainak? Nem életünk áprilisa-e a szerelem, hol mindenki előre tudja, hogy

rá fog szedetni, s a fő gyönyör épen a rászedésben és rászedetésben fekszik?

Adorján sokkal elmésebb ember volt, semhogy saját mentségére hasonló okoskodásoknak hiányában lehetne; de sokkal komolyabb természetű is, semhogy magát általok valóban megnyugtatva érezze. Hogy magát ön szeme előtt igazolja, Irma szeretetén kelle kétkednie, s miért ne kétkedném ő, ki életében annyit tapasztalt? Ki biztosíthatja őt, hogy Irma szenvedélye nem tettetés, nem mesterileg betanult szerep, csak azért eljátszva, hogy őt állandóan lekösse. Eszébe jutott, mit nagynénje írt volt neki. Dárdaynak betegsége napról napra súlyosbodik; halála, melyről az egész város beszél, miért ne juthatna nejének is eszébe? és — — — — iskolás gyermek vagyok-e én, vagy oly ember, kit nevetséges hiúsága elbódított, hogy mihelyt valakitől hallom, hogy nélkülem nem élhet, azonnal elhigyjem? Minél többet gondolkozott a tárgyról, annál inkább elkeseredett Irma ellen, annál inkább el vala határozva, hogy viszonyát, melynek további folytatása őt saját szemei előtt is nevetségessé tenné, szétbontja.

Ily gondolatok között csaknem az erdő széléhez ért, közel a patakhoz, mely a malmot hajtá, s útját ez irányban elzárta. Már vissza akart fordulni, midőn egy úriasan öltözött alak vonta magára figyelmét, mely a patak másik partján sietve közelített, s melyben azonnal Vámosyra ismert. Egy fa mögé vonult, megvárva, míg amaz elment. Később utána nézett.

Vámosy sietve haladt, míg a patak egyik kanyarulatánál fához kötött lovát elérte. Rá veté magát és elnyargalt.

Káldory sokáig nézett utána. — Hát ezért tudja Irma minden lépésemet? — szólt a legnagyobb elkeseredéssel; — kémekkel vesz körül, megvesztegeti cselédeimet, hogy, ha

szolgaságomat megunnám, ha lánczait szét akarom törni, jókor akadályozhasson, rimánkodásaival ha lehet, s ha nem, — az által, hogy Ormosynét hazugságokkal ijesztgeti. Hisz ily szerelem mire nem birhatja az asszonyt, mit nem tesz menthetővé, természetessé. Csakhogy az egész annyi szenvedély mellett nagyon is ügyesnek látszik.

Ha nyugodtan gondolkozik a tárgyról, abból, hogy Vámosy Káldorfalvára jött, s őt nem látogatta meg, bármi feltünő volt is az, mindent inkább következtethetett volna, mint kémkedését. Vilmos, ki könnyelműsége által csaknem híressé vált, valamennyi ember között legkevésbbé vala e tisztre alkalmatos; s ha csakugyan az lett volna czélja, hogy magának Káldoryról tudomást szerezzen, sokkal könnyebben érhette volna el ezt, ha házához megy. Aztán nagynénje ismerte a viszonyt, melyben ő az Ormosyakhoz állt, és számos barátnéit erről, mint mindenről, mi szivén feküdt, kétségen kívül tudósította; nem volt tehát szükség kémre, hogy Irma azt, miről a fél város beszélt, szintén meghallja. De Káldory nem gondolkozott nyugodtan, nem akart nyugodtan gondolkozni. Neki ok kelle, hogy Irmára neheztelhessen, s azt Vámosy titkos megjelenésében feltalálta.

— Nem tűrhetem tovább. Véget kell vetnem az egésznek, — mondá magában, s ismét vállára veté fegyverét. Vérthalom felé indult.

A vérthalmi kert csaknem a patakig ér. Szemközt azon gyaloghíddal, melynek közelében Káldory Margittal először találkozott, s mely azóta újból készült, ajtó vezetett a kertbe. — Mióta Káldory az Ormosyakat csaknem naponkint meglátogatá, többször erre ment. Ma is erre vette útját. A kertet az erdőtől, mely mindjárt a patak tulsó oldalán vette kezdetét, csak egy rét választá el. Midőn idáig ért, s a kert magas fasudarai mögött a kastély fedele feltünt szemei előtt, megállt.

Előbb el vala határozva, most újra ingadozott. Törni akart Irmával, s be kezdé látni, hogy e nőnek szenvedélyessége mellett arra más mód alig marad, mint ha nagynénje tanácsát követi. Szerette Margitot, vagy legalább meg vala győződve, hogy nálánál szebb, eszesebb s hozzá minden tekintetben illőbb nőt nem találhat, — de vajon a mód, mely által Irmától szabadulni akar, nem rosszabb-e a bajnál, mely ellen használtatik? — vajon azért, hogy jelen kellemetlen helyzetéből szabaduljon, egész életét kell-e lekötnie? Egész életét! de ha házasodik is, egész életét köti-e le? Az életben, mint minden játéknál, a veszélynek nagysága csak a tételtől függ. Ki egész vagyonát egy kártyára teszi; a hölgy, ki egyszer csalatkozva, mindenét elveszti; a férfi, ki eléggé balgatag, hogy azt, mi csak az élet szebbítésére való, egész jövője alapjának tekinti: azok remeghetnek az eldöntő pillanatban; de ő miért haboznék, miért félne csalódásoktól; hisz oly keveset remél! — Soha fiatal ember az élet Rubiconja előtt, melyen átlépni sokaknak annyi, mint egy hosszú háborúnak kezdete, nem érezheté magát nálánál nyugodtabban. Caesar nem vala biztosabb győzelméről, s a pánczélon, melyet ő keblén viselt, a tőrszúrások, mik reá netalán várnak, nem oly könnyen hatnak át. — Margit jó családból való, gazdag, anyja áldott jó asszony, ki lehetetlenségeket követelni nem fog; és én szeretem a leányt, legalább a mennyire szeretni képes vagyok; s ha ez Margit jelen fogalmai szerint nem elég is, sokkal eszesebb ő, mintsem hogy idővel ki ne józanodnék. Valóban nincs ok, hogy annyit töprenkedjem. — És e gondolatok után, melyekkel rövid fontolgatásait végzé, Káldory határozott léptekkel átment a hídon, és a kerten keresztül a kastély felé tartott.

A nap alkonyhoz közelgett. A gyeptér, mely a házat ezen oldalról környezé, majdnem egészen árnyékban állt;

csak egy kis részére hatottak még a nap sugárai, azon szelíd esti világítást öntve el a virágágyak fölött, mely a dél ragyogó fényénél bájolóbb. — Közel a házhoz egy padon Margit ült s olvasott.

Nem vevé észre Káldory közeledését, s ez egy ideig megállva, nyugodtan nézheté a bájló képet, melyet maga előtt látott. Oly szép, oly csendes vala minden körös-körül, oly illő Margithoz, ki öntudatlan szépségében fejét lehajtva ült ott a virágok között, mintegy királynéja e népnek, mely lábai körül hajlong. — Mintha bájkörben találná magát, hova a természet s az élet vészei nem hatottak még, hol a virág csak magától hullatja el leveleit, s a szívnek örömei, csak miután azokat egészen élvezé, vesznek el.

Végre Margit a könnyű zajra, melyet talán csak egy az ágak között repdeső madár okozott, felnézett, s Káldoryt meglátá; s ez közelítve elmondá, hogy miután vadászat közben csaknem a kertig ért, nem tagadhatta el magától, hogy egy pillanatra be ne jőjön, s szomszédainak hogylétéről ne kérdezősködjék.

— Szegény anyámnak ismét feje fáj — mondá Margit, miután Káldory köszöntését viszonozta; — migraineje ma erősb, mint máskor, még engem is kiküldött szobájából. Csak aludhatnék!

Abban, hogy a grófné, ki régóta főfájásban szenvedett, ma is rosszul érzé magát, nem volt semmi feltünő, s mégis e hír különösen hatott Káldoryra. Gyöngeségünknek érzete annyira velünk született, hogy még az erősebb kedély is, életének fontosabb pillanataiban felsőbb hatalom után tekint körül, s nyugodtabbnak érzi magát, ha a legközönségesebb körülményekben végzetének útmutatást keresve, magával elhitetheti, hogy határozataiban nem egyedül szabad akaratát követé. És Káldory, ki egyébiránt nem vala előitéletes, abban, hogy Margitot épen ma anyja nélkül találta,

s vele magányosan szólhatott, mintegy a sorsnak nyilatkozását látá, mely őt feltételeiben megerősité. — Szótlanabb vala, mint máskor; s Margit, mintha sejdítené gondolatait, elfogultabbnak látszott, mint Káldory társaságában lenni szokott.

Közönyös tárgyakról szóltak; de társalgásukon ma bizonyos kényszerűség vala észrevehető; beszélgetésök bár mire fordult, hamar lankadt; végre egészen hallgatva ültek egymás mellett.

— Ön ma rosszkedvű — szólt végre Margit hosszabb hallgatás után.

— S ezt miből következteti?

— Nem láttam még soha ily szótlanul.

— A beszédesség nem mindig jó kedvünk jele.

— Ebből csak az következik, hogy ön máskor is rosszkedvű volt.

— S mi okom lehetne reá.

— Mit tudom én? Talán megunta vidékünket. Nem természetes-e, ha ön, ki egész életét nagy városokban töltötte, s kit kétségen kívül ismerősei visszahívnak, e magányban elégedetlennek érzi magát.

— Csakugyan hiszi, hogy más hely több vonzerővel birhatna reám, mint ez, hol önt naponkint láthatom?

Adorján nem tartozott azok közé, kik nőket ízlés nélküli bókokkal untatnak, társalgása egyszerű s természetes volt. Ki őt Margittal látá, inkább barátjának, mint udvarlónak tarthatta volna. A váratlan szavak, még inkább a hang, melylyel azokat kimondá, mély benyomást tettek a hölgyre. Mint ha a láthatáron, hol a hajnal változó színezetein függött tekintetünk, a napnak első sugárai terjednek el, s meglepve a pillanattól, melyet régen vártunk, melynek közeledését éreztük, lesütjük szemünket ennyi ragyogás előtt: ilyen vala e pillanat Margitnak. El volt készülve reá; tudta, hogy jönni fog,

s mégis alig viselheté el boldogságát. Némán sütötte le szemét, csak pirulása s a boldog mosoly, mely ajkain lebegett, hirdeté érzeményeit.

— Margit! — mondá Adorján belső felgerjedésétől remegő hangon — szerethet-e engem?

Ne mondja senki, hogy az érzés, melylyel a hölgy kezét megragadta, csak színlelt vala; hogy lángoló szavai között, melyekben szerelmét előadta, egy volt, egyetlen egy, melynek igazságáról ő maga nem lett volna meggyőződve. Ha a sötét szikla ormain a nap fényes sugarait látjuk, ha kemény faláról kedves szó hangzik előnkbe: a mit látánk s hallánk, nem csalódás; csak külső hatások idézik elő, de a hang és fény azért nem kevésbbé valók; ilyen az érzés: némely embereknél mulékony, mert nem belsejükből jő, de a pillanatban, melyben felszólal, tiszta és való.

Adorján e pillanatban önmaga meg vala győződve szerelméről, neki úgy látszott, mintha a hideg gúny, melylyel eddig a szerelemről szólt, az önösség, mely cselekvényeit irányozá, csak külső hiúságból felvett szín lett volna, s mintha csak most e pillanatban volna egészen való. Nem belsejéből jő-e minden szó, melyet ajkai kimondanak, nem érzi-e tágulni keblét szerelmének bevallása által, mintha nagy tehertől menekülne meg; nem boldog-e, egészen boldog, midőn Margit halk, s mégis oly határozott hangon kimondá, hogy szerelmét viszonozza, s ő elragadva érzelmeitől, a bájló hölgyet karjai közé szorítja?

Ó Adorján e pillanatban szerette, forrón szerette Margitot! Valamint akkor nem hazudott, midőn Irmát utólszor lángoló kebléhez szorítá, úgy ajkai most is csak való érzéseit mondták ki. Ki ismeri a szívnek rejtélyeit, ki mondhatja, hogy azt, kiben később csalatkozánk, nem saját szíve ámította el előbb?

Sokáig szóltak egymással. A nap lealkonyodott. A madarak csevegése megszünt, s az ég boltozatán egyes csillagok tüntek fel, a nélkül, hogy észrevennék. — Ne várja senki, hogy beszélgetésöket leírjam. — Adorján szavai bájló zeneként vonultak át Margit lelkén, melyet nem ismételhetünk, de melynek hatását megtartjuk, mint a napsugár, mely csak melegét hagyja maga után. Ők boldogok voltak.

— S lássa, Adorján — mondá Margit bizodalmasan, — én mindezt előre láttam. Már mikor először találkozánk, belső szózat mondá nekem, hogy e pillanat egész jövőmről határozott. Néha csaknem szemrehányásokat tettem magamnak. Ön, ki annyit látott, ki annyi nálamnál kitünőbbet ismer, miként szerethetne engem? Minek ámítom magamat oly reményekkel, melyek nem teljesülhetnek? Ön oly nyugodtnak, oly közönyösnek látszott; de bármennyit küzdöttem reményeim ellen, bármennyire sírtam, ha este elment, s én azon meggyőződéssel tértem vissza szobámba, hogy anyám s a plébános beszélgetései önt inkább érdeklik, mintha velem szól: könyeim között s okoskodásaim ellenére mindig visszatért a gondolat, hogy ön mégis szeretni fog. Ó én nagyon boldog vagyok.

Adorján mélyen meg vala hatva. Van-e ember, ki a boldogságot, melyet a nőnek ő adott, hidegen nézhetné? Szerencsésnek érezé ő is magát, de mihelyt az első elragadtatás pillanatai elmúltak, boldogsága közé egyes keserű érzések vegyültek. Az egészen tiszta örömöt csak tiszta kebel ismerheti. — Vajon teljesítheti-e ő a reményeket, melyekkel e hölgy reá feltekint; vajon visszaadhatja-e valaha a szerelemnek gazdag kincsét, melyet egészen neki ád; ő, ki szívét oly szegénynek érzi?

— Ó vajha oly boldoggá tehetném, mint érdemli,

mint akarnám! — mondá s arczai csaknem szomorú kifejezést vettek fel.

— Hogy' kételkedhetik ezen?

— Lássa, Margit — mondá Adorján, s szavaiban mély érzés vala kifejezve, — ha kék szemébe nézek, mely annyi bizalommal tekint reám, ha a boldog körre gondolok, melyből önt kiragadom, lelkemet kínos bizonytalanság fogja el. Fogom-e önt boldogíthatni?

— S nem szeret-e? — kérdé Margit bámulva.

— Ha valaha szerettem, ha e szív képes szeretni, úgy önt szeretem — mondá Adorján szomorúan; — de fogom-e boldogíthatni? Nyugodtnak tart, megelégedettnek, hisz csak oly pillanatokban látott, hol ön közelében szerencsésnek éreztem magamat; de én nem vagyok az. Külsőleg helyzetem irígyelhetőnek látszik, s életem ment vala azon nagyobb csapásoktól, melyek az emberek sajnálkozásának, vagy legalább beszélgetéseinek tárgyul szolgálnak. De ha multamat ismerné, azon egyes eseményeket, melyekre magunk is alig emlékezünk, melyeket alig vevénk észre, oly parányiak azok, s melyek, mint a szüntelen egy helyre hulló cseppek, a legerősebb szívet lassankint kivájják; mint azon fellegek, melyek, ha a nap legszebben ragyog, lassankint támadnak, s végre egész láthatárunkat elborítják: akkor átlátná, miért kétkedem. — Én nem vagyok oly szerencsés, minőnek gondol; ki tudja, lehetek-e valaha egészen azzá még szerelme által is; s csak ki magát egészen boldognak érzi, az boldogíthat egészen.

Margit mélyen meghatva hallgatá e szavakat, s ha lehetséges, még boldogabbnak érezé magát, még inkább szerette Adorjánt, mint előbb. Hisz mint a nap sugárai a sötét helyen melegebbek, úgy a nő szerelme erősebb, hol bánatot talál. — Attól ne féljen — mondá érzéke-

nyen. — Ha keservei voltak, nem közölheti-e velem, nem viselhetjük-e együtt a terhet, mely szívén fekszik? s ha kedélye néha elborul, nem fogom-e mondhatni magamnak, hogy nélkülem még szomorúbb volna? S ön nem fog szomorú maradni, higye el. Bármi sötétek emlékei, én nem akarom, nem tűröm, hogy szomorú legyen; annyira eltöltök mindent boldogságommal, hogy mellette semmi egyéb el nem fér. Ön nem ismer engem; én akaratos, elkényeztetett leány vagyok, végre ön is engedni fog, ha erősen akarom, hogy szerencsés legyen.

Annyi bizodalom, oly leírhatlan boldogság, volt kifejezve arczán. Adorján elragadtatva, a bájló hölgyet karjai közé szorítá.

— Ugy-e boldog lesz, egész boldog, már az én kedvemért — rebegé emez, midőn a forró ölelésnek átengedve magát, kedvesére feltekintett.

— Miként ne lennék az, ha szeret — mondá Adorján, a szerelemnek első lángoló csókját nyomva kedves ajkaira.

— Most jerünk anyámhoz — mondá Margit, midőn Adorján kezét szorítva, karjai közül szelíden kibontakozott, — jerünk hozzá, s kérjük áldását.

Egymásnak kezét fogva, indultak a ház felé. Csendesen — miért siessenek, hisz czéljokat elérték? Margit soha életében nyugodtabbnak nem érzé magát, mint e pillanatban. Szó nélkül, — hisz mit mondhatnának egymásnak; a boldogságot, mely szivöket tölti, szó még sem fejezhetné ki.

Margit maga ment be anyjához, kevés pillanat mulva kijött, s Adorjánt kezénél fogva, örömtől ragyogó arczczal vezeté be.

A grófné felkelve pamlagáról, hol az egész délutánt töltötte, elejökbe jött. — Szólni akart, de felgerjedése

nem engedé; s midőn Adorján beszélni kezdett, sírva nyakába borult. — Ó tegye boldoggá — mondá. — Egyetlen gyermekem ő, mindenem, s én őnre bízom. — Szavait könyei fojtották el. A monhatlan gyönyört, a keserves bánatot, mely az anyának szívét egyszerre eltölti, midőn gyermekét boldogan látva, eszébe jut, hogy e boldogság őt kedvesétől elszakítja; midőn életének feladását betöltve gondolja, s egyszersmind érzi, hogy gyermekének szerencséje ezentúl mástól függ; midőn annyi évnek reményei végre teljesültek, de épen akkor, midőn egész boldogságától meg kell válnia; — ó a legfőbb, legtisztább szeretet egész malasztját s minden kínjait egy rövid perczben egyesülve, miként azt csak anya érezheti, ki írhatja le?!

Káldory késő estvéig maradt. Miután elment, a grófné s leánya még sokáig beszéltek egymással, s már éjfél vala, mikor Margit szobájába tért.

— Te még itt? — mondá meglepetve, midőn Mariska jött elébe.

— Nem fekhettem le, mielőtt el nem mondom. Andris szeret.

— Szólt veled?

— Ó és mily kedves, szívreható szavakban mondott el mindent; sírhatnék örömömben, ha reá gondolok. S apjának sincs ellenére, holnap reggel maga jő el nagyanyámhoz s megkér. A világon nincs is oly boldog teremtés, mint én vagyok.

— Nem mondtam-e mindig? — szólt Margit, kire barátnéjának öröme saját boldogságának érzetében kétszeresen hatott.

— Én soha sem hittem. Az öreg Fekete nagyon gazdag ember, s oly kevélynek látszik és mi szegények vagyunk. Mikor gyermekek voltunk, s András mindig körülöttem forgolódott, sokszor hallottam, hogy belőlünk

még egy pár lesz, és akkor magam is azt hittem. De mióta felnőttünk, András annyira megváltozott. Alig szólt velem; mintha kerülne. — Néha fájt. Sokszor eszembe jutott, hogy ha szegény vagyok is, még sem kellene így bánni velem; de hiába, nem vagyok én neki való — gondoltam magamban; — talán észre veszi, hogy őt még mindig szeretem, mint annakelőtte, s nem akar bolonddá tartani. Isten áldja meg ezért is. — Minap, mikor keszkenőmet hozta, egészen zavarba jöttem. Annyiszor látta fejemen, miként is gondolhatta, hogy a kisasszonyé? Egyszerű pipiszőr kendő volt, milyet a comtesse soha sem hord. De ha tudta, hogy az én kendőm, miért jött volna át a megáradt patakon, hol csaknem belé fúlt? Egész éjtszaka egy perczig sem aludtam, mindig ezen törtem fejemet. — Másnap találkoztunk. András neheztelt. Szemrehányásokat tett. Mondta, hogy ha bajom történt volna, szegény nagyanyám talán nem is élhetné túl. A tisztelendő úr sem pirongatott ki keményebben, mikor haza jöttünk; és én tudtam, hogy az egésznek oka nem én vagyok, s szemrehányásai úgy fájtak, hogy mikor elment, talán egy óráig sírtam, de azért még sem haragudtam reá. Azóta többször összejöttünk, s néha magam is azt gondoltam, mintha nem véletlenül történt volna. Keveset beszélt, csak egyszer mondta, hogy jövő vásárra egy új pipiszőr kendőt vesz, s hogy akkor majd azt, melyet a patakból kihozott, elkéri s elteszi örök emlékül; de nekem mindig úgy látszott, mintha valami szívén feküdnék, mit mondani akar; talán, hogy Viktát veszi el, miről az egész faluban beszéltek. Végre ma mindent elmondott. Hogy mindig szeretett s nem is vett volna soha életében más feleséget, mert neki senki sem kellett a világon, mint csak én, de hogy apja ellenezte. Még azt is feltette magában, hogy katonának áll be; de apja

mindig csak azt akarta, hogy Viktát vegye el, és ő meg hogy' hagyhatta volna el apját vén napjaira. Én nem is beszélhetek el mindent úgy, a mint ő mondta. Végre a tisztelendő úr mindent rendbe hozott és most az öreg Fekete is azt akarja, hogy engem vegyen el, s maga jön holnap kérőbe. Isten maga tudja, hogyan érdemeltem ennyi szerencsét.

— S ki érdemlené, ha te nem?

— És ha még azt hallotta volna, milyeneket mondott! Hogy házánál nem lesz oly kényelmes életem, minőhöz a kastélyban szokva vagyok, mert az öreg úr heves és a béresekkel sok baj van; de hogy azért ne féljek, s ha nehezemre esik is, viseljem el az ő kedvéért; mintha Isten tudja, ki volnék, s mintha nem érezném magamat boldognak, ha a legrosszabb viskóban kellene laknom, s kapálva keresnem mindennapi kenyeremet, csak ő szeressen.

— Ó te nagyon boldog lészsz, oly boldog, mint én magam — mondá Margit barátnéja kezét megragadva; — tudod-e, hogy én is mátka vagyok?

— Ön, Margit?

Margit röviden elmondá a történteket.

— És egy napon mindketten, ugyanazon napon. Ó ez szép! — kiálta Maris, örömében összecsapva kezeit.

— És egy napon fogjuk tartani menyegzőnket is — szólt Margit elragadtatva. — Isten maga is úgy akarta, hogy egész boldogságunk közös legyen. — S a hölgyek örömittasan borultak egymásnak karjai közé.

Az éj beszélgetések között múlt el. Újra elmondák egymásnak az imént lefolyt órák történetét, s mindig új részletek jutottak eszökbe, melyeket elébb felhozni elmulasztottak; szóltak a múltról, melynek legfontosabb eseményei előttök most oly gyermekeseknek látszottak, s a boldog jövőről.

— Most elmegyek — mondá végre Maris, midőn észrevevé, hogy a gyertyák csaknem egészen leégtek. — Már piroslani kezd az ég. Nagyanyám mindjárt felébred; s mit mondana a grófné, ha megtudná, hogy egész éjjel nem is feküdtünk le.

— Nem alhatnám — szólt Margit felgerjedve, — ne hagyj el, úgy is ki tudja, mi távol szakít egymástól végzetünk!

Margit lelke egy pillanatra elborult. Eszébe jutott, hogy a körtől, melyben annyi szeretetet talált, meg kell válnia, s felsóhajtott.

— S ha el kell is válnunk, s ha a fényes világba, melyben élni fog, nem léphetek is: nem maradnak-e sziveink egyesülve, nem fogom-e tudni, hogy Margitom boldog?

— Igazságod van, mi egyesülve maradunk, egyiránt boldogok. Ó Istenem, mi szép az élet!

Margit még egyszer forrón kebléhez szorítá barátnéját.

Igy váltak el egymástól.

A kert már világos volt, a közelgő nap pirosra festé az egész eget. Ó de e szín nem vala oly bájoló, mint az, melyre öröm és szeretet a hölgyek arczait festék. — Egy derült napnak első hasadása lángol-e arczaikon, vagy vég sugárai, melyek után csak sötét órák következnek: ki tudja ezt? Ó de a pillanat azért szép vala, oly szép, minőre az életben csak egyszer találunk.

XVIII.

A vérthalmi kastély földszinti részét, a termen kívül, mely a verandára nyilt, s honnan egy vas csigalépcső egyenesen a grófné szobáiba vezetett, konyha, kamarák s cselédszobák foglalák el. Itt lakott Galambosné asszony is.

A lakás magában véve elég szerény. A tágas boltozott szoba, melynek a folyosóra nyiló egyetlen ablakát erős vasrostély oltalmazá, főkép borús napokon homályos; s a tiszta, évenkint husvét előtt újra meszeltetni szokott falaknak néhány fekete rámába foglalt szent képnél nincs egyéb ékességök. A számozott barna almáriomok, melyek a szobának két falát elfoglalják, s hol Galambosné az uraság fehér ruháját tartja; a nagy tölgyasztal, melyen azt mosásnapokon kirakja; a fekete bőrszékek, a házzal együtt készült ószerű kályha, a szobát még sötétebbé teszik; s mégis mindez együtt véve a belépőre kellemes benyomást tesz. A szobában nincs semmi, mi csak ékességül szolgálna; de az egyszerű ablakfüggönyök tisztaságukban oly fehérek, mintha azért függesztették volna fel, hogy a szobában világot terjeszszenek, nem hogy azt kizárják; a virágos kamuka, mely az ágyakat beborítja, a fényes rézkereszt, mely az öreg Galambosné ágya fölött függ, s a néhány virágcserép, melyet Mariska

áz ablakba állított, az egész szobának különösen vidám színezetet adnak. Az egész nem látszott túlteltnek, s mégis mindenki, ha körültekintett, átlátá, hogy e szobában semmi több nem férne el, sőt ha a bútorokat újra kellene elhelyezni, azokat ismét csak a mostani rendben lehetne felállítani. — Minden azon helyen állt, melyen egyedül állhatott, s mégis ha az egészből csak egy darab elvétetnék, például csak a magas szekrény, melynek kilencz fiókja, a szolgálók és parasztasszonyok nagy bámulására, egy kulcsforgatásra egyszerre nyílik és záródik, s hol Galambosné asszonyom a fűszerféléket tartja, — a kályha s ajtó közötti rövid fal már üresnek látszanék.

Itt találjuk Galambosné asszonyt.

Máskor vasárnapokon a templomból visszatérve az ablak mellett álló kis asztalkához ült, s a *Szentek életé*-ben olvasgatott; csak ha a szakács vagy a szolgálók közül valamelyik jött szobájába, nézett fel könyvéből, s asztala előtt a falba vert szegeken függő kulcsai közül egyet csendesen levéve, kiadta azt, mire épen szükség vala, s mihelyt dolgát elvégzé, ismét tovább olvasott. Ma rendkívüli tevékenységben találjuk őt. Nyitatlanul fekszik asztalán a nagy negyedrétű kötet, a mint azt Maris reggel számára oda készítette, és ha a fekete csipkés főkötő, melyet csak ünnepeken viselt, nem lenne fején, nem hinné senki, hogy vasárnap van. Sürög-forog szobájában, tiszta kendővel törölgeti az asztalt, újra lesimítja az ágyak takaróit, még szebb rendbe helyezi el a kávés csészéket és díszpoharakat, melyek almáriomán az óra körül állnak, egy szóval mindenből látni, hogy vendéget vár, s pedig olyat, kinek fogadása reá nézve rendkívüli fontossággal bir. Minden mozdulatából látszik felgerjedése, s ámbár hetvenhez közelít, ma veszi észre először, hogy reszketni kezd. De e felgerjedést öröm okozta.

Szelíd arczát, mely máskor nyugodt megelégedést fejezett ki, ma boldogság lelkesíté. Oly szerencsésnek érezé magát; sírhatna örömében, s mert könyei nincsenek, csak mosolyog. Hisz az Isten minden reményei fölött megáldotta őt.

Más az ő helyzetében, ha a múltra visszatekint, talán panaszra fakad végzete ellen, mely szerény körében őt sem kímélte meg az élet keserűségeitől. Jókor elvesztette férjét. Kevéssel később halt meg leánya, kit a felföldön egy kasznárhoz adott, s kit férjével együtt a kolera elragadt; s mikor onnan, hol épen látogatóban volt, haza útazott, még útközben ugyanezen betegségben elveszett a kis gyermek is, kit leánya halálos ágyán reá hagyott. Ó mélyen érezte e csapásokat, ennyi veszteségnek emléke néha keserű cseppeket facsart szemeiből, de mindez nem feledteté el vele azon jót, mit életében talált; neki úgy látszott, hogy a szerencse, melyet férjével annyi éven át élvezett, mindazon felszámlálhatlan anyai öröm, melyet leányában talált, a boldogság, melylyel unokáját először szívéhez szorítá s míg élt, ápolta, a fájdalmat, melyet vesztökön érezett, sokkal feltülmúlták. S nem tapasztalta-e Isten különös gondviselését még abban is, hogy valahányszor különös baj érte, mindig talált valamit, miben különös vigasztalást lelhetett? — Mikor férje meghalt, leánya jegyben járt; mikor leányát elveszté, a kis gyermekről kelle gondoskodnia; s mikor ez is meghalt, — az Isten mintegy csuda által a kis Mariskát adta karjai közé. S mily kellemesen folytak napjai! Egyike volt ő azoknak, kiket Isten — mint az öreg plébános sokszor mondá — csak azért teremtett, hogy a zavart, melyet a világon mások okoznak, rendbe hozzák. Jelen köre olyan vala, mely ezen hajlamainak megfelelt. A háztartás igénybe vevé minden idejét s tehetségeit, de nem multa felül azokat; s a folytonos tevékenység

oly annyira nem fárasztá őt el, hogy néha alig fogható meg, miért tulajdoníttatik neki érdemül az, mit oly könnyen teljesít, s mit helyében bizonyosan mindenki szintúgy tehetne.

— Mégis szerencsés asszony vagyok én — így gondolkozott magában; — ki hitte volna, hogy vén napjaimra még ily boldog leszek. A mit csak kivánok, teljesül. És szegény Mariskám! mennyi öröm vár reá. Andris oly jó ember, szeretik egymást, s mily nagy gazdasága lesz. — Lelke boldog ábrándokba merült. Már Fekete nagy házában látta kedvesét, a tágas udvaron, a nagy éléskamarában, gondoskodva mindenről, intézve, rendben tartva mindent, a mint tőle tanulta. A ház gazdasága nőtt, minden gyarapodott gondviselése alatt és az öreg János, a cselédek, a háznak jelen s jövendő lakói megelégedve csoportosulnak Mariska körül, s mindenki érzi, hogy e jólétet neki köszöni. Mi szép napok várnak a kedves gyermekre, épen olyanok, minők képében az öreg Galambosné magának a szerencsét képzelé, tele munkával és szeretettel. Soha költő a jövőt nem látta szebben képzeletében; hisz költő minden szív, mely szeretni tud. Ábrándjaiból erős koczogás ébreszté fel őt, s midőn az ajtó felé fordult, az öreg Fekete helyett egy idegen koldus asszony lépett a szobába.

Megjelenésében nem vala semmi meglepő. — Az alamizsnát Galambosné osztogatta a háznál, s így természetesnek látszott, hogy ez idegen koldus is hozzá fordult. Nyugodtan asztalához ment, s már felnyitá fiókját, midőn az idegen észrevéve szándékát, azon nyilatkozattal lepte meg, hogy neki nem kell alamizsna.

— Sohse fáradjon miattam a nemzetes asszony. Nem jöttem én koldulni. Adja a pár krajczárt vagy garast másnak, én azért nem vagyok itt.

— Ha mással segíthetek, szivesen teszem azt is —

mondá Galambosné, kinek az idegen egész külseje visszatetszett.

— Én nem kérek semmit — szólt ismét az idegen, — csak azt keresem, mi az enyim, s mit tőlem senki a világon nem tagadhat meg.

— S mi lenne az? — kérdé Galambosné bámulva.

— Hát nem ismer többé? — folytatá az előbbi gúnyosan. — Uramfia, én reá bízom kincsemet, szüntelen eszemben tartom képét, bebarangolom a fél országot, míg nyomára jövök, s mikor végre feltalálom, nem ismer. Hiába, ilyen a világ, a kinek jó dolga van, hamar felejt; s aztán kissé talán meg is változtam. A sok gond és nyomorúság hamar megviseli az embert.

Midőn Galambosné az idegen vörhenyős képét, melyen az iszákosság csalhatlan nyomai látszottak, jobban megnézte, s a pálinkaszagból, mely a szobába léptével elterjedt, észrevette, hogy szokott élvezetében ma bőven részesült, meg vala győződve, hogy részeg. — Ha beszéde van velem, jőjön máskor — mondá nyugodtan — dolgom van, s kend sincs oly állapotban, hogy józanon szólhatna.

— Azt hiszi, részeg vagyok? — szólt amaz megvetéssel. — Talán az egy kortytól, melyet templom után ittam. Ez is szép pálinka volt. Igazi szégyen, hogy urasági korcsmában ilyet mérnek. Nem vagyok én részeg, kedves Galambosné asszonyom, nincs miből. De ha majd lesz, ki vén napjaimra úgy gondoskodik rólam, mint most magáról, nekem is jobb dolgom lesz megint.

— De hát mit akar tőlem? — kérdé Galambosné, ki, maga sem tudva miért, rögtön nyugtalanabbá vált.

— Azt is megmondom a maga idején — szólt amaz. — De ha reám teljességgel nem akar visszaemlékezni, vajon emlékszik-e még az időre, mikor az országban kolera volt és maga a felföldön egy kis gyerekkel utazott?

Galambosné elhalaványult.

— Aha! — folytatá az előbbi gúnyosan — erre, úgy látszik, mégis emlékezik. Úgy tehát azt sem felejtette el, hogy mikor kigyelmed szekerese a Hernád mellett, egy nagy falutól nem messze, lovait itatta, hozzám hasonló szőrű asszony jött oda. Fiatalabb volt és nem oly rongyos, mint én most; de azóta sok idő elfolyt. Emlékezik-e, hogy az asszony akkor egy kis gyereket is hozott magával.

— És aztán? — kérdé Galambosné, egész testén remegve.

— És aztán amaz asszony leült, és mert magok jóizűen falatoztak, s a gyermeket, azaz magok gyermekét tejjel jól tartották, az asszony magának is kért egy falat kenyeret, s gyermeke számára egy kis tejet. És azután beszélgetésbe ereszkedtek. Galambosné asszony elmondta, hogy a gyermek, kit karjain ringat, leányáé, s hogy anyja, apja kolerában haltak meg és hogy most maga fogja felnevelni. — Én meg elmondtam; bár csak az én gyermekemről is gondoskodnék valaki, mert én magam e rossz időben nem tarthatom. Galambosné asszony rá nézett a gyermekre, s mondta, hogy szép szeme van és hogy kár lenne érte; én meg a mint láttam, hogy ölébe veszi és czirógatja, azt mondtam, hogy ha el akarja vinni magával és felnevelni, szivesen odaadom gyermekemet.

— Az nem igaz — szólott Galambosné szenvedélylyel. — Kend azt mondta, hogy a gyermek nem magáé, hanem csak az úton találta meghalt anyja mellett.

— Már most látom, hogy mindenre emlékezik, még jobban, mint én magam; — mondá a koldusnő gúnyosan. — Csakugyan meglehet, azt mondtam, hogy a gyermek nem az enyim. Az egyszer hazudtam. Talán azért tettem, hogy könyörületességet gerjeszszek.

— Most hazudsz! A gyermek becsületes emberek

gyermeke volt. Vánkosán, pólyáin megismerszett, hogy gondját viselték.

— Magam sem jártam akkor ily rongyosan — mondá a másik zavar nélkül, — és végre minden ember szivesen költ gyermekére. Annyi mindenesetre igaz, hogy a gyermek nem volt Galambosné asszonyomé és hogy én hoztam. Akkor nehezemre esett megválni tőle, később is sokszor jutott eszembe, de azt gondoltam, jobb dolga van, mint nálam lehetne, s később annál több hasznát vehetem, ha jól nevelték, s így mostanig nem jelentettem magamat. Végre átláttam, hogy magamban semmikép sem boldogulhatok többé. Vén napjaimra szükségem lesz valakire, ki rólam gondoskodik. Elővettem régi útlevelemet, melyre Galambosné asszony nevét és lakását felírtam.

— És hát mit akar kend tőlem?

— Hát mit akarjak? Leányomat akarom. Ide adtam, hogy felneveljék, most fel van nevelve és elviszem magammal.

Az asszonyok egy pillanatig hallgatva álltak szemben egymással. Galambosné arczán borzadás vala kifejezve; az idegen nyugodtan s látszó megelégedéssel követé minden mozdulatát.

— És ki mondta kendnek, hogy a kis leány, melyet, mint beszéli, reám bízott, még nálam van? — mondá Galambosné rövid szünet után.

— Csak elébb láttam az udvaron — válaszolt a másik jókedvűen — és mondhatom, rég nem láttam nálánál szebb leányt. Ez majd eltarthatja szegény anyját.

— Az nem az árva leány, kit felfogadtam, hanem saját unokám, tulajdon leányomnak gyermeke.

— A ki elhiszi — — —

— De ha én mondom.

— És ha én meg mást mondok?

— És hogy' fogja bebizonyítani? — kérdé Galambosné

hevesen. — Ha elismerem is, hogy tizenhat esztendő előtt a felföldről haza utazva egy árva gyermeket felfogadtam, hogy' fogja bebizonyítani, hogy kend az asszony, kitől e gyermeket kaptam? Én nem ismerem kendet, nem emlékezem semmi hasonlatosságra. És ha én azt mondom, hogy e gyermek kevés nappal hozzám jövetele után meghalt, s hogy Mariska csakugyan az én unokám, a mit keresztlevelével is megmutathatok, ki fog inkább egy jöttment kóborlónak hitelt adni, mint nekem? Épen ma várjuk a téns szolgabiró urat a faluba, már tegnap elkészítettem szobáját. Nekem jó, kegyes uram ő, s mihelyt megjön, megkérdezem.

Galambosné talán soha életében még nem lépett fel ennyi erélyességgel, s midőn a zavart látá, melylyel az idegen főleg a szolgabiró említésénél a szobában körülnézett, csaknem megnyugtatva érezé magát.

— Jól tudom, hogy szegény embernek nehéz dolog akármit bebizonyítani olyanok ellenében, kiknek a főbiró jó emberök — mondá végre keserűen; — az is meglehet, hogy csúfosan elkergetnek a faluból. De a főbirónál is van, hála Istennek, még nagyobb úr az országban; felmegyek én Pestre, és ha kell, Bécsbe. Ha nyomorult koldus vagyok is, gyermekemet még sem vétetem el magamtól.

— De hogy' fogod bebizonyítani, hogy gyermeked?

— Hogy' — hát ha máskép nem lehet, megesküszöm reá.

Indulatossága daczára a benyomás, melyet e szavak Galambosnéra tettek, nem kerülte el az idegen figyelmét.

— Ha a dolog biró elébe kerül és én nem nyugszom előbb — folytatá eltökélve, — és én ott azt mondom, hogy a gyermek az enyim, Galambosné asszony meg azt, hogy unokája, más tanú meg nincs, kitől a biró megtudhatná, kinek van igazsága, megesküdtetnek a

feszületre. Ismerem az egész szertartást, már többször keresztülmentem rajta. Majd meglátjuk, meg mer-e esküdni reá, hogy a gyermek, kit én az enyimnek tartok, csakugyan saját unokája.

Galambosné elhalaványodott. Az idegen diadalmi örömmel szegzé reá sötét szemeit. — Ugy-e bár — szólt megvetéssel, — ezt nem meri tenni. Tudja, hogy az esküvés hamis lenne és hogy a ki hamisan esküszik, azt Isten megveri, ha még oly szép kereszt függ is ágya fölött és még oly vastag könyvből szokott is imádkozni. De szegény asszonyt megfosztani egyedüli istápjától, egy anyától elcsalni gyermekét, az istenfélő keresztyén cselekedet?

Galambosné remegett, mint a hárslevél. Bármennyire szerette Mariskát, bármennyire borzadott a szerencsétlenségtől, mely őt fenyegeté, érzé, hogy magát arra, minél egyéb módot most nem látott megmentésére, soha sem határozhatná el. — Kend nem mondhatja, hogy a gyermek, melyet reám bizott, a magáé volt — mondá szorult hangon.

— Akár mindjárt megesküszöm reá.

— De nem igaz.

— Az az én dolgom. Megesküszöm reá. A ki esküszik, annak hisznek. A ki nem mer esküdni, hazudott.

— De csak gondolja meg — szólt ismét Galambosné kérő hangon, — örökre boldogtalanná akarja-e tenni a szegény leányt, épen most, mikor oly szép szerencsét tehetne.

— Tudom; a gazdag parasztnak fiával. Minek is hivják. Igaz, Feketének. Goromba, mint a darócz, de sok pénze van. Annál jobb. Nem ellenzem a házasságot, majd magam is oda megyek lakni.

— De az öreg Fekete soha sem egyeznék bele e házasságba, ha megtudja —

— Hogy az én leányom? Az az ő dolga. Ha nem

egyezik meg a házasságba, elviszem magammal. Ne féljen, eltartom én. Nem fogunk koplalni: se ő, se én; ily szép leánynyal az ember megélhet még a jég hátán is.

— Istenem, Istenem! könyörülj rajtunk; — mondá Galambosné, összekulcsolva kezét.

— Még ha az emberrel becsületesen szólnának, — folytatá az elébbi, — ha azt mondanák: igaz, hogy a leány a tied, de minthogy én neveltem fel és nagyon szeretem, meg minthogy ő is bizonyosan szivesebben maradna nálam, engedd át nekem, én pedig, hogy vén napjaidra inséget ne szenvedj, adok ennyi száz vagy ezer forintot. Ha az emberrel így szólnának, akkor még meggondolhatná magát. De csak szidják, szolgabiróval fenyegetőznek — — —

— Hát mit akarsz tőlem? — szakítá félbe a szólót Galambosné, ki ez új remény csillámánál elfelejté, hogy a szerfölötti készség által, melyet mutat, csak ellenének követeléseit neveli. — De mielőtt ez még felelhetett volna, koczogtak, s az öreg Fekete lépett a szobába.

Az öreg gazda nagy ezüst gombos sötétkék dolmányban, melynek zsebéből piros keszkenője lógott ki, egészen új kucsmával, s különös ünnepélyességgel lépett fel. A hatásnál is, melyet megjelenése Galambosnéra gyakorolt, feltünőbb volt a változás, mely e pillanatban az idegennek egész magaviseletében történt.

— Majd kinn várok, míg a nemzetes asszony dolgait elvégzi — mondá a legnagyobb alázatossággal.

— Hát megtaláltad az ifjasszonyt? — szólt Fekete nagy leereszkedéssel, midőn az idegenben a koldusra ismert, kit a malomnál látott.

— Hála Istennek! — mondá a kóbornő, — a nemzetes asszony mindjárt rám ismert és most is oly nagylelkűen meg fogja tenni kérésemet, mint már egyszer tette. Nekem nincs is nagyobb jóltevőm a világon.

— Egy kis beszédem van a nemzetes asszonynyal, te kimehetsz. Ha itt dolgaidat elvégezted, eljöhetsz hozzám is. Csak Fekete házát kérdezd, minden gyermek megmutatja; majd egy kis útravalót adok.

Ha a beszéd, melyben az öreg gazda, mihelyt az idegen a szobát elhagyá, Galambosnéval szemközt leülve, kivánatát előadá, kevésbbé czikornyás lett volna is; ha roppant szótagok helyett, melyeknek némelyike ostorként csak végén csattan, míg másoknál a csattanás egészen elmarad, s melyekben, a régi szokás szerint, Mariskát fiának megkérte, a legegyszerűbb beszédet használja: Galambosné felgerjedésében valószinűleg ép oly kevéssé követhette volna szavait, mint most. Az, hogy az öreg Fekete a kóborlót ismeri s őt házához hívta, új aggodalmakat támasztott szivében; míg a színlelt alázatosság, melylyel az asszony magát a gazda előtt viselte, azon reményt erősíté meg benne, hogy pénzáldozat által kedves növendékét az őt fenyegető veszélytől megmentheti. Fekete uram kissé hosszas beszédének meg volt azon jó oldala, hogy Galambosné annak értelmét előre tudván, magát azalatt kissé összeszedheté.

— Nagyon megtisztelve érezzük magunkat — válaszolt megindulva — és én bizony soha sem reméltettem, hogy a szegény leány ily szerencséhez jut. De Maris árva, mi tőlem vár reá, oly kevés — —

— Azzal én nem gondolok — szakítá félbe Fekete a szólót. — Fiamnak van miből eltartani feleségét és még több is, ha kell. Mi Feketék soha sem néztünk a vagyonra. Fiam szép feleséget akar és olyat, kit szeressen; én meg nem bánom, csak jó legyen és becsületes. Feleségem nem hozott semmit a házhoz, s mégis sohse bántam meg, hogy elvettem. A jó asszony olyan a háznál, mint a napsugár: semmit sem hoz, és mégis minden gyarapodik alatta. Csak jó legyen és becsületes.

— Nem azért mondom, mert én neveltem, de becsületesebb, jobb leányt Mariskámnál a föld kerekségén nem találhat.

— És hogy becsületes házból való legyen — folytatá az előbbi. — Én erre igen sokat tartok. Ahhoz, hogy menyem nemes leány legyen, nem kötöttem volna magamat. Se anyám, se feleségem nem volt nemes; de tudni akarom, hogy becsületes emberek gyermeke. Ismerni akarom faját. Azt mondják, a gyümölcs nem messze esik fájától. Az nem igaz. Magam is láttam elég gyermeket, kiben bizony senki sem ismert volna szüleire; de ha végre a gyümölcs maga is gyökeret hajt, akkor meglátszik származása, mert bizonyos, hogy a fa, mely belőle felnő, nem lesz különböző attól, melyen maga termett. Hígye el édes Galambosné asszony, minden a fajától függ. Ha még annyi vagyont hozna a házhoz, nem adnám azért, hogy nagyanyját ismerem.

Bármi hízelgő volt is ezen nyilatkozat Galambosnéra nézve, a szegény asszony talán soha életében nem látá magát nagyobb zavarban. Míveltebb személy, főkép miután házasság forgott kérdésben, a kénytelenséget, melyben magát látá, hogy az igazságot elhallgassa, talán fel sem vette volna; de a jámbor asszony nem szokott ilyenekhez, s most, midőn szíve s lelkiismerete először jöttek összeütközésbe, nem tudta mit tegyen. Szerencséjére az öreg Fekete sokkal inkább el volt foglalva saját gondolataival, mint hogy a zavart, melyben Galambosnét látá, egyébnek tulajdonítaná azon örömnél, melyet ajánlata benne gerjesztett.

— És mi tagadás benne — tevé hozzá rövid szünet után — azt is szeretem, hogy nemes leány; az ember sohse tudja, nem veheti-e hasznát nemességének. Az, hogy Mariska nemes leány, ugy-e bizonyos dolog?

A tisztelendő úr mondta, hogy apja jó törzsökös nemes ember.

— Vőm az volt — válaszolt Galambosné, — jó családból való, egyik bátyja mint esküdt sokáig szolgálta a vármegyét. Még nálam vannak irományai, a czímeres gyürű is, melylyel leveleit pecsételte.

— És ezeket az irományokat szükség esetében, ha valaki nemességén kétkednék, elő is lehetne mutatni?

— Hogyne, hisz mind nálam vannak. — És ezzel Galambosné egy köteg irást az almáriom fiókjából kivévén, Feketének általadá.

A gazda az ablakhoz ment, felnyitotta a köteget, s nagy figyelemmel az okmányok átnézéséhez fogott. Része deák vala s a többit is iskola-végzett ember jobban értette volna Fekete uramnál. De a nobilis Galambos és nemes Szabó, mely ezen a megye pecsétje alatt kiadott okmányokban sokszor előfordult, érthető vala, s Mariskának keresztlevele, melyben apja és anyja nemeseknek mondattak, már magában is eleget bizonyított.

— Régi, kétségbevonhatlan nemes — dörmögött Fekete magában, midőn az irományokat összekötözgetve ismét Galambosnénak átadá. — És az az átkozott molnár nem hiszi. De jól van, hadd mérgelődjenek; majd megmutatjuk nekik. Mariska menyem lesz és a ki nem hiszi, hogy nemes, azzal majd én szólok ezentúl.

Fekete az irományok megtekintése után jó kedvében a jövőről kezde beszélni. Büszke öntudattal elmondta vagyonbeli állását, s el a változásokat, melyeket háztartásában tenni fog, ha fiának neje lesz. Az öreg talán soha sem volt életében közlékenyebb s Galambosné oly boldognak érzé magát társaságában, hogy a veszélyről, mely mindezen reményeket megsemmisítheté, csaknem megfeledkezett.

Végre Fekete, ki már rég elmenni készült, de bucsúzás közben mindig új érdekes tárgyra akadva, újolag beszélgetésbe ereszkedett, Galambosnét megkérte, hogy az épen Margitnál lévő Mariskával délután hozzá jöjön; és most csakugyan elment.

Mindjárt utána ismét az idegen asszony lépett a szobába.

— Vén bolond — mondá a legnagyobb megvetéssel, — furcsa dolog lesz, ha majd megtudja, hogy az, kit menyének választott, az én leányom.

— Ha hallgatódzott és az öreg gazdának gondolkodásmódját ismeri, reménylem, nem fogja szerencsétlenné tenni e szegény leányt. Hisz saját gyermekének mondta; van-e anya a világon, ki gyermekét önként nyomorulttá tegye?

Galambosné, mint ki boldog álomból egyszerre a legszomorúbb valóságra ébred, első pillanatban alig fogható fel szerencsétlenségét egész terjedelmében s bizodalommal mondá e szavakat; de a hideg gúny, mely az idegen ajkain játszott, megsemmisíté támadó reményeit.

— És ha csakugyan nem az én gyermekem? — szólt Galambosnéra függesztve szemeit; — hisz maga mondja, nem hiszi, hogy az enyim; és nekem nincs keresztlevelem, melylyel bebizonyítsam.

— Akkor mi jussa van a gyermekhez?

— Semmi jussom nincs hozzá; ép oly kevés jussom, mint közöm; de minthogy a vén paraszt a fajra tart és nemes leányt keres fiának, elmondhatom neki, hogy annak, a kit választott, faját senki a világon nem ismeri, mert azt könyörületességből csak az országúton szedtem fel.

— Ezt kend nem teheti, — mondá Galambosné elborzadva, rövid szünet után.

— S miért nem — kérdé amaz hidegen; — a leány nem gyermekem, mi közöm boldogságához.

— De mit vétett kendnek a szegény ártatlan, hogy őt készakarva szerencsétlenné tegye?

— Nekem nem vétett a nyomorult, csak hogy én is megszorultam és szükség törvényt ront. Ha a vén Feketéhez megyek, s azt mondom neki, hogy fiának mátkájáról oly titkot közölhetek, mely reá nézve nagy fontossággal bir, de hogy annyit meg annyit kivánok titkomért, mit azonban csak akkor kell megfizetnie, ha törvény előtt bebizonyítottam, hogy igazat mondok: jót állok, az öreg nem fogja sajnálni a pénzét.

— A mit az öreg Fekete adna, azt megadom én is.

— Ez már józan beszéd — mondá jókedvűen az idegen, — csak az a baj, hogy nem tudjuk, mennyit adna az öreg Fekete; ő sokat, minden esetre igen sokat adna. Azt mondják, nagyon gazdag.

— Mennyit kivánsz?

— Mit tudom én, mentül többet. Mondja meg kulcsárné asszony maga, mit ád?

— Adok ötven forintot.

— Ötven forintot! — kiálta a kóbornő indulattal; — mikor a leánynak egész jövője függ titkomtól? Azt hiszi-e, hogy megbolondultam?

— Adok hát százat — mondá Galambosné, — nehezemre esik, de a szegény leányért megteszem ezt is.

— S hát nem szégyenli magát? Ilyen a pénzes ember. Ha egy krajczárt ád, az örök üdvösséget akarja érte, s még azonfölül ezerszer annyit e világon is. Így nem alkuszunk. Inkább mindjárt megpróbálom szerencsémet az öreg Feketénél.

— Hát százötven forintot adok. — Kétszázat. — — Kétszázötvenet — — —

Az idegen megvetéssel rázta fejét.

— Adok háromszázat — mondá végre Galambosné kétségbeesve, — s az élő Istenre esküszöm, hogy nincs több pénzem.

— A háznál meghiszem; de könnyen szerezhet.

— Miként szerezhetnék?

— Ha én lennék kulcsárné a házban, majd megmutatnám. De nem az én gondom, akárhogy' szerzi, nekem mindegy. Adjon ötszáz forintot és hallgatok; ha nem, elmegyek az öreg Feketéhez.

Galambosné kért, összetett kezekkel rimánkodott; elmondva mindent, mi meggyőződése szerint az asszonyra hathatott. Hisz az összeg, melyet tőle kivánt, egész keresetét tevé, melyet Mariska számára éveken át fillérenkint összetakarítgatott. Az idegen kérlelhetlen vala. Ha a pénzt úgy is Mariskának szánta, azt a leány számára nem költheti el hasznosabban, mint ha a titkot megvásárolja általa. Más az ő helyzetében bizonyosan még többet kért volna, s ő inkább hálát, mint szemrehányásokat érdemlett. Végre megegyeztek úgy, hogy Galambosné háromszázat mindjárt lefizessen, kétszázat a lakodalom napján.

Galambosné nehéz szívvel már leolvasta az asztalon a pénzt, s az idegen örömtől, vágytól remegő kezekkel nyúlt utána, midőn amannak eszébe jutott, hogy a jövőre semmi biztossága nincs.

— De ha most a háromszáz forintot lefizetem, s később a kétszázat, ki kezeskedik nekem, hogy kend nem fog újabb követelésekkel alkalmatlankodni? — mondá kétkedve.

— Micsoda kezességet kivánhat? — szólt a másik türelmetlenül, — mikor egyszer igérem, s ha kell, megesküszöm reá.

— De lehet-e bizodalmam hozzád?

— Ha nincs bizodalma, nem segíthetek — mondá

az idegen színlelt egykedvűséggel, — elmegyek az öreg Feketéhez, fogadom, lesz annak bizodalma hozzám.

— Állj meg! — kiáltá Galambosné.

— Mit használ a sok szószaporítás. Ha mikor már azt csináltuk ki, hogy a kétszáz forintot csak az esküvés után kapom és még sincs bizodalma, nem segíthetek. Mintha bizony, mihelyest Fekete fia a leányt elvette, ha kitudják is, hogy nem az asszony unokája, az neki valamit árthatna; vagy én titkomért, ha ezt akkor közlöm, az öreg paraszttól verésnél egyebet kaphatnék. De ha pénzét sajnálja, azt sem bánom. Feladom az egész dolgot a vármegyénél, s ha aztán az ifjasszony meg mer reá esküdni, hogy a mit mondok, hazugság, és hogy Maris csakugyan unokája, bizonyosan megnyeri perét és megtartja pénzét is; csak az a kérdés, kell-e a leány majd akkor Fekete uramnak.

— Vegye kend pénzét és hallgasson — mondá Galambosné sóhajtva.

— És az Isten megáldja a nemzetes asszonyt jószivűségeért — szólt a másik gúnyosan, midőn pénzét kendőjébe kötözé. — Most elmegyek az öreg Feketéhez; de ne féljen — folytatá bizodalmasan — szót sem mondok neki, hadd gondolja a vén bolond, hogy fia nemes leányt vesz el.

Miután az idegen elment, Galambosné szomorúan fiókjába tette vissza az üres skatulyát, melyben eddig pénzét tartá, s asztalához ült. Annyira elcsüggedt, hogy mikor később Mariska bejött, s az öreg Fekete látogatását megértve, nyakába borult, nem is örülhetett igazán.

— Jó az Isten, s meg fog oltalmazni minden bajtól — mondá, a kedves gyermeket kebléhez szorítva. — Én áldásomnál nem adhatok egyebet.

XIX.

Ha azoknak számát, kik a régi tanács szerint önismeret után fáradva, bölcsebbekké váltak, összevetjük azokéval, kik ezen úton másokhoz s önmagokhoz elvesztve bizodalmukat, a szerencsére képtelenekké lettek, az utóbbiaké bizonyosan nagyobb leend. Bizodalom a talizmán, mely nélkül nagygyá, vagy boldoggá senki sem lett a világon; mindenek előtt bizodalom önmagunkhoz, mert bármi kedvező körülmények között is, senki sem éri el azt, mire önmagát képtelennek tartja. Káldoryban hiányzott e bizodalom.

Míg Margitnál volt, e kedves személyiség befolyása alatt boldognak érezé magát; de otthon, mihelyt csendes szobájában magánosan fel s alá járva, helyzetét átgondolá, lelkében kételyek támadtak.

Hosszú meggondolás után tette e lépést. Irma levele s az, hogy Vámosyval találkozott, legfölebb annyi befolyást gyakorolt reá, hogy a mire már el vala határozva, azt épen ez nap tevé; s mégis, midőn eszébe jutott, hogy visszalépni többé nem lehet, sajnálni kezdé.

Világi tekintetekből nem választhatott volna jobban. Margit szép vala, gazdag, nagy családból való, szóval olyan, kinek megnyerésére még Káldory is büszke lehetett; s mert oly körben élt, hol a hiúság még

szerelmünkre is elhatározó befolyást gyakorol: a gondolat, hogy fiatal nejét, ha majd bemutatandja, irigyelni fogják tőle, jól esett szivének. Ugyanezt lehete mondani Margit választásáról is. Káldory gazdag, nagy névvel bir, a legszebb s legkitünőbb fiatal emberek közé számíttatik; az egész világ a házasságról, ha megtudja, bizonyosan azt fogja mondani, hogy a pár jól illik össze.

— Ó de szerethetem-e én őt úgy, mint ő szeret, mint magát e pillanatban szeretve véli? — így gondolkozott Káldory magában. — Ha vele a nagy-világban ismerkedett volna meg, ha feltehetné, hogy saját vagyona s állása Margit elhatározására befolyással voltak, e kételyben nem talált volna semmi aggasztót. Jól nevelt leány az ily csalódásokat el tudja tűrni, s a boldogságot, melyet szalma-fedél alatt képzelt, ha az kényelmes pamlagán izletesen bútorozott szobában jut eszébe, sok philosophiával nélkülözi. Bizonyos körökben az észnek az úgynevezett szerelmi házasságokban is annyi része van, hogy ha a szerelem végre egészen eltűnik is, a fődolgok fenmaradnak, s a tapasztalás azt mutatja, hogy épen az ily házasságok a legjobbak. Azon tulajdonok, melyek a szívet meghódítják, lassanként elenyésznek; azok pedig, melyek miatt a hölgy csak eszét követve, magát elhatározta, mindig becsesbekké válnak szemei előtt; s a szerelemnek idővel úgy is gyengülő lánczait a megszokás prózaiabb, de évrőlévre erősebb kötelékei pótolják. De Káldory ismerte Margitot, tudta, hogy neki más kell, s a gondolat, hogy azt, mi e kedves hölgy boldogságára szükséges, nem adhatja neki, lelkét sokszor fájdalommal töltötte el. Épen mert nem vala közönyös Margit iránt, mert őt szereté, legalább jobban mindazoknál, kiket eddig ismert: azért aggódott.

— Miért nem találkoztunk elébb — gondolá magában elkeseredve, — mikor ily szeretetben, minőt Margitnál találtam, bízni, mikor még azt viszonozni képes valék; az élet legfőbb boldogságát, azt, melyet nemesebb érzéseink által találunk, csak jutalmul nyújtja az ég az embereknek. Ki arra érdemetlenné vált, az ily boldogság élvezetére nem is képes többé.

Káldory visszagondolt életére. Nem vádolá önmagát, hisz nem tett semmit, mit helyzetében mások szintúgy nem tettek volna; hibája legfeljebb abban állt, hogy magát a folyamnak küzdés nélkül átengedé; nem vádolá végzetét, hisz az őt eddig nem sújtotta különös csapásokkal, s ha volt panaszra oka, az csak abban állhatott, hogy magát oly helyzetben, melyet ezeren irígyletre méltónak tartanak, nem érezé kielégítve; s mégis véghetlen keserűség tölté szívét a gondolatra, hogy azt, minél e földön nagyobb boldogságot nem találhatunk, egy nemes női szívnek egész szerelmét megnyerve, remény nélkül tekint a jövőbe; mentül többet gondolkozott, annál inkább meg vala győződve, hogy Margitot boldoggá nem teheti.

Talán csalódott. Soha szívére Margitnál senki mélyebb benyomást nem tett még, soha sem volt életében annyira elragadtatva, mint mikor neki szerelméről szólt; ha e pillanatokra visszagondolt, s képzeletében a bájló hölgy szerelem által lelkesült vonásai feltüntek, újra dobogni érzé szívét; de alig engedé magát át e boldogabb érzéseinek, s újra feltámadtak kételyei s a vád, hogy a pillanat benyomásai által oly valamire ragadtatta magát, mit jóvá tennie nem áll hatalmában.

S mit fognak mondani ismerősei, ha meghallják, hogy ő, ki a házasságról egész életén át gúnynyal szólt, végre önmaga e nyűg alá veté magát; mennyi kárörömmel fogják ismételni az élczeket, melyeket hasonló

körülményekben elébb ő csinált másokra? Szívéből megveté azokat, kiknek ítélete most eszébe jutott, s még sem tudott közönyös lenni iránta. — Csudálatos, de mégis való. — Vannak, kik olyannyira alant állnak, hogy reájok a közvéleménynek semmi hatása nincs; de alig találkozik csak egy is, ki a közvélemény fölé tudna emelkedni, s ki mindazon megvetés daczára, melylyel a tömegről szól, egészen egykedvű maradna, ha az ellene fordul. — Ha nem fáj ítélete, legalább bosszankodunk, főkép ha az jut eszünkbe, hogy a vádoló szózatok, melyek ellenünk emelkednek, nem mind igazságtalanok, s hogy eljárásunknak legalább egy oldala van, melyet még magunk előtt sem igazolhatunk egészen!

Mit fog Irma mondani, mit mindazok, kik e viszonyt addig kárhoztaták, s kik jelenleg, miután az felbomlott, ép annyi szent borzalommal fogják összecsapni kezeiket Káldory szívtelensége fölött, mint elébb azon sopánkodtak, hogy józan tanácsaikat el nem fogadva, csak szenvedélyeit követte. Ő tetteiről nem tartozott számot adni senkinek; és valamint elébb a részvétet, melyet a jámborok földi s örök javai iránt mutattak, Irma karjai között megveté, úgy most Margit birtokában nélkülözheté helybenhagyásukat; de vajon nem mondá-e egy belső szózat, hogy ez egyben az ellene emelt vád nem lesz alaptalan, s hogy Irma irányában csakugyan nem úgy viselte magát, mint saját meggyőződése szerint kellett volna?

Nem szerette Irmát többé. Az érzés, mely őt e nőhöz lánczolá, talán soha sem érdemelte a szerelem nevét; s mindenesetre Margit egészen háttérbe szorítá elébbi kedvesének képét. Még adott szava által sem volt irányában lekötve, hisz mikor Irmával utólszor találkozott, világosan kimondá a lehetőséget, hogy tőle vég-

kép megválik. Irma nem léphetett fel követelésekkel, sőt csak kevés józanságra volt szüksége, hogy viszonyának feloszlását előre tudja; hisz körében elég hasonlót látott már, mi, mint a napsugár a pataknak felszínét, a nőnek életét egy időre fénynyel s ragyogással tölti el, s ha elvonult, még egy kis meleget sem hágy maga után. De Káldory mindezen okoskodások által nem érzé megnyugtatva magát.

Ismerte Irmát s a véghetlen szerelmet, melylyel e nő hozzá ragaszkodott. Nem könnyelműség, hanem szenvedély vezette őt karjai közé; vajon remélhető-e, hogy Irma nyugodtan fogja viselni elhagyatását, hogy ő, ki szeretetének nevét s állását, kötelességeit s lelki nyugalmát feláldozta, most Adorján hívtelenségét ildomos nyugalommal veendi, mint azt mások tennék. Hisz mások nem szeretnek úgy, mint ő; azon viszonyok között, melyeknek alapját csak hiúság s némi érzékiség teszi, s a szenvedély között, mely őt Adorjánhoz köti, nincs semmi hasonlatosság. Mások elkészülve lehettek e csapásra; hisz a férfiak állhatatlansága ezredek óta szintúgy közmondássá vált a nők, mint a nőké a férfiak előtt; s ezen ismeret, mely senkit vissza nem ijeszt, millióknak vigasztalásul szolgál; de Irma Adorjánban nem közönséges férfiút látott. Kinek egész szívét adta, az magasabb lényképen áll képzete előtt, felruházva mindazon tökélyekkel, melyeket emberben a szeretet lehetőnek tart. — Mi másnál valószinű lehetett, az Adorjántól Irma meggyőződése szerint lehetetlen vala. Mi másnak egy pár óráig fájt volna, az Irmát örökre szerencsétlenné teszi.

Káldory tudta ezt, s e gondolatok keserűséggel tölték lelkét. Ismét elővette Irma levelét, melyen tegnap felindult, hogy benne valamit találjon, mi által magát saját szemei előtt igazolhassa; de e sorokban csak

határtalan szerelme vala kifejezve. Az egész világ pálczát törhetett ezen asszony fölött, ki szenvedélyében minden köteléket széttép, csak ő maga nem. Hisz csak egy bűne volt, az, hogy nagyon szeretett; s tehet-e ő neki e miatt szemrehányásokat?

— Rosszul viseltem magamat irányában. Irma soha sem bocsáthat meg, de mit tehetek róla? Tudhattam-e én, hogy az egészet így veszi, s hogy azon körben, melyben vele találkoztam, attól is őrizkedni kell, hogy a szükségesnél több szerelmet találjunk? — A kérdés csak az: mit tegyek most? Visszalépnem nem lehet többé.

Káldory fel s alá járva szobájában, még egyszer átgondolá helyzetét. A fő dolog az, hogy a viszony, melyben Irmához állt, Margit s anyja előtt titokban maradjon, s minden kellemetlen jelenet, melytől Irma szenvedélyessége mellett félni lehetett, kikerültessék; s e végre legjobbnak tartá, ha a dolgot ő maga írja meg neki, még mielőtt azt mástól hallhatná. Erre határozta el magát.

Egy nagy franczia író mondá: a styl az ember maga, s ez igaz lehet, főkép ha nagy írókról van szó. Kit az ég írónak teremtett, — mert vannak olyanok is, kik csak saját jószántokból szegődnek e mesterséghez — az, még ha nagy mesterek mintái után dolgozik is, megtartja sajátságait, s épen ezek által, miket maga talán hibáknak tart, hat leginkább; mert csak mi erősen kinyomott egyéniség bélyegét viseli magán, az hat általánosan, s csak mi a lélekből jő, az lelkesít. Kinek stylje ilyen, ki vele csak gondolatait s érzéseit fejezi ki, annak stylje szép, s annak az írás könnyű lehet. De vannak helyzetek, hol a styl nem egyéniségünk, hanem körülményeinktől függ, s csak ki ily helyzetben találta magát, az tudja, mi szörnyű nehéz dolog

az irás. A világ összes műprózájában nincs egy lap, mely több fejtörésbe került, mint némely egyszerű levél, melyen senki a fáradságot észre nem veszi, s mely nem a közönség, hanem néha oly személyek számára iratott, kiknek még a helyesirásról sincsenek egészen meghatározott nézetei; s Káldory mióta életében először tollat fogott, nem érezte magát soha oly szorultságban, mint most.

Tízszer hozzá fogott, s tízszer széttépte a mit irt, míg végre nagy vajudások után a következő levelet fejezte be:

Kedves Irma!

Engedje, hogy még egyszer így nevezzem! s ha e sorok az utolsók lennének is, melyeket önhöz intézek, s ha azokat végig olvasva, gyülölettel fordul el tőlem: engedje, hogy még egyszer kimondjam azon szerelmet, melyet ön iránt érezek s érezni fogok egész életemen át. — A meggyőződés, hogy boldogságom önnek nyugalmával és szerencséjével össze nem fér, arra birhat, hogy róla lemondjak; de a szerelmet, melynek azt köszönöm, nem téphetem ki lelkemből. Elválhatunk, de szívem nem változhatik meg, és soha mást igazán szeretni nem fog a világon.

De minek is írom ezeket? Ön nem hisz többé szavaimnak, ön nem fogad el mentséget; szét akarja tépni a kötelékeket, melyek ezentúl önre nézve csak kínosakká váltak. Legyen hát, minek lenni kell. Megérdemelném szemrehányásait, ha az ön nyugalmánál egyebet tartanék szemem előtt, s fájdalmamban elfeledném, hogy az áldozatok, miket boldogságomnak hozott, s melyekbe annak folytatása kerülne, nagyobbak, mint hogy azokat elfogadhatnám!

Igaza van, Irmám! jobb ha megválunk. Ha más nőkhöz lenne hasonló, ha színlelni tudna, ha el tudná rejteni érzelmeit, vagy érzelmeinek engedve, elfeledni

kötelességeit; ha kevésbbé ismerném, vagy kevésbbé szeretném, s a szüntelen küzdelmeket, melyek önt boldogtalanná teszik, nem látnám; vagy ha csak saját boldogságomat tartanám szemeim előtt: kérném, hogy határozatát változtassa meg, s ön talán ismét engedne kérésemnek. De ismerem önt, ismerem önmagamat, s átlátom, hogy mindkettőnkre nézve jobb, ha az ön akarata teljesül, s ezentúl idegenekké válunk; de vajon haragban kell-e elválnunk egymástól, igazságtalan vádak által kell-e elkeserítenünk azt, mi, ha elvesztettük is, életünk legszebb emléke fog maradni mindig?

Talán megérdemlettem vádjait. Miért közelíték, miért kerestem szerelmét, miért áldoztam fel nyugalmát saját boldogságomnak? Régóta érzem ezt, s nem hozhat e részben senki keményebb itéletet fölöttem, mint én magam. De érdemlem-e azért, hogy szerelmemen kétkedjék, szerelmemen, mely a múltra nézve egyedüli mentségem, s mely meggyőződésem ellenére az ön körében visszatartóztatott még akkor is, mikor a maradásnak következéseit beláttam.

Ó mert én mindent előre láttam. Régóta észrevevém, hogy szerelmem önt nem boldogítja többé, belátám kötelességemet, s el valék határozva; de oly megbocsáthatlan bűn-e az, hogy midőn utólszor találkoztunk, s elhatározásomat önnel közlém, s ön határozatomnak ellen mondott, annak kivitelére erőt nem érzettem magamban; hogy boldogságom mámorában mindenről megfeledkeztem, még arról is, mivel önnek tartozom?

De hagyjuk ezt. Ön nem bízik szavaimban, s jobb talán, ha a hírmondóknak hisz, kik engem rágalmaznak, mint nekem; úgy is a jövő szinte be fogja bizonyítani rágalmaikat.

A viszony, melyben eddig Ormosyékhoz álltam, tisztán baráti vala; olyan, minő falun szomszédok

között, kik mérföldekre semmi más társaságot nem találnak, szükségkép támad, s e viszony ilyen maradt volna ezentúl is. Ormosy Margit szép és szeretetreméltó hölgy, ki iránt vonzalmat érezék, de kit soha kellemes ismeretségnél többnek nem tartottam. Annyira távol valék minden más szándéktól, hogy miután irántam ébredő hajlamát észrevevém, ritkábban mentem a házhoz, s arra határoztam magamat, hogy a vidéket elhagyom. — Ön levele megváltoztatá szándékomat.

Rokonim régóta kivánják, hogy megházasodjam; tudom, hogy nénémet, ki anyai szeretettel függ rajtam, ez által boldoggá tehetem; miért ne teljesítsem e kívánatot most, midőn többé semmi sincs, a mi visszatartóztathat? Hisz reám nézve úgyis minden közönyös. Oly boldog, mint egykor voltam, úgy sem lehetek többé.

A szívet, melyet ön magától eltaszít, nem adhatom másnak; nem szerethetek, mint egykor szerettem; s csak eszemet követve, Margitnál nem választhatok jobban. — Ne csodálkozzék tehát, ha a városban egy új hír terjed el, s ez való hír lesz. El vagyok határozva. Talán még ma, talán holnap örökre lekötve leszek, mentül elébb, annál jobb. Ki tudja, később elhatározhatnám-e magamat; és ön nyugalmára legjobb, ha közöttünk áthághatlan válaszfal emelkedik.

Nem mondom: felejtsen el! hisz az nem lehet; nem mondom: bocsásson meg, hisz azt most nem várhatom; de ha eljő majdan az idő, melyben a jelen kínos pillanatokra nyugodtabban gondolunk vissza, talán meg fogja érteni az áldozatnak nagyságát, melyet akkor hozok, midőn öntől bucsút veszek.

Ó Irma, hadd reméljem ezt! Sorsom úgy akarta, hogy épen annak, kit e világon leginkább szerettem, közeledésem által csak fájdalmat okozhattam; ó ne

átkozzon el, ne gyűlöljön, hisz én oly véghetlenül szerettem önt. — —

Miután Káldory e levelet nagy fáradtsággal elvégzé s tisztára írta, — az ember nem hinné, hány levél, melyben a legfellengzőbb érzés és legforróbb szenvedély nyilatkozik, iratik fáradságosan tisztára — nyugodtabbnak érezé magát. Végig olvasá sorait, s a hangzatos szólamok megnyugtatólag hatottak reá. Ha nem elégedett meg magával, legalább levelével elégedett meg, azt hivén, hogy az Irmára bizonyosan megteendi a kivánt hatást, és ő végre nem is kívánt egyebet. — Ha más költeményeknél — Byron állítása szerint — legnehezebb jó kezdetet találni: a szerelemben, életünk ezen legszebb költeményében, melyet csaknem mindenik megkisért, s mely oly ritkán sikerül, legnehezebb bizonyosan a jó vég; s ha legtöbben befejezésül a házasságot használják, ennek oka többnyire abban található, mert minden fáradtság után is más végre szert nem tehettek. Káldorynak úgy látszott, hogy nehéz feladatát megoldá. Mint más írók, kik bizonyos érzések benyomása alatt alkotva műveiket, a körülményekről megfeledkeznek, melyek között az olvasó azokat átnézi, s melyektől hatásuk függ: úgy Káldory a helyett, hogy magát Irma helyzetébe gondolná, a hatást, melyet levele reá tenni fog, saját érzéseihez mérte; s vajon lehetett-e több szeretetet, lehetett-e annyi nemes érzést melegebb szavakkal kimondani, mint azt ő tette soraiban?

A megválás Irmának fájni fog, — de vajon nem ő kezdette-e tulajdonkép a szakadást? Káldory levele csak annak válasza volt, melyet ő írt; a határozat, melyet sorai kifejeztek, csak Irma nyiltan kimondott kivánatának teljesítése. És az egész nem is érhette Irmát készületlenül. Midőn utólszor találkoztak, ugyane szobában, hol most levelét írta, csaknem ugyanazon

szavakkal elmondá ugyanazt. Igaz, hogy Irma, midőn levelében Káldorynak írta, hogy tőle meg akar válni, valószinűleg nem hivé, hogy ezen szavakat komolyan veszi; igaz az is, hogy Káldory az utolsó találkozás alkalmával az elválás lehetőségéről nem épen oly hangon beszélt, hogy Irma annak bekövetkezését előre láthatá; de végre nyugodt meggondolás után legjobb vala mindkettőjökre nézve, ha megválnak, s a mód, melylyel Káldory szándékát teljesítette, nem lehetett volna gyöngédebb.

Csak egy vala levelében, mi Irmát sértheté: a hír, hogy házasodni fog. Káldory jól tudta, hogy asszonyok semmit sem bocsátanak meg nehezebben, mint ily bűnt; de végre panaszkodhatott-e még ez ellen is? Hisz nem mondá-e ki a legmelegebb szavakban, hogy szíve nem változott, hogy Irmát még mindig szereti, s Margitban csak egy válaszfalat akar felállítani, mely őt saját szenvedélye ellen biztosítja. Nem tünt-e fel még e házasság is mint egy új áldozat, melyet előbbi szerelmének hozott?

Mentül tovább gondolkozott e tárgyról, annál inkább kibékült magával, s végre azon érzéssel pecsételé be és küldé el a levelet, melylyel szivünk eltelik, ha egy igen kellemetlen dolgon végkép keresztül estünk.

XX.

Káldory idejének legnagyobb részét a történtek után Vérthalmon tölté, s boldognak érezte volna magát, ha Irmának emléke nem nyugtalanítja őt, főkép miután tőle válasz helyett csak nyomtatott gyászlevél érkezett, melyben férjének halálát jelenté. Érezé, hogy e nőnek, kit épen akkor hágy el, midőn a válaszfal, mely közte s birhatása között létezett, leomlott, csak megvetését s gyűlöletét érdemli; vajon remélheti-e, hogy e szenvedélyes nő halálos megsértését nyugodtan eltűri, s nem követ el mindent, hogy az új viszonyt, melybe Margithoz lépett, legalább elkeserítse? Nem áll-e ez hatalmában? Ha leveleit Margittal vagy anyjával közli, főkép az utolsót, mit fognak mondani? Másoknál ily felfedezéseknek nem nagy következései lennének. Oly kérőnél, minő Káldory vala, az asszonyok hasonló körülmények között többnyire sok philosophiát tanusítanak, s nem igen bánják, ha a mézes hetek édessége közé egy kis viasz vegyül is, mely a viszonyok felvilágosítására szolgálhat. De Káldory tudta, hogy Margit és anyja máskép gondolkoztak. — Átkozta, hogy levele által csupa jó szívből és gyöngédségből oly fegyvert adott maga ellen kezébe, melynek használatától őt most, miután férje meghalt, csak büszkesége tartható vissza,

azaz: oly valami, mivel a nő talán szerelmének ellenállhat, de nem gyűlöletének.

Káldory, bár Margit napról napra kedvesebbé lett előtte, mindezen gondolatoktól gyötörve, nem érzé magát szerencsésnek, de uralkodni tudott érzései fölött; s ha néha komolyabb és gondolkozóbb vala, mint helyzetéhez illett, nem vevé senki rossz néven; hisz sokat szenvedett életében, gondolá Margit, s még inkább szerette őt e szomorúságában is. Oly boldognak érezve magát, oly erősnek szerelme által: miként hihetné, hogy e szomorú benyomások, melyeket az élet Adorján emlékében hagyott, még az ő szeretetének is ellenállhatnak? Tudhatta-e ő, hogy azon harczban, melyet kedveseink multja ellen küzdünk, győzni nem lehet?

Vérthalmon külsőleg nem változott semmi. Csöndesen folytak a napok, mint máskor, s a rendkívüli tevékenység, melyet a szükséges készületek a grófné életébe hoztak, nem zavará a ház nyugalmát; s mégis lakói mindegyikének mi egészen új alakban tűnik fel az élet!

Margit nyugtalansága eltűnt. Mint a mágnestű, mely miután irányát egyszer feltalálta, ha a hajót vészek hányják is körül, biztosan egy pont felé mutat: ilyen vala szíve. Eltüntek kételyei; érezé, hogy nem választá, hanem feltalálta irányát, s hogy az nem változhatik többé, s épen e meggyőződés vala az, mi őt oly szerencséssé tevé. Ő, kinek lelkét elébb határtalan vágyak nyugtalaníták, ki félre értve gondolá magát, kit még anyjának szeretete sem elégített ki, mert e szeretet annak, melyről ő álmodozott, nem felelt meg, mert nem vala oly határtalan, oly kizárólagos, minőt ő képzelt: most egyszerre birt mindennel, mi után lelke sóvárgott. Tudta, mit kivánhat, mit remélhet a jövőtől. A nagy hatáskör, melyet keresett, a dicsőség, melyről álmodozott, a szeretet, melyet sejdíte, minden, mi szíve boldog-

ságára szükséges vala, Adorjánban talált irányt, s ő nem kivánt semmi egyebet az élettől. Margit oly derült vala e napokban, oly határtalan boldognak látszott, hogy még anyja is, ki máskor a legkisebb alkalommal aggodalmasan tekintett a jövőbe, most egészen megnyugtatva érezé magát.

Nem kevésbbé szerencsés vala Mariska is, csakhogy boldogságának érzete kedélyére máskép hatott. A kedves leány, ki előbb víg énekével házat s kertet eltöltött, s ártatlan csintalanságaival mindenkit földeríte, egyszerre hallgatóbbá, komolyabbá vált. Ha Margit teljes biztossággal tekintett a jövőbe, s egy perczig sem kétkedett, hogy Adorjánt boldogítani fogja: szendébb barátnéjának szívét sokszor bizonytalanság tölté el. Hisz ő nem is foghatta meg, mi által érdemelhetett ennyi szerencsét; nem érheté fel eszével, miként hálálhatná meg a boldogságot, melyet Andrisnak köszön? Fogja-e az öreg úrnak kedvét tölthetni; fogja-e a nagy házat rendben tarthatni, s a sok cselédet s munkát, mely majd mind csak reá néz? Mintha a két barátné szerepet cserélt volna. Margit, mióta a czélt, melyről előbb csak ábrándozott, maga előtt látá, a gyötrő bizonytalanságtól, melyben eddig élt, egyszerre szabadnak érezé magát; Mariska megijedt a szerencsétől s a kötelességektől, melyek új körében reá vártak, s melyeknek teljesítésére saját erejében kétkedett.

Érezték mindketten, hogy új élet küszöbén állnak; Mariska csüggedve, Margit bátor elhatározással tekintett a jövőbe; s mégis mindketten boldogabbaknak érezék magokat, mint előbb voltak. Mint a nap, mely a vidéknek egy részét fénynyel tölti, míg a másikon előbb nem gyanított árnyak támadnak: olyan a szerelem; itt váratlanul gyönyör s reménység, ott bánat s aggodalom tűnik fel hatása alatt; minden változik, de minden szebbül.

Vérthalmon e napok lefolyása alatt mindenki megelégedve érezé magát. Maga az öreg Galambosné, bármennyire sajnálta pénzét, melyet nagy fáradsággal Mariska számára gyűjtött, s melyet a kóborló tőle kizsarolt: midőn a kedves leány boldogságát látá s jövőjére gondolt, kibékült végzetével; s az öreg Farkas is megnyugodott a történtekben.

Teljes mértékben méltánylá ő Káldory kitünő tulajdonait, sőt épen az vala az egyik ok, miért Margit jövőjére néha aggodalommal gondolt. Nézete szerint annak, ki minden czél nélkül él, ki semmi terhet magára vállalni nem akar, kivált ha fényesebb tehetségekkel bir, végre az élet válik terhére; s ha a nagy-világban talált rossz házasságoknak belső történetét ismernők, az tűnnék ki, hogy férj és nő többnyire azért tették egymást szerencsétlenné, mert semmi egyéb dolguk nem volt. — Sokat gondolkozott e tárgyról és sokat aggódott; de Farkas Máté nem tartozott azon emberek közé, kik nehézséggel vagy veszélylyel szemközt azt nyugodtan elfogadják. Mint a legsötétebb éjben mindig marad annyi világosság, hogy ha egy ideig kinézünk, egyes tárgyakat legalább homályos körrajzaikban meglátunk: úgy ő sem ismert egészen reménytelen helyzetet; addig nézett, addig erőltette szemeit, míg köre ismét világosabbnak látszott. Az történt most is. A practikus férfiú, ki soha munkátlanul maradni nem tudott életében, Káldory blazirozottságát nem foghatá meg, s végre azon meggyőződéshez jutott, hogy az csak átmenő állapot, egy neme a betegségnek, mely idővel el fog múlni. — Ki kell őt ragadni jelen munkátlanságából, hozzá méltó pályára kell őt vezetni: s minden jó lesz. Eddig mindentől, mit az életben talált, visszataszítva érezé magát; de hisz a mágnesnek is van visszataszító sarka, az sem érzi minden által vonzódva magát; Káldorynak baja csak az, hogy

eltévesztett oldalról közelitett az élethez, hogy nem jött érintkezésbe oly tárgyakkal, mikhez természete szerint hajlama van. Ily embernek nagyobb kör kell. Komolyabb kedélye csak a közdolgok terén találhatja kielégítve magát, s Margit egészen oly egyéniség, ki őt e pályára vezetheti.

Mihelyt az öreg plébános a dolgot egyszer ezen oldalról tekinté, megszüntek kételyei, s a grófné, kit eddig csak az nyugtalanita, hogy agg barátja nem osztozik örömében, nem kis meglepetéssel vevé észre, hogy ő, kinek itéletéről legtöbbet tartott, a házasságot, melyet annyiszor ellenzett, most alig várhatja be.

Vérthalmon azért boldog egyenlőségben folytak a napok, események nélkül, de telve reményekkel s boldogsággal. Nem változott senkinek helyzete, senkinek érzelmei; csakhogy e folytonos boldogság befolyása alatt, mint hova a nap sokáig sütött, az egész körben mindig több melegség terjede el: s igy érkezett meg a nap, melyre Margit s Mariska menyegzője határozva volt.

A városból csak Káldorynak nagynénje s egy pár barátja, az Ormosyaknak néhány rokona jelent meg. Az egyházi szertartás, egyszerüen s pompa nélkül, a vérthalmi templomban ment véghez; csak a virágok, melyekkel a plébános templomát felékesíté, az örömkönyek, melyek annyi szemben ragyogtak, a megelégedés, mely minden arczon sugárzott, szebbíték az ünnepélyt.

Farkas Máté elmondta áldását a párok fölött, s megindulástól remegő hangon épen rövid oktatást intézett hozzájok, midőn Káldory Erzsébet a templomban körülnézve, a nép között egy mély gyászba öltözött nőt vőn észre.

A meglepetés és nyugtalanság, melyet arcza rögtön

kifejezett, nem kerülte ki Adorján figyelmét. Okát keresve, szintén a nézőkre fordítá szemét, s Irmát látta ott.

Csak egy perczig találkozott tekintetök, de ez egy percz elég vala, hogy az érzelmeket, melyek Irma keblét e pillanatban eltölték, megértse; s Káldory földre sütötte szemét.

Nem vevé senki észre zavarodását, de a kínt, mely lelkét e pillanatban eltölté, senki sem írhatja le.

— Isten áldja meg a nagyságos kisasszonyt! Isten áldjon meg, Mariska! — ily szavak hallatszottak minden oldalról, midőn a nászkiséret a templomot elhagyá. Káldory nem hallott semmit. Midőn a hely mellett, hol Irma ült, elment, akaratlanul ismét arra fordult, s szeme ismét a sötét tekintettel találkozott, melyben annyi fájdalom s gyűlölet vala kifejezve.

Káldory fiatal nejével hosszabb utazást akart tenni. Még a menyegző napján kelle elindulniok. Margit s anyja, kik életökben most először váltak el egymástól, annyira el voltak foglalva e gondolat által, hogy a változást, mely Adorjánon történt, észre nem vevék; neki magának pedig az utazásra szükséges készületek ürügyül szolgáltak, hogy a szerencse-kivánók köréből rövid időre szobájába vonulva, maga fölötti uralmát visszanyerje.

Midőn utazásra készen a terembe visszatért, külsőleg nyugodt vala, s ha a jó kedv, melyre magát kényszeríté, erőltetettnek látszott is, csak nagynénje gyanítá azt, mit neki e rövid óra alatt szenvedni kelle, míg elvégre szép nejével kocsiba ült s eltávozott.

Kevéssel az új házasok után a többiek is kocsira ültek s elmentek. Jelenlétök, mely a grófnét arra kényszeríté, hogy a bucsú pillanatában magán erőt végyen, talán jóltevő hatást gyakorolt reá. Könnyebben viseljük

el fájdalmainkat, ha magunkat azoknak egészen át nem engedjük, s a kényszerűség, melynek súlyát soha nehezebben nem érezzük, mint épen ilyen pillanatokban, lelkünk egyensúlyát fentartja. — Miután valamennyien eltávoztak, a magános anya felment Margit szobájába és sírva fakadt.

Így találta őt az öreg plébános. Mélyen meg vala hatva ő is; érté ő e fájdalmakat, s tudta, hogy keserveink, mint a nyári vésztől megáradt folyam, kevésbbé dúlnak, ha folyásukat nem gátoljuk. Hallgatva állt egy ideig a grófné széke mellett; később az ablakhoz ment, s kinyitva azt, a kertbe nézett. Távolról víg zene hallatszott, s öröm-kurjongatások, melyekkel a lakodalmas nép Fekete udvarát eltölté.

— Mi boldogok ők — szólt a grófné hosszabb hallgatás után, mely közben Farkas Máté szemei rajta függtek — ők láthatják, ők részt vehetnek gyermekeik boldogságában, de én — — Nem boldogtalan-e az asszonynak helyzete, kinek csak egy leánya van? Mikor s hogy' fogom meglátni Margitot?

— Mindenesetre boldogan — szólt Farkas erőltetett jó kedvvel — s hiszem, nem sokára. Nem adok neki egy pár hónapot, s a vágyon kívül, melyet Margit nagysád után bizonyosan érez, lesznek más okok is, melyek e szép párt, mely most szárnyra kelt, biztos fészkéhez vezetik vissza. — — De jöjön nagysád — tevé hozzá, midőn a jó hatást, melyet szavai a grófnéra tettek, észrevevé, — jöjön a lakodalomba. Az öreg Fekete csak félig örül, míg házát meg nem tisztelte nagysád, s úgy a többiek is.

Elmentek. — A lépcső alján Galambosnéval találkoztak, ki egy idegen rongyos nő által kisérve, épen szobájából jött.

— Azt sem hittem volna, hogy a nemzetes asszonyt

itt találjuk — szolt Farkas jókedvűen; — mit mondanak a tánczosok.

— Nem nekem való az — mondá Galambosné sóhajtva. — Ha nem szégyenleném, leülnék egy szögletbe és sírnék estig.

— Mi baja van édes Galambosné? — kérdé a grófné; — egészen halavány.

— Kis változásom is van és meg — — Tudja Isten, annyira kivántam e házasságot, s most, hogy megtörtént és üres szobámat látom, oly nehezemre esik, hogy magam sem mondhatom ki.

A plébános őt is vigasztalni akará.

— A tisztelendő úr mind ezt nem érti — mondá amaz; — szomorú dolog biz ez, akárhogy veszszük. Az ember fölneveli leányát, esztendőkig gondoskodik róla, megóvja minden bajtól, s mikorra felnőtt, más veszi el, s nem tudja senki, mi lesz belőle.

— Ha még egyszer ötszáz forintot kaphatnék, sem adnám érte, hogy nincs gyermekem — szólt a kóborló, midőn a kapunál megállva, a távozók után nézett, kik beszélgetve Fekete háza felé mentek; — csak pénzbe kerül s gondot szerez.

XXI.

Csaknem három év mult el, mióta Káldory fiatal nejével a hazát elhagyá. A nagy események, melyek ezen idő alatt egész Európa nyugalmát feldúlták, s melyeknek egyedüli, de megmérhetlen súlyú eredménye az vala, hogy általok népek s egyesek legszebb reményeiktől fosztattak meg, a fiatal házaspárra, melynek történetét itt újra felveszszük, egyenes hatást csak annyiban gyakoroltak, hogy Káldory tovább tartózkodott a külföldön, mint eleinte feltette.

Káldory, mint már előbb mondtuk, azok közé tartozott, kiket közdolgok nem érdekelnek, s kik, hogy e közönyösséget, mely fiatal embereknél mindig a jellem vagy szív szegénységének jele, önmagok előtt igazolják, önösségöket rendszerbe hozva, életbölcseségnek hirdetik.

Nem ismertem senkit, ki közdolgokban részt vesz, s kinek állását s tetteit nem önzés határozná el; a legjobbak még azok, kik csak személyes érzéseiket s nem érdekeiket követik; de vajon oly biztos kalauzok-e ezek, hogy utánok indulva, nemzetek s országok nyugalmát veszélyeztetni jogunkban állna? Mit találunk az emberi nem történeteiben a csalódások hosszú soránál egyebet? Mi mást azon meggyőződésnél, hogy mindazok, kiket a jövő bámul, mert az elvet, mely

korukban irányt adott, ők hirdeték: ha a pályát újra kezdhetnék, más, talán előbbi meggyőződésökkel épen ellenkező igazságokért küzdenének, vagy, mi még valószinűbb, többé részt nem vennének a tusában, hol győzni lehet, de a küzdelem czélja örökre elérhetlen. Nem látjuk-e, hogy a legjobbak még dicsőséget sem arathatnak, mert ezt is csak pártok osztogatják, s ki ezeknek kedvéért meggyőződéséről lemondani nem akar, ki azért, hogy a tömeg mindig utána induljon, magát általa egy állásból a másikba hurczoltatni nem engedi, az nem számolhat kedvezésökre.

Ezek voltak Káldory nézetei, melyeket elébb Vérthalmon mindig vitatott, valahányszor őt Farkas Máté a közdolgokban részvétre buzdítá, s melyekben őt az utolsó évek eredménytelen küzdelmei még inkább megerősíték. Ha elébb — az öreg plébános nagy boszúságára — nem akarta belátni, miért érdemelnének olyanok, kik saját nádparipáikon kedvelt agyrémek után rohannak, több tiszteletet azoknál, kik valóságos nyulakat kergetnek: a legújabb események még inkább megerősíték őt nézeteiben.

Közönyösséggel tekinté azokat, mint melyeknek eredménytelenségéről kezdetöktől fogva meg vala győződve; s miután a nyugalom helyre állt, örült, nem mintha azon pártnak nézeteiben osztoznék, mely győzött, hanem inkább azért, mert a zaj, melyet régen megunt, végre lecsendesült.

Mindamellett e nagy események, melyeket magától a lehetőségig távol tartott, nem maradtak befolyás nélkül életére. — Nincs talán kellemetlenebb helyzet a világon, mint azé, ki felgerjedett időszakban azon tárgyak iránt, melyekért mindenki lelkesül, semmi érdekkel sem viseltetik. A büntetés, melyet Solon azokra szabott, kik semmi párthoz sem szegődnek, nem marad el. Semmi sem bünteti meg önmagát inkább, mint a

részvétlenség s Káldory tétlenségében azon egész idő alatt elégedetlenebbnek érezé magát mindazoknál, kiknek törekvéseit megvető sajnálkozással nézé.

Utazásának fő czélja Margit vala. Ő, ki oly hosszú időt töltött a külföldön, előre gyönyörködött az élvezetben, melyet fiatal neje annyi új s nagyszerű tárgy látásában találni fog; örült a hatásnak, melyet Margit szépsége a párisi termekben előidézend; — de alig mult néhány hónap, s már is tapasztalá, hogy az események, bár azokból semmi részt sem vett, őt nemcsak mindezen örömöktől foszták meg, sőt hogy azok még házi viszonyaira sem maradtak befolyás nélkül.

A februáriusi forradalom, s még inkább a következmények, melyeket az hazánkban előidézett, erősen hatottak Margit képzeletére, s a szenvedélyes nő, ki e mozgalmakban egy új, nagyszerű időszaknak kezdetét látá, nem foghatta meg férjének részvétlenségét. Nem törődött politikával; nem gondolkozott az egyes kérdésekről, melyeket ő úgy is legfeljebb szivével érthetett volna meg; nem tudta, nem is sokat kérdé, kinek van igaza: de hogy itt oly pálya nyílik, melyen minden erő, minden valóságos tehetség magát kitüntetheti, arról meg vala győződve; s a gondolat, hogy férje e nagy időszakban tétlenül áll, szivének fájt, mint egy csalódás. — Véghetlenül szerette őt. Meggyőződése szerint mindazok között, kik a világot nevökkel eltöltötték, nem vala egy, ki Adorjánnal bármi tekintetben mérközhetnék; s ő közönyösen nézi a küzdelmet, melyben, bármelyik oldalra álljon, első lehetne. Káldorynak talán igaza volt, hogy magát Margit lelkesedése által elragadtatni nem engedé, s fiatal neje kérelmeit, hogy a hazába visszatérve, a mozgalomban részt vegyen, néha félig enyelegve, néha komoly okokkal visszautasítá. Margit anyja helyeslé vejének eljárását, s minden leve-

lében kéré gyermekeit, hogy míg a zavar tart, külföldön maradjanak. De Káldory jobban ismeré nejét, hogysem gondolatait, bár azokat Margit később magába zárta, ne sejdítené, s mintegy lealjasulva érezé magát szemei előtt. — Ő, kihez neje szerelmének lelkesedésében mint magasabb lényhez tekinte fel, kitől legbüszkébb ábrándjainak teljesülését várta, s ki eddig minden társaságban a legkitünőbb helyek egyikét foglalta el: nem érzé-e, hogy ezen állásából most azon egészen közönséges s mindennapi emberek sorába sülyedett, kikre eddig csaknem sajnálkozva nézett le, s pedig nem csak a világ, hanem kedvesének szemei előtt is?

Margit szivére ez nem vala befolyással. Nők bámulatos szilárdsággal ragaszkodnak minden reményhez, minden csalódáshoz, mely szerelmökkel összefügg; s Margit, ki ezen idő alatt férjének belső elégedetlenségét észrevevé, talán még inkább szerette őt. Nem szenved-e ő? (hogy a férfiak néha csak rosszkedvűek, azt a nők házasságuk első éveiben többnyire még nem fedezik fel), nem mutatja-e a nyugtalanság, melyet minden erőlködése mellett néha eltitkolni nem birt, hogy magát a tétlen állásban szerencsétlennek érezi? A részvétlenség s a megvetés, melylyel a tömegtől elfordul, csak szomorú tapasztalásainak következése, tapasztalásoknak, melyek bizodalmát az emberekhez tövében megingaták. Ily okoskodásokkal vigasztalá önmagát s menté férje magaviseletét, melyben más csak gyöngeség vagy önzés jelét látta volna; de Margit, habár férjét ezért nem szereté kevésbbé — hisz vannak idők, hol bármit tegyünk, a nő szerelmét ép oly kevéssé veszthetjük el, mint azt később semmi módon nem nyerhetjük vissza — bizonyosan kevésbbé vala boldog szerelmében, s Adorján nem ámítá magát e tekintetben.

Margitnak nem volt gyermeke — és Káldory, ki

maga az apai örömök után nem igen vágyódott és családja fentartásának kevés fontosságot tulajdonított: naponkint inkább át kezdé látni, hogy oly nőnél, minő Margit, e hiányt semmi sem pótolhatja ki. A boldogsághoz semmi sem szükségesebb, mint hogy életünknek egy meghatározott czélja legyen, s a nő azt csak gyermekében találhatja. Ha kisdedének arczán élete legszebb emlékei mosolyganak elébe, ha karjai között tartja jövőjének kedves terhét, vagy a kis bölcső mellett édes álmokba ringatja önmagát: nem követel más boldogságot magának; ha ezt nem teheti, a világ minden kincsei elvesztik becsöket szemei előtt.

Valamint Margit határtalanul szerette férjét, s kedvéért magába zárta ezen vágyait is, úgy Adorján melegen ragaszkodott a bájló nőhöz, kit talán most még inkább szeretett, mint midőn őt az oltárhoz vezeté; csakhogy régi tapasztalás szerint, melynél szomorúabb nincs a világon, két ember igen szeretheti egymást, a nélkül, hogy azért boldog legyen.

Voltak pillanatok, midőn Káldory csaknem szerencsétlennek érzé magát, főkép miután fiatal nejének egészsége romlani kezdett, s Angliában, hol a februáriusi forradalom után hosszabb időre letelepedett, a mellbajnak, melyben apja meghalt, némi jelei mutatkoztak. Olaszország szelídebb éghajlata látszólag ugyan ismét helyreállítá egészségét, de kedélyi állapota nem változott, sőt a vágy, melylyel a hazába s anyjához visszakivánkozott, napról napra erősebb lett; s Káldory, bármily okai lehettek, melyekért külföldön tartózkodását még továbbra terjeszteni óhajtá, elhatározta magában, hogy kivánatát teljesítendi. Csak még az emsi fürdőbe akart elébb menni, melynek használatát az orvosok Margit egészségének tökéletes helyreállítására szükségesnek tartották.

Itt találjuk most őket.

Csak néhány nap óta érkeztek meg. Káldory, mihelyt lakást fogadott, s nejét kényelmesen elhelyezve látá, pár napra Frankfurtba ment, hol néhány ismerősével találkozni akart. — Margit azalatt magára maradt.

Régóta nem érzé magát jobban. A bájló vidék, a nyugalom, mely után vágyódott, maga az, hogy férje kedvéért vidámságot színlelnie nem kelle, s hogy magát szabadon átengedheté ábrándjainak, jól esett szivének. S nem érzé-e magát közelebb hazájához, közelebb a pillanathoz, melyben anyját s Mariskát ismét kebléhez szoríthatja, s nekik mindent elmondhat? Mit? — tudja-e ő maga, mi fekszik szivén? talán csak az bántja, hogy senkinek sem mondhatja, mennyire szereti Adorjánt, mennyire boldog általa; csakhogy szólhasson, hogy bizodalmasan kibeszélhesse magát azokkal, kiknek körében oly boldog napokat töltött. Régóta nem volt kedvesebb gondolata, nem volt forróbb vágya, mint ez. Úgy képzelte, mintha teljes boldogságára csak ez kivántatnék, mintha azon perczben, midőn gyermekéveinek színhelyére visszatér, a ború, mely egy idő óta lelkére nehezedett s melynek okát maga sem ismeré, azonnal szét fogna oszlani. Hisz oly rövid idő múlt, mióta e körből távozott, miért ne találná fel benne mindazt, mit ott hagyott; miért ne érezné magát szerencsésnek, mint egykor, sőt még inkább, miután Adorján szerelme által annyi új boldogsággal gazdagabbá vált? Hisz ő még oly fiatal; miként tudhatná, hogy ily boldogságot csak a réginek árán cserélhetünk be, s hogy, ha körünkből egy ideig távozva, visszatérünk, mindent feltalálhatunk ismét, csak önmagunkat nem.

Margit Emsben nem talált ismerősöket s férje távollétében egészen magánosan tölté idejét. Lakása, melyet

Adorján az ő kérésére fogadott, a forrásoktól távolabb vala; de e kellemetlenséget bőven pótolá az, hogy az egész házban a tulajdonosokon kívül senki sem lakott és minden ablakából a legszebb kilátás nyilt — mindenek fölött pedig a kis kert, mely e házhoz tartozott. Itt tölté idejének nagyobb részét. A nagy hárs alatt, mely a kertnek egy negyedét árnyékban tartá — oly kicsi vala az egész, — ütötte fel tanyáját, s oly jól, otthonosan érezé magát, mint még sehol, mióta a hazából távozott. — Csak este felé hagyá el kis birodalmát, hogy orvosa rendelésének eleget tegyen, ki naponkint mérsékelt sétát követelt; de akkor is nem a Kursaal felé, vagy a parkba, hanem komornája kiséretében a ház mögött elterjedő mezőn a hegyek felé vevé útját, hol, főleg este, kevés sétálóval találkozott, s az örökös zene és felpiperézett társaság helyett egyszerű madáréneket és zöld erdő-magányt talált.

Aznap, melyen történetünk újra kezdődik, valamivel távolabb ment, mint máskor, s fáradtnak érezve magát, egy padra ült. A nap a láthatárhoz közelgett, az egész táj az alkony szelíd világításában még szebbnek látszott, mint máskor, s Margit elragadtatva a képnek szépsége által, alig vevé észre az idegeneket, kik mellette elmenve, közelében egy más padot foglaltak el, s egész figyelmöket reá fordíták.

Az egyik nő, Margitnál idősebb, de azon korban, hol minden asszony még fiatalnak érzi magát; a másik egy ennél látszólag sokkal fiatalabb férfiú. Vonásaikban bizonyos hasonlatosság vala észrevehető, habár a nőnek arcza sokkal érdekesebbnek látszott.

— Ez ő, — szólt az ifjú hosszabb hallgatás után, mely alatt szemei Margiton függtek.

— Ő, — mondá a nő halkan. — Nagyon megváltozott, alig ismertem volna reá.

— Igaz, nagyon megváltozott. De még szebb, mint elébb volt.

— Azt találod? — mondá a másik különös hangon, melyben félig gúny, félig boszúság vala kifejezve. — Mások talán máskép vélekednének.

— Halványabb lett, s arcza elvesztette a vidámságot, mely akkor, midőn először láttam őt, oly kedvessé tevé. De ez ábrándos, félig szenvedő kifejezés jobban illik szabályos vonásaihoz; mintha az egész arcz csak általa nyerné harmoniáját. Rég nem láttam költőibb alakot.

— Izlés dolga; Káldory, és talán maga a grófné, máskép vélekednek, s azt találják, mint én, hogy e halványság csak rosszabb egészségre mutat.

— Tudom, ellenszenved van a szegény asszony iránt, ki végre is ellened semmit sem vétett.

— Ellenszenvem! Szeretném tudni, miért lenne, mi közöm hozzá? Talán Káldory miatt? De nem mondtam-e százszor, hogy egészen közönyös vagyok iránta. Nincs senki, kit nálánál inkább megvetnék. — Az ingerült hang ellenmondott a szavaknak. — De hogy lássad, mennyire csalódol — tevé hozzá rövid hallgatás után, mely alatt felindulását legyőzé, — azonnal bemutatlak.

— Hisz nem ismered.

— Megismerkedünk vele, bemutatjuk magunkat.

— De itt —

— S miért nem? Fürdőhelyen nincs szükség annyi ceremoniára, főkép honfitársak között — s ezzel a nő felkelt, s társától követve Margithoz ment.

— Kegyed megengedi — mondá megszólítva Margitot, — hogy magamat mint ismeretlen bemutassam. Én báró Dárdayné vagyok, ez öcsém Vámosy Vilmos. Ha a gróf, kit régóta ismerek, s ki öcsémnek barátja, nem lenne távol, őt kértük volna meg; de miután egyenesen

a hazából jövünk, s gróf Ormosynéról a legújabb híreket hozzuk, a grófné talán megbocsátja tolakodásunkat.

— Ez nagy szívesség kegyedtől — mondá Margit kedvesen meglepetve, midőn oly váratlanul anyai nyelvén megszólíttatott, — mikor látta anyámat?

— Én rég nem láttam őt — válaszolt Dárdayné ki Margit mellett helyet foglalt. — A grófné, mint tudja, ritkán látható. De bizonyosan mondhatom, hogy egészséges és a jelen pillanatban kétségkivül boldog is, miután, mint hallom, kegyed haza készül. Egyébiránt öcsém részletesebb híreket adhat. Gróf Káldory engedelméből sokszor vadászik a káldorfalvi erdőben, s mint én hiszem, a vérthalmi határon is, hová az engedelem nem terjed, kelletinél többször fordul meg.

Vámosy, ki Ormosynét azon időközben, melyet Margit külföldön töltött, többször meglátogatta, s a szomszédságban lakva, mindenről, mi Vérthalmon történt, értesítve volt, röviden elmondá azt, mi Margitot érdekelheté. Jól ismeré az öreg plébánost, s még Mariskát is, kinek ipja azalatt meghalt, s kinek férjével a farkasvadászaton, mely a múlt télen tartatott, többször találkozott. Elmondá a változásokat, melyek a vérthalmi kertben azalatt történtek. Valamint Margit növekedő érdekkel mindig új kérdéseket talált, úgy Vámosy nem fogyott ki feleleteiből, s annyi részletekben s oly részvéttel közlé híreit, hogy Margit szinte megfeledkezett, hogy azt, kivel szól, most először látja.

Dárdayné hallgatva ült a szólók mellett. Ha Vámosyt a beszélgetés kevésbbé foglalá el, kétségkívül észrevette volna belső felgerjedését.

— Engedelmet kellene kérnem — szólt végre hozzáfordulva Margit, — hogy kérdéseimmel untatom, de oly régen nem találkoztam senkivel, ki kedveseimről vala-

mit tudna, s oly boldognak érzem magamat, midőn valakiről szólhatok, ki őket ismeri.

— Boldognak érzem magamat, hogy a grófnénak e hírek által néhány kellemes pillanatot szerezhettem s ép oly boldognak érezi magát kétségkívül testvérem is, ki a vérthalmi dolgokban, mint kegyed látja, nem járatlanabb, mint mondám. Reménylem, e találkozás nem lesz az utolsó — tevé hozzá a legnagyobb nyájassággal. — Én részemről előre figyelmeztetem a grófnét, hogy ismeretségem több idejébe fog kerülni, mint talán szeretné.

— Én e találkozást valóságos szerencsémnek tartom, s előre örülök férjem kellemes meglepetésén.

— A szerencse mindenesetre részünkről nagyobb. És testvérem, ki, mint látszik, a nemeslelkűséget, melylyel fürj- és fogoly-vadászatát kedvemért odahagyá, már is megbánta: ha Káldoryval találkozik, legalább nem fog szemrehányásokat tenni, hogy őt Emsbe hoztam. E hely szörnyű unalmas.

— Nem hiszem, hogy nékem az lehetne. Alig ismerek kedvesebb vidéket. A zöld hegyek, a csöndes folyó, a jólétnek s míveltségnek színe, mely mindenünnen látszik, reám a legkellemesebb hatást teszik.

— Ez mind azért van, mert csak néhány napot töltött itt. Magam is úgy voltam vele; később át fogja látni, hogy vidékek is igen szépek lehetnek s igen kedvesek, de mindamellett igen unalmasok. A hegyek s a mező zöldje ellen nincs kifogásom; de mit ér, ha azon körben, hol a remény színét minden fokozataiban látjuk, a szerény igény, hogy magunkat a jelenben is jól érezzük, nem teljesül; és ha a szelíd Lahn csöndes folyását nézve, azt tapasztaljuk, hogy óráink is, mintha a folyó példáját követnék, lassabban folynak. Mindezt a grófné még nem hiszi, de csak legyen itt egy hétig, mint én, fogadom, osztozni fog nézeteinkben. Egyáltalában min-

denből meglátszik, hogy még ujoncz. Mit mondana orvosunk, ha ily későn itt találná. A nap rég lealkonyodott. Hívesedni kezd. Valóságos botrány, hogy még künn vagyunk.

S ezzel Dárdayné felkelt, s Margitot követve, őt hazáig kiséré.

— Találkozásunkról gondoskodva van — mondá amaz, midőn a kertajtónál új ismerősétől bucsút vett, — holnap a kútnál meglátjuk egymást, s ha az idő szép, talán nagyobb sétát tehetünk együtt. Jó éjszakát.

XXII.

Idegen helyen könnyebben ismerkedünk. S így Margit s Dárdayné első találkozásuk után csaknem elválhathatlanokká lettek egymástól. A kútnál találkozva együtt tették sétáikat, együtt kocsiztak a környékben, s majd Dárdayné, majd Margit lakásán együtt töltötték az estéket. A viszony néhány nap alatt csaknem meghitt barátsággá vált, főkép Margit részéről, ki a szellemdús asszony iránt első pillanattól vonzalmat érzett.

Azon egyéniségek közé tartozott ő, kik mulatságok által nem érzik magukat kielégítve, s oly viszonyokban, melyekben szivöknek része sincs, gyönyört nem találnak. Valamint életünk későbbi szakaiban az ok, melyért a társaságot felkeressük, s magunkat benne jól érezzük, többnyire épen abban fekszik, mert új ismerőseink a múltra nem emlékeztetnek, s előre tudjuk, hogy közeledésünknek semmi következése nem lesz: ifjabb korunkban e meggyőződés a társaságot megfosztja bájaitól; és Margit a nyájasság daczára, melylyel mindenütt fogadtatott, nem talált semmi élvezetet oly viszonyokban, melyekről előre tudta, hogy azok néhány hónap mulva ismét fel fognak oldatni.

Mióta anyai házát elhagyá, Dárdayné volt az első személy, ki iránt vonzalmat érzett. Maga az, hogy vele anyai nyelvén szólhatott, s oly tárgyakról, melyek szivét

valóban érdeklék, elősegíté a közeledést. Oly ismert dolgokról szólt, oly kedves emlékeket gerjeszte beszédeivel, hogy maga is régi ismerősnek látszott. Ha Margit mással találkozik, ki az időt, mely alatt ő a külföldön utazott, honn töltve, neki a történteket elbeszéli: érdekelve s vonzódva érezte volna magát; mennyivel inkább most, midőn oly szeretetreméltó nő, minő Dárdayné vala, minden tehetségeit felhasználá, hogy magát Margit előtt kedvessé tegye.

Vámosy, ki csaknem egész idejét a nők körében tölté, szintén kellemes embernek látszott. Margit nem tartá őt kitűnőnek, de előadásában annyi elevenség vala, oly ügyesen fordítá a beszélgetést mindig épen azon tárgyakra, melyek a grófnét leginkább érdeklék, s melyekről mindig új részletek jutottak eszébe, hogy Margit az ő társaságában is jól érzé magát — s általában régtől fogva nem vala oly megelégedett. Ismét derültté s közlékenynyé vált; elevensége, beszélgetésének vidám élczei, szóval mindazon tulajdonok, melyek őt oly szeretetreméltóvá tették, az új körben, hol magát egészen otthonosnak érzé, ismét visszatértek.

Még nagyobb volt a hatás, melyet e találkozás Irmára tett. Véghetlenül szerette Káldoryt, feláldozta érte nevét, becsületét, lelkének nyugalmát, mindent, mi e világon előtte becscsel birt, nem követelve ennyi áldozatért egyebet viszonszeretetnél, nem találva, nem is keresve más mentséget, mivel magát ön-szemei előtt igazolhatná, mint hogy az, ki miatt mindenről megfeledkezett, szeretetére érdemes vala. Első ifjúságában férjhez kötve, ki egész családjának jóltevője volt, de kihez a legnagyobb hála- s tiszteletnél egyebet nem érzett: a szenvedély egy pillanatra legyőzte kötelességérzetét, de el nem fojtotta azt; s nem lehetett senki, ki a fiatal nő tévedése fölött szigorúabban ítélne, mint ő maga. A leg-

szeretőbb nő, a leghálaadóbb gyermek nem teljesítheté hívebben kötelességeit, mit ő férje beteg-ágya mellett. Annyi hónap alatt, melyet körében töltött, kizárólag neki élve, lemondva minden élvezetről, minden szórakozásról, nem távozva oldalától, senki Irmától egy panaszt nem hallott. Nyugodtan, sőt az örömnek egy nemével tűrte el a beteg szeszélyeit, mert lelkének jól esett a gondolat, hogy annak szenvedéseit enyhítheti, ki iránt magát bűnösnek érezi. Férjének halála mély fájdalommal tölté szivét. Neki úgy látszott, mintha mindazon szeretet, melyet férje betegsége alatt iránta mutatott, a bocsánat, melyet a haldoklónak ajkai rebegtek, az áldás, melylyel tőle bucsút vett, csak még nagyobbá tennék a kínt, melynek súlya lelkét terhelé. — — Ki írhatja le érzelmeit, midőn épen e pillanatban, hol önvádaktól lesújtott szivének vigasztalásra legtöbb szüksége vala, Káldory levelét vevé, s azon meggyőződéshez jutott, hogy az, kiért mindent feláldozott, szerelmére érdemetlen volt. Káldory levelének nyájas szavai, a színlelt érzemények, melyeket kifejezett, még undokabbá tevék eljárását, s Irma első felgerjedésében csak boszú után vágyódott. Mindenre képesnek érezé magát, mindenre késznek. Miután azonban első indulata lecsillapult, s azon eszközökről kezde gondolkozni, melyek által boszút állhat: megváltoztatá szándékát.

Ha Káldory mátkájának vagy Ormosynénak ír, más következése nem lehet lépésének, mint hogy önmagát gyalázza meg. Hisz Ormosyék a viszonyt, melyben Káldoryhoz állt, valószinűleg régóta ismerik; talán ő maga szólt e dologról, s mily jól nevelt anya néz ily valamit akadályul, ha leányának gazdag kiházasítása forog kérdésben? S ha Ormosyné e részben kivételt képezne is, s Irma Káldory leveleinek átküldése által a

házasságot megakadályoztatná, vajon megboszúlva lesz-e? Oly ember-e ő, kit szive által szerencsétlenné tehetni? Ha szereti is mátkáját, e szeretet bizonyosan nem olyan, mely egész boldogságának föltételét képezi, s ha a házasság szétbomlik, az ő becsülete bizonyosan nem fog semmit veszteni. Irma csak magát ronthatja meg, csak saját nevét mocskolhatja be, s vajon szabad-e ezt tennie? A nevet, melyet visel, nem férjétől örökölte-e; attól, kinek jótéteményeit életében hívtelenséggel hálálta meg, s kit, ha boszúvágyának enged, halála után gúny s megvetés tárgyává teszen.

A sértett nő tehetetlenségének érzetében magába fojtotta szenvedélyeit. — Jóakarói azt hirdeték, hogy viszonya Káldoryhoz azelőtt hónapokkal Irma által bontatott fel, s hogy Káldory bújában vonult falura, s valószinűleg elkeseredésből házasodott meg. Mások a szakadásnak okát csak Káldoryban keresték, s a közönyösséget, melyet Irma ezután mutatott, könnyelműségnek nevezték; de a küzdelmeket, melyeken a szegény nő ezen idő alatt keresztülment, a mély gyűlölést, mely utánok szivében visszamaradt, nem gyanítá senki.

Irma jellemére a történtek nem maradhattak befolyás nélkül. — Csak ha fájdalmunkat magunkba zárva, egyedül viseljük: érezzük egész súlyát; semmi által sem keseredünk el inkább, mint mikor bánatunk okaira gondolva, egyszersmind megszégyenülve érezzük magunkat. Ez vala Irma helyzete. Minél jobban tudta, hogy a közbeszédnek tárgyává vált; mentül elébb észrevevé, hogy az egész társaságnak szemei rajta függnek, csak alkalmat várva, hogy sajnálkozásukat kijelenthessék: annál inkább titkolá érzelmeit, annál inkább küzdött ellenök, míg végre önmagával is elhiteté, hogy legyőzte. De a szív hasonló győzelmeket nem víhat ki nagy áldozatok nélkül; s Irma, midőn fájdalmának vigasztalást

keresve, azon meggyőződésre erőlteté magát, hogy saját sorsában semmi rendkívüli nincs, hogy Káldory nem rosszabb a többieknél, s hogy mindenkinek, ha e világon önzésnél egyebet keres, csalódnia kell: nem vált boldogabbá ezután. Kevésbbé gyűlölé Káldoryt, de elkeseredett az emberek ellen; nyugodtabban tekintett vissza multjára, de csak, mert az érzeményeket, miknek magát akkor átengedé, most tagadta. Felkeresé a társaságot, jókedvűnek, vígnak látszott, s kik őt elébb ismerték, most csak azt jegyezték meg, hogy Dárdayné férje halála óta elmésebbé vált; de az öröm elköltözött szivéből, s élczei, melyek által a társaságot mulattatá, sokszor nem fájtak senkinek inkább, mint önmagának.

Hosszú küzdelmek után végre visszanyerte nyugalmát, s azon hideg közönyösségre szoktatá magát, mely nagy fájdalmak egyedüli vigasztalása. Oly hosszú idő folyt le, mióta Káldoryt nem látta, s oly nagyszerű dolgok történtek azalatt, hogy a gyűlölet helyett, melyet egykor iránta érzett, most csaknem közönyösséggel gondolt reá, s meggyőződése szerint, ha vele valaha találkozik, legfeljebb megvetést s undort érezhet iránta.

Ezt hitte. S mégis, midőn Emsben a fürdővendégek lajstromában egyszerre Káldory nevét olvasá, szívét le nem írható érzések tölték el. Mit mondjon neki, ha vele találkozik; miként fogadja, ha — min kétkednie nem lehetett — őt felkeresi? Kétségen kívül legjobb, ha iránta közönyösséget mutat, mely a hiú férfiút legmélyebben sértheti. De lesz-e ehhez ereje? Fog-e parancsolhatni szivének, nem hogy szeretetét, melyről többé szó sem lehet, de hogy gyűlölését eltitkolja? Irma kétkedett önmagában. El akarta halasztani, ha lehet, egészen elkerülni a találkozást, s egy pillanatig csaknem el vala határozva, hogy Emset még másnap elhagyja. — De mit fognak mondani az emberek, mit öcscse, ki előtt eddig

a legnagyobb közönyösséget színlelte; mit főkép Káldory, ki rögtöni elutazását megtudva, abban csak szerelmének jelét látandja? — S vajon elkerülheti-e a találkozást? Nem fog-e Káldory a házába visszatérni, s nem jobb-e, ha a kellemetlen perczen itt megy keresztül, hol a viszonyt, melyben hozzá állt, senki sem gyanítja?

A kellemetlen bizonytalanságtól, melyben a napot tölté, azon hír által szabadulva, hogy Káldory elutazott, most a legnagyobb kiváncsiság tölté el szívét. Látni akarta azt, kiért Káldory őt elhagyta. Talán elvesztette szépségét; talán beteg; talán udvarlók környezik. Irmának mindez igen közönyös, miatta Margit a legszebb, legboldogabb asszony lehet, — csak tudni akarja, csak saját szemeivel akar meggyőződni róla.

Több napok multak, míg e kivánata teljesült. Margit férjének távollétében nem jelent meg a kútnál. A benyomás, melyet látása Irmára tett, mély vala s fájdalmas. A fiatal nő halvány volt s szenvedőnek látszott. — Ő nem szerencsés — gondolá magában Irma, s csaknem kiengesztelve, csaknem vonzódva érezé magát ártatlan vetélytársa felé. Káröröm volt-e ez, vagy szánalom, ki mondhatná meg? Hisz minden erősebb érzemény, mint a fának messze terjedő gyökerei, a szív különböző rétegeiből szívja éltető erejét. Maga Irma nem adhatna számot érzéseiről; bizonyos csak az, hogy mi keblét e pillanatban feszíté, nem gyűlölet, s hogy Margithoz közeledve, nem volt semmi ellenséges czélzata.

Eleinte ismeretsége a kedvező benyomást még nevelé. Margit oly nyájas és szeretetreméltó, oly nyilt s közlékeny vala, hogy Irma iránta csaknem barátságot érzett; később azonban, midőn Margit, ki magát új körében jól érezé, vidámabbá vált, midőn őt sétálás közben kipirosodott arczokkal oly szépnek látá: ez érzések megváltoztak, s Irma szívét soha elébb nem ismert

keserűség tölté el. Vonzódva érezé magát most is s elkövetett mindent, hogy hozzá még inkább közelítsen, de az, mi őt vonzá, mi Margit társaságát neki csaknem nélkülözhetlenné tevé, nem barátság vala többé. Érzé, hogy a véletlen, mely őt vetélytársával összevezette, egész jövőjére határozó; de miért, s mi módon, arról nem adott számot magának. Nem látott semmi meghatározott czélt maga előtt, nem alkotott semmi tervet; de ha Káldoryra gondolt, ki egész életének boldogságát feldúlta, s ha a bizodalmat látá, melylyel Margit hozzá naponkint inkább ragaszkodott, szivében néha sötét gondolatok támadtak fel. — Meg kell boszulnom magamat, ha csak az által is, hogy neje mellett állva, életét elkeserítem. És Margit? Miért legyen ő nálamnál szerencsésebb, nem érte hagyattam-e el, nem miatta lettem-e boldogtalanná?

Voltak pillanatok, midőn Margitot csaknem gyűlölé, főleg miután a hatást észrevette, melyet a bájló nő Vilmosra tett.

Rendkívüli e hatásban legfeljebb az volt, hogy szerelméről ez ízben kevesebbet beszélt, mint máskor; aggodalomra nem vala semmi ok. Vámosynál ily esetek oly gyakran fordultak elő, hogy szive hasonló sebek elviselésében bizonyos virtuozitásra jutott, s Irma jól tudta, hogy valamint gyöngélkedő emberek többnyire hosszú életűek: úgy öcscsének szíve e nem szünő bajok között nem forog veszélyben; de hogy épen Margitot szereté, ez lelkét keserűséggel töltötte el.

Vannak nők, kik soha sem lehetnek szenvedély nélkül, s kiknél az érzés, melylyel gyermekkorukban testvérökhöz ragaszkodnak, s az, mely szívöket vén napjaikban unokaöcscsükhöz köti, nem kevésbbé forró és túlságos, mint az, melyet kedvesök iránt éreznek. Ilyen vala Irma is. A szeretet, melylyel első fiatalságában Vilmoshoz

ragaszkodott, s melylyel, miután Adorjánban csalódott, hozzá visszafordult, nem vala olyan, milyet testvérek között közönségesen találunk. Ragaszkodása szenvedelmes volt, határtalan. Valamint egykor a fő ok, melyért Dárday kezét elfogadá s a nála csaknem negyven évvel idősebb férfinak neje lett, az volt, hogy a csekély vagyont, mely szüleiről maradt, egészen testvérének hagyhassa: úgy most sem volt áldozat oly nagy, melyre Vilmos kedvéért késznek nem érzené magát. Miként tűrje nyugodtan, midőn észreveszi, hogy a testvér, kiért ennyit tett, mást inkább szeret nálánál?

Van szerelemféltés szerelem nélkül is. Valamint pazarlókat találunk, kik egyszersmind fukarok, s egy pillanatban ezreket elszórva, máskor fillérekkel gazdálkodnak és fösvényen őrzik a pénzt, melynek becsét nem ismerik: úgy a tapasztalás mutatja, hogy sokan, kik való szerelmet soha sem éreztek, kik hogy e kincset megtartsák, még szeszélyeiket sem áldozhatják fel, a szerelemféltés minden kínjait szenvedik. De mondjanak bármit, szerelem szerelemféltés nélkül nem található, főkép asszonynál nem. A nő, ki egész életét egy lénynek szentelé, nem tűrheti nyugodtan soha, ha mindenét feláldozva, cserében egy szívnek csak részét nyerheté vissza. A nő sokszor szerény kivánataiban. A legkitünőbb egy háznak szűk körében, a legközépszerűebb férfi szeretete által kielégítve érezheti magát. Áldozatainak nagysága, a határtalan szeretet, melyet érez, elfelejtetik vele, hogy az oltár, melyen áldozott, s a férfi, kiért oly fenségesen érez, nem érdemesek reá, csakhogy a kör, melyben mozog, a férfi, kinek él, egészen az övé legyen, hogy kis világának ő legyen istene, hogy kedvesének szívét ne oszsza senkivel, hogy mindenhatónak, kedvese boldogságára szükségesnek érezze magát.

Eddig Irma Vilmos irányában ilyennek képzelé magát,

de sokkal inkább ismeré őt, hogysem a változást, mely öcscsén történt, mióta Margittal társalkodott, észre ne vegye. Vilmos nem szólt szerelméről, mint máskor szokása vala; nem kért tanácsokat, nem közlé reményeit. Komolyabbá vált; magába zárkózott. Irma érzé, hogy e szerelem válaszfalként emelkedik közte s testvére között, s a gondolat, hogy Margit, ki miatt őt Káldory elhagyá, most tőle testvérének szeretetét is elidegeníti, mondhatlan keserűséggel tölté lelkét.

Talán ártatlan. Talán mikor Káldory kezét elfogadta, nem ismeré a viszonyt, melyben az Irmához állt; nem viszonozza, talán nem is sejti Vilmos szerelmét; de ha öntudatlanul is, nem ő-e oka Irma szenvedéseinek, nem ő fosztá s fosztja-e meg őt minden szeretettől, mintha az ég ez asszonyt átkául teremtette volna?

Margit előtt nyájasságra kényszeríté magát, barátságot színlelt, hisz minden áron meg akarta nyerni bizodalmát, ha csak azért is, hogy őt egészen ismerve, gyűlöletét igazolva találja; de egyes keserű kifakadásokból, melyekre magát elragadtatá, Vilmos sejté gondolatait s miután arról, mi szívét e pillanatban kizárólag érdeklé, nővérével nem szólhatott, közönyös dolgokról beszélt, s félórákig szótalanul ült karszékében.

— Tudod-e Vilmos — mondá egyszer Irma ilyen hosszabb hallgatás után, — hogy reád az emsi levegő igen rosszul hat?

— Nem tudnám miért — válaszolt a megszólított bámulva, — egészen jól érzem magamat.

— Napról-napra unalmasabbá válsz.

— A baj legalább nem aggasztó, száz éves lehetek vele.

— Egoista! s hát nem tudod, orvosom azt rendelé, hogy mulattassam magamat.

— Orvosod bölcs férfiú, s nincs ennél jobb orvosság a világon. Az asszonyok pontosan követik tanácsát, s

ennek köszönhetik, hogy a fürdőknek oly sikerét tapasztalják; de te, szegény nővérem, a gyógyszertárt téveszteted el. A legjobb testvér sem igen mulatságos.

— Meglehet, igazad van; csakhogy ezt eddig nem tapasztaltam még. — Irma e szavakat majdnem érzékenyen mondá.

— Mi bánt, kedvesem? — szólt Vilmos hasonló hangon. — A víz rosszul hat reád, felgerjeszt, pár nap óta ingerlékenyebb, idegesebb vagy, mint máskor.

— Ismét az idegek. Úgy látszik, mintha, mióta az idegbajok feltaláltattak, más mentségre vagy magyarázatra nem volna többé szükség. Ha valamely asszony akaratos, gonosz, tűrhetetlen, idegeivel mentik. Ha rosszkedvű, ha szenvedni, ha sírni látják, ismét idegeire tolják. Miért keresnénk más okot, mikor ezt készen találjuk?

— Csakugyan nem foghatom meg, mi más okod lehetne.

— Nem változott-e meg egy idő óta egész magaviseleted; nem látom-e, hogy társaságomban rosszul érzed magadat, hogy kerülsz, hogy nincs többé bizodalmad hozzám?

— Irma!

— Nem tagadhatod. Sokkal hosszabb ideig szerettél és sokkal inkább szeretlek, hogysem érzéseidet előttem eltitkolhatnád. Elkényeztettél. A viszony, mely közöttünk létezett, bensőbb, melegebb vala talán, mint testvérek között lenni szokott, de végre bele éltem magamat e viszonyba, boldognak éreztem magamat általa, biztosnak gondolám; s ha most, midőn az ellenkezőt tapasztalom, ingerlékenynek találsz: úgy tartom, nincs szükség idegeimre, hogy ezen állapotot magadnak megmagyarázzad.

— Nem értelek!

— Sőt tökéletesen megértettél, s belsődben azt mondod magadnak, hogy igazam van. Vagy nincsenek-e titkaid előttem, nem szólsz-e közönyös tárgyakról velem, míg épen azt, mi sziveden fekszik, mi minden gondolataidat elfoglalja, nem is említed? Előttem hasztalan rejtegetődzöl, talán elébb ismertem titkaidat, mint önmagad.

— S minek szóljak hát?

— Ha szeretnél, ha úgy szeretnél, mint elébb, nem kérdenéd ezt. A mi gyötrött s a minek örültél, gondolatidat s érzéseidet, nem közlötted-e előbb mindezeket velem? Nem kivántad-e tanácsomat? Tudtad, hogy a miről szólsz, az nem titok előttem; de szóltál, mert szükségét érezéd, mert szerettél. Most elidegenedtél tőlem. Mióta Káldorynéval találkoztál, mintegy válaszfal emelkedett köztünk. Nem szeretsz többé.

— Hogy' gyötörheted magadat ily gondolatokkal?

— Még ha más volna, nem szólnék, de nem találok semmi rendkívülit benne. Megengedem, szép, azaz a kinek tetszik, s ámbár hervadott, s vonásai korához képest nagyon élesek, arcza talán érdekes; de társalgása inkább kellemetlen. Élczesnek akar látszani, de minden erőltetett, még vidámsága sem természetes, s fogadni mernék, házában rosszkedvű és akaratos.

— Belőled most ellenszenved beszél. Nem mondtad-e első nap, miután vele megismerkedtünk, hogy Káldorynéhoz vonzódva érezed magadat?

— Még nem ismertem őt. Arcza több szellemre s lélekre mutat, mint a mennyit benne találtam, s ez az, mi első pillanatban még engem is elámított; de nincs egyebe szépségénél; igaz, hogy ti férfiak nem kerestek mást. Kik a szerelmet vaknak mondják, csak a nő szerelmét érthetik; a férfiaké csak néz, néz, nem is tesz egyebet.

— Csalódol. Az ellenállhatlan báj, melyet Margit

mindenkire gyakorol, melynek első pillanatban még magad sem állhattál ellent, nem szépségében fekszik. Épen a szellem, mely szemeiből sugárzik, a lélek, melynek kifejezése szabályos arczát oly érdekessé teszi, a mély érzés, mely minden szavát áthatja: ez az, mi által mindenki vonzódva, leláneczolva érzi magát. Margit szépsége nem olyan, mint másoké. Szép asszonyok tetszenek; ki Margit szépségét felfogá, annak szeretni kell. Vilmos lelkesedéssel szólt. — Hát annyira szereted őt? — mondá Irma szomorúan.

— Szeretem, mint soha asszonyt nem szerettem, mint soha senkit sem fogok szeretni a világon. Hiába mosolyogsz, vannak érzelmek, melyek szivünket csak egyszer töltik el.

— De oly egészen, hogy többé nem is fogynak ki. S ilyen, úgy látszik, a szerelem nálad. Tizennyolcz éves korodtól ez érzemény nem változott szivedben, csak a személyek váltják fel egymást.

— Ne enyelegj. Mit Margit iránt érzek, azt eddig nem ismerém; egész jövőm, egész életem függ tőle.

— S nem mondtad-e ezt legalább tízszer, s nem fogom-e ezt még tízszer hallani tőled?

— Bár igazad volna.

— Tehát e szerelem, melytől egész jövőd függ, nem csak örök, hanem reménytelen is. Ki hitte volna, hogy a Wertherek hazájának éghajlata ily hatást tehet reád.

— Szóljunk komolyan e tárgyról, vagy jobb, ne is szóljunk róla. Könnyelműnek tartasz, s eddigi életem talán igazolja véleményedet; de ha szeretsz, hagyj fel enyelgéseiddel; fájnak. Én Margitot szeretem.

— Hisz alig ismered őt — mondá Irma, meglepetve a szokatlan komolyság s érzés által, melylyel testvére szólt.

— Néha magam is alig érthetem. De vannak dolgok e világon, melyek megmagyarázhatlanok, s ilyen a

hatás, melyet bizonyos egyének első pillanattól reánk gyakorolnak. A természetes sympathia, melylyel magunkat bizonyos emberek felé vonzódva érezzük, ép oly bámulatos, de ép oly tagadhatlan, mint az, mely a mágnes és vas között létezik; és csak ha szerelmünk ilyenen alapszik, ha az nem hosszú ismeretség s tapasztalások következéseként, hanem egyszerre, öntudatlanul támad lelkünkben, ellenállhatlan hatalommal változtatva meg vágyaink irányát, a nélkül, hogy ezen hatalomnak okát önmagunknak megmagyarázhatnók, — csak akkor ellenállhatlan a szerelem, csak akkor határozó egész életünkre. Mióta Margitot ismerem, sőt mióta őt először láttam — —

— Menyegzőjénél?

— Akkor, midőn kivánatodat teljesítve, a vérthalmi templomba követtelek, — a gondolat, hogy ez órában valakibe belészerethetek, bizonyosan távol vala lelkemtől. Szerencsétlennek láttalak, s csak boszú után vágyódtam. Meggyőztél, hogy Káldoryn boszút állva, nevedet koczkáztatom, s szavamat adám, hogy szenvedélyeimen uralkodni fogok, de a gyűlölet az iránt, ki téged sértett, annál nagyobbá vált; s ha a nő iránt, kinek ő szerelmedet feláldozá, mielőtt láttam, valamit éreztem, az bizonyosan nem szerelem volt. De láttam őt, s szívem egyszerre megváltozott. Egy pillanat, s ő, kit miattad gyűlölnöm kellett volna, kit gyűlölni akartam, szerelemmel tölté lelkemet.

— Ezt csakugyan nem sejthetém!

— Nem érthetted volna szerelmemet. Nem vala kilátásom, hogy Káldory nejével valaha közelebb érintkezésbe jöhetek; minek közöltem volna érzéseimet, melyek téged talán csak sérthettek volna?

— Meg kell vallani, hogy soha ember titkát nem rejtette el jobban náladnál. Ki hitte volna, hogy a

viszonynak, melyben Viktával álltál, csak az volt czélja, hogy szerelmedet Margithoz elrejtsed.

Vilmos látszó zavarban hallgatott.

— Elhagyod a várost, az egész évet pusztádon töltöd, hová elébb csak kénytelenségből néhány napra szoktál menni, eső s fergeteg között naponkint Káldorfalvára lovagolsz. Annyira viszed a dolgot, hogy sokan házasságodról szólnak, s a szép molnárleány magát már földes asszonynak képzeli; végre csak hosszú kérések által birhatlak reá, hogy kedvesedet néhány hétre elhagyjad, s most egyszerre azt mondod nekem, hogy az egész idő alatt mást szerettél.

— És mégis úgy van. Mikor Viktával találkoztam, nem ismertem Margitot. Vikta szép s kedves leány; szeretett, s vonzódva érezém magamat feléje. Szeszély vala az, minőt életemben többször követtem, nem egyéb.

— S csupa szeszélyből elvetted volna?

— Margit nélkül e lehetőség talán nem is jutott volna eszembe; de mióta őt láttam, egész természetem megváltozott. Undorodtam a várostól s jószágomra mentem; úgy látszott, hogy sehol boldognak nem érezhetem magamat, mint azon hely közelében, melyen őt láttam. Felkerestem anyját, megismerkedtem azokkal, kiknek körében életét tölté, — összegyűjtve legkisebb emlékeit, s kiegészítve a képet, mely reám oly csodálatos hatást tett. Te magad is észrevevéd, hogy komolyabbá váltam, s elkövettél mindent, hogy magányomból kiragadj, melynek kedélyem e változását tulajdonítád. Végre magam is érzém, hogy igazad van. Margit örökre el vala veszve. Szórakozást kerestem, erőszakkal ki akartam ragadni magamat e lelki állapotból, mely csaknem életuntsággá vált s újra közeledtem Viktához. Érzém, hogy Margit emlékét, mely által oly szerencsétlen valék, csak új szerelem által irthatom ki szi-

yemből, s ezt kerestem. Hogy e leány határtalan ragaszkodása, hogy bájai reám hatás nélkül nem maradhattak, természetes. Voltak pillanatok, midőn magammal is elhitetém, hogy szeretek, s ismét boldognak érezém magamat; de e rövid perczek után szomorú órák következtek, melyekben még szerencsétlenebb valék, mert Vikta miatt szemrehányásokat tettem magamnak. Feltevém magamban, hogy a viszonyt felbontom. De ha vele találkozva szerelmét látám, ha szenvedélyességére gondolék, nem vala erőm; s ismét továbbra halasztám feltételem kivitelét, erősen elhatározva magamban, hogy az első alkalmat, mely arra nyílik, nem mulasztom el. A nagy események, melyek az egész világot mozgásba hozták, véget vetettek bizonytalanságomnak is. A socialis különbségek megszüntek. A válaszfal, mely az osztályokat eddig elkülönözé, miként valamennyien hittük, örökre ledőlt; miért hagynám el azt, ki értem életét adta volna? Nem viszonozhatám szerelmét teljes mértékben; tudtam, hogy karjai között nem találhatom fel mindazon boldogságot, melyre szivem képesnek érzé magát; de tudtam azt is, hogy e boldogság reám nézve elérhetlen, s hogy Vikta határtalanul szeret, s ha őt elhagyom, szerencsétlenné válik; s így egy gyönge pillanatban megigérém neki, hogy elveszem. — — Ó de hidd el, még azon pillanatban sem szerelem volt az, mi által magamat elragadtatám. Soha Vikta szerelme Margit emlékét nem feledteté el velem. Élvezetet kerestem karjai között, de az élvezet közepette eszembe jutott, mi boldog lehetnék, ha magamat Margitért feláldozhatnám.

— Mily hatalmas költő vagy, öcsém — mondá Irma nyájasan, — ha kevésbbé ismernélek, magam is elhinném a történetet, melyet oly erős meggyőződéssel adtál elé s mely ép úgy, mint Rousseau önvallomása, csak

képzeleteden alapul. Hogy Margit szépsége első látásra hatást gyakorolt reád, azt elhiszem; hogy mióta őt többször látod, beleszerettél, azon nincs okom kétkedni; a többit költői tehetséged alkotá, mely ellen csak azon egy kifogásom van, hogy kissé nagyon is érzékeny. Nem hittem volna, hogy még oly ifjú vagy; de ezen segít az idő. Werther szenvedései után Mephisto életphilosophiája, Childe Harold lelkesedése végeredményeként Don Juan tapasztalásai: — ez a fejlődés, melyet szeretők- s költőknél tapasztalunk; de nyugodt lehetsz, szívbajodnak nem lehet jobb gyógyszere, mint mely most ajánlkozik. Mentül jobban ismered Margitot, annál nyugodtabb léssz; a hasonszenvi rendszer, ily betegségeknél legalább, csodákat művel.

— Bár igazad volna! De Margit nem hasonló másokhoz.

— Épen mert ezt hiszed, azért szükséges, hogy vele megismerkedjél. Hidd el, vannak kivételes helyzetek, de kivételes emberek nincsenek.

— Nem ismered őt, s nem gyanítod szerelmemet, mely napról napra szenvedélyesebbé, őrültebbé válik. Hidd el, legjobb, ha elmegyek, s pedig mentül elébb. Tőle távol legalább nyugodtabban fogom elviselni szerencsétlenségemet.

Vilmos felkelt s az ablakhoz ment. Irma mély részvéttel nézett utána. Így nem látta még őt. Könnyelműnek hivé, azon boldogok közé számítá őt, kik csak annyi szenvedelemre képesek, mennyi arra, hogy élvezhessünk, szükséges; most látá, hogy csalódott. Felkelt s testvérét az ablakhoz követve, vállára tevé kezét.

— S ha mégis csalódnál? — szólt részvéttel.

— Én ismerem sorsomat — mondá Vilmos szenvedélylyel. — Láttam a kincset, mely boldoggá tehetne, s tudom, hogy az örökre elérhetlen. Mint a csillag,

mely felé vágyódva tekintünk, habár tudjuk is, hogy az örök távolban ragyog fölöttünk: ilyen lesz Margit képe nekem. De ne aggódjál miattam. El fogom viselni kínomat, s nem gyötörlek panaszaimmal. Csak azt ne kivánd tőlem, hogy itt maradjak; hogy a boldogságnak tanúja legyek, mely nékem, ki érte éltemet adnám, elérhetlen, s melyet a sors egy érdemetlennek adott.

— S hiszed, hogy Káldory boldog?

— Miként ne lenne az, ily nőnek birtokában; szeretve, bálványozva Margit által?

A testvérek egy ideig hallgatva állták egymás mellett. Irma mélyen fel vala gerjedve. — A gondolat, hogy Adorján boldog; hogy Vilmos szerencsétlennek érezi magát; saját szenvedéseinek emléke: mint a vihartól kergetett vészfelhők, sebes változásban vonultak át lelkén; szívét a legellenkezőbb érzelmek tölték el. Gyűlölet és szeretet, mondhatlan bánat s vad öröm, mint villámnak fénye, perczekre egész valóját áthaták, midőn eszébe jutott, hogy, ha Vilmos szerencsés lehetne, ő egyszersmind megboszulva látná magát.

Vilmos sokkal inkább el vala foglalva saját gondolataival, hogysem Irma felgerjedését észrevehetné; végre az utóbbi erőt véve magán, újra megszólítá őt. Margitról beszélt. Felhozá a nyájasságot, melylyel Vilmos iránt viseltetett, egyes szavait, melyekből részint vonzalmát, részint azt lehete következtetni, hogy magát Adorjánnal boldognak nem érzi; szóval, oly biztatólag szólt, hogy Vilmos, miután elébb csaknem kétségbeesett, könnyelmű és szenvedélyes emberek módjára egyszerre az ellenkező túlságba esett, s midőn Irmától bucsút vett, reményekkel telve sietett Margit házához.

Irma mély gondolatokba merülve nézett utána; később ő is követé őt — és soha Margit új barátnéját oly kedvesnek és szeretetreméltónak nem találta, mint e napon.

XXIII.

Káldory néhány nappal tovább maradt el, mint föltevé; nagy s nem kellemes volt meglepetése, midőn visszatérve, a viszonyról értesült, mely azalatt Margit s Dárdayné között keletkezett. Abban, mit nagynénje leveleiből Irmáról tudott, nem volt ugyan semmi, mi ellenséges szándékra mutathatott. Dárdayné az időt, mely alatt Káldory a külföldön utazott, szórakozások között tölté, szenvedély s keserűség nélkül szólt róla, szóval úgy viselte magát, mintha a viszonyt, melyben hozzá egykor állt, elfeledte, vagy mintha annak felbontását ő maga kivánta volna. De azon egy tekintet, melyet Káldory vele a vérthalmi templomban váltott, megczáfolá mindazt, mit nagynénje írhatott; s ha minden sürgetések s Margit kéréseinek daczára mindeddig a házába vissza nem tért, ez főkép azért történt, mert e találkozást kerülé. Mint midőn a láthatáron nehéz felhőt látunk, bár az ég tisztán boltozik fölöttünk, a lég mozdulatlan és semmi a közelgő vészre nem mutat, mégis aggodalommal nézünk a sötét pont felé, mert nem hihetjük, hogy a forró nap csöndesen végződjék: ilyen vala Irma jelenléte Káldorynak; s abban, hogy Margithoz közeledett, nem volt semmi, mi által magát megnyugtatva érezheté.

Igaz, hogy Irma Margitnak — miről Káldory, mihelyt

nejével szólt, meggyőződött — előbbi viszonyáról mit sem mondott; de miért kereste fel őt, miért fárad barátsága után, ha különös czélja nincs? Talán csak kiváncsiságból, talán épen hogy közönyösségét megmutassa? — De vajon lehet-e Irma közönyös? Káldory egész hiúsága ellenmondott e gondolatnak.

— Tisztába kell jönnöm e dolog iránt — szólt végre hosszú gondolkozás után. — Nem kerülhetem ki; jobb ha, mikor vele először találkozom, magunk vagyunk. — S Káldory még az nap, melyen megérkezett, Irmához ment.

Három év múlt, mióta vele utólszor szólt, s talán soha életében nem volt inkább elfogulva, mint midőn a szoba küszöbén átlépve, a nővel, kihez őt egykor oly erős kötelékek lánczolák, ismét szemközt látá magát. Irma külsőleg keveset változott. Talán valamivel halaványabb volt, mint mikor őt utólszor látá, de szép, mint mindig, s Káldory mélyen meghatva állt előtte. Nincs kínosabb érzés, mint ha olyanokkal, kikhez elébb érzemények kötöttek, később mint idegenekkel találkozunk; Irma az első pillanatokban szintén elfogultnak látszott, s pirulva viszonzá Káldory köszöntését.

Mindketten hallgattak; végre Káldory, legyőzve zavarát, udvarias szavakban fejezte ki örömét, hogy vele ily váratlanul találkozott.

— Elképzelem, mennyire örülhetett — mondá Irma gúnyosan; — ha előre látja, hogy itt talál, talán nem is jött volna el, csakhogy e nagy szerencsének előre tovább örülhessen.

— Ön csalódik. Ha a szívességet, melylyel nőm iránt viseltetik, előre láthatám, bizonyosan nem fosztottam volna meg őt ily sokáig az örömtől, melyet barátságában talál.

— S miért ne lennék én szíves Margit iránt? Ő oly

kedves, oly szeretetreméltó. Reménylem, nem teszi fel rólam, hogy a szegény asszonyra önért neheztelek, vagy hogy nagy szerencséjét irigylem.

— Azt hivém — — —

— Hogy vigasztalhatlan vagyok, nemde? Hogy, egy új Ariadne, a világot panaszaimmal töltöm el, s csak boszúról gondolkozom. — Nyugtassa meg magát, s bármily hihetetlennek látszik, hogy egy nő, ki önnek szeretetét veszté, e veszteséget túlélheti: im, nem haltam meg, sőt meg kell vallanom, hogy mióta nem láttuk egymást, többször elég jól mulattam, s egyáltalában nem érzek semmi hajlamot a kétségbeesésre.

— Legforróbb óhajtásom teljesül, ha önt megelégedve látom. Nincs senki a világon, ki boldogságában melegebb részt venne.

— Meg vagyok győződve róla, hisz ismerem önt. Ön mindig megfeledkezik magáról, s csak másokra gondol. Egész élete egy hosszú áldozat. Van-e ember, ki például atyafiúi szeretetét annyira viszi, hogy mint ön, egyedül nagynénje kedvéért még meg is házasodik?

— Nem érdemlem e gúnyt.

— Én nem gúnyolódom. Hiszen csak ön szavait ismétlem; kár, hogy levele nincs kezemnél. Elvenni az ország egyik legszebb s leggazdagabb leányát, lehet-e nagyobb önmegtagadás?

— Margit csakugyan a legjobb, legnemesebb lényeknek egyike.

— S hozzá egyike a leggazdagabbaknak — —

— Reménylem, nem teszi fel senki felőlem, hogy ez elhatározásomra befolyást gyakorolhatott, — mondá Káldory, kinek vére arczába nyomult.

— S miért nem? — válaszolt Irma; — a ki családja kedvéért házasodik, miért ne tekintsen az vagyonra is? hisz korunkban ez a fő dolgok egyike. Szeretjük a

régiséget, még bútorainkban is; büszkék vagyunk reá, ha termeinket régi nevekkel s rococo székekkel tölthetjük be; csak az aranyozásban ne legyen hiány, különben az utánzásokhoz tartjuk magunkat.

— Nagysádon kívül senki sincs, ki nekem ezt mondhatná.

— Természetesen; nincs is senki, ki az ön ildomosságát annyira tisztelhetné, mint én. Ön páratlan e tekintetben. Emlékezzék csak utolsó levelére. Férjem meghalt, s ön egyszerre a legkellemetlenebb helyzetben látja magát. Annyi igéret, a szenvedélynek oly lángoló nyilatkozatai után a nő bizonyos reményekre hihetné jogosítva magát, s ha nem is az első pillanatban, mikor jóltevőjének sírja mellett csak bűnének egész súlyát érzi, de talán később igen alkalmatlan igényekkel léphetne fel. Soknak ez az első perczben valószinűleg nem jutott volna eszébe; mások, ha ilyesre gondolnak is, nem tudnának segíteni magukon: önt ily kicsinység nem hozza zavarba. Egy nappal előbbre teszi levelének keletét; úgy ír, mintha semmi sem történt volna, s az egész dolognak vége van. — Nem hiszem, hogy valaki találkozzék, ki hasonló helyzetben ön példáját csak utánozni is tudná.

— Esküszöm, hogy Dárday halálát csak akkor hallám meg, mikor levelemet elküldöttem, s szavam Margitnak már le vala kötve. Ha a hírt előbb veszem — —

— Hagyjuk ezt — folytatá Irma szenvedélylyel; — mit bánom én, mit tett, vagy mit nem tett volna. Nekem az közönyös, biztossá teszem önt, oly közönyös, mint bármi más a világon. Én egészen megelégedve, egészen szerencsésnek érzem magamat, — s elhiheti, naponkint áldom Istenemet, hogy a sorstól megmentett, mely szegény Margitra vár.

— Ha csakugyan azt hivé, hogy midőn levelemet

írám, Dárday haláláról értesülve voltam, természetesnek találom haragját. Gyűlöl — — —

— Nem gyűlölöm — szólt Irma, nem tarthatva vissza könyeit, melyeket a harag facsart szeméből; — nem mondtam-e, hogy ön nekem közönyös, oly közönyös, mintha soha sem ismertem volna.

Ha Irma Káldoryval emberek előtt találkozik, vagy ha látogatását előre tudja, nem ragadtatta volna el magát ennyire érzeményei által. Tudva, hogy hiú emberek — s Káldory helyzetében csaknem minden férfi az — semmi által sem érzik magukat annyira sértve, mint ha ott, hol szenvedélyt vártak, közönyösséget találnak, hideg udvariassággal akarta őt fogadni. — Régóta késztült e pillanatra, sokszor átgondolá e helyzetet, s előre kiszámíta mindent, mi Káldorynak leginkább fájhatott; s most épen ellenkezőjét tevé, s az érzelmek között, melyek szívét e pillanatban eltölték, talán az, hogy magát oly gyöngének tapasztalá, volt a legfájdalmasabb.

Irma hamisan ítélt Káldory érzelmeiről. Ha közönyösséget talál, valószinűleg sértve érzi magát; de mi őt e pillanatban eltölté, az nem — mint Irma hivé — diadalmi öröm, hanem a legnagyobb aggodalom vala. Sokkal jobban ismerte Dárdaynét, hogysem most, midőn őt oly szenvedélyesnek találta, a jövő iránt nyugodt lehetne; s az egyedüli gondolat, mely őt e pillanatban elfoglalá, az volt, hogy a felingerült asszonyt kiengesztelje.

Ez végig hallgata mindent, mit Káldory saját mentségére felhozhatott. A meleg, érzékeny hang, melyen szólt, tett-e hatást Irma szivére, vagy a változás, mely magaviseletében történt, annak volt talán köszönhető, mert érzelmein erőt vett: mindezt ő maga sem tudta, de nyugodtabbnak látszott.

— Nem tudom, mi történt velem — mondá letörölve könyeit, — de mióta itt vagyok, rendkívül ingerlékenynyé váltam. Idegeim miatt küldöttek ide, de úgy látszik, a víz nálam épen az ellenkező hatást teszi. Soha sem voltam idegesebb. Minden kicsiségen sírnom kell. Ne figyeljen arra, a mit mondtam, s ne nevessen ki.

— Hogy' teheti ezt fel rólam? Ó, ha ön megbocsáthatna. —

— Nincs, mit önnek megbocsássak. Hála Istennek, nem engem vett feleségül; s ha hihetetlennek látszik is, biztossá tehetem, nem irígylem Margit sorsát.

Irma lassanként egészen visszanyerte önuralmát, s oly fesztelenül, oly jókedvüen folytatá a beszélgetést, hogy Káldory, midőn tőle végre bucsút vett, csaknem egészen megnyugtatva érezé magát.

— Ön nem hiszi, mily boldognak érzem magamat, hogy önnel ismét találkoztam — mondá, midőn távozni akarva, Irmának kezét nyújtá.

— Ön nagyon is udvarias. De ha az öröm nem volt is oly nagy, mint képzeli: elég az, ha helyzetünkben e találkozás legalább nem volt kellemetlen.

— S miként lenne az? Miért ne lehetnénk mi barátok?

— Mert talán nagyon is régen ismerjük egymást; de ez azért nem ok, hogy egymást kerüljük. Ma délután Niederlahnsteinba akarunk menni. A kocsi meg van rendelve; reménylem, Margit nem változtatta meg tervét, s ön talán elkiséri.

— Szerencsémnek fogom tartani.

— Így tehát viszontlátásra délutánig.

XXIV.

Mit orvosság meg nem gyógyít, azt a vas gyógyítja meg, mit a vas nem gyógyít meg, azt meggyógyítja a tűz, — ezen elvet hirdeté az orvosi tudomány egykor; újabb időben a tudós kar egy lépéssel tovább haladt, s hol az orvosság nem segít és tűzzel s vassal boldogulni nem lehet, a vízbe ereszti bizodalmának horgonyát. Ez is csak egy lépés volt, melyet e tudomány diadalmas útjában előbbre tett, s a víznek a levegőben már is veszedelmes versenytársa támad; míg a hasonszenvi rendszer harmadik s negyedik potentiájának — egy csepp tízmilliomod részének — roppant hatása némelyeket csaknem azon gondolatra térít, hogy az orvosság annál jótékonyabb, minél inkább közeledik a semmihez. A haladásnak e részben nincsenek határai, s ha a képzelet, mely napjainkban annyi betegséget teremt, kimeríthetlen: hála az égnek! az orvosi tudomány szintén az, és minden képzelt bajnak bizonyosan ezentúl is fel fogja találni képzelt orvosságát. Jelenleg a víz áll első helyen. Az orvosi tudomány neptunikus korszakában áll, s ha különböző nemeire gondolunk a víznek, mely hidegen, forrón és langyosan, tisztán, zavart s iszapos állapotban használtatik; mely oly üdvösen hat, ha ízetlen, még üdvösebben, ha sós, s csaknem csodatevő, ha keserű; mely bevéve felol-

vasztja, kívülről lemossa, vagy az északi tenger hatalmas hullámzatával elsodorja a betegségi anyagot; ha valamely fürdőhely igazmondó leirásában a betegségek sorozatát olvassuk, melyektől csak ez egy víznek használata által bizonyosan megszabadulhatunk; ha végre egyes asszonyságok példáját tekintjük, kiken sem a házi orvos, sem a házi barát segíteni nem tudott, s kik, miután évekig betegeskedve, a fürdőbe küldettek, nemcsak maguknak, hanem egész háznépöknek is nagy könnyebbülést szereztek: — akkor alig foghatjuk meg, hogy a világon még mindig ennyi beteget találunk; s e ténynek magyarázata talán csak abban kereshető, hogy még napjainkban is találkoznak egyesek, kik ennyi tapasztalás után sem határozhatják el magukat arra, hogy évenkint valamely fürdőbe menjenek.

Hála az égnek, a megátalkodottak száma naponkint fogyni kezd, s talán eljő a pillanat, midőn valamint jelenleg azok, kik a himlő-oltást visszautasítják, úgy a nem-fürdők is civilisált országokban a kivételek közé fognak tartozni, s a napjainkban mindenre ügyelő bölcs hatóságok a házi csend fentartása véget évenkint — felváltva a nőt vagy a férjet — hatóságilag fürdőbe küldendik.

Ki korunkat ismerni kivánja — s e dolog épen úgy megérdemli a fáradságot, mint Horatius és Juvenal korában megérdemlé — az ne hanyagolja el fürdőhelyeink tanulmányozását. A nyári élet, midőn a természet bájai helyett a város mulatságait keressük, kiegészítése a télnek, melynek zordon napjaiban termeinket virágokkal rakjuk tele, s melyekben a gyönge nők többet járnak ki, mint az év bármely szakában. Sehol a fényes jövőt, melyről kosmopolitáink álmodoznak, sehol azon európai műveltséget, melynek jelleme csupán minden egyedi jellemek hiányában, melynek

dicsősége felületességében fekszik, annyira megközelítve nem találjuk, mint itt s ki a Rajnafürdőket bejárta, azon egyenlőséget, mely felé korunkban törekszünk, nem tarthatja többé elérhetlennek. Itt a születés, czím, név nem határoz többé sociális állásunk fölött: a különbség csak a pénzben fekszik; de hisz azon aranykorban, melynek küszöbén állunk, ez nem is lehet máskép; s lehet-e többet kivánnunk magától az igazságtól, mint hogy bekötött szemmel mérje az embereket, s kik egyenlő mennyiség aranynyal lépnek mérő-tálaiba, azokat, tekintet nélkül személyeikre, egyenlőknek tekintse.

Mielőtt a credit mobilier feltaláltatott, — e nagyszerű jótétemény, mely azokat, kik korunkat hideg számítással vádolák, meggyőzheté arról, hogy a század fiai puszta eszmékért is lelkesednek; e testvéri kötelék, mely az elébb távol állt osztályokat azon boldogító öntudatban egyesíté, hogy a részvény háromszáz nyolczvanra emelkedett, — mielőtt, mondom, a credit mobilier feltaláltatott, ezen előítélet nélküli közeledést csak egyes fürdőkben találtuk; s nem bámulható, ha sokan, kiket egyébként betegségök nem kényszerített reá, e helyeket csak a társaság kellemeiért is felkeresték. Ki ne kedvelne oly helyet, hol még az orvosok is megegyeznek véleményeikben, s ha tőlök tanácsot kérünk, legfeljebb annyiban térnek el egymástól, hogy az egyik négy, a másik hat pohár víz-ivást javasol?

A komoly események, melyek negyvennyolczban egész Európát felzavarák, nagy hatást gyakoroltak fürdőhelyeire is. Mintha az általános baj minden egyesnek betegségén segített volna, a vendégek száma mindenütt egy tizedrészre olvadott le. De a szaporodás, mely, mihelyt a csend helyre állt, a fürdő-vendégek számában észre volt vehető, bőven pótolá a kárt, melyet a forra-

dalom okozott. S ember-emlékezet óta soha több beteg nem járta be fürdőinket, mint 1850-ben. Sok helyen hiányoztak a lakások, s ezek közé tartozott Ems is.

Ne várja senki, hogy a társaságot, mely a Lahn kies partjain ez évben sétált, leírjam. Olvasóink, kiket az írók roppant s borzasztó események rajzolásával elkényeztettek, nem birnak elég türelemmel, hogy annyi kis alak részletes leírását figyelemmel kövessék; legyen tehát elég azt mondanom, hogy a társaság vegyes és válogatott vala, s hogy benne azon alakok közül, melyek érdekes fürdő-társasághoz tartoznak, egy sem hiányzott. Pár minister, kinek melle parlamentáris szónoklatok által meggyengült, vagy ki hosszú cabineti munka miatt az idő változásai iránt érzékenyebbé vált; néhány bankár, ki az államkötelezvényeknek lejebbszállását még most is sínlé; néhány irodalmi híresség, kinek munkái saját idegeire inkább hatottak, mint a közönségre; egy sor olyan, kinek egyedüli betegsége, hogy dolga nincs, s egyedüli dolga, hogy beteg legyen; hozzá a férfiak, kiknek baját még saját orvosuk sem méltányolja eléggé, s a nem értett asszonyok egész tömege; francziák s németek, lengyelek, oroszok, s a sehol nem hiányzó angolok: szóval oly társaság, minőnél jobbat s kellemesebbet senki sem kivánhatna magának.

Fürdőhelyen könnyebben ismerkedünk, vagy talán mert azokat, kikkel érintkezésbe jövünk, egészen nem ismerjük, könnyebben társalkodunk. S kevés nappal Káldory megérkezte után Margit s Irma a legvidámabb társasági körben találták magokat.

Séták, közös ebédek, távolabb kirándulások, estélyek s tánczvigalmak, — egy mulatság a másikat követé; s nem volt senki, ki ezeknek tervezésében és létrehozásában Káldorynál inkább fáradott, s ki mindezt nálánál látszólag inkább élvezte volna. Mintha azon két évben,

mely alatt a politika a társasági életet háttérbe szorította, egészen megváltozott volna. Margit nem bámulhatott eléggé, midőn az élénkséget észrevevé, melylyel férje most oly örömökben vesz részt, melyek iránt magát előbb egészen blazirtnak mondá.

Kétségen kívül a részvét, melyet Káldory mindezen dolog iránt mutatott, nem vala egészen színlelt; hisz ki ne tartaná érdekesnek a kört, melyben az első helyet ő foglalja el? De bizonyos az is, hogy magaviselete nem volt egészen számítás nélküli, s hogy, ha Dárdaynéval nem találkozik, félig sem fáradott volna annyira a társaság mulatásában, mint ezt most tevé. A viszony Margit s Irma között naponkint barátságosabbá vált, s Káldory sokkal kevésbbé bízott Irma hallgatásában, hogysem ezen mindig növekedő bensőséget nyugtalanság nélkül nézhetné. — Nők barátsága — s ez talán egyik fő oka, hogy e barátságok többnyire oly rövidek — mindig confidentiákkal végződik; s Káldory, hogy ezt elkerülje, az asszonyokat mulatságok által elfoglalni s egymástól távol tartani akará. Irma nem szegült ellene terveinek, s habár senki iránt különös érdeket nem mutatott, annyi figyelmet mutatott mindenki iránt, s látszólag oly jól találta magát a társaságban, hogy Káldory e részben nem érzett aggodalmat. Annál kevésbbé felelt meg az egész életmód Margit kivánalmainak.

A társaság örömeihez szoknunk kell, s ki, mint ő, egész fiatalságát olyanokkal tölté, kiknél való szeretetet talált, a körökben, hol csak mulatságot keresünk, ritkán érzi jól magát. Káldory, mint napjainkban sokan, kik egész éltöket azzal töltik, hogy teremből terembe járnak, annyit beszélt a társaság ellen, hogy Margit előre elvesztve bizodalmát, mindazon nyájasság s előzékenység által, melyet talált, csak untatva érezé magát.

De nem ez volt egyedüli vagy fő oka elégedetlen-

ségének. Bármi üresnek és haszontalannak látszott jelen életmódja, — hisz csak hetekig tartott, — ezt eltűrte volna, ha más aggodalmak nem támadnak lelkében. Véghetlenül szerette férjét. Meggyőződése szerint Adorjánnál nemesebb, kitünőbb férfi nem volt a világon; s ha néha elszomorodott a gondolaton, hogy férjének napjai tétlenségben folynak le, nem hagyott fel reményeivel. Hisz minden csak tőle függ — gondolá magában — sokat tapasztalt, sokszor csalódott, sokat szenvedett életében; de végre eljő az idő, midőn lelkének sebei meggyógyulnak, s méltó feladatot látva maga előtt, azzá lesz, mivé őt az ég rendelé: korának egyik legnagyobb embere; — — s ha nem, legalább a gondolat maradt vigasztalására, hogy ily kitünő férfinak egész szerelmét ő birja, hogy ő egész életét neki szenteli. — Margit, ki, mióta a forradalom kitört, csaknem mindig utazva, idejének legnagyobb részét férjével tölté, nem épen mulatságos napokat élt át. Káldory sokszor kedvetlen vala, órákig ült gondolataiba merülve, ha szólt, szavai keserüek voltak. Megvetéssel beszélt a mozgalmakról, melyekben szerinte semmi nagyszerű nem volt, azon esztelenségen kivül, melylyel az emberek egy nem létesíthető jobb állapot reményében a kevés jót, mit eddig birtak, feláldozák; s vajon a jövő nem igazolta-e jóslatait; nem természetes-e, hogy ő, ki mindent, mi később történt, előre látott, elkeseredve szólt azokról, kiket ennyi szerencsétlenség okainak tekintett? — De miért egyszerre e változás? Miként magyarázza meg magának Margit, hogy férje, ki elébb oly szomorúnak látszott, egyszerre jókedvűvé vált; hogy ő, ki a társaságról annyi megvetéssel szólt, azt most felkeresi, s mióta szórakozások között él, vidámabb, mint őt eddig látta? Vajon az, mit szomorúságnak tartott, csak unalom lett volna-e?

Newton a fáról eső alma által jutott a gravitatió törvényeihez; Galileit egy templomcsillárnak ingása vezette találmányaira; mi is így jutunk sokszor véletlen ötlet által azon igazságra, mely egész életünkre elhatározó. — Ez történt Margittal is. Elébb indulatosan elutasítá e gondolatot magától. De a gondolat százszor elutasítva, újra visszajött, s mindig inkább elkeserítő lelkét. Eleget mondá magának, hogy Adorján a társaságot csak az ő kedvéért keresi fel; hogy jó kedve csak erőltetett; minél többet gondolkozott e tárgyról, minél több figyelemmel követé férje magaviseletét: annál inkább látá, hogy csalódott, hogy férje nem kényszeríti, nem tetteti magát, s ha most vidámabb, ennek való oka csak az, mert jelenleg mulat s elébb unatkozott. Lehet-e kétkednie? Ő, ki a társaságban oly vidám s elmés, nem szótalan s szórakozott-e most is, valahányszor nejével maga van?

Azon névnélküli fájdalmak között, melyekről a legbeszédesebb asszony is ritkán szól, nincs talán egy sem, melyet nehezebben viselhet el, mint azon meggyőződés, hogy a férfiú, kit szeretetének tiszta sugaraiban félistennek gondolt, végre is csak közönséges ember. Ritka kerüli ki e fájdalmat, mert hisz a legdicsőbb férfi is a mindennapi életben a mindennapi emberek sorába száll le; de e fájdalom azért nem kevésbbé keserű, s ha azon házasságok között, melyek tiszta szeretetből köttettek, aránylag kevés boldogot találunk, annak egyik fő oka épen ebben fekszik.

Hogy oly ember, ki mindazon kellemekkel s képességekkel bir, melyek által a társaságban kitünő állást foglalunk el, magát a társaságban jól érzi, s komolyabb foglalatossága nem lévén, azon szórakozásoknak, melyek között él, némi fontosságot tulajdonít, ebben kétségen kívül nincs semmi feltűnő; Margit ezt mindenkiben

természetesnek találta volna, csak Adorjánban nem. Oly költői képet alkotott magának jelleméről, hogy most, midőn őt a többiek sorában tánczolni látá, férje mintegy megalázva tűnt fel szemei előtt.

Mennyiszer óhajtá életében, hogy a nehéz felhők, melyek férjének lelkületét elsötétíték, végre szétoszoljanak. Nem ismeré fájdalmainak okát, nem kérdezé, miért szomorú, s még inkább szereté őt e titkos bánatáért is; de a gondolat, hogy kedvesét egykor ismét derülten láthatja, szivének legforróbb óhajtása vala mindig; s mégis most, midőn e kivánat teljesült, szivét egy elébb nem ismert fájdalom tölté el. Hisz Adorján nem neki köszöni e megelégedést. Mintegy megalázva érezé magát önmaga előtt, midőn látá, mily kevés kellett e búnak eloszlatására, mely meleg szavainak, mely hő szeretetének ellent állt. — Ki hitte volna, hogy férjemnek csak mulatságra van szüksége; hogy e bánat, melyet tiszteltem, melyet oly mélynek gondolék, csak unalomból eredt! — így gondolkozott magában s szive elkeseredett e gondolatokban. — Mert vajon unatkozhatunk-e azzal, kit valóban szeretünk s találhatunk-e élvezetet oly társaságban, melyhez semmi különös érdek nem köt? Minél többet gondolkozott, annál inkább kétkedett Adorján szerelmén, annál inkább félni kezde, hogy szívét más birja.

De ki? Meggyőződése szerint Irmánál nem vala senki szeretetreméltóbb; de a fesztelen jó kedv, melylyel Káldory magát társaságában viselé, s még inkább a barátság, melyet Irma az ő irányában mutatott, megnyugtaták őt. Végig gondolt az asszonyok során, kikből társaságuk állt, s nem talált senkit, kit méltó versenytársának tarthatott; mégis meg vala győződve, hogy egy van közöttök, ki férje szívét tőle elidegeníté.

Rosszul ismered az emberi szívet, ha azt, kit semmi

észrevehető, elpanaszolható baj nem ért, szerencsésnek hirdeted. Bármint bántsanak valakit tárgyak és emberek: azon kínok, miket néha puszta képzelgés okoz, nagyobbak. Mint az, ki házán egyes szakadásokat észrevéve, szilárdságán kétkedni kezd, e pillanattól fogva nem élvezi többé kényelmeit, s ékesen festett falain csak a könnyű, alig észrevehető repedéseket látja, felrezzenve álmából, s dobogó szívvel figyelve, nem hall-e gyönge neszt, melyet a falban lefolyó homok okoz, remegve mindig, hogy az egész épület, mely mindenét magába zárja, végre mégis ledől, csaknem azt óhajtva néha, hogy a szerencsétlenség, melytől annyira retteg, már megtörtént volna: ilyen annak sorsa, a kin valamely gondolat egyszer erőt vett. — Ne mondjátok vigasztalására, hogy önmaga okozta baját, hogy a veszély, melytől fél, csak képzelt; valószinűleg elmondotta ő azt önmagának; de mit használ, ha e gondolattól szabadulni nem tud, ha a könnyű pára, melyet csak képzete alkotott, egész láthatárát ködként elborítva, őt az öröm tiszta sugáraitól megfosztja? Hozzá hasonlítva az, kinek egén vészek tornyosulnak, boldogabb. A nehéz felhőkön át egyes pillanatokra a nap ragyogó sugárai törnek keresztül, — s a vész után legalább tiszta alkonyra várhat.

Ilyen vala Margitnak élete. Erőt akart venni magán, küzdött sejtelmei ellen — hasztalan; egy magában közönséges eset, egy szó, egy tekintet, egy semmi újra felébreszték kételyeit, s a szerelemféltés, melynek csiráit már mint gyermek magában hordá, feltámadt gyötrő hatalmával. — Nem kétkedett, nem akart kétkedni többé; visszautasítva mindent, mi azon meggyőződéssel, mely által annyit szenvedett, ellentétben állt, csak bizonyosságot keresett; mintha számára csak azon egy boldogság volna a világon, hogy egész nagyságában ismerje szerencsétlenségét.

Margit sokkal szenvedélyesebb vala, hogysem a belső küzdelmek, melyeken keresztülment, Irma előtt titokban maradhattak volna. Nem szóltak azokról, de Irma figyelemmel követé fiatalabb barátnéjának magaviseletét; s a nyugtalanság, melylyel ennek szemei férje minden mozdulatán függtek, ha ő oly távolságban, melyben szavait nem hallhatá, valamely asszonynyal szólt; kedvének rögtöni változása; az erőltetés, ha vidornak akart látszani; a szomorúság, valahányszor őt magánosan találta: hamar sejteték vele e változásnak okait.

— Miért gyötröd önmagadat? — szólt egyszer, midőn kertjében Margittal maga vala.

— Nem értelek, — mondá emez zavartan.

— S azt hiszed, nem vevém észre, hogy férjedet félted? Pedig nincs okod reá, legalább bizonyosan nincs több okod, mint másoknak, kiknek férje a hatvanat nem haladta meg.

— Te is észrevevéd már?

— Mit?

— Semmit, — mondá Margit zavartan.

— Mennyire elpirultál! De nyugtasd meg magadat, nem vettem semmit sem észre. Jót mernék állni, Káldory nem szeret senkit e világon. Azaz — tevé hozzá — senkit kívüled, kinek azt kétségkívül elégszer elmondá.

— Adorján megváltozott. Ha szeret még, e szeretet nem az, melyet ismertem.

— S ez nyugtalanít. Nem férjed-e három év óta? Be ifjú vagy még, Margitom!

— S miért szeressen azért kevésbbé?

— Ezt bölcsebbtől kérdezd. Vannak dolgok, melyeket, mint az álmot, jégesőt, a tenger dagályát, naponkint látunk, de melyeket a természettudósok e mai napig tökéletesen megmagyarázni nem képesek; ilyen a válto-

zás, mely férjünk szeretetében bizonyos idő után történik. A dolog kivétel nélküli okát a természetben kell keresnünk, mely a mágnest úgy alkotá, hogy a vasat annál nagyobb erővel vonja magához, minél tovább áll vele összeköttetésben; a férfiszivnek, úgy látszik, ellenkező tulajdonokat adott.

— Nem ismered Adorjánt!

— Talán ismerem, ha nem is úgy, mint te, ki benne mindazon tulajdonokat feltalálni vélted, melyeket leánykorunkban a férfiakban keresünk, de melyek e világon csak női képzeletben léteznek. Hidd el Margitom, valamint a közmondás szerint: ‚senki sem nagy ember komornyika előtt‘, úgy soha asszony férjében az ideált, melyről álmodott, nem találja fel. Lehetnek kitünőbbek, s férjed azok közé tartozik; de végre mindegyik férfi marad s szerelem dolgában hasonló a többiekhez.

— Ez lehetetlen.

— Sok dolog van a világon, mely körül mi asszonyok épen azt tapasztaljuk később, mit leánykorunkban lehetetlennek tartunk. A férfi szerelme más, mint az, melyről álmodunk. Mi benne boldogságot, ők csak örömöket keresnek; bámulhatjuk-e, ha az, mitől egész életünk függ, reájok nézve kevesebb fontossággal bir? Nincs semmi okod panaszra Káldory ellen. Udvarias irányodban, előzékeny, tisztel; fogadni mernék, mindazon asszonyok közül, kiket magad körül látsz, nincs kettő, ki sorsodat nem irígylené.

— De ha nem szeret?

— Szeret is, kedvesem, szeret, mennyire csak férfi nejét szeretheti; nem teljesíti-e minden kivánataidat, mi mást akarsz?

— Teljesíti kivánataimat, tisztel, udvarias irányomban; de vajon szerelem-e ez? Én szerelmet kivánok. Csak szerelmet, de olyat, minőt én érzek, olyat, minőt

birtam! Okoskodásaid mást talán meggyőzhetnének. Ki a haszontalanságokban, melyek között élünk, élvezetet talál, az sorsomat irigyelhetőnek tarthatja; de nekem szerelem kell, s ha azt látnám, hogy Adorján hívtelen —

— Ha azt látnád — —

— Ó, én határtalanul szerencsétlen volnék!

A nők hallgattak. Irma szivében ellenkező érzelmek váltották fel egymást. — Az, mi után évek óta vágyódott, miért szenvedélyének sötét pillanataiban életét adta volna, egyszerre lehetségesnek látszott. Megboszulhatná magát. Margit önmaga adta kezébe a tőrt, melylyel őt halálosan sújthatá; s mégis, midőn a fiatal nőt maga előtt látá, ki szemét kezével takarva, oly szerencsétlennek látszott: szivében könyörület támadt. Nem ismeré-e önmaga azon kínokat, melyek Margit szivét e pillanatban eltölték? s még szerencsétlenebbé tegye őt? Talán néhány szó kelle, hogy nyugalmát megrontsa. Margit annyira fel vala gerjedve, hogy e pillanatban mindent, mi őt kételyeiben megerősítheté, elhitt volna; Irma tudta ezt, s egy perczig a gondolat villant át lelkén, hogy ez alkalmat megragadja. De szíve megesett. Bármi oka lehetett reá, ő e kedves teremtményt nem gyűlölheté.

— Egészen ok nélkül gyötröd magadat — szólt végre érzékenyen; — nincs semmi, mi féltékenységedet igazolná; eleget látom Káldoryt, s közönyös udvariasságnál nem vettem észre egyebet magaviseletében.

— Csakugyan azt hiszed? — mondá Margit, még könytelt szemeit Irmára függesztve.

— Meg vagyok róla győződve. Férjed szeretetreméltó ember, kissé hiú is, mint szerencsénkre minden férfi, kik e tulajdonság nélkül nagy részben tűrhetlenül unalmasok lennének, s önösségöket még fesztelenebbül mutatnák, mint most. Férjed tudja, hogy kellemes

társalkodó, tetszeni akar, s talán nem bánná, ha azon meggyőződéssel mehetne el Emsből, hogy valamennyien, vagy legalább egy jó rész közülünk halálig szerelmes bele; de mindebben nincs legkisebb része szivének, s ha azon dolgokat, mik féltékenységedet okozták, nyugodtan meggondolod, magad is át fogod látni, mi gyermekesek aggodalmaid.

— Nem oly egészen, mint gondolod — mondá Margit sóhajtva. — Nem vevéd-e észre az érdeket, melyet La Rue marquisné iránt mutat? — S Margit részletesen elmondá észrevételeit. Az egész csak egyes szavakból állt, apróságokból, minőket mi észre sem veszünk, de miből egy asszony a gyötrelem egész világát alkotja magának. — Irma majd komolyan, majd enyelegve megczáfolá okoskodásait, s végre, pillanatiglan legalább, egészen megnyugtatá barátnéját.

— Megigérem, nyugodtabb leszek — mondá Margit mosolyogva, midőn Irma végre felkelt, s tőle bucsút vett. — Te nálamnál sokkal józanabb vagy, s jobb is; ó de ha tudnád, mennyire szeretem őt!

— Szegény asszony — mondá Irma magában, midőn a kert ajtaját maga után bezárva, saját lakása felé indult. — Bár ne tudnám, mennyire szereted őt, jobb volna nekem s talán neked is.

XXV.

Ha Margit Irma által megnyugtatva érzé is magát, kevés idő mulva ismét feltámadtak kételyei. Mert vajon közlötte-e barátnéjával mindazt, mi benne gyanút gerjesztett? Nem kerülte-e el sok talán saját figyelmét is és ha szerelemféltésre most nincs is oka, Irma nem szólt-e úgy, mintha annak, mitől fél, később bizonyosan történni kellene? Ó ha Irmának igaza lenne, ha csakugyan jőne oly idő, midőn Adorján őt többé nem szereti?! De birja-e szivét legalább még most? Ha férje mindazon asszonyok iránt, kiknek körében látszólag oly jól érezi magát, egészen közönyös is: az, hogy közönyös emberek között jobban érzi magát, mint nejével, nem világos jele-e annak, hogy az örömök, melyeket egykor nála talált, elveszték bájaikat? Ó mi egészen máskép vala mindez azelőtt!

Mikor férje őt először a nagy-világba vezeté, egész magaviseletéből meglátszott, hogy csak az ő kedvéért teszi. Adorjánt akkor nem érdeklé más, őt keresték szemei a sokaság között, vele foglalkozott szüntelen; s ha haza térve, férje azt mondá, hogy csak most érzi boldognak magát, Margit akkor tudta, hogy igazat szól. — És most — — Mily gazdag vala élete egykor, s mily üressé vált. Akkor, ha férjével maga volt, mennyi tárgyat találtak a beszélgetésre, mennyi kérdést, melyre

a feleletet előre tudva, újra kérdezték, mert oly kedves volt hallani e feleletet! S mikor, s miként szűnhetett meg ez oly egészen? Nem változott meg semmi helyzetökben; nem történt semmi, mi az egyetértést, mely közöttök létezett, megzavarhatá, s mégis — — — az idő, az idő, ki ismeri hatalmát?! Kinek jut főkép Margit korában eszébe, hogy a nap, bármi szépen ragyogva, mindig közelebb száll a láthatárhoz, s hogy meleg sugárai alatt a virágok kelyhei fergeteg nélkül elhullatják színes leveleiket, csak mert egy ideig virágoztak.

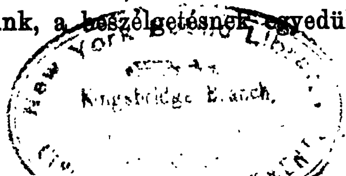
Káldory szórakozásai között is több figyelemmel viseltetett neje iránt és sokkal inkább szereté őt, vagy legalább sokkal műveltebb ember volt, semhogy a változást, mely Margiton történt, észre ne vette, vagy azt közönyösen nézhette volna. Azon emberek közé tartozott ő, kik saját jólétöket vagy örömeiket feláldozni nem szokták, de kik ezt másoktól sem kivánják, s nem tűrnek semmit nehezebben, mint ha azok, kikkel összeköttetésben állanak, azon érdekek vagy mulatságok iránt, melyek nekik kedvesek, közönyösséget mutatnak. A zsarnokságnak különös, s néha elég nehezen tűrhető neme ez; ismertem több, magában véve jó, s minden egyéb dologban engedékeny embert, ki családját, melyért mindent áldozott volna, majdnem szerencsétlenné tevé csak azért, mert nem tűrhette, hogy kedvesei ne mulassanak épen úgy és ugyanazon tárgyakkal, mint ő maga. Káldory a változás által, melyet nejénél észrevett, nyugtalanítva érezé magát. Margit szokása ellen csaknem mindig szórakozott vala, elfogultnak látszott. Ha néha váratlanul haza tért, észrevevé, hogy csak most törölte le könyeit. De mi gyötörheti őt? Margit régóta nem látszott boldogabbnak, mint épen az utolsó időben. Tudva, hogy Emsből egyenesen haza tér, öröm-

mel jött ide, s az első napokban szembetűnőleg jól érzé magát körében.

Káldory eleinte Irmára gyanakodott. De ha Margit a viszonyt, melyben egykor hozzá állt, csak sejtené is, vajon felkeresné, vajon mindinkább társaságába vonná-e őt? Miután hosszabb gondolkozás után neje szomorúságának vagy rosszkedvének más okát nem találá, Káldory végre puszta asszonyi szeszélynek tekinté azt; s ritka férj az, kit ezen meggyőződés szeretetreméltóbbá tesz. Eleinte elkövetett mindent, hogy nejét földerítse; de midőn észrevevé, hogy Margit napról napra ingerlékenyebbé válik, felhagyott törekvéseivel.

Margit, a társaságban rosszul érezvén magát, azon ürügy alatt, hogy gyöngélkedő egészségének több nyugalom kell, mindinkább visszavonult, s minthogy Irma e példát nem követé, Káldory ismét többnyire magányosan tölté az estéket nejével. Néha Vámosy jött, de ő is oly szótalan és szórakozott vala többnyire, hogy társasága nem sok élvezetet nyújtott, s Káldory napról napra inkább elkedvetlenedett. Élete nyugodt volt, csendes, otthonos, de nem mulatságos.

Tudják-e az emberek, mi az: oly valakit mulattatni, ki többé nem mulattatható? — ezt válaszolá Madam Maintenon valakinek, ki fényes helyzetét s a hatalmat, melyet XIV. Lajos fölött gyakorolt, irígylésre méltónak mondá. — — Úgy hiszem, Maintenon asszonyság saját neme között eleget találhatott volna, kik a kínzásnak ezen szelíd módját szintúgy ismerék, mint ő; s Margit, mióta az estéket férjével ismét magányosan tölté, ezen állapotra nézve szintén szép tapasztalásokat szerezhetett magának. A keresésnél alig van kellemetlenebb dolog a világon, s a keresés minden nemei között is a legkellemetlenebb, midőn az, mit minden fáradtsággal találni nem tudunk, a beszélgetésnek egyedüli tárgya.

Ha az, kit mulattatni akarunk, visszhangként beszédeinknek mindig csak utolsó szavait ismétli, s minden fáradság, melylyel az őt érdekelhető beszélgetési tárgyakat felkeressük, csak azon meggyőződéshez vezetett, hogy az illető régen nem unta magát inkább, mint társaságunkban: akkor a legszelídebb emberi teremtmény is végre elveszti türelmét; s ha reggel Szliácson megfürdött, vagy tíz pohár emsi vizet ivott is, bizonyosan idegesnek fogja magát érezni. — Mennyivel kínosabb vala e helyzet Margitnak, ki férje magaviseletében közönyösségének jelét képzelé látni. Miként is magyarázhatná meg magának különben, hogy ő, ki mások társaságában oly vidám s mulattató tudott lenni: ha vele maga volt, unalmát alig titkolhatá el? Margit szerencsétlennek érzé magát, s néha féléjeken át sírt. A nő-könyek nagy része nem tragikai eseményekért, hanem hasonló okokból foly; de nem kevésbbé keserűek azok azért.

Végre Margit e helyzetet nem tűrheté tovább, s elhatározá magában, hogy annak bármiként véget vet.

— Miért nem mégy Kemmenauba — mondá egyszer, midőn délután férjével a kertben ülve, a hímzést, melyen dolgozott, félre tevé, — az egész társaság ott lesz.

— Eddig rég elmentek.

— Dárdaynét valószínűleg még honn találod; a kútnál mondá, hogy Vámosyval csak később indul a többiek után. Mindenesetre megtalálod őket Dausenauban, hol uzsonnát készittettek.

— Ha kivánod, elmehetünk.

— Nem érzem magamat egészen jól, a víz fáraszt. De miért ne mennél te?

— S miért menjek?

— Mulatni fogsz.

— Tudod, én nem sok élvezetet találok a társaságban, s csak nem hagyhatlak magánosan?

— S miért nem?

— Csak kedvedért kerestem fel az embereket. Miután te a társaságot egyszerre, nem tudom miért, meguntad, s inkább itthon maradsz: nincs ok, melyért e viszonyokat folytassuk.

— Úgy hiszem, magad is kellemetesnek találtad e társaságot és az visszavonulásod által nagy veszteséget szenved.

— Ha egyszer társaságba lépünk, mi egészen maguktól függ, mindenkinek kötelessége, hogy a lehetőségig elégedettnek látszassék, s kellemessé tegye magát.

— Ha a rendkívüli vidámságra, mely még Dárdaynénak is feltűnt, csak kényszerítéd magadat, akkor a színlelésnek náladnál nincs nagyobb mestere. Bámulom a hatalmat, melyet magad fölött gyakorolsz.

E beszélgetés a lehető legnyájasabb hangon folyt eddig s mégis bizonyos ingerültség vala észrevehető mindkét részről.

— Úgy tartom, nem árt, ha némi hatalmat gyakorlunk magunk fölött. Ki a társaságban mindig csak pillanatnyi benyomásait követi, ki minden szeszélynek enged — —

— Mint például én, — vágott szavába Margit, ki e czélzás által sértve érzé magát.

— Én nem mondtam azt — — —

— Csak gondoltad, s szavaid akaratod ellen kimondák gondolatodat. Ne erőltesd magadat, hisz elég nehezedre esheték, hogy az egész világ előtt jókedvűnek látszassál, s érdeket mutass azok iránt, kik untatnak; miért ne lennél feleségeddel őszinte, csak már azért is, hogy azon fáradság után kipihenhess.

Oly sértők voltak e szavak, a hang, melyen azok mondattak, oly keserű, hogy Káldory az első pillanatban nem tudta, mit feleljen, s bámulva nézett feleségére.

— Nem foghatom meg, mi lelt, kedvesem — szólt végre nyugodtan.

— Semmi — mondá Margit mindig növekedő ingerültséggel, — csak azon örülök, hogy ily őszintén szólunk egymással, s mit régen gondolsz, azt végre kimondod: hogy telve vagyok szeszélylyel, akaratos, türhetetlen.

Kétségkívül Margitnak nem vala semmi oka, hogy férjével így szóljon, s ha szerelmén kétkedett, nem ez vala a mód, melyen azt visszanyerheté. Ő maga is érezé azt; s e gondolat keserű csöppeket facsart szeméből. De hiában, vannak pillanatok, midőn a női szív rejtélyes erőtől megragadva, mint a tenger dagálya, elönti keserű árjait, s midőn a gondolat, hogy ezáltal saját körét is elpusztítja, nem tarthatja vissza. — A bölcs nők, kik magokat soha szenvedély által elragadtatni nem engedék s kedveseikről mindig szigorú igazsággal ítéltek; az engedékenyek, kik, mint virágszál a szélnek, férjöknek nem állnak ellent, s csak szép csöndesen elfordulnak tőlök; az angyalok, kiknek egész életök egy hosszú áldozat, melynek nem szünő füstjét az egész világ bámulva látja, holott az, ki a házi oltár mellett áll, nem győzi törülni szemeit; — ti mindig józan, mindig erős, mindig szelíd asszonyok, dobjatok követ Margitra, vagy sajnáljátok a gyengét, ki szenvedélyein uralkodni nem tud; reménylem, lesznek olvasónőim között elegen, kik kevésbbé tökéletesek, s Margit magaviseletét nem oly megfoghatlannak tartják talán. Az asszonynak (természetesen nem azokat értem, kiknek magas tökélyeit látva, a gyarló ember csak azt sajnálja, miért nincsenek szárnyaik, hogy felrepülve azon magasabb sphaerák egyikébe emelkednének, hová őket senki sem követheti) — a közönséges, szerető és szerettethető asszonynak a természet jóságon kívül szenvedélyeket is adott; s bol-

dogítanának-e ők úgy, ha e szenvedélyek fölött soha uralmokat nem vesztenék el, ha tőlök elragadtatva, nem mondanának oly dolgokat is, melyeket elmondaniok nem czélszerű s nem tanácsos.

Káldory sértve érzé magát, s már hasonlóan keserű válasz lebegett ajkain; de midőn Margit fájdalmát látá, erőt véve magán, csak azt válaszolá, hogy az okot, mely őt ma annyira elkeseríté, el sem képzelheti magának.

S Káldorynak ebben tökéletesen igaza vala. Margit maga, ha kérdezik, miért érzi magát ma oly különösen szerencsétlennek, miért nem bir épen ma parancsolni érzéseinek, melyeket oly régen magába fojtott: ép úgy nem felelhetett volna, mint például nem mondhatja senki meg, miért tör ki a fergeteg, mely lassanként alig észrevehető ködfoszlányokból az égen összegyült, épen egy bizonyos pillanatban. De a pillanat eljött, s a nyugalom, melylyel Adorján magát irányában viselé, nem vala alkalmatos arra, hogy az egyszer kitört indulatok csillapuljanak. Margit csak közönyösségének jelét látá benne, s még inkább elkeseredett.

— Hisz én nem panaszkodom — mondá, hasonló nyugalomra kényszerítve magát, de oly hangon, melyből férje észrevevé, hogy alig birja leküzdeni könyeit — nincs is okom reá. Csak azt kérdem: miért nem mégy Dausenauba, hol az egész társaság bizonyosan vár reád. Itt velem úgy is csak unod magadat.

— Mi jut eszedbe? — szólt Adorján nyájasan, megszorítva kezét.

— Nem látom-e régen? De ne gondold, hogy neheztelek, sőt azt igen természetesnek találom. Jól tudom, nem vagyok mulattató; miként is lennék? Szegény anyám s plébánosunk nem unatkoztak társaságomban, előttök minden, a miről szólhattam, érdekkel birt; de olyannak, ki jobb társasághoz szokott — —

— Kedvesem — szakítá félbe Káldory komolyabb hangon, — ha nem tudnám, hogy a felgerjedés, melyben látlak, csak idegesség következése, neheztelnék reád. De erőt kell venned magadon; az életmód, melyet egy idő óta folytatsz, nem neked való. Mulatságra, vagy legalább szórakozásra van szükséged; a magány elszomorít.

— Sőt csak akkor érzem jól magamat, ha magam lehetek. Kár is, hogy magàdat miattam feláldozod, s mióta kevesebbet járok az emberek közé, szintén visszavonulsz. A társaság nem mindenkinek szükséges.

— Csakhogy te épen ezek közé tartozol; soha életemben nem láttam senkit, ki a társaságban mindjárt első fellépése után oly otthonosnak, megelégedettnek érezé magát, mint te, kedvesem.

— Az egészen más — —

— Nem voltál-e vidám s jókedvű az első hetekben, melyeket itt töltének? S nem vagy-e kedvetlen, sőt szomorú, mióta, nem tudom miért, egyszerre a magányt keresed? Hidd el, a változásnak, mely kedélyedben történt, csak megváltozott életmódod oka. Neked a társaság szükséges, s mihelyt magadon erőt véve, ismét a vidám körbe lépsz, hol elébb mozogtál, érezni fogod szavaim igazságát. Sokkal fiatalabb vagy, kedvesem, és sokkal szebb, mint hogy e remete élet hozzád illenék. Kisértsd meg gyógyszeremet. Készülj el, én addig kocsit hozatok s egy óra alatt az egész társaság nagy meglepetésére Dausenauban vagyunk.

— Valaha máskép szóltál s ha veled honn akartam maradni, nem unszolál, hogy társaságba menjek — — s most — —

— S most — —

— Úgy látszik, hogy azóta mégis valaminek történni kellett, mi nemcsak reám, hanem reád is hatott, miután elébbi nézeteid annyira megváltoztak.

Margit elfordulva, mintha dolgozni akarna, az asztalon előtte fekvő munkát vevé kezébe. — Mindketten egy ideig hallgattak.

— Nem értelek — szólt végre Káldory, — mily történetre czélzasz, mily változásra. Tudtomra nem változott semmi.

— Semmi, semmi! — mondá Margit, felgerjedésében eltépve a selyem-szálakat, melyeket ujjai között tartott, midőn rég elnyomott könyei végre kitörtek. — Csak az, hogy akkor szerettél, s most nem szeretsz többé.

— Az Istenért! ki mondta neked azt? — szólt Káldory szenvedélylyel, megragadva kezét.

— Mintha elmondására szükség lenne, s a szív, mely szó nélkül megérté, hogy szeretsz, nem értené meg szintúgy az ellenkezőt. Nem vettem-e észre régen, hogy irántam közönyössé váltál; hogy mindenütt jobban érzed magadat, mint társaságomban; hogy mások érdekelnek?

— Mily képzeletekkel gyötröd magadat. Talán csak nem teszed fel rólam, hogy Irma —?

— Irma barátném, nincs talán senki, ki irántam annyi részvéttel viseltetnék. De bármint tagadja, meg vagyok győződve, hogy ő is rég észrevevé.

— De mit? Mit vehetett észre? Margit, az Istenért! szólj nyiltan!

— Hogy mást szeretsz.

— S ki az?

— Tudom-e én, bánom-e én, ha engem nem szeretsz többé.

Midőn Káldory Margit szavaiból meggyőződött, hogy a viszonyt, melyben Irmához állott, nem ismeri, az aggodalom, melyet e beszélgetés benne eleinte gerjesztett, szétoszlott. Most szivét soha sem ismert érzések tölték el, — fájdalom, midőn a zokogó asszonyt látá, s eszébe

jutott, hogy e kedves lényt boldoggá nem tevé, hogy szenvedélyes jelleménél fogva talán soha sem teheti azzá, — s a gyönyörnek egy különös neme. Mert hisz magok e könyek, maga e kétkedés csak szerelmének nagyságát bizonyíták. Soha Margitot nem látá szebbnek, soha jobban nem szerette őt — és soha lángolóbb szavakban nem fejezé ki érzéseit, mint e pillanatokban.

Margit, kezével takarva el arczát, ült a pamlagon, s Adorján kérdésére: kételkedik-e még? hallgatott. Mintha nem is hallana, — hisz ő nem hitt, nem akart hinni szavainak; de vajon a hang, melyen azok mondattak, maradhatott-e hatás nélkül szivére? S midőn a szeretett férfiú, kezét, melylyel könyeit eltakarta, félre húzva, őt szelíd erőszakkal kebléhez szorítá, lehetett-e ellenállnia, lehetett-e visszautasítania a meggyőződést, mely által oly véghetlenül boldognak érezé magát?

— Ó ha valóban szeretsz! — mondá, s könyein keresztül boldogság sugárzott szemeiben.

— Kételkedhetsz-e még?

— Ó én nem érdemlem szerelmedet. Oly szeszélyes, balgatag vagyok. Csak kínozlak szerelmemmel, még meg fogsz útálni végre.

— Kedves kétkedő!

— Nem haragszol reám, ugy-e nem? de légy nyugodt, soha sem gyötörlek ezentúl, soha sem kétkedem többé szerelmeden. — Megigérem.

Adorján felelet helyett újra kebléhez szorítá nejét, s Margit soha sem érezé magát boldogabbnak, mint e pillanatokban.

XXVI.

Miután történetemben ennyire haladtam, azon aggodalom kezd ébredezni bennem, vajon olvasóim nem tették-e félre könyvemet, még mielőtt eddig jutottak? Ha a lelket s idegeket felrázó események eszembe jutnak, melyekkel a kötelességét ismerő regényíró napjainkban olvasóinak kedveskedik, s melyek a közönség művelésére azon tagadhatlan hatást gyakorlák, hogy Horácz ‚nil admirari'-ja általánossá vált; s ha meggondolom, hogy ennyire haladva, még semmit sem mutathatok elő, miből criminális biráink — kiknek kiképzése, úgy látszik, az újabb regény-irodalom fő feladataihoz tartozik — valamit tanulhatnának: csaknem elcsüggedek. Egyedüli reményemet az emberi természet azon tulajdonába kell helyeznem, mely szerint a molnár, ki a forgó kerekek lármájánál elaludt, ha malma megáll, egyszerre felébred. Talán a csend, melyben történetem tovább foly, a nagy izgalmakhoz szokott olvasóra hasonló hatást fog gyakorolni. Hisz prózai korunkban azon villanyosság, mely zaj nélkül telegraphjaink sodronyain átszalad s az árfolyamot jelenti, több embert sújt le, mint a villám, mely dörgésével sziklákat megingat; s én nem tehetek róla, ha képzeletemből embereket teremteni nem tudok, s csak olyanokat írok le, minőket magam is, olvasóim is ismertek; ezeknek nagy

része pedig minden rendkívüli események nélkül, szép csendesen válik szerencsétlenné.

De folytassuk történetünket.

Régi ismerőseink közül, kikkel Emsben újra találkozánk, az utolsó hetek alatt egy sem változott annyira, mint Vámosy. Ő, kit eddig senki máskép, mint vígan, nem látott, most lehajtott fővel jár körül. Eddig határtalanul könnyelműnek tartatott. Ellenségei nem hozhattak fel ellene más hibát, barátai alig mondhattak védelmére más mentséget; s ha az előbbiek száma csekély, az utóbbiaké nagy vala, azt épen ezen tulajdonának köszönheté. Azok közé tartozott ő, kik fölött a szigorú erkölcsbiró pálczát törhet, de kiknek még ez is többnyire megbocsát, mert ha nem ragaszkodnak is semmihez, legalább nem állnak senkinek útjában, s lepkeként az életnek csak virágait keresve, a kört, melyben mozognak, jelenlétök által szebbítik; s ha nem hagynak is nyomot magok után a világon, legalább tisztán tartják lábaikat sarától. Senki Vilmost mélyebb érzelemre eddig képesnek nem gondolá, s maga Irma, midőn Margit iránt ébredő szerelmét észrevevé, benne eleinte csak azon mulékony felhevülések egyikét látá, melyek mintegy öcscse természetéhez tartoztak. Később azonban meggyőződött, hogy csalatkozott. Épen mert öcscse Margitot csak ritkán említé, mert szenvedélyéről még vele sem szólt: épen ez nyugtalanítá Irmát. Sejteni kezdé, hogy az érzés, mely Vilmos szivét eltölti, ez egyszer komolyabb, s ismerve szenvedélyességét, remegett a következésektől. De bármily nagy volt is a befolyás, melyet fölötte közönségesen gyakorolt, s bár mindent elkövetett, hogy gondolatainak más irányt adjon: törekvései ez ízben haszontalanok voltak.

Vilmos nyugodtan végig hallgatá őt, nem mondott ellent okoskodásainak, sőt elismeré, hogy szerelme által

csak szerencsétlenné válhatik. — De — tevé hozzá szomorúan — nem tudod-e, kedves nővérem, hogy a hol a szív határoz, — s egyesek, mint népek életében a pillanatok, melyektől jövőjük függ, csaknem mind ilyenek — ott az által, hogy az észt valaminek czéltalanságáról vagy veszélyességéről meggyőzéd, keveset nyersz? Ha a hajót vész ragadta meg, ugyan mi hasznát veszed mágnes-tűdnek, mely arra int, hogy biztos ösvényedet elhagyád?

— A vész, mely által magunkat elragadtatva képzeljük, néha nem oly nagy, mint a minőnek látszik és sok ember csak az által válik szerencsétlenné, mert a helyzetet, mely őt azzá teszi, eleinte szépnek, költőinek tartva, önmaga ápolja gyötrelmeit, melyek később egész életét elkeserítik. Ne rontsd meg jövődet szándékosan. Egyike vagy azoknak, kiket az ég arra teremtett, hogy boldogok legyenek, mert elég szivet adott, hogy az emberi lét magasabb örömeit élvezni, s elég könnyelműséget, hogy csalódásait feledni tudjad. Ne rázd fejedet. Ismerlek, s ismerem Margitot is; nem olyan ő, kinek szeretete boldoggá tehetne.

— S ki boldog a világon?

— Te azzá lehetsz. Ragadd ki magadat természet elleni helyzetetből. Vegyülj az emberek közé. Keresd fel az élvezetet; durczásabb ugyan a fájdalomnál, mely első hivásra eljő s velünk marad, de ha utána jársz, végre megtér régi társához. Nem szenvedtem-e én is, többet mint te, s nem győztem-e le fájdalmamat?

— Külsőleg igen; de boldog vagy-e ezáltal? Ki arczát pirosra festve, mindenki által egészségesnek tartatik, jobban érzi-e magát? Vagy azt hiszed, nem vevém-e észre a felgerjedést, a belső kínt, melyet pajzán jó kedvvel akarsz eltakarni, valahányszor Káldoryval beszélsz?

— Valószinűleg többet vevél észre, mint mennyit érezék — mondá Irma, mosolyra kényszerítve magát, — s biztossá tehetlek, ha emberek között vígan látsz, ez azért történik, mert többnyire az vagyok. Megengedem, eleinte e jókedv csak szerep volt; de a szerep, melyet egész lélekkel eljátszunk, megteszi hatását nemcsak a nézőre, hanem magunkra is, mert legalább néhány órára kiragad magunkból.

— Nem fogok vitatkozni veled, meglehet, igazad van; de nincs erőm, hogy tanácsodat kövessem, s ha lenne, ha Margit képét, mint a lapot, melyre oly valami iratott, mi által gyötörve érezzük magunkat, szivemből kitéphetném; s ha csak tőlem függne, hogy minden ismét úgy legyen, mint előbb volt: egy világért sem akarnék visszatérni azon időre, mikor Margitot nem ismerém. Én fájdalmimat nem cserélném fel a szegény örömökért, melyeket akkor élveztem. Nem is panaszkodom én sorsom ellen, s nem remélve semmit, mégis talán elégedett lennék: csak őt láthatnám boldognak. — De ő nem az; Káldory nem érti, nem boldogítja őt. Margit szenved, s ez fáj nekem. Ha eszembe jut, hogy előbb találkozva, talán engem szeretett volna; hogy Káldory nélkül mindketten boldogok lehetnénk: szivemet kimondhatatlan kín tölti el, s gyűlölet a szivtelen ember ellen, kit az ég csak azért teremtett, hogy szerencsétlenné tegyen.

Vilmos felvevé kalapját, bucsú nélkül távozott. Irma könytelt szemekkel nézett utána.

— Igazad van; mintha az ég őt átkunkra teremtette volna, hogy közeledése által szerencsétlenekké tegyen — szólt végre magában, mig ablaka mellett, fejét kezére támasztva, mély gondolatokba merült. — Nélküle boldog lennék, emelt fővel járnék körül az emberek között, nyugodtan tekinthetnék vissza multamra, ő fosztott

meg mindentől, ő rontá meg multamat s a jövőt. S miért? Ha legalább szeretné Margitot! De nem szereti, nem szereti őt csak úgy sem, mint engem szeretett. S mégis — — Minél tovább gondolkozott, annál inkább elkeseredett s — ki magyarázza meg az emberi szivet? — inkább Margit, mint Káldory ellen. Irma átlátá ezen érzések igazságtalanságát, Káldory oka minden szenvedéseinek, ő az, ki ellen boszút esküdött, — s mégis nem tudta miért, de mióta őt ismét látta, mióta vele csaknem naponkint találkozott, nem gyülölheté őt úgy, mint akarta volna.

Gondolataiból Káldory ébreszté fel, ki őt az utczáról ablakánál látva, megszólítá, s engedelmet kérve, feljött. Irma bármennyire fel volt is elébb gerjedve, erőt vett magán, s midőn Káldory a szobába lépett, mosolyogva fogadá. — Észrevevé felgerjedését. — Az első vész, mely házi egünk körén átvonul, bármi rövid legyen, legalább arra int, hogy a derült tavasz után tikkasztóbb napok közelítenek; s Káldory még mindig nem tudott szabadulni rossz kedvétől.

— Miért nem jött ön tegnap Dausenauba? — kérdé Irma.

— Nem birhattam reá Margitot.

— S miért?

— Tudom-e én? Ideges volt. Talán neheztel, vagy más valami jutott eszébe. Hol mi férfiak hosszú gondolkozás után valamire a legkisebb ürügyet sem találjuk, ott asszony száz fontosnál fontosabb okot hozhat fel. Ez bájló neménék legnagyobb kiváltsága.

— Ön ismét rossz hangulatban van az asszonyok iránt s mégis úgy látszik, nincs senkinek kevesebb oka reá. Margit oly szeretetreméltó!

— Ki mondja, hogy nem az? — szólt Káldory rosszkedvűen. — Ismerem minden tökélyeit, s meg vagyok

győződve, hogy azt, mit házi boldogságnak neveznek, senki nagyobb mértékben nálamnál nem élvezheti; csakhogy e nagy házi boldogság rengeteg apró bajokkal jár, s vannak pillanatok, midőn szerencsénket megsokaljuk.

— Szegény Margit!

— Miért szegény? Mert nem tartom tökéletesnek, mert hibáit is ismerem?

— Azért, mert ha a férj nejének minden hibáit egyszer ismeri, ritkán emlékezik minden jó tulajdonaira.

— Azt hiszi ön, Margit nincs szintén tisztában hibáimmal?

— Valószinüleg azok felét sem ismeri, s ha ismerné is, e következések különbözők. Míg a férfi néhány év után azért tanulmányozza a nőnek jellemét, hogy magának következetesen megmagyarázhassa, miért nem szereti őt úgy, mint előbb: addig a nő csak szerelmének igazolására keres okokat, — s ha tagadhatlan hibákat vesz is észre, még ezek is, mint a napsugárral beszegett felhők az eget, csak még érdekesebb színben tüntetik fel kedvesét szemei előtt.

— E szerint az igazságtalanok mindig mi vagyunk, s nincs eset, melyben a nő férjének oly szemrehányásokat tehetne, melyeket az meg nem érdemel. Ez paradox.

— Nem ismerem el annak, míg be nem bizonyítja.

— S ha Margit, például, szerelemféltéssel kínozna?

— Szerelemféltéssel? — mondá Irma, s a félig enyelgő hang, melyen eddig szólt, egyszerre gúnyossá változott; — hát vannak mások is, kik szerelemféltők?

— Ön tudja, hogy Margitnak nincs rá semmi oka.

— Miért nem mondja meg neki ezt? — kérdé Irma mindig keserűbben. — Miért nem esküszik, hogy őt

szereti, mindig szeretni fogja? Hisz egykor ön jól tudott az ilyenekhez.

— S még sem bocsátott meg, még mindig neheztel reám? — szólt rövid szünet után Káldory érzékenyen. — Ó Irma! ha tudná — —

Káldory nem végzé be szavait, de Irma megérté azokat. — Bocsánat — mondá kezét nyújtva. — Nem akarok a valónál jobbnak látszani, s megvallom, midőn hallám, hogy Margitnál ugyanazon hibákat találja, melyek nálam oly megbocsáthatlanoknak látszottak, szivemet első pillanatban káröröm tölté el. De higye el, őszintén sajnálom önt.

— Reménylem, ezentúl józanabb lesz; egészen nyugodtnak látszott.

— Nem osztozom reményében. A szerelemféltés nálunk asszonyoknál nem tartozik azon hibák közé, melyek idővel gyengülnek; s ha végre kijózanodunk, ez többnyire a szerelemféltésre s a szerelemre nézve egyszerre történik. Nálunk az egyik csak a másiknak következménye. De önök, férfiak, kik a szerelmet életök kincsének nevezik, s eleinte mindig többet s többet kivánnak, miért nem bocsáthatják meg az aranynak, ha néha kissé súlyosnak látszik?

— De ha a szerelemféltésnek nincs semmi alapja, ki ne vesztené el türelmét?

— De nem kell, nem szabad türelmét vesztenie. Kerülnie kell mindent, mi Margitnak szerelemféltésre okot adhat, s ha mégis visszatérnek aggodalmai, — mint valószinüleg vissza is fognak térni, — nyájas szavakkal meg kell czáfolni egyes kételyeit, bebizonyítani pontonkint, hogy csalódott, s ha az sem segít, tűrni panaszait, mindig egyiránt szeretve, egyiránt uralkodva magán, nehogy észre vegye, miként ön azt, mi nejének a legfontosabb a világon, apróságnak tartja.

— S ön hiszi, hogy erre képes volnék? — mondá Káldory oly hangon, melyből Irma észreveheté, hogy ha őt boszantani s elkeseríteni akarta, e czélját tökéletesen elérte. — Nem tartozom azok közé, kik egész életöket bárki szeszélyeinek fel tudják áldozni.

— Nem szeszélyeinek — szerelmének!

E látszólag komolyan mondott szavakban különös gúny vala kifejezve; de mielőtt Káldory felelhetett, Margit a szobába lépve, félbe szakasztá a beszélgetést. Rendkívül jókedvű vala, s oly szép az örömnek kifejezése által, mely a járástól kipirult arczát lelkesíté, hogy Káldory a bájló teremtményt maga előtt látva, szinte szégyenlé előbbi panaszait.

Margit délutánra sétát tervezett, melyre Irmát öcscsével meghívta, s rövid beszélgetés után férjével távozott.

Irma magára hagyatva, szabad tért engedett elnyomott érzelmeinek. A legnagyobb felgerjedésben járt fel s alá szobájában. Keble szorult, hogy csaknem sírhatott volna, s mégis kimondhatlanul boldognak érezé magát. A remény, mely szenvedései között éveken át egyedüli vigasztalása vala, végre teljesült. Ők szerencsétlenek! Vagy ha nem is oly szerencsétlenek még, mint Káldory érdemli, s Irma kivánta, nincs-e az ő kezében a hatalom, hogy őket azzá tegye? Nem hasztalan kéresé fel Margitot, nem hasztalan fékezé indulatait. Margit barátsággal, Káldory teljes bizalommal viseltetett iránta, s ez feltárva keblét, önmaga mutatta a helyet, melyen őt legmélyebben sértheti. Ha a befolyást, melyet Margit fölött nyert, arra használja, hogy szerelemféltését nevelje, ha jól megválasztva a pillanatokat, Adorjánt neje ellen elkeseríti — s ki tehette ezt jobban, mint ő, ki e hiú s önző férfiút tökéletesen ismeré — nem fog-e mindig nagyobbá válni a szakadás? — Csak tőlem függ, s meg leszek boszúlva — gondolta magában, s lelkét egy pil-

lanatig vad megelégedés tölté el — megboszúlva nem rövid kín által, minőt akkor érzene, ha tőrömet szivébe mártanám, hanem egy egész élet naponkint visszatérő gyötrelmei által, úgy mint óhajtám, mint annyi szenvedés után követelhetem. — — Irma első felgerjedésében csak a boszú lehetőségét látva maga előtt, minden egyébről megfeledkezett. Nem vala áldozat vagy bűn, melyre magát e pillanatban képesnek nem érezé. Később Margit jutott eszébe, s szive elszorult. — De vajon én vagyok-e oka szerencsétlenségének? Ők nem egymáshoz valók. Adorján soha sem szerette őt. Elvette, mert épen neheztelt reám, mert szerelemféltéssel kínoztam, s viszonyunkat örökre fel akarta bontani. Rokonai kérték; talán Margit egy pillanatig tetszett is neki, s azt hivé, hogy e tapasztalatlan leány őt nem fogja gyötreni követeléseivel. De nem szerette őt, nem szerette soha, hisz nem írta-e meg önmaga? S nem jobb-e tehát, ha elválnak? Adorján protestáns. Margit büszkébb, hogysem, ha egyszer meggyőződött arról, hogy férje szivét elveszté, jogaihoz ragaszkodnék. Hisz nincsen gyermeke. És nem térhet-e át ő is, s mi állna akkor Vilmos szerencséjének útjában? Lehetetlen, hogy Margit őt végre ne szeresse, az ég e kettőt egymásnak teremtette. Mi boldogok lehetnének ők és talán — —

Soha Irmának az idő nem múlt el oly sebesen, mint ezen órákban; régóta nem érzé magát boldogabbnak. A belső viszály, mely őt eddig gyötörte, megszűnt. Világosan látta útját, s el vala határozva, hogy azt követi; s ha nemesebb természete e föltételnek ellentmondott is: a gondolat, hogy a mit tesz, azt nem magáért, de Vilmosért, sőt Margitért teszi, megnyugtatá lelkiismeretét.

XXVII.

Csalódásaink egyik fő oka abban fekszik, hogy oly állapotokat s érzelmeket állandóknak képzelünk, melyek épen azért, mert fölötte szépek, ritkák és mulékonyak is. A legszebb mezőn is a virágok bizonyos távolban állnak egymástól; a legtisztább egen a csillagok egyenkint ragyognak: s úgy van ez az életben is. Mint legmagasabb hegytetőkön, úgy az érzéseknek bizonyos magasságában csak pillanatokra állhatunk meg: mindennapi életünk alantabb körökben forog. De mit később mindenki, s fájdalom, magán is tapasztal, azt fiatal korában nehezen bocsátja meg másoknak; s nem bámulhatjuk, ha Margit később újra elégedetlenné vált.

A szenvedélyes pillanat után, melyben magát férje által ismét szeretve gondolá, nem tért-e vissza minden elébbi helyzetébe? Káldory a társaságban szintoly vidám s közlékeny, házában szintoly szótalan s szórakozott vala, mint azelőtt; sőt nejének úgy látszott, mintha neheztelne reá. Félig enyelegve kérdezé többször, de Adorján oly röviden felelt, oly hamar félbeszakított minden beszélgetést, mely érzékenyebbé válhatott, hogy Margit sértve érezé magát, s hallgatott. Úgy is csak untatom szerelmemmel — gondolá magában — s ha nem féltette is, mert férje mindent, mi arra alkalmat adhatott, figyelemmel elkerült: a meggyőződés, hogy

Adorján őt nem szereti többé úgy, mint egykor szerette, mindig erősebb gyökeret vert szivében.

Mindez valószinűleg megtörtént volna Irma nélkül is. Hol két szív egyszer el kezd válni egymástól, a szakadás, mint a jeges hasadékai, minden külső befolyás nélkül is idővel nagyobbá válik; de Irma közbenjötte sietteté e viszonyok kifejlődését.

Káldory, ki iránta mindig bizonyos rokonszenvvel viseltetett, s mióta őt kiengesztelve gondolá, sehol sem érzé magát jobban, mint társaságában, vele közlé házi bajait. Margit neki panaszlá el szerencsétlenségét, s tőle kért tanácsokat, s miután a bensőséget két személy között semmi sem segíti elő inkább, mint ha együtt egy harmadik ellen panaszkodhatnak: Irma mind a két házastársnak csaknem nélkülözhetlenné vált.

Bármily viszonyban is ritkák az esetek, melyekben két ember az által, hogy egy harmadik lép közéjök, közelebb lép egymáshoz. A közbenjáró a legjobb szándék mellett többnyire csak akadály, mely közeledésöknek útjában áll; s Irma felhasználá helyzetét. Tökéletesen ismerve Káldory s Margit jellemét, oly módon tudta ezt védelmezni férje panaszai ellen, s oly okokat hozott fel barátnéja vigasztalására, hogy Káldory mindinkább elkeseredett neje ellen, ez pedig mindig szerencsétlenebbnek érzé magát, s mindketten naponkint inkább Irma barátságáról s arról győződtek meg, hogy nem egymásnak valók.

Margit eleget küzdött ezen meggyőződése ellen. — Neheztel reám, mert szerelemféltésemmel sértettem — így vigasztalá magát, — s ha majd látja, hogy nem kétkedem többé, ha meggyőződik, mennyire imádom, meg fog bocsátani. — S Margit elkövetett mindent, hogy Adorján szeretetét visszanyerje. Megelőzte kivánatait, megragadott minden alkalmat, hogy neki határtalan

szerelmét bebizonyítsa, — hasztalan. Adorján nyájas volt, udvarias, engedékeny; magaviselete ellen senki sem tehetett kifogást, s száz asszony megelégedve érezte volna magát. Margit csak férje hidegségét látá és szivét kétségbeesés tölé el. Többnyire magába fojtá érzéseit; de voltak pillanatok, midőn szenvedélyes keservének nem parancsolhatva, a legközönyösebb beszélgetés között egyszerre sírni kezdett. Káldory ilyenkor sok részvétet mutatva, Margit idegessége ellen panaszkodott, mely még mindig nem javul. Azután az orvosért küldött, s ha ez a legnagyobb nyugalmat ajánlá, nejét magára és szomorú gondolataira hagyta.

Jól tudta Káldory, hogy egy pár meleg szó Margit megnyugtatására a világ minden orvosánál többet tehetne, s nejének könyeit látva, néha alig állhatott ellent; de erőt vett magán. Hisz Irma barátnéjának védelmére sokszor mondá, hogy minden bajnak csak az az oka, mert házi viszonyukat nagyon is költőileg fogták fel, s Káldory föltette magában, hogy e hibát ezentúl kerülve, nejét az élet prózaiabb körébe fogja levonni. Tették ezt Káldory előtt mások is, s a szerelem költészetének a házasság prózájába való áttétele azon műtétek közé tartozik, melyekben az asszonyok nagyobb része keresztülment, csakhogy Margit másoknál szenvedélyesebb vala, s az által, mit sokan később megszoknak, mondhatlanul szerencsétlennek érzé magát.

— Nem tűrhetem tovább — mondá egy ízben Irmához, midőn vele az erdőben sétálva, szokása szerint ismét azon tárgyra tért, mely egyedül feküdt szivén, — Adorján magaviselete megöl.

— Mi új okod lehet panaszra? Figyelemmel követtem minden lépését, de nem vettem észre semmit. Ki ébreszté fel újra féltékenységedet?

— Bár csak az volna; mondá Margit fájdalmasan;

— ha azt látnám, hogy mást szeret, legalább gyűlölhetném vetélytársamat, s azt remélhetném, hogy később hozzám visszatér. Úgy mint én, más még sem szeretheti, s ő át fogja látni ezt, s később talán még melegebben ragaszkodnék hozzám. De e kimért, mindig egyenlő magaviseletet, e hidegséget nem tűrhetem el. Megőrülök.

— Már hogy' beszélhetsz így, midőn semmi okod sincs panaszra.

— Adorján nem szeret többé úgy, mint egykor szeretett.

— Azt elhiszem; de csakugyan azt gondoltad-e, hogy a fellengző érzés, melylyel az oltárhoz léptetek, örökké tarthat?

— S miért ne? Kevésbbé szeretem-e én őt, mint akkor?

— Mert Adorján férfi, mert férjed. S nem hallottad-e, hogy a szerelem a jó házasságokban barátsággá válik, a rosszakban pedig gyűlöletté, a középszerűekben, mikhez a nagyobb rész tartozik, a szerelem helyébe megszokás lép, s azon mérsékelt hévfok áll be, mely mellett sem hideg, sem meleg ellen nem panaszkodunk, s ha nem is különösen boldogoknak, legalább igen kényelmes helyzetben érezzük magunkat; s én részemről, ki a comfortot mindenben kedvelem, ily viszonyt tartok legkivánatosabbnak.

— Miként enyeleghetsz ily dolgokról!

— Komolyan szólok. Vannak dolgok, melyek, bármi szépek legyenek, nem tarthatnak örökké: s a szerelem ezek közül való. Mint a hegyi patak, mely ezer akadály között útját a völgyben keresi, majd egyes köveken szökdécsel át, majd szikla-falon zuhan le, s az egész vidéket nyugtalan habjainak zajával tölti el, ha végre leért, szép csendesen halad tovább: olyan a sze-

relem; csak míg akadályokkal küzd, addig látszik ellentállhatatlannak. Ennek úgy kell lenni; s nem hiszem, hogy boldogabb lennél, ha Adorján szenvedélye ismét előbbi hévfokára emelkednék.

— Éltemet adnám, ha ezt elérhetném.

— Nem tanácslom.

— Ó csak tőlem függne!

— Tőled függ kedvesem, s nem is oly nehéz, mint gondolod.

— Nem tettem-e meg mindent, hogy Adorján szivét ismét visszanyerjem? Hasztalan.

— Mert mindent tettél, csak azt nem, mit tenned kellett volna. Te férjednek egész szerelmedet mutatod, minden szeszélyeihez alkalmazkodol. Csak neki élsz, csak azon fáradsz, hogy őt szerelmedről meggyőzzed. Hidd el, kár annyit fáradni, rég meggyőzted őt, hogy nélküle nem élhetsz; de ha azt akarod, hogy férjed akként szeressen, mint egykor, épen a legrosszabb módhoz nyultál. Ingasd meg e hitében, tedd őt szerelemféltővé — —

— Hová gondolsz! — szakítá félbe Margit, csaknem megijedve.

— Ne vedd tanácsnak. Én, részemről, ha férjem lenne, a nyugodt érzést, vagy ha nem volna is érzés, a tisztelő előzékenységet, melyet Káldory irányodban mutat, a legnagyobb szenvedélynél jobban szeretném. Nem vágyódom vészek után, s még a szürkületet is jobbnak tartom a kábító fénynél, melyet villámok adnak; de ha férjedtől szenvedélyes szeretetet kivánsz, mondom, tedd szerelemféltővé, s jót állok a sikerről.

— Miként tehetném ezt? — mondá Margit rövid gondolkodás után; — színlelhetnék-e közönyösséget Adorján, érdeket más iránt? S ha erre képes lennék is, elámithatnám-e őt, ki szerelmemet ismeri?

— Csak a kisérlettől függ! Magunk között mondva, kedvesem, én azt hiszem, hogy a természet minden aszszonyt egy kis szinészi tehetséggel áldott meg, mely, mihelyt alkalmunk van, saját csodálkozásunkra feltűnik; s mi férjedet illeti, ő reá nézve nyugodt lehetsz. Nincs férfi, ki a női szivet annyira ismerné, hogy róla bizonyos gyöngeségeket ne tenne fel.

— Nem ismered Adorjánt.

— Talán jobban, mint gondolod — mondá Irma. — Legalább azt hiszem, — tevé hozzá, midőn a meglepetést észrevevé, melylyel Margit az utolsó szavaknál reá nézett; — nincs férfi annyira hiú s elbizakodott, kit szerelemféltővé tenni nem lehetne.

— S ha Adorján csakugyan kétkednék szerelmemen, nem fogna-e inkább gyülölni, megvetni?

— Épen az ellenkezőt fogja tenni. Vagy nem kétkedél-e te is férjeden, s vajon szerelemféltésed ártott-e szerelmednek, gyülölted, megvetetted-e őt, mihelyt hívtelennek gondoltad? Ki magyarázza meg a szivet? Az, mit biztosnak tartunk, elveszti becsét. A gazdag nem gondol vagyonára, melyért ezrektől irígyeltetik, s melyet talán hosszú fáradsággal szerzett magának; de nézd őt a játszó asztalnál, s az összeg, mely birtokához képest parányi, s melyet megnyerve, gazdagabbnak nem érzené magát, azonnal becsessé válik, mihelyt elvesztheti. Mint a hold, midőn a láthatárhoz közelít, úgy minden tárgy akkor, mikor eltűnik, látszik legnagyobbnak.

— Nem mindenkinek!

— S férjed nemde a kivételek közé tartozik? Az is egyike azon dolgoknak, melyek az emberek egyenlőségét bizonyítják, hogy mindenki saját helyzetét kivételesnek, s azokat, kiket szeret vagy gyülöl, rendkívüli lényeknek tartja. De kisértsd meg tanácsomat, s meglátjuk, kinek lesz igaza.

A nők hazamenet még hosszabb ideig szóltak e tárgyról. Irma több esetet mondott el, midőn a férfiak közönyössége az által, hogy szerelemféltőkké tétettek, a legszenvedélyesebb szerelemmé változott; s Margit minden egyes esetnél megmutatá, hogy saját helyzete s azok között, kiknek példáját Irma felhozá, nincs semmi hasonlatosság; s azzal vált el barátnéjától, hogy tanácsát nem tudja s nem akarja követni. De midőn az nap este a parkban ismét találkoztak: Irmának úgy látszott, mintha Margit többet szólna Vilmossal, s irányában soha sem lett volna nyájasabb, mint épen e napon.

XXVIII.

Margit szenvedélyesebb vala s eddig szerencsésebb viszonyokban élt, semhogy érzeményeit eltitkolni tudná. Nyilt, csaknem a túlságig, minővé akkor válunk, ha olyanoknak körében töltöttük életünket, kik kivánataink teljesitésében keresék boldogságukat: Margit minden hibák között egyet sem gyűlölt, egyet sem vetett meg annyira, mint a tettetést, — s az, hogy férje iránt közönyösséget színleljen, hogy érzéseket mutasson, melyekről szive mit sem tud, előtte még néhány hónap előtt lehetetlennek látszott volna. Most is becsületes lelke első pillanatban fellázadt Irma tanácsa ellen, — s mégis midőn az előbbi fejezetben elmondott beszélgetés után Vámosyval találkozott, nyájasabb vala iránta, mint máskor, s midőn férjével a társaságból visszatért, elmondá neki, hogy régóta nem mulatott jobban; s a beszélgetést még az este többször hozta vissza Vámosyra, — nem mintha Irma tanácsát követni akarná: hisz el volt határozva, hogy magát saját szemei előtt ennyire megalázni soha sem fogja, — de csak azt akarta tudni, vajon ha ezt egyszer megkisértené, ennek Adorjánra mily hatása lenne.

Ha férje a legkisebb nyugtalanságot árulja el, azonnal felhágy tettetésével; de Adorján úgy viselé magát,

mintha semmit észre nem venne s Margitnak még egyszer meg kellene kisértenie játékát; s ez vala oka, hogy más nap még több érdeket mutatott Vámosy iránt, — s miután férje mindig nyugodtnak s közönyösnek látszott, amazt napról napra inkább kitünteté. Adorjánt nem verheti-e fel semmi nyugalmából, vajon nincs-e mód, hogy ő is szerelemféltővé váljék? Ez vala a gondolat, mely Margitot nyugodni nem hagyá, mely rögeszmeként most egész lelkén hatalmat vett.

De a szegény Margit túlozta szerepét, s férje jobban ismeré őt, semhogy szándékát észre ne vette volna. A szórakozás, melylyel Margit Vámosyra hallgatott, a tettetett élénkség, melylyel a beszélgetést épen akkor folytatá, ha észrevette, hogy férje szemei rajta függnek, nem kerülhették ki Adorján figyelmét; s míg mások suttogva arról beszéltek, hogy Margit kizárólag Vámosyval foglalkozik, ő maga jól ismeré az érzéseket, melyek szegény nejének szivét gyötörték.

Adorján büszkébb s hiúbb volt, semhogy Margit ezen magaviselete által sértve ne érezné magát. A gondolat, hogy a nő, ki nevét viseli, kétes világban állhat az emberek előtt, hogy házi viszonyai közbeszélgetés tárgyává válnak, elkeseríté őt. Boszankodott Margitra, s néha alig tűrhetve ezen állapotot, szólni akart. — De az öröm, mely Margit arczán sugárzott, mihelyt férje akár enyelegve, akár komolyan oly valamit mondott, miből az látszott, hogy Vámosy iránti viszonyának fontosságot tulajdonít, elnémítá őt. Hisz nem büntetheti meg Margitot semmi által inkább, mint ha folytonosan közönyösséget színlel; nem félté őt Vámosytól, s minek szóljon, miután előre látá, hogy a beszélgetés csak a multkorihoz hasonló jelenethez vezetne. — Irmának igaza van — mondá Káldory magában, — ideje, hogy Margitot a költői regiókból, hlo képzete jár, a prózaibb

élet körébe vonjam. Szeretem őt, kész vagyok mindenre, mit nő férjétől józanon kivánhat; de ha azt várja, hogy minden tizennégy nap szenvedélyes vallomásokat tegyek, csalódik. Szégyenleném magamat önmagam előtt.

A házastársak közötti viszony naponkint örömtelenebbé vált. Mindenik panaszra érezé jogosítva magát, s magába fojtva panaszait, inkább elkeseredett a másik iránt. Margit teljesen meg vala győződve, hogy férjének szeretetét nem birja többé; Adorján neje szenvedélyességét látva, s szeszélyei miatt neheztelve, mindinkább elfeledé azon tulajdonokat, melyek neki egykor oly szeretetreméltóknak látszottak. Amaz szerencsétlennek érezé magát, s elkeseredett sorsa ellen; emez néha kétkedni kezde, nem csalódott-e, midőn egész létét Margittal összekötötte. Kiket a sors feloldhatlan lánczczal összekötött, azonnal megérzik a nyűgöt, mihelyt egymástól távoznak.

Vámosy ezen idő alatt mondhatlanul boldognak érezé magát. Ismerősei őt könnyelműnek tartották, s ő maga, ki Irmán kívül eddig senkihez való szeretettel nem ragaszkodott, magát mélyebb érzésre képtelennek gondolá, de mióta Margithoz közeledett, egész valója megváltozott. Eddig csak időtöltést vagy örömöket keresett asszonyoknál. Margit vala az első, kit életében szeretett, kihez őt nem hiúság, nem érzékei, hanem lelkének belső ösztöne mintegy ellenállhatlan szükséggel köté; s ki írhatná le az üdvöt, melylyel szivét a meggyőződés eltölté, hogy érzelmei viszonoztatnak. Vámosy nem tartozott azok közé, kik ellenállhatatlanságuk tudatából, mint kétségbevehetlen tényből kiindulva, minden nyájasabb szót, minden mosolygást szerelemnek magyaráznak. Remény nélkül közelített Margithoz, s midőn ez iránta több érdeket mutatott, ebben eleinte csak pillanatnyi szeszélyt, később csak azon bizalomnak jelét

látá, melylyel a grófné Irma testvére s honfitársa iránt viseltetik. Épen mert Margit szeretete által határtalanul boldognak érezte volna magát, nem akart, nem mert bízni szerencséjében. De miután Margit őt napról napra mind inkább kitünteté, s a hajlam, melyet irányában mutatott, mindenkinek feltűnt, kételkedhetett-e még tovább? Margit szomorú vala, beszélgetés között szórakozottnak látszott, s Vámosy észrevevé, hogy ha vele maga van, szótalanabb, s a beszélgetést mindig a legközönyösebb tárgyakra vezeti vissza, — de vajon épen e szórakozás, e szótlanság nem bizonyítja-e legjobban érzéseit? Margit, ki őt társaságban felkeresi, miért kerüli az alkalmat, miért nyugtalan, ha egyedül van vele? Nem mutatja-e mindez, hogy e nő irányában nem közönyös? Vámosy mindinkább meggyőződött Margit szerelméről, s Irma elkövetett mindent, hogy őt reményeiben megerősítse. Tudta, hogy csalódik, de Margit bizodalmas közlései, melyek őt erről meggyőzék, egyszersmind azt láttaták vele, hogy a házastársak közötti szakadás nagyobbá válik, s Irma hitte, hogy Vilmos boldogsága, ha távolabbnak látszik is, annál biztosabb.

Soha Vámosy eddig nem szólt még szerelméről; minek is? mint a nap, bár fellegek takarják, világossággal, mint a virág, bár bokrok között rejlik, illata által is érezteti jelenlétét: így a szerelemnek nincs szavakra szüksége, hogy nyilatkozzék; s Margit úgy is ismeré érzéseit; de, hogy Vámosy reményekre jogosítva, hogy ő is szeretve gondolhatná magát, ez Margitnak nem is jutott eszébe. Miként gyaníthatná, hogy a mit ő lehetetlennek tud, azt a másik egész boldogsága sarkkövének tekinti, melyre mint biztos alapra, reményeinek fellegvárát építi. — — Margit őszintén sajnálta Vilmost, s bár könnyelműségében bízva, azzal vigasz-

talá magát, hogy a benyomás, melyet reá tett, mély nem leend: mégis keserű szemrehányásokkal illette önmagát, hogy benne oly érzelmeket gerjesztett, melyeket viszonozni nem akar, s melyek által ez ifjú csak szerencsétlennek érezheti magát. Ez vala az ok, melyért az utolsó időben megváltoztatá magaviseletét irányában, — s az alkalmakat, midőn vele magában szólhatott, még inkább kerülte.

Az időpont, melyre Káldory elutazását határozá, közelgett, csak még néhány napig kelle maradniok; Adorján több ismerőseivel a lövöldében mulatott. Margit Irmával, ki őt mindjárt ebéd után felkereste, otthon maradt. Asztala mellett hímezett; Irma az ablakon kinézve, az egyes átmenőkön gyakorlá elmésségét. Régóta nem volt jobb kedvben, s ámbár Margit elébb a szokottnál még szomorúbbnak érezé magát, barátnéjának élczei felderíték őt is.

— Itt jő öcsém, — mondá Irma, félbeszakítva vidám fecsegését, — bizonyosan engem keres; ha megengeded, felhivom!

Margit e kérést nem tagadhatván meg, Irma intett, s pár percz mulva Vámosy lépett a szobába.

Egy ideig közönyös dolgokról szóltak, a tegnapi sétáról, a bucsú-ebédről, melyet az orosz herczegné holnapra tervez. Végre Irma fölkelt, s azt állítva, hogy miután a porosz titkos tanácsosnét az utczán látja, használni fogja az alkalmat, s nála látogatást tesz, kalapját vevé. — Csak néhány perczig várj reám, — kéré öcscsét, — mindjárt itt leszek. Ma délután nem menthetlek fel, szükségem van reád. — S ezzel távozva, Vilmos Margittal maga maradt.

Mindketten el voltak fogulva. Különböző tárgyakról szóltak, de a beszélgetés lankadt volt, végre egészen elhallgattak. Margit rendkívüli buzgósággal folytatá

hímzését. Vilmos látszólag felgerjedve követé mozdulatait. Régóta keresé az alkalmat, hogy Margittal magánosan szólhasson. Neki annyi mondani valója van, — de midőn a nőre nézett, ki munkájára hajolva, oly szorgalmasan dolgozik, mintha e hímzés bevégzésénél egyéb semmi sem érdekelné, nem érzett erőt magában.

— Mi rendkívül szép e nap, — mondá végre Margit, hogy e kínos hallgatást félbeszakaszsza; — mintha e vidék, hogy annál tartósabb emléket vigyünk magunkkal, mielőtt távozunk, legszebb világításában akarná mutatni magát, s mintha e kis kert, melyet ápoltam, háladatosságból számomra az utolsóig felnyitná bimbóit.

— Csakugyan már hétfőn elutaznak? Azok után, miket Káldory Irmának mondott, azt reménylettük, hogy e határozat talán még megváltozik.

— Miként gondolhatta ezt? Három éve, hogy nem láttam anyámat s nincs a világon oly szép hely, mely visszatartóztatna, ha kedves Vérthalmomra mehetek. S őszintén megvallva, bármi kedves e vidék, s bármily érdekes emberekkel ismerkedtem is meg: az életmód, melyet itt folytatunk, nem elégít ki. Szerényebb vagyok kivánataimban, mintsem azt óhajtanám, hogy társaságom nagyhirű s nevű emberekből álljon, s mégis követelőbb, hogysem olyanokkal, kik, ha elmegyek, legfelebb nevemről emlékeznek meg, jól érezhetném magamat.

— Vajon fölteheti-e, hogy azok, kiket a szerencse, ha csak rövid időre is, a grófné körébe vezetett, erről megfeledkezhetnek?

— Ön fölötte kedvezőleg ítél társaságunkról, s rólam is, — válaszolt Margit jókedvűen. — Miután magamat másoknál könnyelműebbnek nem tartom, s azon három év alatt, melyet külföldön tölték, száz emberrel találkoztam, szóltam, tánczoltam, kiknek még nevére sem

emlékszem, nem vagyok igazságtalan senki iránt, ha ezt emsi barátainkról is felteszem. Sajnálom, ha illusióit rontom — tevé hozzá mosolyogva, — ön, mint én s mindazok, kik e heteket együtt töltöttük, ha egyszer elváltunk, nem sok nyomot hagyunk magunk után.

— Általán véve igaza lehet; sőt némely köröknek talán fő érdemök, hogy, ha belőlök kiléptünk, elfelejtjük s általuk elfelejtetünk. De nincsenek-e kivételek? s e tömeg között, melytől időtöltésnél nem kivántunk egyebet, nincsenek-e egyesek, kiktől elválva mást várunk?

Margit válasz helyett munkáját vevé kezébe, s új szorgalommal dolgozott.

— Ön maga sem hiszi, nem hiheti ezt — mondá Vilmos mindig növekedő érzéssel.

— S miért ne hinném? — kérdé Margit, ki a beszédnek ezen fordulatát észrevéve, nyugtalanabbnak érzé magát.

— Nincs nő, ki ha érzelmeket gerjeszt, azt észre ne venné; csak ön lenne kivétel?

Margit lehajtva fejét, tovább dolgozott, csak kezének gyönge remegése árulta el belső fölgerjedését.

— Margit! ön tudja, hogy szeretem — szólt rövid hallgatás után Vilmos; — forrón, határtalanul, mint csak önt szerethetni; hogy jövőmnek boldogsága, hogy életem függ öntől.

— Mi jut eszébe! — mondá Margit, kezét, melyet Vilmos szenvedélyében megragadott, haraggal visszavonva. Arczát láng borította el.

— Ó ne neheztenjen reám! ne vonja vissza haragban kezét! Oly nagy bűn-e az, hogy az érzést, mely szivemet eltölti, többé nem hallgathatom el; hogy hosszú küzdés után végre arról szólok, mi ön előtt titok úgy sem lehet. E bizonytalanságot nem tűrhetem tovább; bármilyen legyen az, tudni akarom jövőmet.

— Mi jogosítja fel önt, hogy velem így szóljon? — kérdé Margit mindig növekedő indulattal.

— A szerelem, melyet érzek; azon meggyőződés, hogy életem e percztől függ; azon öntudat, hogy boldogságáért mindenemet feláldoznám. Ó ne legyen kegyetlen irántam; egy szó által határtalanul boldoggá tehet.

— Boldogtalan!

— Ne nevezzen így. Mi volnék, mi voltam ezen érzemény nélkül!? Szerencsétlenné válhatok, s mégis áldani fogom a pillanatot, mely ön körébe vezetett; minden, mi jó bennem s nemes, e kútfőből ered.

— Hagyjon el — mondá Margit remegő hangon.

— Nem addig, míg sorsomat nem ismerem; míg ön ajkairól nem hallom a szót, melytől jövőm függ. Ó Margit! ne űzzön el magától; hisz e világon nincs senki, ki úgy szeretné, mint én, ki oly boldoggá tehetné. Miként éljek, ha a reménytől, mely eddig fentartott, megfosztatom.

— Ön remélt? — kérdé Margit ijedten.

— Ne tartson hiúnak vagy elbízottnak. Jól tudom, hogy szerelmét nem érdemlem; s ha szivemet önhöz merészlém emelni, s ha önt először látva, érzém, hogy e pillanat egész életemről határozott, remény nélkül tekintém a jövőbe: hisz ön közelíthetlen távolban állt tőlem, s oly boldognak gondolám. De midőn önnel itt találkozám, s Irma által szabadabban közelítheték; midőn meggyőződtem, hogy Káldory a boldogságra, melyet a végzet neki adott, érdemetlen; hogy ön szerencsétlen — —

— Ki mondta önnek ezt? Én szerencsés vagyok, nagyon szerencsés, szeretem férjemet és — —

— Vajon ő viszonozza-e ezen érzelmet, képes-e csak felfogni, megérteni azt? Ő, a hideg, az érzéketlen férfiú, ki — —

— Nem fogom tűrni, hogy jelenlétemben valaki férjem ellen szóljon, — szakítá félbe Margit indulattal.

— Ki mondana valamit gróf Káldory ellen? — folytatá Vilmos keserűen; — jelleménél a kristály nem tisztább, de nem is hidegebb. Káldory bátor, nemes, nagylelkű, megengedem; nincs férfias tulajdon, melyben másokat felül nem mulna; de nincs szive; s ha őt magát kérdi, jót állok, nem fogja sértésnek venni ezen állításomat. Káldory a nagy-világban az első helyet foglalja el; nem ismerek senkit, ki, bármily pályára lép, biztosabb sikert remélhetne; minden nő, ki világi állás, ki külső fény, ki az emberek hódolata után vágyódik, általa boldognak érezhetné magát; de vajon mindez önt kielégítheti-e? mindezen fényes tulajdonok kipótolhatják-e az egyet, mi férjében hiányzik, s mi az ön boldogságára szükséges? Ó, hasztalan titkolja előttem. A vidámság, melyre magát kényszeríti, elámíthatja a világot, de engem nem. Ön szenved, szerencsétlennek érzi magát.

— S ha igaz volna, ha a boldogságnak álmát, melyről lemondék, feledni még nem tudom; ha szivem fáj, mert egyes reményei nem teljesültek, mert átlátom, hogy teljesülésök lehetetlen —

— Ó ne mondja ezt. A boldogság, mely után lelke sóvárog, létezik. Ó Margit, ha engem szeretne!

— Önt! — Ez őrültség! Távozzék.

— Margit, hallgasson meg — mondá Vámosy a legmélyebb megindulás hangján. — Szeretem önt. A pillanattól fogva, melyben élőször láttam, mostanig, nem volt más gondolata, más vágya lelkemnek. Ha szenvedtem, ha egyes pillanatokra boldognak érzém magamat, azt szerelmemnek köszönöm. De magamba zárám érzelmemet, magammal vittem volna siromba, emlék gyanánt, mely csak fájdalmunkat ujítja meg, s melyet

még sem cserélnénk fel semmivel. Nem kerestem fel, sőt ha máshol találkozunk, talán kerültem volna társaságát; oly távol vala tőlem minden remény, hogy szerelmemet valaha viszonozza. De miután a végzet összehozott, miután Irma által oly helyzetbe jövék, hogy társaságát nem kerülhetém ki, miután hetekig közelében élve, napokig inkább ismerni tanultam azon tulajdonokat, melyeket elébb csak sejték, miután észrevevém hogy jelenlétem nincs terhére, miután mások fölött kitüntetett — miután bizodalmat, hajlamot mutatott irántam — —

— Mindenható Isten! menjen ön, kérem, hagyjon el —

— Ó Margit! — folytatá Vámosy, a nőnek remegő kezét megragadva. — Ha a küzdelmeket ismerné, melyeken lelkem keresztül ment, könyörülne rajtam. Azon pillanattól, melyben néhány nyájas szavánál szivemben az első gyönge remények támadtak, azon perczig, melyben magamat szeretve gondolám, mennyi remény, gyönyör, boldogság; s mennyi kétely, mennyi kín e boldogság között. Égig emelve egy szó, lealázva porig egy tekintet által; a gyönyör s fájdalmak terhe lesújtja lelkemet. Nem tűrhetem többé e bizonytalanságot. Ó Margit, mondjon csak egy szót.

— Menjen ön, távozzék.

— Ó Margit, szeret-e engem?

— Menjen, az Istenre kérem, menjen el, — mondá Margit kétségbeesve. — Nem szeretem önt, nem szerettem soha, — soha.

— Nem szeret? — kérdé Vilmos, s arcza elhalaványult.

— Élő Istenemre esküszöm, soha Adorjánon kívül nem szerettem senkit a világon.

A hangból, melyen Margit e szavakat mondá, észrevehető volt, hogy komolyan szólt; Vilmos egy ideig hallgatott. Szivét véghetetlen keserűség tölté el.

— S miért űzte játékát velem? — mondá végre fájdalomtól elfojtott hangon.

— Ha csak távolról gyaníthattam volna, hogy a barátságot, melyet ön iránt mutattam, ekként fogja magyarázni — mondá Margit a legnagyobb zavarban.

— Természetesen, miként gyaníthatta volna ezt — szólt Vilmos keserűen; — ha társaságomat kereste, ha minden többiek fölött kitüntetett, ha jelenlétemben férje iránt a legnagyobb közönyösséget mutatá: mindez csak azért történt, hogy annál inkább meggyőzzön, miként Káldoryn kívül senkit a világon nem szeret. Ezért vont társaságába, ezért volt oly nyájas irántam, ezért viszonzá bizodalmamat, ezért tett mindent, mi által nő férfit magához lánczolhat, — hisz tudnom kelle, hogy mindez csak tréfa, csak női kaczérkodás, — miként gyaníthatá ön, hogy a dolgot komolyan veszem, s őrültségemben azt képzelem magamnak, hogy szive van.

— Ön nem tudja, mit szól; menjen.

— Miért fosztanám meg önt a megelégedéstől, melyet e pillanatban élvez, — mondá Vilmos mindig növekedő keserűséggel. — Nem fáradott-e hetekig, nem vett-e erőt önmagán, hogy unalmas társaságomat eltűrje? Ó örüljön, örüljön! elérte czélját, én véghetlenül szerencsétlen vagyok.

Vilmos lelkét vad viharként ellenkező érzések dúlták fel. Határtalan szerelem s gyűlölet, megvetés a nő iránt, ki legszentebb érzelmeivel játékot űzött, szégyen saját gyöngesége fölött, s kivált fájdalom. Kezével eltakarva szemeit, sírt keservesen.

Ekkor lépett Irma a szobába. Első tekintetre sejté a történteket, s midőn öcscséhez közelítve, kezét vállára tevé, szelíd hangon kéré őt, hogy jöjjön vele.

Vilmos, mint álomból ébredő, előbb bámulva nézett Irmára, kinek közelítését észre nem vevé; később letö-

rölve könyeit, gépileg meghajtá magát Margit előtt, s szó nélkül távozott.

Margitnak érzelmeit senki sem irhatja le. Ő, kinek egyik fő jellemvonása büszkeség vala, s ki, bármit szenvedett eddig, legalább azon egyről meg volt győződve, hogy soha lealázva nem fogja érzeni magát, nem állt-e megszégyenülve e férfi előtt, nem kénytelen-e megvallani önmagának, hogy mindent, mit Vilmos szenvedélyétől elragadva mondott, hogy a megvetést, melylyel reá talán e pillanatban gondol, megérdemelte. Ismeré a fájdalmat, melyet szerelmünkben csalódva, érezünk; s nem játszott-e az ifjú legszentebb érzelmeivel, nem rontotta-e el talán egész életét, s áll-e hatalmában, hogy azt, mit ellene vétett, valaha jóvá tegye? Minél többet gondolkozott, annál vétkesebbnek, annál menthetlenebbnek tartá magaviseletét. S mit tegyen ezentúl? Maradhat-e itt, hol Vilmossal találkoznia kell? Mit mondjon neki, ha általa megszólíttatik — s ha Vilmos vele nem szól, nem fog-e ez feltűnni mindenkinek, főkép férjének, kivel azt, a mi történt, nem közölheté.

Már esteledett, midőn Margitot kínos gondolataiból férjének léptei ébreszték fel. Adorján szokatlanul jókedvű vala, s a homályban, mely a szobában elterjedt, neje halványságát s felgerjedését észre sem vevé.

— Soha jobb napom nem volt — mondá, kalapját letéve, — valamennyit legyőztem. Butuslov jövő szerdára nagy pisztoly-versenyre hívott meg. Ha ellenedre nincs, pár nappal tovább maradunk.

— Az Istenért, Adorján, ne maradjunk tovább.

— Mi lelt? — mondá az előbbi, midőn nejének felgerjedését észrevevé; — kezed jéghideg, egész testedben remegsz.

— Semmi, kedvesem; de menjünk, minél előbb, ha lehet, holnap.

— Aggasztó híreket kaptál?

— Nem kaptam levelet; de egyszerre véghetlen nyugtalanság fogott el. Minden pillanat, melyet itt töltök, kín.

— Ideges felgerjedés. Ne küldjek orvosért?

— Ó ne küldj, nincs szükségem reá. Csak, ha lehet, ne halaszd el utazásunkat.

— Nyugtasd meg magadat, kedvesem — mondá Káldory részvéttel, — holnap délben elmegyünk. Komornád még ma éjjel elkészíti málháidat, reggel még pár látogatást teszek, s este Frankfurtban vagyunk. Csak most feküdjél le, s űzd el gyötrő képzelmeidet. Jót állok, anyádnak nincsen semmi baja.

Margit a készség által, melylyel Adorján kérését teljesíté, mélyen meg vala hatva. Mily jó, mily türelmes vagy te velem, — én nem is érdemlem mindezt — mondá, s elragadva érzései által, férjének nyakába borult, s zokogott.

— Te beteg vagy kedvesem — szólt Adorján, ki nejének állapotát látva, komolyan aggódni kezde, — engedd, hogy orvosért küldjek.

— Kérlek, ne tedd, nincs semmi bajom, csak hogy sírnom kell. Ó, ne neheztelj reám, én oly gyönge vagyok.

Káldory, noha máskép oly keserveknél, melyeknek okát nem ismeré, könnyen elveszté türelmét s minden érzelgésnek ellensége vala, nem láthatta nejének állapotát sajnálkozás nélkül. Szelíden magához szorítva a bájló nőt, ki síró gyermekként keblén menedéket keresett, nyájas szavakkal vigasztalá őt, míg végre könyei s talán még inkább a szeretet által, melyet Adorján iránta mutatott, magát nyugodtabbnak érezé, s szobájába vonult.

*
* *

Másnap délben Káldorynak utazó kocsija lakása előtt állt, — s midőn Káldory nejével a házból kilépett, az egész társaságot ajtaja előtt találta. Egyik azért jött, hogy még egyszer kezet szorítson; a másik jó utat kivánt; a harmadik sajnálkozását jelenté ki, hogy ily rögtön távoznak; valamennyien emlékökbe és barátságukba ajánlák magokat. Csak egy hiányzott, s ez Vámosy vala. Irma azzal menté testvérét, hogy beteg, s Margit nyugodtabbnak érezé magát, hogy e találkozástól megkiméltetett. Végre az utasok elfáradva a kézszorításoktól, melyeken keresztülmentek, s szoros értelemben nem találva szavakat, melyekkel ennyi ragaszkodásra és baráti érzelmekre feleljenek, kocsijokba menekültek, s ez megindult.

— Tehát Vámosy úr beteg? — kérdé egy lengyel gróf, ki Káldorynak különös barátja vala, Irmától, midőn ez haza felé indult.

— Kissé rosszul érzi magát — vala Irma rövid válasza.

— Van is miért, szegény fiú.

— Mondja inkább: szegény Káldory, — szólt egy porosz báró. — Káldorynénak különös tisztelője.

— Hát kegyed azt gondolja? — kérdé egy erényességéről ismeretes grófné

— S e rögtöni elutazás — —

— Igaz, Káldory tegnap még nem tudott semmit és meghivásomat szerdára elfogadta — szólt közbe az orosz herczeg.

— És Vámosy tegnap egész délután Káldorynénál volt — suttogá szelíd hangon egy szőke asszonyság, ki Margit iránt mindig különös érdeket mutatott; — s mint férjemtől hallám, Káldory maga a lövöldében volt.

— Ez mindenesetre igen különös — jegyzé meg a belső titkos tanácsos, fejét csóválva.

— Igen különös — ismétlé neje, — főkép ha mindent összevetünk. A grófné rendkívül halavány volt.

— Csakugyan, ma vettem észre, hogy tulajdonkép nem is szép — vágott szavába a halvány báróné, ki mellette lakott, s bucsúzáskor mondá, hogy őt soha felejteni nem fogja. — De nem mondtam-e mindig —

— Mit? — kérdé a lengyel gróf, ki e beszélgetést megkezdé.

— Már miként kérdezhet kegyed ilyeket?

— Szegény asszony, oly ifjú még.

— Mondja inkább, szegény Káldory; de végre ily dolog ezerszer történik a világon, s ki hasonló esetben posta-lovakért küldhet, s elutazhatik, még szerencsésnek tarthatja magát.

Vajon Káldory s neje, midőn kocsijukon Koblenz felé haladnak, s gőzösükről a Rajna bájló partjait nézik, gondolják-e, hogy emsi barátaik igéretöket ily híven teljesítik, s így szólnak rólok?!

XXIX.

Csaknem három év mult el, mióta Margit Vérthalmot elhagyá. Térjünk vissza mi is.

Külsőleg semmi sem változott. A kastély, a kert, a falu csinos házaival s hegyes tornyú templomával, a rétek s szántóföldek, az erdős hegysor, minden ott áll régi helyén; s ha a kertben, melylyel a grófné, mióta leánya elment, még többet foglalkozott, itt-ott új virágágyakat vagy cserje-tömegeket találunk is, s ha egyes helyekre, honnan Margit a kilátást egykor dicsérte, padok állíttattak: e csekély változások első tekintetre nem tűntek fel. Ugyanezt mondhatjuk a ház belsejéről. A grófné, ki előtt minden csak az által nyerte becsét, mert őt Margitra emlékezteté, azon rendben tartá szobáit, melyben azokat menyegzője napján elhagyta. A terem asztalán feküdt rajzkönyve s a megkezdett hímzés, a zongora mellett zenedarabjai; az ablakban állt kedves madara, mintha Margit csak sétálni ment volna, s anyja őt minden pillanatban visszavárná.

S nem volt-e ez csakugyan így? Mi egyéb volt Ormosynénak élete, mióta leánya távozott, mint nem szünő várakozás, hosszú készület azon pillanatra, melyben egyetlen gyermekét ismét kebléhez szoríthatja! Hisz mennyi boldogság, mily kimondhatlan üdv vár e

pillanatban reá, ha már maga a remény elég vala, hogy három hosszú éven át egész létét felderítse.

És Ormosyné derült vala. Nehéz idők folytak le, s ámbár Vérthalom az országúttól távolabb fekve, a háború súlyát más helyeknél kevésbbé érzé: itt sem hiányoztak a szenvedések, s főkép azon bizonytalanság, mely ily időknek legkeserűbb része; de a különben oly gyönge és ideges asszony nyugodtan elviselt mindent. A gondolat, hogy leánya biztosságban él, annyira boldoggá tevé az anyát, hogy saját bajairól egészen megfeledkezett, s az időnek súlyát csak akkor érezé, mikor a levelezés a külfölddel félbeszakadván, Margit hogylétéről híreket sem kaphatott. — Mióta leánya elment, Ormosyné csak a levelezésnek élt. A nagy érdek, mely körül egész élete forgott, a posta vala; s a jó hírek, melyek Margittól érkeztek, oly egészen háttérbe szorítottak minden egyebet, hogy midőn mások élete nem szünő aggodalmak között folyt le, ő tulajdonkép szerencsésnek érezte magát.

Nem mentem e közönyösséget; megengedem, hogy oly asszony, ki az egész emberiségért lelkesedik, s a világ eseményei fölött házát elfelejti, bámulatra méltóbb teremtmény. Azon álláspont, melyen egyes nők egy kis bölcsőt ringatva, a világ ingadozásairól megfeledkeznek, talán igen korlátolt; de ki tehet róla, hogy Ormosyné ennél magasabbra emelkedni nem tudott, és szerencséjére nem Spartában, hanem oly körben élt, hol őt azért egy cseppel sem tarták kevésbbé szeretetreméltónak. Az öreg Galambosné, kivel a grófné, mióta Margit eltávozott, épen mert vele kedveséről szólhatott, többet társalkodott; Maris, ki a kastélyt naponkint meglátogatta; a cselédek, sőt maga az öreg plébános, a kizáró érdeket, melylyel a grófné gondolatai távol leányán függtek, nemcsak természetesnek találták, sőt nagy részben osztták

is; s ha a posta-legény sípja a faluban megszólalt, s a várt hangokra a grófnéval egész háznépe a tornáczon megjelent, nem gondolt senki a hirlapokkal, míg a grófné leányának levelét átfutva, el nem mondá, hol van most, hogy' érzi magát, s mit üzentet mindeniknek. Csak miután ez megtörtént s Ormosyné a kedves levéllel szobájába vonult, hogy azt figyelemmel még egyszer átolvassa, addig elmélkedve minden egyes szava fölött, míg a tömött keresztben írt sorokat csaknem könyv nélkül tudá: akkor vette Farkas Máté ismét kezébe hirlapjait, s akkor vonult komoly redőkbe homloka az ország dolgai fölött, melyekről Margit levelénél ő is megfeledkezett. Idegen ember talán nem talált volna semmi különöst e levelekben, de idegen ember nem is ítélhet erről; miként a napsugarak egész hatalmát csak gyujtóüvegen keresztül: úgy a szavakét, csak ha szerető keblen hatnak át, ítélhetjük meg.

Ne várják olvasóim, hogy az évek történetét, melyekben Margit Vérthalomtól távol volt, leírjam; az egyetlen, mi őket érdekelheti, az, hogy az öreg Fekete János meghalt, s hogy háza s gazdasága András és Mariska kezei alatt még szebben gyarapodnak, mint azelőtt. Mariskának azóta két leánya született, közülök az idősbiket Margitnak nevezé; rajta magán alig vehetni észre változást, csakhogy mióta második leányát férje kivánságára Mariskának hívják, ő maga a zavar kikerülése végett a tisztességesebb Maris nevet vevé fel. — Mennyire vágyódott Ormosyné leánya után, mily nehezen várá őt az utolsó időkben, mily nyugtalanná vált, mikor Margit végre megírá, hogy a jövő hónap vége előtt Vérthalmon lesz, mily készületeket tett, mennyit rendezett, mi által kedvesét az első pillanatban meglepni akarta, s mit ez, midőn megérkezett, s anyjának karjai közé borult, észre sem vett; mindezt, kinek gyermeke

nincs, csak unalmasnak találná, kinek pedig van, s ki azt három évig nem látta, elképzelheti leírás nélkül is. Ha valaha boldog teremtmény volt a világon, ha volt lény, ki minden vágyait s reményeit teljesülve látá, az e pillanatban Ormosyné vala.

Anya s gyermek sokáig átkarolva tartották egymást. Sírtak mindketten, hisz bizonyos érzések kifejezésére nincs egyebünk könyeinknél.

Ha azon dolgok sorozatát el kellene késziteni. melyekből éltünk örömei s kínjai folynak, nem tudom, a szeretet hova lenne sorozható; mert ámbár életünk legszebb pillanatait neki köszönjük: ha csak a lefolyt időt veszszük tekintetbe, nincs talán senki, kinek a szeretet több bajt nem okozott volna, mint élvezetet. Főkép az anyai szeretetről mondhatjuk ezt, a női élet ezen rózsaágáról, melynek néha nincs virága, de melynek soha el nem maradnak tövisei, s mely ezeket megtartja, ha zöld lombja s virágai az utolsó levélig rég lehulltak is. — A tiszta öröm, melyet Ormosyné leányának viszontlátásán érezett, nem tartott sokáig, s az első pillanatok után a változás, mely Margiton távolléte alatt történt, szivét új aggodalommal tölté.

Szép vala ő most is, sőt az arcz, melynek szabályos vonásai, mióta soványabb lett, inkább kitűntek, talán még érdekesebbnek látszott, mint leánykorában; de mit az anya gyermekének arczán mindenek előtt keres, az egészségnek színe hiányzott; s Ormosyné egyszerre igazolva látá mindazon aggodalmakat, melyek Margit távolléte alatt szivét eltölték, s melyeket Farkas okoskodásai, kivált az utolsó időben, egészen eloszlatni soha sem birtak. Még fájdalmasabb vala meglepetése, midőn néhány napot töltve leányával, azon meggyőződéshez jutott, hogy ez nem oly boldog, minőnek gondolá. Bármennyi hatalommal birt is érzelmei fölött Margit: egy sze-

rető anyának szemét ilyenekben megcsalni nem lehet. Ormosyné észrevevé, hogy leánya szomorú, s annál szerencsétlenebbnek érezé magát ezen meggyőződés által, mert látá, hogy Margit érzelmeit előtte titkolni akarja. Néhányszor kérdezte őt, miért szomorú; de miután ez kitérőleg felelt, vagy anyjának észrevételét tagadva, jó kedvre kényszeríté magát: Ormosyné, szokása szerint magába fojtá érzéseit; s mióta Margit haza tért, anya s leány ismét távolabb álltak egymástól, mint mikor őket több száz mérföld választá el. Margit, mert anyja előtt vígságra készteté magát; ez, mert leánya elégedetlenségének okáról kérdést tenni nem akarva, épen arról, mi őt leginkább érdeklé, nem szólhatott vele: az együttlétben, mely után annyira vágyódtak, nem találtak meg elégedést. Véghetlenül szerették egymást, s mégis bizonyos feszültség uralkodott közöttük; függtek egymáson, s mégis voltak pillanatok, midőn az együttlét mindkettőnek csaknem kínos vala, s mindketten magány után vágyódtak.

A grófné, s az öreg plébános Margit szomorúságának okát csak abban keresték, mert gyermek után vágyódik; s elkövettek mindent, hogy őt e részben vigasztalják. Bánatának való okát csak Maris ismeré, csak ő vala az, kivel helyzetéről tartózkodás nélkül szólt.

Miután férje káldorfalvi házában még néhány változást tétetett, s dolgainak rendezése végett maga Pestre ment: Margit hetekig lakott Vérthalmon, s nem mult nap, melyen barátnéját meg nem látogatá. Órákat töltött itt; s azért-e, mert a kastélyban gyermekségének boldog emlékeivel találkozott, melyek jelen lelki állapotában kínosakká váltak, vagy azért, mert barátnéjának boldogságát nézve, önmagáról megfeledkezett: annyi bizonyos, hogy sehol nyugodtabbnak nem érzé magát, mit Maris szerény hajléka alatt.

— Mi boldog vagy te, kedvesem — mondá egyszer barátnéjához, ki munkáját elvégezve, pólyás gyermekével a tornáczra jött, s hallgatva Margit mellé ült.

— Nincs is nálamnál szerencsésebb asszony a világon, — szólt Maris, midőn a csecsemőt csendesen kebléhez szorítva, szemét Margitra fordítá, kinek térdén másik gyermeke játszott. — Ha körülnézek, s e gyermekeket látom, s férjemet, e házat s gazdaságot, és eszembe jut, hogy mindez az enyém, néha úgy látszik, mintha csak álmodnám.

— Isten tartsa meg szerencsédet.

— Én is csak azért imádkozom, s vannak pillanatok, midőn félni kezdek. Mert néha csaknem lehetetlennek látszik, hogy az ember e világon oly egészen boldog legyen; és én meg sem érdemlem ezt. De csak férjemet s e kedves gyermekeket tartsa meg az Isten; ha ezek megmaradnak, bármi baj érne, úgy hiszem, könnyen elviselném.

— S férjed is oly boldognak érzi magát?

— Miként ne érezné magát boldognak? — kérdé Maris bámulva; — nincs-e mindene, mit az ember e világon csak kivánhat? Nem mondom, hogy jobb feleséget nem kaphatott volna, ki a gazdaságot inkább érti, s a cselédeket jobban rendben tartja, mint én: de olyat, ki őt inkább szereti, bizony soha sem találhatott volna, és Andris megelégszik velem. Ha délben a mezőre megyek s ételét hozom, vagy ha este a munkából haza tér, s gyermekeivel elébe megyek, szeméből is meglátszik az öröm. Ő nem vágyódik más után. Neki én még mindig elég szép és okos vagyok. És a gazdaság! Nem gyarapodik-e minden, mióta ő átvette? Az öreg úr — Isten áldja meg még porait is — jó gazda volt, rendben tartott mindent és szép vagyont hagyott Andrisra; hanem heves volt s kissé önfejű. Ha egyszer valamit feltett

magában, főkép mi gazdaságát illeté, nem fogadta el senkinek tanácsát. A cselédek is csupa félelemből sokat eltitkoltak előtte, s ha valami kis baj történt, addig takargatták, míg helyrehozása kétszer annyiba került. Így bármi szépnek látszott is gazdasága, bizony volt itt elég hiba. Most mindez máskép van. Andris ritkán heveskedik, de azért mégis minden jobban megy. Maga mondta, noha előbb a föld után semmi adót sem fizettek, ez most kétszer annyit hoz, mint apja idejében. És ugyan hogy' ne lenne megelégedve, ha mindezt látja? Ne higye a grófné, hogy Andris fösvény ember; ő is szereti vagyonát, de utolsó fillérét megosztaná mással; nem is a jövedelem az, minek az ember örül. Uraságoknak erről fogalmuk sincs. Ők a pénzre néznek, melyet földjük jövedelmez; nem mívelik magok, nem ismerik, s azért, mint Andrisom sokszor mondja, nem is birják igazán. Nekik a föld olyan, mint pénzök, vagy házaik, vagy egyéb birtokuk; más az annak, ki földjén lakik, ki azt maga míveli éveken át; az ily ember nemcsak a haszonért, hanem önmagáért is szereti a földet, mert neki szentelte életének nagyobb részét, mert saját homloka izzadtságában szántotta fel, maga vetette be, mert maga aratja le. A paraszt ember földjén nemcsak a termést látja, de a hová fordul, egy-egy emléket, egy-egy reményt, s azért számtalan örömet is, melyről az úrnak fogalma sincs. Az árokszélt ott Andris akkor ültette be, mikor feleségül vett s nem nézhetek oda a nélkül, hogy azon idő eszembe ne jusson. Az új szilvás Margitkámmal egykorú, s azt a luczernást még szegény ipam vetette be utolsó esztendőben; nem is vetett be azután semmit, s Andris mondja, hogy ha aranka nem jő belé, Isten segedelmével legalább húsz esztendeig megmarad, mint szomszédunké, ki luczernását akkor vetette be, mikor legidősebb leánya született, s csak akkor törte fel, mikor

őt kiházasítá. S így a hová csak nézünk, valami szép valami kedves jut eszünkbe; mintha minden fa és bokor egy régi barát volna, mely a multra emlékeztet és sok szép órát igér. Már miként ne legyen az ember szerencsés ily viszonyok között?

— S e derült létnek nem voltak soha sötétebb pillanatai, mindig egyaránt boldognak érezted magadat?

— Mindig — azaz — — tevé hozzá rövid szünet után, mert Margit arczának fájdalmas kifejezését látva, csaknem szemrehányást tett magának, hogy előtte boldogságával kérkedik, — van azért nekem is elég bajom. Néha egy a gyermekek közül éjfélig is elsír. Nem tehet róla szegény, mert fogai jőnek; András nem is szokott felébredni, de néha megtörténik; és nem szomorú dolog-e, ha az ember meggondolja, hogy egész nap dolgozik, s még éjjel sincs nyugta? S hát még a cselédek — — nem hiszi senki, mennyi boszúsága van azokkal az embernek. A gazdaság is elég gondot ad. De hiába, ez a világon nem lehet máskép. A tisztelendő úr is mult nyáron a nagy jégeső után erről prédikált. Van a világnak egy része — úgy mondá, — hol a nap hat hónapig le nem száll, és épen ez a leghidegebb. Mig nálunk, hol minden napnak estéje és éjszakája van, minden zöldel és tenyészik: ott jégnél és hónál nem találni egyebet. Így van ez az élettel is. Nincs mit irígylenünk azoktól, kiknek körében minden csak fény s ragyogás, s kiknek láthatára soha sem sötétedik el. Az ily kis baj az embert csak még közelebb hozza egymáshoz.

— S férjed mindig egyiránt szeret?

— Andris? — kérdé Maris bámulva, — s miért szeretne most kevesebbé?

— Egyikünk legalább boldoggá lett — mondá Margit, és szavaiban s az arcznak kifejezésében, melylyel azokat kiejté, mély szomorúság látszott.

— Egyikünk? A grófné nem lenne az?

— Helyzetedben talán én is boldog lehettem volna — szólt Margit, nyájasan megszorítva Maris kezét. — Ha végzetem oly helyre állít, hol munkásságom egész körét egyszerre beláthatom, hol csak boldogokat találva magam körül, érezhetném, hogy feladásomnak eleget teszek: én is megelégedném sorsommal. Legalább mióta e házhoz jöttem, s a csendes kört, melyet magad körül alkotál, ismerem, azt hiszem néha, hogy Isten engem is ilyenre teremtett.

— Már hogy' is gondolhat ilyest — szólt Maris. — Én nagyon szerencsés vagyok helyzetemben, naponkint hálát adok Istennek mindenért, a mit adott. Életem egészen olyan, minőt magamnak kivántam, s nem is vagyok másra való. De a grófné, ki annyit tanult, oly okos, oly kitünő — —

— Meglehet, igazad van — mondá Margit szomorúan. — Az ég csak nyugodt folyóban tükrözik, s vannak emberek, kik soha szerencsések nem lehetnek. De ha van szerencse a világon, az csak a tiedhez hasonló helyzetben találtatik fel.

A nők egy ideig hallgatva ültek egymás mellett. — Ó én tudom, mi baja van — mondá végre Maris, s nyájas arczán mondhatlan részvét vala kifejezve. — Nincsenek gyermekei; s a nélkül a ház, bármennyi kincs legyen benne, üres marad. De jó az Isten, ez is meglesz. Ne kételkedjék rajta; s csak akkor fogja látni, mi egészen más az élet, mily gazdag, mily örömteli. — Maris, ki a grófné szomorúságát régóta észrevevé, de annak okát szintén csak gyermekek utáni vágyában kereste, most elmondott mindent, mi amazt vigasztalhatá.

— S mit mondanál — szólt végre Margit keserüen, miután barátnéja biztatásait végig hallgatá, — ha azt mondom, hogy nem vágyódom többé gyermekek után?

— Nem vágyódik gyermekek után? — kérdé Maris ijedten. — Hisz az lehetetlen.

— Volt idő, mikor én is azt gondoltam, s mégis úgy van — mondá Margit még keserűbben. — Te boldog vagy gyermekeid által, s jól teszed; mint a templom-ének, úgy azon szép harmonia, mely boldog családi körből Isten magasztalására emelkedik, nem teljes s nem emelő, ha belőle a csengő gyermek-hangok hiányzanak. Gyermekeid csak új kötelékek, melyek férjedhez lánczolnak. Ha kedveseidre nézesz, nincs mit aggódni jövőjök fölött, hisz az olyan lesz, mint saját életed, mely által magadat boldognak érzed. De én miért vágyódnám gyermekek után, hogy ha szivök van, nyomorultak legyenek, minővé én lettem, vagy szívtelenek, minő — —

— Az Istenért, Margitom! én oly szerencsésnek gondoltam — mondá Maris könyekbe lábadt szemekkel.

— S nem vagyok-e az? — folytatá az előbbi mindig növekedő ingerültséggel. — Kérdezd az embereket, nem vagyok-e én boldog, irígyletre méltó teremtés? Gond nélkül, kényelemmel élek; a mi után vágyódom, s a mi pénzen megszerezhető, azt birhatom; szépnek mondanak; férjem előzékeny, udvarias, mintája a jó módnak; mit kivánhatok mást? Oly fényes minden köröskörül s az égen alig látsz csak egy felleget; de nem jut-e ezen ragyogó körözetnél a földrész eszedbe, melyről öreg plébánosunk, mint mondád, prédikált, hol a nap fél évig nem alkonyodik le, és szintén minden ragyog, minden csillogó s tökéletes, s nem hiányzik egyéb, mint egy kis melegség ennyi fény között, egy kis szeretet ennyi kényelemhez. Ó én nagyon, nagyon szerencsétlen vagyok. Adorján nem szeret!

S Margit, kinek rég magába fojtott fájdalma végre kitört, zokogva veté magát barátnéja karjai közé.

XXX.

A karbunkulus, mely saját világában ragyog, csak a mesék országában létezik, s a természetben még a gyémántnak fénye is csak körözetétől függ, melynek sugárait visszaveti. S így a kör, melyben élt, s főkép Maris társasága nem maradhattak hatás nélkül Margit lelkületére. Voltak pillanatok, midőn a gyötrő meggyőződésben, mely őt kínozá, maga is kétkedni, voltak, midőn ismét reményleni kezdett. Már az is, hogy az erőltetés után, melylyel legbensőbb érzéseit mások előtt titkolá, barátnéja körében megpihenhetett s keserveiről szólhatott, elviselhetőbbé tevé azokat; s ha semmi közbe nem jő, Margit talán visszanyerhette volna, ha nem is szerencséjét, legalább azon nyugodt derültséget, melylyel a meggyőződés tölti el szivünket: hogy az, a mi után vágyódánk, e világon elérhetlen. Hány embernek, s főkép hány asszonynak magasztalt szerencséje nem egyéb ennél; de egy, magában véve csekély esemény újra felzavará nyugalmát.

Vámosy visszajött.

Kevés nappal Káldoryék után ő is elhagyá Emset, s azon szándékkal tért vissza nővérével, hogy mihelyt itt dolgait elrendezi, hosszabb útra indul. Foglalatosságai s főkép Dárdayné tovább tartóztaták őt, mint előbb

gondolá; de Pesten töltve idejét, még jószágára sem ment ki, nehogy, miután az Vérthalom szomszédságában fekszik, Margittal találkozzék. El volt határozva, hogy e viszonyt ketté szakítja, s ha Margit emlékét nem tépheti is ki egészen szivéből, legalább kiirt minden reményt, melylyel magát eddig ámítá. — Dárdayné, részint mert észrevevé a fájdalmat, melybe ez eltökélés öcscsének került, részint, mert a viszonyhoz, mely Vilmos és Káldoryné között Emsben fejlődött, személyes reményeket kötött, mindent elkövetett, hogy őt más gondolatokra hozza; de hasztalan. — A viszony köztem s Margit között olyan, mint a holdkórosé a holdvilághoz. Nem közelíthetek hozzá soha, s az ellenállhatlan vágy, melylyel magához vonz, csak vesztem lehet; el kell tehát kerülnöm hatását. Hogy e lemondás szivemnek fáj, hogy Margit emléke egész életemen át gyötreni fog, az bizonyos; de épen ily esetben legjobb, ha azt, mi kínos, bevégzett tényként fogadjuk el. Minden, a mit változhatlannak ismerünk, elviselhetőbb, s legszomorúbb emlékeink, mihelyest tudjuk, hogy az emléken kívül egyébhez nem tarthatjuk magunkat, tűrhetők: csak a remény, mely elveszett boldogságunk romjai között fenmaradt, ez keseríti el egész jövőnket, mert keservünkhöz köt, mert küzdésre buzdít, s múltunk szolgáivá tesz. — Ezekhez hasonlókat válaszolt Vámosy nővérének, valahányszor ez maradásra kéré, s benne új reményt akart ébreszteni; és ő valószinűleg követi szándékát, ha Káldory, kivel Pesten többször találkozott, nem szólítja fel, hogy vele néhány napra Káldorfalvára jőjön vadászni.

Miután útlevelét még nem kapta meg s a való okot, melyért távozása előtt nem akart jószágára menni, Káldorynak nem mondhatta meg: Vámosy hasztalan keresett ürügyet, melylyel e barátságos, Irma által is

támogatott meghivást visszautasíthatta volna; s így végre elfogadá; ámbár a gondolat, hogy jószágára menve Viktával találkozni fog, szivét nem csekély aggodalommal tölté el.

Olvasóim ismerik a viszonyt, melyben Vámosy a szép molnárleányhoz állt. — Mikor nővérével Káldorfalván volt, s puskával vállán véletlenül a malomhoz jutva, ott Viktával találkozott, e leánynak kitünő szépsége oly hatást tett reá, mint női szépség Vilmos korában minden férfira, főkép ha dolga nincsen, tenni szokott; s ha a szolgálati készség, melylyel a molnár s neje grófjának barátját fogadá, s kivált a durczás kaczérság, melylyel Vikta az udvarias vendég iránt viseltetett, őt azon szándékra birák, hogy új ismerőseit többször meglátogatja: ebben bizonyosan semmi különös nincs. A molnár-gazda, ki több oknál fogva semmit sem óhajta inkább, mint azt, hogy a kastélyban minél több szószólója legyen, örült látogatásainak; a molnárné, ha jött, alig bocsátá őt el, s Vikta nyiltan mutatá előszeretetét iránta; miért ne menjen tehát oda, hol jötte mindenkinek örömöt okoz, s ő maga jól s otthonosnak érzi magát? Engedve a vágynak, mely őt Viktához hívá, engedve minden benyomásnak, s kimondva minden érzést a nélkül, hogy szavainak következéseit meggondolná, terv s czél nélkül, mint mindig életében, folytatá ezen ismeretségét; s ha néha a gondolat támadott lelkében, hogy magaviselete által Viktában reményeket táplál, melyeket teljesíteni nem akar; vagy ha Irma, ki viszonyát ismerte, őt erre emlékezteté: azzal vigasztalá magát, hogy a véletlen, mely őt e viszonyba hozá, azt fel is fogja bontani. Mint egyes nagy embereknek végzetökben: úgy Vilmosnak határtalan bizodalma vala a véletlenben, melynek, mint mondani szokta, eddig legnagyobb örömeit köszöni s mely, mint a tenger hullám-

zása a hajósnak, csak akkor veszélyes, ha zátonyra jutván, nem engedheti át magát a hullámoknak.

A hatás, melyet Margit első látása Vámosyra tett, egy időre félbeszakította e viszonyt. Valamint Viktával történt első találkozásakor, úgy most is egészen átengedé magát érzelmeinek, s Margit emléke ideiglen háttérbe szorított minden egyebet. Nemesebb szépsége mellett a molnárleány kecsei elveszték bájaikat; alig foghatá meg, miként szerethette őt valaha; s mert érezé, hogy a változást, mely belsejében történt, Vikta előtt eltitkolni nem birná, a városba ment, s itt is Irmán kívül kerülve minden társaságot, csak boldogtalan szerelmének élt.

De bármi szépek s olcsók az örömek, melyeket a fiatalság boldogtalan szerelemben talál, Vilmos nem tartozott azok közé, kik, ha egyszer ily költői érzésre szert tehetnek, vele a közönséget rímekben, vagy barátaikat prózában éveken át untatják. Ő nem vala ábrándozó, s miután magának mindent elmondott, mit hasonló helyzetben a legszenvedélyesebb szerelmes elmondhat; miután végzetét elátkozva, sokszor kétségbeesett s néhányszor sírt is: végre eltökélé, hogy erőt vesz magán. Nem mintha hinné, hogy e szerelmet szivéből valaha kiírthatná — hisz ifjú korában ki ne képzelné szerelmét öröknek, — de mert oly érzést, melynek viszonzását még nem is remélhető, bevallani gyöngeségnek tartá.

Szórakozásra vala szüksége; s mi természetesebb, mint hogy azt ismét ott kereste, hol annyiszor fellelé, s hogy midőn az örömet látta, melylyel visszatérve, Vikta által fogadtatott, sorsával csaknem kiengesztelve érezé magát. Hisz Vikta szerény volt követeléseiben. A kedves leány, úgy látszott, nem is kivánt tőle egyebet, mint hogy magát általa szerettesse; miért ne teljesítené e

kivánatot. Hogy áldozatába került-e való érzéseit Vikta előtt eltitkolni, nem mondhatom; de hogy nemes feláldozásával teljes sikert aratott, az bizonyos; s dicséretére kell mondanunk, hogy magaviseletéből sem Vikta, sem más nem gyanítható, miszerint tulajdonkép egészen mást szeret.

Az események, melyek néhány hónappal Margit távozása után az országot felrázák, nagy befolyást gyakoroltak ezen viszonyra is; nemcsak mert általok Margit emléke Vámosy szivében háttérbe szoríttatott, hanem mert a történtek után a nemes úr s a molnár-leány közelebb álltak egymáshoz, mint azelőtt. Legalább Vikta s családja így fogták fel a dolgot; s habár a molnárné, ki az egész világnak azt beszélé, hogy tekintetes Vámosy úr leányát forma szerint megkérte, a dolgokat túlzással adta is elé; és ámbár Vilmos, midőn Viktának egy ízben megigérte, hogy őt nőül veszi, ezt csak elragadtatásában tevé s arra komolyan elhatározva talán soha sem volt: bizonyos mindenesetre, hogy sokan a környéken a dolognak ezen kimenetelén nem is kétkedtek többé, — s hogy Irma szenvedő egészségét ürügyül használva, csak azért ment Emsbe, hogy öcscsét, ki őt sok kéréseire ide kiséré, e viszonyokból kiragadja.

Margit, kivel Emsben találkozott, Vámosy érzéseinek s gondolatainak ismét új irányt adott, s az ott történtek Vikta emlékét újra egészen háttérbe szoríták; s ha szép olvasónőim e könnyelműséget megbocsáthatlannak, sőt lehetetlennek tartják, csak annyit mondhatok, hogy a dolog, fájdalom, tény, s hogy nem is oly ritka, mint talán gondoljuk. — A háladatosság nem tartozik azon jó tulajdonok közé, melyekben a szerelem által erősbekké válunk. — A hatás, melyet az bizonyos kedélyekre gyakorol, többnyire a villám fényéhez hasonlítható, mely egy perczre minden egyéb

iránt elvakít, de ha eltűnt, nem hágy semmi nyomot maga után. S így volt az Vámosyval is.

A levél, melyet Viktától Emsben kapott, egy pillanatra feleleveníté ugyan emlékét, de a leírhatlan helyesírás és az egészen eredeti szókötés, melylyel a szegény leány érzelmeit kifejezé, azon hatást tevék Vilmosra, hogy ez csaknem igazolva látá magaviseletét, s hogy oly nő irányában, ki ily vastag betűkkel s ily durva papiron ír, kevesebb gyöngédségre gondolá kötelezve magát.

Miután a súlyt, melylyel egyes dolgok mások előtt birnak, csaknem mindenki saját fogalma szerint ítéli meg: miként juthatott eszébe, hogy az, mi neki csak időtöltés vala, másnak egész boldogsága lehet? Úgy is a könnyelmű ifjú e viszonyt soha sem vette komolyan, s azért most sem tett magának komoly szemrehányásokat. Magaviseletében saját felfogása szerint rendkívüli legfelebb az volt, hogy ily műveletlen leánynak ennyi ideig híve maradt; nem is ez vala az ok, melyért, miután Káldory meghívását elfogadta, szivét aggodalom tölté el.

Bármily könnyelműnek tartotta Viktát, s bármi kevéssé hitte is ennélfogva, hogy őt hívtelensége által szerencsétlenné teheti: ismerte szenvedélyességét. — Más viszonyok között nem igen törődött volna vele. Jobbszívű vala, semhogy Vikta panaszai s könyei iránt egészen közönyös lehetne; mindenesetre kerülné a találkozást; de ha nem kerülheti ki, elviselné, s főkép azt, mit az emberek magaviseletéről mondanak, bizonyosan nem venné semmibe. Mindez azonban most, midőn eszébe jutott, hogy a történtek Margitnak tudomására jöhetnek, egészen más színben tűnt fel előtte.

Ha remény nélkül szereté is Margitot, ha eltökéllett szándéka vala most is, hogy mihelyt körülményei

engedik, a házából távozik, s a kört, melyben Margit mozog, kerülni fogja: vajon lehet-e közönyös annak ítélete iránt, kit szeret, s mit fog Margit gondolni, ha mindezeket meghallja? — Nem mondta-e neki, hogy az első pillanattól fogva, melyben őt a vérthalmi templomban látta, szíve csak érte dobogott, hogy csak reá gondolt, utána vágyódott, csak őt szerette? s ha most tudomására jő, hogy ezen egész idő alatt egy molnárleánynak udvarolt, hogy vele viszonyban állt, neki házasságot igért! — — Vámosy már e gondolatnál is arczába érzé nyomulni vérét, s mindenre kész volt, csak hogy ezt kikerülje.

Hosszabb meggondolás után végre legczélszerűbbnek tartá, ha azon idő alatt, melyet Vikta közelében tölteni fog, az előbbi viszonyt folytatja.

Vikta szülei, kik elébb leányuk ismeretségét számolásból elnézék, sőt pártolák, mióta tapasztalták, hogy Vámosy a nyilatkozattal, melyre biztosan számítottak, még mindig késik; s mióta a szomszédok a forradalom után őket azzal kezdék boszantani, hogy az úrfi Viktát bizonyosan reá szedi: szorosan eltiltottak minden találkozást. A molnárné azonkívül annyira meg vala győződve Vámosy szenvedélyéről, hogy őt ezen eszköz által nyilatkozatra reménylé birhatni, s közlötte ezen reményét leányával is; de Vikta nem gondolt semmivel. S daczára szülei haragjának s a nem épen szelíd intéseknek, melyekben parancsolatuk megszegése végett részesült; daczára a világ beszédének, kedvese karjai közé sietett, valahányszor erre alkalma volt. — Akár feleséged leszek, akár nem, csak szeress, a többit nem bánom; akár minek neveznek a faluban, nem cserélnék egy grófnéval, ha kebledre borulhatok, — ezt mondá sokszor; s ki ily pillanatokban, mint Vámosy, szemébe nézett, az tudta, hogy szavai valók.

A dolog ezen állásában fentebbi határozatának kivitele könnyű vala. Vikta tudta, hogy Dárdayné Vámosy szerelmét ellenzi; mi természetesebb, mint ha ő a viszonyt, melyben Viktához áll, most még inkább titokban akarja tartani. Hisz szülői miatt magának Viktának is szükséges e titkolódzás, s ő örömében, hogy kedvese visszatért, mindenre kész lett volna.

— Csakhogy visszajöttél — mondá, midőn ismét Vilmos nyakába borult, — most tégy velem, a mit akarsz. Már kételkedni kezdtem rajtad. Mikor levelemre válasz nem jött, s házadnál, hova többször kérdezősködni mentem, hallám, hogy rég Pesten vagy, de hogy nem tudják, mikor jösz, csaknem kétségbe estem. Ha elhagysz, vízbe ugrottam volna. De itt vagy, s nekem nem kell egyéb. — És Vikta szenvedélylyel kebléhez szorítá kedvesét, Vilmos pedig, eleinte legalább, meggyőződött, hogy Vikta irányában szerelmet színlelni nem esik oly nehezére, mint, mikor e helyzetet előre átgondolá, azt maga képzelte.

XXXI.

Ha a multra visszagondolunk, azt találjuk néha, hogy azt, a mi egész jövőnkre a legkárosabb hatást gyakorlá, nem valamely csalódás befolyása alatt követtük el. Átlátjuk hibáinkat, sejtjük következéseit, s úgy szólván öntudattal teszszük életünk legnagyobb esztelenségét; s nem azért, mert ellenállhatlan szenvedélyek ragadnak el, vagy mert a jelen, melynek jövőnket feláldozzuk, oly boldogító, hogy azt bármi áron meghosszabbítani akarjuk: hanem csak azért, mert állapotunk megváltoztatására nem határozhatjuk el magunkat. — Ez vala Vámosy helyzete is.

Csaknem naponkint látta Margitot, de az órák, melyeket körében töltött, kínosak voltak. Ha vele társaságban találkozott, alig bírt annyi erővel, hogy érzelmeit mások előtt eltitkolja, s ha vele maga maradt, nem bírt annyi bátorsággal, hogy azokat bevallja. Életét adta volna néha, ha szerelmét csak egyszer kimondhatná, s Margittól bocsánatot, vagy csak egy vigasztaló szót kérhetne; de nem határozhatá el magát. Volt valami e nő magaviseletében oly hideg, oly visszautasító, mi őt kétségbeejté.

Lelke ellenkező feltételek között habozott, s az egész idő közben, melyet Margit közelében töltött, nem volt

egy óra, melyben magát megelégedve érezte volna. Észrevevé, hogy jelenléte Margitnak kellemetlen. Tudta, hogy távozásnál nincs egyéb menekvés, mégis itt maradt; nem mert remélt, hanem mert egészen lemondani nem érzett erőt magában.

Voltak pillanatok, midőn csaknem kétségbeesett. Ha Margit ellenszenvet, ha gyülöletet mutatna ellene: elviselné; csak e közönyösséget nem.

Ez egyben Vilmos mindazáltal csalódott. Margit távol vala azon nyugalomtól, melyet magaviseletében mutatott, s midőn Vérthalmon Vámosyval ismét találkozott, alig titkolhatá el a zavart, melyet váratlan megjelenésénél érzett. Vámosy maga sokkal inkább fel vala gerjedve, hogysem azt észrevegye; de Káldorynak figyelmét a változás, mely e pillanatban nején történt, nem kerülte el, noha ő azt csak a hatásnak tulajdonítá, melyet gyöngélkedő asszonyok idegeire minden váratlan esemény tenni szokott.

Margit nagy uralommal birt maga fölött, s ki őt, ez első találkozás kivételével, Vámosy társaságában látá, az a belső küzdelmeket, melyeken lelke néha keresztül ment, nem gyaníthatá: annál nagyobb volt a hatás, melyet e szünetlen feszültség lelkületére gyakorolt.

Ha már maga a gondolat, hogy valamit, mi reá nézve fontossággal bir, férjével közölni nem lehet, gyötrő s lealázó vala: mennyivel kínosabb volt még az öntudat, hogy mindazon bajok- s nehézségekért, melyektől magát környezve látá, csak önmagát vádolhatja. Férje iránt nyugodt vala lelkiismerete, — hisz mindent, mit multjában megbánhatott, csak szerelmétől elvakítva tevé; de nem játszott-e Vámosy szivével; — azon szeretetet, mely által ez ifjú most szerencsétlennek érzé magát, nem ő nevelte-e, midőn csak azért, hogy férjében szerelemféltést gerjeszszen, benne reményeket táplált? Soha Mar-

gitnak nem volt nagyobb szüksége valakire, ki előtt szivét feltárva, vigasztalást s tanácsot keressen, mint e pillanatban, — s épen most magánosan kelle hordania terhét. Ha a történteket anyjával közli, ő, ki szomorúságát eddig csak gyermek utáni vágyainak tulajdonítá, még szerencsétlenebbé lesz; s vajon Mariska értheti-e, mi szivét gyötri, tanácsolhat-e valamit oly helyzetben, melyről fogalma sincs? Kétségkívül kínos, elhagyatva állni a világon, s a legerősebb néha legörnyed az élet közönséges terhei alatt is, ha egyetlen egy szerető lényt sem lát maga előtt, mely őt küzdelmei között érdekkel követné; de ha kedveseink körében szenvedünk, ha mindenfelől szerető karok ajánlkoznak támaszúl, s nem szólhatunk velök, mert mi szivünket terheli, azt pirulás nélkül nem mondhatjuk el senkinek, mert tudjuk, hogy bánatunkat még ők sem vigasztalhatnák: — ó ez százszorta kínosabb! S ez vala Margit helyzete. Remény nélkül tekintett a jövőbe; de neki mégis úgy látszott, hogy bánatát bárhol könnyebben fogná elviselni, mint épen itt, s alig várá a pillanatot, melyben a városba költözhetik.

Mikor Káldory először mondá neki, hogy az ő kedvéért Pesten akar telelni, majdnem sértve érzé magát, és csak férje kedvéért egyezett tervébe; most, ha tőle függ, azonnal útnak indult volna. Hisz azt, mit anyai házában keresett, miért annyira visszakivánkozott, még sem találta fel többé! Itt voltak kedvesei, s itt mindazon szeretet is, melyre számolt; de a kik szeretik, nem érthetik őt többé; s ha már elkülönözve kell állnia, jobban tűrheti azt idegenek között.

Margit kedélye mindinkább elborult. Voltak napok, melyekben nem érezve erőt magában, hogy szomorúságát anyja előtt eltitkolja, Káldorfalván maradt, hol, mióta a ház körül tett javítások bevégeztettek, letele-

pedett, s jobban érezé magát, mint Vérthalmon, boldogabb éveinek emlékei között.

A káldorfalvi vár — vagy kastély, mint újabb időben nevezték — semmi tekintetben sem volt a vérthalmihoz hasonlítható. A főépület még azon korban készült, midőn az emberek házaikban csak menhelyet kerestek, s a szépség és kényelem igényeit feláldozák a biztosságnak. Kétemeletes négyszög volt, szegletein kinyúló nyolczszögű tornyokkal, melyeknek egyike a lépcsőt foglalá magában; a többiek az illető szobákkal összekötve erkélyeket képeztek. A melléképületek szintén már a mult század kezdetéből valók. Egyike elébb magtárnak, a másik, sokkal alacsonyabb, a gazdatiszt lakásául használtatott; s habár Káldory újításokhoz fogva, még mielőtt Margittal külföldre utazott, a tisztlakást fölemelteté, s a két melléképületet folyosók által a főépülettel összekötvén, azokat ügyes építész által külső alakjokra nézve ezzel összhangzásba hozatá: az egész távolról sem tevé azon hatást, melyet a megújítására tett költségek után várni lehetett volna.

Nincs talán ország, mely építészeti emlékekben szegényebb lenne a mienknél. Elődeink többet harczoltak, mint építettek, emlékül csatamezőket s nem házakat hagyva reánk; s mi a középkor épületeiből megmaradt, inkább azok iránt, kik ily alacsony s gyönge falakat védelmezni, mint azok iránt, kik e falakat építeni tudták, ébreszt tiszteletet. Az egész országban alig találunk egy úri lakot, mely a középkorban épült volna, s hegyesívű ablakokkal díszlenék, a középkori regényesség ezen első kellékével, melynek utánzása által a mai kor magát oly nevetségessé teszi. A káldorfalvi vár is külsőleg csak falainak színe által emlékeztetett korára; de az egészben semmi sem volt, mi által Margit magát azelőtt ez új lakához vonzódva érzé.

A vastag falak, a régi tölgybútorok, miket Káldory részint itt találva, összeigazíttatott, részint nagy költséggel szerzett; a nagy családi képek, melyek közül néhány a kor által annyira elsötétült, hogy a várúrnak vagy asszonynak halvány alakja, csak miután a képet hosszabb ideig néztük, vált ki-kisértetként az őt környező homályból; minden, mi e házat elkomorítá, s másra talán kellemetlen hatást tett volna, Margitnak most jól esett. Az egész összhangzásban állt kedélyállapotával, s azért otthonosnak érezé magát. Főkép a ház környezete vala, mi neki tetszett.

Miután a kastély — Adorjánnak apja s nagyapja a városban, vagy ahhoz közelebb fekvő jószágukon lakván — majdnem félszázadig csak vadásztanyául használtatott: azon kis téren kívül, melyen elébb a tiszttartó zöldségeit termeszté, s mely most virágos kertté alakíttatott át, minden természetes állapotban maradt. Egyik oldalán a dombot, melyen a kastély állt, s hol a régi kerítő falnak még egyes darabjai fenmaradtak, pázsit takarta; a másikon a házat csak egy kis tér választá el a sürü erdőtől, s ezen is elszórva egyes óriási bükkök álltak, csaknem az ablakokig terjesztve lombos ágaikat. Margit, ki a ház ezen oldalán lakott, órákat töltött erkélyén, szabadon átengedve magát ábrándjainak; szomorúak voltak ezek, de hatásuk hasonlók az áloméhoz, mely után magunkat kipihenve érezzük, ha a képek, melyeket előnkbe hoz, nem derültek is.

Így találjuk őt egy szép őszi nap délutánján. Az éjnapegyeni szelek s hideg esők után, mikkel az utolsó napokban az ősz beköszöntött, az ég ismét tisztán boltozott a táj fölött, s a nap meleg sugarakat önte a földre. Azon bájló s éghajlatunk alatt nem ritka októberi napoknak egyike vala ez, midőn csaknem nyárban képzeljük magunkat; a méhek elhagyva kasukat, ismét

virágokat keresnek; a pacsirta legszebb dalával az ég felé emelkedik; s a nap ragyogó sugarai alatt az átélt zordonabb napokról, melyek a tél közeledésére intettek, megfeledkezünk. Csak ha a tájt részleteiben nézzük, akkor veszszük észre ama napoknak szomorú munkáját. A földön letört ágak hevernek. A színezett lomb, melyet távolról virágnak gondolhatnánk, közelebbről nézve, fonnyadásnak indult levelekből áll, s messze belátunk az erdőbe, mely elébb zöld falként állt előttünk.

Margit sokáig ült erkélyén. Mi szivét e pillanatban eltölté, nem bánat s nem öröm, hanem a kettőből vegyült érzemény; hasonló az alkonyhoz, melyben napunknak sötét s világos órái összefolynak, s az égnek harmata ereszkedik reánk. Az ábrándozót gyönge nesz ébreszté fel, s midőn megfordult, Farkas Mátét látá maga előtt.

Ámbár az öreg úr szokása szerint nem igen halkan lépett a szobába, Margit annyira el vala mélyedve gondolataiba, hogy jöttét észre sem vevé. A plébános, megállva a szoba közepén, hosszabb ideig nézé Margitot; redős arczain meghatás vala észrevehető, melyet azonban, mihelyt az feléje fordult, mosolygással iparkodott eltakarni.

— Bocsásson meg, kedves tisztelendő úr — mondá Margit, midőn felkelve, kezét nyujtá, — észre sem vettem jöttét. Nem hallottam kocsiját.

— Az természetes, miután gyalog jöttem. Hisz tudja, nem nagy barátja vagyok a kocsizásnak. Legjobb, ha az ember maga marad ura lépéseinek, hintóban akaratlanul podgyásznak érzem magamat.

— De a fáradság —

— Az épen a fő dolog. Kocsin szintén eljöhetnék, s még hamarébb; de az élvezet, melyet hosszabb sétálás után a pihenés nyújt, ily módon elveszne. Maholnap ezt úgyis csak a napszámosok fogják ismerni; a többiek

annyira kerülnek mindent, mi nekik fárasztó vagy kellemetlen lehetne, hogy csupa kényelem miatt végre a gyönyört, melyet a falóczán vagy egyszerű bőrszéken találhatnának, nem is sejtik.

— Így, reménylem, e ház ellen nem lehet kifogása — szólt Margit mosolyogva, — ím ott a nagy kályha mellett áll a lócza, s ama sötét tölgyasztal körül a bőrszékek, melyeknek puhasága ellen legalább eddig senki sem panaszkodott.

— Dehogy nincs kifogásom. Igaz, az egész ház elég ószerű, sőt annyira az, hogy első tekintetre meglátszik, miként csak most készült. E tisztességes kályhán, melyet a gróf nem tudom honnan hozatott, más családnak czímere áll; a faragott tölgyasztal Nürnbergből került, s a székek között kettő régi, a többiek az idén készültek. Az egész igen szép utánzás, igen tökéletes középkori decoratió, de nem egyéb.

— De ha a mult idők a mienknél annyival szebbek s boldogabbak, mit tehetünk jobbat, mint hogy utánozzuk? — mondá Margit ingerkedve.

— Úgy nem közeledünk hozzájok, ha ellessük egyes külsőségeiket, hanem az által, ha példájokat követjük; s jót állok érte, nagysád s a gróf elődei között nem volt egy sem, ki azt, mi e házban történt, csak meg is érthette volna. Századunk, vagy jobban mondva, az utolsó tized, — mert e nyavalya nálunk még új, — lakásai elrendezésében is rendszereket állít fel. Az egyik minden régit elhány; a másik házát a tizenharmadik vagy tizennegyedik század stylusában építi s bútorozza oly tökéletesen, hogy az összes középkorban oly középkorias ház nem lett volna található. Az eredmény mindkét esetben ugyanaz. Őseink az építésnél s bútorozásnál saját szükségeiket s ízlésöket követték; akkor, ha a házba léptünk, mintegy a család történetét láttuk

szemeink előtt; most úri házaink csak az építész vagy kárpitos ügyességéről tesznek bizonyságot. Napjainkban országok s egyes lakok ivadékról ivadékra tökéletes felforgatáson mennek keresztül; csodálkozhatni-e, ha magunkat sehol sem érezzük otthonosaknak, s mert semmi emléket nem tisztelünk, remény nélkül nézünk a jövőbe?

— Hiába, szegény korunk nem talál kegyelmet szemei előtt; s pedig az egyszer nincs igazsága; nem mondhatom, mily otthonosnak, mily jól érzem magamat e házban.

— Az csak úgy látszik nagysádnak; én az ellenkezőről vagyok meggyőződve. E homályos szobák, hol a kevés világot, mely a vastag falakba vágott aránylag kis ablakon keresztülhatna, sötét kárpitok fogják fel, már is megtették hatásukat. Sokkal szomorúabb, mint mikor nálunk lakott.

— Mi jut eszébe?

— Nem találtam-e most is elmélyedve?

— Mert erkélyemen ültem s kinéztem, abból következteti, hogy szomorú vagyok.

— Hisz maga e kilátás elég, hogy az embert azzá tegye. Ha itt laknám, s ablakomból kinézve, mindig e sötét erdőt látnám magam előtt, mely minden távolabb kilátást elzár, magam is elszomorodnám talán; főkép most, midőn az ősz a legderültebb tájat is szomorúvá teszi.

— Ne ócsárolja az őszt. Kevesek virágai, de a sárga s piros levelek bőven pótolják e hiányt. Igaz, e színek csak fonnyadásnak jelei, s a lomb, melyet a dér festett ily széppé, nem sokára szárazon hull le ágairól, de vajon a virágok nem múlékonyabbak-e még? S ha e gondolat annyira bánt, találhatunk-e örömet a világon, hol minden, a mit reménylettünk, minden, mihez

ragaszkodunk, szintén nem állandó, s magunk is csak átmenő vándorok vagyunk? Nem épen e múlékonyság-e az, mi köztünk s a természet között rokonságot képez, s a miért az estig elhervadó virágnál többet érezünk, mint a sziklabércz előtt, melyen ezredek nyom nélkül mentek át?

— Ez okoskodások talán helyesek, de rosszúl illenek korához, — mondá Farkas, részvevő tekintetet vetve a szólóra. — Ön szenved, Margit; mi gyötri szivét?

— Nem mondtam-e, hogy nincs bajom? — szólt Margit, lesütve szemét, hogy Farkas tekintetét, mely részvéttel függött rajta, kikerülje.

— S azt nekem mondja, legrégibb barátjának? Tehát elvesztettem a bizodalmat, melylyel egykor legtitkosabb gondolatait is velem közlötte?

— De ha nincs mit közleni? Megengedem, néha rosszabbkedvű vagyok: azért szerencsétlennek kell-e lennem? Nem gyötörtem-e magamat gyermekkoromban is néha oly gondolatokkal, melyeknek semmi alapjok nem volt, például, hogy anyám nem szeret; s nem történhetik-e az most is, habár gyötrelmeim alaptalanságát magam is belátom?

— Sejtém!

— Mit?

— Ön szerelemféltő.

— Mi jut eszébe? Férjem nem adott reá alkalmat.

— Annál rosszabb. A szerelemféltés, mint minden félelem, még kínosabb, ha nincs bizonyos tárgya.

— De ha mondom, hogy csalódik. Én nem vagyok szerelemféltő.

— Teljes életében az volt.

— Most legalább nem vagyok, s férjem irányában nem is leszek az soha. Adorján nem tartozik azok köøz, kik magukat szenvedély által elragadtatják.

— Vagy kik való szeretetet csak viszonozni tudnának is.

Margit nem felelt.

— Tehát ismét ezzel gyötri magát, mivel már gyermekkorában annyi óráit keserítě el. Nincs-e elég való baj s keserűség életünkben, hogy magunkat hasonló képzelgésekkel kínozzuk?

— De ha ez nem volna képzelgés?

— S miként tudhatja, hogy nem az? Mi által győződhetik meg, hogy férjének szerelme annál, melyet ön érez irányában, kevésbbé meleg? Mert nem oly szenvedélyesen nyilatkozik? De nem különböző-e természetünk e részben is, s az, ki érzelmeink kifejezésére kevesebb szót talál, érzéketlenebb-e azért?

— Bizonyosan nem. S ha tőlem az okokat kérdi, melyek bennem ezen meggyőződést támasztták, azok egyenkint véve oly csekélyek, hogy ha elmondom, talán mosolyogna; s mégis tudom, hogy nem csalódom. De hagyjuk ezt. Talán igaza van, s képzelgésekkel gyötröm magamat; mindenesetre legjobb, ha nem szólunk azokról.

— S miért ne szólnánk? Hisz egész életének boldogsága forog kérdésben. Hány ember vált szerencsétlenné csak azért, mert magát hasonló képzelgéseknek átengedé, melyeknek alaptalanságáról, ha rólok nyugodtan gondolkozik, könnyen meggyőződhetett volna.

— Eleget gondolkoztam e tárgyról, s tisztában vagyok iránta. — Férjem nem szeret.

— Csalódik; higye el, Margit, bizonyosan csalódik. A gróf való elragadtatással szól önről, magam is többször beszéltem vele. Nem képzeli, mennyire aggódik egészségén, mennyi örömmel teljesíti kívánatait. S nem mondta-e maga, hogy szerelemféltésre semmi okot nem adott?

— Mindezt elismerem. Jól tudom, hogy panaszra

okom nincs, s nem is panaszkodom; de vajon mindezen előzékenység, mindezen figyelem, melyet irántam mutat, a készség, melylyel kívánataimat teljesíti, szerelem-e? Azon érzés-e ez, mely e szivet eltölti, melyet karjai között kerestem, melyre őt képesnek gondolám?

— De ha azon szerelmet, melyet keresett, csak azért nem találta fel, mert egy fiatal hölgynek ábrándjai e földön nem valósíthatók, s mert még azon esetben is, ha álmaink teljesülnek, a való soha sem oly szép, mint azok voltak: ok-e ez, hogy magát szerencsétlennek érezze? Minden érzésünknek van költői korszaka; s a barátság, azon érzés, melylyel a házhoz vagy hivatásunkhoz ragaszkodunk, idővel szintén prózaibbá lesz, de valóbbá is; s ugyan ez történik a szerelemmel. A házasság talán soha sem teljesíti mindazt, mit a szerelem tőle vár. A különbség a kettő között olyan, mint az, mely a korány és a dél között létezik. Ott bájlóbb a színezet, költőibb a kilátás; emez nem képzelhető erős árnyékok nélkül, de vajon melegebb, nem termékenyítőbb-e mindamellett? — Ne legyen igazságtalan; ön, Margit, nem panaszkodhatik az ellen, hogy szerelmet nem talált.

Farkas még többet szólt hasonló értelemben; s ha az, mit mondott, meg nem győzé is Margitot, jól esett néki, s nem maradt minden hatás nélkül. A meggyőződés, hogy szenvedéseinkben nincs semmi rendkívüli, hogy mindazok, kik az élettől fölötte sokat reméltek, velünk hasonló csalódásokon mentek keresztül, csak szomorú vigasztalás, de vigasztalás mind e mellett; s az öreg plébános, ki, mint tudjuk, soha sem viseltetett nagy rokonszenvvel Káldory iránt, most annyira kiemelte minden jó tulajdonait, hogy beszéd közben csaknem magát is meggyőzé, s Margitot azon vallomásra bírá, hogy sorsa másokéhoz képest csakugyan irígyletre méltó lehet.

— Hígye el, hogy az — mondá Farkas, ki midőn a hatást, melyet szavai Margitra tettek, észrevevé, e pillanatban oly boldognak érezé magát, mint rég nem; — s eljő az idő, midőn ezt nemcsak átlátni, de érezni is fogja. Próza az élet, de szép próza, melyben elég költőiséget találunk, mihelyt egyszer azon meggyőződésre jutottunk, hogy az egész nem állhat egyedül ilyesből.

— Átlátom, hogy igazsága van, s iparkodni fogok, hogy ezentúl józanabb legyek; hisz végre talán még azon gondolat is elveszti keserűségét, hogy olyas reményekre sem számolhatunk, melyeknek teljesüléséhez csak az szükséges, hogy más szív úgy érezzen, mint a mienk.

— Főkép, ha végre átlátjuk, hogy az érzéseknek e tökéletes egyenlősége fel nem található. Hiába, a férfiú valamint a hangban, úgy érzéseiben a nőhöz hasonló magasságra nem emelkedhetik, de az élet összhangja csak szebbé válik e különbség által. Hígye el Margit, ön ismét boldog lesz; s valamint azon keservekre, melyeket, térdemen ülve, sokszor zokogással elpanaszlott, most mosolyogva emlékezik: úgy nem sokára hasonló érzésekkel fog visszatekinteni azokra, miket most csaknem elviselhetetleneknek gondol.

— Adja az ég, hogy igaza legyen, vagy, hogy ha lelkemet bú terheli, legalább mindig találjak valakit magam mellett, kinek vigasztaló szavai szivemnek oly jól essenek, mint a részvét, melyet ön mutat irántam.

— Az, míg én élek, nem fog hiányzani, — mondá a plébános, midőn Margit feléje nyújtott kezét megszorítá.

A gróf, ki vadászatból visszatérve a szobába lépett, más irányt adott a beszélgetésnek s kevéssel később Farkas elment. Úgy látszott, mintha Margit gondjait elvitte volna magával. Margit rég nem érzé magát nyugodtabbnak. Az öreg Farkas mély gondolatokba merülve gyalogolt Vérthalom felé.

XXXII.

Mihelyt az ősz beállt, Káldory nejével Pestre költözött. Nincs talán tárgy e világon, melyre nézve az emberek itélete inkább eltérne egymástól, mint azon kérdés: jobb-e kerülni, vagy keresni a nagy-világot? Míg egy rész azt hiszi, hogy az emberek sibyllai könyvekhez hasonlók, melyeknek becse, a római ősrege szerint, nem növekszik számukkal; s hogy a legjobb társaságban is rosszul érezzük magunkat, mihelyt több emberből áll, mint a mennyi kényelmesen elfér: addig mások épen az ellenkezőt hirdetik. Szerintök, miután az embereknek senki sem hízeleg annyira, mint önmaguk, nincs veszélyesebb társaság, mint ha mindig magunk maradunk. Nem fogom vitatni e tárgyat, melyre nézve csaknem mindenikünk, életének különböző szakaiban a legellenkezőbb véleményben volt; bizonyos az és annyi, hogy Margit nem jól érezé magát új körében.

Nem volt oly hangulatban, hogy a társaság örömeit élvezhetné, s nem bírt elég önuralommal, hogy érzéseit eltitkolja; s így történt, hogy néhány hét múlva, melyet Pesten töltött, fényes termeiből, hol esténkint a félváros összegyűlt, ismét csendes falusi lakába kivánkozott vissza: míg a társaságnak nagyobb része — legalább a nők — csaknem kivétel nélkül nem bánták volna, ha

ezen kivánata teljesül. Mindenki magasztalta szépségét, a nagyobb rész elismeré, hogy időnkint igen szeretetreméltó; de még ez is vádként hozatott fel ellene, miért használja oly ritkán a kellemeket, melyek által néha mindenkit elbájol. Egy rész büszkeségnek tulajdonítá ezt, mások Margitot szeszélyesnek, sőt rosszúl neveltnek mondák, a többség sajnálá, hogy Káldory, kinél szeretetreméltóbb házi úr nem található, oly nőt vett el, ki saját házában unatkozottnak látszik, s kinél soha sem tudja az ember, hogy nincs-e terhére.

Margit tudta mindezt és sokszor feltevé magában, hogy hasonló panaszokra többé okot adni nem fog. Egy-egy estélyen jókedvre erőlteté magát. Kik hozzá ilyenkor közelíthettek, nem győzék magasztalni nyájasságát; az egész társaság el vala ragadtatva, s a városban egy hétig is szóltak élczeiről; de ily erőlködés után, néha a beszélgetés közepett, mikor legvidorabbnak látszott, egyszerre hallgatóvá lett, szórakozottá, s elébbi fáradalmának csak az volt jutalma, hogy magaviselete megmagyarázhatlannak, menthetlennek tartatott.

Ha az úgynevezett nagy-világ szigorú is ítéleteiben, kiengesztelhetlennek nem mondhatni; s ki díszes termeit esténkint kivilágítja, s mint Káldoryék, páratlan franczia szakácsot tart, ha a társasággal időnkint rosszúl áll is, mihelyt akarja, kibékülhet vele; s így Margit a nem épen kedvező ítéleteket, melyek a városbanróla keringének, könnyen elviselheté, ha azok nem gyakoroltak volna befolyást házi életére is.

A viszony, melyben két ember egymáshoz áll, nagyrészint azon viszony által határoztatik meg, melybe mindketten más tárgyakhoz s emberekhez lépnek; s miután Káldory, épen mert más nagyravágyást nem érzett, azon öntudatban találta megelégedését, hogy körében az első helyet ő foglalja el, hogy termei fel-

kerestetnek, s a divatnak ő szabja törvényeit: igen természetes, ha a közönyösség által, melyet Margit mindezen dolgok iránt mutatott, boszantva, sőt sértve érezé magát. Más részről Margit sem fogható meg, hogy férje ily haszontalanságokkal komolyan foglalkozhatik, hogy fontosságot tulajdoníthat oly emberek ítéletének, kik minden tekintetben alatta állnak. — A házastársak soha sem értették egymást kevésbbé, mint most. Mintha az egész társaság, mely termeikben összegyűlt, válaszfalként emelkednék közöttök, s őket mindennap távolabb ejtené egymástól.

Más asszony Margit helyzetében, főkép ha férjét annyira szereti, mint ő, a dolgok iránt, melyeknek az fontosságot tulajdonít, érdeket színlelt volna. Azon ismert nemes mártirok között, kik falun s városban, minden éghajlat alatt s minden országban az asszonyi szív jóságáról bizonyságot tesznek, hány van, ki egész életén át saját véleményét alárendelve, férje kedvéért érdeket színlel oly tárgyak iránt, melyeket maga megvet? De Margit szenvedélyesebb vala, hogysem ezt tehetné. Életét áldozta volna fel férjéért; de arra, hogy meggyőződését feláldozza, vagy csak eltitkolja, nem volt elég ereje; s többször történt, hogy szenvedélyessége által elragadtatva, oly dolgokat mondott, mik férjét sérték, s miket később megbánt, de miket a beszélgetés hevében elhallgatni nem bírt.

Káldory annyira szerette nejét, mennyire csak szeretni képes volt; s leküzdve indulatát, kerülte mindent, mi neki kellemetlen lehetett; de bámulhatjuk-e, ha miután egyszer elhatározá magában, hogy neje kedvéért kellemes társasági viszonyait fel nem bontja, s ha, miután tapasztalta, hogy valahányszor vele maga van, egy vagy más módon mindig azon beszélgetés tárgyához jut, melyre nézve egyet nem érthetnek: a lehetőségig kerülte

ezen alkalmakat, mi által Margit még inkább sértve érezé magát.

Van az engedékenységnek bizonyos neme, melyet jelesebb nők minden ellenmondásnál nehezebben tűrnek el; a látszó nyugalom, melylyel férje a keserű kitöréseket, mikre magát néha elragadtatá, végig hallgatva, más beszélgetést kezde, Margitot mindennél inkább bántá, mit Adorján mondhatott volna. Margit abban is férje közönyösségének, sőt csaknem megvetésének jelét látta, s napról napra inkább elkeseredett az egész társaság ellen, mely, mint gondolá, férje szivét tőle elidegeníté, s szerencsétlenségének egyedüli oka.

Mi Margit helyzetét még kellemetlenebbé tevé, azon viszony volt, melyben Vámosyhoz állt.

Vámosy még mindig Pesten tartózkodott. Nem hagyott ugyan fel utazási tervével és folyvást készületeket tett kivitelére; de valahányszor a nap közelgett, melyre elutazását határozta, mindig talált egy vagy más okot, melylyel annak elhalasztását mások s talán maga előtt is igazolá. Margithoz való viszonyában nem változott semmi; de nem láthatta-e őt legalább, s nem volt-e ez, miután reményei elvesztek, most mindene? Ki Vámosyt ismeré, soha ily szerelemre képesnek nem tartotta volna őt. Eddig a szerelmet játéknak tekinté, melyben örömnél egyebet nem keresett, s melynél, szerencsés játékosként, nyereségével visszavonta betételét; csak most, midőn őt szerencséje elhagyá s szenvedélye feltámadván, egymásután mindenét ez egy lehetőségre tevé, csak most látá mintegy bámulva, mily egészen nyomorúlttá lehetett ez egy csalódás által. Átkozá a végzetet s gyöngeségét, mely őt Margit köréhez lánczolá; tudta, hogy meg kell törnie a varázst, mely őt visszatartja; de nem érzett erőt magában. Mint a lepke, mely előbb virágról virágra szállt, s a kelyheikből szörpölt részegítő élvezet által

magát lekötni nem engedé, most a gyertyavilágtól, mely őt magához vonzá, elválni nem tud, s körülötte röpdösve, lángjába veti magát, s miután szárnyait félig leperzselé, ismét visszatér, s itt végzi életét: ilyen vala sorsa. Tudja, hogy Margit miatt veszni fog; de nem egyedüli fénypontja-e ő egyszersmind életének?

Irmán kívül nem szólt senkivel szerelméről, s bár a változás, mely rajta egy idő óta történt, ismerőseinek figyelmét nem kerülte ki: az okot, mely őt egyszerre oly szomorúvá tette, senki sem gyanítá. Némelyek pénzzavarról szóltak, mely miatt nem utazhatott, mások kedély-betegségről; de Margit tudta a valót, s valahányszor Vámosy előtte megjelent, az a szomorú gondolat támadt lelkében, hogy ez egykor oly boldog embernek életét ő rontotta meg.

Ha Vámosy ő irányában másképp viseli magát, ha mint udvarló lép fel, vagy szerelmi vallomásait ismétli: Margit kevésbbé vádolná magát. Néha csaknem kivánta, hogy ez történjék. Így legalább nyiltan szólhatna vele, megkérhetné, hogy távozzék, megmondhatná, hogy szerelmét nem viszonozhatja. De Vilmos hallgatott. Szemének tekintete, a hang, melylyel vele közönyös tárgyakról szólt, halvány arczának fájdalmas kifejezése, egész valója elmondá, mit szive érez; de Margit nem hallott tőle egy szót, melyre válaszolnia lehetett.

Termeit, melyek az egész világnak nyitva álltak, nem zárhatta el előtte, nem volt joga vele éreztetni, hogy megjelenése neki kellemetlen: nem volt alkalma e hallgató hódolást visszautasíthatni.

Elhatározott egyediségeknek semmi sem kinosabb, mint ha nincsenek tisztában a viszony iránt, melyben valakihez állnak: s ez vala Margit helyzete. Egy részről szemrehányásokat tett magának, s mintegy kötelesnek érzé magát, hogy részvéte s barátsága által

legalább némikép enyhítse a fájdalmat, melynek ő volt okozója: más részről félt, nehogy, ha Vilmost mások fölött megkülönbözteti, általa félreértessék; — e küzdés által magaviselete bizonytalanná, következetlenné vált. Egy nap rendkívüli nyájas, máskor szokatlanúl tartózkodó s csaknem hideg volt irányában, s ez néha még férjének is feltűnt, ki Vámosyt ugyan kevésbbé becsülte, hogysem nejét tőle féltené, de ki mégis, maga sem mondhatta miért, bizonyos ellenszenvet kezde érezni iránta.

E viszony egymaga elég lett volna arra, hogy a fővárosi életet Margitnak kellemetlenné tegye; és ő soha sem vágyódott annyira a tavasz után, mint ez évben. Viszonya, életmódja, még a kocsizörgés is, mely őt álmából felveré, naponkint tűrhetlenebbekké váltak. Egész valóját leírhatlan nyugtalanság tölté el, mintha valamely veszélynek közeledését érezné, melyet csak úgy kerülhet ki, ha minél elébb távozik.

Így múlt a tél nagyobb része. Margit gyöngélkedő egészsége miatt nem tánczolt, többnyire jókor hagyá el a társaságot, s a farsang vége felé betegnek mondva magát, többé sehová sem ment, s Dárdayné kivételével nem is fogadott el senkit.

Káldory neje betegségét csak ürügynek tekinté; de miután vele s talán magával is el akará hitetni, hogy a nagyvilágot egyedül az ő kedvéért kereste fel: ő is csak a legszükségesebb látogatásokat tevé, s bármi rossz kedvvel, többnyire honn maradt. Fél napokig szobájába zárkózott, s fel s alá járva azon törte fejét: van-e eszköz a világon, mely által mívelt ember neje szeszélyeinek ellentállhatna? Vagy Margithoz ment, s ha csak Irmát nem találta ott, szintén nem sokkal kellemesebben tölté idejét. Egyszer Margit könyvről kezd beszélni, melyet férje nem olvasott, s nem is akar

olvasni életében; másszor Káldory valamely apró társasági szóbeszédet vagy viszonyt hoz fel, melyre nézve Margit nem titkolhatja közönyösségét; néha a vérthalmiakról beszélnek, a káldorfalvi házban teendő újabb változásokról, sőt még az időről is, melynek legszebb tulajdonai közé tartozik, hogy épen mikor legkevésbbé tudjuk, hogy mit csináljunk vele, kész beszélgetés tárgyául szolgál; óranegyedekig egészen hallgatnak.

Ez magában véve még nem nagy baj. Két ember igen szeretheti egymást, sőt igen jól érezheti magát egymás társaságában, a nélkül, hogy szót váltson; csakhogy oly embernek, ki a nagy-világ élénkebb mulatságaihoz szokott, a társalkodásnak ezen neme néha kissé fárasztó s Káldory, főkép azon estve, melyen őt neje társaságában felkeressük, azt annak találá.

A kis terem, vagy jobban mondva irószoba, melyben Margit, mióta senkit sem fogadott, idejének nagyobb részét tölté, gazdagon, de izléssel bútorozott. A falak sötét kárpittal borítvák, rajtok ószerű rámában kevés, de válogatott kép függ. Az ajtókat s ablakokat nehéz selyemfüggönyök védik, közöttük kosárformájú állványon egy csoport camelia áll. Margit iróasztalán, mely az egyik ablakmelletti szögletet foglalja el, azon izléstelen apróságok helyett, melyekkel sok nő a bútort, melyen utóiratait fogalmazza, felékesíti, csak néhány kis érczszobrot, a vaticani mesterműveknek művészi utánzását látjuk. Az olasz márvány-kandalló fölött a renaissance styljében készült óra s karos gyertyatartók állnak. A padozatot puha keleti szőnyeg borítja, s a székek s pamlagok látszólag rend nélkül, s mégis úgy helyeztettek el, hogy útban ne álljanak. Egy szóval nem hiányzik semmi, mi a kényelemre szükséges, s még sem találni oly valamit, mi fölöslegesnek látszanék; s ki zordon téli estvén, minő ma volt, az elhagyott utczáról e néhány lámpa s a kan-

dalló tüze által világított s átmelegült szobába lép, csaknem mennyországban képzelhetné magát, vagy legalább oly helyen, honnan főkép téli időben ember-eldődeink paradicsomába vissza senki nem kivánkozik.

Nem messze a kandallótól ül Margit, kezében hímzés. A kandalló másik oldalán, karszékében a tűz felé fordulva találjuk férjét; mindketten hallgatnak. Csak a kocsik robaja szakítja félbe néha a csendet, mely körülöttük uralkodik. Távolról meghallatszik a zörej, közelgő mennydörgésként fokonkint erősebbé válik, míg az ablakok alatt elrobogva, az üvegtáblákat megrezzenti. A lármára Margit néha felnéz munkájáról, a gróf az ablak felé fordul; de ezalatt a zörej fokonkint gyöngébbé válva, elhallgat, a szobában megint csak a nagy óra perczegése hallik és Káldory ismét a tűz fölötti ábrándjaiba, Margit munkájába merül. Oly csendesen ülnek ott, hogy a belépő első pillanatra talán azt hiszi, hogy a hímzés, melyen Margit, s a lángok, melyen férje szemei függnek, minden gondolataikat elfoglalta. Egyes jelekből azonban észrevehető, hogy Káldory s neje e nyugalom közben nem egészen oly jól érezik magukat, mint első tekintetre gondoltuk. Ha Margit időről időre szemeit munkájáról férjére függeszti, s az erőlködést látja, melylyel ez a mindig sürübben visszatérő ásitozások ellen küzd, arczának kifejezésében minden inkább látszik, mint megelégedés; s a hév, melylyel ily rövid szünetek után ismét hímzéséhez lát, s miután egy ideig dolgozott, azt, mit csinált, észrevéve, hogy hibázott, ismét fölfejti; a türelmetlenség, sőt szenvedelem, melylyel Káldory a piszkavassal a tűz közé bök, s az égő tuskókat igazítja, nem sok belső nyugalomra mutatnak.

— Rendkívül kevés kocsit hallani, mintha az egész város kihalt volna, — mondá végre Káldory, ki unal-

mában annyi fát rakott a kandallóba, hogy ezen időtöltéshez nem folyamodhatott többé, s ismét a beszélgetést kisérté meg.

— A színháznak még nincs vége.

— Nincs? — szólt bámulva amaz.

— Hisz csak félkilencz múlt.

— Igazad van. Elfelejtettem az órára nézni. — S ezzel a beszélgetés ismét megszakadt.

— Az idő borzasztó, — mondá hosszabb szünet után Margit. — Örülök, hogy a Váryak tánczvigalmukat csak holnap adják.

— Ugyan miért?

— Nem mondhatom, mennyire sajnálom kocsisainkat, ha ilyen időben, mint a mai, féléjt az utczán kell tölteniök.

— Nincs igazad. Kocsisaink, kik meleg bundában az utczán vagy piaczon reánk várnak, jobban mulatnak sokszor, mint mi, kik őket váratjuk. Még anyagi tekintetben is nagy kérdés: a hideg, mely miatt őket sajnálod, nem könnyebben tűrhető-e, mint a forróság, melyet mi szenvedünk; s a társalgás, melyet hasonlóik között találnak, bizonyosan mulattatóbb, legalább reájok nézve, mint némely estélyeink. S nem teszszük-e ki mi is magunkat vadászatoknál a tél szigorainak?

— Egészen más, ha az ember oly dologban csak saját akaratát követheti.

— Az meglehet; de mindamellett többnyire úgy járunk a téllel, mint sok emberrel, kit elébb szigorúnak, szenvedhetlennek tartánk, s kit, miután vele megismerkedtünk, legalább tűrhetőnek találunk. Az idő ma sem olyan zordon, minőnek szobádból látszik, s igen örülnék, ha legalább addig, míg bécsi útamból visszajövök, így tartana. Útálom az esőzést.

— S mikor indulsz?

— Mihelyt lehet. Dolgaim sürgősek, s ha egészséged helyreállt, s ismét kimehetsz, azonnal indulok.

— Nem vagyok oly beteg, hogy dolgaidat miattam mulasztanod kellene; orvosom is megengedte már a kimenést, csakhogy eddig nem nagy kedvem volt reá.

— Ez is annak jele, hogy még nem érzed magadat jól. Ha elmegyek, egészen magánosan maradsz; Dárdayné, főkép míg a farsang tart, csak rövid látogatásokra jő és mást úgy sem fogadsz el.

— Tudod, nem vágyódom társaság után. Ha veled vagy anyámmal nem lehetek, legszívesebben magam vagyok.

— Ez ugyan igen hízelgő reánk nézve, de mindamellett csak öncsalódás. A magány, ha másra nem, legalább kedélyedre hat rosszúl. Elszomorít.

— De én nem vagyok szomorú!

— Hogy' mondhatod ezt? Minden ismerősöd észreveszi, s kérdeznek: mi bajod van.

Valamint sok embert találunk, ki, mihelyt valakit kedvetlennek lát, ennek okáról tudakozódik: úgy ritkák, kiket az, ha mások által rossz kedvökre emlékeztetnek, nem bosszantana, — s Margit válaszában is némi ingerültség vala észrevehető. — Miután rossz kedvemmel senkinek terhére nem vagyok, kár vele törődniök. Egyébiránt szeretném tudni, miből következtetik szomorúságomat? Mert keveset járok a világba, s néha unom magamat? Mit tehetek róla, hogy őket mulatságosoknak nem találom, s általán véve, nagyobb társaságban nem jól érzem magamat?

— Épen az mutatja lehangoltságodat. Elébb ez máskép volt. Még Emsben is, legalább az első időben, te voltál társasági körünknek középpontja. Ha hajlandóságom lenne reá, szerelemféltő lehettem volna: mindenki elbájolva szólt felőled, s szegény Vámosy, úgy látszik, még most sem feledé, mennyire szeretetreméltó valál.

Vámosy említésénél Margit érzé, hogy vére arczába nyomul, mit férje észrevett, de csak felindulásának tulajdonított. — Nem tudom — mondá, — miért vitatkozunk szüntelen e tárgyról, mely mindenesetre közönyös. — Ha elébb jobban érzém magamat emberek között, mint most: a világ, úgy tartom, ellehet nélkülem is, és semmi esetre sem követelheti, hogy oly életmódra kényszerítsem magamat, mely természetemmel ellenkezik.

— Épen ez az, miben csalódol. Nem ismerek nőt, ki minden társalgási képességet oly nagy mértékben bírna, mint te, s kinek ép azért társasági viszonyokra több szüksége lenne.

— Saját érzéseimről talán mégis én ítélhetek legjobban, s azt alkalmasint csak tudhatom, jól vagy rosszúl érzem-e magamat valahol?

— Semmiben sem csalódunk többször és én elég férfit ismertem, ki egész életén át valamely foglalatosság vagy kör ellen panaszkodott, s mikor azzal felhagyott, átlátá, hogy az, mit eddig főbajának tartott, boldogságához nélkülözhetlen; ez helyzeted. Hidd el, neked társaság szükséges. Mennyire örültél Vérthalmon, s mi derült valál az első hetekben! de alig voltál ott egy hónapig, a szerfölötti nyugalom, mely után most vágyódol, ez örökkévaló egyformaság megtette hatását, s elszomorodál, sőt akkor magad is érzéd, hogy ez élet nem neked való, s a városba kivánkoztál.

Jó-e általán véve valakit arra emlékeztetni, hogy következetlen, — nem tudom; annyi mindenesetre bizonyos, hogy ily emlékeztetés nem alkalmas eszköz, még a legjobb asszony ingerültségének lecsillapítására sem. — Margit hevesen viszonzá, hogy soha életében boldogabbnak nem érzé magát, mint Vérthalmon; s ha tőle függ, Pestre nem is jött volna.

— Miért neheztelsz? Hisz kinek jut eszébe, hogy nőnek, ha ily dolog iránt ízlése megváltozott, szemrehányásokat tegyen?

— Mindenesetre e szemrehányás inkább téged, mint engem illet. Igen jól emlékezem az időre, mikor e társaságról, melynek most élsz, megvetéssel szóltál, s alig foghatád meg, miként találhat valaki élvezetet oly örömökben, melyek sem eszünket, sem szivünket nem elégitik ki. Ezt csak azért mondom, — tevé hozzá Margit, mosolyra kényszerítve magát, — hogy emlékeztesselek, miként ily dolgokban nem csak a nők ízlése változik.

Káldory látszólag kellemetlenül vala érintve e szavak által. — Talán nem annyira ízlésem, mint helyzetünk változott, — szólt némi zavarral. — A külföldön mindenki kénye szerint élhet, a hazában nem menthetjük fel magunkat azon kötelességek alól, melyek állásunkból folynak.

— Így tehát mi mindezen látogatások, estélyek, tánczvigalmak által csak nagy polgári kötelességet teljesitünk, — mondá Margit és szavaiban keserűbb gúny vala kifejezve, mint ő maga akará. — Létünk csakugyan sajnálkozásra méltó, ha ezen kívül más feladata nincs. Egyébiránt hagyjuk el a beszélgetés e kellemetlen tárgyát, melyről már annyiszor szóltunk; így soha sem fogunk egyetérteni.

— Mindenesetre szomorú, hogy ily egyszerű s természetes dolgok iránt véleményeink annyira eltérők, — válaszolt férje, alig tarthatva fenn a nyugalmat, melyre magát eddig kényszeríté; — vajon az állás, melyet a világban elfoglalunk, inkább sajnálatra vagy irígyletre méltó-e, arról mindenki saját egyedisége szerint ítélhet. Hogy az mindenkit ki nem elégíthet, látom; hisz vannak költői kedélyek, melyek a szerencsét csak

szalmafedél alatt képzelhetik, s melyeket a gerlicze egyhangú turbékolása Beethoven legszebb symphoniájánál inkább meghat. De bármint itéljünk helyzetünkről: ha megváltoztatása nem áll hatalmunkban, el kell fogadni következményeit, s nemcsak azokat, melyeket magunk, de azokat is, melyeket mások vonnak állásunkból; s ki ezt nem akarja, legjobb esetben nevetségessé teszi magát, mihez nekem legalább semmi kedvem nincs.

— Ura vagy tetteidnek, s ha a társaságban kedvedet találod, én egy szót sem mondok ellene. Miért ne mulatnál, vagy miért ne nyitnád meg házadat, hogy mások mulassanak nálad és bámulják izlésedet, magasztaljanak, szeressenek? Csak azt ne követeld, hogy mindebben időtöltésnél egyebet lássak, hogy ezen dolgokat olyanoknak vegyem, miktől magadat állásodnál fogva fel nem mentheted.

— S mégis olyanok! Mi lenne a társaságból, ha mindazok, kik velünk hasonló helyzetben állnak, úgy gondolkoznának mint te? S minden gúny és gyűlölség daczára, melylyel korunkban a felsőbb társaságról szólnak, annak létezése minden nemzet fennállására s kifejlődésére mégis nélkülözhetlen.

— Nem tudom, mit vesztene nemzetünk, ha Pesten egyes termekben kevesebb ember gyűlne össze, kik egy gőzölgő theakatlan körül németül beszélnek, s a mult hetek nagy történeteit, a Drégeliek fényes estélyét, a Szigetiek dicső tánczvigalmát fentartják emlékezetökben, vagy a jövőre gondolva, azon törik eszöket, hogy a bőjt estvéi betöltve legyenek. Egyébiránt nincs mit félni a veszélytől. Nem fognak soha hiányozni oly emberek, kik, ha vizit-kártyáikat házról-házra hordák, fehér nyakkendőben ebédeltek s estve valamely teremben magukat és másokat untattak, éjfél után azon

öntudattal feküsznek le, hogy a világon fontos, s mindenkiénél magasabb állást foglalnak el.

— Minő például én vagyok?

Margit a keserű hangból, melyen férje e szavakat mondá, észrevevé neheztelését. — Hogy nem téged értettelek, azt jól tudod, — válaszolt nyugodtan.

— Kétségkívül, hisz jó társaságban a jelenlevők mindig kivétetnek — mondá Káldory gúnyosan, — de a hasonlatosság meglepő volt.

— Ha szavaimnak szándékosan más értelmet tulajdonítasz! — mondá Margit, kinek hangja a megindulástól reszketett.

— Sokkal világosabban szólsz, semhogy erre alkalmam volna. S nem tudom-e régóta, hogy én azon ideálnak, melyet férjedben kerestél, távolról sem felelek meg. Elégszer mutattad, miért ne mondanád ki egyszer; hisz ily régi házasok miért ne lennének őszinték.

— Én hozzád mindig egyforma valék, — mondá Margit, ki mélyen sértve a gúnyos, csaknem megvető mód által, melyen férje szól, a keserűséget, melylyel szíve csordúltig telve volt, nem nyomhatá el többé. — Az első pillanattól fogva, melyben találkozánk, olyannak mutatám magamat, minő valék, s ha az ideál, melyet magamnak a jövőről alkottam, most nevetségesnek látszik: nem mondhatod, hogy azt előtted valaha eltitkolám vagy hogy az ok, melyért e remények nem teljesültek, bennem fekszik.

— Bizonyosan bennem sem.

— S vajon nem azokból alkotám-e ideálomat, miket tőled hallék? Midőn először találkozánk, nem ismertem az életet. Nem te valál-e az első, ki nekem a nagyvilágról, mely után akkor kivánkoztam, megvetéssel szóltál, s örömeit, még mielőtt azokat ismerém, egész haszontalanságukban tűntetéd fel előttem? Vajon gon-

dolhatám-e, hogy, ha szavaidnak hitelt adok, ha azon élvezetek után, mikre magadat akkor képtelennek mondád, nem vágyódom: te ezért neheztelhetsz s annyira elunhatod társaságomat, hogy tőlem még azon emberek körébe is vágyódni fogsz, kiket megvetni tanítál?

Margit sokkal inkább fel vala indulva, hogysem magát mérsékelhette volna. Mi szivének oly régóta fájt, mi életét elkeserítė, való s képzelt panaszait, elmondott mindent. Tudta, hogy szavai férjét mélyen sértik; félig érzé, hogy kelletinél tovább megy, s egyes panaszaiban igazságtalan: de nem tehetett róla. Vannak pillanatok, midőn, ha életünk boldogsága, ha idvességünk egy szónak elhallgatásától függne, mégis kimondanók e szót.

Káldory végig hallgatá nejét. Csak arczának kifejezése mutatá belső felindulását. — Nem vagy oly hangulatban, hogy veled nyugodtan szólhassak — mondá végre, lehetőségig nyugalomra kényszerítve magát, — jobb mindenesetre, ha e beszélgetést nem folytatjuk.

— Mert átlátod, hogy igazam van s mert nem tagadhatod, hogy a nagy-világot csak azért keresed fel, mivel terhedre váltam.

Káldorynak csak néhány szavába került volna, minőket csupa udvariasságból százszor mondunk, hogy Margitot e vád hamisságáról meggyőzze; csak néhány szó, s e nő, ki őt imádá, s kit ő még szeretett, ismét boldognak érezte volna magát, nyakába borúlt volna s lábaihoz, bocsánatot kérve, hogy szerelmén csak egy pillanatig kételkedni merészelt. S Káldory tudta ezt, de ha Margitot most megnyugtathatja is, nem fognak-e később újra visszatérni kételyei, — nem történt-e ez, csaknem hasonló párbeszéd után, Emsben is, s nem tette-e fel magában akkor, hogy magát soha többé érzeményei által elragadni nem hagyja? Annyira el vala keseredve neje ellen, hogy midőn őt szenvedni látá, még türelmetlenebbé vált.

— Minél tovább beszélünk, annál inkább nő felgerjedésed — mondá végre, — s azért legjobb, ha távozom. Jó éjszakát.

S ezzel Káldory a nélkül, hogy nejének kezet nyújtana, a szobát elhagyá.

Margit mindenre el vala készülve, csak erre nem. Hogy férje őt így hagyja el, hogy panaszaira nem is válaszol, s tőle hidegen elfordul, ezt lehetetlennek gondolá. — Adorján! Adorján! — kiálta, midőn első bámulásából magához jött. De szava nem hozta vissza a távozót. — Ó, ő nem szeret többé, — mondá s lelkét kétségbeesés tölté el.

Némán, elmerülve gondolataiba ült ott a kandalló előtt, szemei a leapadó lángokon függtek. Óra óra után múlt, az utczán átrobogó kocsik zaja mindig ritkábbá vált, a tűz kialudt, s ő mindig ott ült, szemei a tűzhelyen függtek, mintha e halomban, mely között csak itt-ott egy szikra tűnt fel, saját életének képét látná.

Éjfél rég elmult, mikor komornája a szobába jött, s kérdé: nem parancsol-e valamit.

Margit bámulva tekintett maga körül. Mintha álomból ébredne fel.

S ő csakugyan hosszú álomból ébredett fel most, — s ez boldogságának álma volt.

XXXIII.

Ha olvasónőim Káldory magaviseletét megbocsáthatlannak tartják: mentségére nem mondhatok egyebet, mint hogy a hidegség, melylyel nejétől távozott, csak színlelt vala, s hogy az utolsó fejezetben elmondottak után szobájában fel s alá járva, ő sem érzé magát Margitnál szerencsésebbnek. Természetünk oly tökéletlen, hogy belőlünk egy jóravaló ördög ép oly kevéssé telnék ki, mint egy csak középszerű angyal sem; s midőn Káldory a történteket nyugodtan átgondolá, bánni kezdé magaviseletét. Meggyőződése szerint a főhibás ugyan Margit vala, ki minden ok nélkül mindig elégedetlen, s most is szenvedélyessége által idézte elé a kellemetlen jelenetet; de úgy látszott neki, hogy Margit irányában ő is hibázott. Talán nem szerette nejét igazán, hiszen a való szerelem olyan, mint a való költészet: százan s ezeren, sőt talán az emberek többsége száll sírjába, a nélkül, hogy természetünk e legszebb képességéről fogalma lenne; a gondolat azonban, hogy Margit e pillanatban szerencsétlennek érzi magát, rosszul esett neki. Aztán ha nem tartozott is azok közé, kik házi boldogság által egészen kielégítve érezik magokat: a házi boldogságnak színe minden jól nevelt embernek nélkülözhetlen; s a gondolat, hogy feleségével feszült

állapotban éljen, s ez végre mások által is észrevétessék, nem kevéssé nyugtalanítá őt. Őszintén sajnálá a történteket, s feltevé magában, hogy mihelyt lehet, kibékül nejével; — de mit tegyen?

Margit, bármennyire szerette is férjét, büszkébb vala és szenvedélyesebb, hogysem a kiengesztelésre ő tegye az első lépést; de vajon teheti-e ezt Káldory a nélkül, hogy hibáját bevallva, nejének oly hatalmat adjon maga fölött, melyet eltűrni nem akart? Ha most enged, most, midőn az igazság az ő részén van, az engedéseknek nincs többé határa. Margit talán jobb másoknál; de van-e nő, ki, ha egyszer észreveszi, hogy akaratjának kivitelére csak egy érzékeny jelenet szükséges, e hatalommal vissza nem élne?

Hosszú gondolkozás után Káldory végre azon meggyőződésre jutott, hogy legjobb, ha az egésznek tisztábahozását elhalasztja. Úgyis Bécsbe kell mennie; mikorra visszajő, Margit nyugodtabb lesz, ő maga is kevésbbé ingerlékeny, s akkor, ha nejétől félig enyelegve engedelmet kér, minden magától rendbe jöhet. Erre határozá tehát magát.

Káldory csalódott.

Mint a kő, melynek esését első pillanatban gyönge erővel feltarthatjuk, de mely, ha ezt elmulasztjuk, perczenkint növekedő súlylyal és sebességgel rohan lefelé, s ellenállhatlan erővel ront, s magával ragad mindent, mivel találkozik: ilyen a nehéz szó, melyet felgerjedésünkben kimondunk. Az első perczben visszavehetjük; rövid ideig még tőlünk függ, hogy hatását enyhítsük: de ha az elmúlt, hasztalan minden; azon egy szó, melyet meggondolatlanul kiejténk, felszámíthatlan súlylyal ront le egész életünkre, s nincs viszony, mely hatalmának ellenállhatna. — Ha Káldory tegnap, miután maga is átlátá, hogy hibázott, Margithoz visszatér, s őt néhány

meleg szóval megnyugtatja, e nő neki mindent megbocsátott volna. Hisz maga is érzé, hogy szenvedélye által elragadtatta magát; s midőn őt férje elhagyá, talán épen az fájt szivének leginkább, hogy ezt nem mondhatja meg neki. Ez tegnap volt; de miután óra óra után múlt a nélkül, hogy Adorján visszatérne, s a gondolat, hogy férje szeretetét elveszté, mindig több erőt vett lelkén; miután szerencsétlenségének érzetében ennek okait keresé, s eszébe jutott, hogy Adorján talán soha sem viszonozta szerelmét: Margitban feltámadt büszkesége. Nem vádolá többé önmagát, mindennek okát csak Adorjánban keresé, ki szerelmére érdemetlen, ki azt magától eltaszítja. Valamint akkor, midőn a felkelő nap első sugárai szemeinket elvakítják, a környező tárgyak való alakját legkevésbbé ítélhetjük meg: úgy nem csalódunk soha inkább, mint oly pillanatokban, midőn, mert minden új világításban áll előttünk, azt hiszszük, hogy csak most látunk igazán; s Margit most talán igazságtalan lett férje iránt. A szerelem mindig az: távcső, mely, a mint egyik vagy másik végén nézünk át, mindent a valónál nagyobbnak vagy kisebbnek mutat; de e pillanatban semmi ama kínos meggyőződést nem ingathatá meg a szerencsétlen nő szivében.

Mit fog tenni, mit kell tennie ezután, nem tudá, csak egyre vala elhatározva, hogy magát férje előtt megalázni, hogy szerelmeért koldulni nem fog; s midőn ez másnap reggel hozzá jött, s szándékát, hogy még délelőtt Bécsbe indúl, vele közlé, bámulva látta a hidegséget, melylyel őt neje fogadá. Mintha tegnap óta évek folytak volna le, annyira megváltozott magaviselete, s Káldory mélyen sértve érzé magát az egykedvűség által, melylyel neje vele közönyös dolgokról szólt. — Az orvos érkezése azonban e kínos helyzetnek, melyben a házastársak magukat egymás irányában találák, nem

sokára véget vetett, s Káldory rövid búcsú után a vasúthoz sietett.

Míg ő vasúti kocsijának egyik szegletében nejének megbocsáthatlan magaviseletéről gondolkozik, s rosszkedvében azon meggyőződésre jut, hogy minden hiba csak Margitban fekszik: az majdnem hasonló gondolatokkal tölté idejét. E gondolatoknak hatása azonban különböző vala. Káldoryt a meggyőződés, hogy magának neje végett szemrehányásokat nem tehet, megnyugtatá. Margit mindig nyugtalanabbá vált, s végre nem tűrhetve tovább kínos érzéseit, befogatott s Irmához ment.

Az olvasó ismeri a helyzetet, melyben e nő Margithoz s férjéhez állt, s a befolyást, melyet a házastársak közötti viszonyok kifejlődésére gyakorolt. Mióta Káldoryval találkozott, újra egész szenvedélyességével szerette őt; bámulhatjuk-e, ha a bizodalmat, melylyel Margit s férje iránta viseltettek, arra használá fel, hogy a közöttök támadó szakadást nagyobbá tegye. Naponkint inkább meggyőződött, hogy sem Káldory, sem neje jelen helyzetökben nem érzik magukat megelégedve; miért ne siettesse a szakadást, melytől saját s Vilmosnak boldogsága függ, s mely talán úgyis kikerülhetlen? Irma magaviseletéből szándékát senki sem gyaníthatta volna. Ő, valahányszor Káldory neje ellen panaszkodott, túláradott ennek magasztalásaiban; valahányszor Margitot szomorúnak látá, bizonyosan nem hagyá vigasztalás nélkül; csakhogy a dicséret s vigasztalás mindig olyan vala, hogy Káldory s neje még inkább elkeseredtek egymás ellen. Ha e közöttök támadt egyenetlenség naponkint terjed, s végre orvosolhatlanná válik, ő maga alig tehet magának szemrehányásokat. Egyes rövid észrevétel, néha egy szó vagy tekintet, egy semmi az, mivel ő a bajt elősegíté; csakhogy e csepp az illető pillanatban épen elég volt, hogy a csordultig keserűséggel eltelt

szív túláradjon; csakhogy a parányi új teher épen eleget nyom, hogy a léleknek nehezen feltartott egyensúlyát egészen megzavarja.

Dárdayné épen Margithoz készült, midőn ez szobájába lépett. Halvány arczán annyi testi s lelki szenvedés vala kifejezve, hogy Irma az első pillanatban csak sajnálkozást érze. Hisz nem gyűlölte, sőt, mint magával elhiteté, szerette Margitot, s a részvét, melylyel bajáról kérdezősködött, nem vala színlelés.

Margit még Irma előtt is ritkán panaszkodott férje ellen; ma tartózkodás nélkül szólt. Neki részvétre, vigasztalásra van szüksége. A kín, mely szivét tölté, nagyobb, hogysem azt magánosan elviselje. S Irma nem tagadta meg tőle részvétét, csakhogy vigasztalásainak most, mint mindig, az volt eredménye, hogy Margit magát még szerencsétlenebbnek érezé. Szivét leirhatatlan keserűség tölté el, nemcsak férje, hanem önmaga s az egész világ ellen, melyben legszebb reményeink nem teljesülnek; s mint Irma mondá, végre csak pirulva emlékezhetünk az érzelmekre, melyekkel egykor az életbe léptünk.

E beszélgetés közepett Vámosy lépett a szobába. Margit már elébb elküldötte kocsiját, s így nem távozhatott. Erőt kelle tehát vennie magán. Vámosy régóta nem találta őt oly közlékenynek, oly elmésnek, mint ma, habár élczei keserűebbek voltak, mint máskor, s egész magaviseletében szokatlan izgatottság volt észrevehető. Kis idő mulva Irma felkelt, s azon ürügy alatt, hogy levelet kell írnia, látogatóit magukra hagyá.

Margit s Vámosy néhány pillanatig hallgatva ültek egymás ellenében.

— Igen sajnálom, hogy Adorján elutazásáról nem tudósított — mondá végre Vámosy, alig győzhetve le elfogultságát, — legalább Bécsig együtt mehettünk volna.

— S most akarna elmenni, még a farsang vége előtt; mit mondanának tánczosnéi?

— Nem tánczoltam az idén s így nem vesztenek semmit; úgyis elég soká halasztám utazásomat.

— Oly soká, hogy azt most még néhány héttel kellene elhalasztania. Ily időben csak nem indul el. Mit mondana Irma?

— Úgy hiszem, maga is átlátja, hogy tovább maradtam, mint kellett, s nem tartóztat többé. Épen ma akartam tenni tiszteletemet, hogy nagysádtól búcsút vegyek.

— Természetesnek találom, hogy ön, kire Páris örömei várnak, türelmetlen. Élénken emlékszem, mennyire vágyódtam én is e város után, s az egész világon nincs is hely, mely tulajdonkép várakozásainknak inkább megfelelne. Rómában kevesebb romot láttunk, mint reménylettük; a híres német kedélyt s költőiséget legalább keresni kell, ha találni akarjuk; Svájczban az utazó idyllek helyett csak kényelmes hôteleket talál; de Páris teljesíti igéreteit. Csak mulatságot keresünk, s azt fel is találjuk köréban; én magam, fájdalom, rosszkor voltam ott. A februáriusi forradalom előre elkeseríté a kedélyeket; de még akkor is, mikor az emberek egy része már remegni érzé a földet lábai alatt, mindenki jókedvűen rohant a vészbe. Ön igen jól fogja érezni magát Párisban.

— Kétlem, hogy a grófné ezt higye. De végre, jól vagy rosszul érzem-e én magamat, mindenkire s főkép a grófnéra nézve igen közönyös.

— Csalódik; én mindig részvéttel fogom követni önt — mondá Margit. — Azon részvéttel — tevé hozzá, midőn érzéssel ejtett szavainak hatását észrevevé, — melylyel legjobb barátném testvére iránt viseltetem.

— Legjobb barátnéja testvére iránt — mondá Vilmos, s ajkai körül keserü mosoly lebegett. — Ne féljen a grófné, hogy e meleg részvétet félreértem. Ha egyszer

csalódtam, eleget bűnhődöm érte; s talán megérdemlem bocsánatát.

Margit inkább fel vala gerjedve és szerencsétlenebbnek érezé magát, semhogy a mély fájdalom, mely Vilmos szavaiban hangzott, reá hatás nélkül maradhatott volna. — Miért e keserü szavak? — mondá érzékenyen. — Ha egyikünknek bocsánatra volna szüksége, az talán én vagyok; de ha kérem, vajon meg fogja-e tagadni tőlem? — Margit mélyen meghatva nyújtá kezét, Vilmos szenvedélylyel ajkaihoz szorítá azt. — Higye el, nincs senki, ki ön jövője iránt melegebb részvéttel viseltetnék. Váljunk el mint barátok.

— Ó, nem mint barátok! úgy mi nem válhatunk el egymástól — szólt Vilmos, s szemeiben köny ragyogott. — Barátok csak hasonlók lehetnek, s az érzés, mely szivemet tölti, nem az, mely a hozzánk hasonlókhoz köthet. Az első pillanatban, melyben találkozánk, ön felsőbb lényként tűnt fel előttem, melyet csak imádni lehet. S így áll képe előttem most, s így viszem azt magammal, mint életem legboldogabb pillanatainak emlékét, mint minden szépnek s jónak eszményképét, melyről tudjuk, hogy elérhetlen, s mely által mégis boldognak érezzük magunkat. Nem is saját sorsom fölött panaszkodom én. Ha egy perczig őrültségemben remélyleni mertem is, keserüség nélkül mondottam le. De ha önre gondolok, önre, kiért minden perczben életemet adnám — —

— Nem értem önt, — mondá Margit megzavarodva.

— Szerencsés-e ön? — folytatá az előbbi, mindig növekedő szenvedélylyel. — Oly szerencsés-e, minővé csak viszonszerelem által válhatunk, minővé én tehetném?

Margit lesütve szemét, hallgatott.

— Lám, ez fáj nekem; ez az, miért végzetemet átko-

zom, mely még azon vigasztalást sem hagyja meg, hogy legalább önt boldognak láthassam.

— Irma, ugy látszik, visszaélt bizodalmammal, s oly dolgokról szólt, melyek csak neki mondattak; de — folytatá Margit, mosolyra kényszeritve magát — több fontosságot tulajdonit egyes szavaimnak, mint mennyit azok érdemelnek. Ki nem panaszkodik néha? Önök, férfiak, az ország dolgai, mi azon világ ellen, melyben élünk. Mind ebből csak az következik, hogy néha rossz kedvünk van.

— S hiszi, hogy ha Irma nem szólt volna, nem tudnék mindent? Nem ismerem-e önt, s főkép Káldoryt?

— Férjemet? Ha néha elkedvetlenedem, vagy, mert már úgy akarja, ha nem érzem magamat szerencsésnek, vajon ennek okát szükségkép férjemben kell-e keresnem?

— Ön szereti őt; s ki egy nőnek szivét birja, nem boldogíthatja-e ez őt? De Káldory — —

— Nem jogositottam önt fel semmi által, hogy jelenlétemben férjem ellen szóljon.

— Nem mondok semmit ellene, mit jelenlétében is nem mondanék, mit neki százszor nem mondtak mások, s mit ő maga nem ismerne el büszkeséggel. Káldory elmés, bátor, nemeslelkű, mint állítják; de nincs szive. Barátja iránt hű, soha sem szegte meg szavát, talán nem hazudott soha életében, kivévén egyszer, mikor az oltárnál esküvé, hogy önt szereti.

— Mit mond ön?

— Csak azt, mit ő maga, ha velem e pillanatban szemben áll, minden bátorsága mellett nem merne tagadni, azt, mit neki az egész világ előtt bebizonyíthatok.

— S ön meri állitani, hogy férjem, már mikor az oltárhoz léptünk, nem szeretett többé?

— Sem akkor, sem elébb. Káldory soha életében

nem szerette önt. Minden szó, mely által az ellenkezőt mondá, hazugság vala.

Ha Vámosy szavainak hatását észreveszi, élete boldogságát nem vásárlaná meg azon kínért, melyet Margit arcza e pillanatban kifejezett. De Vilmos felgerjedésében nem látott semmit; s Margit erőt vett magán.

— Önt elragadja gyűlölete — mondá rövid hallgatás után. — Ha nem szeret, mi bírhatta volna férjemet arra, hogy elvegyen? Maga a gondolat képtelen.

— S mégis úgy van; Káldory soha, de soha sem szerette önt.

— Ez rágalom. Ily aljasságot, minővel férjemet vádolja, a legrosszabb ember sem követ el ok nélkül; s reménylem, azt talán még ön sem fogja állítani, hogy vagyonomért vett feleségül. Mily gyöngének, mily aljasnak tarthat ön, ha rólam felteszi, hogy szavainak hitelt adok. Mondaná bár az egész világ ugyanezt, mégsem zavarhatná fel nyugalmamat. Hisz gyermek is átláthatja, hogy ez lehetetlen.

Margit a legnagyobb indulatban szólt. Meg vala győződve, hogy Vámosy hazudott, s mégis, bár mint ragaszkodott ezen meggyőződéshez, érzé, hogy e rágalom a kételynek egy új tövisét fogja hagyni szivében.

— És ha saját kezeirását látja; ha saját leveleiből meggyőződik, hogy mikor önnek szivét megnyeré, mást szeretett; hogy azon aljasságot, melyre őt képtelennek hiszi, önmaga vallja be?

— Ha ezt látom — — akkor — —

Épen Dárdayné lépett a szobába.

— Irma meggyőzheti,— mondá Vámosy, feléje mutatva.

— Irma?

— A levelek kezében vannak.

— Menjen el ön, hagyjon magunkra Irmával! Kérem önt.

— Ó! s ha majd meggyőződik, hogy igazat mondtam?

— Gyűlölni fogom önt, mint most megvetem, — szólt Margit a legnagyobb szenvedélylyel. — Menjen, iszonyodom öntől.

Vámosy még szólni akart, de Irma csaknem erőszakkal a másik szobába vezette őt, s kéréseivel rábirta, hogy távozzék. — Mikor visszatért, Margit elébe sietett.

— Hallottad, mit mondott Vilmos; igaz-e az? — kérdé elfojtott, alig hallható hangon.

Irma rég el vala készülve e pillanatra. Ezért közeledett Margithoz, ezért kereste barátságát. Érzeményei megváltoztak; a gyűlölet helyett, melylyel egykor Káldoryra gondolt, szivét most ismét szerelem tölté el; de reményeinek teljesülése most, mint akkor, attól függött, hogy a szakadás Margit s férje között orvosolhatlan legyen; s tudta, hogy ezt csak úgy érheti el, ha a viszonyt, melyben Káldoryhoz állt, felfedezi neki. Rég el vala határozva reá. Kincsként őrizé a leveleket, melyek által Káldory s Margit sorsát kezében tartá, s melyekre jövőjének minden reményeit alapította; s mégis e pillanatban habozott. Lelkét határtalan sajnálkozás tölté el Margit iránt; s inkább lemondott volna minden reményeiről, hogysem ennyi fájdalomnak tanuja legyen.

— Szörnyen fel vagy gerjedve, kedvesem, — mondá megnyugtatólag, — máskor szóljunk e dologról.

— Én nyugodt vagyok; legalább az leszek, ha egyszer mindent tudok. De tudni akarok, tudni, mindent s azonnal; e bizonytalanság megöl.

— Öcsém nem szereti férjedet; s ha oly valamit mondott — —

— Mondd tehát, hogy öcséd hazudott, hogy a leggonoszabb, legalávalóbb ember a világon — —

— Magadon kívül vagy, kedvesem. Nem mondtam-e neked többször, hogy a férfiak a szerelemről máskép

gondolkoznak, mint mi. A nő annak, kit az oltárhoz követ, egész szivét adja; a férfi mindig csak szivének maradványait. Férjed e részben nem különbözik a többiektől: s bizonyosan nem neked mondá először, hogy szeret.

— Nem kérdezősködöm a multról. Öcséd azt mondá, hogy férjem, mikor az oltárhoz vezetett, akkor szeretett mást — — —

— És ha öcsém igazat mondott?

— Miként tudhatja ő?

Irma hallgatott.

— Ő tudja, s te engem meg fogsz győzni szavainak igazságáról. Levelei kezedben vannak, hozzád irattak. Téged szeretett, téged hagyott el!

— S ha én lennék az? — kérdé Irma, bámulva a változáson, mely Margiton történt.

— Ó értem! értek mindent, — mondá ez, s arczán öröm sugárzott. — Ő elhagyott, miattam hagyott el, s te boszút akartál állni. Azért kerestél fel, azért közelítél hozzám, azért színlelél barátságot Adorján iránt is, hogy bizodalmunkat megnyerve, annál biztosabban megronthass bennünket. Nem te valál-e — folytatá mindig növekedő szenvedélylyel — az, ki szivemben férjem iránt kételyeket ébresztél; nem te tanácslád-e, hogy őt szerelemféltővé tegyem: nem te idegenítéd-e el szivét tőlem? Ne tagadd, tisztán látok mindent. Mit nálam tettél, azt tetted nála is. Felhasználva minden pillanatot, félremagyarázva minden szót, elferdítve legártatlanabb tetteit, elkeserítve szivemet álnok vigasztalásaid által, — így álltál közöttünk. Elébb boldogok voltunk; fondorkodásaidnak köszönöm, hogy csaknem utálatossá váltam férjem előtt, s most midőn eltávozott, midőn kétségkivül te birtad reá, hogy elhagyjon, — fellépsz régi leveleivel, hogy ellene felingerelj. Azt hiszed, hogy leveleiddel

gondolok, hogy azokat elolvasom, vagy bármi álljon bennök, elfelejtem, hogy Adorján szivét te idegenitéd el tőlem? Mintha nem tudtam volna rég, hogy Adorjánnal egykor viszonyod volt, mintha bánnám, s mintha egyeben csudálkozhatnám, mint azon bátorságon, melylyel saját szégyenedet bevallod, sőt hogy senki se kételkedhessék rajta, irott okmányokra hivatkozol.

— Margit? — kiálta Irma a legnagyobb indulatban, — hogy' bátorkodol így szólni velem?

Margit alig hallá e szavakat. Eszébe jutott mindaz, mit szenvedett; eszébe jutott, hogy férjének szeretetét, melyet elvesztett, talán nem nyerheti vissza többé; s előtte állt az, kiben mindennek egyedüli okát látta. — Csalatkoztál, nagyon csalatkoztál bennem, — mondá s arczai lángoltak. — Hála Istennek, még elég jókor árultad el magadat. Még nem történt semmi közöttünk, mi által a szakadás orvosolhatlanná válnék. Elmegyek férjem után még ma, s lábaihoz borulva bocsánatot kérek mindazon keserű pillanatokért, melyeket neki okoztam. Elmondom, mily ördögi cselnek voltunk áldozatai, s ő meg fog bocsátani.

— Csak még egy pillanatig várj, — mondá Irma, midőn sietve a mellékszobába távozott. Néhány percz múlva egy köteg levéllel tért vissza, melyet Margit előtt az asztalra tett. — Itt a levelek — mondá, felgerjedésében a szalagot, mely a leveleket összetartá, széttépve, s egyet közűlök Margitnak adva, — s itt az, melyben velem tudatja, hogy megkért. A többiek elébb irattak, de mind Káldorfalván.

Margit szó nélkűl vette át a levelet, de már az első soroknál egész testén reszketni kezde, s a levelet az asztalra téve, székre ereszkedett. Néhány percz után ismét felvevé s tovább olvasott. Adorján kezeirása volt; a levél Káldorfalván iratott; ez nem lehet félreértés,

nem lehet csalódás; s mégis lehetséges-e, hogy Adorján ugyanakkor, mikor neki örök hűséget esküdött: másnak azt írja, hogy szive örökre övé marad? Nem volt-e mindez csak egy borzasztó álom, csak felgerjedt képzeletének szüleménye? Margit még egyszer átment a levelen, többször átolvasva egyes helyeket, gondolkozva, nem talál-e valamit, mi e borzasztó rejtély megfejtésére kulcsul szolgálhatna, csak egy szót, melyből magával elhitethetné, hogy Adorjánt félreértette: de hasztalan! — Minden világos; bár mennyit keres, mindig csak azon meggyőződés áll előtte, hogy férje megcsalta. Margit letette a levelet, s mintegy gépileg a többi után nyúlt. Mind azon időből való, mikor Margit magát leginkább szeretve gondolá. A boldogtalan jól emlékezett a napokra, melyeken egyes levelek keltek. Életének legboldogabb napjai voltak azok, mikor Adorján szerelmét sejteni kezdé, mikor arról meggyőződött; s most előtte fekszenek a levelek, melyekben ő ugyanakkor Irmának lángoló vallomásokat tesz, itt-ott ugyanazon szavakkal, miket maga elragadtatva hallott tőle. Mindazon boldog pillanat, melyre visszatekinteni szivének oly jól esett, életének bájló emlékei, a remények, a véghetlen üdv, melyet férje karjai között talált, egész léte egy roppant csalódás; való csak egy: hogy az, kinek életét szentelé, nem szereti, nem szerethette őt soha. — Beszélik, hogy egyesek, nagy gond vagy nehéz csapások után egy éj alatt megőszültek; az esetek ritkák, s azért nagy sajnálkozásnak tárgyai; de hány ember van, kinek néhány óra, sőt néhány percz alatt nem haja, hanem ki előtt az egész világ szine megváltozott; s kevesebb sajnálatra méltó-e az, ki, mint Margit, ily pillanatban mindenét elveszti, s még a multban is, mely előbb oly virágzón élt emlékezetében, egyszerre csak ı.deg, örömtelen pusztaságot lát?

Irma e néma fájdalmat nem nézheté részvétlenül. Félóra előtt sértve Margit által, gyülölte őt; most fájdalmát látá maga előtt, s lelkét mondhatlan bánat tölté el.

— Bocsáss meg, Margitom, — mondá midőn könytelt szemekkel feléje hajolt s kezét megragadta. — Indulatosságom elragadt, máskép soha e szerencsétlen leveleket nem mutattam volna neked.

— Hisz én sértettelek; — szólt Margit, hozzá emelve szemeit. — Mindennek csak ő oka, csak én magam; miért hittem szavainak. Ó, de én nagyon szerencsétlen vagyok.

— Nyugtasd meg magadat — szólt Irma, mélyen megindulva, — ő nem érdemlé szerelmedet. Ó, én ismerem a kínt, mely szivedet e pillanatban eltölti.

— Te? hisz téged ő szeretett?

A nők egy ideig hallgatva álltak egymás mellett. Irma kezében tartá Margit jéghideg kezét. — Légy oly jó — mondá végre az utóbbi, s küldj kocsimért, vagy fogass be.

— Most nem hagylak elmenni. Tégy szemrehányásokat, csak szólj, s ne fojtsd magadba fájdalmadat. Vagy, ha nem akarsz maradni, engedd, hogy veled menjek, csak míg nyugodtabbnak látlak.

— Ne félj semmit, én nyugodt vagyok; de magányra van szükségem. Mindez oly új, oly váratlan előttem, még tisztába kell jönnöm magammal. Kérlek fogass be, vagy küldj kocsiért, — tevé hozzá mindinkább felgerjedve, midőn Irma határozatlanságát látá; — csak arra kérlek, ha valaha szerettél, csak most hagyj magamra.

Midőn Irma kiment, Margit ismét kezébe vevé Adorján levelét és szemeit a boldogtalan sorokra függesztve, gondolatokba merült. Annyira el vala mélyedve, hogy Irma visszajöttét észre sem vevé, s csak a kocsi zörgése által ébresztetett fel bús ábrándjaiból.

— Add nekem e levelet, — mondá, midőn felkelt s távozni készült.

— Nem mehetek-e veled? — kérdé csaknem esdekelve Irma.

— Most nem, ismerem természetemet: hidd el, legjobb, ha magamra maradok. De küldeni fogok érted, talán holnap, talán még ma.

— Ó Istenem, s ha meggondolom, hogy ennek én vagyok oka, — szólt Irma nem szinlelt fájdalommal.

— Vajon nem tudtam volna-e meg előbb-utóbb s nem fogom-e végre megszokni ezt is? — mondá Margit keserűen; s visszavonva kezét, melyet Irma még mindig az övében tartott, sietve távozott.

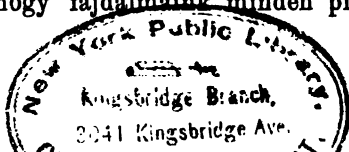
Dárdayné könytelt szemekkel nézett utána. — Szegény asszony — sóhajtá végre, — meg fogod szokni ezt is, ó de mily fájdalmak után! s mégis mennyien mentek keresztül kínjaidon!

XXXIV.

Midőn Irma néhány órával az előbbi fejezetben elmondottak után Margithoz ment, komornájától hallá, hogy lefeküdt, s hogy kivétel nélkül senkit sem szabad hozzá bocsátania. Hasonló választ nyert Vámosy, ki még az nap kétszer volt ott, s egy a grófnénak szóló levelet hagyott a komornyiknál. Másnap reggel az inasok, midőn uraságaik nevében a grófné egészségéről kérdezősködtek, azon hirt hozták, hogy Vérthalomra utazott.

Míg az egész város e rögtöni elutazás okain álmélkodott, s néhányan a legnagyobb bizonyossággal állíták, hogy Káldoryné anyja nehéz megbetegedésének hírére hagyá el Pestet, mások pedig ebben is csak szokott szeszélyességének jelét láták: addig ő maga nem törődve senkivel, már mérföldeket haladott útján.

Eleinte jól esett neki az utazás. Az anyagi mozgás, a változó tárgyak, melyeknél kocsija sebesen elhaladt, maga a tiszta téli levegő, erősítve hatottak idegeire, s rég nem érezé magát nyugodtabbnak. Valamint testi, úgy lelki fájdalmaink között vannak pillanatok, melyekben érzékenységünket elvesztjük; s habár a kínok után, miken keresztül menénk, tompa érzés marad is vissza, mely arra int, hogy fájdalmaink minden pillanatban

visszajöhetnek: legalább nem szenvedünk. Margit több órát tölte így. — Leereszté hintajának ablakát s kinézett. Szép téli nap vala. Az út mellett álló fák zúzzal takarva hajták le ágaikat, melyekről minden érintésnél csillogó por hullt le; a vidék hóleplén csak a távol erdőség, s itt-ott egy falu háztetői váltak ki fekete foltokként. Néha parasztszekér zörgése, vagy magános utas léptei, ki sietve a szomszéd falunak art, szakítják félbe az ünnepélyes csendet; egyébként nyugodt minden, s az elhagyott mezőn varjú-sereg uralkodik, s itt-ott egy pacsirta hallatja örömdalát, mintha a napfény elfeledtetné vele a kemény időt, s a ragyogó sugárokban már a közelgő tavaszt érezné. Margit sokáig nézé e téli tájképet és a természet szépsége egy időre háttérbe szorítá bánatát. Lassankint azonban mindaz, mit maga körül látott, visszavezeté gondolatait az előbbi irányba.

Leánykorában ritkán volt a városban, s minden pesti utazás egyszerű életében akkor azon nagy események közé tartozott, melyek gyermekkorunkban időszakot képeznek, s melyeknek később is legkisebb részleteire emlékezünk. Margit a Vérthalomtól Pestre vezető úton ismert minden egyes házat. E hegyen, mikor egy ízben arra ment, épen szüreteltek és gyönyörű tűzjáték lepte meg az utasokat. E faluban két óráig kelle várniok lovakra, s e korcsmában, mely, mióta az út másik oldalán új vendéglő épült, rongyos csapszékké aljasult, többször ebédeltek. Egyes helyeken tisztán emlékezik azokra, miket akkor anyja mondott; másokon nagyapjának hadi tettei jutnak eszébe, melyeket az öreg plébános, midőn őket párszor a városba kiséré, az út rövidítésére elbeszélt. Mindenfelől emlékek, mindenütt valami, mi őt életének boldog napjaira inti — s most! — E táj, melyre a tél fehér szemfedőjét borítá, eltakarva mindent, mi rajta zöldelt s virágzott, nem életének képe-e?

S mégis e vidék, melyet eddig csak szebb napokon látott, nem változott meg annyira, mint ő maga. Jövő tavaszszal a fák kihajtanak ismét, s a mezőn új virágok nyílnak: a világ hideg érintései után csak a szív marad pusztán örökké.

Margit mondhatatlanul szerencsétlennek érezé magát. Első pillanatban Adorján magaviselete szenvedélyes keservvel tölté lelkét. Sértve szerelmében s büszkeségében, csalatva abban, mi neki e világon legszentebb volt, maga a szenvedély erőt adott lelkének. Most ereje meg vala törve. Mintha szivének minden húrjai túlfeszítve, egyszerre szakadtak volna meg; keblében csend uralkodott, minő a síré. A megvetés, az égő gyűlölet helyett, melylyel az első pillanatokban férjére gondolt, most csaknem közönyösséggel tekintett vissza a multra. Hisz tudta: úgyis mindennek vége van; miért küzdjön végzete ellen, minek szedje össze erejét; keserve mindenesetre nagyobb, hogysem elviselhetné.

Így ért Vérthalomra. Anyja az első örömtelt meglepetés után, melylyel leányát kebléhez szorítá, észrevevé a rajta történt változást. Az öreg plébános, kivel aggodalmait közlé, sohajtva megvallá, hogy saját meggyőződése szerint is Margitot valami baj érte; de azon jelek közül, melyekkel mások fájdalmukat kifejezik, semmi sem vala rajta észrevehető. Nem panaszkodott, nem hallá senki sóhajtani, szemein nem látszottak könyeknek nyomai, sőt néha mosolygásra kényszeríté magát: s mégis látta mindenki, hogy szivét nehéz bú terheli. A cselédek arról szóltak, s a falu népe a templomban részvéttel fordult az urasági szék felé, bámulva, mi történhetett fiatal grófnéjokkal.

Nincs kínosb érzés a világon, mint midőn kedveseinket szenvedni látjuk, s bánatuknak okát nem találhatjuk fel. Ez vala Ormosyné helyzete. Margit minden

kérdésre azt válaszolá, hogy nincs baja, s hogy csak azért jött, mert gondolá, hogy jöttével anyjának örömet okoz. A komorna csak annyit tudott, hogy a gróf elutazása előtt késő éjszakáig maradt feleségénél, s másnap legjobb barátságban vált el. Később a grófné kocsin kiment, s a legnagyobb felgerjedésben visszatérve, csak estve adá a parancsolatot, hogy útra készüljön. Többet ez egyszer még Farkas sem hozhatott napfényre, ámbár szokott erélyességével a komornát ismételve kikérdezé, s Margitot, hivatkozva leányi szeretetére, többször kérte, könyörüljön anyján, kit e megrögzött hallgatása szerencsétlenné tesz.

Maga a grófné, mihelyt tapasztalá, hogy e kérdezősködés leányának kellemetlen, hallgatott. Észrevevé, hogy Margit az öreg plébánost, kit elébb annyira szeretett, most kerüli; vajon ő is kellemetlenné tegye magát leánya előtt, s megfoszsza őt azon egy vigasztalástól, melyet bizonyos helyzetekben azáltal találunk, hogy kedveseink körében magunkat érzéseinknek szabadon átengedhetjük. Ormosyné magaviselete talán czéliránytalan volt. Farkas saját tapasztalásaira emlékezteté őt. Mennyivel kevesebbet szenvedett volna életében, mennyivel boldogabbá tehette volna egész körét, ha azért, hogy másokat kellemetlen pillanatoktól megkíméljen, saját érzéseit nem fojtja magába. Ő tudta ezt; de hisz legszomorúbb tapasztalása életünknek, hogy még saját tapasztalásainknak sem veszszük hasznát, s csaknem mindig ugyanazon hibákért több ízben válunk szerencsétlenekké, főkép ha azok, mint Ormosynénál, nemes tulajdonainkon alapulnak; s bámulhatjuk-e, ha e gyönge szerető lény nem érze másoknál több erőt magában? — Gyönge — — talán nem az; csakhogy az erő a legnemesebb nőknél néha olyan, mint a folyondáré, melyet, míg él, semmi hatalom az egyszer

körülfogott tárgytól el nem szakíthat, s mely, magára hagyatva, még sem tarthatja fenn magát.

Ormosynénak egyedüli vigasztalása most is csak öreg barátjának részvéte vala. Vele közlé szomorú sejtelmeit, neki mondá el, a mit szenvedett; és Farkas e nemes lénynek bánatát látva, néha alig tartható vissza könyeit. A sajnálat ilyenkor háttérbe szorítá még a szeretetet is, melyet Margit iránt érzett. Nem volt-e magaviselete megbocsáthatlan? Ha már nincs is bizodalma senki iránt, nem látja-e anyja szenvedéseit? A jámbor öreg annyira neheztelt, hogy mit eleinte csak Ormosynénak vigasztalására mondott, azt végre maga is elhivé: hogy Margit szerencsétlensége csak képzelt s túlvitt érzékenységből származik. — A házi boldogság — nyugtatá meg magát s a grófnét — olyan, mint a mezőnek szép színe. Távolról mindenik zöldnek látszik, de nagyon közelről nézve a legszebbiken is elég helyet találunk, hol a dús fű között kitűnik a kopár föld. Vajon e miatt mindjárt kétségbe kell-e esnünk? Életünk nem lehet kellemetlenségek nélkül, s a legboldogabb házas életben, már azért, mert mi az egyiket éri, azt a másik is érzi, kétszer annyi bajnak kell lenni; csakhogy minden baj, épen mert ketten viselik, könnyebbé válik, s egyet sem nyom le egészen. Fiatal emberek ezt nem látják által; de az élet végre megtanít mindenkit, hogy miután a világot nem alakíthatja át vágyai szerint, vágyait alakítsa át a világ szerint: s az idő el fog jőni, mikor Margit is, miután ezt belátta, ismét megelégedve érzendi magát.

— Ön nem ismeri Margitot, — mondá a grófné sóhajtva. — Ő soha többé nem lesz szerencsés. Ön előre látta; ó miért nem követtem tanácsát!

— Nagyságod jól tevé. Megvallom, hogy a grófban csalódtam. A tétlenséget, melyben napjait tölti, most

sem helyeselhetem; de sokkal kedélyesebb ember, mint egykor gondolám, s meg vagyok győződve, hogy Margitot szívből szereti.

A grófné szomorúan rázta fejét.

— Ép úgy meg vagyok győződve róla, mint arról, hogy Margit viszonozza e szerelmet. Az egész egy kis félreértés, valószínüleg oly apróság, miről szólni sem érdemes.

— Meglehet; de nem függ-e hasonló apróságoktól életünk? — mondá a grófné sóhajtva. — A legtöbb házi viszonyt nem a lassankint kifejlődő jellem- vagy vélemény-különbségek, nem is a házastársak nagy hibái, hanem azon kis kellemetlenségek keserítik el, melyekre, mikor házasságra léptek, nem is gondolt senki.

— Ez egészben véve igaz, — válaszolt a plébános. — Valamint a hajóknak legnagyobb része nem vihar és sziklák között vész el, hanem szép csendesen a szú és fúrókagyló által: úgy járunk szerencsénkkel is. Némely apróságok körülbelül oly hatást gyakorolnak életünkre, mint a tyúkszemek. Kinevetnék az embert, ha ily semmi miatt komolyan panaszkodnék, s mégis ez oka talán, hogy egész életében egy óráig sem érzi egészen jól magát. De sem Margit, sem férje nem olyanok, kiknél ilyentől félni lehetne. Mindkettő szenvedélyes: összeháborogtak. Talán azért, mert férje Bécsbe ment; az egész baj csak az, hogy Margit nem szól, s hogy nagysád gondokat csinál magának.

Hasonló beszélgetések nem csak Ormosyné aggodalmait nem oszlaták el, hanem még Farkas sem érzé magát oly nyugodtnak, mint színlelé. Ha Margit keservében szenvedélyes kitörésekre fakadna, nem aggódnék úgy. Gyermekségétől ismeri; tudja, hogy valamint könnyen sértve érzi magát, úgy hamar kiengesztelődik, akár a sors, akár emberek bántják; de e tompa fájda-

lom, e kétségbeesett megnyugvás, mely nem keres, mert nem vár vigasztalást, mintegy ellentétben látszék lenni egész jellemével. Mióta Vérthalomra jött, magaviseletében nem történt változás; s az öreg plébános. jól tudva, hogy Margit nem tartozik azok közé, kik minden kicsiségen elcsüggednek, naponkint inkább meg vala győződve, hogy őt nagy szerencsétlenség érte. Okát azonban, minél tovább gondolkozott, annál kevésbbé gyaníthatá, főkép miután Margit férjének levelei közül, melyek Pestről utána küldettek, egyet anyja termében felejtvén, Farkas, ki a feltört levelet elolvasá, meggyőződött, hogy Káldory nem is gyanítja nejének lelkiállapotát.

Margit maga iszonyúan szenvedett ez időközben. Fájdalma nagyobb, mint hogy magánosan elviselhetné, s még sem közölheti senkivel. — Nap nap után folyt, már elmult egy hét, mióta Pestet elhagyá, de lelki hangulata nem változott.

Legjobban most is barátnéja társaságában találta magát. Itt legalább nem kelle erőt venni érzésein. Félórákig ülhetett szótalanul, s nem háborgatá senki kérdésekkel. Maris gyermekeivel foglalkodott, vagy csendesen folytatá munkáját, mintha Margit szomorúságát észre sem venné: csak ha ez őt maga szólítá meg, akkor ereszkedett vele beszélgetésbe, kerülve mindent, mi őt jelen fájdalmára emlékeztethetné. Még Maris hangja is jól esett Margitnak, mintha szava csengésénél szebb idők emlékei ébrednének szivében.

Itt találjuk őt egy délután. Maris, mi jelenleg, mióta nagyanyja betegeskedik, többször történt — a nap legnagyobb részét gyermekeivel a kastélyban töltötte; s már esteledett, mikor őt Margit haza kiséré. Azon komoly téli napoknak egyike vala, melyek, úgy látszik, csak azért adattak, hogy az élvezeteket, mik házi

körünkben találhatók, egészen ismerni tanuljuk. Köd ereszkedett, s ámbár még alig múlt öt óra, a szoba már tökéletesen sötét vala. — Maris a bölcsőbe fekteté csecsemőjét, gyertyát gyújtott, s miután Margitkának ozsonnát és játékot adott, az asztalhoz ült s fonni kezdett.

Egy ideig hallgattak. A csendet, mely a tágas s egy gyertya által gyöngén világított szobában uralkodott, csak a falon függő faóra erős perczegése s Margitka szava szakítá félbe, ki anyját utánozva, halk beszélgetéssel altatá bábuját. Ma Maris is szomorú volt. Az öreg Galambosné néhány nap óta ismét rosszabbul érzé magát, s komolyan aggódni kezdettek életéért. Maris szorgalmasan forgatva orsóját, róla gondolkozott. Még szivében hangzott az áldás, melylyel öreganyja a gyermekektől bucsút vett; s a gondolat, hogy a kedves asszony nem fogja látni a gyermekeket felnőve, nehezen esett szivének és szemeit könyekkel tölté.

Margit észrevevé ezt. Maris szomorúsága mélyen s mégis jóltevőleg hatott reá. Mintha e könyek még közelebb hoznák őket egymáshoz; mintha e fájdalom, mely barátnéja szivét tölté, új kötelék lenne, mely őket összefűzi. Margit e pillanatban megfeledkezett saját keserveiről, szivét csak meleg részvét, csak szelíd sajnálkozás tölté el; azon fájdalom, mely szeretetünkből jő, s mely ép azért jól esik.

Ő kezdé a beszélgetést; oly szelíden, oly biztatólag szólt, hogy Maris, letéve munkáját, végre barátnéjának nyakába borult, s miután magát kisírta, megnyugodott. — Hisz öreganyja alig hetven esztendős még, s mindig oly egészséges volt; Isten meg fogja őt kimélni e csapástól.

Maris részletesen elmondá az öreg asszony betegségének történetét. Tulajdonkép senki sem ismeré annak okát. Az orvos maga mondá, hogy az egészet nem

érti. — Néhány héttel Maris menyegzője előtt egyszerre nyugtalanság vala észrevehető egész magaviseletében. Ő, ki elébb még akkor is, ha Maris vagy más valaki beteg volt, az egész házat megnyugtatta, s kinek Istenbe vetett bizodalmát semmi sem ingathatta meg, most egyszerre sehol sem találhatá helyét. Mintha szüntelen valamely nagy veszély lebegne feje fölött, melyet előre lát, s melyet kikerülni nem remél. Néha a legkisebb neszre, — ha ajtaja váratlanul megnyílt, vagy azt hallá, hogy a konyhában vagy folyosón idegen vár reá — — remegni kezdett. Főkép Andris irányában viselé különösen magát. Rendkívül szerette őt és sokszor mondá, hogy Maris nálánál jobb férjet nem találhatott volna; s mégis néha egy nap többször is kérdezé: igazán szereti-e feleségét, s vajon szeretné-e azon esetre is, ha nem volna nemes szülék gyermeke? S ha Andris bámulva válaszolá, miért kételkedik ezen, s hogy a szerelem, melyet felesége iránt érez, nem változhatik meg soha, az öreg Galambosné könytelt szemekkel megáldá őt. Néha úgy látszott, mintha valami titok terhelné szivét, melyet közleni akar. Főkép Andris gondolá ezt. Mindjárt apja temetése után olyformán szólt vele, s később is többször; de úgy látszott nem határozhatá el magát, s ha kérdezék, csak azt felelte: hogy szegény vén feje elzavarodik, s maga sem tudja néha, mit beszél.

S nem ez vala az egyedüli változás, mely az öreg Galambosnén történt. Még feltűnőbb volt a fösvénység, mely nála egy idő óta kifejlődött. Ha elébb sorsához képest bőkezűnek mutatkozott és soha szegényt nem bocsátott el a háztól, a nélkül, hogy azt maga részéről is meg ne ajándékozná: most betegséggé vált fukarsággal őrködött minden garas fölött. Annyira ment, hogy még ócska ruháit is, melyeket elébb koldusoknak adott,

most a zsidóknak árulgatá, sőt, hogy a kis tőkét, melyet a grófnénak egykor kölcsönzött, felmondotta, s nem, mint eleinte mindenki gondolá, azért, hogy Marisnak adja, hanem, hogy a pénzt ládájába zárja, s olvasásában gyönyörködjék, mert miután senkinek egy fillért sem adott, mi más hasznát veheté?

Mindenki meg vala győződve, hogy az öreg asszonynak betegsége inkább kedélyi mint testi baj; de mi idézheté azt elő, főkép azon pillanatban, midőn életének legfőbb kívánsága teljesült. A plébános, ki Galambosné állapotát különös figyelemmel kiséré, meg vala győződve, hogy az valamikép azon kóbornő megjelenésével függ össze, kit Margit menyegzőjénél először a templomban vett észre, s ki azóta többször s főkép legújabban mindig kisebb időközben fordult meg a kastélyban. Valahányszor az idegen jött, Galambosné vele bezárkozott szobájába, s ha az elment, napokig nem nyerte vissza nyugalmát. De miután Farkas őt ez iránt megkérdezvén, tudtára adá, hogy, ha a kóborló még egyszer eljő, el fogja kergettetni, az öreg asszony összetett kezekkel kéré, hogy ne tegye, s nem nyugodott meg addig, míg igéretét nem bírta, hogy a kóborlót nem bántja, s összeköttetésére nézve sem tesz kérdést nála. És ebben végre a plébánosnak is meg kelle nyugodnia; mi joga vala titkához?

A nők sokáig beszéltek ezekről; lassankint más tárgyra fordultak. Galambosnénak emléke gondolataikat a multra vezette vissza; hisz a kedves öreg egykor oly nagy helyet foglalt el életökben, s ők nem tekinthettek vissza a nélkül, hogy emlékeik között e szelíd arczczal ne találkoznának, s a kis szoba sötét szekrényeivel eszökbe ne jutna, hol játékaik után oly édes dolgokat és még édesebb szavakat találtak.

Maris szándékosan csak a legrégibb időkről szólt,

kerülve a későbbieket, melyeknek emléke Margitnak fájdalmas lehetne: de ez maga arra fordítá a beszédet, s ha a mosoly, melylyel Marist kérdé: nem volt-e igaza, midőn neki mindig jósolá, hogy Andris neje lesz? bánatos vala is, e bánatban nem volt semmi keserűség.

A beszélgetést távol szekérzörgés szakítá félbe. Andris az nap még virradat előtt egy szomszéd városba vásárra ment, s ámbár csak másnap délre igérkezett haza, hamarább végezve dolgait, talán már most tér vissza.

— Talán ő az — mondá Maris, s arczán e gondolatnál örömsugár lejte át, — csaknem mindig elébb jő, mint ígéri. Nem is lehet más; — mondá rövid idő után, mely alatt nyitott ablaknál hallgatódzott. — A szekér mindig közelebb jő, ismerem zörgését, s lovainak dobogását. S most a kuvaszok is ugatni kezdenek. Ez ő, ez ő! Margitka, apád jő. Jerünk elébe. — S ezzel Maris felkapva gyermekét, férje elébe rohant. Felejtve Margitot, felejtve mindent.

Néhány percz múlva Andris lépett a szobába. Egyik karján a kis leánynyal, ki nyakába csimpaszkodott, míg másik kezét Maris tartá, — így lépett az alvó csecsemőhöz. Andris Margit jelenlétét észre sem vevé. — Rossz vásár volt, búzámat nem adhattam el — mondá jókedvűen, — de hoztam mégis vásárfiát, neked, Margitkám, e szép szekeret, melyet a papirosba takarva anyád hozott be. S neked, kedvesem — tevé hozzá, miután gyermekét a földre eresztette, nejét megölelve, — e kendőt. Csak egyszerű pipiszőr kendő, de én csak olyanban szeretlek látni. Emlékszel még az időre, mikor épen ilyes kendődet a patakból hoztam ki?

Maris hallgatva megölelé férjét.

— És Margit! — — Ó, ő hallgatva nézé a boldogokat, s az összes mult és jelen minden kínjai egyszerre feltámadtak keblében.

Miről egykor ábrándozott, mi után vágyódott, a mit remélt, az egyedüli czél, melyért élni érdemes, az egyetlen boldogság, mely után lelke sovárog, nem lehetetlen! Nem egy puszta álom az, melyről csak költők énekelnek, nem agyrém, mely csak képzeletünkben él, nem pillanatnyi fény, mely, ha lidérczként életünk láthatárán átrohant, elenyészik, mihelyt a földet éri: — valóság az, melyet mások bírnak, melyet maga előtt lát, s csak ő nem érhetett el.

Szivét iszonyú fájdalom tölté, mintha minden emberi kínoknak keserű kelyhét csak most ürítette volna ki végső cseppjéig; s mégis e fájdalom között szivét kimondhatlan öröm rezgé át. Hisz az, kit oly boldognak lát, azon lény, kit e világon leginkább szeret, kinek boldogságáért életét adná. Mit maga a fájdalom nem tehetett, azt most a fájdalom s öröm együtt vitték véghez; az ellenkező érzelmektől ostromlott kebel eláradt könyeiben: Margit sírva fakadt.

Maris és férje, csak midőn őt zokogni hallák, vevék észre jelenlétét. Andris kiment, Maris hozzá sietett s megfogva kezét, szelíd szavakkal vigasztalni kezdé.

— Ó hadd sírjak — mondá Margit, barátnéjának nyakába borulva. — Te nem tudod, mennyit szenvedtem, s mi szükségesek e könyek nekem.

Margit ez estve még soká maradt Fekete házánál. Mikor Andristól s barátnéjától kísérve végre haza ment, nyugodtabb vala. Komornája alig foghatta meg a változást, mely a grófnén történt. Mióta Vérthalomra érkeztek, ma először feküdt le éjfél előtt; s mikor később még egyszer bejött, hogy utána nézzen: csendesen alva találta asszonyát.

XXXV.

Vámosy minden könnyelműsége mellett sem vala szívtelen; s midőn Margit fájdalmát látá, s Irma neki a távozása után történteket elmondá, senki sem érezhette magát nálánál szerencsétlenebbnek. A meggyőződés, hogy az, kit mindenek fölött szeretett, gyűlölettel, sőt megvetéssel gondol reá: elviselhetlennek látszott előtte. Még az nap elment házához, s miután elejébe nem bocsáttatott, s levele, melyet neki írt, válasz nélkűl maradván, másnap hallá, hogy a grófné Vérthalomra utazott, jószágára ment ő is. Itt legalább közel vala hozzá, s elébb remélheté, hogy vele találkozik, s bocsánatát megnyerheti. Ez vala most legfőbb, sőt egyetlen kivánata.

Első tekintetre úgy látszott, hogy e kívánat könnyen teljesíthető. Vérthalom Vámosy jószágától nem fekszik messze; ablakából látja a hegyet, melynek túlsó oldalán Ormosyné lakik; másfél óra alatt ott lehetne, s látogatása nem tünhetik fel senkinek. Hányszor volt ott, mikor Margit még a külföldön utazott, — s miért ne menjen most? De természetünkben fekszik, hogy a mely arányban valamit inkább és inkább óhajtunk, úgy óhajtásunk látszó nehézségei is nőnek; s kinek csak egy szóra volna szüksége, hogy boldoggá legyen, néha nem

határozhatja el magát, hogy e szót kimondja; s így volt az Vámosyval is.

Mióta Margitot szereté, egész természete megváltozott. Ő, ki elébb oly bátran tekintett a jövőbe, és szabadon követve pillanatnyi benyomásait, a bizonytalanságot nem ismeré: most nem határozhatja magát semmire. Helyzete tűrhetetlen. Tisztába kell jőnie Margittal; életének nyugalma függ attól, hogy bocsánatát megnyerje; s mégis remegve gondol a pillanatra, melyben vele találkozik. Miként jelenjék meg előtte, mit mondjon neki? Minden talán egy szótól függ, mely által Margit kiengesztelve, vagy újra sértve érezheti magát.

Napok múltak, mielőtt levelét, melyben kéri Margitot, hogy előtte még egyszer megjelenhessék, megírá, s ismét napok, melyek alatt a legnagyobb izgatottságban feleletre várt. Arról, hogy levele Margit kezeibe jutott, nem lehetett kétsége; ő maga adá azt komornájának, mondván neki, hogy a levél Irmától jő, s hogy miután még néhány napig jószágán marad, feleletét a grófné általa küldhetné el. De miért e hallgatás? Vajon Margit, ki, mint komornájától hallá, mióta Vérthalomra jött, nem jól érzé magát, komolyan megbetegedett-e, vagy nem akar felelni talán? S tehát ne lássa többé, ne igazolhassa magát előtte?

Vámosynak úgy látszott, mintha élete függne e találkozástól. Újra írt Margitnak. Elmondva szerelmét, elmondva mindent, a mit szenvedett. Levele telve vala szemrehányásokkal. Tudta, hogy szavai Margitnak fájni fognak, hogy talán sértve érzi magát. De elragadva szenvedélyétől, e pillanatban nem gondolt semmivel. Hisz Margit oka mindennek; ő az, ki, midőn magaviselete által benne reményeket gerjesztett, oly boldogtalanná tevé; ő rontotta meg egész életét; s most midőn

tőle csak azt kéri, hogy mielőtt örökre távozik, még egy ízben láthassa őt: Margit megtagadhatja-e ezen kérését?

Margit válasza, melyet ugyanazon ember által, ki a levelet hozá, visszaküldött, nyugodt vala, de tagadó. Épen Vámosy levele győzé meg őt, hogy jobb, ha vele nem találkozik. Talán megérdemli szemrehányásait; de tehet-e egyebet, mint hogy bocsánatot kér, s Vámosy megtagadhatja-e azt tőle, kiről tudja, mennyire szerencsétlen? — És most Isten önnel — így végződik Margit levele. — Utazzék szerencsésen, s ha az új benyomások, s az új emberek emlékemet önnel nem egészen feledtetik el: gondoljon reám keserűség nélkül, mint olyanra, ki, ha önnek rövid időre fájdalmat okozott is, azt akaratlanul tevé, s mindig baráti részvéttel fog viseltetni jövője iránt.

Margit levele mélyen hatott Vámosyra. Egy részről a nyugodt, csaknem barátságos hang, melyen szenvedélyes soraira válaszolt, megsemmisité végső reményeit; más részről a mély bánat, a nyugodt fájdalom, mely e levél szavain elömlött, kétségbeeséssel tölté szivét. — Ó! Margitnak igaza van — szólt elkeseredéssel magában, — nem tudom-e, mennyire szerencsétlen? s én teszek neki szemrehányásokat s miért? — mert nyájas volt irántam, mert általa szeretve gondolám magamat! E rövid idő, mely közben magamat e csalódásnak átengedém, fénypontja életemnek; nincs semmi a világon, miért e napok emlékét kitörölném multamból. S én szemrehányásokat teszek, midőn térden állva bocsánatot kellene kérnem, mert hisz általam szerencsétlen. — — Káldory nem érdemli meg őt, szivtelen ember nem képes senkit szeretni a világon, s mint Irma, úgy Margit is idővel talán átlátta volna ezt; de vajon nekem kelle lerántanom a fátyolt, mely tőle ezen két-

ségbeejtő valót eltakarta; nekem kelle elrontanom a csalódást, melyről tudtam, hogy boldogságának, hogy talán életének feltétele? Nem természetes-e, ha Margit egész eljárásomban csak számítást lát; csak azon szándékot, hogy őt férje ellen felingereljem; s nincs-e igaza, nem volt-e csakugyan számítás mindezekben? számítás, legalább Irma részéről.

Természeti és pedig nem szeretetreméltó tulajdonaink közé tartozik, hogy valahányszor nem vagyunk megelégedve a sorssal vagy magunkkal, mindig másokat vádolunk: s így tett Vámosy. Minél szerencsétlenebbnek érezé magát a gondolat által, hogy Margit őt oly dolgokkal vádolja, mikre nézve magát ártatlannak érzi: annál inkább felindult nővére ellen, ki őt saját czéljainak eszközéül használta, s őt még azon egyetlen vigasztalástól is megfosztja, melyet Margit becsülésében és barátságában találhatna.

A határtalan szeretet, melyet nővére egész életén át iránta bebizonyított, a háladatosság, melylyel neki tartozik, — e pillanatban minden el vala felejtve. Csak azt érezé, hogy szerencsétlen, s hogy Irma miatt lett azzá. Hisz ő gerjesztett benne reményeket, ő tartóztatta vissza, midőn távozni akart. — S miért tette ezt? — folytatá Vámosy keserű gondolatait, — talán irántam való szeretetből? Ó, ő jobban ismeré Margitot, hogysem az egésznek következéseit előre nem látta volna. De mit gondol ő vele? Ha Margit elvesz is bújában, ha örökre szerencsétlenné leszek is, csak az akadály mozdíttassék el, mely őt Káldorytól elválasztja!

Vámosy határtalanul el volt keseredve Irma ellen. De minél inkább meg vala győződve most, hogy a szerencsétlen viszonynak, melybe jutott, egyedüli oka benne fekszik: annál inkább reménylé, hogy magát Margit előtt igazolhatja, s annál inkább vágyódott a találkozás után.

Újra írt tehát.

Levele esdeklő volt. Bocsánatot kért azokért, mik utolsó levelében talán sértheték. Biztossá tevé, hogy érzelmeit egy szóval sem fogja említeni; egyedüli kívánata csak az, hogy magát előtte igazolhassa. Minél természetesebbnek találja, hogy Margit, ki tetteit hamis szempontból ítéli meg, reá gyűlölettel s megvetéssel gondol, annál szükségesebb, hogy neki magaviseletét megmagyarázhassa. Egész jövője, életének nyugalma függ kérésének teljesítésétől.

Miután levelét lepecsételte, megparancsolta inasának, hogy Vérthalomra átlovagolva, feleletre várjon; ő maga fel s alá járva szobájában, átgondolá helyzetét.

Ha Margit teljesíti is kérését, tudta, hogy tőle legfeljebb bocsánatot várhat; s mit tegyen ezután? Egy idő óta csak szerelmében élt. Margit nem viszonzá e szerelmet, s Vámosy rég lemondott minden reményről, de legalább láthatta őt, legalább közelíthetett hozzá; s az, hogy lássa, s hogy hozzá közelíthessen, minden cselekvéseinek czéljaként foglalá el életét. Szerencsétlennek érezé magát, de voltak pillanatok, midőn egy szó, melyet Margit mondott, egy résztvevő tekintet elfeledteték vele kínjait. Mit tegyen, ha még ettől is megfosztatott? Az örömek, mikben egykor megelégedését találta, most, mióta a boldogságot, melyet magasabb érzelmek adnak, sejté, elveszték bájaikat szemei előtt; s tudta, hogy e boldogság számára elérhetlen.

— Minek is élek, ha előre tudom, hogy boldog többé nem lehetek, s ha senki sincs, ki hozzám ragaszkodik? — így gondolkozott magában. — Hisz még Irma is — — — elérte czélját; nincs szüksége többé reám. Egészen elhagyatva s haszontalanul állok a világon. — S Vámosy székre veté magát s szemét kezével takarva, szomorú gondolatokba mélyedett.

Ábrándjaiból gyönge érintés ébreszté őt fel, s midőn feltekintett, Viktát látta maga előtt.

Megjelenésében nem vala semmi rendkívüli. Noha Vámosy cselédjeinek megtiltá, hogy a káldorfalvi malomhoz menjenek, megérkezése Vikta előtt nem maradhatott titokban; s természetes, hogy a szenvedélyes leány, mihelyt megtudá, hogy kedvese közelében van, felkereste őt. Mióta szülei nem engedték meg, hogy Vámosy a házhoz jőjön, szegény Vikta akárhányszor gyalog tevé a hosszú útat, csak hogy kedvesével találkozhassék; s mégis Vámosy meg vala lepve, midőn őt most egyszerre maga előtt látá; s régóta nem örült megjelenésén annyira, mint e pillanatban. Hisz egy legalább szereti őt; ha mindenkiben csalódott, ezen egy hív marad hozzá.

Vikta fel vala ingerülve Vámosy ellen. Az, hogy egy hetet töltött közelében, a nélkül, hogy őt tudósítaná, fájt neki; de a bú, melyben őt elmerülve találta, az öröm, melylyel székéről felugorva neki kezet nyújtott, lefegyverzék haragját, s a szemrehányások helyett, melyekre készült, csak azt kérdé tőle, miért nem tudatta vele megérkezését?

— S te hogy' tudtad meg, hogy itt vagyok? — kérdé viszont Vámosy, hogy a feleletet kikerülje, — s miként jöttél e borzasztó időben?

— A vérthalmi kulcsár beszélte a malomban, hogy múlt héten ott voltál, s tegnapelőtt kocsisunk látta ott legényedet s beszélt vele. Mihelyt ezt meghallám, nem volt nyugtom, s eljöttem.

— Gyalog és sötétben?

— S nem jöttem-e így hozzád akárhányszor? De mi bajod? Soha sem láttalak ily szomorúnak.

— Kinek nincsenek néha gondjai?

— De ha gondjaid vannak, s szomorúnak érzed

magadat, miért nem izented meg, hogy itt vagy? Azt hiszed, nem tudnálak felderíteni. Kisértsd meg egyszer. Beszéld el, mi gyötör.

— Ne kérdezd, csak most ne. Idővel talán megtudod.

— Hát míg ez idő eljő, te se törődjél vele. Gondolj mindig csak reám. Im itt vagyok s szeretlek.

— S nem kell-e szemrehányásokat tenni magamnak még azért is? Mennyit szenvedsz szerelmedért!

— Most már mindent tudok. Nénéd s úri barátjaid tele beszélték fejedet, s mert látják, hogy az ocsmányságokat, miket rólam mondanak, el nem hiszed: most egyszerre azzal ijesztenek, hogy szerencsétlenné teszesz. Mindez csak azért van, hogy elidegenítsenek tőlem.

— De szüleid! anyád!

— Édes anyám? Ő jól tudja, hogy ha ezt nem mutatnám, s ha tartózkodóbb lennék irányodban, végre elvennél. Hiába, nem verheti ki senki fejéből, hogy utoljára még feleséged leszek. Egykor magam is azt hittem — tevé hozzá sóhajtva, — de hisz azóta felfordult a világ; s nem mondhatod, hogy valaha szemrehányással alkalmatlankodtam.

— Ó te angyal vagy, Vikta, nem is érdemlem, hogy ennyire szeress — mondá Vámosy meghatva.

— Az az én dolgom. Én, ha nem érdemlenéd is, szeretnélek. Ha szerencsétlenné tennél, ha tudnám, hogy mást szeretsz — — lám, ha ezt tudnám — tevé hozzá rövid hallgatás után, és szemei kimondhatlan szerelemmel függtek Vilmoson, — gyűlölnélek, de szeretnélek még akkor is, mint most, ha reád megharagszom. Azt hiszem néha, széttéphetnélek boszúságomban, s mégis soha sem szeretlek inkább. De miért szólunk erről; hisz az nem lehet; ha ezt tennéd, én megölném magamat.

Talán jobb lenne, ha Vámosy Viktának mindent megvallana, s lábaihoz borulva elmondja, hogy szerelmét nem viszonozhatja igazán, hogy őt megcsalá. Vámosy érzé, hogy a becsületesség ezt kívánja tőle. De bámulhatjuk-e, ha ilyesre nem bírt elég erővel? Hisz Margit nem viszonozza érzelmeit; örökre lemondott minden reményről. Eltaszítsa-e magától azon egy lényt, ki rajta annyi szerelemmel függ, kit, ha őt csalódásában meghagyja, talán még boldogíthat.

— S miként ne tegyek magamnak szemrehányásokat, ha eszembe jut, mennyit szenvedtél szerelmed miatt? — mondá Vámosy meghatva.

— Nem szenvedném-e én érted mindent örömmel? — viszonzá Vikta határtalan szerelem kifejezésével. — Ha anyám megszid, ha apám fenyegetődzik, s a faluban, nem tudom, mi mindent beszélnek felőlem: mit bánom én. Mindez együttvéve nem ér fel egy kedves szóval, melyet néha mondasz.

— Hiába tagadod, elégszer láttalak szomorúan.

— Néha az vagyok. Ha az emberek mindig ugyanazt beszélik; ha jó- s rosszakaróktól egyre csak azt hallom, hogy nem szeretsz: utoljára — főkép ha nem látlak — én is kételkedni kezdek. Addig gondolkozom minden szavad fölött, addig töröm fejemet, míg végre nekem is úgy látszik, hogy nem szeretsz többé úgy, mint akkor szerettél — —

— Mikor?

— Akkor, mikor még anyám is azt mondta, hogy szeretsz — válaszolt Vikta némi zavarral, — de hisz ez hiábavaló gondolat. Mi akkor lehetséges volt, most nem történhetik többé, s fölötte nagy boldogság is lenne az nekem, talán el sem bírnám. De ne is szóljunk erről többé. Isten látja lelkemet: ha szeretsz, én nem kivánok semmit a világon. — És a szenvedélyes leány kedvesé-

nek nyakába borult, s Vilmos elragadtatva ennyi szerelem által, a bájló hölgyet karjai közé szorítá, s lelkét azon boldogság tölté el, melyet csak, a kik szeretnek, ismernek e világon.

Az órák mint pillanatok múltak, s Vikta alig hitt szemének, midőn észrevevé, hogy szürkülni kezd; kérte Vilmost, fogasson be.

Egy negyedóra múlva kocsin ültek, s a lovak uroktól hajtva, száguldva haladtak a megfagyott úton. Hallgattak mindketten. Vámosy mély gondolatokba merült. Vikta boldogabb vala, mint hogy szóljon.

Mikor végre a lovak félig maguktól a bereknél megálltak, hol a szerelmesek ismeretségük első idejében, s később, midőn a molnár nem tűrte többé, hogy Vámosy házához jőjjön, annyiszor találkoztak, Vilmos még egyszer kebléhez szorítá kedvesét.

— S mikor látlak ismét?

— Ma estve nem jöhetek. De várj meg holnap este e helyen; tíz óra előtt ne, apám néha késön fekszik le.

— De bizonyosan eljösz, nemde?

— Hát kétkedel? — mondá Vikta, midőn kedvesét még egyszer kebléhez szorítá.

Vámosy alig bírt megválni tőle. — Ne félj, nem soká lesz többé szükségünk titkolózásra, — mondá, midőn amaz a kocsiról leszálva, kezét nyujtá neki, — boldoggá teszlek, hisz úgy, mint te, nem szerethet senki a világon.

Vikta örömében remegve szorítá meg kezét és sebes léptekkel távozott. — A boldog leány egy egész mennyországot vitt magával keblében.

Vámosy elragadtatva nézett utána. Miután a könnyű alak a fák mögött eltűnt, lovai közé vágva, mint az őrült hajtott hazafelé.

Még félhomály vala, midőn szobájába lépett. A

leégett gyertyák lobogó fénye, s az ablakon át terjedő gyönge napvilág minden tárgyat bizonytalan színben tüntettek fel. Neki úgy látszott, mintha az egész csak álom lett volna, egy szép boldogító álom, melynek alakjait felébredve is még magunk körül látjuk, s melynek benyomása egy időre minden egyebet háttérbe szorít. — Csak néhány óra előtt mily reménytelenül jára fel s alá szobájában, mily szerencsétlennek érzé magát! — és most! — Miként lehet az, hogy Margitot ily hamar elfelejté! Ó nem, ő nem felejté el őt. Margitnak emléke örökre szent lesz előtte. A gondolat, hogy általa félreismertetett, úgy fáj neki, mint elébb fájt. Megnyerni bocsánatát, megszerezni becsülését, talán barátságát: oly valami, miért most is minden áldozatra kész; de csak most érti ön szivét. Margit a legtökéletesebb nő, kit életében látott. Minden jót, mit szive sejtett, minden nemest, mit keresett, a szépséget, melyről ábrándzott, benne egyesülve találá; de nem volt-e maga e tökély válaszfal, mely őt tőle örökre távol tartotta? Mint egy magasabb lény jelent meg előtte, melyhez feltekintve minden egyébről megfeledkezünk, de melyhez közelítenünk nem lehet; mint egy csillag, melyhez ha vágyódva felnézünk, tudjuk, hogy nagysága előtt minden egyéb parányi, de mely örök távolban hideg fénynyel ragyog. — Ő nem nekem való — mondá Vilmos magában, — én nem vagyok hozzá méltó. Csak képzeletemmel szerettem őt. A gyönyör és szenvedés, mit általa érezék, álom vala, melyből Vikta karjai között édes valóra ébredék. Csak ő szeret, csak őt boldogíthatom. Mit bánom én a világot, mit bánom Irma neheztelését. Ki ily szerelmet talált, s azt, ki őt így szereti, boldogíthatva, nem cselekszi meg, az nem érdemli, hogy szerencsés legyen.

XXXVI.

Margit Vámosy levelét azon estére következett reggelen kapta, melyen őt Maris házánál láttuk. Akkori hangulatában e levél nem maradhatott hatás nélkül. Ismeré a fájdalmat, melyet e sorok kifejeztek; érezé, hogy minden emberek között Vámosy az egyetlen, ki iránt magának szemrehányásokat tehetne; s miért tagadná meg kérését? Röviden válaszolt tehát, hogy estve 6 óra után elvárja, s hogy, ha vele magánosan szólni akar, a hátsó lépcsőn egyenesen komornája szobájába menjen, ki őt be fogja hozzá vezetni.

Megírva rövid levelét, Margit alig határozhatá el magát annak elküldésére. E titkolózás ellentétben állt jellemével; a gondolat, hogy komornájával valamit közölnie kell, mit anyjával tudatni nem akar, megingatá feltételét. De vajon, ha Vámosyval magánosan szólni kíván, nem szükséges-e ezen titkolódzás? Az öreg plébános régen észrevevé Vámosy szerelmét. Tudta, hogy jószágán tartózkodik, hogy egyszer Vérthalmon volt, és Margitnak levelet küldött. S ha nem kételkedett is Margiton, gyanítani kezdé, hogy azon viszonyok előidézésében, melyek által Margit magát szerencsétlennek érzi, neki is része van. Ha Vámosy most Vérthalomra jő, nem hagyná őt egy perczig Margittal

magánosan, őt pedig később napokig ostromlani fogná kérdéseivel. Margit egy idő óta csaknem félt öreg barátjától. Ismeré szeretetét, de a mód, melylyel azt mutatá, kiméletlen, csaknem sértő vala. Vannak emberek, kik elfelejtik, hogy a sebzett kebelnek még a szeretet is, melylyel barátjai szíveikhez szorítják, fájdalmat okozhat: és Farkas Máté ezek közé tartozott. Tisztába kell jönnöm Vámosyval, s minél elébb, annál jobb, — így szólt végre határozottan. — Csak Adorján iránti túlzó szeretetből vétkeztem ellene; de érzem, hogy neki elégtétellel tartozom; legyen maga a megalázás, melyet e pillanatban érzek, büntetésem.

Vámosy legénye, miután Margit levelét átvette, rosszkedvüen lovagolt hazafelé. Reggel előtt indult, sokáig kelle várnia, s a hideg szél kiméletlenül hordta a havat szemei közé. Ily körülmények között Gyurinak természetesen azon idők jutottak eszébe, midőn urának leveleit nem a vérthalmi kastélyba, hanem a káldorfalvi malomhoz vitte, s irott válasz helyett jó reggelit vagy ebédet kapott; s e gondolatok azon eszméhez vezették őt: vajon az út a malom felé, habár nem rövidebb, nem sokkal jobb-e talán ennél, melynek nagy hófuvatjai miatt csak lépve haladhatott.

Az ok, melyért ura parancsolá, hogy a malomnál ne mutassa magát, most, miután Vikta úgy is tudja, hogy itt van, megszünt; miért ne lovagoljon arra, s miért ne térjen be? Hisz az öreg molnár, ha goromba is, csak meleg szobában gorombáskodhatik vele; és a molnárné házában halálos ellenségét is megkinálná egy pohár borral. Legfeljebb urát szidhatják, s azt kivánhatják tőle, hogy egyetértsen velök; s átfázott ember jó reggeliért ennél még többet is tehet.

Rövid habozás után Gyuri elszánta magát és jobb kedvvel küzdve a szél ellen, nem sokára a malomhoz

ért. E háznak különben oly vidám köre most csendes és szomorú vala. Az állás alatt őrlősök helyett most csak néhány varjú tanyázik, nagy károgással kaparva ki a hóból eledelét. A fákat zúz takarja, s a befagyott patak mellett a rég megállt malomkerekeken hosszú jégcsapok függtek; még a molnár híres ebei is a ház őrzését a csípős szélre bízva, konyhába vonultak, úgy, hogy Gyuri lovát az istállóba vezetheté, a nélkül, hogy jötte valaki által észrevétetett volna.

Nagy volt a molnárné meglepetése, midőn e régi ismerős, kit szebb időkben borával annyiszor jól tartott, s kit, mikor végső ízben itt volt, férje csaknem bottal kergetett el, a szobába lépett, s neki a legfesztelenebb modorban jó napot kivánt.

Miután már a konyhában hallá, hogy a gazda Káldorfalvára ment, s délelőtt alig jő haza: Gyuri a meleg szobában egészen jól érzé magát, s első pillanatban úgy látszott, hogy megjelenése a házi asszonynak sem kellemetlen. Az év ezen szakában oly kevés vendég járt a malomba, s az élet e magas hófuvatok között oly unalmas vala, hogy a molnárné ma még Fekete Marist is, kit halálos ellenségének tartott, talán barátságosan fogadta volna. Csak később jutott eszébe, hogy a történtek után nem illik szivesen fogadnia Vámosy cselédjét, s ekkor ránczba szedve homlokát, méltósággal kérdé: tekintetes Vámosy ur inasát ugyan mi hozhatta ide?

— Bizony csak lovam hozott ide, s az is elég bajosan — mondá Gyuri, ki meggyőződve saját felsőbbségéről, sokkal inkább vágyódott reggeli után, sem hogy magát a molnárné modora által sértve érezhetné.

— De ugyan mily járatban, ha szabad kérdezni? — folytatá az előbbi.

— Vérthalmon voltam, s miután dolgaimat ott

elvégeztem és visszafelé jöttem, eszembe jutott, mily rég nem láttam Erzsébet asszonyt, s erre vettem utamat. Jóval messzebb ez és az idő is förtelmes; de engem úgyse, szinte rosszul esett, hogy oly sokáig nem láttam.

— Nem hittem volna, hogy visszakivánkozik házunkhoz — mondá a molnárné gúnyosan; — mikor utolszor itt volt, nem igen barátságosan vált meg férjemtől.

— Az semmit sem tesz — válaszolt Gyuri, ki a jól fűlt szobában egészen otthonosnak érzé magát, s bekecsét kigombolva, a molnárnéhoz ült, — elég régen ismerem a gazdát. Hiába, a ki a malomban él, az hangosabban beszél. És végre, akkor azért nehezteltek reám, mert Viktának uramtól levélkét hoztam és most nem hozok többé.

— Tudja-e, Gyuri, hogy a maga ura semmirevaló ember, csúnya, rossz ember? — mondá a molnárné hevesen.

Gyuri hallgatva csak vállát voná, oly arczkifejezéssel, mintha mondaná, hogy ez bizony igaz lehet, vagy hogy azt már régen tudja.

— Gonosz ember, kinek nincs egy csepp szíve, de még annyi sem, mint körmöm feketéje — folytatá Erzsébet, felemelve hüvelykét, mintha Gyurinak meg akarná mutatni, mily kevés szíve van urának.

— Hja az urak, az urak! — fohászkodott az inas.

— Az urak? Hát úr-e ő? — folytatá amaz indulatosan. — Úr a mi grófunk és a vérthalmi grófné, azaz: ha férfi volna; ezt nevezem én úrnak: de a maga ura! hisz tudjuk, mije van. Ha a vén báró el nem vette volna testvérét, fogadok, cselédet sem tartana, fakó szekeren járna. Csakis a báróné tartja benne a lelket.

— Elég baj az nekem is. Az ember alig győzi a sok munkát. Most is úgy átfáztam. Más házban a lovászt

küldik postával, de nálunk nincs. Bizony, a hideg csontomig hatott.

— Talán jól esik egy kis papramorgó? — szólt a molnárné, midőn felkelve, a faszekrényhez ment, mely felé Gyuri szemei rég vágyó tekintetet vetettek. — Nem kell-e egy kis szalonna is hozzá?

— Bizony kell, mert én egy harapást sem láttam.

— Szép úri ház, hol a cselédeket éhgyomorral mérföldekre küldik és még egy kis szalonnát sem adnak tarisznyájokba, hogy legyen mit harapniok, — mondá az előbbi, míg egy nagy darab szalonnát, fél czipó kenyeret és a szilvapálinkát Gyuri elébe állítá. — De azért büszke az, mint a herczeg, magasan hordja orrát és úgy viseli magát, mintha más ember csak arra való volna a világon, hogy őt süvegelje.

— Bizony igaz, — mondá Gyuri, midőn kiürített poharát újra megtölté.

— És főkép az a maga ura. Nekem biz az nem kellene. Még akkor is, mikor megkérte leányomat, soká gondoltam rá magamat. Férjem pedig nem is akarta megengedni és sokkal szivesebben adta volna Viktát Fekete Andrishoz, (pedig az is haszontalan semmi ember, ki csak bolonddá tartott), de András legalább gazdag, paraszt létére jobban áll, mint sok földesúr. De az a haszontalan Vámosy. Csak leányom ne szeretné úgy.

— Hát Vikta még mindig szereti uramat? — kérdé Gyuri szinlelt bámulással.

— És mennyire. Ha ez a szívtelen ember úgy tudná ezt, mint én: jót állok, megbánná magaviseletét.

— Dehogy bánná — válaszolt az előbbi, új szelet kenyeret vágva le magának, — sőt örülne neki. Kevés szeretet van a mai világban, s azért, a mint az egyik félnek szeretete nő, fogy a másiké; mintha az, kinek

sokja van, a másiktól vette volna el. Így van ez férj és feleség, s így szeretők között. Szép dolgokat beszélhetnék én erről és amarról is.

És Gyuri minden különös kérés nélkül csakugyan szép dolgokat beszélt városi tapasztalásairól és uráról is, melyeken a molnárné bámulatában összecsapta kezét és nem fogható meg, hogy az égi tűz, mely Sodomát és Gomorhát elpusztítá, rég nem esett le Pest-Buda falaira.

Az inas épen nem kímélé urának hírét. Részint mert tíz esztendeig inaskodva. elég asztalnál szolgált, hol azt, mit mások bűnnek tartanak, dicsekedve hozták fel, s ez iskolában a nép előítéletein túlemelkedve, mit uráról beszélt, tulajdonkép nem is tartá rossznak; részint mert észrevevé, hogy a mit mond, azt szivesen hallgatják. Nem akarom menteni őt, de vannak jobban fizetett szolgák is, kik hasonló helyzetben ép oly kevéssé kímélik uraságaikat; és Gyurinak e pillanatban még más fontosabb okai is voltak. Ha ura szenvedelmében mindenről megfeledkezik, s Viktát elveszi, úgy látszik, csak az ő dolga; de vajon Gyuri közönyösen nézheti-e a jövőt, ha eszébe jut, hogy a molnár-leányt talán még nagyságolnia kell? Gyuri egész büszkesége fellázadt e gondolatnál, s mert a múlt éjjel a Vámosy s Vikta közt folyt beszédnek egy részét az ajtón át meghallgatta, s urának újra felébredt szerelmétől félt: éreztetni akará a molnárnéval, hogy urának igéreteiben nem lehet bízni. Tudta, hogy mit a molnárnénak mond, azt Vikta még nagyítva fogja hallani, s hogy, ha a szeretők újra összevesznek, ura boszúságában útazni megy, s az egésznek örökre véget vet.

— De hisz a maga ura korhely! — mondá a molnárné, ki a hallottak fölött nem győzött eléggé bámulni.

— Sokan annak tartják — válaszolt Gyuri, legalább annyi önérzettel, mennyivel a fika vezérének hőstetteit beszéli el, — s annyi bizonyos, hogy az asszonyok valamennyien belébolondulnak. A hová csak jövünk, mindenütt a régi história. Mit gondol Erzsébet asszonyom, vajon miért vagyunk mi itt? — tevé hozzá bizodalmasabb hangon, miután harmadik vagy negyedik poharát kiüríté.

— Mit tudom én, mi dolga van urának?

— Mi dolga? — — hát csak ez is oly dolog — szerelmes dolog. Asszonyért jöttünk, kedves molnárné asszonyom. Mi mindig csak ezért utazunk.

— Reménylem, nem leányomért, mert ha férjem megtudná, nem állnék jót semmiért.

— Nyugodt lehet, arról szó sincs többé. Uram most egészen máson töri eszét.

— De min?

— Hát — — — de ha megmondom, megigéri-e, hogy nem szól senkinek?

— Akár megesküszöm reá, — mondá a molnárné, kinek kiváncsisága most tetőpontjára ért.

— Hát Vérthalom — —

— Csak nem jár az öreg grófné után? — szólt a molnárné bámulva.

— Hova gondol; de nincs-e a fiatal grófné is Vérthalmon?

— Margit grófné, a mi urunknak felesége? — kiálta a molnárné. — Az fertelmes rágalom.

— Már akár hiszi, akár nem, az bizony úgy van. Nagyságos uram Pesten mindennapos volt a háznál. A grófné csaknem egész télen beteg volt, azaz annak mondta magát és nem járt ki; de ha minden más látogatást elutasították, uramat beeresztették; és végre, mikor a gróf a sok betegeskedést megunta és Bécsbe

utazott, a grófné mindjárt kocsira ült s lejött. Mi pedig még az nap utána.

— Nagy dolog! Mintha ugyanaz nap, melyen a grófné elutazott, utána akárhány más ember nem utazhatott volna el Pestről!

— Igen, de hát miért utazott el a grófné tél közepett; s mi miért hagytuk el a várost épen a farsang utolsó hetében, midőn uram minden áldott nap tánczvigalomra vagy más mulatságra volt hivatalos: ha e két dolog nincs bizonyos összeköttetésben?

— Csak nem akarja elhitetni velem, hogy Margit grófné urába szerelmes?

— Azt én nem tudom; csak annyit mondhatok, hogy uram Vérthalomra jár, s ha nem mehet el, legalább ír, s hogy a grófné felel a leveleire.

— Az nem igaz.

— De ha én mondom.

— Hazugság!

— De ha most is egy ily levelet hoztam volna magammal és ha megmutatnám?

— Csakugyan? Szeretném látni!

— Az nem nehéz, — mondá Gyuri, midőn Margit levelét zsebéből kivevé. A molnárné utána nyult, de ugyane pillanatban Vikta lépett be a mellékszobából és Gyuri a levelet bekecsébe dugta.

— Ismét szép dolgokat hallottam Vámosydról, — szólítá meg a molnárné leányát.

— Hát így tartja meg, a mit nekem igért? — mondá szemrehányólag Gyuri, ki Vikta megjelenése miatt zavarba jött.

— Hisz azt csak mondhatom e szegény leánynak, hogy bolondnak tartják? — viszonzá az előbbi haragosan, s a molnárné igéreteinek daczára valószínüleg

még többet mondott volna, ha épen akkor a konyhába nem hívják, hol reá szükség vala.

— Adja ide a levelet — mondá Vikta, mihelyt anyja kiment, Gyurihoz fordulva parancsoló hangon.

— Mily levelet? — kérdé amaz zavarral.

— Azt, melyet Vérthalomról hozott. Hallottam minden szót, melyet anyámmal beszélt.

— Nem mondtam egy szót sem arról, hogy nálunk volt.

— Mit bánom én; azt, ha tetszik, megmondhatja; de a levelet akarom, pedig mindjárt, és ha ide nem adja, elmondom urának, miket beszélt felőle.

— Az ember oly sokat beszél néha — mondá Gyuri, belsejében átkozva fecsegését és a szilvapálinkát, mely megoldá nyelvét, — minek mondaná meg uramnak?

— Azt majd meglátja. De ha a levelet nem adja át azonnal, Vámosy úr még ma megtud mindent, azért jót állok.

— De hisz mi hasznát veheti, a levél be van pecsételve?

— Azt majd meglátjuk. Csak ide vele.

Gyuri, nem tudva, mit tegyen, forgatta a levelet kezében. Hogy Vikta igéretét teljesíti, arról, a hang után ítélve, melyen szólt, nem lehetett kétsége; ismerve urának hevességét, előre látá a következményeket, s ezek között az, hogy házából csúfosan elkergeti, még nem vala a legkellemetlenebb; s nem látott semmi módot maga előtt, melyen a kelepczéből szabadulhatna. Természetesen csak azért akarja a levelet, hogy elolvassa, — mondá végre, miután a levelet minden oldalról megnézte.

— Mi más hasznát vehetném?

— A levél csak ostyával van bezárva, — mondá rövid gondolkozás után — és az ostya nem is egészen jól tapad hozzá. Úgy hiszem, felnyithatnám tollkésemmel;

s ha ismét beragasztjuk, uram, ki leveleit nem is igen szokta nézni, mielőtt feltépi, észre sem venné.

— Nem bánom, ám legyen, de szaporán.

— De ha elolvasta, visszaadja?

— Visszaadom.

— Mindjárt visszaadja, s nem gyűri össze?

— Igérem, — mondá Vikta mind türelmetlenebbül.

— S nem szól semmit uramnak, sem a levélről, sem a többiről?

— Mondom, hogy igérem. Ha akarja, megesküszöm reá. De siessen, máskép visszajő anyám!

Gyuri sóhajtva kivevé tollkését és hozzá fogott kisérletéhez, mely, minthogy az ostya alig ragadt a papiroshoz, minden reményen felül könnyen és teljesen sikerült.

Vikta, miután a nyilt levelet kétszer átolvasá, hallgatva adá azt Gyurinak vissza. Ez a levél összehajtásával s bepecsételésével annyira el vala foglalva, hogy Vikta elsápadását észre sem vevé.

— Most mennem kell — mondá Gyuri, midőn levelét még egyszer megnézve, meggyőződött, hogy a feltörésnek semmi nyoma sem látható. — Ne mondjak semmit uramnak?

— Majd eljövök én magam.

— De arról, a mi most történt, úgy-e nem szól neki? — folytatá rimánkodó hangon.

— Ne féljen — viszonzá Vikta, s a remegő hangban, melyen szólt, volt valami, mi Gyurinak feltünt, — ha urával összejövök, magáról nem lesz szó közöttünk.

S ezzel Vikta az ablakhoz ment és hallgatva kinézett.

Mint az, a kit fején erős csapás ért, első kábultságában még nem érez fájdalmat, s midőn körülnézve, látása elhomályosodik, nem tudja, mi történt vele: ilyenek valának Vikta érzései e pillanatban. Csak imént határ-

talanul boldognak érezte magát, s most mindennek vége van. De miként történhetett e borzasztó változás, még alig foghatja meg. Tudja, hogy nem álmodik. Előtte ismert tárgyak állanak. Ott a fészer s a magas fák, melyek azt környezik. Balról a berek, hol csak néhány óra előtt Vámosytól bucsút vett, mellette az út, melyen most Gyurka lovagol hazafelé. Itt a szobában azon asztal mellett olvasta Margit levelét; ő ébren van, s mégis lehet-e mindez való? Boldogságának egész épülete halomra dőlt, s még időre vala szüksége, hogy magát e romok között feltalálja, s egész szerencsétlenségét felfoghassa. Midőn végre ide jutott, s a történteket átgondolva, semmit nem talált, miből Margit levelét máskép magyarázhatná, vagy mi Vámosynak mentségül szolgálna, s a meggyőződést, hogy gyalázatosan megcsalatott, nem utasíthatá el többé magától, szivében csak egy érzés, lelkében csak egy gondolat maradt: hogy boszút álljon. — — Miként? azt nem tudta még. Agyában tízféle terv kergette egymást, melyeknek kivihetlenségét első pillanatban belátta; de hogy boszút kell állnia, s hogy boszút fog állani, azt tudta.

Vikta annyira el volt merülve gondolataiban, hogy a körülötte történteket észre sem vevé; s ijedten összerezzent, midőn apja, ki azalatt hazatért, vállán érintve, megszólítá őt.

— Hát ennek mi baja van? — mondá a molnár, meglepve leánya sápadtsága által, — úgy néz ki, mint a fancsali feszület.

— Kissé fejem fáj — válaszolt Vikta, — de már jobban vagyok.

— Menj ki a konyhába és segits anyádnak főzni — szólt az előbbi rosszkedvűen. — A kulcsárnál akartam maradni. Már az ebédhez készültünk, egyszerre csak a gróf megérkezett.

— Micsoda gróf?

— Micsoda gróf? Hát a mi grófunk; ki más jönne most Káldorfalvára? — válaszolt a molnár nyers hangon. — Még ily időben sem hagynak békét az embernek.

— De hisz a grófné Vérthalmon van, miért nem ment oda?

Vikta annyira fel volt gerjedve e pillanatban, hogy arczának megváltozott kifejezése még apjának is feltűnt. — Talán megbolondultál, hogy ilyeneket kérdezhetsz tőlem? — szólt bámulva; — mit tudom én, miért nem ment Vérthalomra; talán meg akarja lepni feleségét?

— Talán meg akarja lepni, — ismétlé Vikta halkan.

— Mi közöd ahhoz? — szólt a molnár türelmetlenül, — mondtam már, menj a konyhába anyádhoz és siessetek.

Míg a gazda rosszkedvűen székre veté magát, Vikta kiment, de csak kevés pillanatot töltött a konyhában. — Nem tarthatja ki fejfájását a tűz mellett. A szabadba kell mennie. — S felvéve kis bundáját, kiment a kertbe, s innen a malom hátulsó oldalán az erdő felé. Mihelyt a ház látkörén kívül tudja magát, kocsiútra tér, s nem gondolva a mély hóval, melyben helyenkint bokáig sülyed, sebes léptekkel halad Káldorfalva felé.

XXXVII.

Káldory azt, hogy távozása után neje rögtön falura utazott, még Bécsben hallotta meg. Ismerte Margit szenvedélyességét. Tudta, hogy ő azon véghetlenül nemes, de nem mindig kellemes nők közé tartozik, kik férjök iránti magukviseletében csak szivöket követik; s el vala készülve, hogy most, midőn tőle haragban vált meg, szintúgy tartózkodás nélkül fogja mutatni neheztelését, mint előbb határtalan szerelmét nem titkolá el. Káldory ezért nem is sietett visszajőni. Felfogása szerint legjobb, ha nejének időt enged, hogy hibáját maga belássa; s ha tudta is, hogy a közönyösség, melyet ezáltal mutat irányában, fájni fog: vajon nem érdemli-e Margit e büntetést? Neje kitünő asszony, Káldory teljesen belátja érdemeit, de nem ismert-e nőket, kiknek nagyszerű tulajdonaikról a világ bámulattal szól, s kiknek elhiresztelt erényök mégis csak a gyémántra emlékeztet, mely annál inkább ragyog, minél több éles hegyekkel és szegletekkel bír; s vajon a túlságos engedékenységnek, melylyel eddig iránta viseltetett, eredménye nem oda vezet-e, hogy Margit mindig követelőbbé vált? Meg vala győződve szeretetéről, tudta, hogy neje csak benne él, hogy érte minden nagy áldozatra kész: de a korlátlan hatalom, csak egy nő szive fölött is gyako-

rolva, megboszulja magát; s Adorján Margit túlzó szeretete által csak korlátolva érezé magát. Rég túl vala a koron, hol szivünknek jól esik, ha valaki által ideálnak tartatunk; s Adorján nem bánta, ha Margit kissé alább száll véleményében s ha kevésbbé imádtatva, kényelmesebb helyzetbe jut, főkép miután szerelméről így is biztos vala, s azt hivé, hogy ezután Margit is végre szerencsésebbnek fogja magát érezni.

Káldory a történetet ezen szempontból tekintve, a jövőre nézve eleinte egészen nyugodt volt; csak midőn Pestre visszatérve, itt feleségének levelét találta, változtak meg nézetei.

Margit sorai, melyekben röviden tudtára adá, hogy anyjához megy, azon nyilatkozattal végződtek, hogy, miután férjének való érzéseit ismerni tanulta, tökéletesen szabadnak érzi magát; s tőle csak azt kéri, hogy őt nyugalmában ne háborgassa. És Káldory, midőn a történteket átgondolá, nem talált okot, melyből Margit e nyilatkozatát magának megmagyarázhatná.

— Rossz hangulatban váltunk el egymástól — így elmélkedett, — meglehet, Margit inkább neheztelt, mint gondolám; de hisz e levél úgy hangzik, mintha tőlem egészen el akarna válni és történt-e valami közöttünk, mi erre csak ürügyül is szolgálhatna; mondott-e csak egy szót, melyből ily szándékát gyaníthatám? Ó az asszonyok! egész életök ötletekből áll. Eszökbe jut, hogy valakit szeretnek, s feláldozzák jövőjöket; eszökbe jut, hogy valaki őket nem szereti, és széttépnek minden kötelékeket, gyűlölik azt, kit elébb szerettek, s feldúlják egész létöket, csakhogy egy képzelt sértésért boszút állhassanak. Náluk minden gondolat érzés és minden érzés szenvedély; balgatag, ki jövőjét oly valamihez köti, mi minden számoláson kívül fekszik.

Erősen fel vala ingerülve neje ellen. Nem vitte-e el

még saját arczképét is, mely íróasztalán állt, helyébe férjének arczképét állítva oda, hogy a viszálkodás a cselédek előtt se maradjon titokban.

Miután komornyikjával szólt, s felesége távozásának körülményeit megtudta, ingerültségéhez még nyugtalanság járult. Neje az nap, melyen ő maga Bécsbe indult, több órát töltött Dárdaynénál, s csak mikor onnan visszajött, kezdett úti készületeihez.

Vajon Dárdayné Margitnak a viszonyt, melyben elébb férjéhez állt, elbeszélte-e? De mi oka lehetett volna erre? s ha Margit a multakat megtudta is, feltehetni-e, hogy valamely asszony, mihelyt megtudja, hogy férjének házassága előtt viszonya volt, őt ez okból elhagyja? Dárdayné, kihez Káldory, hogy magának bizonyosságot szerezzen, elment, elfogultnak látszott; de nem volt-e igaza, ha mondá, hogy oly dolgot, mely a maga idejében közbeszéd tárgya volt, nemcsak tőle tudhatott meg; s hogy Margitnak nem a múlt, hanem talán azon meggyőződés fáj, hogy férje őt nem szereti többé. De miként támadhatott egyszerre benne ezen meggyőződés, mi ingerelhette őt fel annyira épen most, és mi befolyása lehet az egészre Vámosynak?

Maga sem tudta miért, de a hír, hogy Vámosy utolsó nap kétszer kereste nejét, s a levél, melynek borítékát neje író-asztalán találta, szintén nyugtalanítá őt, főkép, miután Vámosyról lakásán kérdezősködve, hallá, hogy ugyanaz nap, melyen neje Pestet elhagyá, ő is elutazott, s pedig nem a vasúton s így nem a külföldre, mint régen tervezé, hanem jószágára, mely Vérthalom szomszédságában fekszik.

Káldory nem volt szerelemféltő. Kevésbbé becsülte Vámosyt és sokkal inkább meg volt győződve neje szeretetéről, hogysem őt félthetné tőle. De nem vette-e észre még Emsben Vámosy szerelmét, s Irma miért

jött oly zavarba, midőn Káldory őt öcscse felől kérdezé; miért volt oly nyugtalan, minőnek őt még soha életében nem látta; miért kéré annyira, hogy ne menjen neje után?

Ha Irma maga a viszonyt, melyben egykor Káldoryhoz állt, Margitnak nem beszélte is el: nem tehette-e ezt Vámosy, ki ez által Margitot férjétől elidegeníteni remélé, s ki e czélját talán el is érte? Ki tudja, mi módon adta elő a történteket, s nem hiszi-e talán Margit szenvedélyességében, hogy a viszony, mely előtte eltitkoltatott, most is tart?

Mindez csak sejtelem vala, mely Káldoryban azért támadt, mert más okot, miből Margit távozását és levelét megmagyarázhatná, nem talált; de maga a gondolat dühhel tölté lelkét; annál inkább, mert helyzetét átgondolva, önmagával sem lehetett megelégedve.

— Miért nem mondtam meg inkább mindent Margitnak? — így gondolkozott magában; — vagy legalább miért nem kerültem ki Irma társaságát? Nem vetheti-e nőm joggal szememre kétszínűségemet, nem mondhatja-e, hogy a viszony által, melybe őt Irmával hoztam, gúny tárgyává tette magát?

Káldory mindenek előtt e kínzó bizonytalanságtól akarván szabadulni, másnap kocsira ült s Vérthalomra indúlt. Útközben máskép gondolta meg magát, s elébb Káldorfalvára ment.

Neje — mint itt a cselédektől hallá — csak komornáját küldé át, ki által könyveit s egyes apróságokat szobájából elvitetett. Ő maga, a tiszttartó állítása szerint, ki, hogy a grófné parancsait kikérje, kétszer volt Vérthalmon, rendkívül szomorúnak, sőt betegnek látszott.

Soha Káldory kellemetlenebb helyzetben nem találta magát. Már a cselédek miatt, kik különben a viszonyt, melyben nejéhez áll, gyanítnák, még ma kelle Vért-

halomra mennie, s mégis félt e találkozástól, s néhány órával későbbre akará azt halasztani; mintha a mód, melylyel magát neje előtt igazolhatná, ezen idő alatt bizonyosan eszébe fogna jutni. Azt mondva tehát tiszttartójának, hogy irományai között egy régi szerződést keres, bezárkózott szobájába.

Mindenek előtt tisztába kelle jőnie önmagával. Érzé, hogy a módtól, melylyel neje irányában fellép, egész jövője függ, s nem határozhatta el magát semmire. Margit jelleménél fogva talán legjobb, ha vele nyiltan szól, tőle bocsánatot kér; de teheti-e ezt? Mint egy magába szállt bűnös jelenjék-e meg neje előtt, javulást igérve, bocsánatért rimánkodva, hogy az végre is tőle megtagadtassék; s miután magát megalázta, ott legyen, hol most van? Egész büszkesége fellázadt e gondolat ellen. Elismeré, hogy hibázott, midőn oly dolgokat, mikről előre láthatá, hogy azok elébb vagy később Margit tudomására jőnek, előtte titkola; de nem tette-e ezt is csak azért, mert szenvedélyességét ismerve, nem akarta nyugtalanítani? Helyzetében más is így cselekedett volna; s neki talán még több panasza lehet Margit ellen. Nem zaklatta-e őt minden józan ok nélkül szerelemféltésével? s pedig inkább Margit vala az, ki erre okot adott. — Ha szerelemféltésre legkisebb hajlamom lenne — így gondolkozott Káldory tovább, — az lennék Vámosyra; s kik Margitot kevésbbé ismerik, bizonyosan nem teszik fel, hogy magaviseletének czélja csak az, hogy szeremféltővé tegyen. Fogadni merek, már is akárhányan sajnálkozással szólnak felőlem. Nevetség tárgyává tesz, s még ő emel panaszt ellenem? Mintha csak én, s nem ő lenne a hibás.

De végre nem mindegy-e az, kinek hibája által jöttünk a jelen helyzetbe? Ha házasok egyszer oda jutottak, hogy hibáikat kölcsönösen méregetik, hogy egymástól

távozva csak azt keresik, kinek van igazsága: jobb, ha mindjárt válópert kezdenek, mert a szerelemnek vége. A szerelemnek! de hát létezett-e az valaha közöttünk? Margit azt hiszi, hogy szeretett; de hány ember él évekig egymással, kikről az egész világ, sőt ők maguk is azt teszik fel, hogy nem élhetnek egymás nélkül, s kiket csak azon természeti ösztön köt egymáshoz, mely főkép az asszonyt szeretni kényszeríti, s melynél fogva más nem létében ahhoz ragaszkodik, kihez épen legközelebb áll; s ilyen Margit szerelme is. Ha akkor, mikor találkozánk, helyettem Vámosy közelít hozzá, vagy más valaki: képzelete őt ruházta volna fel azon tulajdonokkal, melyeket bennem vélt feltalálni. Közöttünk nincs semmi sympathia; s ilyenek között a szerelem csak csalódás lehet, mely addig, míg tart, sem boldogíthat igazán.

S én azt sem mondhatom, hogy csalódtam. Szenvedély nélkül közelítettem Margithoz, feleségül vettem, részint hogy viszonyomnak Irmával véget vessek, részint családomért. Jó lelkiismerettel mondhatom el, hogy életem legnagyobb őrültségét érett megfontolással, csak eszem után indulva követtem el, s még azon vigasztalásom sem marad, hogy legalább egy ideig boldog voltam. Mióta Margitot elvettem, az első hetek kivételével, nem volt egy szerencsés órám. Észrevettem elégedetlenségét, s egész életem nem szűnő küzdés volt oly czél után, melyről előre tudhatám, hogy el nem érhetem. Ki boldogíthatná Margitot? Van-e férfiú, eléggé ábrándos és érzelgő, ki az ideálnak, melyet ő magának alkotott, megfelelne; ki kizárólag szerelmének élve, egyszersmind világi hírt szerezne magának? Nincs egyetlen egy pont közöttünk, melyre nézve megegyeznénk; mint két ellentétes mennyiség állunk egymás mellett, melyek összeadva, csak egymást semmisítik meg. Bár

mit tegyünk, eltakarhatjuk a helyzetet, melybe jutottunk, a világ előtt, de nem változtathatjuk meg; jellemünknek következése az, tulajdonkép az egyedüli természetes helyzet, melyben hozzánk hasonló egyediségek egymáshoz állhatnak. — — Ha Margit más személy lenne, a baj tűrhetőbb volna. Hány ember nem csalódott hasonló módon, ki, ha egyszer az iránt tisztába jött, hogy egymásnak élniök nem lehet, elélnek egymás mellett. Annyi vagyonnal, mennyivel birunk, arra csak egy kis józanság szükséges. De Margit fejébe verte, hogy szeret, s nélkülem nem élhet; s mert egymást azon módon, mint ő azt regényeiben olvasá, boldoggá nem tehettük, boldogtalanokká kell válnunk; s Margit azzá tesz, ha csak a világ legszívtelenebb emberének nem akarok tartatni, s neki a félreismert szelid tűrőnek szerepét nem engedém át.

E gondolatokat, melyekbe Káldory mindinkább elmélyedett, inasának szavai szakíták félbe, ki az ajtón koczogva, jelenté, hogy a molnár leánya sürgős dologban szólni akar vele.

— Mondd neki, hogy nincs időm, s azonnal Vérthalomra megyek, — — kiáltott a gróf türelmetlenül. De az inas kevés percz múlva azon válaszszal tért vissza, hogy a molnárleány nem akar elmenni. A mit közölni akar, mint mondja, fontos dolog, mely a nagyságos urat illeti. Szükséges, hogy vele, még mielőtt Vérthalomra megy, beszéljen. Ha máskép nem, megvárja a pitvaron.

—Hát ereszd fel — mondá Káldory rosszkedvűen, midőn az ajtót felnyitá, — s mondd a kocsisnak, fogjon be. — Úgyis, bármennyit törjem fejemet — folytatá magában, — mielőtt Margittal nem szóltam, nem határozhatom magamat semmire. Oly nőnek gondolatait, ki, mint ő, csak szivét követi, eszünkkel felérni nem lehet. Miután

ő csak szenvedélyei után indul, legjobb, ha én is a pillanat sugallatait követem.

Káldory első pillanatban boszankodott Vikta tolakodása miatt, de jötte felébresztette kiváncsiságát, főkép midőn a leány a szobába lépett, s rendkívüli felgerjedését észrevevé.

— Sürgős dologban akartál velem beszélni — szólítá meg a belépőt nyájasan, — mondd el, s ha lehet, megteszem kívánatodat már csak azért is, mert a kik küldöttek, ily szép követet választottak.

— Engem nem küldött senki, — mondá elpirulva Vikta.

— Hát saját dolgodban jösz? Annál biztosabban számolhatsz segélyemre — szólt Káldory mosolyogva, midőn a szép leány mindig növekedő zavarát észrevevé.

— Atyámtól hallám, hogy nagyságod eljött.

— Reménylem, nem azért jöttél, hogy te is szegény malmom ellen panaszkodjál. Apád bőven elbeszélte minden hibáit, még azt is, hogy ha a patak befagyott, kerekei nem forognak.

— Mit bánom én a malmot!

— Vagy talán közbenjáróul akarsz felszólítani? Talán apád ellenzi boldogságodat, s azt hiszed — —

— Ugyan ne enyelegjen. Az nem tréfa dolog, miért én jöttem. A grófné Vérthalmon van, — tevé hozzá rövid szünet után.

— Tőle kívánsz valamit? — mondá Káldory bámulva, mert a rendkívüli felindulás Vikta egész magaviseletében nem kerülheté el figyelmét.

— És Vámosy úr is jószágán van. Csak néhány órával a grófné után érkezett oda.

— S mi közöm nekem hozzá?

— Vámosy szerelmes a grófnéba.

— Megbódultál?!

— Elég okom lenne reá — mondá Vikta, szenvedelmétől elfojtott hangon, — de én nem bódultam meg. A mit mondok, azt elhiheti nagysád. Oly igaz, mint hogy élek. Vámosy előbb engem szeretett. Azt is megígérte, hogy elvesz, s most elhagyott.

— Szegény leány, — mondá Káldory részvéttel. — Őszintén sajnállak. De nyugtasd meg magadat. Ismerem Vámosyt, ő könnyelmű ember, s ha ígérte is, még sem vett volna el. Kapsz te nála százszor derekabb férjet.

— Az nem igaz. Vilmos jó, kedves ember, ő nem is hagyott volna el soha életében. Mindennek csak a grófné az oka.

— Mi jut eszedbe?

— Mióta vele találkozott, vége mindennek; csak őt szereti.

— S ezt Vámosy maga mondotta neked? — kérdé Káldory ingerülten.

— Nem mondta, de tudom bizonyosan. A grófné viszonozza szerelmét. Ő csábította el, ő ír neki leveleket, ő — —

— Hogy' merészled ezt mondani? — kiáltott Káldory indulattal.

— Bánom is én, akármit tesznek velem. A faluban újjal mutatnak reám, maholnap a templomba se' mehetek más becsületes leányok közé, s most még ő se' szeret már. Rajtam e világon senki sem segít többé. Hadd tudják meg az emberek, hogy más nem jobb nálamnál. Én legalább nem csalok meg senkit a világon.

A gondolat, hogy neje Vámosyt szeresse, Káldory előtt oly képtelennek látszott, hogy Vikta állításai még most sem hatottak reá. Csak e szegény leány szerelemféltésének jeleit látta bennök, s az indulat helyett, melylyel e rágalmak szivét első pillanatban eltölték, sajnálkozva nézett a szerencsétlenre, kit szenvedélye

csaknem őrültségre ragadott. — Szegény Vikta — mondá részvéttel, — szenvedélyedben azt se tudod, mit beszélsz. Elhiszem, Vámosy csúfosan viselte magát irányodban; de feleségem bizonyosan ártatlan benne.

— Megcsalta nagyságodat, mint engem, s az egész világot, — mondá Vikta mindig növekedő szenvedélylyel. — Ó, azok a nagy méltóságos asszonyok jobban értenek ahhoz, mint ily szegény leány, minő én vagyok. De nyomára jöttem, magam olvastam a levelet, tudom, hogy ma este hatkor Vámosy Vérthalomra megy, hogy a hátulsó garádicson titkon a grófnéhoz lopódzik. Mindent a grófné saját leveléből olvastam, alig egy óra előtt. S Vikta röviden elmondá a történteket.

Nem kisértjük meg Káldory érzéseinek leírását. Bár miként küzdött magával, nem titkolhatá el érzelmeit; s midőn rövid hallgatás után erőt véve magán, Viktát azon nyilatkozattal küldé el, hogy az egész vagy otromba hazugság, vagy csalódás, s jaj neki, ha róla valakinek szólni mer: Vikta azon meggyőződéssel távozott, hogy nem hasztalan beszélt.

Midőn Káldory ismét maga volt, kitört egész indulata.

— Hát ez azon szeretet, melynek nevében Margit annyi követeléssel lépett fel, mely által magamat hozzá lánczolva érezém, s egész életemet apró áldozatokban daraboltam fel! — így gondolkozott magában; — s ennyi érzelgésnek, ennyi szenvedelmes jelenetnek s könyeknek csak az a végeredménye, hogy magamat csalatva lássam, s a világ gúnyos sajnálkozásának tárgya legyek, s oly emberért, mint Vámosy. Lehetséges ez? Nem sokat bízom asszonyi erényben, de Margit oly fiatal még s oly szenvedélyes, ő ily következetes ámításra képtelen. Vagy rágalom az egész, vagy csalódás; hisz a molnárleány nem ismeri írását; ki tudja, mily levelet látott.

Káldory lelkének egész erejével küzdött a gyanú ellen,

mely keblében támadt, de hasztalan. Minél tovább gondolkozott a múltról, hogy benne okokat találjon, melyek őt Margit szeretetéről meggyőzzék, annál inkább ingadozni érzé hitét. Eszébe jutott az állapot, melyben nejét utolsó este, mielőtt Emsből elutaztak, találta; Margit zavara, midőn Vámosyval Vérthalmon váratlanul találkozott; a következetlenség, melylyel neje magát csak épen az ő irányában viselé, s mely Káldorynak már többször feltűnt: az, hogy Vámosy utazását hétről-hétre halasztja, s Margittal együtt hagyja el Pestet; a levél-boríték, melyet Margit asztalán talált; végre a sorok, melyeket Vikta olvasott, s melyeknél Margitnak semmi mellékes czélja nem lehetett, miután megírásuk alkalmával férje megérkezését nem tudhatta még. Mindez együtt véve nem volt-e elég bizonyság? Margit szenvedélyes; de nem tudta-e Káldory, hogy a legszenvedélyesebb nő épen szenvedélyének érdekében színlelni is tud; s ha neje őt egykor a túlzásig szerette is, vajon mindazok után, mik közöttük történtek, nem változhatott-e meg szíve, s nem szeretheti-e szint azon túlzással Vámosyt. — Minden, mit életében tapasztalt, mit az asszonyok gyarlóságáról hallott, s önmaga beszélt, eszébe jutva, nevelte a kínt, mely szivét e pillanatban eltölté.

Káldory büszkeségében sértve, saját szemei s az egész világ előtt megalázva érezé magát; ha egészen közönyös lenne is neje iránt, nem maradhatna az, midőn neve forog kérdésben; de közönyös-e ő Margit iránt?

Elébb azt hivé. Csak még egy óra előtt Margit túlságos szerelme ellen panaszkodott, s bármi áron szabadulni akart volna a kötelékektől, melyeknek csak terhét érezé; most, midőn bekövetkezett, mit lehetetlennek gondolt, egyszerre úgy látszott neki, mintha a szerelem, melyet annyiszor visszautasított, boldogságának feltétele volna.

Feltámadt emlékében Margitnak képe. Mi szép vala ő! Eszébe jutottak a boldog órák, miket vele töltött, a határtalan szerelem, melylyel e nő hozzá egykor ragaszkodott. Egész multja még egyszer elvonult lelke előtt, s benne nem látott boldogságnál egyebet, s most mindezt örökre elveszté. S miért? — Ha talán szeretetét Margitnak nem mutatta is úgy, mint érezé; ha, midőn vele utólszor szólt, magát szenvedélye által elragadtatá: megérdemlette-e ezért, hogy Margit vele úgy bánjék? Mind ennek csak Vámosy az oka, ki nővérétől segítve, nejének szivét tőle elidegenítő, ki őt neje előtt rágalmazta s pillanatnyi felindulását felhasználva, a gyönge asszonyt oly lépésre birá, melyet eddig talán maga is megbánt.

Ezen s hasonló gondolatok küzdöttek lelkében. Néha meggyőződve neje hívtelenségéről, csak boszú után vágyódott, boszú után főkép Vámosy ellen, ki egész életét feldúlta. Néha ismét kétkedni kezde, s úgy látszott neki, mintha az egész nem lehetne csalódásnál egyéb.

— Meggyőződést kell szerezni magamnak — mondá végre, kiragadva magát kínos gondolataiból, — minden jobb e bizonytalanságnál. Esteledni kezd, s mielőtt Vérthalomra érek, hat óra lesz. Jaj nekik, ha Vikta igazat mondott.

S ezzel Káldory csengetett, s nyergelést parancsolt.

XXXVIII.

Az életben sok mindenféle fájdalmak gyötrik az embert, s nem mondhatja senki előre, hogy a bánatnak valamely neme ellen biztosítva van; de ép oly sokfélék s különbözők vigasztalásaink is. Egynek részvét kell; más könnyebben tűri baját, ha az emberek sajnálkozását kikerülheti; annak jól esik, ha szerencsétlensége okát csak sorsában keresheti; ez inkább az embereknek tulajdonítja szenvedéseit, s a gyűlölésben, melyre magát jogosítva érzi, keresi vigasztalását. Egy panaszkodik, a másik sír, a harmadik káromkodva könnyít magán. De nincs semmi, minek vigasztaló hatása általánosabb, mint ha nagy erkölcsi szenvedések közepett az élet apró nehézségeivel találkozunk, s anyagi kellemetlenségek által létünk nyomorúságára emlékeztetünk. Néha ez sem segít, s vannak fájdalmak, melyek által mindenen túlemelkedünk; de egyes költői egyediségek kivételével, az apró anyagi bajok többnyire megteszik hatásukat; s ki tragikai hangulatában már azt hivé, hogy az egész világot közönyösen tekinti, az, ha csizmája szorítja, végzete helyett csizmadiáját átkozza, s e kis baj által szomorúból rosszkedvűvé válik.

Káldory — mint olvasóim, reménylem, eddig észrevették — nem tartozott a költői egyediségek közé s

így a kellemetlenségek, melyekkel éjjeli lovaglása közben találkozott, reá sem maradhattak hatás nélkül. Ha meleg szobájában marad, Margit szerelmének emléke s a fájdalom, hogy ezt elvesztette, talán hátérbe szorított volna minden egyebet; de a járatlan úton, hol, midőn vágtatni kezdett, csaknem elbukott, annyi dolga volt lovával, annyira kelle vigyáznia, hogy a homályban irányát el ne téveszsze, annyit boszankodott: hogy előbbi gondolatainak folyama megszakadván, egészen más hangulatban ért Vérthalomra, mint melyben házát elhagyá. — Mintha a hideg szél, mely egyszer csaknem kalapját kapta el, testét átjárva, egyszersmind minden melegebb érzéseit elfagyasztotta volna: csak egy gondolata maradt, az, hogy Margitot a lehetőségig érzékenyen büntesse, s Vámosyn boszút álljon. Csaknem őrült, midőn a kertkapu mellett, melyen a házhoz közelített, az utóbbinak lovát találta, s meggyőződött, hogy mindazon haragot s gyűlölést, mely szívében forrt, valakivel éreztetheti.

Fához kötve lovát, a hátsó lépcsőn felsietett, s az elrémült komornát, ki elébe jött, félretaszítva, Margit szobájába lépett.

Vámosy, látszólag megzavarva, felugrott székéről; Margit elhalaványodott. Néhány perczig hallgattak valamennyien.

— Engedelmet, ha váratlanul jövök — mondá végre Káldory Margitnak keserű gúnynyal, s a tekintet, melyet majd nejére, majd Vámosyra vetett, jól fejezé ki érzéseit; — azt hivém, hogy miután gyermeki szereteted arra birt, hogy anyádat e zordon időben meglátogassad, jelenlétem a családi örömöket, melyek után vágyódtam, még érdekesebbé teheti. De, mint látom, gondoskodtál, hogy e falusi magányban el ne únjad magadat.

— Vámosy úr holnap indul, s eljött, hogy búcsút vegyen —mondá Margit, nyugalomra kényszerítve magát.

— Kétségkívül — válaszolt az előbbi, kaczagva, — s mert anyád a hírt, hogy ily kedves szomszédtól megfosztatik, nem birhatná el, Vámosy úrnak titokban kelle eljőnie.

Margit érzé, hogy vére arczába tolul; de a megvető tekintet, melyet férjére vetett, mutatá, hogy nem bűnérzetében pirul.

— Vámosy úr kétségkívül érzékenyen búcsúzhatott — folytatá amaz gúnyos modorában, — hisz fél esztendő óta nem tesz mást; ő a búcsúzásban eddig nagy tökélyre juthatott, s ezt talán velem is éreztetni fogja, midőn most, egy időre legalább, mindkettőnktől búcsút vesz.

— Kérem önt, távozzék — mondá Margit, Vámosyhoz fordulva; s ez, ámbár alig fékezheté indulatát, meghajtá magát előtte, s menni készült.

— Miután egy darabig egy útunk van — szólt hozzá Káldory, — talán haza lovagolva találkozhatunk, s én mindenesetre, még mielőtt elutazik, tenni fogom tiszteletemet.

— Mindenesetre megvárom — válaszolt Vámosy; s miután a férfiak még egy tekintetet váltottak, mely egész gyűlölségöket kifejezte, az utóbbi kalapját véve a szobát elhagyá.

A házastársak maguk maradtak. — Káldory levetve felső ruháját, a kandallóhoz állt. Margit egy ideig hallgatott.

— A levél után, melyet önnek Pesten írtam — mondá végre, s szavának hangja semmiben sem árulá el belső felgerjedését, — azt remélhetém, hogy ön a kérelmet, melyet benne kifejeztem, teljesíteni fogja.

Ha volt valami, mi Káldory ingerültségét e pillanatban még növelheté, az azon hideg méltóság volt, melylyel neje magát viselé. — E büszke mód, melyen velem szól — mondá végre belső megindulástól remegő

hangon, — más viszonyok között talán nagy hatású lehetne, a miénkben csak nevetséges. Mint sértett, mint megcsalt férj állok itt és — —

— S ön fel meri tenni rólam —

— Talán nem nagy merészség kivántatik hozzá. A mód, melylyel magát már Emsben Vámosy iránt viselé, a zavar, melyet észrevevék, midőn vele itt először ismét találkozott, maga a rendkívüli barátság Irmához, a leghiszékenyebb férjnél is gyanút gerjesztett volna. S e rögtöni elutazás tél közepett, holott imént még gyöngélkedő egészsége miatt hetekig szobáját sem hagyta el; e titkos találkozás melyre, mit jól tudok, maga hívta meg Vámosyt — — —

— S ön tehát felteszi rólam, hogy egész életem hónapok óta csak a legaljasabb hazugságoknak hosszú sora?

A mód, melyen Margit e szavakat mondá, nem maradt hatás nélkül férjére. Bármennyire fel volt is ingerülve ellene, bármennyire eltökélve, hogy őt bűnösnek találja, midőn Margitra nézett, kinek arczain fájdalom s harag, sértett önérzet s büszkeség valának kifejezve, csak szégyen nem: egy belső szózat mondá neki, hogy e nő bűnös nem lehet; s megszégyenítve érezé magát, hogy őt oly valamivel vádolta, mit e pillanatban maga is lehetetlennek tartott. — Ha én magam ezt nem teszem is fel — mondá nyugodtabban, — nem követelhetem-e öntől, hogy mindent kerüljön, mi azok előtt, kik önt kevésbbé ismerik, nevének árthatna?

Margit érezve e vádnak igazságát, hallgatott. — Káldory visszanyerte önuralmát. Ha egy pillanatig gyanú támadt is szívében: mióta Margitot látá, meg vala győződve alaptalanságáról. Oly nő, ki magát bűnösnek érezi, így nem viselheté magát. Ki akart békülni vele. Ha közöttük szakadás történik, főkép Vámosy miatt,

mit a világ előbb vagy később mégis megtudna, nevetségessé tenné magát.

— A helyzet, melyben állunk, nem természetes — mondá végre rövid szünet után, — tisztába kell jönnünk egymással. Más, állásomban, panaszra érezné jogosítva magát; de tudom, kinek köszönhetjük, hogy e helyzetbe jutottunk, s részemről szívesen elfelejtek mindent Tudom, csak egy pár szavadba kerül, hogy a történteket megmagyarázzad, s biztossá teszlek, hogy tőlem soha egy szemrehányást sem fogsz hallani. — Meglehet, én is hibáztam — tevé hozzá, midőn Margit nem felelt, s odanyújtott kezét nem fogadta el. — Nem vagyok közlékeny természetű, s ha nem érzek is kevesebbet, mint mások: nem szólok annyit érzelmeimről, s ezért elhitették veled, hogy nem szeretlek. De vajon ily félreértések nem léteznek-e más házastársak között is, s a viszony, mely által oly boldogoknak éreztük magunkat, nem állhatna helyre többé?

— Soha! — válaszolt Margit, s Káldory megdöbbent a fájdalmas s mégis oly elszánt kifejezéstől, melylyel e rövid szót kimondá.

— Margit! az nem lehet — mondá érzékenyen Káldory, — ha el akarnád is tőlem vonni szerelmedet: a meggyőződést, hogy azt egykor bírtam, nem veheted el tőlem, s nem a reményt, hogy azt ismét visszanyerem. Mikor utólszor szóltunk, ingerültek valánk mindketten. Vannak pillanatok, midőn a legártatlanabb szó szívünket keserűséggel tölti, s én engedve rossz kedvemnek, talán olyanokat mondék, mik neked fájhattak; de bármennyire hibáztam, megtagadhatod-e tőlem bocsánatodat?

— Vessünk véget e beszélgetésnek, mely mindkettőnkre nézve csak kínos lehet — szólt Margit hidegen. — Nem foghatom fel az okot, mely önt évekig tettetésre

bírá; de bármi volt is az, ezentúl felmentheti magát a fáradtságtól. Hazugságait jövőben még azon magasztos öntudat sem fogja jutalmazni, hogy egy hiszékeny nőt elámított.

— Szerelmemen kételkedel?

— Szerelmén? — mondá Margit, megvető tekintetet vetve Káldoryra. — Menjen Dárdaynéhoz s kérdezze őt.

Káldory nyugodtabbnak érezé magát, Margit utolsó szavaiból végre belátva haragjának okát. — Nem csalódtam — mondá rövid hallgatás után, — Dárdayné ingerlett fel ellenem.

— Tudok mindent.

— S elítélsz — folytatá Káldory; — Dárdayné tudta, hogy semmi által érzékenyebben nem sérthet, s ezt választá boszúja eszközéül. De ha a szín ellenem szól is — —

— A szín! S ön tagadhatja? — —

— Én nem tagadok semmit. Szerettem Dárdaynét, azaz gondolám, hogy szeretem, mielőtt veled találkozva, azon érzést, mely e nevet érdemli, ismerni tanultam. Hibáztam, midőn a viszonyt, melyben e nőhöz egykor álltam, előtted titokban tartám, s főleg, midőn Emsben találkozásunkkor neked mindent föl nem fedeztem. Talán kötelességem vala, de nem határozhattam el magamat. A titok nem magamé volt. S vajon Dárdayné, kinek irányában úgy is bűnösnek érezém magamat, nem követelheté-e tőlem azt, mit hasonló viszonyok között mindenki első becsületbeli kötelességnek tart, főkép miután irányodban annyi barátságot mutatott: s a múltnak felfedezése által a viszonyt ketté kellett volna szakasztanom, mely néked is kellemessé vált.

— Mi közöm a múlthoz? — szólt Margit türelmetlenül. — Ön gyalázatosan viselte magát mindkettőnk irányában.

— Eljárásom szemeidben menthetlennek látszik, — folytatá az elébbi. — Tudod-e te, ki mindig valódi szeretetet találtál magad körűl, hogy az, ki, mint én, egész életében elhagyatva állt, a szerelem színe után is vágyódhatik? Tiszta lelked az aljasabb szenvedelmeket, mik a férfiút néha elragadják, nem foghatja fel. De van-e férfiú, ki magának hasonló szemrehányásokat nem tehetne; s a nő, ki csak a mely pillanatban férjhez megy, kezdi meg életét, saját mértéke szerint mérheti-e azt, kinek kedélyét az élet érintései elkeserítték, talán bemocskolák? — És ha a férfi, midőn mátkáját az oltárhoz vezeti, mást szeret; ha azon pillanatban, melyben neki Istennek színe előtt örök hűséget esküszik, másra gondol; ha az első percztől, melyben nejéhez közelített, az érzések, melyeket kifejezett, ha minden szó, minden tekintet egy-egy hazugság volt? — —

— S te ezt felteheted rólam? — válaszolt Káldory indulattal; de Margit félbeszakasztá.

— Mielőtt tovább szól — mondá, kivevén iróasztalából a levelet, melyet Irmától elhozott, s azt Káldorynak átadván, — olvassa el ezt. Reménylem, megismeri saját írását és olvasás közben talán visszaemlékezik, hogy e sorokat az nap írá, melyen mátkája lettem.

Káldory rég elfelejté levelének tartalmát, s nyugodtan fogott az olvasáshoz. Emlékezett, hogy azt Irma megnyugtatására írta, s előre látá, hogy abban egyes dolgok lesznek, miknek mentségére csak helyzetét hozhatja fel; de hogy e levél olyan legyen, minőnek azt találta, arra nem volt elkészülve, s bármennyi hatalommal bírt is érzései fölött, nem titkolhatá el a zavart, mely szívét e pillanatban megragadá. — Érzem, hogy most nem igazolhatom magamat — mondá, s a levelet az asztalra tevé, — de ha egykor nyugodtabb leszesz, s mindent megmagyarázhatok, át fogod látni, hogy bár-

mily bűnösnek tartasz, irányodban nem vagyok az. Én akkor s egész életemben csak téged szerettelek.

— Hagyjuk ezt — mondá Margit keserűen, — minek e tettetés, mely által csak önmagát alázza le, de engem nem ámíthat többé. Útjaink ezentúl külön válnak. Ha az életben még találkozunk, csak mint idegenek fogunk találkozni; minek folytassuk e beszélgetést, mely mindkettőnkre nézve csak kínos lehet.

— Tehát nem szerettél! Nem bocsátasz meg soha?!

— Hogy önt szerettem, híven s igazán, inkább mint azt valaha kifejezhetném, azt ön tudja; hisz volt idő, mikor önnek e szerelem terhére vált. A remények, melyekkel önt az oltárhoz követém, nem teljesültek. Hamar észrevevém, hogy nézeteink eltérnek egymástól; s ez fájt nekem. Fájt, midőn látám, hogy ön életét oly dolgokra fecsérli, miknek fontosságot tulajdonítani nem tudok; hogy azt, mi nekem a boldogság feltételének látszott, gyermekes ábrándnak tekinti; hogy a szerelmet, melylyel önhöz ragaszkodám, egészen viszonozni nem képes: de mind ennek daczára szerettem önt. Legszebb napjaim emléke s azon meggyőződés fűzé szívemet önhöz, hogy, ha önt állandóan boldogítani nem valék is képes, legalább egy ideig bírtam szívét. Nincs semmi, mit ezen meggyőződésért el nem tűrtem, mit meg nem bocsátottam volna. De hogy még ebben is csalódtam, hogy a pillanattól, melyben hozzám közelített, minden melegebb szó, melylyel szívemet megnyeré, minden érzés színlelt, minden esküvés egy-egy hazugság volt; hogy egy perczig sem szeretett, s míg én éltemet adtam volna önért, gyalázatosan megcsalt — — —

— Ó Margit! élő Istenemre esküszöm, szerettelek.

— Nem ön írta-e e levelet Irmához, nem akkor írta-e, mikor megkért? — kérdé Margit mindig növekedő indulattal.

— Hallgass meg, mindent meg fogok magyarázni.

— Közöttünk nincs szükség többé magyarázatokra — szólt Margit megvetéssel; — ha hiszi, hogy a világnak ilyennel tartozik, önre bizom. Gróf Káldory bizonyosan oly felvilágositásokat fog adni, hogy a világ szemei előtt a hibás én leszek; s biztossá teszem, hogy nem mondok ellent.

Káldory szólni akart, Margit félbeszakítá. — Eleget szóltunk; nincs, mi határozatomat megváltoztatná. Kérem, hagyjon magamra. Ön láthatja, hogy rosszúl érzem magamat — tevé hozzá csaknem esdeklő hangon, — nyugalomra van szükségem.

Káldory maga is átlátá, hogy neje oly állapotban van, melyben, ha tovább marad nála, őt csak még inkább felingerli, s szó nélkül távozott.

XXXIX.

Margit kimerülten karszékébe veté magát. — Mindennek vége van — mondá felsóhajtva, — de jobb így. Most nyugodtabbnak érzem magamat; legalább kimondhatám érzéseimet, legalább tudja, hogy a viszonyt, mely egykor összefűzött, semmi sem állíthatja többé helyre, s hogy őt megvetem. S mily megalázva, mi nyomorúan állt előttem! S mégis igazolni akarta magát, magyarázatokról szólt. Mintha nem lenne minden világos, mintha Irmához írt levelét máskép magyarázni lehetne; vagy mintha elég gyönge lennék, hogy esküvéseinek hitelt adjak. Ó ha őt kevésbbé ismerném! — Oly meghatottnak látszott, oly meggyőző hangon esküvék, hogy csak engem szeret. Más talán hitt volna neki. Ki gondolhatná, hogy e nyilt férfias arcz, ez egyenes magaviselet alatt ennyi csalfaság lappang. Egész lénye bizodalmat gerjeszt, s mégis mindez csak színlelés. Ha szeretne, — nem úgy, mint mondá, de ha csak kissé szeretne, írhatta volna e levelet Irmának? De nincs szíve. Megvetéssel szól Vámosyról, s mégis mennyivel nemesebb ő, mennyivel magasabban áll szemeim előtt. Ő ily aljasságra nem lehetne képes. Miért nem ismertem őt elébb; talán szerethettem volna. Ó nem, én Vámosyt nem szerethettem volna soha! — folytatá rövid gondol-

kozás után. — Mi különös, mi megmagyarázhatlan a szív. Vámosyt becsülöm, a határtalan ragaszkodás, melyet irányomban mutat, e hívség, melyet semmi remény nem támogat, megindít: de csak sajnálkozást érzek iránta. Bármikor s bármily viszonyok között találkozunk, tudom, hogy iránta többet barátságnál soha nem érezhettem volna. Adorján megrontá életemet, s küzdenem kell szívem ellen, hogy szavainál meg ne induljak. Aljasan megcsalt; ismerem szívtelenségét, meg kell vetnem őt; — s mégis érzem, hogy, ha újra találkoznánk, ismét csak őt szeretném, miként most gyűlölöm, de közönyös nem lehetnék iránta soha. Ki uralkodhatik szíve fölött? s a tapasztalás, hogy csalódánk, a meggyőződés, hogy hajlamainkat követve, vesznünk kell, a szilárd akarat, melylyel érzelmeink ellen küzdünk, mi egyébre valók, mint hogy magunkat még nyomorultabbaknak érezzük?

Margit gondolatait a komorna azon jelentése szakítá félbe, hogy a káldorfalvi molnár-leány vele szólni akar.

— Kérdezd meg, mit kiván, vagy kérd, hogy holnap jöjjön — mondá Margit — s hagyj magamra.

— Megmondtam neki — válaszolt a komorna, — de teljességgel nem akar elmenni. Azt állítja, hogy még ma kell szólnia méltóságoddal.

— Mit kereshet ez nálam? — szólt Margit bámulva, midőn komornájának rendkívüli felgerjedését észrevevé.

— Én nem tudom, — válaszolt amaz. — Csak annyit mondott, hogy a gróf és Vámosy úr felől akar beszélni. De alig tartóztathattam vissza csak addig is, míg bejelentem.

— Ereszd be, — mondá Margit s a jövő pillanatban Vikta állt előtte.

Margit, mióta férjhez ment, nem látta őt; s akkor, mert az egész vidék beszélé, hogy az öreg Fekete a

káldorfalvi molnár-leányt fiának szánta, barátnéja vetélytársát látta benne, s csaknem ellenszenvvel viseltetett iránta. Margit első pillanatban meg vala lepve a változás által, mely Viktán történt. Mint a megnyílt rózsa emlékeztet, de nem hasonlít a duzzadó bimbóhoz, melyet helyén előbb láttunk: olyan vala ő. Arczának megnyúlt vonásai, a kifejezés, mely azokat nemesíté, karcsúbb termete új lénynyé tevék. Még meglepőbb volt a rendkívüli felgerjedés, mely egész magaviseletéből észrevehető vala.

— A gróf itt találta Vámosyt? — kérdé, midőn Margithoz, a nélkül, hogy köszöntené, közelített.

Margit bámulva nézett a szólóra.

— Tudok mindent — folytatá, nem várva Margit válaszát, — én vagyok oka mindennek. Olvastam levelét, melyben Vámosyt magához hívja, s én mondtam meg a grófnak. Tiporjon el, öljön meg, de mentse meg életét. — Ó én megőrülök!

— Az Istenért! Mit jelent mindez? — kérdé Margit ijedten.

Vikta röviden elmondá a történteket. Midőn magát csalatva látá, első pillanatban csak boszú után vágyódott, s ha Vámosyval ekkor találkozik, talán kést döfött volna szivébe; mihelyt azonban Káldorfalváról haza ért, s indulatai lecsillapulván, tettének következéseit meggondolá, eliszonyodott; s valamint elébb vérét adta volna, hogy a hívtelenen boszút álljon, úgy most kész vala mindenre, hogy őt a fenyegető veszélytől megmentse. De miként? — Csak egy lehetőséget látott maga előtt. Ha Vérthalomra megy, s a grófnét, még mielőtt férje oda ér, jöttéről tudósítja. Erre határozá magát; s mihelyt apjától szabadulhatott, ki rég nem ereszkedett vele oly hosszú beszélgetésbe, mint épen ez estve, a hátulsó ajtón észrevétlenül elhagyá a házat és Vérthalom felé

sietett. Kemény hideg vala, s lábai bokáig sülyedtek a hóba, mely az utat eltakará; de ő nem érzett sem hideget, sem fáradtságot és pihenés nélkül sietett tovább, mint kinek gyorsaságától annak élete függ, kiért a magáét minden perczben feláldozná. Már közelített czéljához, midőn figyelmét lódobogás vonta magára, s kevés percz mulva Káldoryt, ki mellette száguldva elhaladt, megismerve, látá, hogy elkésett. Káldory elkerülve a házat, a kertkapun ment be. Erre sietett. Itt találta Vámosy paripáját is; lelkét leírhatlan nyugtalanság tölté el. — Mit tegyen? Ott a kivilágított ablakok mögött, melyek a kastély egyik szárnyán a közelálló fákra rémes világot vetnek, mi történik e pillanatban? Rövid idő mulva, mely alatt a bizonytalanságnak minden kínjain keresztül ment, az ünnepélyes csendet léptek szakíták félbe, s Vikta a bokrok közé vonulva, Vámosyt látá, ki a kastélyból sebes léptekkel közelített. Elébb lovához ment, s leoldva kantárát, már felülni készült, midőn, mintha máskép gondolta volna meg magát, lovát ismét a fához köté, s fel s alá kezde járni. Látszott, hogy valakire vár, s Vikta tudva, hogy az csak a gróf lehet, alig tartóztathatá vissza magát, hogy őt meg ne szólítsa. De mit használna ez? Vajon Vámosy megbocsáthat-e neki, s ha lábaihoz borulva, kérné is, hogy a gróffal való találkozást kerülje, nem fogja-e megvetéssel elűzni magától? Rejtekében legalább tanuja lehet mindennek, s ha kedvesét veszély fenyegetné, oltalmára siethet.

Mennyi idő múlt e várakozás közben, Vikta nem tudta. Többször ütni hallá a kastély nagy óráját, de felgerjedésében nem számolta az ütéseket, s neki úgy látszott, hogy órákat töltött itt. Már reményleni kezdett. Talán a gróf nem is jő, talán kibékült nejével, s ez őt nem ereszti magától. Úgy látszott, mintha Vámosy maga

is ezt hinné, s megúnva a várakozást, már menni készülne, midőn a gróf megjelenése e reményeknek véget vetett. — — A beszélgetés a férfiak között rövid vala. Vikta rejtekéből meghallá, hogy Vámosy a grófot pisztolyra kihívta, s hogy holnap tizenkét órakor Vámosy jószágán fognak találkozni. — Miután Káldory neje erényéről, mint mondá, meg van győződve, Vikta nem foghatta meg ingerültségének okát; nem tuda, mily levélről szólnak, s mit követett el Vámosy a levéllel, melyért őt a gróf alávalónak nevezte; de a végszavak, mikkel Vámosy lovára ült, hogy ily sértést csak vér moshat le, s hogy kettőjük közül egynek meg kell halni, világosak voltak; s midőn Vikta, ki Margitnak a történteket zavartan és szakadozva elmondá, e szavakhoz ért, rémülése egész valóján meglátszott.

— A boldogtalan — mondá remegő hangon, — azt akarja, hogy egyikük haljon meg; ó de az, ki meghal, ő leszen. A gróf nem tudom hány párviadalt vitt már életében, komornyikja beszélte nálunk a malomban, hogy már több embert lőtt agyon. Bizonyosan meg fogja ölni őt is, s ennek én vagyok oka.

— De mit tettem neked, miért kivántál rajtam boszút állni? — kérdé ijedten Margit, ki a történteknek valószinű okát csak most gondolta meg, — hisz alig ismersz, mikor bántottalak?

— Nem szereti-e Vámosyt?

— Én? — kérdé Margit meglepve.

— Nem szereti őt, hisz úgy is tudom, — folytatá Vikta, s tekintetében, melyet a grófnéra vetett, fájdalom s megvetés valának kifejezve. — De én szerettem őt, s ha megcsalt és szerencsétlenné tett is, szeretem őt most, és szeretni fogom életem végső leheletéig; s ki idegenítette el szívét tőlem, ki az oka, hogy elhagyott?

— Szegény leány — mondá Margit sajnálattal, — s hivéd, hogy Vámosy téged szeret?

— Kérdezze őt magát — viszonzá Vikta indulattal. — Kérdezze őt, nem szeretjük-e egymást három év óta? Kérdezze őt, nem akart-e elvenni, s nem vett volna-e el, ha nénje fondorkodásai által vissza nem tartóztatja? Még ma reggel, mikor egymástól elváltunk — —

— Ma reggel? — kérdé Margit bámulva.

— Ma reggel. Kérdezze őt magát, nem mondta-e ma reggel még, mikor elváltunk, hogy már nem soká lesz szükségünk titkolódzásra, s hogy boldoggá tesz, mert úgy, mint én, még sem szereti őt senki a világon. Ó, Vilmos tudta ezt s ha szegény leány vagyok is és ő úr, beváltotta volna szavát, ha a grófné nem lép közénkbe és szívét el nem idegeníti tőlem.

— S Vámosy neked ezeket ma reggel mondta?

— Ma reggel. De minek kérdez? — folytatá Vikta mindig növekedő szenvedélylyel; — mentse meg életét, s legyen boldog vele, ha tud. Nagy a világ s egy sírt csak talál rajta a szegény is.

— De miként gondolhatod, hogy Vámosyt szeretem?

— Nem szereti, hisz úgy is tudtam; de hát miért hitette el vele, hogy szereti? Nem gyalázat ez? Ön, a gazdag, a grófné, a kinek mindene van, kit férje szeret, kiben ő most is bízik.

— Férjem?!

— Ó ha hallotta volna, miket mondott. Hogy az egész csak cselszövény, mely által a grófnét ellene fel akarták ingerelni, de hogy hitét semmi a világon megingatni nem képes. Ó, ön nem is érdemel ily férjet.

— S ezt te hallottad?

— Esküszöm, hogy igazat mondok; de hisz most úgy is mindegy. Csak Vilmos életét mentse meg. És az Isten bocsássa meg bűnét, mint én megbocsátom.

— De mit tehetek? — kérdé Margit a legnagyobb felgerjedésben.

— Meg kell akadályoztatni a párviadalt. Én elmegyek Vilmoshoz, elmondok neki mindent, s lábaihoz borulva kérem, hogy feltételétől álljon el. A gróf őt sértette meg, ő a kihívó. Addig kérem, míg a sértést megbocsátja. S ha nem hallgat reám, erővel akadályozom meg feltételében. Tegye ugyanezt férjével.

Midőn Margit ezt megigéré, Vikta nyugodtabbnak látszott. A nők még egy ideig szóltak egymással. Margit részletesen újra kikérdezé Viktát. Tudni akart minden szót, melyet férje Vámosynak róla mondott. Végre Vikta távozni készült.

Még ma akart szólni Vámosyval, s Margit, ki őt az út távolságára emlékezteté, csak hosszú kéréssel birhatta maradásra. De hisz maga is átlátá, hogy Vámosyt a jelen pillanatban indulatosabbnak találná, semhogy kérései reá hatást tehetnének s ennyi izgatás után kimerülve, a komornát, kire Margit ellátását bízta, ellenmondás nélkül követte szobájába, s itt a pamlagra veté magát.

XL.

Mikor Margit másnap reggel Vikta után kérdezősködött, az már rég elhagyta a házat. Mint a komorna mondá, igen jókor kelle elindulnia, mert mikor ő felkelt, már csak hült helyét találta.

— Készítsd el lovagló-öltönyömet — mondá Margit.

— A lovagló-öltönyt? — kérdé a komorna bámulva.

— Reménylem, nem felejtetted Káldorfalván?

— Elhoztam a többi ruhával. De nagyságod még mindig köhög s e kemény időben — — —

— A nap gyönyörű, s nekem nem árt a hideg. Megkisértem, talán a lovaglás jót tesz. De minek titkolódzzam előtted? — folytatá kis szünet után, komornája ijedtségét észrevevén. — Káldorfalvára kell mennem, s nem akarom, hogy anyám tudja. Ismered nyugtalanságát.

— De ha nagysád később kocsin megy, az bizonyosan nem tünhetik fel senkinek.

— Nem késhetem — mondá Margit határozottan — s ha anyám a kocsizörgést hallva, megtudná, hogy én mentem el, mindenféle rémekkel ijesztgetné magát. Menj az istállóba, s mondd lovászomnak, hogy nyergeljen, s a lovakkal a kertkapunál várjon.

— De ha észrevennék?

— Nem fogják észrevenni. Naponkint jártatja a lovakat, s abban, hogy egyszer jókorabb megy ki, nincs semmi feltűnő. Parancsold neki nevemben, hogy az egészről senkinek mitsem szóljon, s jótállok, titokban marad; elég ügyes embernek ismerem. Te, ha később anyám jő, mondd neki, hogy éjjel rosszúl aludtam, s délig nyugodni akarok; addig mindenesetre visszajövök.

— De lóháton, ily időben?

— Visszafelé, megnyugtatásra, majd kocsin jövök — mondá Margit, — de most siess. Magam fogok felöltözködni. Mihelyt a lovak a kertkapunál lesznek, adj hírt azonnal.

Míg a komorna Margit parancsait teljesíté, addig ő maga sietve felöltözködött. Félórával később már lóháton vala.

Hogy senki által észre ne vétessék, megkerülte a kertet, s a szokott út helyett, mely a falun a plébánia mellett visz el, azt választá, melyen tegnap férje jött. Az út most egészen el volt hagyatva, rajta a havon csak egyes nyomok látszottak; s Margit, miután meggyőződött, hogy a mély hó miatt csak lépésben haladhat, átengedé magát gondolatainak.

Találkozása Viktával mély benyomást tett reá. Miket Vámosyról hallott, meggyőzék őt, hogy nem kellett magának szemrehányásokat tennie miatta; s egyszersmind új színben tüntették fel szemei előtt férjének magaviseletét, mely neki előbb megbocsáthatlannak látszott. Adorján, midőn hozzá közelített, más asszonyhoz vala lekötve; s talán csak hideg számításból vette őt nőül, de legalább nem színlelt. Hányszor mondá Margitnak, még jegyes korában, hogy szerelmére érdemetlennek érzi magát; hányszor fejezte ki kételyeit, hogy őt boldoggá nem fogja tehetni, mert tiszta boldogságát megosztani nem képes. Ha eljárását Vámosy

következetes álnokságával összehasonlítja, mennyivel nemesebb alakban tűnik az fel.

S ez Margitnak e pillanatban jól esett. Legalább megbocsáthat férjének. Mint e hótakart tér, melyben a fergeteg a rég lehullt lombot s virágokat csak mélyebb hó alá temetheti: ilyen lesz élete. Nem vár a jövőtől egyebet, mint hogy a múlt szomorú emlékeit mélyebben eltakarja fátyolával; de legalább nyugodni fog. Megvetés s gyűlölet nélkül gondolhat Adorjánra; mi zavarhatná ezentúl meg életét? A lombtalan fát a vészek nem bántják többé, s a sors elveszti hatalmát a szív fölött, melynek reményei nincsenek.

A történtek benyomásai újak, s a veszély, melyben férjének élete forog, s mely iránt magát vádolja, még izgatottságban tartják lelkét. Érzi, hogy még egy nagy kötelessége van. És azután? — — Vége mindennek. A multat semmi nem hozhatja vissza többé, s vele a remény s aggodalom, az öröm s fájdalmak serege örökre eltűnik; s ő nyugodt lesz. — Ó ha az, mit Vikta mondott, igaz lenne, vagy ha a múltra visszatekintve, legalább azzal vigasztalhatnám magamat, hogy egyszer szeretett!

Margit ezalatt az országútra jutott, az itt talált csapáson vágtatva közelített a kastélyhoz.

Az udvaron nem talált senkit, s leszállva lováról, egyenesen férje szobájába sietett.

Ez is üresen állt. Úgy látszott, hogy férje nem rég távozott. A szoba még nem volt feltakarítva. Az íróasztalon egészen leégett gyertyák állnak, körülöttük széttépett levelek s írások feküsznek, a kandallóban vígan pattog a tűz, mintha nem rég rakták volna meg újra..

— Csak nem késtem el? Vikta világosan mondá, hogy délben találkoznak. — Margit megijedve e gon-

dolattól, épen csengetni akart, mikor a komornyik, ki azalatt megérkezését megtudta, a szobába jött.

— Hol van a gróf?

— Tarnára ment az öreg kapitányhoz, — válaszolt a komornyik.

— S nem mondott semmit?

— Rendelést hagyott, hogy fél tizenkettőkor Vámosy úrnál legyek, s ő méltóságát megvárjam.

— Semmi mást?

— Még egy levelet bízott reám, melyet méltóságodnak ma délután Vérthalomra vigyek.

— Hol van e levél?

— A méltóságos úr szorosan meghagyta, hogy azt csak délután adjam át — válaszolt a komornyik kétkedve. — De a levél nincs is kezemben. Író-asztalán hagyta, s még nem vettem magamhoz.

— Hagyjon magamra.

Miután a komornyik távozott, Margit az író-asztalhoz sietett. Soha életében nem volt annyira felgerjedve, mint midőn a levelet megtalálva, a pecsétet feltöré; szemei előtt összefolytak a sorok, egész testén remegett, végre erőt vett magán.

A levél a következő vala:

»Mikor e sorok kezedbe jutnak, nem leszek többé, s e gondolat talán mentségemül fog szolgálni még előtted is, hogy azokat hozzád intézem. Mit az élőtől megtagadtál volna, azt most megteszed talán; végig hallgatsz, hisz utólszor szólok hozzád.

Nem akarom menteni magamat. Én rontottam meg életedet, én tettelek szerencsétlenné, megérdemeltem, hogy gyűlölj s átkot mondj a pillanatra, melyben találkozánk. — De ne kételkedjél szerelmemen. Minden vádjaid között ez egy igazságtalan.

Nem tagadom, hogy Dárdayné, kivel akkor talál-

koztam, mikor még nem ismertelek, egykor mély benyomást tett reám. Ő szép, s mint magad tudod, szeretetreméltó; mindazok között, kikkel a társaság érintkezésbe hozott, nem láttam érdekesebb nőt, s volt idő, mikor őt szerettem, vagy legalább azt hivém, hogy szeretem. De a csalódás nem tartott sokáig. Dárdayné szenvedélyes ragaszkodása, melynek első időben örültem, terhemre vált, s még mielőtt veled megismerkedtem, el valék határozva, hogy a viszonyt, mely hozzá kötött, felbontom. — S ez volt az ok, melyért a várost elhagyva, Káldorfalvára jöttem. — Találkoztunk. — Naponkint inkább feléd vonzódva érzém magamat. — — Te érdeket mutattál irántam, s minél többször láttalak, annál mélyebb gyökeret vert szívemben a meggyőződés, hogy azon boldogságot, melyet egykor puszta ábrándnak képzelék, veled feltalálhatnám. A viszony, melyben Dárdaynéhoz álltam, e pillanattól tűrhetlenné vált. Hisz úgy látszott, csak ez áll útjában boldogságomnak, s mit elébb óhajték, arra most eltökéltem magamat: vissza akartam nyerni szabadságomat bármi áron.

Hibáztam kétségkívül. Miért közelítettem hozzád? Nem tudtam-e, hogy én, kit az élet csalódásaitól s velök egyszersmind hitétől megfosztott, tiszta kebelednek érzéseit méltólag viszonozni, hogy azon boldogságot, mely után ifjú szived vágyódik, neked megadni képes nem vagyok? Vissza kellett volna vonulnom; s ha néha azon boldog órákban is, mikor szerelmedről nem kétkedtem többé, szomorúnak láttál, csak az vala oka szomorúságomnak, mert érezém, hogy azon eszményképnek, melyet bennem szerettél, megfelelni nem fogok, hogy reád nem vagyok érdemes, s nem boldogíthatlak úgy, mint kivánám. Ha kevésbbé szeretlek, talán követtem volna e belső szózatot: de ha szerelmemtől elra-

gadtatva, életem boldogságáról, melyet a végzet kezembe adott, lemondani nem bírtam, s ha mindent, mi szerencsémnek útjában állhatott, bármi áron eltávolítani igyekeztem: elitélhetsz-e?

A kötelesség azt kivánta tőlem, hogy a viszonyról, melyben Dárdaynéhoz álltam, téged vagy legalább anyádat értesítselek; a levél, melyet ez asszonynak írtam, nem igazolható; de ha az elsőtől az tartóztatott vissza, mert szerelmedet bírva, magamat oly valaminek bevallására nem határozhattam el, mi által szemeidben sülyednem kellett volna: a másodikra az vitt, mert Dárdaynénak indulatosságát ismerve, őt legalább némikép megnyugtatni, s minden fellépéstől, mely szerencsémet veszélyezteti, visszatartóztatni kivánám; ezt pedig csak úgy reméltem elérhetni, ha iránta szerelmet színlelek, s házasságomat csak mint családi tekintetek-nek hozott áldozatot tüntetem fel.

Érzem, hogy eljárásom nem igazolható; s hidd el, eléggé büntetve vagyok, midőn visszagondolva, pirúlnom kell, s még e pillanatban is a kétely támad szivemben: vajon fogsz-e hinni szavaimnak?

A szín ellenem szól. Az, hogy a viszonyt, melyben e nőhöz egykor álltam, előtted eltitkolám; még az is, hogy természetemnél fogva keveset szóltam érzéseimről, benned azon meggyőződést gerjeszté, hogy soha nem viszonoztam szerelmedet; ó de hidd el, Margit, most e pillanatban, midőn érzelmeim eltitkolására már okom nincs, midőn soha többé e világon találkozni nem fogunk, s nincs miért ámítsalak; én szerettelek híven s igazán, mennyire csak szivem szeretni képes, s bármennyire vétkeztem ellened, nem csaltalak meg soha.«

A hatást, melyet e levél Margitra tett, leírni lehetetlen. Minden körülményből látá, miszerint Adorján azon meggyőződésben írá e sorokat, hogy azok csak

halála után jőnek kezébe. Vajon kételkedhetik-e az érzések valóságán, melyeket kifejeztek? Mi oka lehetne férjének, hogy őt most is ámítsa? — — Ó, ő szeret, ő mindig szeretett! — kiálta fel, s lelkét első pillanatban mondhatlan boldogság tölté el. A másodikban helyzete jutott eszébe, s eliszonyodott.

Ha Adorján felgerjedésében Vámosyt halálosan sértette meg, s ha ez a párviadaltól visszalépni nem akarna? Min Margit elébb nem kételkedett, hogy a férfiakat kibékülésre birhatja, az neki most, midőn boldogsága függött tőle, csaknem lehetetlennek látszott. — Csak kilencz óra vala. De talán Vikta rosszul érté a beszélőket. — Ha elkésném.

— Hamar lovaimat — mondá Margit a komornyikhoz, ki erős csengetésére a szobába lépett.

A pillanatok, míg a lovász a lovakat elővezeté, óráknak látszottak. — Margit iszonyú felgerjedésben járt fel s alá a pitvaron.

— Mennyire van Vámosy úr jószága ide? — kérdé a komornyiktól.

— Legalább egy órányira — felelt ez; — ily úton, mint a mostani, még többre. Ha méltóságod parancsolja, azonnal lovászt küldök.

— Nem szükséges.

A lovak azalatt előjöttek.

Margit felült s vágtatva hagyá el az udvart.

A komornyik bámulva nézett utána.

XLI.

Vámosy Vérthalomról nyomban egyik ismerőséhez lovagolt, kit bajsegédül meghitt. Már késő vala, midőn onnan hazatért, s lelkileg-testileg kifáradtan ágyára veté magát, s elaludt. Csak midőn reggel a múlt nap eseményei eszébe jutottak, gondolá átnyugodtan helyzetét. Felkelt, s mindenekelőtt néhány sorban, melyet a végett, hogy halála miatt senki kérdőre ne vonassék, asztalán hagyott, kifejezé a szándékot, hogy életének saját kezével véget vet. Később Irmának írt, megköszönve szeretetét, melyet iránta egész életén át mutatott; kéré őt, hogy halálát ne vegye szivére, miután Margit szerelme nélkül ez élet úgy is terhére vált. Végre néhány sorban engedelmet kért Margittól is, s ezeket a grófné utolsó levelével együtt, melyből viszonyuk természete kitűnt, azon kéréssel intézé Káldoryhoz, hogy vég bucsúszavait nejének adja át. Miután mindezeket elvégzé, pisztoly-szekrényét az asztalra téve, a kandallóhoz ült, s gondolataiba mélyedett.

Nem először vala hasonló helyzetben, de lelkét soha ily komor sejtelmek nem tölték el. Mintha belső szózat vesztére intené. — Sötét gondolataiból a nesz ébreszté fel, melylyel Vikta a szobába lépett.

Vámosy meg vala lepve megjelenése s még inkább a változás által, mely, mióta őt utolszor látá, Viktán történt.

— Az Istenért! mi lelt? — mondá résztvéttel, midőn a leányt kezénél fogva a kandallóhoz vezeté. — Egész testedben remegsz.

— Elfáradtam, s künn hideg van; mihelyt kimelegszem, jól leszek.

— De miért is jösz ily időben gyalog? — mondá Vilmos szelíd szemrehányással. — Ha csak gyaníthatám, kocsimmal vártalak volna; de azt mondád, hogy estve jösz.

— Estve? — szólt Vikta, ki azalatt szemeit a szobában körüljártatva, az asztalon fekvő pisztolyokat észre vevé. — Estve — ki tudja, mi történik akkorig?

— Mi jut eszedbe? — kérdé Vámosy bámulva. — Vagy talán apád megtudta, hogy tegnap itt voltál, s ő bántott. Légy nyugodt, szegény Viktám, ezentúl nem lesz az többé úgy. Még ma elmegyek apádhoz.

— Nem szégyenli magát? — szólt Vikta, s tekintetében, melyet Vámosyra vetett, harag s megvetés vala kifejezve. — Nem elég sokáig ámított-e?

Vámosy Vikta magaviseletét csak pillanatnyi ingerültségnek tulajdonítá. — Nem ámítalak — mondá melegen. — Ha eddig kétkedtél szerelmemen, ezentúl nem lesz okod reá. Beváltom szavamat, s ha majd nőm lészsz — — —

— Ha szeretsz — szakítá félbe Vikta a szólót, — ha valaha szerettél, bizonyítsd be az által, hogy kérésemet teljesíted.

— Bármit kivánsz tőlem, megteszem.

— Szavadat adod?

— Esküszöm!

— Hát nem mégy ki párviadalra a gróffal?

— Párviadalra? — kérdé Vámosy meglepve.

— Te hívtad ki. A visszalépés tőled függ. Ó, ha csak egy óráig szerettél, ha életem előtted becscsel bír, — vagy nem — tevé hozzá fájdalmasan, — ha őt szereted, őt, kiért szerencsétlenné tettél, hagyj fel ez irtózatos szándékoddal.

— De honnan tudod, hogy a grófot párbajra hívtam ki? — kérdé Vámosy, mindinkább bámulva.

— Ott voltam a kertben, mikor egymással szóltatok. Csak néhány lépésre álltam tőled. Hallottam minden szót.

— Te Vérthalmon!

— Tudtam, hogy estve titkon a grófnéval találkozni fogsz. Ne kérdezd, miként, de megtudtam, s elmentem a grófhoz, s megmondtam neki. Én küldtem őt oda. Mindennek oka én vagyok.

— Te? Szerencsétlen!

— Boszút akartam állni. Hisz ő idegenítette el szivedet tőlem. Mikor levelét láttam, csak arra gondoltam, hogy őt megrontsam. Magamon kívül voltam, félig őrült; hisz te nem tudod, mennyire szerettelek; s most én legyek gyilkosod?!

— Te! Te! — kiáltott Vámosy szenvedélylyel, visszarántva kezét, melyet Vikta megragadott.

— Taszíts el magadtól, tiporj lábaiddal, ölj meg! ó, de könyörülj rajtam. — Csak azt igérd, hogy e szörnyű párviadalról lemondasz: s nyugodtan halok meg. Ne gondold, hogy őt legyőzheted. Magam láttam, mikor a házfedélről egy galambot lőtt le pisztolyával. Komornyikja sokszor beszélte nálunk, hogy a ki vele kiment, mind rosszúl járt. Miért veszélyezteted életedet. Hisz a grófné ezt nem érdemli, ő nem szeret, maga mondta nekem, hogy soha életében nem szeretett. Az irgalom Istenének nevében kérlek — tevé hozzá, összekulcsolva

kezét, — könyörülj rajtam. Hisz az nem lehet, hogy halálodnak oka én legyek; én, ki annyira szerettelek, s százszor adnám életemet boldogságodért.

Vikta Vámosy lábaihoz borult, s kétségbeesetten ragadta meg kezét.

— El tőlem, gyalázatos!— kiáltá ez, a térdelőt szenvedélylyel taszítva el magától; — átkozom az órát, melyben először láttalak.

— Bocsánat, Vilmosom! — könyörgött Vikta.

— Bocsánat? — folytatá amaz, mindig növekvő szenvedélylyel. — Bármit tettél volna, ha miattad életemet, ha becsületemet veszteném el, megbocsátanék; de hogy őt sértetted, hogy tiszta nevét rágalmaddal bemocskolád, hogy Margit gyűlölve fog emlékezni reám, s ennek oka te vagy: ezt nem bocsátom meg soha! soha! Ó vajha mindazon gyűlöletet, mely szivemet tölti, egész megvetésemet kimondhatnám. Menj szemeim elől, hogy ne lássalak többé.

— Megyek — mondá Vikta, felkelve. — Legyen Isten bíró közöttünk, s önlelkiismerete, mely végre fel fog szólalni, s megmondja, ki érdemel több megvetést: az-e, ki egy szegény leányt, minő én vagyok, évekig ámít, s ki őt becsületétől, üdvösségétől megfosztja; vagy a szerencsétlen, ki, midőn mindenét veszti, kétségbeesésében mindenről megfeledkezik?

Bármennyire fel volt ingerülve, Vikta szavai nem maradtak hatás nélkül Vámosyra. Hallgatva sütötte le szemeit.

— Ha tőlem függne, hogy a történteket nem történtekké tegyem, utolsó csepp véremet adnám — folytatá az előbbi, mindig növekedő érzéssel. — De hisz az mindegy neked. Ha a szegény leány nyomorultan elvész, ki még e pillanatban is csak azt sajnálja, hogy életével sem vásárolhatja meg boldogságodat: mit bánod te?

Csak a nagy dámát ne érje baj, csak az ő nyugalmá ne zavarodjék meg, csak ő ne emelhessen panaszt ellened. — — Légy nyugodt. Grófnédnak nem lesz baja. Ki bánthatná őt? Ó oly gazdag, oly magasan áll; bármit tegyen, őt nem fogja senki megvetéssel eltaszítani magától.

Vámosy mélyen meg vala hatva. — Bocsáss meg — mondá érzéssel. — Indulatom elragadott. Ó de te nem tudod, mennyit szenvedek.

— Hisz én nem neheztelek reád — szólt Vikta, ellágyulva e pár melegebb szó után, melyet kedvese hozzá intézett. — Ha nem szeretsz is többé, egykor legalább szerettél, s én nem panaszkodom sorsom ellen. Légy boldog, én messze elmegyek, és jelenlétem soha sem fogja háborítni nyugalmadat. Csak ezen egy kérésemet teljesítsd. Igérd, hogy a gróffal kibékülsz. Gondold meg magad, mi lenne belőlem, ha azon öntudat terhelné lelkemet, hogy halálodnak én vagyok okozója.

— Ne aggódjál miattam — mondá Vámosy nyugtatólag. — Nem először vagyok hasonló helyzetben; s ím, soha sem történt bajom. Abból, hogy párviadalra megyünk ki, nem következik, hogy akármelyikünknek baja történjék. Pisztolylyal nem olyan könnyü valakit találni, mint gondolod. Pár golyót váltunk, a tanúk közbevetik magukat, s mindkét fél oly épen tér haza, mint a síkra kiállt.

— Az nem így lesz — mondá Vikta növekvő nyugtalansággal. — Te a grófot életre-halálra hívtad ki.

— Ez csak szójárás, mely annyit jelent, hogy a küzdtéren maradunk, míg egyikünk oly sebet kapott, mely miatt e viadalt nem folytathatja tovább. De ha valakit például jobb karon találnak, azért meg kell-e halnia? S ki mondhatja előre, hogy az épen én leszek. Erősen bízom magamban; ez egyszer a gróf komornyikja, ki

hazugságaival reád ijesztett, nem fog kérkedni ura hőstettével.

A jókedv, melyre Vámosy magát erőlteté, nem nyugtatá meg Viktát. — Csalódol — mondá szomorún — nekem belső érzet mondja: ha feltételednél maradsz, nem látlak többé. Ó engedj kéréseimnek, csak ez egyszer ne vesd meg azokat; lám, én mindent megtettem kedvedért.

— Lehetetlenséget kérsz, — válaszolt Vámosy nyugtalanul, mert az órára nézvén, észrevevé, hogy az idő, melyre bajsegédét magához rendelte, közelg. — Becsületem kivánja.

— Hogy' beszélhetsz így? A gróf az, ki megsértett; ha neki megbocsátasz, mi köze ahhoz másnak. Hogy kivánhatná tőled becsületed, hogy gyilkossá légy, vagy azokat, kik szeretnek, szerencsétlenekké tegyed?

— Te nem érted ezt — szólt Vámosy némi türelmetlenséggel. — Kivánj tőlem bármi mást, csak ezt ne. Ha visszalépek, becstelenítve leszek az egész világ előtt.

— Mit tud dolgotokról a világ. A gróf megsértett, s te boszút akarsz állani rajta, ez az egész; vagy talán azt hiszed, hogy ha őt megölted, a grófnét elveheted?

— Miként tehetsz fel rólam ily ocsmányságot. — Esküszöm — —

— Ne esküdjél, én tudom, hogy nem szeretsz. Ó, máskép nem vetnéd meg könyörgésemet.

— De az Istenre kérlek, Vikta — mondá Vámosy, egészen türelmét vesztve, — gondold meg józanan; hisz ha kérésednek engedek, nem maradna hátra egyéb, mint hogy magamat főbe lőjem.

— És ha nem teljesíted kérésemet, s a gróffal párviadalra mégy, — mondá Vikta, midőn az asztalon fekvő pisztolyok egyikét felkapá, — én lövöm főbe magamat.

— Tedd félre a pisztolyt! — kiáltott Vámosy ijedten, — töltve van.

— Nem teszem le, míg meg nem igérted, hogy a gróffal kibékülsz, — szólt Vikta, s a kifejezésből, melylyel a pisztolyt felvoná, látszott, hogy mindenre kész. — Mielőtt magamnak azt kelljen mondanom, hogy halálodnak oka én vagyok, inkább megölöm magamat. Legyen vérem a te lelkeden.

— Jól van tehát, megigérem, — szólt Vámosy kérő hangon. — Kibékülök a gróffal, megteszek mindent, a mit kivánsz, csak a pisztolyt add ide.

— Hogy aztán kinevethess. Jobban ismerlek, mintsem hogy magamat igéreteid által rászedessem. Az óra tizenegyre jár, a gróf nemsokára itt lesz. Megvárom.

— Csak nem kivánod talán, hogy vele jelenlétedben szóljak?

— A mellékszobába megyek, onnan mindent meghallhatok.

Soha ember kellemetlenebb helyzetben nem találta magát, mint most Vámosy. Ismeré Vikta indulatosságát, s egyszersmind átlátá, hogy engednie nem lehet. Mit mondanának Káldory s a többiek, ha Viktát itt találják! Egy pillanatig habozott. Végre a gondolat, hogy magát nevetségessé teszi, győzött minden egyeben. — Ez tűrhetlen! — kiáltá, midőn a pisztolyt, melyet Vikta tartott, megragadva, kezéből ki akarta csavarni. — A küzdelem közben, mely erre következett, a pisztoly elsült és Vámosy mellen találva rogyott le. Midőn az inas a lövésre a szobába rohant, urát a földön látta. A pisztoly mellette feküdt.

— Meghal! — kiáltá Vikta, ki az első pillanatban elbódulva, csaknem magán kívül állt. — Én öltem meg.

Míg a lármára a gazdasszony és kocsis szintén a

szobába jöttek, s Vámosyt az ágyra fektetve, körülötte foglalatoskodtak, Margit megérkezett.

Nem találva senkit az udvaron s előházban, ő is a szobába ment, s borzadással látá a történteket, melyekből első pillanatban azt következteté, hogy a párviadal már megtörtént. Miután a cselédektől megtudta, hogy orvos még nem hivatott, mindenek előtt elküldé lovászát, maga pedig a beteg ágyához ment.

Vámosy eszméletlenül feküdt. Vikta, mindenre tehetlen, szoborként ült az ágy mellett, a cselédek ijedtségökben nem tudtak mit csinálni, s így az ápolás gondja kizárólag Margitra maradt, ki, mint mindig, ha reá szükség vala, visszanyeré önuralmát, s nyugodtan osztogatá parancsait. A többiek szó nélkül teljesíték a rendeléseket.

Így találta őt a plébános. Mihelyt Margit ellovagolt, komornája által a történtekről tudósítva, Farkas kocsira ült, s elébb Káldorfalvára, onnan pedig ide sietett.

A plébános, ki táborozási idejéből némi sebészeti ismeretekkel bírt, Vámosy sebét megtekintve, szomorúan rázta fejét. — Ennek vége van — mondá halkan Margithoz. — Isten könyörüljön lelkén. De míg él, tegyünk meg mindent, mi tőlünk kitelik. — S ezzel jeget hozatva, azon meghagyással küldé ki a cselédeket, hogy az orvoson kivül senkit a szobába ne ereszszenek; ő maga a beteg ápolásához fogott.

Vámosy még mindig eszméletlenül feküdt ágyán; mellette a plébános állt, ki a grófné által készitett jégborogatásokat időről-időre mellére raká; távolabb egy széken Vikta ült, elmélyedve tompa fájdalomban, félig magán kívül. A szobában ünnepélyes csend uralkodott, melyet csak néha a betegnek egy-egy nehéz fohásza szakított félbe.

— Nem soká fog tartani — mondá a plébános,

Margit kérdő tekintetére halkan felelve, — lélekzete mindig nehezebbé válik. Nem hiszem, hogy eszméletét még visszanyerhetné.

— Csak az orvos jőne már, — szólt Margit nyugtalanul.

— Bár jőne — válaszolt az előbbi, — noha ő sem mondhatna mást. Nem akarom kétségbe vonni ügyességét, de kétlem, hogy egész életében fél annyi sebet látott, mennyit én bekötöztem.

— Hát nincs semmi remény? — kérdé Vikta, ki azalatt a beszélőkhöz közelítve, a plébános végszavait meghallá. — Semmi remény e világon?

— Irgalmas az Isten — szólt a plébános, kinek szíve Viktának fájdalmán megindult, — s elég embert ismertem, kiről hasonló esetben minden orvos lemondott, s ki mind a mellett még maiglan is él.

— Ó az Isten nem irgalmas én irántam — mondá Vikta felgerjedésében, remegő hangon. — Meg fog halni, s én öltem meg.

— Te? — kérdé a plébános ijedten.

— Én, én öltem meg, ki őt annyira szerettem — mondá Vikta kétségbeesetten; — ki értte életemet adtam volna, ki százszor meghalnék, csakhogy még egyszer magához jöjön, s azt mondja, hogy megbocsát.

— De mi bírhatott e szörnyű tettre? — kérdé ismét az előbbi.

Vikta rövidesen s szakadozva elbeszélé a történteket. — Meg akartam boszúlni magamat — mondá elragadva fájdalmától, — s most minden csepp vér, mely sebéből foly, ellenem boszúért kiált az égre. — S a szerencsétlen Vámosy ágya mellett térdre veté magát. — Ó, csak egyszer szólj még hozzám — csak egyszer még, csak az egy szót, hogy megbocsátasz.

Margit és a plébános mélyen meghatva nézék a szerencsétlent. — Néhány percz mulva Vámosy felnyitotta

szemeit. A grófné visszavonult, nehogy jelenléte a beteget felgerjeszsze. — Hol vagyok? — mondá, midőn bámulva körültekintett és Farkast maga mellett látá.

— Csak legyen nyugodt a teins úr — szólt a plébános, — az orvos mindjárt itt lesz.

— Küldjék el az orvost — mondá Vámosy, — nincs szükségem reá. Rajtam úgy sem segit senki a világon; miért kinozzanak.

— Ó Vilmos! Vilmos! — kiáltá Vikta, hideg kezét szenvedélylyel ajkaihoz szorítva.

Úgy látszott, mintha Vámosy Vikta jelenlétét csak most venné észre. — Szegény, szegény Viktám — szólt, feléje hajolva nyájasan, — kelj fel, jer közelebb, kedvesem, hogy legalább lássalak.

— Hát nincs semmi segítség! Ó tisztelendő úr, az Istenre kérem, mentse meg őt. — S Vikta, eleresztve Vámosy kezét, a plébánoshoz fordult.

— Mi jut eszedbe? — mondá az elébbi gyönge hangon, — már sokkal jobban érzem magamat, csak vért vesztettem, s azért gyönge vagyok. — Nincs semmi veszedelem, lám, a tisztelendő úr is azt mondja — mihelyt az orvos eljő — —

— Ó nem! te meg fogsz halni. Nincs semmi, semmi mentség! Megöltelek! — kiáltott Vikta, s arczát kezével takarva, az ágyra borult.

— A szegény leány nem tudja mit beszél, — mondá Vámosy, kinek a beszéd észrevehetőleg nehezére esett, a plébánoshoz fordulva. — Magam öltem meg magamat. — Ott az asztalon több levél fekszik. Adja ide a tisztelendő úr.

Farkas teljesité kivánatát. — Olvassa el ezt — folytatá, miután a nyitott levelet, melyet asztalán hagyott, a többiek közül kikeresve, átadá neki, — ebből megért mindent.

— Úgy-e ebből világos minden? — szólt ismét, midőn Farkas a levelet átolvasta. — Vétkeztem, ó én tudom ezt, de csak én magam vagyok a bűnös. Ő ártatlan.

— Tudom, hogy ártatlan.

— Úgy-e bár? S akármit mondjon, nem hisznek neki. A tisztelendő úr magánál tartja levelemet, s ha valaki e szegény leányt kérdőre akarná vonni, elő fogja mutatni, s neki nem lehet bántása miattam.

— Erről a teins úr biztos lehet — viszonzá Farkas mélyen meghatva e jelenet által. — Viktát senki sem fogja kérdőre vonni. De most nyugtassa meg magát, a beszélgetés árt.

— Csak még egyet — mondá Vámosy, a plébánost közelebb intve, — itt e levelek között van egy Káldoryhoz. Adja át neki, s kérje nevemben bocsánatát.

— Még ma kezébe adom — válaszolt Farkas, a levelet magához véve, — de most pihenjen a teins úr.

— Pihenni fogok — mondá Vámosy, kinek hangja beszélgetés közben mindig gyöngébbé vált. — Vikta! hol vagy Vikta! jer közelebb, nem szólhatok fennhangon. — Légy nyugodt, kedvesem! nem lesz semmi bajom, — S ha kiépülök, elveszlek. — — — Mi még boldogok, nagyon boldogok leszünk egymással.

Vámosy e végső erőlködéssel mondott szavak után kimerülve hanyatlott vissza vánkosára. Lélekzete mindig nehezebbé vált. Még egyszer körültekintett; felnyitá ajkait, mintha szólni akarna; egy nehéz fohász — — s ő nem vala többé.

— Meghalt! — mondá a plébános, miután Vámosyra hajolva, haláláról meggyőződött. — Vikta fölsikoltva borult ágyára. — Margit mély meghatással nézé a jelenetet.

Egy ideig ünnepélyes csend uralkodott a szobában.

A plébános halkan elmondá az imádságokat, melyeket az egyház a rögtön halállal kimultak fölött rendel. Margit letérdelve az ágy mellett, vele imádkozott.

Miután Farkas egyházi szertartásait bevégzé, a grófnéhoz fordult. Csak most vevé észre a hatást, melyet a történtek reá gyakoroltak. — Az Istenért! — mondá megijedve, — a grófné rosszul érzi magát.

— Mindjárt el fog múlni — szólt amaz; — idegesség, semmi egyéb.

— Én is azt hiszem — mondá Farkas részvéttel, — a mi itt történt, erősebb idegeket is felrázhatna. De most nagysád távozzék. A kocsi, melyen jöttem, künn vár; s mihelyt haza megy, feküdjék ágyába.

Margit elébb be akará várni férjét. De a plébános határozottan ellent mondott; s Margit meggondolva, hogy Káldory valószínűleg bajsegédével jő, engedett kéréseinek, s kocsira ülve, távozott.

XLII.

A plébános bús sejtelme beteljesedett. — Margit, midőn haza ért, már alig bírt felmenni a lépcsőkön; s anyja, ki kevéssel utóbb szobájába jött, s őt ágyban találá, megijedt a változáson, mely, mióta őt nem látta, rajta történt, s mely annál aggasztóbbnak látszott miután ő a történteket nem ismerve, Margit rögtöni megbetegedésének okát nem magyarázhatá meg magának. Mig Ormosyné, hogy az orvosnak írjon és értte kocsit küldjön, leányát komornájával magára hagyá, megjött Káldory. Kevéssel felesége távozta után érkezett Vámosy házához, megtudva Farkastól a történteket, s elolvasva Vámosy s Margit leveleit, Vérthalomra sietett.

Midőn férje a szobába lépett, Margit halvány arczán örömsugár lejte át. — Adorján — szólt gyönge hangon, feléje nyújtva kezét, — csakhogy látlak.

— Ó Margitom! — mondá amaz, mélyen megindulva, midőn kezét ajkaihoz szorítá, — megbocsátasz-e?

— Miként kérdezhetsz ilyest? — mondá Margit és szemei véghetlen szerelem kifejezésével függtek férjén. — De ne szóljunk erről — tevé hozzá rövid szünet után, — ne szóljunk a multról soha, soha többé. Hibáztunk mindketten. Nem értettük, nem ismertük egymást. Most mindent tudok. Olvastam leveledet, melyet számomra

Káldorfalván hagytál. Itt van vánkosom alatt, s itt fogom tartani. Bocsásd meg kedvesem, hogy benned valaha kétkedtem. Ó mi ismét boldogok leszünk, még sokkal boldogabbak, mint egykor voltunk.

— Ha szerelmem azzá tehet, az leszesz — szólt Adorján meghatva, — de most nyugodnod kell. A beszéd fáraszt. Te beteg vagy, kedvesem.

— Kissé meghűtöttem magamat — mondá amaz, s mindinkább gyengülő hangjából észre lehete venni az erőlködést, melylyel szólt. — Vigyázatlanság vala, hogy lóháton mentem Káldorfalvára. Sietnem kellett, s nem akartam megijeszteni anyámat. — De ne aggódjál miattam! Mióta jöttél, már is sokkal jobban érzem magamat. — Küldd ki a többieket, s ülj mellém. Add ide kezedet. Így, kedvesem. — S Margit visszaereszkedve vánkosára, behunyta szemeit, s látszólag álomba szenderült.

Így találta őt a grófnő, midőn kevéssel utóbb a szobába jött. Hallgatva nyújtá jobbját vejének, s a közös fájdalom eltűnteté a távolságot, melyet egy idő óta iránta érzett.

Több aggodalomteli óra folyt el, míg az orvos eljött, s véleménye, melyet az öreg grófnéval a legnagyobb kiméletttel közlött, nem volt megnyugtató.

Kivánatára Margitnak pesti orvosa hivatott meg.

Van-e, kinek nem volt kedves betege, ki nem várta dobogó szívvel az orvos jöttét, hogy tőle semmitmondó szavakat halljon, s órákig, néha napokig elmélkedjék rejtelmes értelmök fölött, mintha minden szó a sorsnak megváltozhatlan ítélete lenne? Ó ki ezen keresztülment, ki kedvesének betegágya mellett töltve az éjeket, dobogó szívvel kiséré mozdulatait, s majd üterét, majd forró homlokát tapogatva, a javulásnak legkisebb jelénél pillanatra boldognak érezé magát, hogy

a jövőben ismét előbbi reménytelenségébe sülyedjen vissza; ki azon kínt ismeri, melylyel észreveszszük, hogy a kedves betegnek, kiért életünket adnók, nincs semmi szüksége reánk, hogy nem enyhíthetjük fájdalmát, s nem érzi, nem is gyanítja jelenlétünket: ó csak az képzelheti magának az érzéseket, melyek között Ormosyné e napokat tölté.

Mit az ó-rege Damokles kínjairól beszél, nem képzelet; a ki szeretni tud s kedvesének életét egy hajszálon függni látja, keresztül megy e kínokon.

Káldory ezen egész időközben híven osztá anyósa aggodalmait. Alig távozott neje ágyától; s Ormosyné, ki látva, hogy leánya nem szerencsés, azt elébb vejének tulajdonítá, most szivében bocsánatot kért tőle. — Valamennyien, s talán Margit is, igazságtalanok voltunk irányában, — mondá többször Farkashoz. — Érzéketlen ember így nem viselheti magát. Minden szavából meglátszik szerelme. E fájdalom nem lehet tettetés. — S Ormosynénak igaza vala. Káldory nem színlelt. Soha férj több részvéttel és szeretettel nem ápolhatá nejét. A veszély, melyben élete forgott, szivét aggodalommal tölté, szenvedései könyeket facsartak szeméből. Bármi igaza lehetett egykor Margitnak, ha őt szerelmének viszonzására képtelennek gondolá: Káldory e napokban szerette, híven s igazán szerette nejét, s nem volt áldozat, melyre magát késznek nem érzé. — Egyike ez azon következetlenségeknek, melyeket talán csak az emberi gyöngeségből magyarázhatunk, de melyeket magán s másokon mindenikünk tapasztalt. Az egészen következetes emberek csak regényekben léteznek, az életben milliók között alig találunk egyet, kiben hasonló ellentéteket nem mutathatnánk fel.

Három hét mulva, melyek alatt Ormosyné lankadó erejét csak Farkas vallásos vigasztalásai s azon meg-

győződés tarták fenn, hogy ápolása leányának szükséges, Margit visszanyerte eszméletét, s az orvosok kijelenték, hogy élete veszélyen kívül van. Az anyának boldogságát, a hálát, melylyel fel az éghez s azokra tekintett, kiknek Isten után gyermekének megmentését köszöné, szavakban sem ő maga, sem más nem fejezhetné ki. De az öröm rövid vala. A szomorú kétely, melyet az orvosok első napokban csak Káldoryval és az öreg plébánossal közöltek, nem sokára feltámadt Ormosynéban is. A hagymáz következésében kifejlődött a mellbaj, melyet Margit apjától öröklött, s melynek egyes jelenségei nála már a külföldön mutatkoztak; s a szerencsétlen anya rövid idő mulva azon meggyőződésre jutott, miszerint a sors őt az első csapástól csak azért kimélte meg, hogy a kín, melyet egyetlen gyermekének halála fölött éreznie kellett, annál hosszab legyen.

Csak Margit maga nem sejté állapotát, s míg a száraz köhögés, s az éjjelenkint visszatérő láz mindenkit aggodalommal töltöttek, teljes biztossággal szólt a jövőről. Hisz ő ismét boldognak érezé magát. Kételyei eltűntek. Férjének Káldorfalván talált levele, a hosszú órák, melyeket vele magánosan töltött, gyöngéd ápolása, a meleg szerető szavak: minden meggyőzé őt Adorján szerelméről. — Mint vész után a szétszakgatott fellegek látszólag csak azért maradnak láthatárunkon, hogy a leáldozó nap sugárait visszavetve, az alkony annál szebb legyen: ilyenek voltak multjának sötétebb emlékei. Margit most csak boldogabbnak érezé magát, midőn reájok visszagondolt. Soha ily derültnek, ily egészen megelégedettnek nem érezé magát életében, soha sem vala közlékenyebb, soha sem ragaszkodóbb; mintha a kedves lény rózsaként, mely épen elvirulása előtt fejleszti ki kelyhének minden levelét, keble gazdag kin-

cseit csak most tárná ki, hogy a fájdalom, melylyel kedvesei vesztére gondolnak, annál nagyobb legyen.

És csakugyan, ha volt valami, mi azoknak fájdalmát, kik Margitot szeretve környezék, még keserűbbé teheté, ez azon derült bizodalom vala, melylyel ő a jövőbe tekintett. Az, hogy előtte jó kedvet kelle színlelniök, s hogy sokszor még mikéntlétéről sem kérdezhetik szabadon, nehogy a fölötte nagy gondoskodás őt a veszélyre figyelmessé tegye; az erőltetés, melyre magukat Margit jelenlétében kényszerítve láták, szüntelen izgatottságban tartá őket; s voltak pillanatok, midőn maga az öreg plébános sem tarthatva vissza könyeit, csak az által segített magán, hogy hirtelen felkelve, Margit szobáját elhagyá.

Mindez nem kerülte el Margit figyelmét; s ha az, hogy anyja ismét új, s mint hivé, egészen alaptalan aggodalmakkal gyötri magát, őt nem lepé is meg: Maris szokatlan szomorúsága, s főkép az öreg Farkas magaviselete néha őt is nyugtalanná tevék. — Nem tudom — mondá egyszer ily alkalommal a plébánoshoz, kivel a történtek után egészen a régi barátságos viszonyban álla ismét, — mi lelte önöket? Anyám naponkint nyugtalanabbá válik; Maris beszéd közben rögtön úgy elérzékenyül, hogy nem is szólhat tovább; minap ön maga, mikor az útról beszéltem, melyre készülök, egyszerre sírva fakadt. Mit jelent mindez? Azt hiszik talán, hogy még veszélyben forgok? Pesti orvosom minap azt mondá, hogy a gyöngeségen kívül, melyet betegségem hátrahagyott, nincs többé bajom; de miért jő annyiszor ő, kinek a városban annyi dolga van? Ha állapotom aggasztó, miért titkolja előttem? Hisz ismer, én nem vagyok oly gyönge, mint a minőnek látszom.

— Már mi jut eszébe, Margit — mondá Farkas, s a remegő hang elárulá belső felgerjedését. — Nem

ismeri-e az öreg grófnénak természetes nyugtalanságát? És szegény Mariskának elég baja van. Az öreg Galambosné naponkint inkább gyengül, kevés reményünk van életéhez; csodálhatni-e, ha Maris, mikor öreg anyjától nagysádhoz jő, itt egyszerre pityeregni kezd? Mi pedig engem illet, azt hiszem, csalódott; soha életemben nem volt kevesebb okom sírásra.

— Hasztalan tagadja, én láttam könyeit — —

— És ha sírtam — folytatá az elébbi, alig nyomhatva vissza a könyeket, melyek ismét szemeibe tolultak, — mit bizonyít ez? Az egyik bánatában könyezik; másnak szeme, mint a hideg vízzel telt pohár, ha jó meleg szobába hozzák, akkor nedvesedik meg, mikor jó dolga van. Én nem is tudom, miért ügyel reám; ha a két orvos azt mondja, hogy a veszély megszűnt, mit aggódik ily kicsiségeken?

— Én nem is aggódom — mondá Margit szelíden. — Naponkint jobban érzem magamat, s ha gyönge vagyok is még, úgy látszik, mintha maga a gyöngeség csak azért maradt volna vissza betegségemből, hogy a kedves benyomásokat, melyek mindenfelől környeznek, elevenebben érezzem. S talán nem is vagyok oly gyönge, minőnek látszom, csakhogy nem tudok erőt venni magamon. Elkényeztetnek. Nekem oly jól esik ápoltatni magamat. Ha csak magamra gondolnék, nem is kívánnám, hogy állapotom változzék, oly boldog vagyok. — De holnap felkelek. Még ma szólni fogok orvosommal, s csak egyszer a szabad levegőre mehessek, meglátja, mily hamar vissza fogom nyerni erőmet. Hisz már közeledik a tavasz. Mennyire örülök neki. Ha a nap sugárai, mint e pillanatban, szobámba hatnak, s az ablak előtt a madarak vígabb csevegését hallom, néha mondhatlan vágy tölti szívemet. Mintha én is a tavasz közeledését érezném, s a meleg fény s a kedves hangok,

melyek ágyamig hatnak, engem is kihívnának. Mi boldog leszek, ha azon helyeket, melyekhez gyermekemlékeim kötnek, ismét megjárhatom, most, midőn újra szerencsésnek érzem magamat. S ha majd Adorjánnal Olaszországba megyünk! Mi egészen más színben fog minden feltűnni szemeim előtt most, midőn az, miről e helyeken egykor álmodoztam, oly szépen beteljesedett.

Margit utazásáról kezde szólani. S ámbár a folytonos beszéd által fárasztva, hangja gyöngébbé vált, többször köhögött, s Farkas a sötét pirosságból, mely arczát elborítá, lázas felgerjedését észrevéve, őt néhányszor pihenésre szólítá fel: mindig új s érdekes tárgyak jutottak eszébe, melyeket még el kelle mondania. Végre maga is kimerülve érezé magát.

— Mégis nagyon gyönge vagyok — mondá szomorúan visszahajolva vánkosára. — Ó bár csak tavasz lenne már.

És a tavasz eljött. Kert s mező ismét egész szépségben állták, s a csalogány virágzó bokrok között újra megkezdé énekét. Margit majd a verandára, majd a kertbe viteté magát, s itt tölté idejének nagyobb részét, — de egészsége nem javult, sőt az orvosok naponkint több aggodalommal szóltak állapotáról; s ő sem ámítá magát többé helyzete iránt. Ámbár a veszélyt távolabbnak gondolá, s mint közönségesen azok, kik mellbajban szenvednek, néha reménynyel szólt a jövőről: sokkal józanabb volt, hogysem magát e csalódásoknak egészen átengedné; — s az öreg plébános tudta, hogy Margit egy idő óta sokszor foglalkozik a halál eszméjével. Csak vele, s vele is ritkán szólt e tárgyról, s ilyenkor meglátszott rajta, hogy e gondolatban nincs semmi keserűség. Tudta, hogy a pálya végéhez közelít, s mégis soha nyugodtabbnak, soha talán boldogabbnak nem érezé magát, mintha a nyájas napok, melyeknek befo-

lyása alatt minden megújult, neki is visszahozták volna örömeit; mintha a gondolat által, hogy a természetet gazdag díszétől megfosztva, hogy saját életét oly pusztán, minő az neki egy ideig volt, többé nem fogja látni, megnyugtatva érzené magát.

Ő el vala készülve; csak ha a fájdalom, melyet halála kedveseinek okozni fog, eszébe jutott, vagy ha aggodalmukat észrevevé: az fájt neki. Főkép férjét sajnálá. — Az öreg Farkas — gondolá magában többször, — bármennyire szeressen is, a vallásban s tevékenységében vigasztalását fogja találni; Maris gyermekeiben; s maga anyám is végre meg fog nyugodni, — hisz a múltban nincs semmi, mi emlékemet elkeseríthetné. Közöttünk nem volt félreértés; de szegény Adorján talán szemrehányásokat tesz magának, mintha életem legboldogabb óráit nem neki köszönném, s mintha ő lenne oka, hogy magamat egy ideig nem éreztem oly szerencsésnek, mint szerelme által lehettem volna.

Káldory azon órákban, melyeket nejével töltött, sokszor keserűen vádolá önmagát. Margit nyájas szavakkal megnyugtatá.

— Mit gyötröd önmagadat efféle gondolatokkal? — mondá egyszer ily alkalommal; — ha azon évek alatt, melyeket együtt töltének, oly szerencsés nem voltam is, minő lehettem volna, te vagy-e oka, s nem inkább én magam, ki, midőn Isten annyi boldogságot adott, haszontalan kételyekkel kínzám magamat, s téged is, ki irántam mindig oly jó valál. Inkább én tehetnék magamnak szemrehányásokat, hisz mindennek oka szerelemféltésem volt, melyre te semmi alkalmat nem nyújtottál; s többször jutott eszembe betegségem alatt, hogy más nővel talán szerencsésebb lettél volna. De vajon tehetek-e róla, ha szerelmedet oly véghetlen kincsnek tartám, hogy magamat birtokában soha biz-

tosnak nem érezhetém; s te nem bocsátasz-e meg, ha eszedbe jut, hogy úgy mint én, mégis senki sem szeretett a világon. Szenvedtünk mindketten. Az élet s az emberek egy időre elkeseríték létünket, de mi mindig szerettük egymást, s végre minden csak ettől függ; s én, ha még egyszer kellene kezdeni életemet, csak azt kérném Istenemtől, hogy multamat adja vissza. Multamat minden szenvedéseivel, de azon határtalan boldogsággal is, melyet karjaid között élveztem, s mely reám a jövőben vár.

Margit elkövetett mindent, hogy férjében a jövőhöz bizodalmat gerjeszszen, melyet ő maga rég elvesztett. Úgy látszott, mintha hátralevő napjainak nem lenne más feladata. Derült, sőt víg volt jelenlétében, s ha rosszabbul érezé magát, s állapotát nem titkolhatta el, ürügyet keresett, hogy őt a háztól eltávolítsa. Betegségének első szakában, midőn a veszélyt, melyben élete forgott, még nem gyanítá, nagyszerű szebbitéseket tervezett Káldorfalván, és sok kedves órát töltött férjével, melyekben vele a kerten s a házban teendő változásokról tanácskozott. Minél inkább érezé, hogy Káldorfalvát nem fogja látni többé, annál inkább sürgeté terveinek kivitelét; s Adorján, ki a szükséges munkálatokat Margit megnyugtatására önmaga vezeté, kérésére csaknem naponkint átment jószágára.

Margit azalatt sebes léptekkel közelített sírjához. Lélekzete nehezebbé, hangja gyöngébbé vált. Az erőlködés, melylyel állapotát férje s anyja előtt titkolni iparkodott, naponkint fárasztóbb lett. Legjobban akkor érezé magát, ha magánosan vagy Maris társaságában maradhatott.

Igy találjuk őt egy délután. Férje Káldorfalván volt. Anyja, miután észrevevé, hogy a beszéd, melyre Margit az ő kedvéért magát kényszeríti, nehezére esik, a

plébánossal a kertbe ment. Margit mellett csak Maris maradt. Hallgattak mindketten. Margit behunyta szemeit, mintha szunnyadna; Maris csendesen folytatá munkáját, időről időre aggodalomteli tekintetet vetve barátnéjára. Végre Margit nehéz sóhajjal felnyitá szemeit s körültekintett.

— Parancsol valamit? — kérdé Maris, midőn felkelve, az ágyszékhez közelitett.

— Semmi — mondá amaz gyönge, alig hallható hangon, — csak azt néztem, itt vagy-e még.

— Nagysád ma rosszabbul van.

— Csak a lélekzés esik nehezemre.

— Az bizonyosan az új orvosságtól jő — szólt Maris nyugtatólag, — a doktor előre mondta, de épen ez mutatja hatását. Talán be is kellene venni ismét; mindjárt megnézem az órát.

— Hadd el — mondá Margit, — rajtam mindez úgy sem segít többé. Csak anyám kedvéért szedem az orvosságot.

— Hogy' beszélhet így? — viszonzá Maris, alig nyomhatva el könyeit, — hisz az országban nincs híresebb orvos, mint az, ki nagyságodhoz Pestről jött, és ő maga mondta — —

— Rajtam ő nem segíthet többé. Én meghalok e betegségben.

— Az Istenért! miért gyötri magát ily képzelgésekkel? — sóhajtott Maris.

— Az nem képzelgés — szólt ismét amaz, — régóta tudom ezt, s félek, már anyám s Adorján is veszteni kezdik reményöket. — S ki tudja? — tevé hozzá sóhajtva, — talán jobb, ha az, minek történni kell, elkészülve találja őket.

Maris sírva fakadt.

— Ne sírj kedvesem — folytatá Margit, nyájasan

megszorítva barátnéja kezét. — Nem emlékezel-e gyermekkorunkra, mikor közöttünk semmi titok sem volt? Miért ne közölném veled most is gondolataimat; hidd el, eléggé nehezemre esik, hogy szegény anyám előtt titkolódznom kell.

— Miként ne sírnék — zokogott Maris, — mikor oly szomorú dolgokról beszél s pedig tudom, hogy nincs is oly rosszul, mint képzeli, s nem sokára ismét egészséges lesz.

— Meglehet, igazad van — mondá Margit szeliden, — de ha mégis csalódnál, s előérzetem beteljesednék, ne hadd el anyámat. Szegény, oly elhagyatva fogja magát érezni a világon. — Ó bár testvérem, kit anyám maig sirat, élne még: mennyivel nyugodtabban válnék meg a világtól. Pótold te helyünket. Légy gyermeke. Margit hangja mindinkább gyöngült. — Engedje, hogy az orvosért menjek — mondá Maris, megijedve, midőn arczának teljesen megváltozott kifejezését észrevevé.

— Ne hagyj el — mondá nyájas esdekléssel Margit. — Nekem oly jól esik, ha láthatlak. — — Mintha mindazon boldog óra, melyet együtt töltének, újra átvonulna lelkemen. — S mi boldogok voltunk, Marisom, egyenlően boldogok mindketten. — Emlékezel-e még az estvére, mikor Adorján mátkája lettem, — s te szobámban vártál, s elbeszélted, hogy Andris megkért? Reggelig együtt maradtunk. Oly tisztán kelt fel a nap, mint most alkonyodik. — Lám mi szépen beteljesedtek reményeink. — Adorján szeret. — Ó ti mindnyájan nem tudjátok, mennyire szeret ő.

Margit kimerülten esett vissza ágyszékére, s hallgatott, — Adorján! — sóhajtott fel még egyszer. — — — A fohász, melylyel e nevet kimondá, volt utolsó lehellete; a gyönge nyomás, melylyel Mariska kezét megszorítá, végső mozdulata.

XLIII.

Három hónap múlt, mióta Margit a Káldoryak sírboltjában pihen. Elbeszélésünk végéhez közelít, s azok, kikkel folyamában találkozánk, eltünnek szemeink elől. A legszerencsétlenebb közöttük Dárdayné vala; — midőn öcscsének levelével egyszerre halálának hírét vevé, lesietett jószágára, de csak Vilmos sírját s azon öntudatot találta itt, hogy vesztét ő okozta. — Bármi világosak voltak is levelének szavai, Irma nem hiheté, hogy testvére önmaga vetett véget életének. A vidéken különböző hírek szárnyaltak, s ő meg vala győződve, hogy Vilmos párviadalnak esett áldozatul. Elkövetett mindent, hogy magának e részben bizonyosságot szerezzen, s a gondolat, hogy Káldoryn, kit Vilmos gyilkosának tartott, ez úton talán mégis boszút állhat, a szenvedélyes asszonynak első időben erőt adott. De miután e remény is eltünt, s a meggyőződést, hogy Káldory csak Vilmos halála után jött annak házához, többé el nem utasíthatta magától, kétségbeesve távozott a vidékről. Hová? — azt ép oly kevéssé tudják, valamint rendkívüli, csaknem az őrültségig menő fájdalmának való okát sem gyanítja senki. Később hír szárnyalt, hogy jószágait eladva, a pénzt jótékony czélokra fordítá, s a külföldön kolostorba vonult; de bizonyosat senki sem mondhatott felőle.

Vikta Vámosy halála után ájultan rogyott le. Midőn magához tért, elméje, úgy látszott, meg vala háborodva. A plébános, ki őt haza kiséré, s a malmot naponkint meg-meglátogatva, nála órákat töltött, keserves kitöréseit, melyekben magát Vámosy gyilkosának nevezé, nem tartá ugyan őrültsége jeleinek, de miután vigasztalásai sikertelenek maradtak, s a szerencsétlen leány izgatottságát észrevevé, környezetét a legnagyobb vigyázatra inté. Szülői az első hetekben teljesíték is tanácsát, s Viktát egy pillanatig sem hagyták magányosan; — mivel azonban későbben nyugodttá vált, s alig említve a múltakat, ismét csendesen teljesíté házi dolgait, felhagytak e vigyázattal, mely, mint észrevevék, csak elkeseríté őt. — Vikta egyébiránt csak szótlan vala, s még mindig szomorúnak látszott; más rendkívüli jelenség nem volt magaviseletében, s a molnár és neje már nem is kétkedtek többé, hogy leányuk egészsége tökéletesen helyre áll, midőn kevés nappal Margit halála után, egy reggel szobájába menve, azt üresen találták. Hosszú keresés után végre csak holtteste találtatott fel. A szerencsétlen, Vámosy udvarán a kútba ölte magát.

Káldory mindjárt nejének temetése után több évre keletre utazott. Mélyen meg vala hatva, s kik őt a lefolyt hónapokban beteg neje mellett, s most fájdalmában láták, meg voltak győződve, hogy senki inkább nem szeretheté. És Káldory szerette is nejét mindazon szeretettel, melyre szive képes volt. Csak mióta Margit élete veszélyben forgott, azóta látta be egész becsét; s fájdalma annál keserűbb volt, mivel több önváddal kelle a multba visszatekintenie. Margit szelíd türelme, a lelkierő, melyet betegsége alatt kifejtett, a véghetlen szerelem, melyet iránta az utolsó perczig tanúsított, minden csak azt juttatá eszébe Adorjánnak, hogy e nőt

nem tevé boldoggá; s azok között, kik Margit ravatalát könyezve körülállták, talán senki sem érzé magát szerencsétlenebbnek. De miután dolgait rendezve, a kört, hol őt minden nejére emlékezteté, elhagyta, s az érdekes tárgyak, melyekkel utazásában találkozott, a multat mindinkább háttérbe szoríták, fájdalma enyhülni kezde; s bár eleinte még sokszor gondolt is Margitra, e gondolatban nem volt többé keserűség. Ha e kedves teremtés, mióta nejévé vált, nem érezé magát szerencsésnek, vajon önmagát kell-e ezért vádolnia? Nem tett-e Margitért mindent, híven szeretve őt, engedve kivánatainak, sőt szeszélyeinek, mint ezt más férj az ő helyzetében talán nem is tette volna? Maga Margit átlátta ezt végre, s az utolsó hónapokban sokszor meg is vallotta. Miért ítéljen ő szigorúabban magáról, mint azt Margit s mindazok tevék, kik helyzetét ismerik? Minél többször gondolkozott e dolgokról, annál inkább megerősödött nézetében, hogy Margit mással sem érezte volna magát szerencsésebbnek; s még mielőtt az év lefolyt, Káldory visszanyerte egész nyugalmát. Hisz végre bűne csak abban állt, hogy az életet prózaibb értelmében fogva fel, neje ábrándos követeléseinek szolgája lenni nem akart.

Forduljunk még egyszer Vérthalomra.

Ha a halál kedveseinknek valamelyikétől megfosztott, nemcsak e veszteség, melyet közvetlenül szenvedünk, hanem talán még ennél is inkább azon tapasztalás fáj szivünknek, hogy ez egy csapással egyszersmind mindenből, miben egykor örömeinket találtuk, s most vigasztalásunkat keressük, elveszett valami. — Az életnélküli tárgyak, melyek környeznek, a természet szépségei, sőt még kedveseink is, kiket a sors meghagyott, új színben tünnek fel előttünk. Mintha veszteségünk óta nem csak e szívvel, mely hozzánk ragaszkodott,

de mindenben szegényebbekké váltunk volna; mintha, bár merre fordulunk, mindenütt valami hiányzanék: a sugár, mely körünket széppé tevé, a hang, mely által éltünk harmoniája teljessé vált. Ekként hatott Margit halála azokra, kik életében hozzá közel álltak, leginkább — természetesen — Ormosynéra, ki egyetlen gyermekével multjának legszebb emlékeit, a jövőnek reményét, s mindent, mi neki e világon kedves és boldogító vala, egyszerre eltemette.

Mióta férje meghalt, csak benne élt; ő volt a középpont, mely körül világa forgott, — mit tegyen, miután ezt elvesztve, a hová csak fordul, azon meggyőződést látja, hogy léte ezentúl haszontalan. Nem sírt, nem hallott senki szenvedélyes panaszt ajkairól, s gépileg teljesítve szokott foglalkozásait, úgy látszott, mintha végzetében megnyugodnék; de e megnyugvás olyan vala, mint azé, ki terhe alatt összeroskadva meg sem kisérti többé, hogy azzal fölemelkedjék. Ez egyszer Farkas Máté sem talált semmit, mivel barátnéját vigasztalhatná. — Megkisérté többször, s az isteni gondviselésről szólt, az élet bajairól, s arról, hogy kik egymást e földön szerették, jobb életben ismét találkozni fognak; de Ormosyné helyzetében kit vigasztal meg mindez? Ha kedvesünk sírja fölött azon boldogság jut eszünkbe, melyet általa egykor élvezénk: miként hitessük el magunkkal, hogy az, kit mi annyira szerettünk, az élettel nem vesztett semmit? S vajon a meggyőződés, hogy kedvesünk most boldogabb körből sajnálkozva néz reánk, elfeledteti-e velünk, hogy önmagunk nyomorultakká váltunk? Farkas Máté érzé mindezt, és ha vigasztalás közben Ormosynéra nézett, vagy Margit képére, mely anyjának iróasztala fölött függött, szava elakadt s csaknem sírni kezdett.

Ő is nagyon megváltozott.

Születése óta ismeré Margitot; már egyes fehér szálak vegyültek haja közé, mikor őt keresztelte. Nőni látta s fejlődni; ő áldotta az oltárnál, s most ez egész lét, mely szemei előtt folyt le, bevégzett volt. S nem ő ringatta-e egykor Margit apját is karjai között? Mennyi, mennyi idő múlt el azóta! s ő felejtheti-e korát, midőn visszatekintve, annyi sirdombot lát, mely mérföldoszlopként átfutott útját jelöli? Felejtheti-e, hogy a pálya végéhez közelít, midőn észreveszi, hogy mindaz, miért küzdött, már mögötte fekszik? Mintha rögtön tíz évvel vénült volna meg: s talán ő is leroskadna e csapás alatt, ha azon meggyőződés, hogy az öreg Galambosnénak szüksége van reá, lelki erejét fenn nem tartaná.

Az öreg asszony, mint olvasóim tudják, régóta gyöngélkedik. A megrázkódás, melyen lelke keresztülment, midőn a kóbornő nála először megjelenvén, tőle leányát követelte, s csaknem egész keresményét, melyet kedvese számára gyűjtött, elvevé; a nyugtalanság, melyben azóta élt, miután az aláváló, ki titkát birta, mindig új meg új követelésekkel lépett fel; a szemtelennek időről időre ismételt látogatásai, a fenyegetőzések, melyekkel ez végső fillérét kicsikarta, s azon meggyőződés, hogy bármit tegyen, Maris és saját nyugalmát nem biztosíthatja: a különben is hetven éves asszonynak életerejét hamar felemészték, s a jámbor öreg, főkép Margit halála óta, sebes léptekkel haladott sírja felé.

A plébános régóta sejté a valót, s kivált, miután Margit temetéséről visszatérve, a kóbornőt Galambosné szobájában találta, nem kétkedett többé, hogy betegsége az idegen megjelenésével összeköttetésben áll; s ezért most szokott erélyességével feltevé magában, hogy végére jár a dolognak. — Nem kiváncsiság indítá őt erre, hanem a meggyőződés, hogy e jámbor teremtésnek csak

így szerezheti meg nyugalmát; s a részvéten kívül, melylyel iránta viseltetett, nagyrészint ez vala az ok, melyért Margit halála óta csaknem egész idejét a beteg ápolásának szentelé, s fél napokat, s néha, hogy Maris s a cselédek magukat kipihenhessék, egész éjeket töltött ágya mellett.

A plébánosnak ezen magaviseletében nem vala semmi különös; hisz hasonló körülmények között ő szintennyit tett másokért is, kik nem álltak hozzá oly közel, mint Galambosné. Feltünőbb vala azon tevékenység, melyet a tisztelendő úr Galambosné végnapjaiban és halála után kifejtett.

Két nappal, mielőtt ez történt, a plébános egész reggel egymaga volt a betegnél. Midőn Maris szokása szerint gyermekeivel nagyanyjához jött, ajtaját zárva találta; s a cselédek, kik a folyosóról a kulcsárné ablakán benéztek, azt beszélték, hogy a tisztelendő úr, asztalt állítva az ágy mellé, az egész idő alatt írt. Délután a biró, jegyző s az urasági tisztek hivattak, kik előtt Galambosné egy több íves irományt végakaratjának nyilvánított és aláirt. Mindjárt a temetés után a plébános, állítólag, mert Galambosné valamit reá bízott, két napra távozott, s alig tért meg útjából, midőn a szomszéd városból barátot hozatva, kire hivatalát távolléte alatt bízá, ismét elutazott.

A grófné, elfoglalva fájdalmával, ha egyetlen barátjának társaságát néha nélkülözte is, nem kérdezősködött távozásának okairól; annál több kiváncsiságot gerjesztett az a faluban, s főkép a cselédek között; s alig lehetett esemény, mely a vérthalmiakat inkább érdekelhető, mint mikor a plébános utazásából visszatért.

És méltán; mert ha az, hogy Farkas Máté, ki mióta Vérthalmon lakott, híveit legfeljebb néhány napra hagyta

el, most két hétnél tovább nem jött haza, már magában is nagy eseménynek volt nevezhető: a változás, mely az érdemes lelkészen távolléte alatt történt, még inkább magára vonhatá mindenkinek figyelmét.

Farkas Máté ismét egészen a régi vala. Tartása tíz év előtt nem volt feszesebb; a katonás lépés, melylyel, mihelyt kocsijáról leszállt, az utczán végig a kastély felé ment, ismét például szolgálhatna gránátos ezredének. A hangból, melylyel híveinek köszöntését viszonzá, arczának kifejezéséből, melylyel kezét a gyermekeknek csókra nyújtá, még a módból is, melylyel nádpálczáját hordozá, s vele majd a levegőben láthatlan hieroglypheket írt, majd kiszabott taktusban a földet érinté, meglátszott belső megelégedése. Mikor a kastélyba lépett, egy pillanatra csökkent jó kedve. Itt a pitvarban áldá meg Margit koporsóját; s Galambosnénak ablaka leeresztett fehér függönyeivel a múlt szomorú napoknak emlékeit idézte fel. De rövid gondolkozás után erőt vett magán, s egy nehéz fohászszal megindulva, egyenesen a grófnéhoz sietett.

Ormosyné iró-szobájában vala. Az asztalon, mely előtt ült, Margit fenyitott naplója feküdt, mellette azon arczkép, melyet, mikor leányával a külföldön volt, Farkas Máténak ajándékozott, s melyet Margit halála után tőle visszakért. A plébános belépve, észrevevé, hogy sírt.

— Mi jó, hogy végre visszajött — mondá a grófné, a belépőnek kezét nyujtva, — nem képzelheti, mennyit szenvedtem magányomban. Elébb legalább magamba zárhatám fájdalmamat, de most azt hiszem néha, szívem szakad meg, ha nem szólok róla. Nem tudom, mit tettem volna, ha távollétében Maris nincsen itt, kivel Margitomról beszélhettem, kivel együtt sírhattam.

— Mindig mondtam: az a Maris valóságos Istenáldása

nagysádnak. Nincs jobb s kedvesebb teremtés a világon s ha saját gyermeke lenne, sem szerethetné nagysádat inkább, mint most. Hisz végre úgy is nőtt fel Margittal, mintha testvérek volnának.

— Szegény Margit — mondá a grófné, ki elfoglalva saját gondolatai által, a plébános rendkívüli felgerjedését észre sem vevé, — ki hitte volna, hogy őt túlélem? Emlékszik-e még, midőn férjem halála után vele ide jöttem? Épen olyan volt akkor, mint e képen, csak még szebb, vígabb, elevenebb. S emlékszik-e még, mikor először e szobába léptem, s férjem arczképe előtt keserű könyekre fakadva, ön e kedves gyermeket vezeté karjaim közé, s én egyszerre vígasztalódva, boldognak érezém magamat?! Ó, az, kinek gyermeke van, nem is tudja, mi a fájdalom! csak ki gyermekét elvesztette, annak nincs többé vigasztalása.

— S ha nagysádnak még volna gyermeke? — szólt remegő hangon Farkas, ki, miután heteken át azon törte fejét, mily módon fogja a grófnét a váratlan örömre lassankint előkészíteni, most titkát a világért sem tarthatta volna többé magánál.

A grófné csaknem ijedten nézett a szólóra.

— Ha a kedves gyermek, kit Ormoslakon elvesztettünk, még él? — folytatá az előbbi, mindig növekedő meghatással, — ha nyomára akadtunk, ha karjai közé vezetem? — —

— Mindenható Isten! Hol van, hol van leányom?

— Ha őt ismeri? — Ha szemei előtt növekedett? — Ha boldog? — Ha — ha — ha — a plébános megindulásában nem szólhatott tovább, nevetett is, sírt is.

— Mariska! — kiáltott fel a grófné.

— Mariska — válaszolt az öreg plébános, barátnéját, ki örömtől elragadtatva nyakába borult, kebléhez szorítván.

Fölösleges, hogy a kérdéseket, melyekkel a grófné,

mihelyt az első boldog meglepetéstől kissé magához tért, Farkas Mátét ostromlá, s hogy ennek előadását ismételjem. Olvasóim mindazt, mit Galambosné halálos ágyán a plébánosnak felfedezett, s ez most Ormosynéval közlött, úgy is tudják. Az érzéseket, melyek az anyának szivét e pillanatban eltölték, senki sem irhatná le. — Első pillanatban még kétkedett. A boldogság nagyobb vala, hogysem azt hinni merné; de miután minden körülményt egymás után megtudva, az egésznek összefüggése világos lett előtte; s miután a plébános végre kezébe adta a kis emlékpénzt, melyet dajkája az ő jelenlétében függesztett a gyermek nyakába s Galambosné mint az egyedüli jelt, melyből Mariska szüleit talán még feltalálhatná, Farkasnak átadott: akkor a grófné lelkét határtalan boldogság tölté el. Hisz nincs semmi kétség többé. A kis emlékpénzbe maga Farkas véste belé Miska vadász fiának születésnapját. Itt nem lehet tévedés.

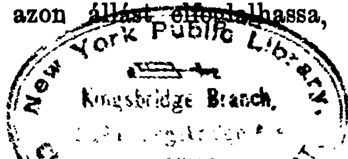
S miért nem közlötte mindezt azonnal velem? — mondá szelíd szemrehányással a grófné. — Csaknem három hete, hogy Galambosné meghalt, s mennyit szenvedtem azóta is. Ó de ne késsünk többé. Menjünk hozzá! Hadd szoritsam keblemhez gyermekemet.

— Nagysád elhiheti, hogy a hallgatás soha életemben nem esett inkább nehezemre; de szólhattam-e, mielőtt mindent tisztába hoztam.

— S hát nem világos-e minden? — kérdé Ormosyné megijedve.

— Nekünk világos. Én tulajdonkép meg sem foghatom, hogy régóta nem jutott eszembe. Hisz Maris valóságos képmása nagyatyjának, minden vonása az Istenben boldogult ezredesre emlékeztet. De ez még nem elég. Ha akarjuk, hogy a világ Marist nagysád leányának elismerje, s hogy azon állást elfoglalhassa, mely őt

illeti: szükség, hogy születése mások előtt is ép oly kétségtelen legyen, mint előttünk.

A grófné meglepve tekintett a szólóra.

— Ne aggódjék nagysád, ez is rendben van. Mindenek előtt a kóbornőt kerestem fel, magam szóltam vele, s godoskodtam, hogy mihelyt tanúságára szükségem lesz, szolgálatunkra álljon. — Azután elmentem Gáspárhoz. A gazember, kinek, mivel Ormoslakra nem mert menni, más helyet szereztem, eleinte mindent tagadott, de látván, hogy a dolgot úgy is tudom, s hogy velem nem tréfálhat, végre megvallotta gyalázatos magaviseletét. Előadása tökéletesen összevág a kóbornő állításaival; meg van tehát a két tanú. Innen Ormoslakra rándultam, s az anyakönyvben megnéztem a napot, melyen Miska vadász fia született, az is megegyezik a nappal, mely a máriapócsi képen áll, s melyet e szerint kétségkívül én véstem belé. Végre még oda utaztam, a hol Galambosné lakott, mikor Marist házához fogadá, s magammal hoztam az egyház könyvének kivonatát, melyből kitünik, hogy Galambosnénak unokája meghalt, s hogy tehát a leány, kit felnevelt, csakugyan azon idegen gyermek, kit házához fogadott, azaz: Maris.

A grófné, ki elébb menni készült, letevé kalapját, s az asztalhoz ült. Arczának kifejezésén a legnagyobb levertség vala észrevehető.

— Miként aggódhatik nagysád? — mondá az elébbi biztató hangon, — nem mondtam-e, hogy mindent tisztába hoztam? Ha az ellen, hogy nagysád Marist gyermekének ismeri, fellépne is valaki, — ámbár most, az ősiségi törvények megszüntetése után, ez senkinek sem fekhetik érdekében — van-e biró az országban, ki ily bizonyítványok mellett késnék jogait elismerni?

— Nem is ezen aggódom — mondá a grófné szomorúan.

— És ugyan min aggódhatik? — kérdé amaz csaknem türelmetlenül. — Midőn a jó Istennek oly különös kegyelmét tapasztaltuk; midőn leányát, kit oly régen veszve gondolánk, ismét feltalálja, s nem nyomorban s elhagyatva, mitől a történtek után félhetének, hanem boldogan, tisztelve s szeretve mindenki által, szóval úgy, hogy minden anya büszke lehet, ki őt gyermekének nevezheti; midőn oly régóta nélkülözött gyermekét kebléhez szorítva, neki egyszersmind fényes nevét, birtokát, magas állását, mindazt, a mit a világ legfőbb javaknak tart, adhatja; s midőn nincsen senki, ki magát ezáltal jogaiban sértve, vagy reményeiben megcsalatva érezhetné....

— Vajon leányom, ha mindezeknek birtokába jut, lesz-e oly szerencsés, mint eddig volt? — kérdé a grófné sóhajtva.

Farkas Máté meglepetve hallgatott.

— Lám, barátom, ez aggaszt engemet — folytatá Ormosyné szomorúan. — Midőn gyermekem elveszett, s a reményről, hogy őt valaha feltalálom, végre magamnak is le kelle mondani, semmi sem tölté nagyobb keserüséggel lelkemet, mint azon gondolat, hogy gyermekemet a javakban, mikkel Isten megáldott, nem részesíthetem. Mindig meg voltam győződve életben létéről; de ha eszembe jutott, hogy talán nyomorúságot szenved, vagy mint napszámos, nehéz munkával szerzi mindennapi kenyerét, holott én neki mindazt, mi után szive vágyódik, oly könnyen megszerezhetném: csaknem kétségbe estem. Hányszor nem mondta ön akkor, hogy a szerencse nem függ ezektől, s hogy leányom így talán boldogabb lesz, mint a minőnek őt vagyonommal tehetném; de én nem hihettem ezt, s valahányszor Margitra néztem, szegény elhagyott gyermekemnek arcza tűnt fel képzetemben. Most látom, hogy önnek

volt igaza. — Margit, ki szemem előtt nevekedett, s kinek sorsát az ég reám bízta, szerencsétlenné vált; a gyermeket, kiért semmit sem tevék, boldognak találom. Nem szomorú-e ez? Főkép ha meggondolom, hogy a sors talán csak azért vezetett gyermekem nyomára, hogy őt is szerencsétlenné tegyem.

— Már hogy' is gondolhat ily valamit? — mondá Farkas megijedve.

— S nem volt-e Margit szerencsétlen? Csak mióta naplóját olvastam, azóta tudom, mennyit szenvedett e szegény gyermek. — És miért? — Szerette férjét; betegségében láttuk, hogy férje viszonozta szerelmét; és mégis szerencsétlen volt, csak azért, mert a körben, hova őt születése állítá, idegennek érezte magát, mert a szívtelen világ, melyben élnie kelle, nemesebb lelkének vágyaival s reményeivel ellentétben állt. S ha Marist leányomnak ismerem, nem kell-e őt is e körökbe vezetnem?

— Ha az emberek megtudják, hogy Maris nagyságádnak leánya, az kétségkívül nagy változást hoz minden viszonyaiba — mondá Farkas rövid gondolkozás után, — de kell-e azért a nagy világba mennie? Vagy azt hiszi nagysád, hogy még ez esetben is a kör, melyben Margit szerencsétlennek érezé magát, reá szintazon hatást tenné? Hosszú életem alatt azon meggyőződésre jutottam, hogy belső megelégedésünk épen nem függ körülményeinktől, s ha Maris Margit helyzetében lett volna, jót merném állani, más módon, de ép oly szerencsésnek látnók őt, mint most.

— Ha Maris gyermeksége óta házamban nevelkedett volna, önnek talán igaza lehetne — válaszolt a grófné, — de remélhetjük-e ezt, midőn a körből, hol eddig mozgott, akkor ragadtatik ki, mikor már egészen beleélve magát, az neki kedvessé vált? Épen mert leányom

azon kevesek közé tartozik, kik helyzetökkel megelégszenek, okozza, hogy őt sajnálom. Bármi történjék, az, ki magát oly boldognak érzi, mint ő, minden változás által csak veszteséget szenved.

A grófné s Farkas Máté még sokáig szóltak e tárgyról s már késő este vala, mikor az utóbbi végre elment, s Ormosynét magára hagyá. — Talán először történt, hogy hosszú vitatkozás után saját nézeteiben megingatva érezé magát. Mindazon okoskodások, melyekkel a grófné aggodalmai ellen küzdött, őt magát sem nyugtathatták meg. Szomorú gondolatokba merülve járt még sokáig fel s alá szobájában.

— Ki gondolta volna? — mondá végre, felsóhajtva, — hogy miután az, mit hosszú éveken át oly forrón óhajtánk, teljesül, boldogság helyett csak új aggodalmak várnak reánk. — Mint a hajós, ki sokáig vészektől körülhányatva, midőn a parthoz közelít, a sziklák között, melyek azt környezik, biztos rév helyett csak új veszélyeket talál: úgy járunk kivánatainkkal. Csakugyan szomorú egy világ ez; s bár merre nézzünk, nincsen part, melyen biztosan kiköthetnénk.

XLIV.

Ormosyné álmatlanul tölté az éjszakát. A váratlan hír, mely által egész élete új irányt nyert; a nem szokott öröm; a bizonytalanság, midőn azon következések jutottak eszébe, melyeket a történtek Maris jövőjére gyakorolni fognak: mindez izgatottságban tartá lelkét. Érzé, hogy jövőjének sorsát kezében tartja, hogy saját és gyermekének boldogsága most csak tőle függ; de ép azért száz remény s ezer aggodalom között nem határozhatá magát semmire. Végre erőt vett magán. Elméje még telve vala bizonytalansággal, de szive nem ingadozott; eltökélte magát, hogy gyermekét bármi áron boldogitani fogja; s e feltétellel indult leányához.

A kastélyt s Fekete kertjeit csak keskeny rét választá el, melyen, mióta a két ház Maris által összeköttetésbe jött, ösvény támadt. — Az öreg Galambosné — míg szegény fennjárhatott, és Maris, ki őt később gyermekeivel naponkint meglátogatá, mindig ezt használták: erre ment most Ormosyné is. Szép augusztusi reggel vala; az ég boltozatán nincs egy felhő, s a nyári nap meleg színezetét önti el a még harmatos mezőn, melyen Maris lakásához közelít. Dobogó szívvel nyitá meg a kertnek ajtaját.

Minden csendes volt: csak a madarak csevegtek az

ágak között. Mélyen meg vala indulva. Hányszor volt e kertben előbb, hányszor járt körül Galambosnéval vagy Marissal e keskeny, levendula és zsályával beszegett zöldségágyak között, s mégis mily egészen más színben tűnik fel most minden előtte. Mintha a gyümölcsfák, melyek terjeszkedve, a keskeny utat elzárják, több gyümölcsöt hordanának; mintha a rózsabokrokon egyszerre nem látott szépségü virágok fejlettek volna, s mindent különös illat s világítás töltene el. Mily egyszerű s keresetlen e kert, s mégis mennyire kielégítő, mily egészen Marishoz illő. Vajon a világ első kertésze, ki művészetével a természet legszebb formáit ellesi, alkothatna-e olyas kört, melyben e kedves gyermek magát oly otthonosnak érezhetné, mint e termékeny gyümölcsfák, e szerény házi-növények között, melyeket azon öntudattal ápol, hogy hasznos munkát teljesít.

A grófné egy ideig gondolataiba mélyedve állt meg. Most lassú léptekkel közelített a ház felé. A kertben nem volt senki, csak a szőlőlugasból, mely egyik szögletét elfoglalja, hallatszott gyermeknevetés. Ide irányzá lépteit.

Itt találta a gyermekeket. A kisebbik kosarában aludt; az idősebb a falóczán, mely a kosár közelében állt, virágokkal s kövekkel mulatott. Egészen el vala mélyedve játékába. Midőn a grófnét meglátá, hozzá futott. s őt kezénél fogva a lugasba vonta. — Ormosyné engedve a kedves erőszaknak, a lóczára ült, s a virágokból, melyeket a kis Margitka kezébe adott, a gyermek kérésére koszorút kezde fonni.

Maga sem tudta, mi történt vele. E csecsemő, ki álmában feléje mosolyog; a vidám gyermek, ki virágait ölébe lerakva más virágokért szalad, s majd türelmetlenül kérdi: nem kész-e még koszorúja, majd örömében felkaczag, ha a grófné a hosszúra nőtt virágfüzért neki

megmutatja; az árnyékos hely, melyen a sürű lombon áttörő napsugárok itt-ott fénypontokat képeznek — — — mintha mindezt már egyszer látta volna. — Csak álmodta-e, vagy most álmodik, s mit maga körül látni vél, nem egyéb képzeletnél, mely régmúlt szebb napoknak emlékét idézi fel lelkében? Végre eszébe jut. Igen — most már tisztán emlékszik. — Ormoslakon történt. Az nap, melyen a parasztlázadás hírét vevé. Mily boldog volt akkor, mily biztosan nézett a jövő elébe, — egy percz — s hová lett mindezen boldogság. — Mennyivel szerencsésebbek e gyermekek! — gondolá a grófné, felsóhajtva. — Bármi történik, őket nem bántaná senki. A fergeteg, mely a magas úri lakot ledönti, csendesen átvonul e szerény hajlék fölött. Mennyi fájdalomtól kimélt volna meg sorsom, ha én is hasonló helyzetben lehettem volna!

Ormosyné lelkében feltámadtak a múltnak emlékei; szíve fájt, mintha alig behegedt sebei újra vérzeni kezdenének; de e fájdalom csak rövid vala. Nem adta-e Isten neki vissza mindazt, a mit veszített? A kis szőke leány, ki kék szemeivel bámulva tekint reá, s mintha őt fájdalmában vigasztalni akarná, virágkoszorúját adja kezeibe, nem Margit-e? Nem az ő gyermeke fekszik-e ott a kosárban, nem ugyanazon érzés dobogtatja-e szivét most, mint akkor, azon egy határtalan anyai szeretet, mely soha sem gyengül, soha sem enyészik, mely fölött a sorsnak s időnek nincs hatalma a világon. Ó a könyek, melyek Ormosyné arczán sürű cseppekben leperegnek, nem fájdalom könyei, az öröm sajtolta azokat szemeiből.

Ekkor lépett a lugasba Maris. A grófné összerezzent örömében. Soha eddig őt ily szépnek nem találta még. Mindig vonzódva érezé magát feléje, de csak most tudja az okot, melyért e kedves arcz reá oly ellenállhatlan

hatást gyakorolt. — Nem hasonlított Margithoz, mégis mennyi rokonság e két arcz között, mennyi, mi őt Margitra emlékezteti; mennyi főkép, minél férje jut eszébe. Mintha a kedves elhunytnak képét látná maga előtt, azon időből, mikor még mindketten boldogok voltak. — A grófné alig tartóztathatá magát, hogy leányának nyakába ne boruljon.

— A mint látod, helyedet pótoltam — mondá végre megindulástól remegő hangon.

— Nagysád nagyon is kegyes e gyermekek iránt — szólt Maris, kezét csókolva, — bár nagyobbak lennének, hogy nagysádat kissé felderíthetnék.

— S nem derítenek-e fel? — mondá a grófné, könytelt szemeit leányára emelve. — Te nem is képzelheted, mily boldognak érzem magamat e kedves gyermekek társaságában.

Maris résztvevő tekintetet vetett a szólóra, kinek könyei látszólag megczáfolák ezen állítását.

— Néha a fájdalom még erőt vesz rajtam — folytatá amaz, könyeit letörölve, — sírnom kell. Hisz engem annyi ért a világon; s ha visszatekintek, oly szomorú emlékeket találok. Most is csak azért sírtam. Több mint húsz éve, hogy második gyermekemet elvesztettem. A gyermek akkor Mariskád korában volt. Margit ép olyan, mint a te idősebb leánykád. Épen ily szép augusztusi nap vala, mint ma, s én gyermekeimmel a kertben voltam, mikor a parasztlázadás első hírét vevém; mindez most eszembe jutott. Egész szerencsétlenségem e pillanattól vette kezdetét. Ha e gyermeket nem vesztettem volna el, mi boldog lehetnék. Eddig ő is felnőtt, neki is lesznek gyermekei; — talán hasonlít hozzád; hisz egykorú veled, s én első pillanattól fogva talán azért szerettelek annyira, mert ha reád néztem, mindig ő jutott eszembe. Ó ha most állana mellettem;

ha hozzád hasonlítana arczban, termetben; — ha oly szép volna, oly jó, oly kedves, mint te; — ha te lennél elvesztett gyermekem!

A grófné láthatólag meg volt indulva. Szavának hangja, a tekintet, melylyel szemei Marison függtek, arczának kifejezése belső felgerjedését mutaták. Maris mélyen meg vala hatva. — S ha leánya volnék is — szólt, a grófnénak feléje nyujtott kezét ajkaihoz szorítva, — akkor sem tisztelhetném s szerethetném inkább.

— Ne hidd ezt — mondá a grófné szomorúan. — A szeretet, melylyel az iránt viseltetünk, kiről tudjuk, hogy anyánk, egészen másféle. Így csak egyszer szerethetünk, csak azt, kinek szeretete első gyermekségünktől fogva velünk nőtt, s egész létünkkel összeforrt.

— De hisz én nem ismertem anyámat — viszonzá Maris érzéssel, — még bölcsőmben voltam, mikor eltemették; s most, miután szegény nagyanyám is meghalt, nincs senki a világon, kin gyermekségem óta annyi szeretettel függtem, s kinek több hálával tartoznék, mint nagysádnak.

— Igaz, nem ismerted anyádat, téged még senki sem nevezett gyermekének — szólt a grófné, s arczán örömsugár lejte át. — De az mégis más, — tevé hozzá, felsóhajtva. — Ha gyermekem lennél, mindent megoszthatnék veled; nevemet viselnéd; birtokom, mely most csaknem terhemre váltik, reád s gyermekeidre szállna. Mily fényes, mennyire irigyelt állást foglalhatnál el.

— Hála Istennek, hogy ez nem történhetik — mondá Maris, szinte megijedve e gondolattól, — szerencsétlenné lennék.

— S hát nem is akarnál gyermekem lenni? — kérdé a grófné szomorúan.

— Bár az lehetnék — mondá Maris meghatva, — e

földön akkor nem is lenne nálamnál boldogabb teremtés. Hisz gyermekkorom óta csak az fájt szivemnek, hogy anyámat nem ismertem. Legboldogabb pillanataimban, néha játék között, vagy ha este imádkoztam, árvaságom jutott eszembe, s elszomorodtam. Főkép ha Margittal voltam, s nagysád a szobába jött, s őt megcsókolva, kedves gyermekének nevezte. Így engem még sem szeret senki a világon, gondolám, s szivem kimondhatlanul fájt, ha eszembe jutott, hogy anyámnak még képére sem emlékezhetem. Órákig elgondolkoztam sokszor, hogy' nézhetett ki; s mindazok között, kiket ismerék, csak nagysád vala az, kit hozzá hasonlónak gondoltam. Voltak pillanatok, midőn csaknem meg voltam győződve, hogy anyám ilyen lehetett — —

— Ilyen, mint én? — kérdé a grófné, s hangja remegett.

— Egészen ilyen. Nem nevezett-e gyermekének, nem volt-e mindig nyájas irántam és szerető, mintha csak Margit testvére lennék? Ha anyámra gondoltam, nem is képzelhettem magamnak őt máskép.

— És mégis hálát adsz Istenednek, hogy nem vagy gyermekem? Ó ha igazán szeretnél! — sóhajtott a grófné.

— Ó, ha csak szeretetemtől függne, hogy gyermeke legyek: ki lenne nálamnál boldogabb? — mondá Mari s és szemeit könyek tölték el. — De hisz nem erről szóltunk. Nagysád azt mondá, hogy örülne, ha Margitéhoz hasonló állásra emelhetne; s erre válaszolám: hálát adok Istenemnek, hogy az nem történhetik. E magas czím és dús vagyon nem nekem valók.

— Te nem itélhetsz arról. Megelégedésünk nem függ e külső javaktól, s te nélkülök is boldognak érzed magadat. De ha egyszerre előre nem látott esemény, valami véletlen által mindazoknak birtokába jutnál, mik után nem vágyódtál ugyan, de miket mindenki fő javaknak tekint: vajon miért lennél ezért kevésbbé

szerencsés? Nem ismeri senki oly tökéletesen önmagát, hogy a hatást előre mondhatná, melyet körülményeinek megváltozása reá gyakorolni fogna. Most a gondolat, hogy helyzeted megváltozhatnék, elijeszt; de ki tudja, nem fognád-e még boldogabbnak érezni magadat.

A grófné erőt véve magán, látszólag egykedvűen mondá ezeket, miként ha oly tárgyról szólunk, melynek semmi különös fontossága nincs.

— Én ismerem magamat — válaszolt Maris élénken. — Nem bizonyítja-e maga a határtalan boldogság, melyet érzek, hogy viszonyaim épen hozzám illők. Fényes czím, roppant vagyon! De nem volt-e meg ez Margitnál is, és szerencsés volt-e ezért? Hányszor nem panaszkodott, hányszor nem mondá, hogy helyzetemet irígyli, s hasonló helyzetben szintén szerencsésebbnek érezné magát. S hát még én? Margit megszokta mindezt, arra neveltetett, s azok között, kikkel társalkodnia kellett, bizonyosan nem volt senki nálánál kitünőbb, s ha még ő sem érzé magát jól e körökben: én, egyszerű parasztasszony, ugyan hogy' találhatnám fel magamat? És szegény Andris mit csinálna, ha egyszerre úrrá lenne, s a helyett, hogy most maga dolgozik, a tisztek s cselédek után járva nyugodtan kellene néznie a pusztítást, melyet azok jószágán véghez visznek? Még gyermekeimet is elvennék tőlem, hisz én nem nevelhetek kisasszonyokat belőlök. Hígye el, nagysád, ily embereket, minők mi vagyunk, nem is érhetne nagyobb szerencsétlenség. — De nem vagyok-e én balgatag, nevetséges asszony? — szakítá félbe önmagát. — Oly tűzzel szólok, mintha valaki erőszakkal grófnét akarna csinálni belőlem, s mintha nagysád nem tudná, hogy nincs helyzet a világon, melylyel jelen boldogságomat felcserélném?

A változó érzeményeket, melyeken a grófné e beszél-

getés alatt keresztülment, senki sem írhatja le. Ha elébb még kétkedett, most meg vala győződve, hogy Maris sehol nem lehet oly szerencsés, mint jelen helyzetében. Kell-e, szabad-e őt kiragadni szerény köréből, hogy csendes örömei helyett oly javakat adjon neki, melyeknek élvezetére képtelen, s melyek, mint saját tapasztalásából tudja, senkit sem boldogítanak. A grófné tudta mindezt, s érezé, hogy leányát, ha neki születésének titkát felfedezi, talán boldogtalanná teszi: de az anya, ki gyermekét annyi évek után végre feltalálta, magába zárhatja-e érzéseit? Ki kivánhatja tőle, hogy midőn a rég keresettet maga előtt látja, midőn tudja, hogy gyermekéhez szól, midőn minden bizonyitványok, melyekkel anyai jogait megmutathatja, kezében vannak, boldogságát titokban tartsa? — Neki úgy látszott, hogy bármit tegyen, egynek jövőjét fel kell áldoznia. Ha szól: leányának boldogságát; ha hallgat: önmagáét.

A küzdelem, melyen e rövid félóra alatt keresztülment, nehéz vala; de végre győzött az anyai szeretet. Ormosyné el volt határozva.

— Igazságod van — mondá, nyugalomra kényszerítve magát, — nincs helyzet e világon, melyben magadat boldogabbnak érezhetnéd, mint most. S hidd el, ha gyermekem lennél is, és ha tőlem függne, hogy czímemet s birtokomat reád szállítsam, nem tenném. Én semmiért a világon meg nem rontanám boldogságodat. Csak egy kérésem volna hozzád, — folytatá rövid hallgatás után, megindulva. — Azt mondád elébb, hogy, ha anyádra gondolsz, mindig hozzám hasonlónak képzeled őt magadnak. Tekints annak. Nevezz anyádnak; engedd, hogy gyermekeid nagyanyjoknak hívjanak.

Maris meglepetve nézett a szólóra.

— Neked e kivánat gyermekesnek tetszhetik — foly-

tatá az előbbi, — te nem tudod, mi az, ha az ember gyermekeit elvesztve, senkitől a kedves anyai nevet nem hallja többé. De miért ne teljesítenéd kérésemet? Nem nőttél-e fel szemeim előtt, nem volt-e Margit testvéred, nem szerettelek-e mindig, nem szeretlek-e úgy, mint csak gyermekünket szerethetjük?

— Ó anyám! anyám! mily boldog vagyok én — kiáltá Maris, s a két nő örömkönyezve borult egymás karjai közé.

A grófné sokáig megölelve tartá gyermekét, szivét soha sem sejtett boldogság tölté el. — Midőn feltekintett, szeme Farkas Mátéval találkozott, ki a lugos sürű lombozatától eltakarva, a beszélgetés nagyobb részének tanuja volt, s most meghatva közeledett.

— Ó barátom! — mondá a grófné, feléje nyújtva kezét, — jöjjön hozzám, s ossza meg velem boldogságomat. Nem állok többé magánosam. Im gyermekeim.

Farkas Máté nem szólhatott megindulásában, hallgatva szorítá meg a grófné kezét.

— A világ minderről mitsem tud — folytatá a grófné, — mi köze hozzá; az emberek előtt Maris és én a régiek maradunk: ó de azért ő mégis gyermekem, ezek mégis unokáim.

— Hallottam beszélgetésöket, mindent tudok — mondá a plébános.

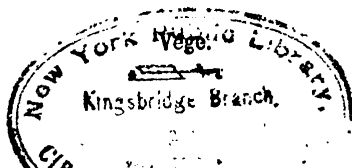
— S nemde helybenhagyja? — kérdé a grófné halkan. — Nem tehettem mást; hisz ő oly boldog.

— Boldog! boldog! ó miként ne lenne az, mikor ily anyát talált.

A grófné ismét karjai közé szorítá leányát. Mit e pillanatban érzett, azt szavak nem fejezhetik ki.

Oly boldog, mint ő, a világon csak az lehet, ki mint ő, úgy tud szeretni.

Vége.

JEGYZET.

A nővérek Eötvös első regénye a forradalom után, s egyszersmind az utolsó, melyet befejezett. Később kezdett nagyobb munkái töredéknek maradtak.

Megirására az ország politikai s Eötvös családi viszonyai adtak alkalmat. 1850-ben tért haza külföldi tartózkodásából. Itthon elzsibbadt közéletet talált. Irt egy politikai röpiratot *(Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich)*, s a XIX. század uralkodó eszméiről külföldön kezdett nagy munkájának befejezésén dolgozott. Egyébként tétlenségre volt kárhoztatva. A telet rendesen a fehérmegyei Velenczén töltötte, szüleinél, a nyarat a Svábhegyen, melynek ősfái közt nyári lakot épittetett. Családjának és gyermekei nevelésének élt. E közben támadt eszméit, nevelési elveit mondja el e regényében, melynek eszméit családi élete s tulajdon gyermekeinek nevelése ébresztette benne, megirására pedig a szünetelő közélet kényszerü nyugalma adott időt. A könyv eszünkbe juttatja Rousseau *Emil*-jét, de Eötvös müve inkább regény, a másik inkább nevelési utópia. Van azért elveik közt némi rokonság, a mennyiben mindketten a természet rendje szerint kivánnák nevelni a gyermeket, de Rousseau pogány természet-imádása helyett Eötvösnél a természet és a keresztyén eszmék összhangját találni.

Első ismertetése Hajnik Károly lapjában, a *Magyar Sajtó*-ban jelent meg, Jókai Mórtól, e lap 1857-iki évfolyamának az 148—151., 153., 168. számaiban (julius 2—julius 25). Az ismertetés hosszan elmondja a regény meséjét; alapeszméjét abban találja, hogy a grófnő belátja kisebbik leányának boldogabb helyzetét, mert „a nagy világ nem ad sem boldogságot, sem jó nevelést". A nagy világ embereit boldogtalanná teszi az unalom, a mitől csak a munka véd meg.

Egy más ismertetés a *Pesti Napló* 1857-iki folyamának julius 22—23-iki számaiban jelent meg, thy jegy alatt, mit Kuthy szokott használni. Az ismertetés magasztalja a regény eszmegazdagságát, elismeréssel szól a korrajzról és népjelenetekről, de kiemeli a cselekmény kettős voltát. Kuthy az alapeszmét az egymást meg nem értésben látja férj és nő között, mi itt kétszeresen nyilatkozik, mert „a történet lélektani indoka — egy túlfinom, túlérzékeny nő túljózan férfi ellenében, — lényegében a második regényben, a gyermekek történetében ismételtetik". Dicséri a lélekrajz finom vonásait és lassú fejlődését, a benső küzdelmek művészi rajzát; Ormosyné anyai érzésének, Margit lelki harczának s lassú öregedésének festését, de hibáztatja féltékenység keltésre számító kisérletét s viselkedését Vámosy irányában, a ki mellékalakból későn lép elő s nyer döntő befolyást a regény kifejlődésére. A mellékalakok közül kiemeli Farkas és Galambosné szerencsésen megrajzolt alakját. Pártul fogja a reflexiókat, melyek legalább is annyira helyükön vannak, mint a tájleirások.

Kiadások: *A nővérek* első kiadása 1857-ben jelent meg, két kötetben, Pesten, Heckenast Gusztávnál; a második 1862-ben ugyanott. A harmadik, negyedik és ötödik Ráth Mórnál, 1884., 1890. és 1894-ben. Jelen kiadás a hatodik.

Fordítás: Megjelent németül is: *Die Schwestern.* Aus d. ung. von Adolf Dux. Pest, 1848. Emich Gusztávnál, mint a *Belletrist. Lesekabinet der magyar. Literatur.* 19—28. füzete.